

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN
KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

DEEL LVI

BATAVIA.
ALBRECHT & Co.

'S HAGE.
M. NIJHOFF.

1914

INHOUD

Bladz.

Tanggëransche Volkstaal, door C. M. Pleyte 1
Het Maleische woord tjindai verklaard?, door Dr. Ph. S. van Ronkel 131
Maleisch labai een Moslimsch-Indische term, door Dr. Ph. S. van Ronkel 137
De dood van Raden Wijaya, eersten koning en stichter van Majapahit, door Poerbatjaraka 143
Het Manggëraische volk, door H. B. Stapel 149
Gedateerde inscripties van Nederlandsch-Indië (eerste aanvulling), door Dr. N. J. Krom 188
De naam van den Nāgarakṛtāgama. Mededeeling van Poerbatjaraka 194
Sapta prabhu. Mededeeling van Dr. N. J. Krom 195
Het verhaal van den ondankbare. Kaba Sabaj nan Aloeih, opgeteekend door Dr. Ph. S. van Ronkel 197
Epigraphische Aanteekeningen, door Dr. N. J. Krom 233
IV. Het heiligdom te Palaḥ 233
V. De Çiwabuddha-tempel 237
VI. De Vorsten van Kĕdiri, 1038—1144. *(Met een kaartje)*. 242
VII. Taḍa en Gajamada 252
Een pseudo-Padjadjaransche Kroniek. Derde bijdrage tot de kennis van het oude Soenda, door C. M. Pleyte, met medewerking van Raden Ngabei Poerbatjaraka 257
Het heiligdom te Oelakan, door Dr. Ph. S. van Ronkel . . . 281
Varia, door N. J. Krom 317
De begraafplaats van Bhre Kahuripan 317
Tapasi 318
Dharmmanagari 320
De vermiste Maitreya-kop van Tjandi Plaosan in de glyptotheek te Copenhagen, door T. van Erp. *(Met 2 platen)* . . 321
Oude Minangkabausche maandnamen, door Dr. Ph. S. van Ronkel 326
Nadere gegevens omtrent het Hasan-Hoesain feest, door Dr. Ph. S. van Ronkel 334
Een bas-relief van het tweede terras van Panataran, door P. V. van Stein Callenfels. *(Met een plaat)* 345
Nogmaals de familie van Hayam Wuruk, door Dr. N. J. Krom. 353
Poernawidjaja's Hellevaart, of de Volledige Verlossing. Vierde bijdrage tot de kennis van het oude Soenda, door C. M. Pleyte. 365

Bladz.

De Wiṣṇu van Bĕlahan. Bijschrift bij de foto, door Dr. N. J. Krom. 442
Nota betreffende het zelfbesturend landschap Tanette, door D. A. F. Brautigam 445
Epigraphische Aanteekeningen, door Dr. N. J. Krom 477
VIII. De dateering der oorkonde van Kañcana 477
IX. De inscriptie van Prapañcasārapura. 484
Suhitā. Mededeeling van Poerbatjaraka. 490
De eigennamen in den Nāgarakṛtāgama. Alphabetisch Register, door Dr. N. J. Krom. 491
Aanvulling van bladz. 361 en 362. 552

TABLE DES MATIÈRES.

Page.

Contes populaires de Tanggéran, par M. C. M. Pleyte . . . 1
Le mot malais tjindai expliqué? par M. Ph. S. van Ronkel. 131
Malais labai un terme indo-musulman, par M. Ph. S. van Ronkel 137
La mort de Raden Vijaya, premier roi et fondateur de Majapahit, par M. Pourbatjaraka 143
Notes sur la population de Manggĕrai, par M. H. B. Stapel. 149
Les inscriptions datées des Indes néerlandaises (premier supplément), par M. N. J. Krom 188
Le nom du Nāgarakṛtāgama. Communication de M. Pourbatjaraka 194
Sapta prabhu. Communication de M. N. J. Krom 195
Le conte de l'Ingrat, par M. Ph. S. van Ronkel 197
Notes d'Epigraphie, IV-VII, par M. N. J. Krom. *(avec une carte)*. 233
Une chronique pseudo-padjadjaranne, par M. C. M. Pleyte, avec collaboration de M. Pourbatjaraka 257
Le sanctuaire d'Oulacan, par M. Ph. S. van Ronkel 281
Varia, par M. N. J. Krom 317
Sur la tête de Maitreya enlevée du Čandi-Plaosan retrouvée dans la Glyptothèque à Copenhague, par M. T. van Erp. *(avec 2 planches)* 321
Ancienne nomenclature des mois en pays Minangkabau, par M. Ph. S. van Ronkel 326
Données additionnelles sur la fête de Hasan-Housain, par M. Ph. S. van Ronkel. 334
Sur un bas-relief de la deuxième terrasse de Panataran, par M. P. V. van Stein Callenfels. *(avec une planche)*. . . 345
Encore une fois la famille du roi Hayam Wourouk, par M. N. J. Krom 353
Pournavidjaja aux enfers, par M. C. M. Pleyte. 365
Le Wishnou de Belahan, par M. N. J. Krom. *(avec une planche)*. 442
Rapport concernant le pays autonome Tanette, par M. D. A. F. Brautigam 445
Notes d'Epigraphie, VIII et IX, par M. N. J. Krom 477
Subitā. Communication de M. Pourbatjaraka 490
Les noms propres du Nāgarakṛtāgama. Registre alphabétique, par M. N. J. Krom 491
Addendum. 552

TANGGĔRANSCHE VOLKSTAAL.

DOOR

C. M. PLEYTE.

Gedurende mijn verschillende tochten door het land van Tanggĕran, ondernomen tot het verzamelen van historische en economische gegevens, viel mij op, dat hoezeer het Soendasch aan deze en aan gene zijde van de Tji-sadane een sterken familietrek vertoont, er niettemin tusschen beide dialecten een vrij groot verschil bestaat, zoo naar de *lagoe* als naar de formuleering van den gedachtengang [1].

Hoe ver die afwijkingen gaan, weet ik niet, daar dit grondiger kennis van het Bantĕnsch Soendasch en het Tanggĕransch vereischt, dan ik vermocht mij eigen te maken.

Derhalve moet ik mij bepalen tot te wijzen op het feit, dat er verschil bestaat, doch het aan die daartoe beter beslagen zijn overlaten, dit in bizonderheden aan te toonen.

Intusschen deed de opgedane ervaring mij naar het verkrijgen van enkele Tanggĕransche taalproeven trachten.

Daarbij heeft het geluk mij gediend en mij een ter plaatse gewonnen en getogen *toekang dongeng* doen vinden, die behalve goed vertellen, ook tamelijk behoorlijk schrijven kon.

Tegen billijke belooning werd hij bereid bevonden eenige van zijn vertellingen op schrift te brengen, en geleidelijk verschafte hij mij een zestal, zóó nedergeschreven als hij die pleegt te verhalen.

Aangezien hij het op papier brengen van die vertelsels

1) Vergelijk in 't bijzonder de hierachter gegeven gesprekken tusschen Ki Marsim en zijn schoonzoon en den Aap en de schildpad, Bijlage 2.

plaatselijk in eigen woning en zonder eenige tusschenkomst mijnerzijds heeft volbracht, mag aangenomen worden dat deze een zuivere afspiegeling van zijn moedertaal vertoonen.

Ongewijzigd, slechts gezuiverd van spelfouten en voorzien van de noodige interpunctie, zal ik de verhaaltjes hieronder thans wedergeven, begeleid van een vertaling, daar de inhoud aardig genoeg is om ook door hen, die den oorspronkelijken tekst niet verstaan, gekend te worden.

1. Ki Gandoel.

Djaman baheula aja hidji djĕlĕma, ngaranna Ki Gandoel; boga anak toedjoeh: gĕnĕp awewe, hidji lalaki.

Hidji mangsa pamadjikanana Ki Gandoel ngomel bae; beurang reudjeung peuting ngomelanana ka Ki Gandoel: „anak bae toedjoeh teu bisa maraban teu bisa makean, geusan naon anak loba-loba".

Kadjengkelan, Ki Gandoel eta anak dibawa kabeh leumpang saleumpang-leumpangna, njatoe isoek hanteu sore.

Manggih hidji leuweung gĕde, asoep ka djĕro eta leuweung, ngahakanan dangdaoenan.

Hidji mangsa katjapean eureun di handapeun tangkal kajoe gĕde.

Geus eureun tjape, leumpang deui.

Manggih hidji soemoer paeh, diragragkeun anakna kabeh satoedjoeh-toedjoehna, ditoeroeban koe kikiping padati.

Geus kitoe, ditinggalkeun anakna, poelang koe bapana.

Datang ka imah, ditanja koe pamadjikanana, Nji Gandoel, pokna: „mana eta baroedak?"

Ngadjawab eta Ki Gandoel: „teu daekeun poelang, eta baroedak keur aroelin di leuweung".

Dikira heubeul opat lima poë, eta boedak anoe lalaki ngadenge doeloerna noe gĕnĕp njĕboet lamoen lapar.

Ladjoe ieu doeloer anoe lalaki koerah-koreh di djĕro soemoer, meunang remeh sahidji.

Geus dibawa ka doeloerna, tjarek doeloerna noe lalaki:

„ieu remeh oelah dihakan, diteureuj; pada ngalamotan bae silih gënti".

Ari këbëlna ngalamotan eta remeh meunang opat lima taoen, salëgër kabehanana; panganggeusanana diteureuj koe noe lalaki.

Sanggeusna noe lalaki neureuj eta remeh, gagah parakosa.

Ladjoe injana njieun tangga.

Sanggeus eta tangga, ladjoe naek ka loehoer.

Datang ka loehoer, ngaboekakeun eta kikiping padati, anoe dipake noetoepan eta soemoer.

Geus taboeka koe doeloerna noe lalaki, ladjoe anoe awewe gënëp tea nararaek kabeh.

Datang ka loehoer, katjapean eureun di handapeun tangkal kiara gëde.

Ngomong djeung doeloerna di dinja noe toedjoehan tea: „oerang sih di dieu, koemaha ajeuna, deuk poelang ka mana?"

Didjawab koe doeloerna noe lalaki: „moal bisa leumpang ka mana-mana tina sabab di djëro leuweung, geus teu njaho kaler kidoel".

„Pangpoelangna ogeh oerang ka imah, ëma-bapa ogeh moal njahoeun ka oerang tina sabab ajeuna geus galëde".

„Anggoeran oerang mah tëtëp-tëtëp bae di dieu; koedoe makekeun ati sabar, soegan bae aja përtoeloengan ti Alloh".

Katjarita aja hidji radja gadoeh poetra ngan hidji-hidjina awewe.

Dikira boelan Moeloed, tanggal 14, Djoemahat, eta poetra radja ngimpi; ngimpina kadatangan hidji aki-aki, hidji nini-nini.

Ari pokna teh, meunang impianana nji poetri teh: „lamoen deuk dikawinkeun, moedoe menta ka noe boga doeloer gënëp awewe, hidji lalaki; lamoen tèu meunangkeun eta, alamatna, nji poetri teh, soesah. Leuih hade isoek-isoek mere njaho ka iboe, ka rama, lamoen meunang impian kitoe".

Sanggeusna ngimpi, poetri oendjoekan ka iboe-ramana sakoemaha tjarekna impian tea.

Geus kitoe, radja soesah; di mana aja anoe doeloerna toedjoeh saperti impian eta nji poetri?

Ladjoe radja mësën ka oenggal nagara, lamoen aja anoe boga anak toedjoeh, bawa ka dieu.

Geus kitoe, teu aja anoe bisa meunangkeun, da teu aja di djëro nagara.

Memang, eta radja geus sëpoeh, kadjengkelan ngadenge poetri sasaoeranana kitoe.

Ladjoe radja mawa bëdil ka hidji leuweung gëde.

Barang keur bëbëdil, kapëndak djeung boedak anoe toedjoeh tea keur paririoeng.

Disampeurkeun koe radja, pokna radja teh nanja: „keur nararaon, baroedak?"

Eta boedak ngadjawab: „keur oelin bae".

„Anak saha sia teh?" tjek radja.

„Koela teh anakna Ki Gandoel," tjek boedak.

Tjek radja: „aja keneh ëma-bapa sia?"

Tjarek boedak: „tjan poegoeh aja djeung euweuh, tina sabab koela mah geus heubeul kabalangsak di ieu leuweung".

Tjek radja: „koemaha, lamoen maraneh diadjak ka imah koe aing, daek atawa hanteu?"

Tjek boedak: „daek".

Toeloej dibawa poelang koe radja.

Datang ka imah radja, dipakean koe radja sakabeh eta baroedak.

Sanggeusna dipakean, ditendjo koe radja djeung nji radja beurang peuting.

„Ieu boedak teh araloes, geuning," pokna radja.

Ingët ka impian anak, ngomong ka nji radja: „hajang njaho, tanja eta poetri, lamoen dikawinkeun ka ieu boedak noe meunang moeloeng, daek ta hanteu? Lamoen daekeun, kawinkeun bae".

Tjek nji radja: „poegoeh bae koela mah ngan noeroet", nja ditjaloekan poetri tea.

Barang dititah nendjo eta poetri ka eta boedak beunang nimoe tea, ladjoe bogoheun bae eta poetri teh.

Ditanja koe radja eta poetri: „daek dikawinkeun ka eta boedak?"

Tjarek nji poetri teh: „poegoeh bae daek mah tina sabab geus meunang impian tea".

Ti dinja toeloej dikawinkeun.

Sanggeusna dikawinkeun, dipasrahkeun eta karadjaän teh ka minantoe, tina sabab radja mah geus kolot.

Geus ajeuna mah minantoena kawasa djadi radja, ladjoe minantoe ngatoer ka ponggawa-ponggawana dititah njiar ngaran Ki Gandoel, lamoen aja, soepaja ditangkĕp bawa ka dieu.

Hidji mangsa kapanggih koe hidji mantri; ditalian, dibawa ka radja.

Datang ka radja, ditanja: saha ngaran, aki?"

Djawab aki-aki teh: „ngaran koela teh Ki Gandoel".

Tjek radja: „naon, Ki Gandoel teh, boga anak atawa hanteu?"

Tjek Ki Gandoel: „beu, toean radja, dja koela mah boro moen anak teu boga naon-naon sakali".

Tjek radja: „naha sabĕnĕr-bĕnĕrna, Ki Gandoel teh, teu boga anak?"

Tjek Ki Gandoel: „hanteu".

Tjek radja: „aki teh, oelah sok ngabohong sabab koela manggih boedak toedjoehan di djĕro leuweung".

Ditanja eta boedak, pokna: „anak Ki Gandoel".

Tjek Ki Gandoel: „menta ampoen bae, toean radja, koela mah oelah dikoemaha-koemahakeun?"

Tjek radja: „moal".

„Lamoen kapanggih ajeuna djeung anak, katĕngĕt atawa hanteu?"

Djawab Ki Gandoel: „tjan poegoeh, da geus heubeul".

Ladjoe koe radja dititah ka loear doeloerna anoe gĕnĕp awewe tea.

Barang ka loear, teu katahan awewe ieuh njeueung ĕmabapa, toeloej gabroeg bae ditoebroek koe noe gĕnĕp anakna, tjareurik.

Kaget Ki Gandoel djeung pamadjikanana, Nji Gandoel, ditoebroek koe gĕnĕp anak awewe tea.

Tjek radja: „oelah tjareurik di dinja, leuih hade adjak ka djĕro".

Ki Gandoel teh teu daekeun tina sabab ka imah radja tea.

Tjarek radja: „oelah sieun nja ieu anak ĕma djeung bapa teh, anoe diragragkeun ka djĕro soemoer tea".

Ti dinja Ki Gandoel djeung ewena atoh sarta sĕnang; djeung dimoemoele koe anakna.

Ki Gandoel [1]).

Oudtijds was ereis een man, genaamd Ki Gandoel; hij bezat zeven kinderen: zes meisjes en een jongen.

Op zeker tijdstip knorde Ki Gandoel's vrouw maar; dag en nacht bromde zij tegen Ki Gandoel: „je hebt wel zeven kinderen, maar je kunt ze noch voeden noch kleeden, waartoe heb je zooveel kinderen".

Dit moede, voerde Ki Gandoel de kinderen weg en liep doelloos voort, alleen 's avonds etend doch 's morgens niet.

Bij een groot bosch gekomen, ging hij dit binnen om zich met kruiden te voeden.

Op zekeren dag rustte hij van vermoeidheid onder een grooten boom.

Toen de moeheid over was, ging hij verder.

Een drogen put aantreffend, liet hij al de zeven kinderen daarin vallen en bedekte dezen met het schijfwiel van een buffelkar.

Daarop werden de kinderen achtergelaten en ging de vader huiswaarts.

---

1) Zie voor een overeenkomstig vertelsel in het dialect van Garoet, mijn Pariboga, Ratna Intĕn, blz. 53.

Thuis gekomen werd hem door zijn vrouw, Nji Gandoel, gevraagd, zeggend: „waar zijn de kinders?"

Ki Gandoel antwoordde: „zij wilden niet mede terugkeeren, de kinderen zijn in 't bosch aan het spelen".

Omstreeks vier à vijf dagen later, hoorde de knaap de zes gezusters zeggen dat zij hongerden.

Daarop wroette hij in den bodem van den put en vond één kruimel.

Nadat hij deze aan zijn zusters gebracht had, zeide hij: „deze kruimel worde niet opgegeten noch doorgeslikt, om beurten zuigen allen er slechts op".

De kruimel vier à vijf jaren afgezogen hebbend, waren allen monter; het overschot werd door den knaap ingeslikt.

Toen de knaap de kruimel ingeslikt had, was hij tot alles in staat.

Vervolgens maakte hij een ladder.

Gereed daarmede, klom hij naar boven.

Omhoog gekomen, verwijderde hij het schijfwiel, dat gebruikt was om den put te sluiten.

Nadat deze door den broeder geopend was, klommen de zes meisjes naar boven.

Boven gekomen, rustten zij uit vermoeidheid onder een grooten *kiara*-boom.

Daar hield het zevental raad en de meisjes zeiden tot hun broeder: „genade bracht ons tot hier, hoe nu verder, waarheen zullen wij terugkeeren?"

De broeder sprak: wij kunnen nergens heen gaan, omdat wij in 't bosch zijn en ik noorden noch zuiden weet".

„En al keerden wij ook huiswaarts, dan zouden moeder en vader ons toch niet kennen, daar wij thans volwassen zijn".

„Daarom is het beter maar hier te blijven; wij moeten geduld oefenen, wellicht komt Allah ons te hulp".

Er wordt verhaald dat er een koning was, die een eenige dochter had.

Naar men meent in de maand Moeloed, den 14den, een

Vrijdag, geviel het dat dit koningskind droomde; haar droom was dat tot haar kwamen, een grijsaard en een bestje.

En zij zeiden, dit was wat de prinses in den droom, vernam: „indien men u uithuwelijken wil, moet gij vragen dat dit zij aan een broeder van zes zusters. Krijgt gij dien niet, dan voorspelt dit u, prinses, verdriet. Aanbeveling verdient het daarom, dat u morgen ochtend aan uw ouders mededeelt, dat u een dusdanig droomgezicht hebt gehad".

Wakker geworden, verhaalde de prinses hetgeen zij gedroomd had aan haar vader en moeder.

Dit geschied zijnde, was de koning in verlegenheid; waar vond hij een zevental als in den droom van de prinses genoemd?

Daarop boodschapte de koning aan alle rijken, dat zoo er iemand was, die een dusdanig zevental kinderen had, dit tot hem te brengen.

Niemand was er, die het kon vinden, want in het gansche land was er geen.

Metterdaad was de koning, reeds hoog bejaard zijnde, verdrietig geworden, toen hij de prinses, gelijk verhaald, had hooren spreken.

Vervolgens had hij 'n geweer genomen en was naar een groot woud gegaan.

Al jagend, trof hij daarin een zevental jongelieden aan in een kring gezeten.

Tot hen gegaan, vroeg de koning: „wat voer jullie uit, kinders?"

De jonkman antwoordde: „wij vermaken ons slechts".

„Wiens kinderen zijt gij?" zeide de koning.

„Ik ben de zoon van Ki Gandoel", hervatte de borst.

De koning sprak weer: „heb je nog ouders".

„Ik heb geen zekerheid", hernam de jongeling, „of zij nog bestaan dan niet, aangezien ik reeds lang in kommer in dit bosch vertoef".

„Wel", aldus weer de koning: „wanneer ik je voorstel

mede naar mijn woning te gaan, wil je dan of niet?"

„Ik wil", beaamde het jongemensch.

Daarop nam de koning hem en zijn zusters mede naar zijn verblijf.

In het paleis gekomen, voorzag hij hem van kleederen.

Toen hij ze gekleed had, bekeek de koning en zijn gemalin hen dag en nacht.

„Kijk, wat zijn die jongelieden mooi", zeide hij.

Zich den droom van zijn dochter herinnerend, sprak de koning tot zijn gemalin: „ik verlang te weten, vraag het dus aan de prinses, of, zoo ik haar uithuwelijk aan dezen aangenomen jonkman, zij hem aanvaardt of niet? Wil ze, dan trouwen wij haar".

De koningin antwoordde: „uitteraard ben ik het daarmede geheel eens", en zij ontbood de prinses.

Toen beval zij de prinses den vondeling op te nemen; de koningsdochter werd verliefd op hem.

Vervolgens vroeg de koning haar: „wilt gij met dezen jonkman trouwen?"

Natuurlijk wil ik zulks", betuigde de prinses, „daar ik dien droom had".

Daarop werd zij uitgehuwelijkt.

„Nadat zij getrouwd was, stond de koning het rijk aan zijn schoonzoon af, wegens zijn hoogen ouderdom.

De schoonzoon, aldus met de opperste macht bekleed en koning geworden, riep zijn hoofden bijeen en gelastte hun zekeren Ki Gandoel op te sporen, bestond deze, dan hadden zij hem op te vatten en herwaarts te brengen.

Op zekeren dag werd hij ontdekt door een minister; deze bond hem en voerde hem tot den koning.

Voor den vorst verschenen, vroeg deze hem: „hoe heet gij, grijsaard?"

De grijsaard antwoordde: „mijn naam is Ki Gandoel".

Dan zeide de koning: „wel, Ki Gandoel, hebt gij kinderen of niet?"

Ki Gandoel hernam: „ach, heer koning, 't is wel spijtig voor mij, dat ik in het geheel geen kinderen heb".

De koning sprak: „is het volstrekt waar, Ki Gandoel, dat ge geen kinderen bezit?"

„Ik heb ze niet", zeide Ki Gandoel.

„Grijsaard", dus weer de koning, „lieg nu niet, want ik vond een zevental jongelieden in het bosch. Hen ondervragend, antwoordden zij: „wij zijn de kinderen van Ki Gandoel".

Ki Gandoel smeekte: „ik vraag vergiffenis, heer koning, en wil mij niets aandoen?"

„Geenszins", antwoordde de koning.

„Indien gij thans uw kinderen aantroft, zoudt ge die dan herkennen of niet?"

„Dat is niet zeker", zeide Ki Gandoel, „want 't is al zoo lang geleden".

Daarop beval de koning de zes meisjes naar buiten te komen.

Naar buiten tredend, konden zij zich bij het zien van heur ouders niet bedwingen, zij vielen hen om den hals en omhelsden hen al weenend.

Ki Gandoel en zijn vrouw onthutsten door de liefdesbetuigingen der zes gezusters.

„Schreit daar nu niet", gelastte de koning „noodigt hen liever binnenshuis".

Ki Gandoel wilde niet, wijl dit het vorstelijke paleis was.

Dus sprak de koning: „vreest niet, want wij zijn moeders en vaders kinderen, die destijds in den put geworpen werden".

Toen waren Ki Gandoel en zijn vrouw opgeruimd en vergenoegd: door hun kinderen werd verder voor hen gezorgd.

2. Ki Marsim djeung minantoena [1]).

Djaman baheula aja hidji djalma ngaranna Ki Marsim.

1) Een soortgelijke dialoog, in Midden-Bantënsch, gaat als Bijlage 2 ter vergelijking hierbij. Wijl deze tevens een fragment is van de in mijn Pariboga gegeven tekst — in Garoetsch dialect — van de bekende vertelling van den Aap en de schildpad, kan men uit die beide stukken bovendien zien, hoe verschillend men zich in het Oosten en in het Westen van de Pasoendan uitdrukt. Pariboga, blz. 67 vv.

Pagaweanana tani, boga kĕbo doea poeloeh, sapetak kĕbon tjabe. Boga anak hidji awewe.

Dina hidji mangsa ngomong ka pamadjikanana: „hajang boga minantoe santri".

Ti dinja manehna leumpang ka hidji kiai, nja koe kiai dibere hidji santri arek dipoeloeng minantoe.

Eta santri teu boga indoeng-bapa.

Eta santri daek dipoeloeng minantoe, tapi manehna talek ka bakal mitoha.

Lalakina ditanja koe bakal mitohana: „talekna koemaha?"

„Talekna, bapa oelah marah, lamoen marah, bapa koe koela didjoeal".

„Ditarima koe bakal mitohana, lalakina talek kitoe, tapi bakal mitohana talek deui".

Tjek bakal minantoena: „hade, koe koela ditrima; bapa rek talek; talekna koemaha, bapa?"

Tjek bakal mitohana: „minantoe ogeh, lamoen diparentah koe bapa, oelah marah; minantoe, lamoen marah, koe bapa ogeh didjoeal".

„Hade, ajeuna dikawinkeun".

Sanggeusna dikawinkeun, minantoena hanteu dibere reudjeung djeung ewena, dititah heës di kandang kĕbo mani isoek.

Isoek-isoek ditanja koe mitohana, pokna: „kĕbo teh aja kabeh; aja sabaraha siki?"

Tjek minantoena: „aja doea poeloeh siki".

Tjek mitohana: „koemaha, teu loba reungit?"

Tjek minantoena: „loba, bapa".

Tjek mitohana: „naon, minantoe teu marah?"

Djawabna: „ah, hanteu".

Toeloej eta kèbo titah diangon koe minantoena.

Barang diangon di boeboelak, kapanggih djeung tangkoelak; didjoeal koe minantoena eta kĕbo sapoeloeh.

Sorena balik ngandangkeun eta kĕbo; bebedja ka mitohana eta kĕbo geus dikandangkeun, koe mitohana ditanja, pokna: „aja kabeh eta kĕbo?"

Ngadjawab minantoena: „kĕbo didjoeal sapoeloeh siki ka tangkoelak".

Ditanja koe mitohana: „mana doeitna?"

Ngadjawab minantoena, pokna: „doeit beak, dipake bobogohan. Naon, bapa marah?"

Ngadjawab mitohana: „hanteu".

Geus kitoe, peutingna titah meuting deui di kandang kĕbo.

Isoek-isoek ditanja deui koe mitohana, pokna: „geunaheun sare di kandang kĕbo?"

Ngadjawab minantoena: „teu ngeunaheun, da loba reungit".

Tjek mitohana: „naon, minantoe marah?"

Djawabna: „ah, hanteu".

Toeloej eta kĕbo dititah diangon deui.

Barang diangon, wantji lohor datang deui tangkoelak. Eta kĕbo didjoeal deui kabeh, toeloej balik.

Ditanja koe mitohana, pokna: „koe naon balik beurangbeurang?"

Ngadjawab minantoena: „kĕbo didjoeal deui kabeh".

Tjek mitohana: „mana doeitna?"

Tjek minantoena: „dipake beak".

Tjek mitohana: „pake naon?"

Tjek minantoena: „pake bobogohan. Naon, bapa marah?"

Tjek mitohana: „ah, hanteu marah".

„Ajeuna, minantoe, kĕbo geus beak, ajeuna djaga di kĕbon tjabe, mawa karoeng sĕmbari ngala tjabe djoealeun ka pasar".

Ingĕtanana minantoe ti barang mĕntas kawin, ĕntjan njorang papanggih djeung pamadjikan.

Ari ĕnggeus ingĕtanana kitoe, minantoena ngala tjabe.

Biasana eta tjabe sokan diteundeun di djĕro pangkeng.

Mitohana tjan deuk datang, asoep ka djĕro karoeng minantoena; ladjoe noeroeban maneh koe tjabe sabakoel.

Barang sore ditoöng koe mitohana, euweuh minantoe di kĕbon tjabe.

Mitohana ngomel ka minantoena: „lamoen aja, koe aing didjoeal minantoe koerang adjar".

Minantoe tjitjing bae di djëro karoeng.

Ladjoe ditalian karoengna, dititah bawa poelang eta tjabe dina karoeng. Digotong koe boedjangna doeaän; diteundeun di djëro pangkeng anakna.

Barang hidji mangsa peuting, bapana ëmana heës ari anakna, teu bisa heës, mikiran salakina euweuh.

Geus kitoe, ngagërokeun ti djëro karoeng ka pamadjikanana.

Tjek pamadjikanana: „saha, noe gëgëroan?"

Djawab salakina: „oelah gandeng, bisi kadenge koe bapa; boekakeun ieu karoeng."

Barang diboeka koe ewena salakina.

Barang isoek, dikira poekoel opat, hoedang.

Tjek salakina: „ieu tjabe eudeuk dibawa ka pasar, lamoen bapa nanjakeun, bedjakeun moen tjabe dibawa ka pasar."

Isoekna dibedjakeun ka bapana satitahan salakina.

Tjek bapana: „ari kitoe, di mana salaki sia, manan isoek-isoek geus mawa tjabe?"

Djawab anakna: „dja keur peuting aja di djëro karoeng tjabe".

Tjek bapana: „ari geus, koemaha kanjahoananana?"

Tjek anakna: „ngagërokeun ka koela".

Tjek bapana: „geus diboekakeun di djëro karoeng, di mana heësna?"

Ngadjawab anakna: „djeung koela reudjeung".

Teu këbël poelang minantoena ti pasar mëntas ngadjoeal tjabe.

Ditanja koe mitohana: „mana doeitna?"

Djawabna: „beak, dipake kabeh, pake bobogohan. Naon, bapa marah?"

Ngadjawab bapana: „hanteu, teu marah".

Tjek minantoena: „lamoen marah, didjoeal koe koela".

Tjek bapana: „ajeuna mah meuting di pangkeng djeung pamadjikan sia. Isoekan, isoek-isoek, mawa karoeng deui ka këbon tjabe, geusan djoealeun ka pasar ngala tjabe".

Ingĕtanana mitohana rek noeroetan tingkah-lakoe minantoena.

Minantoena tjan rek hoedang, mitohana miheulaän mawa karoeng ka kĕbon tjabe, ngala tjabe.

Meunang sabakoel, mitohana asoep ka djĕro karoeng noeroeban maneh koe tjabe sabakoel.

Minantoena njoesoel ka kĕbon tjabe, mitohana euweuh, ngomel minantoena di kĕbon tjabe.

Da njahoëun minantoena mah, mitohana aja di djèro karoeng da diïntip, koe minantoena toeloej ditalian eta karoeng.

Njaloekan toekang gorobag, titah dipoeatkeun ka gorobag. Barang dipoeatkeun, tjena: „beurat amat ieu si tjabe". Mitohana tjitjing bae.

Dibalangkeun bae ka gorobag, eta tjabe sorana kek bae. Geus kitoe, minantoena naek ka gorobag, didoekan eta karoeng.

Tĕroes dibawa balik.

Barang datang ka imah, ti loehoor gorobag ditoeroenkeun; dibantingkeun bae noeroenkeuana, mani sorana kek bae ngabanting.

Isoek-isoek dibawa koe minantoena ka pasar, eta tjabe lajoe koe minantoena digoelingkeun bae ka tjai, dikoembah, dibandjoeran koe toedoeng tjĕtok.

Geus kitoe minantoena ngomong sorangan bae, pokna: ieu si tjabe mantas dikoembah, beurat amat; leuih hade dipitjeun bae ka tjai".

Geus kitoe, mitohana ngadenge rek dipitjeun ka tjai, ngagĕrokeun mitohana ti djĕro karoeng: „minantoe, bapa di djĕro karoeng".

Toeloej diboeka koe minantoena.

„Atoeh koe naon, bapa aja di djĕro karoeng?"

Tjek mitohana: „aing ngala tjabe kapanasan, matak aing aja di djĕro karoeng".

„Geus bapa teu marah?" tjek minantoena.

Ngadjawab mitohana: „teu".

„Lamoen marah koe koela didjoeal".

„Geus ieu tjabe teu lakoe da geus lajoe, pitjeun bae ka tjai, da teu aja noe daek meuli".

Toeloej balik djeung minantoena.

Barang peuting ngomong mitohana ka minantoe: „hek, ajeuna aing geus beak, didjoeal kabeh koe minantoe, ajeuna heës bae, geus isoekna, oerang ngaramat ka hidji tangkal kajoe gĕde, kajoe tjaringin, menta-menta ka kai boejoet, hajang poelang deui eta kĕbo anoe doea poeloeh".

Barang isoekna, mitohana tjan rek hoedang, minantoena dangdan, leuih heula leumpang ka tangkal kajoe gĕde, naek ka loehoer tangkal kajoe tjaringin.

Datang ka loehoer minantoena moeka pakean merong maneh njekot di loehoer.

Teu lila datang mitohana menta-menta ka kai boejoet. „Asalamoe alaikoem, kai boejoet".

Minantoena ngadjawab ti loehoer: „alaikoem salam, rek hadjat naon ka dieu?"

„Koela hadjatna, rek menta ka kai boejoet, kĕbo koela noe didjoeal tea koe minantoe, hajang datang deui?"

Ngadjawab ti loehoer: „hade, balik bae, ĕngke ogeh, eta kĕbo noe didjoeal koe minantoe, datang deui."

Ladjoe poelang

Barang geus poelang, minantoena geus toeroen balik.

Barang datang ka imahna, ditanja koe mitohana: „minantoe tas ti mana; disiaran euweuh, rek diadjak ngaramat."

Minantoena teu djawab.

Geus kitoe, mitohana ngadenge bedja, lamoen minantoena anoe nembalan ti loehoer tangkal kajoe gĕde.

Geus kitoe, ingĕtan mitohana rek noeroetan tingkah-lakoe minantoena, ka manehna lemek: „isoekan oelah ka mana-mana, oerang ngaramat deui".

Tjarek minantoena: „heuëuh".

Barang isoek-isoek, minantoena tjan rek hoedang.

Leumpang ti heula, mitohana talatah di imah: „lamoen minantoe hoedang, titah njoesoel ngaramat ka tangkal kajoe gĕde".

Datang ka ditoe, mitohana naek ka loehoer tangkal kajoe tjaringin.

Datang ka loehoer, mitohana moeka pakean merong maneh, njekot di loehoer.

Datang minantoena menta-menta ka kai boejoet: „këbo anoe didjoeal koe koela, këbo mitoha anoe doea poeloeh, hajang datang deui?"

Ngadjawab ti loehoer: „hade, ajeuna poelang bae, ëngke ogeh, këbo datang deui".

Tjek minantoena: „tapi koela panasaran; lamoen bënër moedjoer ieu kai boejoet, koe koela deuk dipanah".

Ngadenge rek dipanah koe minantoe, eta mitohana isakeng-asekeng bae. Sieun dipanah koe minantoe: „keuna pëlerna!" ngagëro; ladjoe toeroen.

Barang toeroen ditanja koe minantoena: „koe naon bapa, mapan aja di loehoer tangkal gëde, tjan koe koela dipanah. Naon, bapa marah?"

Djawabna: „marah ajeuna, ewa boga minantoe kitoe, sih".

„Marah? Teu ingët ka talek? Moen marah koe koela didjoeal".

Mitohana teu ngadjawab.

Toeloej bae baralik.

Ki Marsim en zijn schoonzoon.

Voorheen was er zeker man Ki Marsim geheeten. Hij oefende het bedrijf van landbouwer uit en bezat twintig karbouwen benevens een spaanschepeper-tuin.

Eén kind had hij, 'n dochter.

Op zekeren dag zeide hij tegen zijn vrouw: „ik verlang tot schoonzoon een santri".

Daarop ging hij naar een godsdienstleeraar en door dezen werd hem een santri, verlangend tot schoonzoon aangenomen te worden, gegeven.

Gezegde santri had moeder noch vader.

Hij was bereid tot schoonzoon aangenomen te worden, doch hij stelde aan zijn toekomstigen schoonvader 'n voorwaarde.

Deze vroeg den jonkman: „hoe luidt de voorwaarde?"

„De voorwaarde is dat vader zich niet boos maakt, toornt hij, dan wordt hij door mij verkocht".

Zijn aanstaande schoonvader nam dit aan, maar stelde zijnerzijds ook een conditie.

„Goed", antwoordde de tot schoonzoon bestemde, „ik aanvaard dat vader een voorwaarde verlangt, welke is deze, vader?"

De aanstaande schoonvader hernam: „de schoonzoon insgelijks make zich niet boos, wanneer hem door vader een opdracht gegeven wordt, ontstemt hem dit dan wordt hij door mij evenzeer verkocht".

„In orde, en thans getrouwd".

Nadat het huwelijk voltrokken was, gedoogde hij zijn schoonzoon niet met zijn vrouw samen te komen, hij gebood hem tot den morgen in den karbouwenstal te slapen.

's Ochtends vroeg werd hem door zijn schoonvader gevraagd: „zijn de karbouwen alle present; hoeveel stuks zijn er?"

S. „Er zijn er twintig". [1])

B. „Wel, waren er niet veel muggen?"

S. „'n Massa, vader".

B. „En is schoonzoon niet boos?"

S. „Ach, neen".

Daarop beval hij zijn schoonzoon de karbouwen te gaan weiden.

Terwijl deze ze op 'n vlakte liet grazen, ontmoette hij een veekooper, wien hij tien beesten verkocht.

's Avonds keerde hij huiswaarts en stalde de karbouwen; zijn schoonvader meldend dat de karbouwen gestald waren, vroeg deze hem: „zijn ze er allen?"

S. „Ik heb tien karbouwen aan een opkooper verkocht".

B. „Waar is het geld ervoor?"

---

1) In deze en de volgende samenspraken wordt: tjek minantoena door S. en: tjek mitohana door B. weergegeven.

S. „Op, ik heb het gebruikt tot minnespel".

„Wel is vader boos?"

B. „Neen".

Dien nacht beval hij zijn schoonzoon andermaal in den karbouwenstal te slapen.

's Morgens vroeg, vroeg de schoonvader weder: „was 't lekker slapen in den karbouwenstal?"

S. „'t Was niet prettig, want er waren zoo veel muskieten".

B. „Is schoonzoon boos?"

S. „Ach, neen".

Daarop beval hij hem de karbouwen weer te gaan weiden.

Terwijl hij ze liet grazen, kwam er, tegen den middag, weer een opkooper. Hem verkocht hij de overige karbouwen en daarop keerde hij huiswaarts.

B. „Hoe zit het, dat je zoo vroeg terugkomt?"

S. „Ik heb al de karbouwen verkocht".

B. „Waar zijn de centen?"

S. „Opgemaakt".

B. „Wat heb je er mee gedaan?"

S. „Verbruikt met meisjes van pleizier. Wel, is vader boos?"

B. „Ach, ik ben niet boos".

„Schoonzoon, thans zijn de karbouwen op, nu ga je in den spaanschepepertuin de wacht doen, neem een zak mede en pluk peper om op de markt te verkoopen".

De schoonzoon dacht er aan dat hij sedert zijn huwelijk nog geen gelegenheid had gehad om met zijn vrouw samen te komen.

Toen hij dit bedacht had, ging hij pepers plukken.

De gewoonte (van zijn schoonvader) was, deze binnenskamers neer te zetten.

Daar laatstgenoemde nog niet kwam, kroop de schoonzoon in den zak en bedekte zich daarop met een mand peper.

's Avonds kwam de schoonvader kijken en, daar zijn schoonzoon niet in den pepertuin was, gaf hij zijn toorn tegen dezen lucht: „was hij er, dan zou die onbeschofte schoonzoon door mij verkocht worden".

De schoonzoon hield zich maar stil in den zak.

Daarop bond de schoonvader den zak dicht en gelastte dien huiswaarts te brengen. Twee knechts droegen hem en hij werd nedergezet in de kamer van de dochter.

Midden in den nacht, terwijl haar vader en moeder sliepen, kon zij niet slapen al denkend over haar afwezigen man.

't Dus zijnde, riep hij haar uit den zak.

Zijn vrouw zeide: „wie roept mij?"

Hij antwoordde: „niet zoo luid, vader zou het kunnen hooren; maak dezen zak open".

De man werd door zijn vrouw uit den zak bevrijd.

's Ochtends, tegen vier uur, stond hij op.

Hij zeide tot haar: „deze peper wil ik naar de markt gaan brengen, vraagt vader er naar, zeg hem dan dat ik ermee naar de markt ben".

Dien morgen sprak zij tot haar vader gelijk haar man haar opgedragen had.

Deze vroeg: „als 't zoo is, waar was je man dan, dat hij zoo vroeg met de peper op weg kon gaan?"

Zij hernam: „wel hij zat van nacht in den zak met peper".

B. „Zoo, hoe wist je dat?"

D. „Hij riep me".

B. „En toen je hem uit den zak gelaten had, waar heeft hij toen geslapen.

D. „Met mij samen".

Niet lang daarna kwam de schoonzoon nadat hij de peper verkocht had, van de markt terug.

Zijn schoonvader vroeg hem: „waar is 't geld".

„Verbrast met lichtekooien", was 't antwoord.

„Wel, is vader boos?"

Deze hervatte: „neen, ik ben niet boos".

„Als u boos bent", (zeide hij), „wordt u door mij verkocht".

B. „Slaap nu maar bij je vrouw in de kamer".

„Breng morgen ochtend vroeg weer een zak naar den tuin om peper tot verkoop op de markt te gaan plukken".

De schoonvader overwoog n. l. den streek van zijn schoonzoon na te doen.

Daar zijn schoonzoon nog niet wilde opstaan, ging de schoonvader vooruit naar den tuin en nam den zak om de peper in te doen, mee.

Nadat hij een mandvol geplukt had, kroop de schoonvader in den zak en bedekte zich met peper.

De schoonzoon ging daarop ook naar den tuin en bromde op zijn schoonvader, wijl die er niet was.

Daar de schoonzoon zijn schoonvader in den zak wist, wijl hij hem bespied had, bond hij vervolgens den zak dicht.

En een karrevoerder aanroepend, gebood hij dezen den zak op zijn wagen te laden.

Toen deze hem oplaadde, zeide hij: „wat is die peper geweldig zwaar".

De schoonzoon zweeg maar.

De zak werd op de kar gesmeten, kek klonk de peper.

Dan klom de schoonzoon op den wagen en zette zich op den zak.

Regelrecht werd deze naar huis gebracht.

Thuis gekomen laadde hij den zak van de kar; hij kwakte dezen neer onder 't nederlaten, zoodat 't kek klonk, toen de zak tegen den grond kwam.

Den volgenden ochtend vroeg, werd de zak door den schoonzoon marktwaarts gebracht en daar de peper verwelkt was, rolde hij hem naar de rivier en en wiesch de peper door er met zijn punthoed water over heen te hoozen.

Vervolgens zeide hij tot zich zelf: „de peper is, nu ze gewasschen is, duchtig zwaar; ik gooi ze liever in de rivier".

Toen de schoonvader hoorde dat hij in de rivier zou geworpen worden, schreeuwde hij in den zak: „schoonzoon, vader zit in den zak".

Daarop liet hij hem er uit.

„Maar waartoe toch zit vader in den zak?"

B. „Ik kreeg het bij 't peper plukken te warm, daarom kroop ik in den zak".

S. „Is vader nu niet boos?"

B. „Neen".

S. „Als u boos bent, wordt u door mij verkocht".

B. „Aangezien de peper niet verkoopbaar is, omdat ze verwelkte, gooi ze nu maar in 't water, er is toch niemand die ze koopen zal".

Daarna keerden ze samen terug.

Toen 't avond geworden was, zeide de schoonvader tot zijn schoonzoon: „nu ben ik geruïneerd, alles is door je verkocht. Ga nu maar slapen, doch morgen ochtend gaan wij ter bedevaart naar een grooten boom, een waringin, om dien heiligen stam te smeeken, mijn twintig karbouwen te laten terugkomen.

Des morgens wilde de schoonvader nog niet opstaan, de schoonzoon kleedde zich en ging vooruit naar den boom, dien hij vervolgens beklom.

Boven gekomen, deed hij zijn kleeren uit, besmeerde zich met zwartsel en verschool zich in den kruin.

Niet lang daarna kwam zijn schoonvader den heiligen boom om raad vragen.

„Heil zij u, vereerde overgrootvader".

De schoonzoon antwoordde uit de hoogte: „wederkeerig zij u heil, met welk doel komt gij herwaarts?"

„Mijn bedoeling is, u vereerde overgrootvader te bidden, mijn twintig karbouwen, die door mijn schoonzoon verkocht werden, terug te laten keeren".

De schoonzoon beloofde uit den kruin: „'t is in orde, ga maar naar huis, de karbouwen, door uw schoonzoon verkocht, zullen weldra terugkeeren".

Daarop ging de schoonvader heen.

Toen hij vertrokken was, daalde de schoonzoon uit den boom af en ging ook naar huis.

Daar gekomen, werd hem door zijn schoonvader gevraagd: „waar kom je nu van daan; ik zocht je en je was er niet, ik wilde je uitnoodigen tot bezoeken van een heiligdom".

Schoonzoon antwoordde niet.

Eenigen tijd daarna, vernam de schoonvader, dat het zijn

schoonzoon was geweest, die boven uit den boom geantwoord had.

Daarop overwoog hij op zijn schoonzoon een zelfde list toe te passen en hij zeide tot hem: „morgen ochtend verwijder je je niet, we gaan weer naar het heiligdom".

„Goed" stemde de schoonzoon toe.

Toen 't morgen geworden was, wilde de schoonzoon nog niet opstaan.

Het eerst vertrekkend, liet de schoonvader thuis de boodschap achter: „als mijn schoonzoon is opgestaan, gelast hem dan mij naar den grooten boom ter bedevaart te volgen".

Bij den boom gekomen, klom de schoonvader daarin.

Boven in den kruin deed hij zijn kleeren uit, besmeerde zich met zwartsel en school weg in den top.

De schoonzoon kwam en vroeg aan den heiligen boom: „de karbouwen die door mij zijn verkocht, de karbouwen mijns schoonvaders ten getale van twintig, wil die terug doen komen?"

Van boven klonk het: „goed, ga nu maar naar huis, straks komen de karbouwen ook".

S. Ik ben echter nog niet geheel zeker; indien inderdaad de heilige boom juist voorspelt, zal ik hem een pijlschot geven".

Toen de schoonvader hoorde, dat zijn schoonzoon ging schieten, schoof hij her- en derwaarts.

Vreezend getroffen te worden schreeuwde hij: „mijn mannelijkheid is geraakt"; daarop kwam hij naar omlaag.

Terwijl hij afklom, vroeg zijn schoonzoon hem: „wat hebt u, ik schoot immers nog niet, terwijl u boven in den boom waart?" „Wel is vader boos?"

B. „Natuurlijk ben ik boos, dat ik zulk een schoonzoon heb, foei".

S. „Bent u boos? Herinnert u zich de afspraak niet dat u wanneer u boos bent door mij verkocht wordt?"

De schoonvader gaf geen antwoord.

Daarop keerden zij huiswaarts.

3. Ki Moksel.

Djaman baheula aja hidji djalma mararat, ngaranna Bapa Moksel, djeung pamadjikanana Amboe Moksel; katjida teu bogana nĕpi njatoe sore hĕnteu isoek.

Hidji mangsa Pa Moksel leumpang ka pasar.

Datang ka pasar, papanggih djeung hidji Tjina keur moëkeun bibit waloeh.

Tjina nanja ka Pa Moksel: „aih, Moksel, loe maoe pigi ka mana?"

Djawab Pa Moksel: „tida, Bah, maoe djalan-djalan hadja, kĕpengen mĕlantjong ka pasar."

Tjek Tjina: „Moksel, apa loe kaga ada pĕkerdjaän di roemah; kapan kaga ada kĕrdja, lĕbih bai tanĕm ini waloeh di kĕbon atawa di hoema. Kaloe maoe, nanti goeah kasi ini bibit".

Djawab Pa Moksel: „bai, Bah, trima kasi, kaloe Bah soeka kasi itoe bibit, nanti saja maoe tanĕm di kĕbon".

Geus kitoe, toeloej Pa Moksel dibere saraoe siki waloeh, dititah, dipĕlakkeun.

Ti dinja, toeloej Pa Moksel balik mawa bibit waloeh.

Ana datang ka imahna, tjarita ka ewena moen dibere waloeh koe Tjina.

Ewena atoheun bari toeloej arindit ka boeboelak rek mĕlakkeun bibit waloeh tea. Prak dipĕlakkeun sakalian.

Sasalsena mĕntas mĕlak waloeh, toeloej poelang.

Barang geus opat poeloeh poë diteang eta waloeh; geus baroeahan sarta galĕde.

Dina hidji poë Pa Moksel djeung ewena leumpang ka kĕbon waloeh, mawa karandjang. Prak waloeh teh diala meunang sapikoelan.

Amboe Moksel nanja ka Pa Moksel, tjekna: „aih, Bapa Moksel, ieu waloeh rek dibawa ka mana?"

Pa Moksel ngadjawab: „rek dibawa ka pasar, lamoen aja anoe meuli rek didjoeal, lamoen aja anoe menta rek dibikeun", bari toeloej manehna indit nanggoeng waloeh rek ka pasar.

Barang nĕpi ka satĕngah dalan, papanggih djeung hidji tangkoelak; nanja ka Pa Moksel, pokna: „nanggoeng naon eta?"

Tjek Pa Moksel: „mawa waloeh, rek dibawa ka pasar".

Tjek tangkoelak: koe dewek bae dibeuli saperak".

Koe Pa Moksel toeloej bae dibikeun sabab pikirna: soemawonna dibeuli, nadjan dipenta ogeh, rek dibikeun bae.

Geus kitoe, ditampa doeitna noe saroepia; waloehna disĕrahkeun ka noe meuli.

Toeloej manehna balik, tapi teu djalan deui kana oeroet tadi, motong djalan ka boeboelak.

Barang datang ka boeboelak, Pa Moksel nendjo boedak angon toedjoehan marawa toengkĕt djeung batoe keur ngaroedag-oedag oraj.

Pa Moksel gantjang njampeurkeun bari njarek neunggeulan oraj, pokna: „eh, baroedak, eta oraj oelah dipaehan koe dia, aing kasihan djasa"

Toedjoeh baroedak pagon, maksa rek maehan oraj, koe Pa Moksel toeloej baroedak teh dibagi doeit noe saperak ladang waloeh tea, soepaja eta oraj teu toeloes dipaehan.

Baroedak toeloej arindit ngarangon deui kĕbona; teu toeloes maraehanana oraj. Dĕmi Pa Moksel tĕroes balik.

Ana datang ka imahna, njarita ka Amboe Moksel moen meunang doeit saperak ladang waloeh. „Tapi" pokna, „dibikeun ka baroedak angon dipake oepahan soepaja teu nareunggeulan oraj".

Djawab Amboe Moksel: „alhamdoelillah, noehoen, asal oraj teu toeloes dipaehan, koela geh watir".

Katjarita barang nĕpi kana waktoe magrib, Pa Moksel djeung pamadjikanana sĕmbahjang.

Sanggeusna sĕmbahjang, di loear kadenge aja noe mamaäpan.

Ana ditendjo koe manehna, bĕt aja oraj njangheuj di toengtoeng golodog.

Ditanja koe Pa Moksel, pokna: „aih, oraj, dia arek ka mana bĕt aja di tangga imah kami?"

Oraj ngadjawab: „noe matak koela datang ka dieu, rek malēs tarima kasih ka sampean, tapi teu mawa naon-naon. Ngan pamenta koela, ajeuna, Pa Moksel, koedoe miloe ka koela djeung Ma Moksel oelah marah ka koela pedah Pa Moksel dibawa".

Ti dinja Pa Moksel seg dangdan. Toeloej leumpang noeroetkeun oraj bari njēkēlan kana boentoetna.

Asoep leuweung ka loear leuweung, tapi koe pangawasana oraj, Pa Moksel teu teurak koe tjoetjoek-tjoetjoek atjan.

Bras nēpi ka sisi laoetan, oraj nanja ka Pa Moksel, pokna: „koemaha, ajeuna koela arek toeroen ka laoet, naha sampean rek miloe ta hēnteu?"

Djawab Pa Moksel: „rek miloe bae, sanadjan ka manamana ogeh, koela mah rek noeteurkeun".

Geus kitoe, toeloej Pa Moksel dibawa teuleum koe oraj ka djēro laoet.

Ana datang ka dasar laoet, beh manggih nagara agreng katjida, ari radjana eangna oraj tea.

Oraj njarita ka eangna, moen manehna geus ditoeloengan koe Pa Moksel tina balaina, datang ka bisa hiroep waloeja.

Djeung deui: „anoe matak dibantoen ka pajoeneun eang, koering hajang moelang tarima ka manehna".

Ti dinja Pa Moksel koe eangna oraj dibere hidji djimat paranti dagang.

Sanggeusna toeloej balik; ingēt-ingēt, geus di daratan.

Barang datang ka imahna, prak njarita ka pamadjikanana moen dipaparin djimat koe eang oraj paranti dagang.

Pamadjikanana miloe atoh kabina-bina, pikirna, soegan bae eta djimat aja hasiatna.

Barang dina hidji mangsa Pa Moksel njaba ka Batawi, dēmi djimatna disēlapkeun lēbah boedjalna.

Ana datang ka Batawi, kapanggih koe hidji toean toko. Tēroes ditanja koe eta toean toko ngomong malajoe: „he, man, kwe maoe ka mawa, lagi apa di sini?"

Djawabna: „kaga toean, saja maoe malantjong hadja, tjoeman barangkali aja pakoelian".

Toean toko nanja deui: „apa kwe bisa dagang of tida. Kapan bisa, nanti goea kasi modal".

Djawabna Pa Moksel: „bĕlon tentoe, toean. Kapan toean pĕrtjaja, boleh tjoba-tjoba hadja. Apa jang saja misti dagangin?"

Toean toko seuri bari pokna: „eh, roepa-roepa barang dong; apa jang kwe soeka djoeal, boleh bawa dari sini, nanti goea kasi apa jang ada".

Gantjangna, prak bae koe toean toko dibere barang-barang dagangan lima ratoes perakeun, dititah didjoeal.

Pa Moksel toeloej indit balik.

Barang nĕpi ka satĕngah djalan, papanggih djeung hidji soedagar.

Toeloej nanja ka Pa Moksel, pokna: „maneh mawa barang ti mana, saha noe boga, djoealeun ta lain?"

Pa Moksel ngadjawab: „ieu barang bogana toean toko, dititah didjoeal koe koela; koedoe lakoe lima ratoes perak".

Soedagar hĕnteu pĕrtjajaeun, eta barang dihargaän sakitoe, sabab katjida araloesna djeung lobana. Lamoen didjoeal keteng, kira-kira doea rewoeëun, sakoerang-koerangna limablasratoeseun perak.

Tjek soedagar: „ajeuna kieu: da maneh koedoe boga bati, ieu barang dibeuli bae koe koela sarewoe perak".

Koe Pa Moksel dibikeun, troes dibajar koe soedagar sarewoe perak, teu koerang sapeser. Barangna ditrima.

Ana geus narima doeit, poerat-perot Pa Moksel balik deui ka toean toko, seug njarita, moen barangna geus didjoeal sarewoe roepia ka soedagar. Sok dipasrahkeun ka toean toko.

Ari koe toean toko doeit noe sarewoe teh ngan ditarima lima ratoes roepia, dĕmi noe lima ratoes deui, dibikeun ka Bapa Moksel itoeng-itoeng batina djeung pamĕrĕsen.

Sok deui dibere barang-barang djoealeun, harga sarewoe roepiaeun; sina didjoeal deui koe Pa Moksel.

Pa Moksel toeloej balik ka imahna bari mawa barang dagangan.

Barang nēpi ka imahna, njarita ka pamadjikanana sakoewaha noe geus dilampahkeun koe manehna sarta nembongkeun doeit lima ratoes roepia pamere toean toko tea.

Ma Moksel soeka katjida atoh doemeh salakina meunang doeit gēde djeung dibere dagang rosa koe toean toko.

Ti waktoe harita Pa Moksel toeloej moeka waroeng sorangan di lēmboerna, dēmi modalna nja djadi ngalanggan djeung toean toko di Batawi. Sagala barang-barang pamentana Pa Moksel diberean; dagangna lakoe katjida.

Lila-lila, katjarita, nangkoda datangna ka waroengna Pa Moksel karēpna arek balandja pidaganganeun.

Sabot keur balandja, nangkoda nanja ka Pa Moksel, pokna: „koemaha djalan na noe matak sampean bisa moeka waroeng sakieu gēdena, barang-barang mani eujeub djeung araloes, toeroeg-toeroeg lakoe katjida. Naha, sampean boga naon djimatna?"

Pa Moksel toeloej njarita satēroes-tērangna ka nangkoda moen manehna boga djimat dagang paparin ti eang oraj; tēroes ditembongkeun djimatna ka nangkoda.

Nangkoda pērtjajaeun pisan ka Pa Moksel, toeloej bae ngadjak baseroe modal sarta bērsobat.

Koe Pa Moksel ditarima sakoemaha pikarēpeunana nangkoda di rēmpoegan; geus badami nangkoda toeloej balik.

Gantjangna, Pa Moksel djeung nangkoda geus prak baseroe modal, dēmi nangkoda dagangna ka laoet ngadjoeal barang ka oerang kapal, ari Pa Moksel tētēp dagang di waroeng sorangan.

Sanggeusna Pa Moksel moeka waroeng sarta beunghar, pamadjikanana aja kahajang, menta dipangneangkeun oetjing djeung andjing ingoeēun. Pokna: „hajang boga andjing hidji, oetjing hidji keur tjotjoōan".

Koe Pa Moksel dipangmeulikeun oetjing hidji, andjing hidji, araloes katjida.

Prak dipiara, dipikanjaāh pisan koe Ma Moksel, diwarah oenggal poē oenggal peuting, soepaja djinēk djeung itjeus.

Eta doea sato, andjing djeung oetjing, aritjeus katjida

sarta naroeroet kana parentah doenoenganana kawas tata djĕlĕma bae.

Lila-lila, katjarita, nangkoda moenna dagangna di laoet teu pati lakoe, toeloej leumpangna ka waroeng Pa Moksel karĕpna ngindjeum djimatna.

Ana datang geus tĕpoeng djeung Pa Moksel, nangkoda njarita moenna dagangna di laoet teu pati lakoe.

Tjarekna: „sapedah ajeuna oerang geus baseroe modal, dĕmi koela dagang di kapal koerang lakoena, tjing eta djimat koe koela diïndjeum heula sakĕdap. Mangke geus doea tiloe poë, koe koela dipoelangkeun deui ka sampean".

Gantjangna, koe Pa Moksel eta djimat dibikeun ka nangkoda.

Ana geus meunang djimat, nangkoda tĕroes balik.

Ti waktoe harita sanggeusna ngindjeum djimat, tara datang-datang ka waroengna Pa Moksel, toeroeg-toeroeg manehna djadi teu kira lakoe dagangna, ngan Pa Moksel roegi bae.

Pa Moksel njarita ka pamadjikanana, pokna: „koemaha, oerang sanggeus djimat diïndjeum koe nangkoda, dagangan oerang teu pati lakoe, roegi bae; koemaha njoesoelna eta djimat?"

Djawab pamadjikanana: „disoesoel ogeh, lamoen koe djalma mah tjoemah bae, tara beunang deui, sabab pikiran nangkoda teh djahat, tangtoe ngalawan padoe atawa djaoeh keneh ogeh geus njingkir, ajeuna mah taja deui ngan koedoe disoesoel koe oetjing djeung andjing oerang".

Ti dinja, sanggeusna badami, toeloej eta andjing djeung oetjing piaraän teh ditjaloekan, dititah njaroesoel nangkoda tea njokot djimatna.

Oetjing djeung andjing toeloej laleumpang.

Ana datang ka sisi laoet, toeloej nendjoan kapalna nangkoda tea.

Teu lila geus kapanggih, oetjing ngomong ka andjing, pokna: „sia noe ngodjaj, mangke aing noe noempakan".

Andjing pek ngodjaj ditoempakan koe oetjing.

Ana datang ka kapal nangkoda, oetjing tĕroes naek dĕmi andjing toenggoe dina tangga kapal.

Toeloej oetjing njiaran djimat kana kantong-kantong djamangna nangkoda, tapi wĕleh teu kapanggih.

Geus kitoe, oetjing toeroen deui ti kapal. Njampeurkeun ka andjing, andjing nanja ka oetjing, pokna: „mana djimat teh, beunang?"

Tjek oetjing: „euweuh, diteangan koe aing wĕleh, hĕnteu kapanggih".

Omongna andjing: „aing mah ĕmboeng poelang ogeh ka imah, lamoen djimat teu beunang mah, sieun dimarahan koe doenoengan oerang. Ajeuna koedoe disiaran deui koe dia mangka beunang".

Oetjing toeloej indit deui djeung pikirna panasaran; prak disiar deui, koekoelilingan di djĕro kapal.

Hanteu lila beh manggih hidji pĕti gĕde katjida, pikiranana oetjing eta djimat aja di dinja, ngan manehna teu bisa asoepna, hese.

Barang oetjing keur aja di dinja, kabĕnĕran torodjol aja hidji beurit liwat.

Koe oetjing ditoebroek; beunang.

Beurit gogoakan, sieun dipaehan, sieun dihakan.

Tjek oetjing: „moen dia bisa noeloengan ka aing, mo rek dihakan koe aing, tapi ieu pĕti geura kĕret koe dia mangkana toblong, aing rek njiran djimat".

Beurit gantjang daek; prak pĕtina dikĕret, datang ka toblong samontjor oetjing.

Sanggeus ngĕret, beurit loempat sieuneun.

Oetjing bloes asoep ka djĕro pĕti.

Teu lila, djimatna geus kapanggih, tĕroes dibawa loempat.

Njampeurkeun ka andjing, andjing nanja ka oetjing, pokna: „mana djimat teh, beunang?"

Tjek oetjing: „aja; ieu, koe aing dibawa".

Tjek andjing: „kadieukeun, koe aing bawa; ari koe dia mah, kawatir leungit deui".

Toeloej dibikeun djimat teh ka andjing, ari manehna prak toempak andjing deui, arek baralik.

Pek andjing ngodjaj.

Barang nĕpi ka sisi laoet, djimat teh ragrag ka tjai koe andjing, sabab andjing kabengbat nendjo hakaneun.

Djimat disantok koe laoek gĕde.

Oetjing ngambĕk ka andjing nĕmpoehkeun, gĕr pasea.

Tjek andjing: „dia tong waka marah-marah ka aing, keun bae, aing ogeh sanggoep njiaran", bari toeloej andjing leumpang ka noe bala.

Nĕpi ka noe bala, beh manggih sero sahidji; gabroeg bae koe andjing dirontok.

Sero gogoakan, sieun dihakan.

Tjarek andjing: „dia tong gogoakan, teu ditĕlĕn koe aing, tapi aing toeloengan koe dia pangnjiarkeun hidji laoek noe gĕde roepana beureum, sabab boga dosa ka aing maling djimat tina soengoet aing. Ajeuna koedoe tjokot koe dia tina beuteungna".

Sero sanggoepeun. Toeloej bae laleumpang djeung andjing ka laoet.

Hanteu lila djimat geus beunang, tĕroes dibikeun ka andjing; sero balik.

Oetjing djeung andjing tĕroes paroelang ka doenoenganana.

Datang-datang, eta djimat dipasrahkeun koe andjing djeung oetjing ka doenoenganana; geus katarima.

Katjarita Pa Moksel dagangna tambah-tambah roegi bae, sabab eta djimatna geus loemah, meh datang ka malarat deui.

Oenggal-oenggal poë sok pasea djeung pamadjikanana, nĕpi ka pamadjikanana menta disĕrahkeun, ngadjak pĕpĕgatan di hareupeun pangoeloe.

Koe Pa Moksel ditoeroetkeun sakoemaha karĕpna pamadjikanana, toeloej arindit ngadeuheus ka pangoeloe.

Ana datang ka tĕmpat pangoeloe, pangoeloe kaget ningali Ma Moksel saking kageulisanana.

Pangoeloe, kagoda koe geulisna, pek nanja: „rek kamarana Pa Moksel djeung pamadjikan bĕt daratang ka hareupeun oerang?"

Ma Moksel njarita moen rek menta pĕpĕgatan djeung salakina.

Ari Pa Moksel koe pangoeloe teu koengsi dipariksa deui, toeloej bae dititah balik.

Waktoe harita nji pangoeloe teu aja, leumpang ka pasar.

Ari Ma Moksel koe pangoeloe dititah asoep ka dapoer, omongna: „tah, ajeuna mah maneh geus pĕpĕgatan djeung salaki maneh, malah koe oerang Pa Moksel geus dititah balik, pek, maneh ajeuna tjitjing heula di ditoe di dapoer bari ngadagoan nji pangoeloe".

Ma Moksel toeloej asoep ka dapoer pangoeloe.

Teu lila koeroenjoeng pangoeloe njampeurkeun ka dapoer ngadjak badami ka Ma Moksel moen manehna mangke bada isa rek datang ka imah Ma Moksel, sarta pangoeloe mere pĕrĕsen ti heula ka Ma Moksel sapoeloeh ringgit.

Ma Moksel atoheun kabina-bina, nampa pĕrĕsen ti pangoetoeloej manehna poelang.

Barang nĕpi ka djalan, papanggih djeung patih.

Patih kaget, manahna kabongroj ningali kageulisanana Ma Moksel. Toeloej mariksa: „poelang ti mana, maneh?"

Ma Moksel ngadjawab, pokna: „meuntas ti pangoeloe, tas pĕpĕgatan djeung salaki".

Patih ngabadamian, pokna: „mangke kami kira-kira geus bada isa arek ka imah maneh, poma oelah euweuh," bari sok patih mere doeit doea poeloeh ringgit.

Ti dinja Ma Moksel toeloej leumpang deui, karep rek balik.

Teu lila, tatjan rek tĕpi ka imahna, gok deui papanggih djeung kapitan, sarta nja kitoe kapitan teh bogoheun ka Ma Moksel.

Djeung eta kapitan ngadjak, pokna: „mangke, kira-kira poekoel dalapan kami rek datang ka imah maneh", bari sok mere pĕrĕsen tiloe poeloeh ringgit.

Tjek Ma Moksel: „mangga, arek soemping mah, taja halangan".

Tatapi sadjĕroning manah, Ma Moksel sabil hatena. Karoenjaeun ka salakina heubeul, Ma Moksel ngomong dina pikirna, pokna: ah, bareto aing geus mararat djeung Pa Moksel, geus ngarasa beunghar djeung Pa Moksel, anggoeran ieu doeit gĕnĕp poeloeh ringgit rek dibikeun ka Pa Moksel.

Geus mikir kitoe, toeloej bae manehna balik deui njampeurkeun ka Pa Moksel.

Tjek Pa Moksel: „koe nahaon maneh bĕt balik deui ka dieu?"

Ma Moksel njarita hajang tĕpoeng deui ka Pa Moksel sarta toeloej bebedja, moen manehna meunang doeit gĕnĕp poeloeh ringgit bari sok diselehkeun ka salakina.

Pa Moksel atoheun pisan dibawakeun doeit sakitoe lobana koe bikangna, pok nanjakeun: „ti mana maneh meunang doeit loba teuing". Ma Moksel tjatjarita ka salakina moen eta doeit ti pangoeloe, ti patih djeung ti kapitan pĕrĕsen. Kitoe deui eta anoe tiloean bakal datang mangke peuting kira-kira sabada isa.

Tjek Pa Moksel: „na koemaha atoeh aing; sieun koe pangoeloe, koe patih djeung koe kapitan".

Pokna Ma Moksel: „montong sieun-sieun, mangke di mana waktoe daratang, maneh koe oerang dipĕtakeun, tapi oelah ĕmboeng, soepaja salamĕt sarerea oerang".

Djawab salakina: „nja koemaha pamĕtakeun maneh bae arina kitoe mah".

Ti dinja Ma Moksel toeloej ka pasar balandja; meuli poepoer, minjak seungit, bakioan, gengge djeung toengkĕt. Ana datang ka imahna geus peuting.

Salakina dibaloeran, diborehan koe poepoer djeung koe bakioan; ditjoelang-tjaleng awakna dĕmi soekoena djeung leungeunna digengean.

Toeloej disina naek ka loehoer para bari didjangdjian koe Ma Moksel, pokna: „mangke, lamoen geus datang djalma noe tiloean, maneh koedoe toeroen ti loteng make toengkĕt ari leumpangna kieu: kĕtoek-gĕndjring, kĕtoek-gĕndjring".

Pa Moksel toeloej naek ka loteng njoempoet, dĕmi pamadjikanana dimandi bĕbĕrĕsih, prak njisiran, dipoepoer, diminjak, tĕroes dangdan njadiakeun semah anoe rek daratang tea.

Katjaritakeun ki pangoeloe. Barang reup peuting ngoeumpoelkeun sakabeh amil dititah ngadjaga, „karana", pokna pangoeloe, „arek ngaronda peuting ieu bisi aja djĕlĕma datang lantoeng tamboeh ka pakarangan oerang djanari, tĕngah peuting, koe maraneh paehan bae, montong rek ditanja deui. Lamoen kami datang, tangtoe katara, sabab make delman".

Wangsoel amil-amil: „soemangga", bari toeloej karĕmit sapeupeuting.

Toeloej pangoeloe bral miang.

Patih nja kitoe deui. Geus koeumpoelkeun ponggawana, tjoetak-tjoetak djeung oepasna, ngadjangdji kawas pangoeloe: „moenna aja noe datang loenta-lanto ti peuting koedoe dipaehan bae, montong ditanja deui, sabab lamoen aing datang mah, katara, make bendi".

Patih toeloej indit.

Kapitan geus ngoempoelkeun soldadoe, nja kitoe dititah djaga djeung ngadjangdji sakoemaha koe parentah pangoeloe djeung patih atoeranana ngan pokna: „lamoen aing datang, katara, make kareta".

Enggalna tjarita, barang geus kira poekoel dalapan pangoeloe datang ka imah Ma Moksel toempak delman.

Sadatangna tĕroes ngadjak ka ĕnggonna.

Tjek Ma Moksel: „sae, tapi panganggo koedoe ditjoetjoelan, kait-kaitkeun kana kastop".

Pangoeloe toeloej moeka pakean; tĕroes ka ĕnggon.

Ana datang koe Ma Moksel digosokan awakna koe bakioan, datang ka hideung djadi hidji kos loetoeng.

Barang keur kitoe, kira-kira geus poekoel satěngah salapan, aja noe ngětrokan panto, menta oenggah.

Pangoeloe ngoredjat kaget bari nanjakeun: „njai, eta saha noe menta oenggah djeung ngětrokan panto?"

Tjek Ma Moksel: „sorana mah, sada sora djoeragan patih".

„Ajeuna, djoeragan, geura njoempoet bae heulaän ari inggis mah, tapi koedoe njoempoet di djoeroe bari ieu lampoe soehoen, soepaja kapindingan".

Toeloej pangoeloe loempat ka djoeroe bari njoenjoehoen lampoe, ngaděděmpes di djoeroe.

Geus kitoe, Ma Moksel toeloej moekakeun panto mapagkeun patih.

Sadatangna patih, taja tempo deui; těroes bae ngadjak Ma Moksel ka ěnggonna.

Koe Ma Moksel digoegoe bari dilaän; panganggona sok disimpěn kana kastop.

Těroes patih ka ěnggonna.

Ana datang, koe Ma Moksel dioelasan salirana koe bakioan kos pangoeloe tadi, datang ka hideung kawas mohong.

Barang keur kitoe, aja deui noe ngětokan panto menta dilaän toelak.

Patih nanjakeun: „saha eta noe ngětok panto menta dilaän toelak?"

Tjek Ma Moksel: „doeka, da soarana mah sada soara toean kapitan".

Patih bingoengeun, sieun kawiwirangan.

Toeloej koe Ma Moksel disina njoempoet ka djoeroe bari dititah njoehoen kěnap lentik deukeut lampoe. Damarna dipareuman poëk.

Ma Moksel toeloej moeka panto mapagkeun kapitan.

Kapitan asoep, těroes ngadjak ka kamarna.

Ma Moksel nja kitoe deui eta kapitan diboekaän deui pakeanana tjara noe ěnggeus-ěnggeus, toeloej dibawa ka ěnggon.

Ana datang ka ĕnggon, prak digosokan koe bakiaon nĕpi ka hideung awakna kapitan teh kos gagak.

Barang keur kitoe, Pa Moksel toeroen ti loteng barina ngĕtroekkeun toengkĕtna, soekoena ngagĕndjring djeung leungeun da digenggean: kĕtoek-gĕndjring, kĕtoek gĕndjring.

Pangoeloe teu kawawa koe sieun ngagĕro ti djoeroe bari njoehoenkeun lampoe rek leumpang.

Patih kaget, ngababoek kĕnapna kana lampoe; brong-brang pareupeus; seuneuna geus pareum.

Kapitan goegoep koredjat, bĕrĕbĕt bae loempat.

Bawaning reuas, tjoel pakean, tjoel kareta, saleuleugeun-djeur balik ka imahna.

Patih djeung pangoeloe nja kitoe deui, pada laloempatan satarandjang, ngan tinggal tjalana bae. Papakean kataring-galeun katoet bendi patih djeung delman pangoeloe.

Ana daratang kana satĕmpat-tĕmpatna, pada koe djaga-djagana dipaehan, maroekan djalma rek maling sabab sata-randjang djeung harideung, djadi eta noe tiloean tjarilaka koe pamolahna sorangan.

Ari Pa Moksel djeung Amboe Moksel djadi salamĕt, banda meunang, pakean meunang soemawonna doeitna, djadi manehna tĕtĕp beunghar deui.

Pa Moksel.

Lang geleden was er een man, straatarm en Pa Moksel met name; zijn vrouw heette Amboe Moksel. Niets bijna bezaten zij, dies aten zij alleen 'savonds, maar 'sochtends niet.

Op zekeren dag ging Pa Moksel naar de markt.

Aldaar gekomen trof hij een Chinees aan, die pompoen-pitten in de zon liet drogen.

Deze vroeg Pa Moksel: „he, Moksel, waar ga je naar toe?"

Pa Moksel antwoordde: „nergens heen, Bah, ik wilde maar wat wandelen en kreeg lust naar de markt te kuieren".

De Chinees hernam: „heb je thuis niets te doen, Moksel? Zoo je niets ombanden hebt, plant dan liever pompoenen

in een tuin of op een veld. Wil je dat, dan zal ik je van deze pitten geven".

„Goed, Bah", hervatte Pa Moksel, „dank je wel, als u mij van deze pitten geven wilt, zal ik ze in den tuin uitleggen".

Daarop gaf de Chinees Pa Moksel twee handenvol pitten met den last die te zaaien.

Vervolgens keerde Pa Moksel met de pitten huiswaarts.

Thuis gekomen, vertelde hij aan zijn vrouw, dat hem door een Chinees pompoenpitten gegeven waren.

Zijn vrouw was verheugd en zij gingen naar een stuk vlak terrein om de pitten te planten; meteen togen zij aan het werk en legden ze netjes op rijen.

Gereed daarmede, gingen ze naar huis.

Veertig dagen later gingen zij naar den aanplant kijken; de pompoenen droegen toen al vrucht en groote ook.

Zoo dan ging Pa Moksel met zijn vrouw, manden medenemend naar den pompoenentuin.

Zij plukten deze en verkregen een mansvracht.

Amboe Moksel vroeg aan Pa Moksel: „wel Bapa Moksel, waar ga je nu deze vruchten heen brengen?"

„Naar de markt", antwoordde Pa Moksel, „en zoo er iemand is, die ze koopen wil, zal ik ze verkoopen en is er iemand, die er om vraagt, ze hem present geven", daarop vertrok hij met de pompoenen aan een draagstok naar de markt.

Halverwege gekomen, ontmoette hij een opkooper, die hem aansprak met de vraag: „wat draag je daar?"

„Pompoenen", antwoordde Pa Moksel, „om mede ter markt te gaan".

Verder zeide deze: „voor een gulden wil ik ze wel koopen".

Pa Moksel vond het goed, overwegend: te meer wijl hij ze koopt, zelfs als hij ze om niet gevraagd had, zou ik hem de pompoenen gegeven hebben.

Daarop nam hij den gulden in ontvangst en gaf den kooper de pompoenen.

Vervolgens ging hij naar huis terug, doch niet langs den weg dien hij te voren genomen had; hij bekortte dezen met door het veld te gaan.

Op een vlakte komend, zag Pa Moksel zeven karbouwjongens bezig met stokken en steenen een slang achterna te zetten.

Hij ging op de knapen toe en berispte hen wegens het beuken op de slang, zeggend: „halt, jongens, doodt die slang niet, ik heb groot medelijden met haar".

De jongens lieten niet af, ze stonden er op de slang dood te slaan, daarom verdeelde Pa Moksel den gulden dien hij voor de poempoenen ontvangen had onder hen, ten einde te voorkomen dat zij de slang afmaakten.

De jongens gingen vervolgens de karbouwen weer hoeden, daar 't dooden van de slang niet doorging, en Pa Moksel ging naar zijn woning.

Thuis gekomen vertelde hij aan zijn vrouw, dat de verkoop van de pompoenen hem een gulden opgebracht had, „doch", zeide hij, „ik heb het geld aan karbouwjongens gegeven om hen om te koopen 'n slang niet dood te maken".

„Geloofd zij de Heere, dank je," antwoordde Amboe Moksel, „dat de slang niet gedood is geworden, ook ik had deernis met haar".

Nu vertelt men, dat toen het tijdstip van de zesuursgodsdienstoefening aangebroken was, Pa Moksel en zijn vrouw dien plicht vervulden.

Toen zij daarmede gereed waren, hoorden zij dat er buiten iemand om toelating vroeg.

Gaan kijkend, ontwaarden zij dat er een slang op de bovenste trede van den huisopstap half overeind stond.

Pa Moksel vroeg haar: „wel slang, waar wil je heen dat je op mijn trap bent?"

De slang antwoordde: „de reden van mijn komst is, dat ik uw goedheid jegens mij vergelden wil, maar ik heb niets bij mij. Daarom vroeg ik u, Pa Moksel met mij mede te

gaan en Ma Moksel zij niet verstoord, dat ik Pa Moksel wegvoer".

Pa Moksel kleedde zich meteen aan. Daarop vertrok hij met de slang haar bij den staart vasthoudend.

Bosch in bosch uit ging het, doch door de wondermacht van de slang werd Pa Moksel door geen enkelen doren gewond.

Regelrecht doorgegaan, bereikten zij het strand, daar vroeg de slang aan Pa Moksel: „hoe nu, ik ga de zee in, wilt u mij volgen of niet?"

Pa Moksel antwoordde: „ik zal wel medegaan; waar ge ook heen gaat, zal ik volgen".

Vervolgens dook de slang met Pa Moksel in zee.

Op den bodem van de zee gekomen, troffen zij daar een zeer volkrijke stad aan, waarover de grootvader van de slang koning was.

De slang verhaalde aan haar grootvader dat zij door Pa Moksel uit het gevaar gered was, zoodat zij onverlet leefde. En verder zeide zij: „de reden dat ik hem voor u, grootvader, breng, is dewijl ik hem mijn dank wensch te toonen".

De grootvader van de slang gaf daarop aan Pa Moksel een talisman om gelukkig te zijn in den handel.

Vervolgens keerde Pa Moksel terug; toen hij tot bezinning kwam, stond hij op het strand.

Thuis gekomen, vertelde hij aan zijn vrouw dat hij van den grootvader der slang een amulet om voorspoedig in den handel te zijn gekregen had.

Zijn vrouw deelde zijn blijdschap daarover, overwegend dat deze talisman wellicht wondermacht had.

Op zekeren dag ging Pa Moksel naar Batavia; de talisman droeg hij in een plooi van zijn kleed vóor den buik.

Te Batavia gekomen, werd hij staande gehouden door een Europeeschen winkelier. Aanstonds vroeg deze hem in 't Maleisch: „wel, vriend, waar ga je heen en waartoe kom je hier?"

„Zonder bepaald doel, mijnheer", antwoordde Pa Moksel, „ik ben me maar eens aan het vertreden, misschien vind ik wel werk als sjouwer".

De winkelier vroeg nader: „kunt ge handel drijven of niet. Zoo je 't kunt, zal ik je waren daartoe geven".

„Ik ben er niet zeker van mijnheer", hervatte Pa Moksel. Waarmede moet ik ten handel gaan?"

De winkelier lachte en zeide: „wel met allerlei zaken natuurlijk, wat je verkoopen wilt, mag je nemen, ik geef je van alles wat er is".

Om kort te gaan, de winkelier gaf Pa Moksel koopwaren tot een bedrag van vijfhonderd gulden en beval hem deze te verkoopen.

Pa Moksel ging er mede huiswaarts.

Halverwege gekomen, ontmoette hij een koopman.

Deze vroeg hem: „waar is dit goed van daan, wien behoort het, is het te koop of niet?"

Pa Moksel antwoordde: „dit goed is het eigendom van een winkelier, die mij opdroeg het te verkoopen; het moet vijfhonderd gulden opbrengen".

De koopman geloofde niet dat dit de prijs van de goederen was, daar deze zoo bizonder mooi en talrijk waren. Verkocht hij ze stuk voor stuk, dan waren ze wel twee duizend gulden of op z'n minst vijftienhonderd waard.

Dan sprak hij: „zie eens hier; daar gij er ook aan verdienen moet, koop ik den voorraad voor duizend gulden".

Pa Moksel vond het goed en de koopman betaalde duizend gulden zonder een halven cent te min.

Daarop nam hij de koopwaar in ontvangst.

Zoodra hem het geld uitbetaald was, ging Pa Moksel met spoed naar den winkelier en vertelde hem, dat hij de goederen voor duizend gulden aan een koopman verkocht had. Tegelijkertijd droeg hij hem het geld af.

Laatstgenoemde nam echter slechts vijfhonderd gulden daarvan aan, en gaf de overschietenden aan Pa Moksel als aandeel in de winst en geschenk.

Tevens gaf hij hem voor een waarde van duizend gulden waren om die te verkoopen.

Pa Moksel ging er mede naar huis.

In zijn woning gekomen, verhaalde hij aan zijn vrouw wat hij gedaan had en liet haar de vijfhonderd gulden, hem door den winkelier gegeven, zien.

Ma Moksel was uittermate blijde, dat haar man zooveel geld gekregen had en nog een flinke voorraad koopwaar bovendien.

Pa Moksel opende thans een winkel in zijn eigen dorp; hetgeen hij verkocht werd steeds door den winkelier te Batavia weer aangevuld en zijn goed was bizonder in trek.

Na verloop van tijd, dus wordt verhaald, verscheen een koopvaardijkapitein in Pa Moksel's winkel om inkoopen voor zijn handel te doen.

Terwijl deze aan 't koopen was, vroeg hij aan Pa Moksel: „hoe hebt u het aangelegd om zulk een wel voorziene winkel te kunnen openen, alles vindt men hier in overvloed en 't is bovendien alles even gewild. Bezit u wellicht een talisman?"

Pa Moksel vertelde onomwonden aan den koopvaardijkapitein, dat hij een amulet bezat, hem door den grootvader van een slang geschonken en liet deze den koopvaardijkapitein zien.

Deze vertrouwde hem volkomen en stelde hem voor een compagnieschap aan te gaan en vriendschap te sluiten.

Pa Moksel ging op den voorslag van den koopvaardijkapitein in en deze vertrok, nadat zij hun werkzaamheden hadden geregeld.

In 't kort was de overeenkomst deze: de koopvaardijkapitein dreef den handel op zee met varensgasten en Pa Moksel dien te land in eigen winkel.

Sedert Pa Moksel zijn winkel geopend had en in goeden doen geraakt was, had zijn vrouw hem gevraagd voor haar een kat en een hond tot huisdieren te koopen. Ik zou zoo

graag", had zij gezegd, „een kat en een hond tot tijdverdrijf hebben".

Pa Moksel kocht haar een heel mooi katje en hondje.

Ma Moksel voedde de dieren op; iederen dag en nacht onderwees zij de beestjes, opdat zij tam en gehoorzaam zouden worden.

Kat en hond betoonden zich uiterst volgzaam en luisterden naar het bevel der meesteres als waren zij menschen.

Na verloop van tijd kwam de koopvaardijkapitein melden, dat het met zijn handel ter zee niet meer ging, waarom hij naar den winkel van Pa Moksel kwam om diens talisman ter leen te vragen.

Pa Moksel aangetroffen hebbend, deelde hij hem mede dat de koopwaren bij de zeelieden geen aftrek meer vonden.

En hij sprak: „dewijl wij een compagnieschap aangingen en de verkoop van mij op zee te wenschen laat, zou ik den talisman voor korten tijd willen leenen. Na twee of drie dagen zal ik hem u teruggeven".

Pa Moksel gaf den talisman.

Zoodra hij dezen ontvangen had, ging de koopvaardijkapitein naar boord terug.

Van het oogenblik dat Pa Moksel den talisman had afgestaan, bezocht de zeeman diens winkel niet meer; diens waren werden al meer gevraagd, Pa Moksel daarentegen leed slechts schade.

Pa Moksel stelde daarmede zijn vrouw in kennis, zeggend: wat moeten wij doen, sedert de talisman door den koopvaardijkapitein geleend werd, verloopt mijn zaak; hoe zullen wij den talisman terug krijgen?"

Zijn vrouw antwoordde: „'t geeft niets het ding door een mensch te laten opsporen, dan krijgen wij 't nimmer terug, daar de koopvaardijkapitein een looze schelm is, zal men het zeker tegen hem afleggen, ook zal hij er wel ver weg mede gegaan zijn, zoo dan kan de talisman slechts door de kat en den hond achterhaald worden".

Toen zij aldus overlegd hadden, riep de vrouw de beide dieren en beval dezen den koopvaardijkapitein achterna te gaan om den talisman te halen.

De kat en de hond gingen daarop op weg.

Aan het strand gekomen, keken zij uit naar diens schip.

Weldra ontdekten zij het, waarop de kat tot den hond zeide: „jij zwemt er heen, en ik zet me op je rug".

De hond begon meteen te zwemmen met de kat op zijn rug.

Toen zij het schip bereikt hadden, klom de kat direct naar boven, terwijl de hond op de trap bleef wachten.

Daarop zocht de kat den talisman in de jaszakken van den koopman, doch tevergeefs, hij vond dien niet.

Dus daalde zij weer van het schip af.

Naar den hond toegaande, vroeg deze: „waar is de talisman, heb je 'm gevonden?"

De kat antwoordde: „'t ding is er niet, ik heb 't te vergeefs gezocht, 't is niet te vinden".

De hond sprak: „ik verdraai het huiswaarts te gaan als de talisman niet verkregen is, ik ben bang dat onze meesteres boos op ons zal zijn. Je moet dus weer gaan zoeken en zorg dat je 't ding vindt".

De kat ging met verontrust gemoed het schip weer op; ze zocht het geheele vaartuig door.

Weldra trof ze een groote kist aan en overwoog dat de talisman zich daarin moest bevinden; openen kon ze de kist echter niet, 't was te moeilijk.

Terwijl ze nog bij deze vertoefde, schoot haar een muis voorbij.

De kat sprong toe en had haar in de klauwen.

De muis begon te krijten, vreezend gedood en opgegeten te worden.

De kat zeide echter: „wanneer je me helpen kunt, zal ik je niet verslinden, knaag dadelijk een gat in deze kist, ik wil een talisman zoeken".

De muis begon onmiddellijk en knaagde een gat in de kist groot genoeg om de kat door te laten.

Daarna liep de muis vol vrees haastig weg.

De kat kroop in de kist.

Weldra vond zij den talisman en verwijderde zich daarmede ijlings.

Tot den hond gegaan, vroeg deze haar: „waar is de talisman, heb je hem gevonden?"

De kat zeide: „hij is er, hier heb ik hem".

„Geef op," antwoordde de hond, „ik draag hem, doe jij 't, dan vrees ik dat hij weer verloren gaat".

De kat gaf den talisman aan den hond; daarop sprong zij op diens rug en keerden zij terug.

Bij het strand gekomen, liet de hond den talisman in 't water vallen, omdat hij vervoerd werd door 't zien van iets eetbaars.

Een groote visch slokte den talisman op.

De kat schold den hond uit, stelde hem voor het verlies aansprakelijk en zij begonnen te kijven.

„Je hoeft je niet zoo nijdig op mij te maken, zeide de hond, „'t komt er niet op aan, ik kan ook wel zoeken", en de hond liep naar de ruigte aan het strand.

Daar ontdekte hij een otter, dien hij meteen besprong.

De otter schreeuwde uit vrees van opgegeten te worden.

„'t Is niet noodig zoo aan te gaan", zeide de hond, „ik zal je niet opeten, mits je me helpt een grooten rooden visch te zoeken, daar die in de schuld bij mij staat wegens het stelen van een talisman uit mijn mond. Dit ding moet je hem uit den buik halen".

De otter nam het op zich en ging daarop met den hond naar de zee.

Het duurde niet lang of hij had den talisman bemachtigd, dien hij daarop aan den hond gaf; vervolgens ging de otter heen.

Daarop keerden kat en hond naar hun meesteres terug.

Thuis gekomen stelden zij haar den talisman ter hand; zij nam dezen aan.

Sedert dien, verhaalt men, nam de tegenspoed van Pa Moksel steeds toe, daar de talisman zijn kracht verloren had, en hij verviel andermaal tot armoede.

Dagelijks krakeelde hij nu met zijn vrouw, zoodat deze ten leste scheiding verzocht en wel formeel door den pangoeloe.

Pa Moksel voegde zich naar dien wensch en samen gingen zij daarop naar den pangoeloe.

In diens woning gekomen geraakte deze overstuur bij het zien van Ma Moksels bizondere schoonheid.

Vervoerd daardoor, zeide hij: „wat is er aan de hand Moksel, dat gijlieden tot mij komt?"

Ma Moksel antwoordde dat zij van haar man verlangde te scheiden.

De pangoeloe gunde zich zelfs den tijd niet, Pa Moksel te ondervragen, doch zond hem terug.

Op dat oogenblik was de vrouw van den pangoeloe afwezig; zij was naar de markt gegaan.

En de pangoeloe gelastte Ma Moksel naar de keuken te gaan, zeggend: „ziezoo, nu zijt ge van uw man gescheiden, hem heb ik gezegd huiswaarts te gaan, wacht nu maar tot mijn vrouw terugkomt".

Ma Moksel begaf zich naar de keuken.

Even later ging de pangoeloe, zijn lust niet meer meester, naar de keuken om met Ma Moksel de afspraak te maken dat hij na de avondgodsdienstoefening haar in haar woning zou komen bezoeken, waarna hij haar tien rijksdaalders ten geschenke gaf.

Verheugd nam Ma Moksel het geld aan en ging daarop haars weegs.

Huiswaarts gaande, kwam zij den patih tegen.

De patih ontroerde en zijn gemoed werd vervuld door begeerte, toen hij de zeldzame schoonheid van Ma Moksel gewaar werd. Dan vroeg hij: „waar komt gij van daan?"

Ma Moksel antwoordde: „van den pangoeloe, die mij zooeven van mijn man scheidde".

Daarop sprak de patih met haar af: „straks, omstreeks na

het eindigen van de avondgodsdienstoefening kom ik bij je thuis, zorg dat je niet afwezig bent" en hij gaf haar twintig rijksdaalders.

Ma Moksel ging verder, naar huis verlangend.

Iets daarna, vóor zij haar woning bereikt had, ontmoette zij den kapitein; ook deze verliefde op Ma Moksel.

Hij zeide: „van avond ongeveer te acht uur, kom ik bij je en hij gaf haar dertig rijksdaalders".

„Tot uw dienst", zeide Ma Moksel, „niets staat uw komst in den weg".

Doch in haar binnenste was Ma Moksel in tweestrijd; uit deernis met haar gewezen man, welde de overweging bij haar op: „vroeger heb ik armoede met Pa Moksel geleden, ik heb rijkdom met hem genoten, kom hem zal ik liever het geld geven".

„Na dit besluit genomen te hebben, ging zij Pa Moksel opzoeken".

„Waarom kom je weer bij mij terug?" vroeg deze haar.

Ma Moksel antwoordde, dat ze hem weer wilde ontmoeten dewijl zij zestig rijksdaalders gekregen had; tegelijkertijd gaf ze hem het geld.

Pa Moksel was uittermate blijde, dat zij hem zooveel geld bracht en vroeg: „hoe kom je aan zoo'n groote som?"

Nu vertelde zij dat zij dit geld van den pangoeloe, den patih en den kapitein gekregen had en dat deze drie haar in den avond na afloop van de avondgodsdienstoefening zouden komen bezoeken.

Pa Moksel hernam: „wat moet ik dan doen, ik ben bang voor den pangoeloe, den patih en den kapitein".

„Wees maar niet bang", stelde Ma Moksel hem gerust, „straks als zullie komen, moet je doen, zooals ik je zal laten doen en wees niet onwillig, opdat wij beiden er ongedeerd afkomen".

„Wel" zeide haar man, „dan zal ik doen zooals je wilt".

Daarop ging Ma Moksel naar de markt om blanketsel, odeur, zwartsel, een stok en belletjes te koopen.

Toen zij terugkwam was de avond al gevallen.

Haar man besmeerde zij het lichaam streepgewijs met blanketsel en zwartsel en om zijn polsen en enkels bond zij de belletjes.

Dan gebood zij hem naar den zolder te gaan en droeg hem op: „als het drietal straks binnen is, moet je naar beneden komen met den stok en loopend dus doen: daarmede op den grond stampen en met de bellen rinkelen".

Pa Moksel begaf zich daarop naar den zolder en Ma Moksel ging zich baden, kammen, blanketten en parfumeeren, dus opgeknapt kleedde zij zich aan en maakte zich gereed tot ontvangst van de gasten, die dra zouden komen.

Men verhaalt dat toen de avond gevallen was, de pangoeloe al de wijkvoorgangers bijeen riep en beval de wacht te houden, „want zeide hij, ik wil vannacht de ronde gaan doen en er zou wel eens iemand met slechte bedoelingen naar mijn erf kunnen komen zoo tusschen middernacht en later, in dat geval slaat gij hem zonder verder vragen dood. Kom ik zelf, dan blijkt dit wel, daar ik m'n deeleman gebruik".

De wijkgeestelijken antwoordden: „tot uw dienst en betrokken de wacht".

Onmiddellijk daarop vertrok de pangoeloe.

De patih deed hetzelfde; na de hoofden, dorpsoversten en politieoppassers verzameld te hebben sprak hij tot hen gelijk de pangoeloe: „zoo er iemand van nacht hier komt, moet jullie hem zonder verder vragen afmaken, daar, wanneer ik zelf kom, dit blijkt uit mijn bendi".

Vervolgens ging de patih heen.

Toen de kapitein de soldaten had laten aantreden, deed hij hen beloven gelijk de pangoeloe en de patih hun lieden te voren bevolen hadden en verder zeide hij: „mijn komst wordt aangeduid door mijn rijtuig".

Om kort te gaan, ongeveer te acht uur kwam de pangoeloe per deeleman bij Ma Moksel's woning.

Zoo binnengetreden, verzocht hij haar naar bed te gaan.

„Goed", zeide Ma Moksel, „doch gij moet uw kleederen uitdoen en aan den kapstok ophangen".

De pangoeloe trok zijn kleeren uit en legde zich te bed. Ma Moksel bij hem komend, smeerde zijn lichaam in met zwartsel tot hij zoo zwart was als een zwarte aap.

Terwijl zij daarmede bezig was, zoo tegen achtten, klopte iemand op de deur en vroeg om binnen gelaten te worden.

Verschrikt sprong de pangoeloe op en vroeg: „mevrouw, wie is dat, die om binnen te mogen komen vraagt en op de deur klopt?"

„Zijn stem klinkt als die van den heer patih".

Toe, meneer, indien u bang bent, verstop u dan eerst, gij moet in den hoek wegschuilen en de lamp boven uw hoofd houden, opdat u onzichtbaar is".

De pangoeloe ijlde naar den hoek, met de lamp boven zijn hoofd dook hij daarin ineen.

Vervolgens opende Ma Moksel de deur om den patih binnen te laten.

Binnen gekomen, gunde de patih zich geen tijd, meteen noode hij Ma Moksel naar de slaapstede.

Zij gaf daaraan gevolg, hielp hem zich ontkleeden en hing zijn kleeren aan den kapstok.

Dan legde hij zich neder.

Ma Moksel tot hem gegaan, smeerde ook zijn lichaam met zwartsel in, gelijk zij den pangoeloe straks gedaan had, zoodat de patih zwart werd als roet.

Onderwijl kwam iemand op de deur kloppen en verzocht den sluitboom weg te nemen.

„Wie klopt daar?" vroeg de patih, „en vraagt om de deur te ontsluiten?"

„Ik weet 't niet", antwoordde Ma Moksel, „maar zijn stem lijkt op die van den kapitein".

De patih geraakte overstuur en vreesde te schande gemaakt te worden.

Ma Moksel zeide hem daarop zich in den hoek te verbergen en een knaapje dicht bij de lamp boven het hoofd te houden. Vervolgens draaide zij het licht uit en 't was donker.

Dan maakte zij de deur voor den kapitein open.

Binnenkomend, wenschte hij direct naar de slaapkamer te gaan.

Ma Moksel ontdeed ook hem van zijn gewaad zooals de vorigen, en bracht dit naar de kamer.

En bij hem gekomen smeerde zij ook zijn lichaam met zwartsel in, zoodat hij zoo zwart werd als een kraai.

Nog daarmede bezig, verliet Pa Moksel den zolder en stampend met zijn stok en rinkelend met de belletjes aan zijn polsen en enkels deed hij: boem-ringkedekink; boem ringkedekink.

De pangoeloe wist zich van angst niet te bergen en wilde met de lamp boven zijn hoofd de vlucht nemen.

De patih ontstellend stootte met het knaapje tegen de lamp; breng, pang, ze lag in gruizementen; 't licht was uit.

De kapitein vloog overeind, ging aan den haal en liet uit angst zijn kleeren en rijtuig in den steek en stormde naakt naar huis.

Insgelijks deden de pangoeloe en de patih; ook zij holden ongekleed slechts met een broek aan weg, deeleman en bendi achterlatend.

Toen zij hun woningen bereikten, werden zij door de wakers dood geslagen daar deze, wijl zij naakt en zwart waren, meenden met dieven te doen te hebben; zoo kwam het drietal aan zijn einde door eigen bedrijf.

Maar Pa Moksel en Amboe Moksel hadden gewin, goederen, kleeren en geld verkregen zij en zoo hadden zij het weder goed en waren andermaal vermogend.

4. Ki Djadoel djeung Ki Djasa.

Djaman baheula aja doea djĕlĕma sosobatan ande. Noe hidji ngaranna Ki Djadoel, noe kadoea Ki Djasa.

Hidji poë, Ki Djadoel njaba ka imahna Ki Djasa. Ladjoena Ki Djadoel njarita, pokna: „dina poë rĕbo bareto, koela leumpang mantjing ka leuwi sipatahoenan, mawa bĕkĕl sapikoel. Ladjoena pantjing koela dibereau eupan, tĕroes dialoengkeun ka tĕngah tjai; tjĕmploeng".

„Barang teu lila, eta pantjing disanggoet koe laoek, koemoenoed; tiloe kali koemoemoedna.

Barang disĕbĕroetkeun, maso Allo! katjĕpanan raweuj lobana ti doea poeloeh siki laoek lobana".

Barang Ki Djasa ngadenge tjarita Ki Djadoel, bĕngong; kira satĕngah djam hanteu bisa ngomong naon-naon tina heran. Pikirna Ki Djasa: di mana napĕlna eta laoek doea poeloeh pantjing sahidji; ladjoe Ki Djasa nanja ka Ki Djadoel: „heran amat koela mah katjarita maneh pantjing sahidji, sakali sĕbĕroet, meunang doea poeloeh laoek, di mana napĕlna eta laoek?"

Ladjoe Ki Djadoel ngadjawab: „eta maneh oelah heran sabab koedĕrat iradatna Allo; kapan Allo mah kawasa".

Ki Djasa hanteu ngomong deui.

Hidji poë Ki Djasa njaba ka imah Ki Djadoel tina rĕsĕp ngadenge tjarita ki Djadoel; kabĕnĕrau Ki Djadoel, keur aja di imah.

Ladjoe Ki Djadoel nanja ka Ki Djasa: „arek ka mana maneh?"

Djawab Ki Djasa: „hĕnteu, koela rek oelin bae ka imah maneh, rĕsĕp koela njarita maneh. Boga deui tjarita maneh?"

Djawab Ki Djadoel: „boga, malah ieu leuih aneh".

„Tjoba", pokna Ki Djasa, „njarita deui".

Ki Djadoel tĕroes njarita, kieu pokna: „hidji waktoe koela leumpang mantjing ka laoet, mawa hidji pantjing djeudjeurna awi bitoeng talina bĕnang. Mantjingna dina parahoe digajoeh ka tĕngah laoet.

„Nĕpi ka tĕngah laoet, eta pantjing dibalangkeun; talina ka tjai, djeudjeurna ditjĕkĕlan".

„Barang hanteu lila disanggoet koe laoek, koemoenoed; koemoenoed tiloe kali".

„Barang diangkat, beurat katjida; moenggah mĕlĕndong djeudjeur pantjing, dipaksa diangkat kana parahoe, ana beunang laoek pepetek sagĕde doeit benggol".

„Ladjoe koe koela dibebek beuteungna, ari boerial peudjitna ka loear saparahoe datang ka miring, eudeuk kalĕboeh saking koe gĕdena eta peudjitna djeung loba".

Barang Ki Djasa ngadenge tjarita Ki Djadoel, ngahoelĕng; salila-lila hĕnteu ngomong mikiran eta laoek pepetek sakitoe leutikna bĕt gĕde peudjitna.

Ladjoe Ki Djasa ngomong: „bĕnĕr aneh eta tjarita maneh, Bapa Djadoel, koela heran amat laoek pepetek leutik gĕde peudjitna".

Pokna Ki Djadoel: „oelah sok heran, Bapa Djasa, ka koedĕrat iradatna Allo, pan Allo mah kawasa".

Ki Djasa hĕnteu ngomong deui.

Hidji waktoe Ki Djadoel njaba ka imah Ki Djasa keur aja di imah.

Ladjoe Ki Djasa nanja ka Ki Djadoel: „rek ka mana maneh?"

Djawab Ki Djadoel: „hĕnteu, rek oelin bae, geus lila oerang hanteu papanggih".

Ladjoe doeaän pada ngomong.

Ki Djasa nanja ka Ki Djadoel, pokna: „boga keneh maneh tjarita anoe aneh?"

Djawab Ki Djadoel: „boga; ari maneh hajang mah, oerang njarita".

„Poegoeh bae", tjarek Ki Djasa, „hajang mah, tapi anoe aneh".

Tĕroes Ki Djadoel njarita; kieu njaritana.

„Hidji tempo koela leumpang mantjing ka laoet toempak parahoe mawa bĕkĕl kedjo sabakoel. Ladjoe parahoe digajoeh ka tĕngah laoet".

Barang datang ka tĕngah laoet, ladjoe pantjing dilĕpas, eupanana ogeh daging moending toedjoeh kati".

„Geus tiloe poë lilana, karak koe laoek disanggoet, dibawa ka těngah, boesoesoet; boesoesoet toedjoeh kali".

„Parahoe teh kabawa koe laoek beurang peuting, lilana opat poeloeh poë, opat poeloeh peuting".

„Koela geus teu ingět kaler-kidoel, maso Allo, tjek rasa dina ati, asa mohal kapanggih deui djeung indoeng baroedak".

„Waktoe harita hanteu dahar, hanteu nginoem, manggih balangsak kabina-bina".

„Barang ingět, ngaragap ka loehoer; diragap teh běje-běje, horenganan eta noe běje teh langit".

Ki Djasa ngahoelěng běngong, salila-lila henteu ngomong.

Barang geus lila, ladjoe Ki Djasa nanja ka Ki Djadoel, pokna: „ari kitoe, langit teh kawas parioek ari di sisi mah handap?"

Ki Djadoel ngadjawab: „eh, Ki Djasa, maneh oelah sok heran ka koeděrat iradatna Allo, pan Allo mah noe kawasa, anoe loehoer didjieun handap".

Ki Djasa hěnteu ngomong deui.

Hidji waktoe Ki Djasa njaba ka imah Ki Djadoel; kaběněran Ki Djadoel keur di imah.

Ladjoe Ki Djadoel nanja ka Ki Djasa: „arek ka mana maneh?"

Djawab Ki Djasa: „hěnteu, koela rek oelin bae ka imah maneh, hajang njaho koemaha ajeuna, rěsěp keneh kana mantjing?"

Ngadjawab Ki Djadoel: „poegoeh bae masih rěsěp, ngan ajeuna oerang rada njěri kana diri, sabab oerang diarah maoeng djeung diarah boehaja".

Ki Djasa toeroet nanja: „ajeuna koemaha pikiran maneh?"

Ngadjawab Ki Djadoel: „oerang mah ajeuna ngadoekeun, paroentoengan bae koemaha takdir Allo bae".

„Isoekan oerang eudeuk leompang deui mantjing, pikir oerang, moestahil manoesa oleh akal koe satona. Oerang eudeuk njieun ajoenan ditalikeun kana areuj di sisi tjai, koe maoeng oelah kahontal, koe boehaja oelah kadjantra; mawa golok anoe seukeut".

Ĕnggeus ngomong, Ki Djasa pamitan balik ka imahna.

Barang isoekna, Ki Djadoel toeloej dangdan, mawa pantjing, njoren golok; toeloej bral leumpang mantjing.

Hĕnteu lila nĕpi ka ĕnggon mantjing, toeloej Ki Djadoel naek ka ĕnggon mantjing. Eta ajoenan tea ditalikeun kana areuj, beunang dikatĕngahkeun beunang dikasisikeun.

Hanteu lila datang maoeng di sisi tjai njampeurkeun Ki Djadoel.

Koe Ki Djadoel ajoenan dikatĕngahkeun.

Barang Ki Djadoel neuleu ka handap, aja boehaja.

Ki Djadoel atina soesah, mikiran koemaha akalanana djadi salamĕt.

Si maoeng samingkin marah nĕlik lagana Ki Djadoel, poendĕlak-poendĕlik matana bari roendat-rindat halisna.

Ki Djadoel samingkin tĕlik matana nĕlikkeun lagana maoeng, sieun gĕbroeg, sieun gĕbroeg.

Geus kitoe, si maoeng teu tahan sabar, ladjoe gĕbroeg dibĕbĕroek bari dihontal hanteu kahontal, garoeboeg ragrag ka tjai si maoeng, nimpah kana boehaja.

Boehaja kaget bari ngarontok; patarik-tarik toengtoengna, toeloej pasea.

Geus lila, Ki Djadoel soesoerakan bari njaboet golok.

Njaboet golok eta, leungeun ka loehoer barina soerak, teu kadeuleu golok seukeut naradjang kana areuj tali ajoenan; bĕset, pĕgat.

Ki Djadoel toeloej ragrag ka handap nimpah maoeng noe keur pasea.

Maoeng kaget, boehaja kaget; maoeng naek, boehaja teuleum.

Ki Djadoel leuih balangsak ngarandang ka loehoer ka sisi, pakean tjiproek baseuh, ngadaregdeg datang ka loehoer, leumpang poelang eureun-eureunan sabab tina baloeas tea.

Katjarita Ki Djadoel geus sĕgĕr.

Ladjoe dangdan, make badjoe, djas, tjalana sontog, tjĕkĕl toengkĕt, toedoeng make dipengpĕlekkeun; ngalaga tjara noe gagah, leumpang ka imah Ki Djasa.

Barang tĕpi ka imah Ki Djasa, kabĕnĕran Ki Djasa eukeur njihaneut; ladjoe bae njihaneut reudjeung.

Ladjoe Ki Djasa nanja: „koemaha, bareto mantjing meunang laoekna?"

Ngadjawab Ki Djadoel: „laoek mah, hanteu meunang, ngan oerang koe Allo diberean gagah, oerang ogeh noe boga diri, hanteu njana diri oerang gagah".

Ladjoe Ki Djasa nanja: „koemaha gagahna?"

Tjek Ki Djadoel: „kadang maoeng noebroek ka oerang, oerang kĕlid, hanteu keuna oerang ditoebroek; maoeng ragrag ka tjai nimpah kana boehaja, ladjoe pasea djeung boehaja".

„Geus lila pasea euweuh noe eleh, euweuh noe meunang, oerang teu tega. Ladjoe oerang toeroen dipisahkeun; maoeng ditjĕkĕl koe leungeun katoehoe, boehaja ditjĕkĕl koe leungeun kentja, ladjoe papisah".

„Maoeng loempat ka leuweung, boehaja loempat ka djĕro tjai; maneh tangtoe mohal wani".

Djawab Ki Djasa: „poegoeh bae oerang mohal wani, ngan soekoer bae beunang koe Allo boga doeloer gagah".

Ki Djadoel en Ki Djasa [1]).

Lang geleden waren er eens twee verkleefde vrienden. De een heette Ki Djadoel, de andere Ki Djasa [2]).

Op zekeren dag kuierde Ki Djadoel naar de woning van Ki Djasa. Aldaar vertelde hij: „verleden Woensdag ging ik visschen in de nimmer droge kolk en nam een manskracht leeftocht mede. Dan voorzag ik mijn hengel van aas en wierp het sim uit in het midden van 't water; plomp".

„Niet lang daarna beet een visch daaraan en rukte het naar beneden; drie maal ging het onder".

„Toen ik opsloeg, maso Allo, hing daaraan een heele tros van meer dan twintig visschen".

1) Een fragment van dit verhaal vindt men bij R. A. Kern, Eenige Soendasche fabels en vertelsels, V. De hengelaar. Bijdr. T.-, L.- en Vk. v. Ned. Indië 1907, blz. 69—70.

2) De namen beteekenen ongeveer: De Snorker en de Goedgeloovige.

Verbaasd hoorde Ki Djasa het verhaal van Ki Djadoel aan; bijkans een half uur kon hij niet spreken van verwondering. Hij dacht, hoe hingen die twintig visschen aan één hengel en vroeg vervolgens aan Ki Djadoel: „ten zeerste verwonderd over je verhaal, wilde ik wel weten hoe die visschen, terwijl de snoer toch maar eens opgehaald werd, zich daaraan gehecht hadden".

Ki Djadoel antwoordde: „daar moet je je niet over verwonderen, omdat aldus Allah's almachtige wil was, Allah immers is almachtig".

Ki Djasa zeide niets meer.

Een andere keer ging Ki Djasa naar Ki Djadoel omdat hij 't genoeglijk vond naar diens verhalen te luisteren; hij vond hem thuis.

„Waar wilt ge naar toe?" vroeg Ki Djadoel hem.

„Nergens heen", antwoordde Ki Djasa, „ik kom me maar eens bij je vermaken, omdat 't me plezier doet naar je vertelsels te luisteren. Heb je er nog meer?"

„Ja", hernam Ki Djadoel, „en nog een veel aardiger".

„Toe dan", zeide Ki Djasa, „vertel op".

Ki Djadoel begon meteen te vertellen en wel als volgt: „ik ging eens in zee visschen en nam tot hengelroede mede een dikke bamboesliet met een garen snoer. Ik vischte uit een schuit, welke ik naar 't midden van de zee voortschepte".

„Daar gekomen, wierp ik het snoer uit en hield den hengelstok vast".

„Na een poosje beet een visch en trok hard; driemaal rukte hij".

„Toen ik ophaalde, was 't geweldig zwaar; de hengelstok boog krom bij 't omhoog trekken, doch ik zette door en kreeg de vangst in de schuit, toen bleek dat 't 'n *pepetek* was ter grootte van een twee en een halve centstuk".

„Daarop opende ik dezen den buik en de darmen borrelden er uit in zoo'n massa, dat zij over de boorden van de schuit

heengingen en deze begon te hellen en dreigde om te slaan door de hoeveelheid en den omvang van de ingewanden".

Nadat Ki Djasa het verhaal van Ki Djadoel had vernomen, verzonk hij in gepeins; een heelen tijd lang sprak hij niet, denkend hoe kwam een visch zoo klein als een *pepetek* aan zooveel darmen.

Eindelijk zeide hij: „je verhaal is werkelijk mooi, Bapa Djadoel, maar ik ben zeer verbaasd over den kleinen *pepetek* met zooveel ingewanden".

„Bapa Djasa", antwoordde Ki Djadoel, „je moet niet verbaasd wezen over Allah's almachtigen wil; immers aan Hem is de macht".

Ki Djasa antwoordde niet meer.

Bij een andere gelegenheid wandelde Ki Djadoel naar de woning van Ki Djasa en trof hem thuis.

„Waarheen, Ki Djadoel?" vroeg deze hem.

„Nergens", antwoordde Ki Djadoel, „ik kom me maar eens vertreden, daar we elkaar in zoo lang niet ontmoet hebben".

Daarop begonnen ze samen te praten.

Dan vroeg Ki Djasa aan Ki Djadoel: „ken je nog meer mooie verhalen?"

„Jawel", antwoordde deze, „als je er een hooren wilt, vertellen we er een".

„Dat zal waar wezen", besloot Ki Djasa, „dat ik er naar verlang, maar 't moet aardig zijn".

Dadelijk begon Ki Djadoel te vertellen en wel aldus:

„Ik ging dan weer eens op zee visschen per prauw en nam een mandje gestoomde rijst tot voorraad mee. Vervolgens schepte ik de prauw naar 't ruime sop".

„In diep water gekomen, wierp ik mijn snoer uit met tot aas zeven pond karbouwenvleesch".

„Eerst na drie dagen beet een visch, sleepte mij met

een ruk naar het midden van den oceaan en trok zeven keer geweldig".

„De prauw werd door den visch, dag en nacht, aldoor meegesleurd, veertig etmalen lang".

„Ik wist niet meer waar noord en zuid was, maso Allo, in mijn binnenste gevoelde ik, dat ik moeder en de jongens niet meer zou terug zien".

„Ik at toen niet en ik dronk toen niet en was in bitteren nood".

„Tot bezinning gekomen, reikte ik naar boven en raakte iets weeks; waarachtig dat weeke was de hemel".

Ki Djasa peinsde langen tijd stom van verbazing.

Vervolgens vroeg hij aan Ki Djadoel: „als dat zoo is, is de hemel gelijk een pot die met den rand naar beneden gekeerd is?"

Ki Djadoel antwoordde: „over den almachtigen wil van Allah mag je je niet verwonderen, immers Allah is de almachtige, die wat boven is onder kan doen zijn".

Ki Djasa zweeg.

Weer eens slenterde Ki Djasa naar Ki Djadoel. Ki Djadoel was thuis en vroeg hem: „waar ga je heen?"

„Ik kom maar eens hier", antwoordde Ki Djasa uit tijdverdrijf en om te vernemen, hoe het er tegenwoordig mede staat, houdt je nog altijd van hengelen?"

„Natuurlijk vind ik dat nog prettig" antwoordde Ki Djadoel, „maar op 't oogenblik ben ik vrijwel met mezelf begaan omdat ik bedreigd word door een tijger en een krokodil".

Ki Djasa vervolgde: „wat denk je thans te doen?"

Ki Djadoel hernam: „we zullen den strijd maar wagen en den gelukkigen uitslag daarvan aan Allah's voorzienigheid overlaten".

„Morgen ochtend gaan we weer uit hengelen overwegend dat een mensch het toch wel niet in leepheid tegen 'n beest zal afleggen. We maken dan een schommel, dien we ophangen aan een liaan op den kant, zóo dat deze door den tijger niet

kan bereikt worden en door den krokodil niet gegrepen; verder nemen we een scherp kapmes mede".

Nadat Ki Djadoel aldus gesproken had, nam Ki Djasa afscheid en ging huiswaarts.

Den volgenden ochtend kleedde Ki Djadoel zich aan, nam zijn hengel, gordde zich het kapmes om en ging ter vischvangst.

Bij de plaats gekomen waar hij placht te visschen, klom hij naar zijn vischplatform [1]).

Vervolgens hing hij den schommel zoodanig op dat hij dezen naar den kant en boven het water kon brengen.

Het duurde niet lang of de tijger verscheen op den oever om Ki Djadoel te grijpen.

Ki Djadoel duwde den schommel boven het water.

Omlaag kijkend, werd hij den krokodil gewaar.

Ki Djadoel werd benauwd en dacht, wat moet ik nu doen om 't lijf te bergen.

De tijger werd al nijdiger, toen hij Ki Djadoel's bedrijf zag; hij rolde met de oogen en trok de wenkbrauwen op.

Ki Djadoel sperde de oogen open wegens de houding van den tijger; hij was bang gegrepen te worden.

De tijger verloor het geduld, deed een sprong en sloeg de klauwen uit om zijn prooi te bemachtigen, doch miste en viel hals over kop in 't water boven op den krokodil.

De krokodil schrok en greep hem aan, ze trokken elkaar om 't hardst aan den staart en begonnen te vechten.

Toen dit geruimen tijd geduurd had, begon Ki Djadoel te juichen en trok zijn kapmes.

Daarbij hief hij, al juichend, de hand op en zag niet dat het scherpe wapen de liaan, waaraan de schommel hing, raakte; pang, de liaan knapte af.

Ki Djadoel rolde naar beneden en plompte op de vechtenden.

De tijger schrok en vluchtte den wal op, de krokodil schrok en dook onder.

---

1) Een overdekte bamboe-zoldering op palen om niet door krokodillen verrast te worden.

Ki Djadoel ganschelijk in de ellende kroop den waterkant op, zijn kleêren waren kletsnat, rillend bereikte hij het droge en naar huis gaande, hield hij telkens stil, omdat hij aan zulk een perikel ontkomen was.

Hij was de doorgestane angst te boven.

Dan kleedde hij zich, hij trok een baadje, jas en lange broek aan, nam een wandelstok en zette zijn hoed op één oor; kortom hij nam de houding aan van iemand die voor niets vervaard is en ging zoo naar de woning van Ki Djasa.

Toen hij daar aankwam, was Ki Djasa juist aan 't thee drinken, dus zette hij zich bij hem.

Daarop vroeg Ki Djasa: „heb je wat gevangen, toen je verleden uit visschen ging?"

Ki Djadoel antwoordde: „visch ving ik niet, maar Allah begiftigde mij met onversaagdheid, ik wist dat ik 'n vent was, doch ook een held, nog niet".

Ki Djasa vroeg: „in welk opzicht onversaagdheid?"

Ki Djadoel hervatte: „vriend tijger besprong mij, ik ontweek hem, zoodat hij mij niet bereikte; de tijger viel in 't water en kwam terecht op een krokodil en begon met dezen te vechten".

Toen zij een poos aan 't vechten geweest waren zonder dat een hunner won of verloor, konden wij dit niet langer dulden. Daarom gingen we te water ten einde hen te scheiden; den tijger vatte ik met de rechter- en den krokodil met de linkerhand en rukte ze van elkander.

„De tijger vluchtte boschwaarts en de krokodil verdween onder water; zoo iets zou jij niet gedurfd hebben".

Ki Djasa hervatte: „zeer zeker niet, doch ik verheug mij er in dat Allah mij zoo'n dapperen makker schonk".

5. Peutjang djeung Landak.

Katjaritakeun dina hidji goenoeng aja hidji ratoe landak boga anak parawan sahidji.

Mangsa harita koe indoeng-bapana rek dilakiankeun ka bangsana deui, ngaranna Landak sarab.

Barang piīsoekaneun rek dipangantenkeun, datang hidji peutjang ngaganggoe ka pipanganteneun, dipaling koe peutjang, dibawa ka noe soeni, datang ka beunang diparawanan.

Bapana djeung piminantoeëunana ngarambĕk ka peutjang. Gĕr pada ngĕpoeng, pada ngoedag djeung sabatoer-bàtoerna; si peutjang rek pada maehan.

Si peutjang sieuneun, loempat sakaloempat-lampet; meh kasoesoel koe landak.

Tina bakat ing koe sieun, si peutjang loempatna, katalandjoer bras bae ka sisi waloengan gĕde, anoe loba boehajana.

Ana datang ka dinja, tjampĕgo bae ngahoelĕng bawaning tjape. Arek meuntas, hanteu bisa; ari rek balik deui, sieun koe landak.

Barang keur mikiran pidjalaneun, pĕntjĕngkoel boehaja, moentjoel di hareupeun manehna pisan.

Si peutjang kaget djeung goemĕtĕr mani noroktok, ngadegdeg reuas nendjo boehaja gĕdena kabina-bina, tjalawak rek njantok ka manehna.

Si peutjang ngomong bari njĕntak pokna: „hih, boehaja, maneh oelah njingsieunan ka aing, mangke rek dibere kahakanan noe matak seubeuh koe kami. Ajeuna soekoer kabina-bina kami bisa papanggih djeung maneh, eukeur mah didago-dago ti tadi".

Boehaja ngadjawab basana: „naha sia ngomong kitoe, arek naon ngadago-dago ka aing, da aing mah di dieu soteh keur neangan hakaneun".

„Malah ajeuna aing atoh pisan, lapar ti kamari hajang barang hakan, teu manggih anak monjet-monjet atjan hakaneun. Bĕt kabĕnĕran uja maneh, ajeuna maneh tangtoe dihakan koe aing, geus nĕpi ka djangdji maneh koedoe djadi milik aing".

Peutjang ngadjawab sĕmoe manis djeung ngolo-ngolo pokna: „ih, mas boehaja, lain kitoe, koedoe manahan heula

koe andjeun noe lenih pandjang, oepama sampean dahar kaoela, dirasa-rasa noe matak warĕg karana awak kaoela teh sakieu leutikna, boro-boro bisa mahi djeung keur batoer-batoer sampean. andjeun ogeh hamo warĕg, tangtoe hajang keneh".

„Ari noe matak kaoela ka dieu, satĕmĕn-tĕmĕnna dioetoes koe kangdjĕng radja nja eta dipiwarang ngoempoĕlkeun sakoelawarga sabatoer-batoer sampean koedoe beunang itoenganana. Sabaraha reana boehaja noe aja di lĕbah dieu, koe kaoela rek dibilang, mangke lamoen geus kaitoeng, koe kangdjĕng radja bakal dibagi dahareun noe boeat tjoekoep matak seubeuh ka sampean djeung ka batoer-batoer sampean".

„Malah ajeuna ogeh, kangdjĕng radja keur miwarang meuntjitan sapi djeung kĕbo, nja eta keur baris parab sampean djeung sabatoer-batoer sampean".

„Ajeuna mah, anggoer geura prak koempoelkeun sabatoer-batoer sakoer noe aja di lĕbah dieu, koe kami arek dibilang laporkeuneun ka radja, da kami teu meunang lila di dieu".

Djawab boehaja: „ah, naha ĕnja, mas peutjang, lamoen estoe mah sasaoer sampean kitoe, kaoela atoh katjida, malah ajeuna pisan koe kaoela rek dikoempoelkeun batoer-batoer soepaja djogo kabeh di hareupeun sampean".

Tjarekna peutjang: „hih, kami mah tara bohong kakapeungan, hamo ĕnja ngabobodo ka maneh".

Sanggeusna kitoe, boehaja pĕrtjajaeun pisan ka si peutjang, samaroekna ĕnja.

Ti dinja lĕkĕtĕp bae si boehaja teuleum.

Hanteu koengsi lila geus tingparĕntjĕngkoel boehaja, sapirang-pirang koempoel ngaberes di hareupeun si peutjang.

Tjarek si peutjang: „mangka beres djadjaranana, sing lĕmpĕng nĕpi ka sisi ti ditoe, oelah anggaresol, koe kami arek dibilang.

Ti dinja, tjleg si peutjang atjleg-atjlegan laloentjatan dina hoeloe boehaja bari poera-poera milang pokna: „satoe, doea, tiga, ampat, lima", satoeloejna.

Barang geus nĕpi ka noe pangsisina, djlĕng tĕrĕlĕng bae si peutjang loempat barina soesoerakan soesoembar pokna: hojah, hojah si boehaja beunang dibobodo koe aing, aing mah milang soteh hajang meuntas".

Boehaja tingkalĕtjĕboer, arambĕkeun dibobodo koe si peutjang aroepatanana kieu: „keun bae sia dikalakkeun koe aing, diarah saoemoer-oemoer sapiriroempi, saänak intjoe sia" [1]).

Ti dinja si peutjang tĕroes loempat ka leuweung; geus salamĕt tina bahlana ti boehaja djeung landak.

Barang nĕpi ka leuweung, prak manehanana ngeureunan tjape di gigireun tjatang gĕde.

Dĕmi eta tjatang di tĕngah-tĕngahna gorowong, aja liangan samontjor peutjang.

Ari manehna keur njarande ngioehan kana tjatang, bĕt nendjo anak maoeng doea laleutik keneh noe keur aroelin; koe indoengna ditinggalkeun keur balangsiar.

Toeloej koe si peutjang disampeurkeun anak maoeng teh bari ditanja pokna: „keur naon sia, baroedak, di dinja, ka mana indoeng sia?"

Djawab anak maoeng: „teu sing, kami mah keur oelin bae, naha, rek naon nanjakeun indoeng kami?"

Djawab si peutjang: „hanteu, tadina, lamoen aja rek ditjawenean koe aing".

Anak maoeng teh arambĕkeun ka si peutjang, tapi teu waranieun ngalawan wantoening laleutik keneh.

Ari omongna: „hag, sia, mangke lamoen indoeng aing geus datang, rek dibedjakeun".

Si peutjang harita ngaleos ka leuweung.

Hanteu koengsi lila, torodjol indoengna maoeng teh datang njampeurkeun ka anakna bari rek njoesoean.

Anak maoeng aralewoh bebedja ka indoengna moen aja

---

1) Anoe matak nĕpi ka kiwari peutjang mah arang noe oelin ka sisi tjai gĕde, sabab dikalakieun koe boehaja; nja eta lantaran manehna ngabobodo ka boehaja djadi patjadoeanana njaba ka sisi tjai gĕde.

peutjang rek njaloentang, rek ngoenghak ka indoengna.

Indoeng maoeng ambĕkeun katjida ka si peutjang bari ngatak-ngatakkeun pokna: „keun sia, mangke, lamoen datang deui, koe aing rek dikĕrĕwĕs, dihakan; ajeuna rek diintip".

Ti harita si peutjang ditoenggoe-toenggoe koe indoeng maoeng, tapi teu datang.

Leos deui bae indoeng maoeng teh, njaba deui njiar hakaneun.

Hĕnteu lila, djol si peutjang datang deui njampeurkeun ka anak maoeng; tĕroes nanja deui kawas noe geus kalampahan kamarina.

Didjawab koe anak maoeng moen indoengna teu aja, keur balangsiar.

Si peutjang nja kitoe deui bae omongna: „lamoen aja, indoeng sia rek dipake pamadjikan koe aing".

Anak maoeng beuki poesing bae, ambĕkeun ngan teu wani ngalawan.

Si peutjang geus ngaleos, goeroedag indoengna datang; baroedakna barebedja deui sĕmoe arambĕkeun pisan.

Indoengna nja kitoe deui.

Sanggeusna kabedjaän koe anakna mani tikakĕrĕkĕt, hoentoena garĕgĕteun bawaning keuheul ambĕkna ka si peutjang, mani hajang ngĕrĕwĕs ngahakan.

Isoekna manehna teu njaba deui, sapoë tjitjing dina roengkoen ngintip si peutjang.

Barang kira-kira tĕngah poë, datang sipeutjang njampeurkeun deui ka anak maoeng pok deui kos sasari.

Ari tjek anak maoeng: „euweuh ĕma, keur balangsiar".

Tjek si peutjang: „handjakal, oenggal-oenggal aing ka dieu sok njampak soewoeng; moen aja mah, koe aing rek ditanjaän, rek dibawa kana paroengpoeng".

Barang si peutjang keur ngomong kitoe, didodoho koe indoeng maoeng bari ditĕgor pokna: „hajoh, sia beunang koe aing, ajeuna mah rek dikĕrĕwĕs".

Si peutjang pintĕr ngĕdjatna, tĕroes loempat; dioedag koe maoeng dibĕbĕrik.

Barang rek kasoesoel, boeloeboes manehna asoep kana gowok liang tjatang tea, koe maoeng toeloej dikorowot kana liangna, tapi wĕleh teu bisa asoep, ngan sasĕmĕt hoeloena djeung leungeunna asoep ka djĕro liang teh, ari boedjoerna mah maoeng teh nonggeng ka loear. Geus manehna oekaloekel, rek asoep teu bisa sĕrĕg; rek bidjil, hese, kawantoe leutik liangna.

Si peutjang gantjang loempat ka loear ti toengtoeng tjatang wantoening liangna tĕroes.

Toeloej moeroe malikan ti toekangeun maoeng, prak ditĕmah, datang ka beunangna.

Sanggeus kitoe, maoeng teh ngahoelĕng ngaraos lĕsoe; dĕmi si peutjang sanggeusna nĕmah, loempat deui ka leuweung.

Ana bidjil maoeng tina gowok tjatang, loeak-lieuk nendjoan si peutjang ka gigir ka toekang, tapi geus teu aja.

Toeloej bae balik deui njamperkeun ka anakna.

Ari tjek anakna: „tah geuning ĕma geus datang. Mana, ĕma, peutjang teh, beunang? kaoela menta hoeloena".

Indoeng maoeng ngadjawab, pokna: „his, baroedak, oelah kitoe, pamali; oelah sok poetjang-peutjang, da eutjang bapa eje tjia".

Anakna sareuri; teu bisa pandjang tjarita sieuneun indoengna eraeun.

Djadi ieu tjarita seĕp.

Si maoeng tĕtĕp deui teu aja ambĕkna, si peutjang salamĕt tina bahlana, sĕnang tjitjingna di leuweung, teu aja karingrang kasieun.

Hartina: eta peutjang beunang ogeh dipitjonto koe djĕlĕma dina kapintĕranana, sabab bisa njieun akal pakeun kasalamĕtan dirina, nĕpi ka bisa itjal tina bahlana ti landak, ti boehaja djeung ti maoeng.

Het dwerghert en het stekelvarken.

Er wordt verhaald dat op zekeren berg een stekelvarkenkoning woonde, die 'n eenige, reeds tot maagd gerijpte, dochter had.

Haar ouders zouden haar uithuwen aan een stamgenoot met name Landak sarab.

Op den ochtend voor haar bruiloft bestemd, kwam een dwerghert de aanstaande bruid molesteeren.

Zij werd door het dwerghert heimelijk naar een eenzame plek gevoerd, waar hij erin slaagde haar te verkrachten.

Haar vader en zijn toekomstige schoonzoon waren woest op het dwerghert. Zij trachtten hem te omsingelen en zetten hem met hun geheele maagschap na om hem te dooden.

Het dwerghert bevreesd, nam de vlucht zoo snel hij kon; bijna werd hij door de stekelvarkens ingehaald.

Wegens zijn grooten angst, rende het dwerghert als bezeten door, regelrecht naar een groote rivier, krioelend van de krokodillen.

Toen hij daar aankwam, zette hij zich doodmoe op de achterpooten en overdacht: naar den overkant gaan kan ik niet en als ik terugkeer, vrees ik den stekelvarkens ten offer te vallen.

Terwijl hij zoo overlegde hoe te doen, dook een krokodil op; vlak voor hem kwam deze te voorschijn.

Het dwerghert ontstelde en bevend tot klappertandens toe, sidderde hij van vrees bij 't zien van het reuzenbeest, dat den muil opensperde om hem te verslinden.

Dan sprak hij boventoons: „zeg, krokodil, je hoeft me niet zoo aan 't schrikken te maken, daar ik je aanstonds tot verzadiging toe te eten zal geven. 't Treft al bijster goed, dat ik je ontmoet, daar ik al een poosje op je zit te wachten".

De krokodil antwoordde: „wat praat je, wat wil je met op mij te wachten, ik kom alleen maar hier om een prooi te zoeken".

„En nu ben ik bizonder blij, want ik honger al sedert gisteren; trek hebbend, viel zelfs geen apenjong me ten buit".

„Jij bent er thans, en ik verslind je zonder fout, je laatste uur is gekomen, je moet mijn deel worden".

Met minzamen blik antwoordde vleiend het dwerghert: „neen, waarde krokodil, dat zal niet gaan, geef u terdege eerst eens rekenschap ervan, dat zoo ge mij opeet, ge u toch niet verzadigd zult voelen, want ik ben maar zoo klein van lichaam, veel minder is dit meê voor uw rasgenooten voldoende, gij zult er u met hen niet zat aan eten en naar meer verlangen".

„Waartoe ik hier gekomen ben, is dan ook metterdaad in opdracht van den landsvorst, die gelast heeft u met uw geheelen stam bijeen te doen komen om geteld te worden. Alle krokodillen hier ter plaatse moet ik tellen, omdat, als zij geteld zijn, de koning volop voedsel aan u en uw onderhoorigen wil verstrekken".

„Nu toch reeds laat hij karbouwen en koeien slachten en wel om deze u en de uwen tot spijs te geven".

„Beter daarom is het thans dat u meteen uw volk hier bijeen roept, hoe groot het aantal zij, daar ik ze tellen wil en den koning daarvan kond doen; ook mag ik me niet lang hier ophouden".

De krokodil hernam: „is dat inderdaad waar, waarde dwerghert; als 't werkelijk is, zooals ge zegt, dan verheugt mij dit zeer en zal ik onverwijld mijn lieden verzamelen, opdat zij zich allen tot u begeven".

„Ik lieg nooit niet", hervatte het dwerghert, „u bedrieg ik dus ook niet" [1]).

De krokodil schonk zijn volle vertrouwen aan het dwerghert en geloofde aan zijn oprechtheid.

Daarop ging hij onder water en dook weg.

Niet lang daarna kwamen de krokodillen in drommen boven en vereenigden zich voor het dwerghert.

---

1) De krokodil, als toonbeeld van domheid, snapt het *nooit niet* niet.

Dan kommandeerde hij: „netjes op een rij gestaan, in rechte lijn van oever tot oever, geen hoog en laag in de reeks, ik ga tellen. En de bekken dicht gehouden, want als jullie ze open houden, tel ik je voor twee".

De krokodillen richtten zich en lagen als langs een touw geordend; van den eenen naar den anderen kant vormden zij één onafgebroken reeks.

Weer beval het dwerghert: „stil gelegen, op dezelfde hoogte gebleven, ik begin te tellen.

Dan sprong hij huppelend en wippend over de koppen der krokodillen kwansuis tellend: „een, twee, drie, vier, vijf", enz.

Toen hij bij den het dichtst bij den anderen kant liggenden krokodil gekomen was, rende hij den wal op en hard wegloopend, juichte hij pochend: „hojah, hojah, krokodillen, ik heb jullie in de maling genomen, ik telde maar voor de grap en wilde de rivier oversteken".

De krokodillen maakten een geweldige beroering in het water en woedend door het dwerghert bedrogen te zijn, zwoeren zij: „'t zij zoo, doch wij houden je in de gaten, altoos zullen wij je maagschap en je nakomelingen naar 't leven staan" [1]).

Vervolgens snelde het dwerghert naar het bosch; het was ontkomen aan de lagen van het stekelvarken en van de krokodillen.

Toen hij het woud bereikt had, rustte hij uit naast een grooten boom. En in den voet van dien boom was een gat, juist groot genoeg om een dwerghert door te laten.

Terwijl het dwerghert tegen den boom leunde om van diens schaduw partij te trekken, zag het twee nog kleine tijgerwelpen spelen; de moeder had ze alleen gelaten en was aan 't voedsel zoeken.

1) Zoo is het dat tot op den huidigen dag een dwerghert zich maar zelden aan den oever van groote rivieren vertoont, omdat het door de krokodillen wordt beloerd; als gevolg van het aan de krokodillen gepleegde bedrog, werd het dit tot verbod langs den kant van rivieren te kuieren. Post hoc, ergo propter hoc.

Het dwerghert ging naar de beestjes toe en vroeg: „wat voer jullie daar uit, jongens, en waar is moeder?"

De tijgertjes antwoordden: „we doen niets, we spelen maar, wat verlangt ge, dat ge naar moeder vraagt?"

„Niets", hernam het dwerghert, „zoo zij er was, wilde ik haar verkrachten".

De jonge tijgers waren geweldig boos op het dwerghert, maar durfden het niet aan, omdat zij nog zoo klein waren.

Wel zeiden zij: „zeg jij, als moeder terugkomt, zullen wij het haar zeggen".

Het dwerghert liep naar het bosch terug.

Een poosje later verscheen de tijgerin en ging tot haar jongen om hen te zogen.

Deze vertelden haar opgewonden, dat een dwerghert gekomen was met ongepaste en onkuische voorstellen.

De tijgerin was zeer ontstemd op het dwerghert en dreigend zeide zij: „laat dat maar aan mij over, komt het terug, dan zal ik het tusschen mijn tanden vermorselen en opeten, ik zal het bespieden".

Sedert wachtte de tijgerin op het dwerghert, doch 't kwam niet.

Zoo dan ging zij er weer op uit om een prooi te zoeken.

Even later verscheen het dwerghert en sprak opnieuw tot de tijgertjes gelijk te voren.

Zij antwoordden dat hun moeder op voedsel was uitgegaan.

Het dwerghert zeide opnieuw: „was ze er, dan zou ik haar tot mijn vrouw maken".

De tijgertjes gemakten overstuur van boosheid, maar durfden niets te beginnen.

Toen het dwerghert was heen gegaan, kwam de tijgerin terug en werd haar door de jongen het gebeurde met toornige gebaren verteld.

Ook zij werd woedend.

Nadat de jongen hun mededeeling hadden gedaan, knarsetandde zij van boosheid en zich al meer tegen het dwerghert opwindend, verlangde zij het te vermalen en te verslinden.

Den volgenden ochtend ging zij niet uit; den geheelen dag bleef zij in het kreupelhout op het dwerghert loeren.

Omstreeks den middag kwam dit aangestapt en stelde aan haar jongen de gewone vraag.

Deze zeiden: „moeder is er niet, zij zoekt eten".

Het dwerghert antwoordde: „hoe spijtig, altijd als ik hier kom, vind ik haar afwezig. Zoo ze er was, zou ik haar ten huwelijk vragen en haar naar mijn hol voeren."

Terwijl het dwerghert dus sprak, werd het door de tijgerin beslopen en barsch toegesproken: „zie zoo, nu heb ik je en zal ik je fijn knauwen".

Het dwerghert sprong listig op zijde en nam de vlucht; de tijgerin ging hem in volle vaart achterna.

Toen hij op het punt stond van ingehaald te worden, kroop hij in het gat van den vroeger genoemden boom.

De tijgerin wrong zich daarop in het gat, maar te vergeefs, zij kon daarin niet verder doordringen dan met den kop en de voorpooten, zoodat haar achterlijf ten gronde gedrukt bleef uitsteken en zij ten einde raad was.

Dieper in het gat doordringen kon zij niet, wijl dit zoo nauw was; achteruitgaan was bezwaarlijk wegens de geringe afmeting daarvan.

Het dwerghert verliet het gat ijlings aan de achterzijde, daar het door den boom heen liep.

Vervolgens liep het om de tijger heen, naderde haar van achteren en slaagde erin haar te bekennen.

De tijgerin afgemat, verroerde zich niet; het dwerghert keerde na het gepleegde bedrijf boschwaarts.

Toen de tijgerin zich uit het gat losgerukt had, keek zij ter zijde en achterwaarts om zich heen ten einde het dwerghert te ontdekken, doch dit was reeds verdwenen.

Daarop ging zij weer tot haar jongen.

„Daar komt moeder weer", riepen deze. „Waar, moeder, is het dwerghert, hebt ge het gepakt, dan vragen wij den kop".

De tijgerin antwoordde: „schei uit, kinders, praąt zoo niet dat is verboden en lig niet te dwergherten, want het dwerghert is jullie stiefvader geworden".

De welpen lachten en vroegen niet verder uit vrees van hun moeder beschaamd te maken.

Hiermede is het vertelsel uit. De tijgerin bleef zonder boosheid waar ze was, en het dwerghert bevrijd van kalamiteiten leefde zorgeloos en zonder vrees in het bosch.

Moraal: het dwerghert kan wegens zijn leepheid den mensch tot voorbeeld strekken, daar het hem bedreigende onheilen wist te ontgaan, zoodat het ontkwam aan de lagen van het stekelvarken, den krokodil en de tijgerin.

6. Ki miskin djadi ratoe.

Kotjapkeun waktoe keur djaman baheula aja sahidji djalma malarat; toekang menta-menta.

Geus sababaraha poë balangsiarna teu djasa beubeunangan, datang ka toedjoeh poë toedjoeh peuting ngalaloe teu baranghakan.

Barang nĕpi ka hidji kampoeng, kabĕnĕran aja noe mere goela sakerek ti toekang njadap.

Ki miskin atoheun katjida meunang eta goela, tapi koe manehna hĕnteu didahar sabab kareueut teuing djeung manehna teu boga sangoe.

Ari pikiranana soegan bae eta goela mangke aja noe meuli, doeitna keur meuli sangoe sabab taja pisan noe mere sangoe atawa kahakanan anoe sedjen.

Eta goela toeloej bae koe Ki miskin diboeboengkoes dikakandoeng.

Ana diboeka rek dihakan tina kalangkoeng laparna, goelana digĕmbrong sireum.

Goela leëh, wantoe goela rada ngora godog.

Toeloej koe manehna dipoëkeun dibĕbĕrĕsihan; sireumna geus paraeh geus dipitjeun tĕroes goelana diboengkoes deui, tęu toeloes dihakan.

Barang nĕpi ka hidji djalan, beh papanggih djeung noe dagang batjang. Goelana ditoekeurkeun, meunang batjang sahidji, tĕroes dibawa leumpang deui bari ditjoö-tjoö.

Tapi Ki miskin teu wanieun ngahakan batjang, sabab tatjan pisan manggih sangoe, sieuneun njĕri beuteung.

Ti dinja toeloej bae indit deui ari karĕpna eta batjang rek ditoekeurkeun kana sangoe atawa didjoeal kana doeit, soegan aja noe meuli.

Barang nĕpi ka hidji lĕmboer, kabĕnĕran aja hidji awewe noe keur njiram. Eta batjangna Ki miskin didjoeal opat doeit ka anoe keur njiram.

Ari geus meunang oeang opat doeit, Ki miskin toeloej bae leumpang deui.

Barang geus djaoeh leumpangna, beh manggih deui hidji lĕmboer.

Di dinja manehna nendjo djĕlĕma noe keur nareunggeulan oraj paeh.

Koe Ki miskin geuat diboeroe bari gĕgĕroan nanja, pokna: „aja naon, aja naon?"

Djawabna noe keur nareunggeulan oraj teh: „ah, maneh tatanja teuing. Naha, teu kadeuleu koe maneh, ieu, oraj, noe keur diteunggeulan koe kami teh. Naha, rek naon?"

Tjeuk Ki miskin: „aih, lain kitoe. Koemaha lamoen koe koela dibeuli bae doea doeit, tapi oelah toeloes dipaehan sabab karoenja djasa; soegan reugeudjeug deui".

Djawab noe keur neunggeulan oraj: „aih, nja, seug teuing atoeh ari rek dibeuli mah, tong dibeuli ogeh, koe kami mo tilok dibikeun da di kami mah taja pĕrĕloena ieuh".

Geus kitoe, koe Ki miskin toeloej dibajar doeit, dĕmi orajna ditjokot, diwadahan dina roeas make tjai, soepaja eta oraj tiïs di djĕro roeas.

Ti dinja Ki miskin toeloej leumpang deui, doeitna ngan tinggal doea doeit deui.

Barang nĕpi ka hidji waroeng, manehna njampak toekang waroeng ngoedag-ngoedag anak montjet. Dibĕbĕrik rek di-

paehan sapedah sok malingan tjaoe djeung sagala kahakanan dagangan ti waroengna.

Datang ka beunang anak monjet teh djeung rek dipaehan, Ki miskin loempat njampeurkeun bari nanja, pokna: „eh, agoes, koe naon, dosana noe mantak eta monjet rek ditjĕkekan? Aloek si koe koela bae dibeuli doea doeit, tong dipaehan, njaäh, koe koela rek diingoe".

Dawab toekang waroeng: „top bae lamoen rek dibeli mah. Tadina rek dipaehan koe kami, sabab djahat; ilok malingan dagangan ti waroeng kami mani rek beak, kami mah pagon gĕmĕs ka eta monjet teh.

Geus kitoe, prak dibajar koe Ki miskin doea doeit.

Monjetna seug ditarima, diais koe samping manehna. Toeloej bae leumpang deui ngais monjet; tĕroes sakaleumpang-leumpang hanteu aja noe disĕdja.

Katjarita eta Ki miskin leumpangna kasasar ka leuweung anoe djaoeh ka pilĕmboeran.

Di dinja gĕr hoedjan gĕde, gĕlap dor-dar, reup datang ka peuting.

Manehna ngioehan di handapeun tangkal kiara djeung monjet, katiloe orajna.

Barang isoekna, braj beurang, Roeas orajna diboeka dikaloearkeun eta oraj geus tjageur deui, djagdjag, tanginas kawas biasa sasari.

Ki miskin oelin di handapeun kiara bari ngoesapan monjetna djeung njoö oraj, pok ngomong kieu: „tjing, sia sing araja pasanggoepan, sing aja moenat pedah rek paraeh, koe aing geus ditoeloengan, didjait tina balai".

„Ajeuna aing hajang njaho, naon pasaranggoep sia ka aing, sapedah aing ajeuna keur dina djĕro sangsara".

Oraj teh ngadjawab, tjara djĕlĕma pokna: „beu, djoeragan, koela tarima pisan reh geus ditoeloengan koe adjĕngan didjait tina balai, datang ka bisa waloeja deui. Tatapi koela teu bisa moelang tarima naon-naon, ngan ieu gadoeh djimat doea siki, saroepa siki waloeh djeung siki samangka".

„Mangga, ieu koela ngahatoeranan pakeun djimat adjĕngan".

Toeloej bae dioetahkeun koe oraj tina tikorona.

Pok deui oraj: „dĕmi hasiatna: eta siki waloeh geura pĕlak koe adjĕngan. Dina djĕro toedjoeh poë toedjoeh peuting, tangtoe boeahan sahidji, ari eusina di djĕro nagara saraoeh sapangeusina hĕnteu aja kakoerangan".

„Siki samangka nja kitoe deui koedoe dipĕlakkeun. Di djĕro toedjoeh poë toedjoeh peuting, lamoen geus boeahan, eta eusina doenja barana, kajaning: ĕmas, intĕn djeung sagala roepa-roepa pĕrmata katoet sapanganggo karadjaän, djeung naon bae sapamenta oerang, di dinja geus sadia, taja kakoerangan".

„Kitoe deui koering wĕwĕling, mangke isoek djaganing pageto, adjĕngan manggih kasoesahan gĕde, geura nendjrag lĕmah bae tiloe kali, tan wande koela datang djeung sabatoer-batoer koela, karana satĕmĕnna bapa koela teh radja oraj di dasar lĕmah noe katĕlah Nagagini".

Djawab Ki miskin: „beu, doeloer, atoeh noehoen katjida ieu kaoela dipaparin djimat anoe sakitoe ahengna".

Toeloej koe Ki miskin diboengkoes dina toengtoeng ikĕtna.

Sanggeus kitoe, oraj teh amit balik, sarta koe Ki miskin dileupaskeun.

Geus ngaleor, hanteu kanjahoan losna.

Ti dinja Ki miskin malik nanja ka monjet tjara ka oraj.

Ari djawab monjet: „hih, ari koela mah noe rek moelang tarima ajeuna, mangke bae dina waktoe sampean aja karĕrĕpĕt soesah katjida, tangtoe koela moelang tamba, sapĕrti aja pĕrang rame atawa begal rantjana, eta mah koela noe baris nanggĕl, sabab bisi sampean hajang oeninga, bapa koela teh ratoe siloeman djeung ratoe sakabeh monjet",

„Dĕmi ajeuna sampean montong hawatir, mangga bae, ka mana anoe rek disĕdja koe sampean, koela sĕdja ngiringan, rek bela toemoetoer".

Tjarekna Ki miskin: „beu atoeh soekoer nakĕr ari maneh

goemela mah, tapi ajeuna oerang koedoe wajahna, tangtoe sangsara, sabab teu aja barang tĕdaeun".

Djawab monjet: „teu naha-naha da koela mah gampang ieuh loba boeah kai keur hakaneun".

Barang ti dinja, Ki miskin teu lila deui, djeung monjetna toeloej bae arindit sakaparan-paran.

Ana toeroen ka beh lĕbak, gok manggih hidji imah nĕnggang di sisi djalan leutik, ari eusina eta imah sahidji ewe randa ĕnggeus kolot.

Ki miskin toeloej mamaäpan, menta eureun.

Nji randa kolot nĕmpo ti djĕro imah barina moekakeun panto, pok nanja: „aih, koela mah reuas, agoes teh anoe ti mĕndi, mana sisinarieun seba sampeur ka tĕbeh dieu? Koela mah ilok hareungeukeun teuing ki agoes, naha, rek aja bedja naon ka ĕma, ti mana nja padoekoehan, djeung ĕma anjar pinanggih".

Djawabna Ki miskin: „tilok ĕma, koela rek menta eureun bae, tjape mĕntas njaba. Djeung soegan aja pangasih, koela sĕdja menta dahareun, pedah ti kamari tatjan manggih madang".

„Kitoe ogeh njampak di ĕma, ari lĕmboer djaoeh, koela ti tanah sabrang, dĕmi ngaran, katĕlah Ki miskin bae, sadajana geus pada njaho ka koela".

Nji randa kolot karoenjaeun pisan ka Ki miskin, ladjoe gapioek njoegoehan saäja-aja, sangoe poë djeung beuleum boled teu make oejah-oejah atjan.

Omong Nji randa kolot: „agoes, sawawi geura madang, tapi wajahna bae sangoena tiis da sangoe kamari djeung keur noedjoe soewoeng djasa, taja rewangna, taja sambĕl, taja oejah-oejah atjan, ngan ieu djeung beuleum boled kĕrĕsa. Tapi hajang, ĕma tong waka ingkah heula pagon mangke oerang njanggoe deui lamoen hajang anoe haneut mah".

Djawab Ki miskin: „tarima djasa, ĕma; sakieu ogeh noehoen".

Prak manehna njanghareupeun kana sangoe, tapi teu

didahar da sangoena tiis, toeroeg-toeroeg sangoe beureum. Ari beuleum boled rada atah keneh, kamandjon, di loearna hipoe di djĕrona teuas, keur meudjeuhna hoemitoet; sok bae dibikeun ka monjetna sina dihakan.

Nji randa kolot ngomong deui ka Ki miskin, pokna: „agoes, koemaha, lamoen kieu: montong teuing moelang deui agoes ka tanah sabrang".

„Ari taja kabeurat mah, leuih hade oerang di dieu bae djeung ĕma diadjar kĕbon, karana ĕma teu pisan boga anak. Bisi agoes tani ngĕbon atawa ngahoema di dieu, teu kakoerangan lahan pĕlakaneun pakahoeripan oerang".

Djawab Ki miskin: „atoeh hade djasa, lamoen ĕma daek kaäntjikan koe noe batan kieu malaratna, meureunan oeing mah ngan poerah njatoe bae sabab taja pangabisa".

Tjarek Nji randa kolot: „kadjeun teuing, soepaja ĕma bae dibatoeran arah aja batoer ngomong pakihikeun".

Gantjangna tjarita, Ki miskin katoet monjetna dipiara, dihade-hade, ditĕmpatan.

Sanggeusna Nji randa kolot koe Ki miskin aja sakadar mahi, teu koerang koe dahareun, koe pakeëun djeung ngaraksoek pĕpĕlakana sagala aja.

Toenda heula tjarita Nji randa kolot djeung Ki miskin.

Katjatoerkeun noe boga nagara, djĕnĕnganana pĕrĕboe Linglang boeana, kagoengan poetra sahidji istri, djĕnĕnganana njai poetri Majang woelan, geulisna kawanti-wanti, endah taja noe nandingan.

Dina mangsa harita eta poetri kira oemoer dalapan wĕlas tahoen keur meudjeuhna roemadja poetri, geus loba pisan radja-radja noe nanjaän, tapi noe ditjatoerkeun radja noe toedjoeh nagara djĕnĕnganana: hidji Radja Kahoeripan, kadoea Radja Boerda nagara, katiloe Radja Anggara joeda, kaopat Radja Soekra ning rat, kalima Radja Dano raspati, kagĕnĕp Radja Toempĕk wadja djeung katoedjoeh Radja Djohar manikam.

Eta para radja noe sakitoe mararoendoet, kabeh pada marantjoeh koe roepa-roepa panganggo istri raoeh oeang sapěrti: ěmas intěn djeung lian ti dinja. Tatapi koe kěrsana pěrěboe Linglang boeana hěnteu atjan dipasihkeun ka dieu-dieu ogeh karana tina rea teuing anoe nanjaän, manahna pěrěboe, lamoen dipaparinkeun saoerang tangtoe djadi karoesoehan sisirikan. Toeroeg-toeroeg datangna soerat-soerat pananjaän barěng pisan taja noe heula pandeuri djadi mohprok.

Toengtoengna pěrěboe teh bingoeng ngamanahan radja-radja sakitoe rarongkahna toer djaroegala, lain radja djore-djore, sami gagah pěrkosana, hěnteu kakoerangan balad djeung sarakti.

Enggalna tjarita, pěrěboe badami sarěng prameswari raoeh den patih, lahirna: „ki patih, ajeuna eta pěrkara soerat-soerat panglamar ti para radja nanjaän si njai koedoe ki patih walonan, děmi maksoedna dina djěro eta soerat oerang ngaembarakeun nji poetri. Karana, lamoen koe kami dibikeun ka saoerang, tangtoe djadi karoesoehan soemawonna koe kami moen teu dibikeun, tangtoe pisan mangkena ngaroeroegan pěrang ka nagara oerang".

„Ari ajeuna, patih, geura nitah ka ponggawa eta djimat oerang, manoek titiran poetih noe sakěmbaran, geura sina dikělat dina loehoer tjaringin koeroeng. Mangkana saha-saha noe bisa měntang koe panah sarta keuna kana panon eta manoek, nja eta pidjodoëunana poetri djeung koe kami tangtoe didjěněngkeun ratoe, di nagara ieu didaměl radja anom".

Raden patih sanggeusna nampi timbalan ti pěrěboe, ladjěng bae ngadaměl toedjoeh soerat pangwalon baris koe toedjoeh radja, oengělna, ditjarioskeun, sakoemaha timbalan pěrěboe tea.

Toenda tjarita den patih noe keur njieun soerat walonan.

Katjaritakeun deui Ki miskin djeung indoeng poeloengna, nja eta nji randa tea.

Ki miskin ngomong ka indoengna pokna: „ěma, ai oeing

ngadenge bedja etjes pisan, moen kangdjĕng pĕrĕboe kagoengan poetra istri geulis katjida, pikiran oeing, ajeuna, lamoen diparĕngkeun boga ewe ka poetri poetrana radja, oeing meureun bisa djadi radja, ĕma ogeh tangtoe miloe sĕnang disĕboet ratoe sĕpoeh".

„Koe sabab kitoe, tjing, ĕma ajeuna geura indit ka nagara, ngadeuheusan ka goesti hajang njaho oeing, koe ĕma pangnanjaänkeun, soegan bae eta poetri koe iboe-ramana dipaparinkeun ka oeing. Los, ĕma, ajeuna koedoe indit, masing diandĕlkeun, koe oeing dipĕrih pati sing aja kabeubeunangan poetri teh, masing daekeun".

Ari djawab nji randa bari kaget: „boesoet si agoes, ilok koe geuraheun, pinoeh koe mĕnding, kami mah teu irakeun teuing, ieuh, lelewa si agoes make hajang boga geureuha ka poetri bĕt kami mah boro-boro datang ka wani nanjaän poetri. Papanggih ogeh ngimpi diangir mandi, tjek babasan tea mah, koe tatjan loedag-ladog ka nagara teh djeung salawas ngeundeuk djagat bĕt tatjan ieuh di roepana radja".

„Djeung deui, agoes, oelah kitoe paomongan, pamali, ari pĕrĕboe mah matak doraka. Oelah satjoemplang-tjoempleng, bisa aja noe ngadenge. Koemaha moen aja noe ngabedjakeun? Ĕma mah inggis".

Tjeuk Ki miskin: „ih, ari ĕma, oeing mah saĕnjana, lain omong babanjolan basa sombong. Geura bral ajeuna, ĕma, koedoe leumpang ka nagara ngadeuheus ka radja geura nanjaän poetri mangkana beunang".

Nji randa kolot gĕgĕbes bae, teu daekeun indit, omongna: „sangeuk, kami mah isin, teu irakeun, bĕt teu poepoegoeh, rek ngawiwirang ka kolot, koeriak teuing, ditangkĕp meureun ĕma tjilaka".

Gantjangna, pakeukeuh-keukeuh noe nitah djeung noe dititah.

Tjarek Ki miskin: „eh, ĕma, kadjeun ari teu daek mah, tapi oeing mah lain omong bĕbĕnjon.

Lamoen ĕma teu poeroen leumpang ka nagara ngadeuheus ka radja, tangtoe oeing mo aja di dieu, rek balik ka lĕmboer oeing".

Nji randa kolot reuaseun pisan, sieuneun ditinggalkeun koe anakna djawabna: „boesoet djaloe, oelah kitoe. Kadjeun, ajeuna ĕma rek ngeureujeuh, ari keukeuh kĕdeuh mah koedoe ngadeuheusan ka radja arek wajahna bae isin-isin ogeh".

Ari isoekna nji randa kolot toeloej indit leumpang ka nagara.

Barang datang ka babantjong aloen-aloen, hĕnteu tatanja heula, tĕroes bae ka lĕbĕt padalĕman.

Gĕr bae pada nangkĕp, goelang-goelang djeung oepatjara disanggakeun ka pajoeneun pĕrĕboe.

Nji randa kolot ngadegdeg djeung doemareuda tjeurik tina bawaning sieun djeung isin.

Barang kitoe kaoeninga koe pĕrĕboe aja nini-nini direreang dibawa ka pajoeneunana, pĕrĕboe kaget bari ngalahir saoerna: „nini-nini ti mana ieu dibawa ka pajoeneun aing, nahaon dosana mana ditangkĕp?"

Djawab goelang-goelang: „noen, daoeh goesti, teu atjan diparios koe djisim abdi; anoe mawi ditangkĕp rek torodjog tampa larapan ka lĕbĕt".

Pĕrĕboe malik mariksa ka nini lahirna: „nini rek naon kita mana asoep ka padalĕman?"

Nji randa kolot ngadjawab djeung tjeurik, pokna: „poegoeh oeing teh didjoeroengkeun koe Ki miskin ngadeuheus ka goesti soegan katampa sarĕng dipaparinkeun. Dititah nanjaän toeang poetra, njai poetri, pokna poen anak, Ki miskin, arek didjieun bodjo pedah manehna tatjan boga pamadjikan".

„Sakitoe geh oelah bĕndoe, goesti, ka oeing, da oeing ieuh darma soekoe, samboeng leumpang, biwir samboeng lemek ngalakoekeun titahan".

Radja goemoedjĕng raoeh garwana, lahirna: „adoeh, njai, anak oerang bĕt boga milik aloes-aloes teuing, geus poegoeh ing para radja pada nanjaän. Eta indoeng Ki miskin dititah nanjaän koe anakna anoe lain pantĕsna lain pĕrnahna, eta mah koemaha karĕpna si njai bae ngadjawabna mah ka amboe Ki miskin".

Barang radja keur sasaoeran kitoe, sĕmpal goejoer djeung iboe poetri, poetri oendjoekan ka ramana di hareupeun amboe Ki miskin, pioendjoekna: „soemoehoen, ama, ari tjara diri abdi mah, soemawonna pangkat radja sanadjan Ki miskin ogeh, teu djadi sawios-wios, ngan soepados tiasa ngalaksanakeun kana saembara ama tea".

„Sarĕng panĕda abdi ka poen miskin, lamoen manehna ngajakeun nagara anjar raoeh sapangeusina sarĕng djalanna dikeusik koe pĕrmata kajaning djambroet, angkik sarĕng lain ti eta nĕpi ka nagara oerang, eta soemangga pisan oelah bon siang sanadjan wĕngi koe abdi kantĕnan ditampi pisan".

Radja ngalahir ka Nji randa kolot daoehanana: „tah, geuning amboe Ki miskin, kadenge koe maneh kitoe eta pamoendoetna anak kami, teu koengsi dipariksa deui koe aing, geuning geus djawab sorangan. Djig, maneh geura balik, bedjakeun ka anak maneh, moen aing ajeuna saembara, mangke lamoen anak maneh bisa meunangkeun manoek djimat roepa titiran sakĕmbaran noe dikĕlat di loehoer tjaringin koeroeng sarta koedoe katiir matana koe panah, eta pasti koe aing dipoeloeng mantoe djeung didjĕnĕngkeun radja di nagara ieu".

„Tapi moen anak maneh teu bisa njaosan kana saembara aing, tangtoe dihoekoem djeung awak maneh, sabab maneh lantjang koemawani nanjaän ka anak ratoe".

„Los, ajeuna geura balik, bedjakeun ka anak maneh sakoemaha pamentana anak aing".

Ti dinja Nji randa kolot toeloej indit barina tjeurik, pikirna sieun katjida diteukteuk beuheung lamoen teu bisa katjaosan sapamoendoetna poetri raoeh radja.

Tĕroes balik ka imahna.

Barang datang, prak njarita ka Ki miskin bari doemareuda tjeurik, kabeh sakoemaha daoehanana pĕrĕboe ratoe sarĕng poetri.

Ki miskin seuri bari ngomong pokna: „hih ,ĕma, montong sieun-sieun teuing karek sakitoe bae mah. Oeing mah teu gimir ieuh, keun bae oeing sanggoep".

Sanggeusna kitoe, isoekanana Ki miskin toeloej indit ka kĕbonna mĕlakkeun djimatna siki waloeh djeung samangka tea.

Barang ĕnggeus toedjoeh poë lilana, njata pisan waloeh djeung samangka teh geus baroeahan sarta galĕde pisan, tatapi ngan satangkal sahidji boeahna, nja eta waloeh sahidji, samangka sahidji.

Toenda tjarita Ki miskin.

Katjaritakeun radja noe toedjoeh nagara tea. Sadajana geus pada narampa soerat pangwalon ti pĕrĕboe Linglang boeana, oengĕlna geus pada ngartos moen eta radja bade ngadĕgkeun saembara.

Para radja sadajana sami pada boengah hate, sabab lamoen hĕnteu dikitoekeun, tangtoe sami sisirikan.

Gantjangna tjarita, radja-radja anoe toedjoeh nagara geus pada marĕpĕk balad, sarta tĕroes masing-masing ngadjoeg-djoeg ka nagara Linglang boeana.

Sadongkapna geus pada marasanggrahan di sirah nagara.

Enggal bae, pĕrĕboe ratoe nimbalan ka raden patih miwarang ngoempoelkeun bala tantara.

Para boepati, pramantri saraoeh para ponggawa geus pada koempoel sadajana.

Sanggeus koempoel, ladjĕng miwarang nabeuh tanggara, nakol bende di aloen-aloen ngoearkeun saembara tea.

Barang isoekna, dĕr pesta; njeungeut mariĕm tangara mangkat saembara.

Para radja geus prak pada marentangkeun panahna kana manoek titiran bodas noe aja di loehoer tjaringin koeroeng.

Sigeug anoe keur rame saembara.

Katjaritakeun Ki miskin.

Barang kira-kira geus tĕngah peuting, manehna toeroen ka boeroean njampeurkeun monjetna bari ngomong, pokna: „sakadang monjet, koemaha ajeuna? Oerang geus nĕpi kana woekoena, karĕp koela isoekan hajang miloe asoep kana balabar kawat reudjeung saembara tea; koemaha, sanggoep sampean?"

Djawab monjet: „ih, moutong soesah, keun bae koemaha kaoela. Mangke, lamoen sampean keur mĕntang, kaoela rek naek kana tangkal tjaringin deukeut eta manoek, djanparingna koe kaoela rek disanggap, ditjotjogkeun kana mata manoek. Tapi djamparing andjeun koedoe ditjirian, soepaja kaoela awas djeung soepaja oelah pahili".

Tjek Ki miskin: „noehoen atoeh ari kitoe mah, tapi koela masih soesah keneh, sabab tatjan aja panahna".

Tjarek monjet: „hih, tahi tjeuli katjang damen, gampang teuing sakitoe-kitoe bae mah. Ajeuna dagoan koe sampean sakeudeung, kaoela rek njokot heula panah ama, djimat nagara; kaoela geh mo lila".

Barang geus ngomong kitoe, monjet toeloej loempat.

Hĕnteu lila, kira-kira sadjongdjongan, geus datang deui mawa panah katoet djamparingna ngan hidji; sok dipasrahkeun ka Ki miskin.

Ari ĕnggeus braj beurang, Ki miskin bebedja ka indoeng poeloengna moen rek laladjo saembara.

Tjek Nji randa kolot: „hade rek laladjo saembara mah, didoa'keun pisan koe ĕma masing beunang, sabab lamoen agoes teu meunang, mangke tangtoe oerang dihoekoem koe radja".

Djawab Ki miskin: „nja, menta doa'na ĕma bae, moegamoega masing meunang, oelah datang ka loepoet".

Bari toeloej manehna indit djeung monjetna tea.

Gantjangna tjarita, Ki miskin geus prak miloe kana balabar saembara.

Dĕmi para radja noe toedjoeh nagara tea, teu aja noe bisa meunangkeun kana manoek titiran tea, mĕntangna taja noe keuna wantoening manoek djimat, toeroeg-toeroeg lain pidjodjoĕunana ka poetri.

Enggalna, barang Ki miskin keur mĕntang panahna, teu kanjahoan koe noe sedjen, terekel bae monjet teh naek; geus aja di loehoer tangkal tjaringin, tjitjing di toekangeun koeroeng manoek tea, tapi teu aja noe bisa ningal, kawantoe monjet siloeman.

Barang bĕlĕsat djamparing Ki miskin ka loehoer, disanggap koe monjet, tĕroes ditjotjogkeun kana mata manoek tea; geus kapanggang doeanana.

Geus kitoe, katingali koe pĕrĕboe ratoe sarĕng garwa, poetrana ti papanggoengan saraoeh paraponggawa, tetela manoekna ĕnggeus kapanggang koe djamparing, ngan tatjan sidik anoe gadoeh djamparingna.

Ti dinja gĕr bae pada saroerak, sadajana balad-balad rame katjida mani eundeur sanagara.

Ari pangira wadia balad sadaja djamparingna para radja noe keuna kana manoek teh.

Ana disidikkeun koe para radja raoeh pĕrĕboe ratoe saponggawa, bĕt mana horeng djamparingna Ki miskin noe mĕrĕran kana panon manoek teh.

Di dinja para radja noe toedjoeh teh, pada kawiwirangan kabeh, tĕroes maloendoer harita ti medan saembara maroelih ka pasanggrahan.

Katjaritakeun Ki miskin harita keneh disaoer koe pĕrĕboe ratoe; diiringkeun koe patih, para ponggawa, dideuheusan ka pajoeneun ratoe.

Lahir ratoe: „ieu noe meunangkeun manoek titiran bodas teh, saha ngaran maneh, djeung ti mana nja asal, bĕt datang ka bisa meunangkeun titiran djimat nagara? Tjoba, maneh geura nĕrangkeun, hajang oeninga".

Djawab Ki miskin: „soemoehoen, ari asal djisim abdi rorompok ti pagoenoengan, doepi ngaran katĕlah Ki miskin, anak Nji randa kolot".

Lahir radja: „hade pisan, ajeuna, da geus milik awak maneh, koedoe djodo djeung nji poetri, tapi kami mo waka wani ngawinkeun, lamoen tatjan boekti mah sapamentana anak kami, nja eta hajang nagara katoet eusina. Koemaha, maneh sanggoep ta hĕnteu?"

Djawab Ki miskin: „moegi njoehoenkeun djiadna dampal goesti bae. Djisim abdi ajeuna bade njoehoenkeun widi moelang heula, margi teu atjan sajagi".

Lahir ratoe: „hade, bral, geura moelang".

Sanggeusna oendjoekan, tĕroes Ki miskin moelang.

Barang datang ka imahna, prak bebedja ka indoeng poeloengna moen saembarana meunang, sĕrta katampi koe radja.

Nji randa kolot atoheun pisan, soekana kabina-bina, omongna: „hĕnteu njana ngabogaän anak sakti".

Ti dinja Ki miskin toeloej toeroen ka boeroean bari mawa waloeh djeung samangka tea; prak dibeulah.

Ana braj waloeh ditarok, bĕt teu kanjahoan deui, Ki miskin djeung indoengna geus aja di djĕro gĕdong anoe sakitoe aloesna djeung agrengna kawas gĕdong karadjaän.

Seug samangkana dibeulah deui.

Ana braj samangka ditarok, bĕt teu kanjahoan deui, ĕnggeus eujeub gĕdong teh pinoeh koe doenja barana, sapangeusi imah, tatangga soemawonna djalma-djalma pasoeliwĕr pangiling gisik anoe asoep noe ka loear rame di djĕro gĕdong. Boeroeanana dikeusik koe roepa-roepa pĕrmata; djalan gĕde kitoe deui geus sajagi sapamoendoetna nji poetri tĕroes ka aloen-aloen nagara Linglang boeana.

Ki miskin, barang ningal geus sadia, gantjang bae njokot panganggona karadjaän.

Prak dianggo, geus tjakĕp sĕrta soeroep sapĕrti radja bae.

Nji randa kolot pon kitoe deui; ĕnggeus disalin pakean, salin roepa, ngora deui kos poetri parawan bae; asal peot djadi peungkeur deui.

Barang geus kitoe, Ki miskin njaoer ka monjet nitah ngoempoelkeun ponggawa, balad-baladna.

Sanggeus karoempoel sadajana, ladjĕng ngalandi ngaran koe andjeun saoerna: „ajeuna kami saksian koe sarerea, ieu nagara dingaranan nagri babakan Kalinglang, dĕmi kami anoe boga nagara, ngaran pĕrĕboe Mangkoening rat, ari ĕma, eta indoeng poeloeng kami, ditĕlahkeun iboe ratoe, nja eta kami poetrana koedoe njaho sarerea".

„Ari ieu doeloer kami, njeta monjet soesoeroepan, koe kami ditĕtĕpkeun djĕnĕng papatih di nagara ieu, dĕmi djĕnĕnganana koedoe nĕlah Patih Kalangan kanoman; sakitoe bentara kami ka sarerea".

Sanggeus radjana nimbalan kitoe, gĕr bae pada saroerak, sami-sami ngiring soeka sadajana.

Barang geus pĕpĕk sadia, enggal bae, radja anom miwarangan ka den patih, njaoeran opat ponggawa noe baris ngabantoen sĕrat ka ratoe sĕpoeh Linglang boeana, oengĕl ing sĕrat ngoeningakeun moen geus sajagi sapamoendoet agan poetri.

Gantjangna tjarita, geus sadia sĕratna djeung opat ponggawa noe baris miang; tĕroes ditimbalan, indit harita ngadeuheus ka ratoe sĕpoeh.

Hĕnteu ditjatoer di djalanna; katjarios opat ponggawa, geus dongkap ka padalĕman, tĕroes ngadeuheus ka ratoe sĕpoeh.

Ratoe Lilang boeana, barang nampi sĕrat ti ratoe anom, oengĕlna geus kamanah, kaget pisan ningal salĕbĕt ing sĕrat, lahirna: „hanteu njana soegan teh miskin loemajan, malarat noe saĕnjana, mana horeng miskin soteh sasanglingan mararat noe poepoelasan".

„Njatana mah sangratoe anoe keur njamoer, dewata noe njamar akal, nja noehoen sarewoe bae si njai aja milikna meunangkeun pitjarogeĕun anoe sakitoe saktina leuih ti radja noe rea".

Enggalna, harita keneh ratoe sĕpoeh geus miwarang njajagikeun kareta baris toenggangaueun saraoeh para ponggawa, pramantri koedoe ngiring sadajana bade djĕngkar ka nagri babakan Kalinglang.

Sanggeusna sadia kareta baris titihan, ratoe ladjĕng djĕngkar harita; paramantri djeung ponggawa sadaja taroenggang koeda.

Raden patih, anoe djadi palatoekna, nitih koeda daoek roejoeng, angkat pajoenan, kareta diaping opat bopati djeung dalapan oepatjara.

Teu ditjatoer di djalanna: geus soemping ka nagri babakan Kalinglang.

Barang soemping ratoe sĕpoeh, raka-rai kalangkoeng kaget ningali kasaktianana radja anom sagala ĕnggeus sajagi taja pisan kakoerangan.

Ratoe anom barang ret ningali, ngageuat loengsoer sarnoeh djeung papatihna ka latar mapag ka pamĕrtoeaeun, ladjĕng njioem ka dampal sampeanana.

Waktoe harita, ratoe sĕpoeh sagarwa-poetra tĕtĕp dibabakan nagri Kalinglang, keur meudjeuhna boengah manah sadajana.

Hanteu ditjarios pandjang dina hal karameanana.

Ladjĕng bae poetri ditikahkeun ka ratoe anom, pesta mo liwat ti kitoe bae sakoemaha adat biasa, tata nagara, aloer ka poengkoer, loeang ka toekang.

Di dinja ratoe sĕpoeh tĕroes masrahkeun nagara Linglang boeana katoet taloekan-taloekan sadaja sakoer ĕrehan andjeunna. Prak diĕmbarkeun sakali ka sakabeh wadia balad, soepaja pada njaho sarta tĕroes koemaoela sapĕrti ka andjeunna.

Dĕmi andjeunna aja manah hojong ngabagawan bae tina roemaos geus sĕpah bari ngadjoengdjoeng ngadjaring poetra djeung mantoe.

Toenda tjarios anoe keur saroeka manah mĕrtoea sarĕng mantoena anoe aja di karaton.

Katjarios para radja anoe toedjoeh nagara tea.

Sadaja pada badami-badami baris ngaroeroegan pĕrang, malah geus rĕmpoeg sadaja.

Dĕmi ngaroepatna kieu: „ajeuna oerang oelah kapalang da baralik era, balad-balad geus sadia, isoekan mah leuih hade, oerang bĕrĕg roeroegan pĕrang bae ka nagarana, sabab eta ratoe paloeng, hĕnteu boga wiwaha, hanteu aja tĕmah wadina boga anak poetri geulis dibikeun ka djalma mararat hanteu aja kagablĕgna. Ajeuna mah teu poeas bae lamoen tatjan dibasmi kabeh mah ditjatjar bolang".

Sanggeus rĕmpoeg badamina, isoekna dĕr mapak bala toedjoeh nagara dihidjikeun.

Nagara Linglang boeana geus kakĕpoeng koe balad toedjoeh nagara.

Katjarios ratoe anom Mangkoening rat geus miwarang ka patih Kalangan kanoman njadiakeun bala tantara, tapi teu sakoemaha lobana wantoening balad tjiptaän.

Gantjangna, raden patih ngaleungit ti nagara ngadjoeg-djoeg ka ramana, menta toeloeng soepaja disajagikeun balad-balad siloeman djeung sasatoan.

Enggalna, ĕnggeus sadia; baladna mangjoeta-joeta, teu aja bilanganana tina kareaänana.

Harita geus baroeboel, koempoel kabeh ka nagara Linglang boeana.

Kotjapkeun isoekna gĕr ngadĕgkeun tangara pĕrang; moesoeh sarĕng lawan sami wanina, geus pada ngadĕg bandera beureum.

Gĕr pĕrang rame katjida; balad pada balad geus tjampoeh, taja hinggana.

Dĕmi palatoekna djago pĕrang ti nagri Kalinglang, nja eta anoe gagah pĕrĕkosa raden patih Kalangan kanoman, monjet soesoeroepan tea.

Katjarios ramena pĕrang.

Lawan raoeh moesoeh, balad mangjoeta-joeta, mangkĕti-kĕti geus tjampoeh, teu poegoeh atoeranana.

Moenggah ear:

soerakna ambal-ambalan,
bĕdilna kawas borondong,
mariĕm taja hinggana.
awang-awang moenggah poĕk,
poĕk koe haseup bĕdilna,
boemi alam asa gendjlong,
koe mariĕm djeung noe soerak.

Medan pĕrang geus djadi sagara gĕtih tina loba anoe tatoe djeung paĕh.

Kakotjapkeun bala-bala radja noe toedjoeh nagara ampir seëp, tinggal satĕngahna deui, sabab rea anoe paeh djeung noe maboer.

Ari balad ratoe anom sasiki taja noe mati, kawantoe balad tjiptaän djeung siloeman, ngan loba noe paeh teh balad sasatoan tjandakna patih Kalangan kanoman.

Enggalna tjarita, kabeh balad geus pada paloendoerkeun, radja-radja noe toedjoeh geus lĕbĕt ka medan pĕrang.

Hĕnteu lila dipadjoe koe raden patih. Dĕr pĕrang tandingan patih Kalangan koe toedjoeh radja.

Katingali koe ratoe anom tĕroes mĕntangkeun panahna. Barang sĕmproeng teu kanjahoan koe para radja anoe toedjoeh geus tingkaringkoek keuna koe panah rante.

Sanggeus kitoe, para radja tararobat, pokna: „nĕda hiroep bae, sĕdja soedjoed koemaoela".

Ti dinja toeloej diboekaän rantena, sarta eta para radja ditjandak moelih koe ratoe anom ka pasanggrahan, diïringkeun koe patih Kalangan.

Barang soemping ka pasanggrahan kaoeninga koe ratoe sĕpoeh, kalangkoeng boengah manehna rehna para radja noe sakitoe pĕrĕkosana geus pada taloek sadajana.

Ari wĕngina dĕr pesta, saroekan-soekan mestakeun meunang pĕrangna djeung ngadjamoe bojongan toedjoeh nagara.

Dĕmi isoekna para radja geus kaidinan, pada maroelih masing-masing sanagara, ngan saban taoen koedoe lapor oepĕti ka nagara Linglang boeana.

Sanggeus bĕrĕs pĕpĕrangan sarĕng pesta, dĕmi ratoe sĕpoeh moelih ka karaton heubeul tĕtĕp ngabagawan.

Ari mantoe, ratoe anom, raoeh garwa tĕtĕpna di nagri Kalinglang kota anjar, ari karaton heubeul mah ngan dipake ngendjeng bae minangkana dajeuh kolot.

De arme, die koning werd.

In overouden tijd, verhaalt men, was er eens een arme bedelaar.

Verscheidene dagen had hij reeds naar voedsel gezocht, zonder nochtans iets te vinden; zoo kwam het dat hij zeven etmalen aaneen niets at.

Bij zekere kampoeng komend, gaf iemand hem een schijf arensuiker, zoo van den tapper.

De arme was zeer blij met zijn suiker, doch hij at deze niet op, omdat zij zoo zoet was en hij geen rijst had.

Verder dacht hij, misschien is er aanstonds wel iemand, die mij de suiker afkoopt, dan heb ik geld voor rijst, want men gaf mij noch rijst, noch ander eten.

Daarop wikkelde hij de suiker in blad en borg ze daarna in zijn heupdoek.

Toen hij de suiker weer loswikkelde om ervan te eten, daar hij zoo'n hevigen honger had, zat deze vol mieren.

Bovendien was de suiker week, daar zij pas gekookt was.

Vervolgens droogde hij de suiker in de zon en reinigde deze; na de doode mieren weggeworpen te hebben, pakte hij de suiker andermaal in; eten ervan deed hij niet.

Weer opweg gegaan, ontmoette hij een *batjang*- [1]) verkooper, bij wien hij zijn suiker tegen een vrucht ruilde. Dan ging hij verder met de *batjang* spelend.

Opeten durfde onze arme de vrucht echter niet, dewijl hij nog in 't geheel geen rijst gevonden had en dus bang was pijn in den buik te krijgen.

Hij liep derhalve door, hopend zijn *batjang* in rijst om te kunnen zetten, dan wel voor geld te verkoopen; wellicht trof hij iemand aan, die deze overnemen wilde.

In een gehucht trof hij een kortelings zwangere vrouw aan en aan deze kon hij de *batjang* voor vier duiten kwijt.

Na betaling ontvangen te hebben, zette hij zijn tocht voort.

Toen hij weer een heel eind geloopen had, kwam hij opnieuw in een dorpje.

Daar zag hij iemand een slang op den kop beuken om haar te dooden.

De arme spoedde zich tot hem, luid roepend: „wat is er aan de hand, wat is er aan de hand".

De man, die aan 't slaan was, antwoordde: „zeg, doe nu geen nonsensvragen. Zie je niet, dat ik een slang den kop in sla. Wel, wat moet je?"

„Doe dat niet", hernam de bedelaar, „wat zou je er van

1) = *limoes*, een zeer zure manggavariëteit.

zeggen als ik de slang voor twee duiten kocht, maar sla haar dan niet eerst dood, omdat ik zoo'n medelijden met het dier heb; wellicht leeft 't weer op".

„Wel ja, ga je gang maar, als je hem koopen wilt, hervatte de man, „'t was zelfs niet noodig geweest de slang te koopen, ik had haar je zoo ook wel gegeven, daar ze mij tot niets dient".

Daarop betaalde de bedelaar twee duiten en de slang medenemend, deed hij haar in een bamboegeleding met water, opdat zij 't koel zou hebben.

Met de twee resteerende duiten vervolgde de arme nu weer zijn weg.

Bij een waroeng komend, trof hij den waroenghouder aan bezig met een aapje achterna te zetten.

Hij achtervolgde het om het te dooden, daar het steeds pisangs en andere eetwaren uit zijn waroeng stal.

Toen hij het diertje te pakken had, wilde hij het afmaken, doch de bedelaar rende naar hem toe en vroeg: „wel, vriend, waartoe dat, wat heeft die aap misdreven, dat je hem worgen wilt. Laat hem mij liever voor twee duiten koopen, maak hem niet dood, ik houd van 't dier en wil het verder verzorgen".

„Neem hem maar, als je hem koopen wilt", antwoordde de waroenghouder. Daareven wilde ik hem doodslaan, omdat 't 'n gemeen beest is, dat altijd maar mijn waroeng leeg steelt; mijn wraakzucht tegen hem blijft toch maar standhouden.

De bedelaar betaalde twee duiten.

Zoodra hij het aapje in ontvangst genomen had, zette hij het tot dragen, in zijn doek.

Vervolgens verwijderde hij zich het aapje dus mede nemend en liep weer voort, zonder bepaald doel.

Er wordt verhaald dat de bedelaar, al verder gegaan, in een bosch, ver van zijn dorp, verdwaalde.

Daar werd hij overvallen door een slagregen, de donder ratelde; toen viel de nacht.

Hij zocht beschutting onder een kiaraboom, met den aap en de slang.

Den anderen ochtend, toen 't dag geworden was, maakte hij de bamboe waarin de slang was open en liet haar eruit; de slang was weer monter en had haar gewone kracht en welstand herkregen.

Dan vermaakte de bedelaar zich onder den boom met den aap te streelen en de slang aan te halen en zeide vervolgens: „komaan, nu moeten jullie een gelofte doen en mij voorthelpen, omdat men jullie afmaken wilde en ik jullie bijstond en uit de ellende verloste".

„Ik wilde nu wel weten, waartoe jullie je ten opzichte van mij verplicht, daar ik zelf nog altijd in kommer ben".

De slang, sprekend gelijk een mensch, antwoordde: „zeker, heer, ik erken ten volle, dat ik door uw tusschenkomst mijn verderf ontging en dus weer tot nieuw leven kwam. Maar ik heb u niets te geven, daar ik slechts twee wonderpitten bezit, gelijk een pompoen- en een watermeloenpit".

„Als 't u belieft, deze bied ik u tot talismans aan".

Daarop braakte de slang de beide pitten uit zijn strot naar buiten.

„En", vervolgde zij; „de bovennatuurlijke eigenschappen zijn: de pit van de pompoen moet gij voort planten. Na zeven etmalen zal deze zeker één vrucht voortbrengen, waarin zich een gansche stad met haar geheele bevolking bevindt, zonder dat er iets aan ontbreekt".

„Wat de watermeloenpit aangaat, ook deze moet door u geplant worden. Zeven etmalen later zal de vrucht rijp zijn en allerhand aardsche schatten bevatten als: goud, diamanten, allerlei soorten van edelgesteenten en vorstelijke gewaden en verder alles wat de mensch begeert is er in zonder mankeeren".

„Bovendien heb ik u te zeggen, dat zoo ge te morgen

of overmorgen in groote moeilijkheden zijt geraakt, dat ge dan slechts driemaal op den grond te stampen hebt en zonder feil ben ik daar met mijn makkers, want inderdaad is mijn vader koning van de slangen en houdt hij verblijf op den bodem van een plek genaamd Nagagini".

De arme betuigde: „hartelijk dank, makker, dat ge mij met zulk een prachtige amulet begiftigd".

Daarop borg de bedelaar ze in een slip van zijn hoofddoek.

Vervolgens vroeg de slang haar afscheid en de bedelaar liet haar gaan.

Ze verdween; waarheen ze ging, is onbekend.

Nu richtte hij zich tot den aap op dezelfde wijze als tot de slang te voren.

Deze antwoordde: „neen, thans zal ik u mijn dank nog niet betoonen, later als ge in de verdrukking zijt gekomen en groot leed hebt, dan zal ik u helpen, bijv. als er oorlog komt of wel roovers u belagen, dan zal ik voor u pal staan, want gij wetet, mijn vader is den vorst der onzichtbare kabouters en van alle apen".

„Wees op 't oogenblik nu maar niet bekommerd; waar u heen gaat, volg ik u, ik wil uw lot deelen".

„Dat doet me groot genoegen", sprak weer de bedelaar, „dat ge mij ter zijde blijft, doch wij moeten 't nu maar nemen zoo als 't is, ik ben altijd nog in ellende, daar ik niet te eten heb".

De aap hervatte: „dat is niets, dat zal ik wel opknappen, daar er hier veel eetbare vruchten zijn".

Niet lang daarna trok de bedelaar met den aap weer verder.

Toen ze in een vlakte afdaalden, troffen ze een eenzame hut aan, aan den kant van een paadje, die bewoond werd door een reeds bejaarde weduwe.

De bedelaar vroeg om binnen te mogen komen en uit te rusten.

Naar buiten glurend, dan de deur opendoend, vroeg de

weduwe: „wel, ik schrok, van waar zijt ge, jongmensch, dat heden voor 't eerst dezen kant uitkomt. Ik sta heelemaal versteld, wel, kerel, wat heb je moeder te zeggen, van waar kom je, moeder ziet je nu voor 't eerst".

De bedelaar antwoordde: „nergens van daan, ma, ik verzoek maar wat te mogen uitrusten, daar ik moede ben van de pas gemaakte wandeling. En wellicht hebt u deernis met mij, ik zou wel wat te eten willen vragen, daar ik sedert gisteren niet gegeten heb".

„Ik ook ontmoet ma voor 't eerst, mijn dorp is ver weg, het ligt over de zee en mijn naam is de arme, onder dien kent ieder mij".

De oude weduwe kreeg groot medelijden met den bedelaar en beijverde zich om hem, wat zij in huis had voor te zetten, 't was rijst van den vorigen dag en gepofte *boled*[1]), alles zonder zout.

Dan sprak zij: „kerel, kom, tast nu maar toe, en duld dat de rijst koud is, want die is van gisteren en vind goed, dat deze geheel zonder toespijs is, want ik heb niets om er bij te voegen, noch *sambël*, noch zout, neem dus deze *boled* voor lief. Verlang je echter iets warms, wacht dan dan ga ik eerst even heen om rijst te koken".

De bedelaar hervatte: „'t is uitstekend zoo, ma, hiervoor dank ik u ook al ten zeerste".

Meteen zette hij zich voor het maal maar at er niet van wijl de rijst, bovendien roode rijst, koud was. De *boled* was nog wat jong, ongaar, van buiten week en van binnen hard, juist om winderig van te worden, daarom gaf hij deze maar aan den aap en gelastte hem ze op te eten.

De weduwe sprak daarna andermaal tot den bedelaar en zeide: „ventje, wat zou je ervan zeggen indien ik je dit voorstelde: 't is niet noodig dat je naar den overwal teruggaat. Zoo je er niet tegen opziet, dan is het beter, dat je bij mij blijft en probeert te tuinieren, want ik ben volslagen kinderloos. Zoude je er in slagen een

1) Een droge aardvrucht.

tuin of een *hoema* hier aan te leggen, daar er geen gebrek aan grond is, dan kon de opbrengst tot ons levensonderhoud strekken".

„Dat moeder, iemand zoozeer berooid als ik een onderkomen wil verschaffen, vind ik uitstekend en dit zal slechts als kostganger wezen daar ik nog niets ken", zeide de bedelaar.

„Dat komt er niet op aan", hervatte de weduwe, op dat ik maar gezelschap heb en iemand om voor mij te zorgen".

Om kort te gaan, de bedelaar en zijn aap kregen een verblijf en werden goed verzorgd.

Van het oogenblik, dat de bedelaar bij haar in huis gekomen was, had de weduwe voorspoed in alles, 't ontbrak haar noch aan voedsel, noch aan kleeren en de aanplant gedijde voortreffelijk.

Staken wij thans een wijle het verhaal van de weduwe en den bedelaar.

Nu verhalen wij van den landsvorst, genaamd koning Linglang boeana, dat hij een eenige dochter had, prinses Majang woelan geheeten, wier schoonheid en lieftalligheid buitengemeen en zonder weerga waren.

Op dit tijdstip was de prinses ongeveer achttien jaar oud en dus op den leeftijd gemalinne eens konings te worden; dies hadden dan ook verscheiden vorsten bereids hare hand gevraagd, doch van dezen noemen wij er slechts zeven, te weten: den koning van Kahoeripan, den koning van Boerda nagara, den koning van Anggara joeda, den koning van Soekaning rat, den koning van Daño raspati, den koning van Toempĕk wadja en den koning van Djohar manikam.

Al deze koningen hadden hun huwelijksaanzoek van verlovingsgeschenken in geld en edelgesteenten vergezeld doen gaan. Doch de eerwaarde vorst van Linglang boeana had zijn dochter nog geen hunner vergeven, want, was zijn overweging, daar er meerderen zijn, komt er ongetwijfeld krakeel uit jaloezie, als ik haar een hunner toewijs. Bovendien waren alle haar ten huwelijk vragende brieven op hetzelfde

oogenblik aangekomen, zoodat geen den voorrang boven den ander had, maar alle gelijke rechten konden doen gelden.

Het slot was dat de koning ten einde raad werd, aangezien alle vorsten even geducht als vermogend waren; 't waren geen minwaardige heerschers, daar alle over gelijke dapperheid, onversaagdheid en machtige krijgsbenden beschikten.

Om kort te gaan, de koning overlegde met zijne gemalin en rijksbestierder en zeide: „waarde rijksbestierder, de brieven tot aanzoek om de hand van onze dochter moet u beantwoorden, en wel in die brieven zetten, dat onze dochter de prijs van een wedstrijd zal zijn. Want geven wij haar aan een van de vorsten dan komt er zeker twist en geven wij haar niet, dan zal dit hun zeker aanleiding worden om ons land den oorlog te verklaren".

„Dus, rijksbestierder, beveel den hoofden thans voort onze talismanvogels, het koppel witte tortels, flinks op te hangen in den middelsten waringin. Hij, die in staat zal blijken de vogels met een pijl in het oog te treffen, is de aanstaande der prinses en zeker zal ik hem tot koning verheffen, door hem tot vicekoning aan te stellen.

Nadat de rijksbestierder den last zijns konings ontvangen had, stelde hij zeven brieven tot antwoord aan de zeven vorsten op, luidend volgens het gekregen bevel.

Wij laten den rijksbestierder aan 't schrijven van zijn brieven.

Er wordt weer verhaald van den bedelaar en zijn aangenomen moeder, dat is de oude weduwe.

Hij zeide tot haar: „ma, ik heb hooren zeggen, en wel zeer duidelijk, dat de koning des lands een zeldzaam mooie dochter heeft, hetgeen mij doet overwegen dat zoo mij gegeven wordt die vorstendochter tot vrouwe te bezitten, ik ongetwijfeld koning zal worden, waardoor ma zonder fout in dit genot zal deelen en koningin moeder zal genoemd worden.

„Daarom ga gij, ma, thans fluks naar de hofstad uw opwachting bij den koning maken, ten einde voor mij de

prinses ten huwelijk te vragen, ik verlang te weten of haar ouders haar willen geven. Ga nu, ma, en zorg dat gij haar verkrijgt, ik verlaat mij op u en uw leven is met hare verwerving gemoeid, dat zij dus wil".

Onthutst antwoordde de weduwe: „almachtig, kerel, hoe kom je daar bij, moge je de volheid van gezondheid genieten, ik durf dat heelemaal niet, wat een houding neem je aan met een prinses tot vrouw te verlangen, en ik zou de driestheid moeten hebben haar ten huwelijk te gaan vragen. Stel dat ik haar al ontmoette, dan zou het mij gaan als hadde ik gedroomd mij de haren te moeten reinigen en mij te baden, zooals het spreekwoord zegt, door wie nog onbekend is met naar de hofstad te gaan en altijd maar over de wereld hobbelt, wordt gansch niet gekend het vorstelijke gebruik".

„En verder, jongeling, spreek zoo niet, dat leidt tot onheil en zal door den vorst voor strafbaar gehouden worden. En praat er nu niet verder over, men zou er van kunnen hooren. Wat dan als iemand het den koning overbracht? Moeder is bevreesd".

De bedelaar sprak weer: „foei, ma, ik spreek in ernst en geenszins schertsende, holle woorden. Ga thans dadelijk stadwaarts en maak uw opwachting bij den koning om de prinses ten huwelijk te vragen en dat ge haar verkrijgt".

De weduwe, onwillig, begon te snauwen: „ik vertik 't, ik ben bang, ik durf niet, 't is al onzin en een oud mensch zich te schande laten maken, ik ben te bang en word ik gevat, dan raak ik zeker in gevaar".

In 't kort, hij die beval bleef met klem aandringen, zij die bevolen werd, even beslist weigeren.

Toen zeide de bedelaar: „als ge dan niet wilt, laat het, doch ik verkoop geen praatjes. Durft gij den tocht naar de stad niet te ondernemen, dan blijf ik niet langer hier en keer naar mijn dorp terug".

De oude vrouw vreesde ten zeerste door haar aangenomen zoon verlaten te zullen worden en antwoordde: „boesoet

djaloe, [1]) dat niet. 't Zij zoo, ik zal 't er op wagen, sta je er op dat ik naar den koning ga, dan zal ik dit doen, mijn grooten angst ten spijt".

Den volgenden ochtend ging de weduwe op weg.

Toen zij den koepel op de aloen-aloen bereikt had, ging zij regelrecht zonder vragen het paleis binnen.

Meteen werd zij door de piekeniers en wachters gegrepen om voor den koning te worden gebracht.

De oude vrouw sidderde en weende, snikkend van vrees en schrik.

Toen den koning werd medegedeeld, dat men een oude vrouw voortsleurde om haar in zijn tegenwoordigheid te brengen, onstelde hij en sprak: „van waar is dit oudje, dat men hier brengt, afkomstig, wat heeft ze misdaan, dat men haar in verzekerde bewaring nam?"

„Dat hebben wij niet onderzocht", antwoordde een der wachters, „wij namen haar gevangen, dewijl zij zonder kennisgeving het paleis binnendrong".

De koning zich daarop tot de oude vrouw wendend, vroeg: „moedertje, wat wilt ge, dat ge mijn paleis zijt binnengegaan?"

Weenend antwoordde de weduwe: „metterdaad ben ik door den bedelaar tot u gezonden in de hoop dat hij aanvaard en beschonken zou worden. Hij droeg mij op uwe dochter, de prinses, ten huwelijk te vragen, zeggend, ik zal haar tot vrouw nemen, aangezien ik nog geen echtgenoote heb".

„Zoo is het, heer, en wees nu niet boos op mij, daar voor zooveel mij betreft, de voet den gang en de lip het woord volgde ter vervulling van mijn boodschap".

De koning en de koningin lachten, en de koning zeide: „gunst, vrouwtje, mijn dochter wacht een schitterende bestemming, tal van vorsten hebben haar reeds tot gemalin

1) Een krachtterm, die niet te vertalen is, gelijk *bodjong boset* en *boedjoeng boeset*. In sommige streken is het gebruiken van dezen uitroep *pamali*.

gevraagd. En nu wordt die moeder van den bedelaar bevolen door haar zoon, die daartoe noch geschikt is noch in aanmerking komt, hetzelfde te doen, we zullen echter zien wat onze dochter zelve u ter zake te antwoorden heeft".

Terwijl de koning aldus sprak, en met de koningin schertste, antwoordde de prinses haren vader ten overstaan van des bedelaars moeder: „met uw verlof, vader, wat mijn gevoelen aangaat, zij hij koning of den bedelaar, dat is mij om 't even, mits hij weet te overwinnen in den door u uitgeschreven wedstrijd".

„Verder verlang ik van den bedelaar dat hij zorgt voor een nieuwe stad met haar inwoners en een weg daarheen, begrind met juweelen als: smaragden, sardonix, enz. van af onze hofstad, kan hij dat dan zal ik, zij 't bij dag zij 't bij nacht, hem als echtgenoot aanvaarden".

„Welnu", sprak weer de koning tot de weduwe, „gij hebt thans het verlangen van mijn dochter vernomen; daar zij zelf gesproken heeft, heb ik me niet langer met u bezig te houden".

„Keer dus maar direct huiswaarts en zeg aan uw zoon dat wanneer ik wedstrijd laat houden en hij er in slaagt de djimat-vogels, het paar witte tortels die in den middenwaringin opgehangen zijn, te bemachtigen door dezen de oogen met een pijl te doorbooren, ik verklaar hem tot schoonzoon te zullen nemen en koning des rijks te maken".

„Maar indien hij zich niet beschikbaar houdt voor mijn wedstrijd, dan zullen hij en gij met den dood gestraft worden, omdat gij de lichtvaardigheid en verwaandheid gehad hebt een koningsdochter ten huwelijk te vragen".

„Vertrek thans dadelijk en ga aan uw zoon het verzoek van mijn dochter kenbaar maken".

Daarop ging de weduwe al weenend haars weegs; met schrik dacht zij aan het onthalsd worden, zoo niet te voldoen zoude zijn aan de verlangens van den koning en de prinses.

Regelrecht ging zij huiswaarts.

Luid weenend deelde zij den bedelaar de opdrachten van den koning en zijn dochter mede.

De bedelaar lachte en zeide: „kom, moedertje, wees niet zoo beangst, wordt dat maar verlangd!

't Drukt mij in 't minst niet, laat 't maar aan mij over".

Na dit gesprek ging de bedelaar den volgenden morgen naar den tuin om de wonderpitten, die van den pompoen en de watermeloen te planten.

Zeven dagen later droegen deze werkelijk al groote vruchten, maar iedere plant slechts een.

Wij laten het verhaal van den bedelaar thans rusten.

Wij vertellen nu weer van de zeven koningen.

Allen hebben den brief van den koning van Linglang boeana ontvangen, meldend dat hij een wedstrijd wenscht te doen houden, en dit begrepen.

Zij zijn hierover zeer verblijd, daar, ware de zaak niet aldus geregeld, de een op den ander jaloersch zou wezen.

Zoo dan, hebben zij hun legers verzameld en zijn opgebroken naar Linglang boeana.

Na aankomst hebben zij de voor hen bestemde kwartieren bij de bovenstad betrokken.

Ook de vorst van Linglang boeana heeft den rijksbestierder gelast de krijgsmacht bijeen te trekken.

Regenten, ministers en hoofden zijn allen reeds bijeen.

Daarna heeft de koning bevel gegeven, het sein te doen schallen door het bekken te slaan op de aloen-aloen om den wedstrijd aan te kondigen.

's Morgens daarna is men gaan feestvieren en donderde het geschut ten teeken van het begin van den prijskamp.

Alle vorsten hebben reeds geschoten op de tortels in den waringinboom.

Wij zwijgen over den opgewekten wedstrijd.

Er wordt verhaald van den bedelaar.

Omstreeks middernacht ging hij naar het erf om den aap op te zoeken en zeide tot hem: „makker, wat nu?

Mijn tijd is thans gekomen, morgenochtend wensch ik in het krijt te treden om aan den wedstrijd deel te nemen, wel wat doet gij thans?"

„Maak u daarover niet ongerust", hernam de aap, laat dat maar aan mij over. Zoodra u schieten gaat, klim ik in den waringinboom en plaats mij dicht bij de tortels, ik vang uw pijl op en steek dien dwars door de oogen der vogels".

„Maar u moet uw pijl merken, opdat ik dien onderkennen kan en niet met de anderen verwar".

De bedelaar hervatte: „dank je wel voor dien raad, doch ik ben nog in verlegenheid, omdat ik geen boog heb".

„Och tai tjeuli damen katjang" [1]), dat is al heel gemakkelijk", antwoordde de aap. „Wacht u maar even, ik zal mijns vaders boog, een rijkssieraad, gaan halen en blijf maar 'n oogenblik weg".

Daarop spoedde de aap zich heen.

Een weinig later al, keerde hij terug met den boog en één pijl, dien hij den bedelaar gaf.

Toen de morgen gedaagd was, deelde deze zijn stiefmoeder mede dat hij den wedstrijd ging bijwonen.

„Goed", antwoordde zij: „en ik zal vurig bidden voor je overwinning, want slaagt gij niet, dan worden wij beiden zeker door den koning terecht gesteld".

„Best, moeder, bidt u maar dat ik overwinnen moge en niet mijn doel mis".

Vervolgens vertrok hij met den aap.

Ter bekorting van het verhaal diene, dat de bedelaar aan den wedstrijd heeft deel genomen.

Wat de zeven vorsten aangaat, geen hunner was er in geslaagd de tortels te treffen, in de eerste plaats niet wijl deze wondervogels waren en ten tweede niet, omdat de prinses niet voor hen bestemd was.

Toen de bedelaar zijn pijl aanlegde, wist niemand dat de aap in den boom klom; hij bevindt zich thans in den top,

---

1) Zoo iets als ons: st.... met streepjes.

stilgezeten achter de vogelkooi, maar men kon hem niet zien, daar hij een zich onzichtbaar kunnende maken aap was.

Op 't oogenblik dat de bedelaar naar boven schoot, ving de aap zijn pijl op en stak dien door de oogen der vogels; zij waren als aan 't spit geregen.

De koning, de koningin, de prinses en alle hoofden die in den schouwkoepel waren, zagen dat de vogels doorboord waren, doch door wiens pijl was niet duidelijk.

Allen juichten en ieder leger was zoo luidruchtig, dat de stad ervan schudde op haar grondvesten.

En ieder heir was in de meening dat het zijn vorst was, die de vogels had getroffen.

Toen door den koning en de vorsten onderzoek daarnaar werd gedaan, bleek echter des bedelaars pijl in de oogen der vogels te steken.

Hierover ten zeerste beschaamd, trokken de zeven vorsten zich uit het strijdperk terug naar hun kwartier.

De bedelaar werd op hetzelfde oogenblik bij den koning ontboden; de rijksbestierder en alle hoofden geleidden hem.

De koning sprak: „deze is het die de tortels getroffen heeft, hoe is je naam en van waar ben je afkomstig, jij die er in slaagde de beschermvogels der stad te treffen".

„Toe, zeg dat eens gauw, ik verlang het te weten".

De bedelaar antwoordde: „met uw verlof, ik woon in het bergland en mijn naam is de bedelaar, ik ben de zoon van de oude weduwe".

„Uitstekend", hervatte de koning, thans, waar dit zoo over je beschikt is, wordt je de prinses toegezegd, maar ik durf haar nog niet uit te huwelijken, omdat aan haar begeer nog niet is voldaan, te weten zij verlangt een stad met de inwoners. Neem je daaraan te voldoen op je of niet?"

De bedelaar hernam: „zij het mij vergund uwer majesteits voorbede te vragen. Uw dienaar vraagt thans verlof voorloopig huiswaarts te mogen gaan, daar een en ander nog niet gereed is".

„Ga dan voort derwaarts", besloot de koning.

Na dit onderhoud ging de bedelaar naar zijn woning.

Aangekomen, vertelde hij aan zijn stiefmoeder dat hij den wedstrijd gewonnen had en door den koning als schoonzoon aanvaard was.

De oude vrouw was uitermate verheugd en vol blijdschap zeide zij: „ik vermoedde niet dat ik een met wondergave toegerusten zoon bezat".

Thans ging de bedelaar naar het erf met den pompoen en de watermeloen en spleet die.

't Lichtte toen de pompoen werd gekloofd en zonder te weten wat er gebeurde, bevonden de bedelaar en de weduwe zich in een steenen huizing even mooi en vol personeel als een vorstelijk paleis.

Vervolgens kliefde hij de watermeloen.

Er was een schijnsel toen de watermeloen open ging en ineens was 't paleis gevuld met allerlei schatten; menschen liepen in en uit en kruisten en verdrongen elkaar bij 't binnentreden en heengaan; 't was er stampvol.

En het erf was begrind met edelgesteenten evenals de er heen voerende weg van de aloen-aloen van Linglang boeana, zooals de prinses verlangd had.

Toen de bedelaar zag dat alles gereed was, stak hij zich in koninklijk gewaad, waardoor hij geheel het voorkomen van een vorst kreeg.

Insgelijks deed de oude weduwe en na van kleeren verwisseld te hebben, was zij tevens verjongd tot een maagdelijke prinses van stevig postuur.

Een en ander zoo zijnde, beval de bedelaar den aap, hoofden en onderdanen bijeen te roepen.

Toen zij opgekomen waren, sprak hij, nadat hij zijn naam veranderd had: „thans neem ik u allen tot getuigen, dat deze stad geheeten is de nieuwe vestiging Kalinglang, ik ben de vorst ervan, heet koning Mangkoening rat en moeder, mijn stiefmoeder, zal den naam dragen van koningin

moeder, ik beschouw mij als haar zoon, zoo worde thans door een iegelijk geweten".

„En deze hier, mijn makker, die de gestalte van een aap aannam, heb ik een plaats bereid als rijksbestierder over deze stad en zijn naam zal wezen Patih Kalangan kanoman; aldus zij een ieder door ons medegedeeld".

Nadat dit alles geregeld was, droeg de jonge vorst den patih op, vier hoofden een brief aan den koning van Linglang boeana te doen brengen, meldend dat aan het verlangen der prinses was voldaan.

Dus deed de patih en toen de brief gereed was, gelastte hij den hoofden meteen te vertrekken tot het maken van hun opwachting bij den koning.

Van hun reis wordt niet verteld; ze zijn aangekomen en tot den ouden koning toegelaten.

Toen koning Linglang boeana den brief van den jongen koning ontvangen en de inhoud daarvan overwogen had, was hij zeer ontdaan en in den brief kijkend, zeide hij: „ik dacht niet dat een zoo arme bedelaar, die toch werkelijk behoeftig leek, alleen maar (als mom) met armoede overtrokken en met berooidheid ingewreven was".

„'t Blijkt nu dat hij een verkapte koning en vermomde godheid was, en ik gevoel duizendvoudig dank, dat der prinses deze zoo begaafde, die meer waard is dan de anderen, tot echtgenoot beschoren werd".

En op hetzelfde oogenblik gaf hij bevel het rijtuig in te spannen, daar hij met zijn geheele hofhouding en gevolgd door ministers en hoofden, naar Kalinglang wenschte te gaan.

Toen alles gereed was besteeg de koning de koets, terwijl hoofden en ministers te paard volgden.

Voorop reed de rijksbestierder gezeten op een grauwen schimmel, achter hem kwam het rijtuig, ter weerszijden begeleid door vier regenten met acht voorrijders.

Van den tocht verhalen wij niet; wij melden slechts de aankomst.

Bij de ontmoeting ontstelden de oude koning zoowel als

de koningin hevig bij het zien van het uiterlijk des jongen konings, die alles zoo voortreffelijk en zonder gebreken geregeld had.

Op 't oogenblik dat de oude koning uitstapte, daalde de jonge vorst, gevolgd door zijn rijksbestierder, af naar het voorerf ter begroeting van zijn aanstaanden schoonvader en bracht hem den voetkus.

Dan leidde hij hem binnen, en de oude koning met gemalin en dochter voelden zich uiterst behaaglijk te Kalinglang.

We zullen niet uitweiden over de genoegens, die zij daar smaakten.

Vervolgens werd de prinses met den jongen koning in den echt verbonden; de bruiloft had op de gebruikelijke wijze, zooals deze van oudsher gegolden heeft, plaats.

Daarop deed de oude koning afstand van de regeering en droeg het rijk met zijn onderhoorigheden, zoover zijn schepter reikte, over aan zijn schoonzoon.

Dan deelde hij dit aan zijn legerscharen mede, opdat zij den jongen koning zouden gehoorzamen gelijk hemzelf.

Voor zooveel hemzelf betreft, gaf hij er de voorkeur aan asceet te worden wegens zijn hoogen leeftijd en zich door zijn dochter en schoonzoon te laten eeren en bewaken.

Zwijgen wij thans van de ouders en de kinderen, die in het paleis een aangenaam leven leiden.

Er wordt nu weer gesproken over de vorsten van de zeven rijken.

Allen hadden met elkaar het verklaren van den oorlog besproken en waren ter zake tot eenstemmigheid gekomen.

Aldus hadden zij afgeproken: „laten wij ons nu niet doen weerhouden, daar wij beschaamd huiswaarts zouden gaan, en onze legers slagvaardig zijn, morgen den oorlog te beginnen, want die oude vorst is een dwaas zonder verstand, 't was toch te gek zijn mooie dochter aan een bedelaar te geven, die niets bezit. Wij zouden niet voldaan zijn

zonder allen vernietigd en in de pan gehakt te hebben".

Na aldus afgeproken te hebben, vereenigden zij hun legers. De stad Linglang boeana is bereids daardoor omsingeld.

Er wordt verhaald dat de jonge vorst Mangkoening rat aan den rijksbestierder Kalangan kanoman opgedragen heeft het leger samen te trekken, welks grootte niet te schatten is, daar het een bovennatuurlijke krijgsmacht was.

De rijksbestierder was daartoe uit de stad verdwenen en tot zijn vader gegaan met verzoek een leger van onzichtbare geesten en wilde dieren te verschaffen.

Dus deed deze; het leger telde millioenen en nog eens millioenen manschappen, kortom hun aantal was ontelbaar.

Dan trok het op en verzamelde zich in Linglang boeana.

Den volgenden dag klonk het sein tot den aanval; vijand en verdediger waren even dapper en beiden hadden roode vlaggen ontplooid.

Hevig werd er gestreden; het handgemeen nam geen einde.

Aan de spits van het Kalinglangsche leger weerde de rijksbestierder, te weten de aap van voorheen, zich als een haan.

Tegenpartij en vijand, millioenen en tienduizendtallen tellend, hadden zich op elkaar geworpen; 't was één chaos.

En het geluid dat ten hemel steeg was: een aanhoudend gejuich, de geweren knalden als 't poffen van koekjes, de kanonnen kwamen niet tot zwijgen, en de damp daarvan verduisterde den hemel, en maakte dezen donker met den rook der geweren, het heelal schudde, door den knal van de vuurwapenen en het geschreeuw.

Het krijgsveld werd een zee van bloed door de gewonden en gesneuvelden.

De troepen der zeven vorsten werden bijkans vernietigd, slechts de helft bleef over, daar de rest over de kling gejaagd of gevlucht was.

Het leger van den jongen koning verloor geen man, daar het uit onzichtbare geesten bestond, slechts het dierenheer, aangevoerd door den rijksbestierder Kalangan kanoman, leed ernstige verliezen.

Daarop trokken de strijdmachten terug en betraden de zeven vorsten het slagveld.

Hun tegenover stelde zich alleen de rijksbestierder; hij werd overweldigd.

Toen de jonge koning dit zag, schoot hij een pijl af.

De vorsten zagen dezen niet aankomen en werden in elkaar gewrongen, want 't was 'n kettingpijl.

Dan vroegen zij om vergiffenis, zeggend: „wij smeeken om lijfsbehoud en wenschen ons te onderwerpen".

Vervolgens maakte de jonge vorst den ketting los en voerde de vorsten met zich naar een tijdelijk verblijf, daarbij gevolgd door den rijksbestierder.

Aldaar aangekomen deed hij den ouden koning kond doen van zijn overwinning en uitermate was deze verheugd, dat zulke dappere vorsten zich hadden overgegeven.

Met het vallen van den avond, begon een luisterrijk feest om de overwinning te vieren, waarbij ook de krijgsgevangenen terdege werden onthaald.

Daags daarna kregen de vorsten verlof naar hun staten terug te keeren, maar jaarlijks moesten zij schatting aan Linglang boeana opbrengen.

Na afloop van den krijg en het feest, trok de oude koning zich in zijn vroeger paleis terug en verbleef daar als heilige.

Zijn schoonzoon en gemalin vestigden zich echter in het nieuwe Kalinglang; de oude vestiging gebruikten zij om er eens een poosje te verwijlen, dienende deze tot oude hoofdstad.

Aldus de vertellingen, die waar een inhoudsopgaaf deze vergezeldt, weinig toelichting meer vragen.

Uitteraard zijn de vijf eersten, daar zij bijna geheel uit samenspraken bestaan, voor de kennis van het Tanggëransche volksidioom het belangrijkst, doch ook het laatste verhaal, hoezeer meer in deftigen vertelstijl gehouden, vertoont woorden en zinswendingen, die de aandacht vragen.

Vergelijking met Bantënsche litteraire producten zal doen zien, dat het Tanggëransch het Bantënsch zeer na staat en gelijk dit, nog een sterke familietrek met het Badoejsch verraadt.

Dit Soendasch, dat wij kortheidshalve Bantënsch Soendasch zullen noemen, heeft zoover mij thans bekend, een vrij scherp afgebakend verbreidingsgebied, te weten Midden-Bantën als kern, met zich al sterker wijzigende tongvallen naarmate men de oostergrenzen van Djasinga en Tanggëran nadert. Bantën zuidkust volgt de Preangervolkstaal, terwijl in Tjaringin weer een in vele opzichten afwijkende spraak bestaat.

Zoo vindt men dus in een klein bestek meerdere patois, hetgeen voor de Soendalanden niets bizonders is, aangezien aldaar om zoo te zeggen geen twee dorpen gevonden worden, waarin men precies hetzelfde praat. Dit schijnt allerwegen ten platte lande voor te komen.

Om een voorbeeld te noemen, dat mij evenzeer uit eigen waarneming bekend is: een Katwijk aan Zeeër spreekt anders dan iemand van Katwijk aan den Rijn, en deze weer anders dan een Rijnsburger enz. hoezeer genoemde dorpen nauwlijks een halfuur gaans van elkander liggen.

Gelijk ten onzent, beschikt men ook in de Pasoendan over een algemeene omgangstaal, waarvan het laatste verhaal een specimen geeft.

Behoudens een paar woorden wordt dit door iederen Soendanees verstaan.

Dit is evenzeer het geval met de gewone spreektaal ontdaan van lokale uitdrukkingen. Ook daarmede komt men in geheel West-Java terecht en dikwijls is het alleen de

intonatie, welke de sprekers als uit verschillende streken geboortig aanwijst.

Het bewijs hiervoor leveren de volksverhalen; de gewone dorper, van waar hij ook afkomstig is, kan den inhoud daarvan genieten en meestal blijkt hem de beteekenis van een in zijn omgeving niet gebruikelijk woord wel uit het zinsverband, daar de opzet der vertelling geheel binnen den kring van zijn gedachtengang valt, en voor 't overgroote deel zijn moedertaal volgt.

Intuïtie vult daarbij aan wat aan kennis ontbreekt.

Dit is niets bizonders en doet zich bij alle schepselen ten opzichte van hun moedertaal voor, zoodat daarbij niet langer behoeft te worden stilgestaan.

Opgemerkt zij evenwel dat dit Soendasch volstrekt niet hetzelfde is als de ontwrichte, gemaniereerde taal, die in enkele Preangerhoofdplaatsen de sprake der „upper ten" werd en als model van beschaafd Soendasch werd aangenomen.

Die taal, doorspekt met Javanismen en Arabische woorden, nog eens door omzetting van klinkers en lĕmĕseering verfijnd, is niet anders dan een paskwil waarover allen die het wel meenen met het Soendasch het hoofdschudden.

Niettemin gaat dit zoogenaamde verfraaiingsproces nog altijd door en maakt geleidelijk onkenbaar wat eigelijk Soendasch is.

Met te meer instemming moet daarom gewezen worden op de thans door bemiddeling van de zoo actieve Commissie voor de Volkslitteratuur openbaar gemaakte letterkundige producten, omdat bij de betere schrijvers een te waardeeren streven merkbaar wordt om hun schoone en rijke taal zuiver te houden van allerhande vreemde elementen, waaraan zij voor het dagelijksche leven niet de minste behoefte heeft.

Natuurlijk sluipt er nog wel eens een ketterken door, doch het toezicht is daar om dit in den vervolge te voorkomen.

Meer zal ik ter zake van dit punt niet zeggen; ieder, die in de Soendalanden bekend is, weet tot welke zotte qui pro quo's het lĕmĕseeren uit overdreven hormatisme dikwijls leidt.

Thans nog een enkel woord over de verhalen zelf.

Van den aanvang van de eerstė vertelling, vindt men een variant in het begin van het sprookje Ratna Intĕn in Garoetsch dialect [1]). No. 5 werd in Bantĕnsche redactie eveneens reeds vroeger bekend gemaakt onder den titel van Sakadang peutjang [2]).

Ki Marsim en zijn schoonzoon komt mij voor een sterk lokaal gekleurde variatie op de bekėnde fabel van de twee bedriegers te wezen, terwijl ik ter vergelijking van de snoeverijen van Ki Djadoel alleen naar de avonturen van den Baron von Münchhausen kan verwijzen, daar mij, zoover mijn kennis van de Indonesische volkssprookjes gaat, geen parallel daarvan bekend is.

Ki Moksel en Ki Miskin daarentegen vindt men in een groot aantal varianten bij Soendaneezen en Javanen en buiten Java o. a. bij de Tontemboan's [3]) en Bataks [4]) en wellicht nog elders in den Indischen Archipel.

Over deze laatste vertellingen daarom nog een korte beschouwing.

Nabetrachting over het sprookje van de talisman.

Opmerkelijk is, dat het vertelsel volgens hetwelk laatstgenoemde verhalen zijn gemodelleerd, een niet onbelangrijken strijd heeft uitgelokt tusschen twee bekende folkloristen, die daarbij lijnrecht tegenover elkander staan.

Omstreeks het midden van het vorige jaar werd hier ontvangen een zeer knap geschreven en door heldere beknoptheid uitmuntend, geschriftje getiteld: „Die Indischen Märchen und ihre Bedeutung für die vergleichende Märchenforschung".

1) Zie mijn Pariboga, blz. 53.

2) Pariboga, blz. 258 vv.

3) Schwarz, J. Alb. T. Tontemboansche teksten. No. 29, blz. 102, waarin evenwel de hond niet voorkomt.

4) Bijlage.

Schrijver daarvan is Dr. Alfred Forke, hoogleeraar in het Chineesch aan het Orientalisches Seminar te Berlijn.

Bij de kritische behandeling van het uitgebreide materiaal, doet Forke zich voortdurend kennen als volbloed voorstander van de theorie der polygenese van de sprookjes, terwijl hij vooral met betrekking tot de parallellen daarin, groote waarde aan het toeval toekent.

Dusdoende maakt hij regelrecht front tegen den Finschen folklorist Antti Aarne, die in zijn „Vergleichende Märchenforschungen" de monogenese van het sprookje tracht te bewijzen [1]).

Tot pro en contra wordt door genoemde schrijvers o. a. de vertelling van de talisman aangehaald, ons verhaal van Ki Moksel; waarvan Aarne het raamverhaal als volgt typeert.

„Ein Knabe hat einen Hund, eine Katze und eine Schlange vom Tode befreit. Aus Dankbarkeit folgen sie ihrem Wohltäter.

„Der Vater der Schlange schenkt ihm einen Stein, der ihm Erfüllung aller seiner Wünsche verleiht.

„Der Knabe schafft sich dadurch Reichtümer und ein Schlosz und heiratet eine Prinzessin.

„Der Stein wird ihm aber gestohlen, und zugleich verschwindet das Schlosz und die Prinzessin durch Zaubermacht.

„Hund und Katze machen sich auf, den Zauberstein wieder zu erlangen.

„Der Dieb, der jenseits eines grossen Wassers wohnt, trägt ihn aber im Munde.

„Da zwingt die Katze eine Maus, des Nachts die Lippen des Diebes mit ihrem Schwanze zu berühren.

„Der Dieb speit den Stein aus, er fällt zu Boden und wird von der Katze fortgetragen.

---

1) Mémoires de la Société Finno Ougrienne XXV, Helsingfors 1908, volgens Forke's citaat. Deze Mémoires zijn hier niet toegankelijk.

„Beim Durchschwimmen des Meeres, wobei die Katze auf den Rücken des Hundes sitzt, während dieser den Stein im Maule trägt, läszt der Hund den Stein ins Meer fallen.

„Ein Fisch verschluckt ihn. Von diesem erlangen die beiden Tiere aber den Stein zurück und bringen ihn ihrem Herrn, der dann mit Hilfe des Steins sich das Schlosz und die Prinzessin zurückzaubert".

Waar nu van dit sprookje in het Oosten talrijke goedbewaarde varianten bleven voortleven, doch het in West-Europa nagenoeg onbekend is, besluit Aarne dat de bakermat ervan in het Oosten gezocht moet worden en wijst Indië als vaderland er van aan.

Hiermede kan Forke zich ook niet vereenigen, eensdeels niet om dat hij Aarne's argumenten voor den Indischen oorsprong van de vertelling niet voldoende krachtig acht om die afkomst boven twijfel te stellen, anderdeels niet omdat hij verwoed anti-indianist is.

Ik wensch mij in deze geen partij te stellen daar Aarne's betoog mij niet toegankelijk is, maar wil niettemin uitdrukkelijk de aandacht vestigen op het feit dat ons Indonesisch materiaal in zake de filiatie dezer vertelling zeer zeker ten gunste van Aarne's opvatting pleit en wanneer men in stede van Indië, Centraal-Azië stelt, men zich daarmede wellicht beter zal kunnen vereenigen.

Ten einde ook mijn steentje tot voortzetting van het onderzoek naar het vaderschap van het verhaal te leveren, laat ik hier de mij geleidelijk geworden Soendasche varianten in compresso volgen [1]).

---

1) Een mede tot dezen cyclus van verhalen behoorende vertelling, die in menig opzicht van mijn lezingen afwijkt, werd reeds eerder bekend gemaakt door R. A. Kern, O. c., blz. 74—75, VII. De arme man.

Ter zake van de noot in diens stuk zij aangeteekend, dat de plaats, waarop deze slaat, duidelijk wordt, wanneer men voor *ngambĕng*, dat hier geen zin geeft, *ngambeng* = loopend eten, leest.

a. Si-Tjaäng.

Djampang-koelon.

Een doodarme kerel, bovendien nog belast met de zorg voor een gebrekkige moeder, tracht als daglooner in beider onderhoud te voorzien.

Dit lukt niet, want men betaalt hem, partij trekkend van zijn armoede, steeds te min.

Deswegen baloorig geworden, staakt hij dit bedrijf om dakbedekkingen te gaan maken.

Het geluk dient hem deze voor acht *baroe* te kunnen verkoopen.

Met dit geld huiswaarts gaande, treft hij een troep karbouwjongens aan, die een slang willen doodslaan.

Hij redt dit dier het leven door het hen voor twee *baroe* af te koopen.

Op dezelfde wijze doet hij dit een kat, wegens haar snoepzucht naar het leven gestaan, en een hond, die niet jagen wil.

Deze dieren torsend, bereikt hij geleidelijk het Zuiderstrand.

Daar gekomen, deelt de slang hem mede, dat zij een betooverde prins van Noesantara is, destijds door zijn vader, den koning, naar Soenda gezonden.

Om Tjaäng haar dankbaarheid voor hare redding te kunnen betoonen, verlangt de slang thans, dat hij op haar rug zal stijgen om dwars door de zee naar Noesantara gebracht te worden.

Zoo doet hij en neemt de kat en den hond mede.

Op Noesantara wordt hij vorstelijk ontvangen, doch na eenigen tijd aldaar in weelde te hebben doorgebracht, krijgt hij heimwee naar zijn moeder en wil terug.

De prins raadt hem daarop van zijn vader den gouden talisman te vragen, welken deze in de huig draagt.

Na eenige aarzeling spuwt de koning-slang dit voorwerp, dat den vorm van een gouden ei heeft, uit en geeft het hem

onder mededeeling dat deze amulet hem alles wat hij in de toekomst zou mogen wenschen, verschaffen zal.

Na afscheid genomen te hebben, voert de prins Tjaäng naar de kust van Noesantara terug, gelast hem de oogen een oogenblik te sluiten en dan weer te openen.

Dus doet onze Tjaäng; de oogen opslaande, ziet hij zich naar de oude plek op het Zuiderstrand verplaatst.

Van daar ijlt hij naar zijn moeder, die hij in de diepste ellende aantreft, doch dadelijk, door haar van het noodige te voorzien, uit haar leed verlost.

Zoodra zij op haar verhaal gekomen is, draagt Tjaäng haar op tot den koning des lands te gaan en dezen voor hem de hand van zijn dochter te vragen.

Het schunnige bestje maakt een vergeefsche reis en vlucht, door de paleiswacht nagezet, huiswaarts.

Tjaäng troost haar, beveelt haar zich te baden en toovert haar inmiddels in een schoone jonge maagd om.

Dan moet zij andermaal naar den koning en nu is iedereen even welwillend tegen de mooie jeugdige vrouw.

Ook de koning ontvangt haar uiterst minzaam, en vraagt belangstellend naar haar afkomst en begeeren.

Hevige woede bevangt hem als hij verneemt dat zij de moeder van den armen Tjaäng is en dat deze om zijn dochter vraagt.

Alvorens haar weg te jagen, zegt de koning echter dat waar het aanzoek gedaan is, hij de prinses nochtans aan Tjaäng zal geven zoo deze in staat is in zeven dagen een kostelijken burcht te maken, voorzien van alles en door een breeden weg met het vorstelijke paleis verbonden. Kan hij dat niet, dan hebben beiden het leven verbeurd.

Doodelijk verschrikt, keert de moeder tot haar zoon terug. Deze glimlacht, stelt haar gerust en gaat dan heen om een geschikte plek voor zijn slot te zoeken.

Zoodra hij deze gevonden heeft, stelt hij zijn amulet in werking en onmiddellijk is het kasteel met alles wat daarbij behoort daar.

Dan keert hij huiswaarts, meldt dit zijn moeder en deze gaat den koning daarvan kond doen.

Na persoonlijk een en ander in oogenschouw genomen te hebben, geeft de koning zijn toestemming tot het huwelijk en Tjaäng vertrekt met zijn vrouw naar zijn verblijf onder den naam van Sanghjang netra.

Een jaar na dato, draagt de oude koning zijn dochter op, den jongen vorst diens amulet te ontfutselen. Dit lukt echter niet.

Eenigen tijd daarna gaat de jonge vorst een reis door zijn gebied maken en bergt zijn talisman, op 't oogenblik van zijn vertrek, in de geldkist, waarvan hij de sleutels aan zijn vrouw ter hand stelt.

Even na zijn vertrek, ontvangt deze bezoek van een koopman in juweelen; zij betaalt de gekochte sieraden met den haar onbekende talisman, daar zij het geld in de kist niet durft aanspreken.

Nauw is de koopman daarmede vertrokken of een onoverkomelijke matheid bekruipt den op reis zijnden vorst, welke hem noodzaakt huiswaarts te keeren.

De omgeving van zijn slot vindt hij uitgestorven, doch daarbinnen gaat alles den gewonen gang.

Peinzend over dit hem raadselachtig verschijnsel, zet hij zich neder; dan komen de hond en de kat hem de oorzaak daarvan verklaren.

Het gevolg hiervan is, dat de vorst hun opdraagt de talisman te gaan opsporen.

Zoo doen zij en gaan daartoe dadelijk naar het huis van den koopman.

De kat sluipt binnen, de hond houdt buiten de wacht.

In het slaapvertrek van den koopman staat een ijzeren kist, bewaakt door een witte muis.

De kat grijpt de muis, die verraadt dat de talisman in de kist is en belooft, zoo haar het leven gewaarborgd wordt, het voorwerp eruit te halen.

Aldus geschiedt: Daarmede buiten gekomen, wordt de

talisman haar echter door den hond ontrukt, die er mede wegrent om hem aan zijn meester te brengen en daardoor bij dezen in de pas te komen.

Bij een breede rivier gekomen, ziet de hond een kreng voorbij drijven. Zijn vraatzucht niet meester, pakt hij dit en laat daardoor de talisman in 't water vallen, die vervolgens door een visch wordt opgeslokt.

Verschrikt neemt de hond de vlucht.

De kat, die hem gevolgd is, verschuilt zich onthutst in de ruigte aan den waterkant.

Op eens ontwaart zij een reiger; zij bespringt dezen en belooft hem hem niet te zullen verslinden, als hij de talisman terugbrengt.

De reiger neemt dit op zich, zet den visch na, heeft dezen weldra gevangen en stelt de kat opnieuw in 't bezit van het kleinood.

De kat brengt het daarop aan zijn heer, en alles keert bij dezen tot den vroegeren toestand terug.

Dit verhaal past, gelijk dat van Ki Moksel, geheel in het gegeven kader. Bij het laatste is natuurlijk de aardigheid, dat de amulet weliswaar *loemah* wordt, maar niet vóór dat het Iboe Moksel weergalooze schoonheid heeft verschaft, waardoor het echtpaar weder in goeden doen komt.

In de Bataksche vertelling hierachter mist men den hond en kat, zoo is dit ook in andere Soendasche versies, waaruit zelfs de slang verdween om plaats te maken voor een vogel of iets anders. Ook is het toovermiddel niet altijd hetzelfde, maar in gevolg en ontknooping stemmen de vertelsels steeds geheel overeen.

Dit zal thans blijken.

b. Si-Malarat
(Variant uit Karawang).

Een doodarme stakker, die alles tevergeefs beproefd heeft om in den nijpenden nood van zijn gezin te voorzien, zet ten einde raad een fuikje, hopend wat visch te vangen.

Men verbiedt hem dit echter, zeggend dat hij daardoor de waterleiding beschadigt.

Dan zet hij de fuik in een *waroe*-boom en smeekt den Allerhoogsten om bijstand.

Hij vangt dusdoende een spreeuw, die hem, in ruil voor zijn leven, een wondersteen geeft, waarmede hij zijn familie van al het noodige voorziet.

Daarop verlaat hij deze om uit dankbaarheid voor het verkregen gunstbewijs boeteling te worden.

Vervolgens zondert hij zich af in 't gebergte.

Op zekeren ochtend ziet hij in het bosch een grijsaard rustig met de handen om de knieën geslagen nederzitten, terwijl rondom hem de boomen, door onzichtbare hand geveld, nederstorten.

Hij gaat naar den oude toe en vraagt om inlichting aangaande dit wonder.

Deze zegt dat een wonderzwaard, een gave der goden, dit bewerkt.

Begeerig dit wapen te bezitten, beweegt Si Malarat den grijsaard het tegen zijn steen te ruilen.

Eenige dagen later krijgt Si Malarat honger en geen middel ziend om aan den kost te komen, vraagt hij den ouden man weer over te steken.

Dit weigert deze, waarop hij hem door het wonderzwaard laat dooden; dan ontneemt hij hem den steen.

Voorzien van twee toovermiddelen thans, gaat onze held op avontuur uit en treft dusdoende een garoeda aan bezig met een geschaakte prinses naar zijn hol te slepen.

Diep begaan met de prinses, nadert hij den garoeda van achteren en houwt hem den kop af.

Van het monster verlost, verhaalt de prinses dat zij Naganingsih heet en de dochter is van koning Anaga, vorst van Goenoeng parang, voorts verzoekt zij hem haar naar haar ouders terug te brengen.

Daartoe gaan zij nu op weg, doch dicht bij haar vaderstad

gekomen, wil Si Malarat nog niet aanstonds daarheen gaan, omdat hij niet met de hofgebruiken bekend is.

De prinses weigert alleen derwaarts te gaan, daarom blijven zij voorloopig bij de bovenstad kampeeren, waar Si Malarat tot hun verblijf, met behulp van zijn steen, een prachtig slot doet verrijzen.

Inmiddels heeft haar vader het gansche land laten doorzoeken om nasporing naar de verdwenen prinses te doen.

't Is alles tevergeefs geweest, tot twee ministers bij gelegenheid van een wandelrit, het kasteel en daarin Naganingsih ontdekken.

Zij melden dit den koning, die daarop met zijn rijksbestierder op kondschap uitgaat.

Een hartelijk weerzien van vader en dochter volgt, de koning zegt de prinses aan Si Malarat toe en in het ouderlijk paleis zal het paar trouwen.

Vóór dien schept laatstgenoemde zich nog een koninklijke omgeving en dan is het bruiloft.

Daarna doet de koning afstand van de regeering en verheft Si Malarat tot vorst.

Gelijk men ziet, wijkt deze vertelling al heel belangrijk van het gegeven raamverhaal af.

Nog sterker doen dit nog twee mij bekende lezingen. In de eerste, naar den held van de gebeurtenissen Si Sĕboel geheeten, zijn alle tusschenpersonen weggelaten, zoo ook de dieren die als zoodanig optreden. Het amulet is daarin een knapzak, welke Si Sĕboel vindt in de fuik, welke hij in een *waroe*-boom had geplaatst.

In de laatste vangt zekere Gambrang een gesloten pot in zijn totebel, waarin een *boeta* gevangen zit. Verlost, geeft deze hem een muts en een fluit, waarmede hij de bekende wonderen verricht [1]).

---

1) Onder den titel van Wawatjan tjarita Moehammad Kaja, werd dit verhaal als No. 37 Soendasche litteratuur, uitgegeven door de Commissie voor de volkslectuur.

Waar het dus in alle gevallen op neer komt is, dat een berooide een amulet ontvangt, hetwelk hem tot aanzien brengt. Daarna gaat dit voorwerp te loor, waardoor de eigenaar weer tot armoede vervalt, maar hij krijgt het terug en komt op die wijze weer in goeden doen.

Dat deze verhalen, waarvan thans een zevental verschillende redacties zijn aangehaald, een gemeenschappelijken oorsprong moeten hebben, staat voor mij vast; de vraag is dus nu nog waar dezen te zoeken.

Een beslist antwoord is daarop niet te geven, doch dat er Indische elementen in verwerkt zijn, is onbetwistbaar.

Zoo herinnert het schot op de duiven in de tweede Tanggĕransche versie aanstonds aan de wedstrijden en de fameuze schoten van Rama en van den toekomstigen Boeddha, terwijl de garoeda, die prinses Naganingsih heeft geschaakt, de dochter van koning Anaga, waarvan de Karawangsche redactie verhaalt, onmiddellijk aan den strijd tusschen naga's en garoeda's, een welbekend thema van de Indische mythologie, doet denken.

WELTEVREDEN, Maart 1913.

BIJLAGE 1.

Bao toloe [1].

In lang vervlogen dagen was er eens een koning, die Baragas heette.

Hij had een eenigen broeder, Pasang genaamd; deze was kinderloos.

Baragas bezat reeds een dochter, Sinaboroe doea; hij overleed, toen haar moeder hem eenigen tijd later een zoon schonk. Deze ontving den naam van Bao toloe.

Baragas' gezin bleef in berooiden staat achter, wijl oom Pasang zich het vaderlijke versterf wederrechtelijk toeëigende.

Niets restte den kinderen dan één omslagdoek en drie goudstukjes, die hun moeder tijdens het leven van haar man had weten te verbergen.

't Gevolg hiervan was geweest, dat de moeder genoodzaakt was geworden, het geboortedorp te verlaten en op het land een veldhutje te betrekken.

Een en ander deelde zij op zekeren dag haar kinderen mede en Bao toloe vroeg: „moeder, waar zullen wij dan van leven?"

Instede van een rechtstreeksch antwoord te geven, zeide de moeder tot hem: „ga jij maar eerst naar de markt om een paar doeken te koopen, opdat wij er ieder een hebben". Tevens gaf zij hem een der goudstukjes mede om ze te betalen.

Welgemoed ging Bao toloe op weg.

Al spoedig ontmoette hij een man, die kokosnoten droeg.

„Waar ga je heen, Bao toloe?" aldus sprak deze hem aan.

---

1) Den naam versta ik als: dragend drie, *bao* = Minangkabaoesch باو (baō), waarmede op de goudstukjes wordt gedoeld.

„Naar de markt, vriend, om, zooals moeder mij opdroeg, een paar doeken te koopen".

„Zoo, zoo", hernam de man met de kokosnoten, „laat me dan je geld eens kijken".

Bao toloe gaf aan dit verzoek gehoor, waarop de drager van de kokosnoten zeide: „wel, ventje, dit stukje is net voldoende om er deze kokosnoten voor te koopen".

„Dat is goed en wel", beaamde Bao toloe, „maar wat moet ik er mede doen?"

„Wel", lichtte de man hem in, „de noten opeten en de vezels tot brandstof gebruiken".

„Geef ze dan maar hier", besloot Bao toloe, en, na betaald te hebben, nam hij de kokosnoten op en keerde daarmede huiswaarts.

Ben je daar weer, vadertje", begroette zijn moeder hem bij zijn terugkomt, „en waar zijn de doeken?"

„Men heeft mij er geene verkocht, moeder, slechts deze noten gaf men mij".

's Anderen daags, bij het opstaan, sloeg de moeder den eenigen doek dien zij bezat om; haar kinderen kleedden zich in een slaapmat.

Aangezien Bao toloe niet wilde, dat zij dien doek om beurten zouden gebruiken, verzocht zijn moeder hem andermaal naar de markt te gaan om voor zich zelf en voor zijn zuster een doek te koopen. Daartoe gaf zij hem het tweede goudstukje.

Bao toloe vertrok, doch nauwelijks onderweg kwam hij twee vrouwen tegen, waarvan de eene aardappelen en de andere zemelen op het hoofd droeg.

Zij hielden hem staande met de vraag: „zeg, Bao toloe, waar gaat de reis naar toe?"

„Naar de markt, moedertjes, om een paar doeken te koopen".

„Doe dat niet, mijn jongen", overreedden hem de vrouwen, „koop er liever deze aardappelen en zemelen voor".

„Als ik maar wist wat ik er mede doen moest", zei Bao toloe.

„Kereltje", hervatten de vrouwen, „de aardappels moet je koken op het vuur van de zemelen".

„Best, vrouwtjes", en hij kocht de aardappels en de zemelen, waarmede hij den terugtocht aannam.

Thuis gekomen, vroegen moeder en zuster tegelijk: „en de doeken?"

„Ze hebben mij er geene verkocht, zus".

Den volgenden dag moest Bao toloe tot hetzelfde doel opnieuw naar de markt en kreeg daartoe het laatste goudstukje mede.

Nadat hij eenigen tijd geloopen had, trof hij een veehoeder aan, die een slang vasthield.

„Wil je mij die slang verkoopen, buffeldrijver?" vroeg Bao toloe.

„Graag, manneke, daar heb je ze".

Bao toloe betaalde met zijn laatste geld, nam de slang voorzichtig aan en spoedde zich met deze huiswaarts.

„Maar, mijn jongen", riep de moeder, toen zij hem zag naderen, „wat ga je met die slang uitvoeren?"

„Ze groot brengen, moeder".

Van stonde af aan begon hij de slang rijkelijk te voeren, en zij groeide verbazend. Spoedig was zij zoo dik als een geit, gauw daarop had zij den omvang van een karbouw en weldra vulde zij de geheele ruimte onder de hut.

Toen zij zóo groot geworden was, zeide de slang tot Bao toloe: „thans ben ik volwassen en ook mijn zeven horens zijn uitgekomen."

„Tot belooning deswegen zal ik je rijk maken, wij moeten daartoe evenwel op reis, vraag dus aan je moeder om leeftocht klaar te maken".

Bao toloe ging tot zijn moeder en vroeg haar rijst te stampen, te weten: zeven groote bakken, zeven groote manden, zeven maten en zeven schepels.

Nadat dit alles gekookt was, berekende de slang een goeden dag tot vertrek; dan hing Bao toloe de teerkost aan hare horens op en stond de reis aangevangen te worden.

„Hoe zal ik U volgen, grootvader", vroeg Bao toloe, toen men zou gaan.

„Klim op mijn rug, vriendje, en houd je stevig vast".

Bao toloe deed aldus en voort stoof de slang meteen in duizelingwekkende vaart.

Het spoor dat zij maakte, was een diepe gracht en aan zee gekomen, sneed zij door de golven alsof de oceaan in tweeën gespleten werd.

Bao toloe werd doodsbang.

„Heb toch medelijden met mij, grootvader", kreet hij.

„Klem je maar goed vast", stelde de slang hem gerust.

Voort ging het weer en Bao toloe drukte zich nog hechter tegen de slang aan.

Al heel gauw bereikten zij, dus voortsnellend, het eiland Sangar saroene, dat alleen door slangen bewoond werd.

Bao toloe en zijn gezellin gingen aan land, waardoor de slangen aanstonds in opschudding geraakten, zoodat hun vorst, Oppoe poengoe, vroeg: „wie is er aangekomen?"

„Wij zijn het, grootvader", antwoordde Bao toloe.

De slang, die Bao toloe overgevoerd had, nam daarop het woord en zeide: „koning, deze hier ziet er uit als een mensch. Weliswaar kunt gij de lucht van een mensch niet verdragen, doch deze hier redde mij het leven door te voorkomen, dat ik door een veehoeder doodgeslagen werd, wil dus het zijne sparen".

Onmiddellijk beraadden de slangen hierover en besloten, dewijl dit mensch hun stamgenoot van den dood gered had, hem het leven te laten.

Vervolgens gingen zij baden; daarna bracht de slang, die door Bao toloe opgevoed was, hem een tooverring, een armband en een wenschring, daarbij zeggend: „wanneer je nu een boot wilt hebben om naar je moeder terug te keeren,

wensch die dan maar en meteen is die er; verlang je geld, buffels, varkens, kippen, rijst en andere eetwaren, vraag deze dan ook maar aan de ringen, dadelijk zullen zij er wezen".

Onverwijld wenschte Bao toloe zich een vaartuig, dat hij zonder verder toeven besteeg.

Hij heesch de zeilen en als ware de zee slechts één vadem breed, zóo gauw werd de overtocht volbracht.

Op de ree van het land zijner inwoning gekomen, vuurde hij zijn geweer af. Het volk liep onthutst te hoop, vragend: „wie zou er toch geschoten hebben?"

Dan ijlden zij naar hun vorst, Bao toloe's oom, om hem met het vallen van een schot in kennis te stellen.

Deze zond hen terug op kondschap, en zoodra zij Bao toloe in den bezoeker herkend hadden, spoedden zij zich tot vorst Pasang terug, met het bericht: „heer, uws broeders zoon is zoo even aangekomen met een groot schip en prachtig gekleed geland".

Inmiddels was Bao toloe rechtstreeks naar de hut gegaan, waarin hij zijne moeder en zuster had achtergelaten.

Beiden trof hij in de grootste ellende aan; slechts een versleten mat diende haar tot kleeding en geen kruimel eten was er in huis.

„Wel, ben je daar broer", juichte Sinaboroe doen, toen Bao toloe binnen trad. „Leef je werkelijk nog? We dachten, dat je al lang door de slang verslonden was".

Bao toloe zich herinnerend wat de slang hem gezegd had, sprak tot de ringen: „ik verlang kleederen, geld, karbouwen, geiten, kippen en rijst".

Op 't zelfde oogenblik was alles er.

„Jongen", zeide daarop zijn moeder, „nu je zoo rijk bent, moest je een eigen dorp grondvesten".

„Dat zullen wij doen, moeder, en wel bovenstrooms van oom's nederzetting, daar waar zijn gebied ophoudt".

„Goed zoo, mijn zoon, doch ga dan vooraf aan je oom je erfdeel terug vragen".

Zonder uitstel begaf Bao toloe zich naar zijn oom en zeide: „oom, waar hebt u het geld gelaten, dat mijn vader naliet; geef het mij in zijn geheel terug, of wij krijgen onaangenaamheden".

Pasang beweerde niets van hem onder zich te hebben.

„Wel, wat antwoordde oom?", vroeg Bao toloe's moeder bij zijn thuiskomst.

„Hij verklaarde niets van ons te bezitten, moeder".

„Dan zal je het hem moeten gaan afnemen, Bao toloe".

Bao toloe deed gelijk hem gezegd werd, riep zeven volgelingen en ging met hen andermaal naar zijn oom.

„Wat kom jullie doen?" vroeg Pasang wrevelig bij hun nadering.

„Ons ervan vergewissen, oom, of het waar is, wat gij gezegd hebt aangaande mijn erfenis".

„Als dat de reden is, scheer je dan maar gauw weg; zelfs geen eten krijg je".

Onverrichter zake nam Bao toloe den terugtocht aan.

Vervolgens berekende hij een gunstig tijdstip voor het stichten van een dorp, waarna hij zich met de noodige helpers naar den bovenloop der rivier begaf, waar hij een doelmatig terrein afpaalde en dit met een dikken wal omgaf.

Daarna bouwde hij daarbinnen een ruim huis en een groote *sopo*.

Gereed hiermede, verzocht hij de onderhoorigen van wijlen zijn vader in de nieuwe vestiging hun intrek te nemen, hetgeen dezen gereedelijk deden.

Kort na het stichten van het dorp, liet Bao toloe een buffel slachten en een wijmaal aanrichten, waaraan allen deelnamen.

Toen ieder verzadigd en de betel rond gegaan was, sprak Bao toloe: „mannen broeders, maakt je wapens klaar".

„Voort, vorst".

Men haalde geweren, kruit en lood en verzamelde zich daarna weer bij hem.

Dan gelastte hij: „zoo dadelijk trekken wij tegen oom's dorp op, de inwoners worden ongemoeid gelaten, doch hem zelf zullen wij inrekenen".

De troep ging op weg en bereikte weldra het doel.

Tegenweer werd niet geboden, zoodat de gewapenden ongehinderd tot het dorpshuis konden voortrukken en zich daarvoor opstellen.

Natuurlijk liepen de dorpelingen te hoop en vroegen naar de reden van dezen overval, waarop Bao toloe hun mededeelde, dat hij gekomen was om het hem door hun vorst wederrechtelijk onthouden erfdeel op te eischen.

Dan zijn oom aansprekend, zeide hij: „waar is nu mijn erfenis?"

„Wat weet ik daarvan", snauwde Pasang.

Nauw had hij dit geuit, of eenige volgelingen van Bao toloe traden vooruit, grepen Pasang vast en knevelden hem.

Een gelijk lot ondergingen diens slaven en toen allen stevig gebonden waren, liet Bao toloe al de bezittingen van zijn oom bijeengaren en ook zijn tante in verzekerde bewaring nemen, waarna hij met dien buit naar zijn woonstede terugkeerde.

Aangekomen liet hij de kniepezen van zijn oom doorsnijden om hem ontvluchten onmogelijk te maken.

Dan trouwde hij zijn tante en ten einde zijn oom daarvan ooggetuige te laten zijn, legde hij hem met een ketting om het middel aan een der palen van de *sopo* vast.

Pasang jammerde luidkeels.

Dit begon Bao toloe ten leste te vervelen, daarom gebood hij een dienaar zijn oom buiten het dorp levend te begraven.

Aldus geschiedde.

Kort na deze gebeurtenis kwam zekere Pande Somalo naar Sinaboroe doea's hand dingen. Het huwelijk volgde, nadat Pande zeven handen vol goud en een kostbaar baadje tot bruidschat betaald had.

Vele jaren woonde Bao toloe ongestoord in zijn dorp.

Op zekeren dag dat zijn vrouw rijst op matten in de zon te drogen had gelegd, verschenen, toen de zon ter kimme begon te neigen, eensklaps een menigte slangen.

Overal kropen zij heen, over de matten, over de wallen, door de *sopo* en zoo ook door Bao toloe's woning.

Bao toloe's vrouw, die alleen thuis was, sloeg de schrik om het hart en luidkeels om hulp roepend, wierp zij geweren, gongs, palmwijnkokers en alles wat zich verder in de woning bevond ter deure uit.

Bao toloe was met zijn mannen in het veld, doch toevallig was een hunner teruggekeerd, die voort naar Bao toloe ijlde om hem de plaag, die het dorp getroffen had, te melden.

„Wat nu te doen?" vroeg Bao toloe, toen hij de tijding vernam.

Besloten werd het dorp in brand te steken om op die wijze de slangen te verdelgen.

Zoo deed men.

Hoog laaiden de vlammen op, krakend stortten de huizen in elkaar; de slangen verbrandden en het dorpsplein veranderde in een diepe poel.

Verdrietig over het verlies van zijn stichting, ontbood Bao toloe een *sibaso* [1]) om haar te vragen, wat de oorzaak van dezen rampspoed was.

Zij verscheen en nadat men eenigen tijd muziek gemaakt had, daalde een geest in het medium neder, die door haren mond verkondigde: „Bao toloe, toen gij uw dorp stichttet, hebt ge vergeten aan de schutsgeest van den grond een offer te brengen, tot straf hiervoor besloten de goden, dat, wijl gij uw rijkdommen van een slang gekregen hebt, gij ook door slangen zult vergaan".

En op hetzelfde oogenblik verscheen een reusachtige slang, die Bao toloe verslond.

---

1) Een waarzegster.

Sakadang monjet djeung koeja.

Monjet njaloekan ka koeja, basana: „sakadang koeja, keur naon dia?"

Koeja nembalan: „hoek, teu, keur maling djahe Nji Saridjah".

Tjek monjet: „menta aing?"

Tjek koeja: „ĕmboeng, dja dia mah sok berek".

Tjek monjet: „mohal".

Ladjoe monjet njampeurkeun koeja ka kĕbon djahe pipir imah Nji Saridjah. Njampak koeja keur ngahakan djahe, monjet miloe ngakan; ladaeun matana roendat-rindat bari tjetjerewetan: „seuhah, seuhah".

Tjek koeja: „oelah gandeng, bisi kadenge koe noe boga".

Monjet beuki tabĕng bae tjetjerewetanana saking koe lada.

Teu kĕbĕl datang noe boga kĕbon.

Monjet loempat naek kana tatangkalan, djadi teu katewak.

Tinggal koeja sorangan, soesoeroengkoejan, deuk ngaliang teu kaboro, naek teu bisa, toengtoengna katewak. Dibawa ka pawon, dikoeroengan koe bakoel.

Tjek Nji Saridjah ka anakna: „geura noetoe, djaga isoek ngedjo noe gĕde, oerang ngasakan lada koeja".

Kadenge koe koeja, tjek pikiran koeja, lamoen kieu galagatna mah, aing ieu tangtoe paeh.

Barang magrib monjet njampeurkeun ka koeja.

Ngomong ti loear gĕdeg pawon, tjek monjet: „keur naon, kadang koeja?"

Tjek koeja: „aing mah deuk dikawinkeun djeung anak Nji Saridjah, djaga isoek deuk diarak, dirame-rame; kiwari keur noetoe".

Tjek monjet: „ah, lamoen kitoe mah, anggoer aing bae".

Tjek koeja: „ĕmboeng".

Tjek monjet: „poegoeh dia mah goreng, teu parigĕl djadi panganten, ari aing mah tjakĕp lĕndjang".

Tjek koeja: „hade geh ari kitoe mah, tapi aing balangkeun heula ka ditoe, ka roejoek noe djaoeh".

Ladjoe koeja ditjokot koe monjet tina koeroengan; dibalangkeun ka roejoek, monjet ngoeroengan maneh koe bakoel.

Barang wajah isa, Nji Saridjah ngomong ka anakna nitah noöng, koeja bisi leupas.

Ari diboekakeun bakoelna, aja monjet keur tanggĕloek, tjek anak Nji Saridjah: „amboe, koeja mah euweuh, tajohna ngaliang ka djĕro taneuh, aja ogeh monjet ngadoengkoek".

Tjek Nji Saridjah: „los teuing, monjet ogeh ngeunah diasakan lada, djaga isoek bae peuntjit".

Tjek pikiran monjet: „lamoen kieu mah, aing dilĕbon koe sakadang koeja, rasakeun dia, sakadang koeja, lamoen aing bisa ka loear, modar dia koe aing".

Sapeuting monjet teu heës mikiran koemaha akalna soepaja salamĕt.

Ti dinja mĕndak akal, monjet ngĕdĕng nangkarak papaehanan, matana diroeboeng sireum ateul.

Barang isoek-isoek ditoöng koe noe boga imah, monjet geus nangkarak, tjek anak Nji Saridjah: „amboe, monjet paeh, geus djĕngkĕng, matana diroeboeng sireum ateul".

Tjek Nji Saridjah: „ari kitoe mah, balangkeun bae ka roejoek".

Ladjoe dibalangkeun; barang dibalangkeun, monjet ngĕdjat naek kana tangkal kajoe bari soesoerakan, tjek monjet: „manoesa beunang dibobodo".

Tjek Nji Saridjah: „pĕrtjaja dia monjet, moen katewak sabalen deui, dia dipeuntjit".

Ti dinja monjet njiar sakadang koeja panasaran hajang malĕs.

Monjet tjatjarawakan sapandjang-pandjang hoema njĕloekan: „sakadang koeja".

Koe koeja ditembalan: tjek koeja: „hoek".

Tjek monjet: „keur naon, sakadang koeja".

Djawab koeja: „keur mĕlak tjaoe".

Tjek monjet: „aing iloe".

Tjek koeja: „hade".

Ti dinja koeja djeung monjet pada mĕlak tjaoe moeli. Ari koeja mah mĕlak tangkalna, tapi ari monjet mĕlak djantoengna, padjar maneh pangtereh ka ala boeahna.

Wantoening djantoeng tambah poë beuki peot, datang ka garing, ari pĕlak koeja mah, benki montok bae nĕpi ka boeahan.

Tjek monjet: „kadang koeja, tjaoe aing mah beuki joejoek bae".

Tjek koeja: „masa bodo".

Katjaritakeun, tjaoe koeja geus asak di tangkal, tjek monjet: „hajoe, oerang oendoeh".

Tjek koeja: „hajoe".

Tjek monjet: „aing noe naek dja dia mah teu bisa naek".

Tjek koeja: „hade, ieu tjajoet tjangklek geusan wadah tjaoe".

Eta tjajoet djoeboerna koe koeja dibolongan, djadi boeah tjaoena kabeh molos ragragan ka handap, seubeuheun koeja ngakanan tjaoe.

Ari tjek pikiran monjet: „di mana tjajoetna geus pinoeh, deuk dibawa ngĕdjat naek kana tatangkalan". Bĕt sih, barang diilikan, tjajoetna kosong.

Monjet poporosod toeroen maraheun ka koeja hanteu kabagian tjaoe sahidji-hidji atjan, tapi barang datang ka handap, tjaoena geus beak, koejana teu aja. Ditjaloekan koe monjet, horeng koeja mah geus ngaliang ka djĕro taneuh.

Tjek monjet: „ati-ati, moen kapĕndak sakali deui, koe aing dipaehan".

Hidji mangsa, koeja keur ngagapoej handapeun tangkal tjamara; dina dahan eta tjamara aja imah tawoean ngagajot sagĕde boboko.

Tjek monjet: „dja ieu kadang koeja, ati-ati dia, bareto boga dosa ka aing".

Tjek koeja: „oelah berek, aing keur titah noenggoean goöngna ki Batara Goeroe, itoe ngagajot dina dahan tjamara".

Tjek monjet: „tjoba koe aing deuk ditabeuh".

Tjek koeja: „oelah, bisı aing ditjarekan. Lamoen koe dia deuk ditabeuh, aing heula balangkeun ka leuwi".

Ti dinja, koeja dibalangkeun ka leuwi.

Ladjoe imah tawoean koe monjet ditakol koe batoe, datang ka rĕmoek imah tawoean mana paboerial moeoek njeureudan kana salĕga awak monjet.

Monjet ŋdoeg ladjĕr djoedjoeugkĕlan goegoelingan bari tjetjerewetan njĕrieun diseureud tawoean awakna bareuh.

Monjet teu kira-kira maraheunana ka koeja.

Tjek monjet: „moen kapanggih sakali ieu, tangtoe koeja modar".

Dina hidji mangsa koeja keur njoeling dina handapeun tangkal loa; sorana ngeunaheun teu kira-kira, ari lagoena tjara dongeng.

Kieu soelingna:

„taleotoeng, taleotoeng,
taleoting toelang maoeng,
ditjoktjokan koe tjaladi,
diliangan koe bangbara,
dipasieup koe sireupeun,
heothioeng, heothioeng".

Kadenge koe monjet wani dengdek-dengdek bawaning ngeunaheun.

Tjek monjet: „aing ngindjeum".

Tjek koeja: „ĕmboeng, bisi dibawa loempat".

Tjek monjet: „moen teu pĕrtjaia mah, tjĕkĕlan boentoet aing".

Ti dinja soelingna koe koeja dibikeun, boentoetna ditjĕkĕlan. Tapi monjet mah hanteu bisa njoeling tjara koeja, kabisana ngan totet, totet bae.

Monjet mintëran ngakoe njëri boentoet oelah ditjëkëlan pageuh.

Barang dikëndoran, monjet loempat naek kana tangkal kajoe bari njoeling: totet, totet.

Ti dinja koeja tjeurik.

Koeja menta toeloeng ka keujeup pangnjokotkeun soelingna.

Tjek koeja: „lamoen beunang, ëngke kadang keujeup dioepahan këbo sakandang".

Koe keujeup disanggoepan.

Ti dinja keujeup lalaoenan ngarajap naek kana tangkal. Koe monjet teu kadeuleu. Monjet ditjapit kontolna koe keujeup djodjolotoan [1]) nëpi ka soelingna ragrag ka handap.

Ladjoe ditjokot koe koeja.

Keujeup dioepah këbo sakandang.

Barang këbona ditoengtoen koe keujeup, keujeup katintjak tonggongna koe këbo datang ka këntob.

Noe mantak ajeuna dina tonggong keujeup aja lëgok diga tapak soekoe këbo.

---

1) Met rukken trekken (eigenlijk stuiptrekken).

INHOUD

Bladz.

1	Ki Gandoel, tekst	3
	Ki Gandoel, vertaling	6
2	Ki Marsim djeung minantoena	10
	Ki Marsim en zijn schoonzoon	16
3	Ki Moksel	23
	Ki Moksel, vertaling	35
4	Ki Djadoel djeung Ki Djasa	48
	Ki Djadoel en Ki Djasa	53
5	Peutjang djeung landak	58
	Het dwerghert en het stekelvarken	64
6	Ki Miskin djadi ratoe	69
	De arme, die koning werd	86
	Nabetrachting over het sprookje van den talisman	107
a	Si-Tjaäng	110
b	Si-Malarat	113
	Bijlage 1, Bao toloe	127
	Bijlage 2, Sakadang monjet djeung koeja	125

Het Maleische woord tjiṇdai verklaard?

DOOR

Dr. Ph. S. VAN RONKEL.

De Maleische naam voor eene gebloemde zijden stof, uit Westelijk Voor-Indië oorspronkelijk afkomstig, tjindai, in het Javaansch tjiṇḍe, is niet gemakkelijk tot een Voor-Indische bron terug te voeren. Het woord is typisch Tamil van bouw; de tj, de gemouilleerde s aan het begin van een woord, welker teeken in aan het Sanskrit ontleende woorden de c, ch, j, jh, s en ṣ vertegenwoordigen kan, de media-lingualen tusschen twee klinkers, en de zeer dikwijls voorkomende uitgang ai, welke ook den vrouwelijken Sanskrit-uitgang â vervangt, die drie elementen verleenen aan tjindai een echt Tamil beeld.

De ṇḍ van het Javaansche woord wijzen op lingualen, geen dentalen; Jav. kaṭil, koḍi e. a. doen het Tamil origineel kennen, niet de Maleische woorden, daar in Maleische uitspraak en schrift — althans in de laatste eeuwen — geen onderscheid tusschen genoemde consonanten wordt gemaakt.

Indien tjindai Tamil ware, wat én de vorm én het feit dat de meeste Voor-Indische handelstermen en namen van koopwaren door het Tamil aan het Maleisch zijn geleend zouden doen verwachten, zoude het originale tjiṇḍai moeten luiden.

Evenwel, dat woord bestaat niet.

Tot nog toe was het niet te verklaren als „Fremdwort"; thans echter kondigt de heer G. P. Rouffaer het in de Bijdragen van het Kon. Instituut voor de T.-, L.- en Vk. v. N.-I. 1) als ontdekt aan in een stukje, welks opschrift

---

1) Deel 68, blz. 422—428.

althans luidt: de Maleische woorden katji, tjĕngkoerai en tjindai verklaard.

In dat artikel betoogt de schrijver dat katji = wit katoen eene afleiding met den Arabischen uitgang ī (aan plaatsnamen gehecht ter aanduiding van herkomst) is van Kacch (N. W. Voor-Indië), tjĕngkoerai evenzoo van Sĕnggora (N. O. Malaka), en tjindai van.......Sind.

Het is niet onwaarschijnlijk dat de heer Rouffaer tot deze drie etymologieën is gekomen door de lectuur van Bollingh's Reisboek in dezelfde aflevering door hem op zijne gewone degelijke en van zeldzame belezenheid getuigende wijze ingeleid en toegelicht. Immers in genoemd reisverhaal worden enkele Aziatische landen opgenoemd, van waar uit handelswaren in Java werden geïmporteerd; op bl. 355 wordt Sinda vermeld, en na Kacch en Sĕngora met behulp van den Arabischen uitgang ī als bron van de stofnamen katji en tjĕngkoerai aangewezen te hebben, kwam de heer Rouffaer ongedwongen tot Sind(a)i- Tjindai.

Is de afleiding bij katji van Kacch duidelijk, ten aanzien van Sĕnggora- tjĕngkoerai is de redeneering A + I = AI niet zoo algebraïsch zeker als eene berekening met A + B.

Een Soerabajaan die zijnen naam op een door hem geschreven boek of anderzins verarabiseert noemt zich al-Soerabajawi; Soerabajaī zoude even onmogelijk zijn als wĕlandaī, soendaī, barmaī, enz. Deze regel staat vast; trouwens de heer Rouffaer verzuimt niet te vermelden dat hem, ten aanzien van sind(a)i- tjindai, daarop gewezen werd.

Maakt deze niet weg te redeneeren bijzonderheid de gegeven afleiding reeds twijfelachtig, de onzekerheid wordt nog vermeerderd door twee feiten: 1°. dat de s van den plaatsnaam in tj veranderd, 2°. dat de media g door de tenuis k vervangen is.

Het eerstgenoemde feit kan verklaring vinden in de omstandigheid dat de sibilans is vervangen door een gemouilleerden klank in het Tamil, uit welke taal zoo vele commercieele

woorden in den Archipel zijn overgenomen. Professor Kern wijst in de „slotnoot" op bl. 428, er op dat „alle Maleische en Javaansche woorden, uit het Tamil overgenomen, hebben tj, waar de zgn. beschaafde hedendaagsche uitspraak sj heeft".

Inderdaad vindt men die letter in Maleische woorden meestal als tj, zelden als s. Professor Kern wees, in de Bijdragen, 7e volgr. I, bl. 52, op sĕroetoe = Tamil curuṭṭu: wij voegen daarbij: satai, sadilinggam, sĕgala, soeasa, sanam, bisi, toersi, pĕrisai, misai. „Dit alles wijst", zoo zeggen wij Prof. Kern na, „op een gewestelijk, en vermoedelijk ook chronologisch verschil in de uitspraak van het Tamil. Het ligt toch ook in de reden dat niet alle in 't Maleisch gangbaar geworden woorden uit één en dezelfde plaats van 't uitgestrekte Tamilland en tegelijkertijd zijn ingedrongen".

Het tweede feit, de vervanging van g door k, is minder wel verklaarbaar. Ngg tusschen twee klinkers blijft in het Tamil ngg of kan desnoods ngkk worden, doch dan met verdubbelde k, welke geminatie in het Maleisch echter zoude verdwijnen.

De moeilijkheid van den uitgang ai, die zooals wij zagen niet uit a + i denominativum verklaard mag worden, kan wellicht opgelost worden door het feit dat â in het Tamil ai wordt, en meer nog — immers wij weten niet dat de slot-a in Sĕnggora als â gehoord werd — door de bekende, en bij gaarne hoog Tamil (cendamil) schrijvende auteurs ergernis verwekkende hebbelijkheid der lieden om misbruik te maken van een overal aangehechten uitgang ai.

De etymologie Sĕnggora - tjĕngkoerai is dus desnoods terecht te brengen, maar die van tjindai uit Sind(a) is m.i. niet te verdedigen, ja eigenlijk niet disputabel.

De tj in stede van s is geen bezwaar, zoo aan Tamil intermediair gedacht kan worden. Daarentegen vormt de Javaansche ṇḍ een even groot bezwaar als het onbestaanbare a + i = ai.

„Dit bezwaar geldt inderdaad voor Mal. tjindai, *niet* voor Jav. tjiṇḍe, dat geheel Sindi voorstelt", zegt Rouffaer. (Bl. 427, noot 2).

Hier kunnen wij den geleerden schrijver niet volgen, daar o.i. Jav. e niet i geheel voorstelt en ṇḍ nooit nd kan vertegenwoordigen, vooral niet in een eigennaam als Sind, die in het Sanskrit Sindhu, in het Tamil çindu (de aspiraten zijn verloren gegaan), in het Hindôestâni sindh, en in het Oud-Javaansch (Zie Kawi-Balin. Ned. Wdbk. in voce), als plaatsnaam op Java en in de eigenlijke Sanskrit beteekenis zee, sindhu luidt.

Met den heer Rouffaer aannemen dat „de Javaansche vorm de oudste en primaire [1]) is, de Maleische eene jongere, secundaire, en meer corrupte", durf ik niet, zoolang ik niet de gegevens heb die hem tot deze overtuiging brachten, en deden beweren dat het Maleische kodi „via het Jav. koḍi uit het Tamil overgenomen" is.

Gewoonlijk is het omgekeerde het geval, daar toch in 't algemeen al wat uit het Westen, Sanskrit uitgezonderd, van taal tot den Archipel is gekomen, dus Arabisch, Perzisch, Hindôestâni, Tamil, door het Maleisch in het Javaansch is gedrongen en in dit bijzondere geval de ontleening uit het Javaansch al zeer onwaarschijnlijk wordt, aangezien het woord, volgens mededeeling van den heer Joustra, ook in het Karoosch, voor het tellen van naalden, gebruikt wordt.

Ṇḍ in het Javaansch stelt nooit Indisch nd voor, evenmin e : i, en daarmede vervalt elke mogelijkheid der „geheele" voorstelling van Sindî door tjiṇḍe.

Maar de heer Rouffaer vermoedt dat Maleisch tjindai uit Javaansch tjiṇḍe is gemaakt, en gene term zich tot dezen zou verhouden als Koetai tot Kute, Broenai tot Burune. Inderdaad beantwoordt Javaansch e veelal aan Maleisch ai, in het Javaansch met Arabisch schrift

1) De cursiveering neem ik niet over.

wordt e door a i weërgegeven; hierover en over Javaansch e = Sanskrit y a zoude meer te zeggen zijn, maar niets kan de onmogelijkheid van Javaansch ṇ ḍ = Indisch n d doen vervallen.

Van Sind komt met Arabischen i Sindi, van Sinda: Sindawi, of als aan Tamil tusschenkomst gedacht wordt: Tjindi en Tjindawi, maar nooit Tjiṇḍai.

De etymologie van den heer Rouffaer is m.i. onhoudbaar.

Waarom dan er zoo veel woorden aan gewijd?

Vooreerst omdat het onweêrsproken laten van eene verkeerde etymologie den indruk kan vestigen dat de zaak vast staat, en daarmede nader onderzoek zoude kunnen tegenhouden.

Voorts omdat het hier niet gaat „om een willekeurig Mal. of Jav. woord, maar om de herkomst van dat t j i ṇ ḍ e- en t j i n d a i- zijdeweefsel, dat van oudsher in den geheelen Archipel verhandeld, en als kostbaar bezit t o t h e d e n t o e . . . . . . gewaardeerd wordt". (Aldus de schrijver op bl. 428).

Ten slotte omdat wellicht de, als etymoloog misschien wat stoutmoedige, maar altijd zeldzaam goed gedocumenteerde auteur ons een weg gewezen heeft. Is misschien in t j i ṇ ḍ e een plaats- of land- naam te zoeken? Dan zoude k a i n als vanzelfsprekend geattribueerd woord zijn weggelaten, of, gelijk de heer Rouffaer het meer plastisch uitdrukt: „alsof daarbij het k a i n ware ingeslokt".

In ieder geval zoude de etymologie morphologisch geheel in orde moeten zijn, en niet slechts eene of andere Indische plaatsnaam aangewezen moeten worden, zonder dat daarbij kan worden vermeld dat bedoelde plaats als uitvoerhaven van de vermoedelijk naar die streek genoemde waren bekend geweest is. Zeer terecht voegde dan ook de heer C.A. van Ophuijsen aan zijne afleiding van ʿa i n o e'l b a n a t uit Indrawanat (Bijdragen, 66, bl. 235) de voorzichtige woorden toe: „ware er eene stad van dien naam bekend om hare weefsels, dan zou geen twijfel mogelijk zijn; maar daaromtrent heb ik geene gegevens".

Volledigheidshalve zij er op gewezen dat in het Minangkabausch de gewone vorm t j a n d a i is; zie Van den Toorn's Woordenboek, bl. 142.

Hier te lande noemt men bedoelde doeken ook p a l a n g a i (o.c. bl. 256), en t j a n d a i p a n d j a n g t o e d j o e ä h (nl. h è t o = el), en schrijft hun Atjehsche herkomst toe. Men vertelt dat niet lang geleden te Padang bij den regent, en te Fort Van der Capellen bij het nagari-hoofd verlof moest gevraagd worden, indien men een bruidsbed wilde versieren met een stellage, welks stijlen omwonden werden met t j a n d a i en een afhangenden slip (genoemd p o e t i b a g è r a j), daar immers de tjandai-doeken, de vorstelijke banen van zeven el, een prerogatief waren van den vorst van Paga Roejoeng. Die plaats, als terrein van beschreven steenen welbekend, ligt bij Fort Van der Capellen, en de vorst was naar alle waarschijnlijkheid van Hindoe-afkomst. Hem behoorde een tjandai-distinctief.

Wellicht zoude hier een uitroepteeken niet misplaatst zijn, doch het vraagteeken achter den titel van dit opstel wordt daardoor niet opgeheven, want de afleiding van t j i n d a i is en blijft onzeker. Maar wellicht kan de door den heer Rouffaer aangeduide weg tot de ontdekking leiden; de aandacht is weder op deze crux interpretum gevestigd, en ook daarin ligt de verdienste van des schrijvers bijdrage tot oplossing van het probleem.

SUMATRA'S WESTKUST, SEPT. 1913.

Maleisch labai, een Moslimsch-Indische term.

DOOR

Dr. Ph. S. VAN RONKEL.

Sedert Professor Snouck Hurgronje in zijn werk De Atjèhers heeft aangewezen dat de islâm met zijn gevolg van litteratuurproducten, mystieke bespiegelingen, ketterijen en eigenaardige bijmengselen niet uit zijn stamland Arabië, maar uit Hindôestân in deze gewesten is gebracht, zijn tal van kleine feiten en gegevens die aanwijzing komen bevestigen. Hoewel de hoofdzaak vaststaat, mogen kleine dingen die naar dezelfde richting wijzen niet te gering worden geacht om bekend gemaakt te worden; al behoeft geen probleem ten deze te worden opgelost, elke kleinigheid die de quaestie nader bevestigt of van nieuwe zijde belicht heeft aanspraak op verder onderzoek wellicht uitlokkende, en in elk geval de historische lijn en den geografischen koers der islâm-migratie nader vaststellende publiceering.

Eene dergelijke kleinigheid is de herkomst van het Maleische woord labai, welk woord, gelijk bekend in het Soendaasch lèbe, te Batavia lĕbe en in Atjèh leubè luidt [1]). De beteekenis van labai wordt in de woordenboeken opgegeven als: wetgeleerde, voorganger in den godsdienst. In Atjèh is hij (o.c. bl. 74, van deel I) degeen die, al is het ook zonder studie, zijne godsdienstplichten eenigszins getrouw waarneemt, hier te lande is hij de deskundige in zaken van de agamo, in Maleische couranten wordt met vinnigheid aan iemand verweten dat hij wijsheid ten beste geeft over den godsdienst zonder den titel labai te bezitten, en in het adat systeem staat de labai boven den pakiĕh (faķih).

---

1) Zie het register achter De Atjèhers, bl. 413.

Hij is de autoriteit.

Vanwaar nu dit on-Maleisch klinkende woord?

Laat ons trachten deze vraag theoretisch en practisch te beantwoorden.

Dat 't geene door ijver voor het geloof gedreven heiligen waren die hier het zaad der overwalsche leer uitstrooiden, maar handelaren in allerlei, zoowel in stoffen als in kitabs, dat bleek uit vele onderzoekingen, én uit de historische van in den aanvang dezes genoemden geleerde, én uit de meer „stoffelijke", zooals die naar de herkomst van weefsels en stoffen, welker benamingen op Indischen oorsprong schijnen te duiden.

De planter van den islâm in Sumatra was niet de geloofsheld, maar de handelaar, de kodja, aan wien te Batavia de naam van de thans door zijn opvolger den Hadramiet bewoonde buurt Pĕkodjan, en de kampoeng-kodja, de eenige plaats in West-Java, waar de vrouwen Voor-Indische enkelringen dragen, nog levendig herinneren. Hij was de brenger van stoffelijk en geestelijk, beide gretig aangenomen, goed, maar hij was ook de deskundige, de beslisser in godsdienstzaken; hij was dus de labai. Labai zal dus koopman geweest zijn.

Dat de islâm alhier uit Indië is geïmporteerd is wel tot het bewustzijn van enkele Maleiers doorgedrongen. Dat de titel hajrat of toean hajrat aan wetgeleerden vroeger algemeen gegeven, en thans, bv. te Fort de Kock, aan een enkelen ouden „oerang Kaliäng" verleend, eigenlijk aan Voor-Indiërs toekomt staat bij Minangkabauers die zich met deze zaken bezighouden — vele zijn dit natuurlijk niet — even vast als het feit dat labai van Indische origine is.

Met woordafleidingen zijn de lieden hier even koen als Javanen, Soendaneezen en . . . . . onze oude voorgangers Tuynman in zijn Fakkel der Nederduitsche tale en Bilderdijk in zijn etymologisch woordenboek, en de veel oudere Klassieken.

Men kan op dit gebied ook hier stoute stellingen ver-

nemen. Toch kan het zijn nut hebben de menschen te laten uitpraten, want bijval of tegenspraak kunnen tot nieuwe inzichten leiden; zoo had de grappige inval van een nog wel met Angkoe Kali betitelden Bovenlander — 't was in de oude soerau Kamansiangan — dat l a b a i van het Arabische l a b b a i k â (de bekende uitroep bij de plechtigheid van den ḥadj in Mekka), zou kunnen komen, ten gevolge dat anderen des te vaster verzekerden dat het „Kaliăng" was, en dat ik de zaak met ernst ter hand nam.

Het theoretische gegeven l a b a i = koopman vraagt nu een Q.E.D. uit de practijk: bevestiging door boeken en menschen.

Rottler's uitvoerig Tamil-Engelsch woordenboek geeft geen uitkomst.

Het naar de gewoonte der Jezuieten anoniem (par deux missionnaires apostoliques de la congrégation des missions étrangères) in 1855 te Pondichéry uitgegeven woordenboek brengt ons echter op weg. Naar den regel dat alle in het Sanskrit met r en l beginnende woorden in het Tamil i of oe vooraan krijgen, en ook niet- Sanskrit woorden, met l aanvangende, met een niet uitgesproken i in het schrift worden geopend, vermeldt de dictionnaire, onder de i, het woord i l a p p a i, met een kruisje, hetwelk aanduidt „que la lettre initiale *i* ou *ou* est ajoutée ..... et que souvent elle ne se prononce pas".

Het woord is dus l a p p a i. De waarschijnlijkheid van dialectisch en chronologisch verschil in de uitspraak, en de overweging dat de p het teeken is voor beide labialen — tenuis en media — leiden tot de conclusie dat het woord kan zijn uitgesproken: l a b b a i, of althans door Maleiers in dien vorm kan gehoord zijn.

De beteekenis nu is: „lappé, marchand, nom d'une certaine caste de mahométans".

Hieruit leert men, leerde ik tenminste, dat in het koloniaal Fransch van Pondichéry lappé een bekende term was, en dat l a p p a i (l a b b a i) Mohammedaansche koopman beduidt.

Te Padang wendde ik mij tot een handelaar van Zuid-Indische afkomst, die het type vertegenwoordigt van zijnen voorganger den kodja. Evenals deze kende hij Tamil en Arabisch, als bij dezen was voor alles handel zijn doel en de overigens getrouw beleden godsdienst bijzaak, als deze gebruikte hij bij het opschrijven van Tamil-woorden in Arabisch schrift de ook in het Maleisch en het Javaansch overgegane Perzische woorden voor de vocaalteekens z e b a r, z i r, p è s j [1]), en evenals deze was hij geen echte Draviḍa, maar een bastaard-Arabier.

Hij nu kende l a p p a i (l a b b a i) niet, maar wel l e b b a i, met een *e*, geschreven met dubbele p, en uitgesproken met dubbele b, [2]), en beteekenende: koopman en daarbij moslim, „zooals wij allen zijn", beweerde hij, „want de handel is onze kasb."

Op mijne vraag hoe de meervoudsvorm luidde, antwoordde hij l e b b a i m â r g a ḷ, welke pleonastische pluralisatie inderdaad bij verscheidene woorden voorkomt.

Indien deze inlichtingen verkregen waren in een zgn. Riouwsch-Maleisch sprekend land, waar men niet l a b a i naar l ĕ b a i zegt, zoude men kunnen veronderstellen dat het Tamil des voorlichters onder den invloed der landstaal gekomen ware, en de vorm l e b b a i bij hem niets dan een reflex van het hem gemeenzaam geworden Maleisch l ĕ b a i konde zijn.

Aan Riouwsch-Maleische *ĕ* in de voorlaatste lettergreep beantwoordt Minangkabausch *a*, van l ĕ b a i zoude l a b a i moeten komen, maar omgekeerd gaat de redeneering niet op, daar a in de paenultima van Maleische woorden ook in het Minangkabausch a luidt. Welke der beide vormen, die met de ĕ of die met de *a*, de oorspronkelijk hier ingevoerde is, zou niet gemakkelijk vast te stellen zijn; buiten-

1) Zie bv. Van der Tuuk's inleiding voor het 7e stukje van het Maleisch Leesboek voor eerstbeginnenden en meergevorderden, bl. XI en XII.

2) „Bi 'l-bâ al-moesjaddadah".

dien verklaart de tweevoudigheid der Tamilvormen het dubbel stel op Maleisch taalgebied, waardoor evenwel de mogelijkheid van ontleening van het woord door lieden van de Westkust aan „het Maleisch met den pĕpĕt" geenszins wordt uitgesloten.

De honorifieke titel h a j r a t is niet anders dan het Arabische ḥ a ḍ r a h (t), tegenwoordigheid, de eer van iemands gewenschte tegenwoordigheid, een eeretitel dus, en als zoodanig in het Perzisch, 't Hindôestâni en — niet zonder invloed der eene eeuw geleden hier ingevoerde sipâhi's, sepoj, tjepoj, Britsch-Indische soldaten — het Maleisch. De Arabische ḍ (ض) heeft in een groot deel van Britsch-Indië den klank van de j; h a j r a t is dus = h a ḍ r a t.

Dit was den voorlichter wel bekend; hij sprak over nog meer, gaf huiveringwekkende afleidingen ten beste, en uitte ook ideeën over het woord t j a n ḍ a i, waarvan hij eene verbijsterende „verklaring" gaf, welke echter wellicht een spoor zou kunnen aangewezen hebben, waarlangs de goede weg ware te bereiken. Doch zonder verdere gegevens is dat spoor niet te volgen, en van een dood loopend spoor behoeft geen gewag gemaakt te worden.

Wat thans vast staat is, dunkt mij, dat de kleinigheid: Maleisch l a b a i, l ĕ b a i = Tamil l a b b a i, l e b b a i den tocht van den islâm uit Hindôestân naar hier weder opnieuw heeft bewezen, en van eene nieuwe zijde belicht.

Sumatra's Westkust, Sept. 1913.

Naschrift.

Ten overvloede moge hier gewezen worden op het elders (Bijdragen Kon. Inst. LVI, bl. 314), door mij vermelde gegeven dat volgens een „historischen roman", de Hikajat Hang Toeah, een Maleier de bĕhasa nagaram d.i. het Tamil zoude geleerd hebben bij eenen Klinganeeschen lĕbe, bij wien hij in Madjapahit had leeren mĕngadji.

De passus is te vinden in Niemann's Bloemlezing uit Maleische geschriften, tweede stuk, bl. 77, nl. patik ini pĕranakan Malajoe tatapi patik dari kĕtjil-kĕtjil pĕrgi ka Madjapahit maka patik bĕladjar mĕngadji pada saorang lĕbai Kĕling, sabab itoelah maka patik mĕngarti sĕdikit akan bĕhasa Kĕling ini.

Ten slotte moge hier vermeld worden dat labbay in Negapatam de naam is van tot de (ook in dezen archipel gevolgde) Sjafi^citische school behoorende Mohammadaansche kooplieden, die buitenslands gaan om kralen en edelsteenen te verkoopen. Zie Jaffar Sharreef's Qanoon-e-Islam door G. A. Herklots, op bl. 160 en de noot aldaar.

De dood van Raden Wijaya, den eersten koning en stichter van Majapahit

DOOR

Poerbatjaraka (Lesya).

Sedert bekend is, dat de jaartallen in den Pararaton minder betrouwbaar zijn dan die van den Nāgarakrĕtāgama, is men, om de chronologie van Majapahit eenigzins duidelijker te maken, genoodzaakt zich te houden aan de opgaven van het laatstgenoemde werk. Aangezien echter de bewoordingen van dit laatste, als zijnde in dichtvorm, minder volledig zijn dan die van den in proza opgestelden Pararaton, is men verplicht, wat de bij-omstandigheden betreft, zijn toevlucht te nemen tot genoemde kroniek der koningen van Tumapĕl en Majapahit.

In den Pararaton blz. 24 regel 5 v. o. leest men:

„Samangka Raden Wijaya añjĕnĕng prabhu i çaka rasarupa-dwi-çitangçu, 1216.

Vertaling op blz. 104 laatste regel: „Toen werd Raden Wijaya koning (prabhu) in 1216".

Dit nu komt precies overeen met den Nāg. krĕt. zang 45 vers 2-3, alwaar men leest:

„Masa-rūpa-rawi çakābda [1]) rika narāyya [2]) sira ratu. Siniwīn pura ri majhāpahit ...."

Dat is:

„In het çaka-jaar 1216 was Narāryya koning geworden, regeerende in de stad Majapahit".

---

1) Tekst: bdha of bḍa.

2) Een naam van R. Wijaya, zie Par. blz. 78 regel 6 v.o.

Daar dus beide bronnen overeenstemmen, kan 1216 çāka als stichtingsjaar van Majapahit geacht worden vast te staan [1]).

Echter bestaat wat betreft den dood van Raden Wijaya, den stichter, die zelfde zekerheid niet. Van hem wordt in den Par. blz. 25 regel 2 vermeld:

„Mokta sira, dhinarmma ring Antahpura, moktanira i çaka 1257".

Vertaling op blz. 105 regel 6—7:

„Na zijn dood werd hij bijgezet te Antahpura. Hij overleed in çaka 1257 (lees 1217) [2]).

In den Nāg. Krĕt. zang 47 vers 10 leest men omtrent zijn dood:

„Ring çāka matryaruṇa [3]) lina nira ng narendra".

Volgens de gissing van Prof. Dr. H. Kern wordt hiermee het jaartal 1216 bedoeld; immers matrya zou het aantal der moedergodinnen zijn, en daardoor het getal 16 beteekenen. Nu is het wel mogelijk, dat R. Wijaya nog in hetzelfde jaar van zijn troonsbestijging overleed (volgens den heer Kern) of slechts één jaar heeft geregeerd (volgens den heer Brandes).

Deze laatste voorstelling van zaken berust op den Par. blz. 24 laatste regel en blz. 25 eerste regel, waar men leest:

„Abhisekanira R. Wijaya duk prabhu çrī Krĕtarajasa. Tahun pañjĕnĕngira orĕmira awihĕn [4]).

---

1) Zie verder ibid. blz. 92 en volgende.

2) Verbetering van Dr. Brandes.

3) De tekst heeft mātrya; echter kan mā evengoed kort zijn, dus: ma.

4) Deze woorden worden door Dr. Brandes vertaald met:

„Zijn regeering duurde? jaar. Zijn ziekte . . . .?"

Diezelfde regeering van R. Wijaya wordt in den Nāg. Krĕt. zang 45 vers 5—6 uitgedrukt aldus:

„Satĕwĕk nṛpa Kṛtarājasa Jayawarddana (l. ddhana) siniwi,

Sayawākṣithi (l. kṣiti) maluyatutur ati sādara n umarĕk,"

dat is ongeveer:

„Gedurende de regeering van koning Krĕtarājasa Jayawarddhana was geheel Java weer gehoorzaam en onderdanig en maakte eerbiedig zijn opwachting."

Hieruit kan men opmaken dat de rust van Java gedurende dien tijd

Op regel 2 v. o. (in de aanteekening) gist Dr. Brandes, dat er in plaats van „Krĕtarajasa. Tahun" „Krĕtarajasa (sa)-tahun" gestaan moet hebben, zoodat hij dus vertaalt: „Kĕrtarajasa. Zijn regeering duurde één jaar".

Maar nu stuiten wij op een moeilijkheid, namelijk dat Krĕtarajasa in het jaar 1217 zijn zoon Jayanagara (Par. Raden Kalagĕmĕt) als vorst van Kediri deed wijden, berustende op den Näg. Krĕt. zang 47 vers 5-6, waar men aldus leest:

„Ring çäka sapta-jana-sūryya narendra [1]) warṇnan
Mastwākĕn ātmaja nirān siniwi ng kaḍintĕn".

Dat is ongeveer:

„Er worde van den koning verteld, dat hij in het çākajaar 1217 zijn zoon (Jayanagara) als vorst van Kediri deed wijden".

Nu zou het volgens Dr. Brandes niet onmogelijk zijn, dat Krĕtarajasa of R. Wijaya nog in hetzelfde jaar van de wijding van zijn zoon overleed, maar volgen wij Dr. Kern, dan is die mededeeling volkomen onmogelijk, daar de koning reeds één jaar te voren overleden was.

Tot oplossing van deze moeilijkheid zullen wij eerst de verdere opgaven in den Pararaton eens nagaan.

---

verzekerd was. Zou met de woorden „orĕmira awihĕn" niet diezelfde toestand bedoeld zijn? Zoo ja, dan gis ik, dat die twee woorden de beteekenis hebben van: „de rust was volkomen". Gezamenlijk genomen krijgen wij dus als beteekenis van: „Tahun pañjĕnĕngira orĕmira awihĕn," „(Gedurende) de jaren zijner regeering was de rust volkomen."

In het woord orĕm zit zeker de wortel rĕm, waarvan lĕrĕm, rustig, marĕm, verzadigd, merĕm, de oogen dicht doen of slapen, surĕm, mat of niet helder, parĕm, inl. pijnstillende wrijfmedicijn, en padĕm (Sund. pareum), uitgebluscht, e. a. afgeleid zijn. Het behoeft niet nader bewezen te worden, dat in die woorden het begrip *rust* zit.

In het woord awihĕn vindt men de wortel wih, waarvan lĕwih (?) en puwih afgeleid zijn. Zie verder onder wih, lĕwih en puwih in het Kawi Bal.-Holl. woordenboek van Dr. Van der Tuuk en onder het laatste woord in het Kawi-Bal.-Holl. Glossarium op het Rāmāyaṇa door Dr. H. H. Juynboll.

1) Tekst ondra.

De Paranggalawe, d.i. gevecht tegen Ranggalawe (blz. 25 regel 15), wordt voorgesteld als plaats te hebben in het jaar 1217. Men ziet dus dat die strijd in hetzelfde jaar is uitgevochten, als waarin de dood van koning Krĕtarajasa, althans volgens de gissing van Dr. Brandes, plaats had [1].

Maar op regel 5 staat er over diezelfde „paranggalawe":

„Hĕlĕt pitu-wĕlas tahun adĕging dharma lawan paranggalawe".

Vertaling op blz. 106 regel 8-9 v.o:

„Tusschen de oprichting van dat vrije heiligdom (van Çiwabuddha of Krĕtanagara, den laatsten koning van Tumapel) en den opstand van Ranggalawe verliepen 17 jaar".

De oprichting van bedoeld heiligdom wordt in den Nāg. Krĕt. zang 43 vers 17 uitdrukkelijk vermeld:

„Ring Çākā bdhi-janāryyama [2]) nṛpati mantuk ring jinendrālaya".

Dat is:

„In het Çāka-jaar 1214 is de koning teruggegaan naar het verblijf van den Jina-koning".

Wanneer men dit jaartal als juist aanneemt, dan moet het gevecht tegen Ranggalawe 17 jaren later, dus in het jaar 1231 plaats gehad hebben.

Zooals wij gezien hebben, wordt de paranggalawe, volgens het jaartal in den Par. in het jaar 1217 gesteld; maar volgens de woorden „hĕlĕt pitu-wĕlas tahun" enz., te berekenen vanaf de oprichting van bedoeld heiligdom (volgens den Nāg. Krĕt.) valt deze oorlog in het jaar 1231.

Nu kan natuurlijk slecht één van beiden juist zijn.

Een paar regels verder leest men in den Par.:

„Sirāji Jayanagara añjĕnĕng prabhu rong tahun [3]) guntur palungge i çaka api-api-tangan-tunggal 1233".

Dat is:

---

1) Dit komt toevallig uit, daar de opstand van Ranggalawe en de dood van R. Wijaya werkelijk in hetzelfde jaar plaats hadden, doch niet in 1217, zooals nader blijken zal.

2) Tekst: jakaᵒ.

3) Achter tahun staat ten onrechte een punt.

„Nadat koning Jayanagara twee jaren geregeerd had, had de storting van (den berg?) Lungge plaats in het jaar ..... 1233".

Hieruit volgt, dat koning Jayanagara in het jaar 1231 was begonnen te regeeren, n.l. over Majapahit zelf. Als nu de zoon in het jaar 1231 zijn vader opvolgt, dan ligt het voor de hand, dat die laatste ook in hetzelfde jaar gestorven is.

Om het sterfjaar van R. Wijaya met nog meer zekerheid te bepalen, gaan wij terug tot het jaartal „matryaruṇa". Wanneer men nu de eerste lettergreep weg denkt, dan blijft er over: tryaruṇa, d. i. tri + aruṇa, hetwelk alvast het jaartal 123. beteekent.

Welke getalwaarde m a heeft, is onbekend; doch volgens zang 41 strophe 3 *moet* het één beteekenen. In die strophe leest men aldus:

„i çāka rasa-parwwatendu-ma bhaṭāra wiṣṇwangabhiṣeka sang suta siwin".

d. i. „In het çāka-jaar 1176 deed bhaṭāra Wiṣṇu zijn zoon tot koning wijden".

Wanneer m a daar de getalwaarde van één heeft, is het ook niet onmogelijk, dat het elders diezelfde waarde heeft.

Hieruit moet men opmaken, dat met „matryaruṇa" het jaartal 1231 bedoeld is. Op deze wijze komen wij dus tot de volgende opvatting:

Majapahit is gesticht in het jaar 1216.

Raden Wijaya, de eerste koning, deed zijn zoon tot vorst van Kediri wijden met name Prabhu Jayanagara in het jaar 1217.

Hij, Raden Wijaya, stierf in het jaar 1231. In datzelfde jaar volgde zijn zoon, koning Jayanagara, hem op als koning van Majapahit, kort waarna Rangga Lawe opstond.

Twee jaren later, in 1233, had de storting van den berg Lungge plaats.

De waarschijnlijkheid van één en ander wordt hierdoor verhoogd, dat Rangga Lawe gedurende het leven van

R. Wijaya nog kans had, hetgeen hem beloofd was, te ontvangen: hij zou n.l. tot rijksbestuurder (patih) aangesteld worden. Maar toen R. Wijaya gestorven was, zonder dat hij, Rangga Lawe, dat patih-schap ontvangen had, maakte hij zich gereed het dan maar met geweld van den nieuwen koning te verkrijgen [1]).

---

1) Zie Par. blz. 25 regel 5 en volgende.

HET MANGGĔRAISCHE VOLK (West-Flores).

Een en ander over afkomst, geschiedenis, zeden en gewoonten, godsdienst, enz.

DOOR

H. B. STAPEL.

1e. Luit. der Infanterie 1).

Oorsprong en Geschiedenis.

Het Westelijk gedeelte van het eiland Flores, bekend onder den naam Manggĕrai en tegenwoordig ook als onderafdeeling van de bestuursafdeeling dien naam dragende, wordt bewoond in hoofdzaak door een op zichzelf staand volk, dat weer den naam van het land draagt: ata Manggĕrai (ata= mensch). Van den oorsprong van dit volk is weinig bekend.

Een oude Manggĕraier, Namboeng genaamd, in 't Roetĕngsche, vertelde mij, dat de Manggĕraiers van Makassaarschen oorsprong zijn en dat zijn voorvaderen de eersten waren, die het toen nog onbewoonde land betraden. Op de hoogvlakte van Roetĕng vonden ze mooie ladanggronden en maakten er hunne eerste ladangs, die volgens den verteller mislukten. In een droom verscheen voor den toenmaligen aanvoerder de mannelijke god van het land, die hem opdroeg kippen, varkens en karbouwen te slachten en aan hem te offeren, terwijl met het bloed dezer dieren zijn vrouwelijke helft, de aarde, vruchtbaar gemaakt moest worden. Eerst

1) Dit stuk werd door de Regeering ter publicatie aangeboden.

daarna zouden de gewassen gelukken. De bevelen werden opgevolgd en sinds dien is alles, wat geplant werd, gelukt en had het volk leeftocht.

Het Manggëraische volk kent helaas geen schrift, zelfs is nergens iets van een of ander hiëroglyphen-schrift te vinden, zoodat met absolute zekerheid omtrent de afkomst ervan niet veel vastgesteld kan worden. Misschien kan uit vergelijking van eenige gebruiken, (o. a. het opvouwen der lijken voor de begrafenis), met overeenkomstige van de Makassaren de waarschijnlijkheid van bovenstaand verhaal vastgesteld dan wel verworpen worden.

Het eerste volk heeft waarschijnlijk langen tijd in afzondering geleefd en toen ontwikkelde zich de afzonderlijke taal ervan. Later zijn er weer Makassaren binnengekomen en dezen vestigden zich aan de Noordkust.

± 200 jaar geleden bestond in de omstreken van de tegenwoordige hoofdplaats Réo een Makassaarsch rijk, waarin een vrouwelijke Sultan regeerde, genaamd Daéng Taméma.

Bovengenoemde Namboeng, die thans naar schatting ± 50 jaar oud is, vertelde mij zijn stamboom, die als volgt er uit ziet:

Rëngka^2
|
Bambar
|
Landó^2
|
Wëngké^2
|
Rëmïng
|
Moendé^2
|
Namboeng.

Aannemende, dat Namboeng er misschien wel eentje vergeten zal zijn, die minder „hervorragend" in de familie

was, schatte ik den tijd van den oudsten voorouder, dien hij zich herinnerde, Rĕngka² op 50 + 6 × 25 jaar = 200 jaar geleden.

Rĕngka² en Bambar nu hebben den tijd van Daéng Taméma beleefd.

Als bijzonderheid wil ik hier nog bijvoegen, dat in den tijd van Rĕngka² eenige blanken het land bezocht hebben, zoo vertelde Namboeng. Deze blanken waren waarschijnlijk handelaars, tenminste er werd bij hun komst geen oorlog gevoerd. Slechts 3 jaren bleven ze in Manggĕrai. Van Aimére kwamen ze en van uit Réo vertrokken ze weer. Namboeng beweerde, dat deze blanken door het volk als heer en meester erkend werden, ook na hun vertrek, terwijl na hun vertrek de Manggĕraiers steeds gewacht hebben op de terugkomst van hun meesters de blanken, en het land intusschen voor hen bewaakten. Misschien dat hierom de colonne Christoffel in Manggĕrai zoo goed als geen verzet gehad heeft.

In de tijden van Daéng Taméma dan begonnen de Manggĕraiers wat meer aanraking te krijgen met de buitenwereld en o. a. met de Bimaneezen. Dezen, een ondernemend en sluw volk, bewerkten de Manggĕraische hoofden, belust als ze waren op uitbreiding van grondgebied en handelsrelatie's. De Makassaren werden om hunne positie in Manggĕrai zeer benijd door de Bimaneezen, te meer, daar zij destijds nog heidenen waren, terwijl de Bimaneezen reeds tot den Islam bekeerd waren. Het was nu in den tijd van Sultane Daéng Taméma, dat de Bimaneezen voor 't eerst vasten voet in Manggĕrai kregen en wel in Goenoeng Tallo op de Westkust. Van hieruit werden de connectie's met de Manggĕraiers aangeknoopt.

De eerste, die met de Bimaneezen een verbond sloot, was de daloe van Badjo, Ama Kéka, die in Nangalili woonde. Deze haalde de Bimaneezen over, den Makassaren den oorlog te verklaren en te trachten ze te verdrijven. Eene expeditie werd door den Sultan van Bima uitgerust onder zijne

vier zonen Manggématjī^c. Nangaléré, Toeroeskoeroe en Djéna^c élī Wòha. In prauwen gingen ze met hun krijgsvolk naar Réo, doch de Makassaren onder Daéng Taméma hadden zich in de buurt van het tegenwoordige Kota Réòk zoo zwaar versterkt, dat een frontaanval der Bimaneezen jammerlijk mislukte en Manggématjī^c, de eerste onder de vier broeders aanvoerders, besloot terug te gaan naar Goenoeng Tallo. De eerste aanval was dus mislukt. Weer was het de genoemde Ama Kéka, die aanspoorde tot een nieuwen aanval en nu raadde hij aan, door het binnenland te gaan en dan de stelling der Makassaren in den rug aan te vallen.

De tweede tocht werd nu door Manggématjī^c ondernomen en wel door het landschap Badjo naar Nangalīlī, vandaar naar Tò^{c}dó.

Het geslacht der Kraéngs van Tò^{c}dó is van Menangkabau'schen oorsprong. Het tegenwoordige hoofd van het geslacht vertelde mij, dat zijn voorvader Mashoer (Arabisch masjhoer = beroemd) met zijn talrijke familie over Goenoeng Tallo in 't land kwam. Voorafgegaan door een varken dat den weg wees, werd het land binnengedrongen, tot het varken in het tegenwoordige daloeschap Tò^{c}dó halt hield en er bij een groote boom een nest maakte, waar het jongen wierp.

Hier vestigden zich thans de Menangkabauers, wier hoofd Mashoer om zijn handigheid en handelsgeest weldra door de bevolking tot vorst werd verheven. Later, toen de Manggĕraiers door afstammelingen van Mashoer vrijwel onderdrukt werden, trachtten zij wel het vreemde juk af te werpen, doch Kraéng Tò^{c}dó haalde nu de Bimaneezen binnen en bevestigde zich met hun hulp op zijn troon.

Kraéng Tò^{c}dó had zich dus reeds voor de Bimaneezen verklaard en hier kon Manggématjī^c dus zonder oorlog doorgaan naar Tsjība, dat voor den vorm even tegenstand bood, maar al zeer gauw den weg vrijmaakte naar Réo. Bij kampong Noena was de eerste versterking in den rug der stelling, die zonder slag of stoot genomen werd.

Na een zeer bloedigen strijd, die aan beide kanten vele offers vergde, werd Kota Réök genomen en het Makassaarsche rijk opgeheven.

Daéng Taméma vluchtte met het grootste deel van haar volk naar Potta en vestigde zich daar in de kampong Bali (afkorting van kembali). Een ander klein deel der Makassaren vluchtte naar het landschap Lamba en vermengde zich daar met de Manggĕraiers. Hunne afstammelingen leven daar nog verspreid, grootendeels onbewust van hun afkomst. Alleen dragen ze nog naar oud gebruik, dat van vader op zoon overging, een soort Makassaarsch baadje met *korte* mouwen, terwijl de Manggĕraiers lange mouwen dragen.

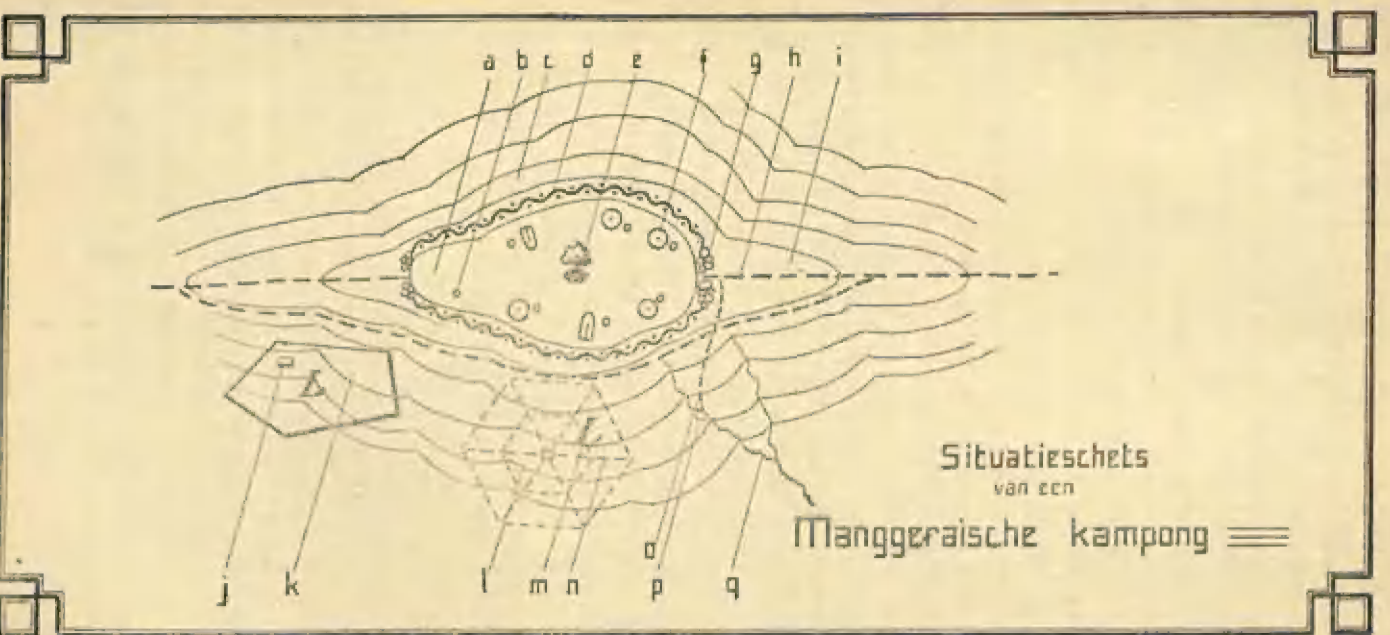
Daéng Taméma werd ook in 't Pottasche niet door hare vijanden met rust gelaten en niet lang na hare vestiging in kampong Bali werd zij wederom aangevallen en verdreven, waarna ze Oostwaarts vluchtte naar Tówa.

In kampong Bali zijn ook nog afstammelingen van Makassaren, natuurlijk ook weer sterk vermengd met Manggĕraiers.

Veel genoegen beleefden de Manggĕraiers niet van hunne gastvrijheid tegenover de Bimaneezen. Dezen wilden hun natuurlijk den Islam opdringen, maar toen ze hier niet van gediend bleken, werden ze door hunne nieuwe overheerschers van de kust naar 't binnenland gebannen, terwijl hun land werd ingelijfd bij het Sultanaat van Bima. Deze toestand is tot heden toe bestendigd.

Het volk.

Het Manggĕraische volk is, zooals reeds uit de inleiding blijken kan, een volk van bergbewoners. Aan de kusten wonen ze niet. Ze komen er alleen om handel te drijven, doch vestigen zich er nimmer. Het hoofdmiddel van bestaan is alzoo de landbouw. Natte sawahs kent het volk niet, dan alleen de sawahs der Bimaneezen aan de enkele vlakke stukken kustland, zooals bij Réo, Potta en ten Zuiden van Laboean Badjo. Het verblijf in het zeer grillig en woest gevormde gebergte heeft gemaakt, dat huisvesting, gewoon-

a b c d e f g h i
j k l m n o p q
Situatieschets
van een
Manggeraische kampong

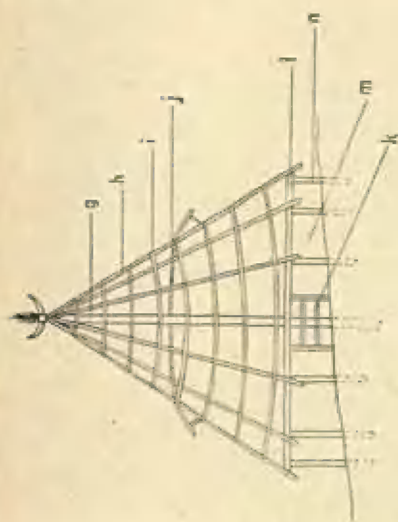
ten en zeden nogal afwijken van hetgeen we gewoonlijk van de kustbewoners van Indië zien. Ik wil trachten, een en ander, verduidelijkt door een paar eenvoudige teekeningen, te beschrijven.

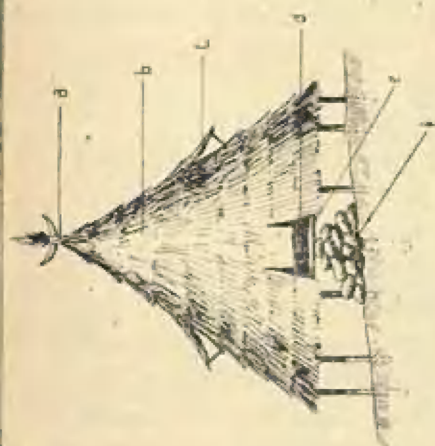
De kampong.

De Manggĕraier heeft eene eigenaardigheid en deze is, dat hij zijn kampong steeds bouwt op een bergtop (gòlò) of op een bergrug (i=tònggòr gòlò). Vermoedelijk zijn de vroegere binnenlandsche oorlogjes de reden, dat de kampong zoo gebouwd wordt, dat ze in den kortst mogelijken tijd in eene versterking veranderd kan worden. Op den top of op den bergrug nu staan om een kaal pleintje (a=natas) in 't rond een paar huizen (f=mbaroe) en eenige padischuurtjes (b=tja^ε^ò^ε^.) De vorm dezer huizen wordt nader besproken.

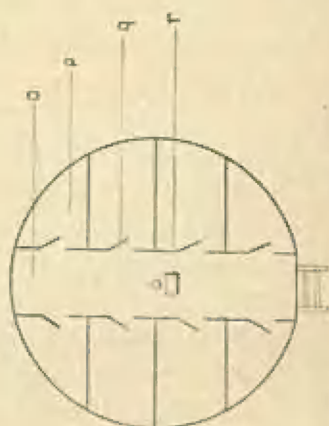
Op het pleintje liggen allerlei groote en platte steenen bij hoopen (watoe òntò^ε^) en meestal staat in 't midden een groote boom, ook weer door dergelijke steenen omringd (e=tjòmpang ritòn, roetĕng). Verder ziet men op het pleintje niets dan afval en los loopende tamme varkens (la). Zindelijkheid is dus in een Manggĕraische kampong verre te zoeken en 't is maar goed, dat de kampong behalve die eene boom in het midden geen andere begroeiing heeft, zoodat dagelijks de zonnestralen alles kunnen desinfecteeren.

De kampong is geheel omgeven door een levende of doode pagger (d). Een pagger van horizontaal op elkaar liggende rondhouten, geklemd tusschen in den grond staande staken, heet „laga". eene van naast elkander geplaatste verticale rondhouten of bamboe's „kĕna^ε^". Deze laatste zijn dan onderling verbonden door gapits, genaamd „laròs". Een levende pagger heet: „kĕndér mòsé". Men komt over den bergrug langs een voetpad (h=salang wa^ε^i) in de kampong, nadat men eerst de steenen versperring (g=bénténg watoe) die à cheval

Het huis

over het voetpad ligt, gepasseerd is, terwijl voor den ingang van de kampong steeds een zijpad is, dat langs de helling onderlangs loopt en achter de kampong weer op het uitgangspad uitkomt. Tegenwoordig hebben de Manggĕraiers deze versperringen, als zijnde na de komst der kompenie niet meer noodig, grootendeels opgeruimd. Eertijds waren het geduchte hindernissen en daar de kampongs van af de steile berghellingen zeer moeilijk te naderen zijn, waren ze zeer gemakkelijk „stormvrij" te maken. Het benoodigde drinkwater (wasschen en baden doen de Manggĕraiers heel weinig) wordt gehaald in groote bamboe's (bĕton) zoo dicht mogelijk bij den oorsprong van een der kleine riviertjes (q=ngalòr), die nabij de kampong ontspringen. Men maakt er een pantjoeran (o=sòsòr) en daaronder wordt met een paar steenen een vergaarbakje voor water gemaakt (p=wĕdjang waé). Op de hellingen van den berg (c=ké²bé²) zijn aangelegd de verschillende tuinen voor klapper, pinang en pisang (pò²òng) en de rijst, katella en djagongladangs (k=oema), waarheen, uitgaande van het voetpad over den bergrug, afzonderlijk paden leiden.

Een kampong telt één tot twintig huizen, terwijl gewoonlijk bij ieder huis een padischuurtje staat. Dat een kampong van één huis kan bestaan, vindt zijn oorzaak in de grootte van zoo'n huis en de omstandigheid, dat er in een huis steeds meerdere gezinnen samen wonen.

Het huis.

De oorspronkelijke vorm van het Manggĕraische huis is, zooals hiernevens is afgebeeld, die van een kegel van groote afmetingen. De hoofddeelen van het huis zijn allereerst de midden of hoofdstijl (g=sirī pĕdòngkò). Deze loopt door het middenpunt van de cirkelvormige vloer, die gemaakt is van gespleten bamboe (lanté² bĕtòn) of van planken (lanté hadjoe) rustende op vloerliggers (l=pòloen of poeloen B). Deze liggers rusten weer op de kleinere stijlen (n=sirī), die $^1/_2$ tot 1 M. boven den grond uitkomen. Van af de nok

loopen daksparren (h=kīna of kīnang B) door tot aan den rand van de vloer. Hierop zijn weer cirkelvormige bamboelatten (i=lĕpar) gebonden tot bevestiging van de ataps (rīⁿī). De dakbedekking (b) kan zijn van atap (rīⁿī), van rijen gespleten bamboe (santéⁿ) en zeer zelden van sirap (santé hadjoe). Op de plaats, waar we de deur zouden verwachten, is het dak eenvoudig een weinig opgelicht en door deze opening (d=para, rĕwa B) komt men binnen. Het feit, dat de dakbedekking geheel tot de vloer doorloopt, is daaraan toe te schrijven, dat het 's nachts met de winden en de hoogte boven den zeespiegel in de kampong geducht koud kan zijn en het huis daartegen zoo dicht mogelijk gesloten wordt. Begrijpelijkerwijze is het hierdoor in zoo'n huis steeds ontzaglijk benauwd, vooral ook omdat de op de teekening voorkomende venstertjes (e=prĕntonga) niet vaak gemaakt worden. Op den nok van het dak vindt men gewoonlijk eene versiering (a=ranggan mbaroe), meestal een eenvoudige sapoe lidi, bij hoofden nog een karbouwengewei. Voor de deuropening ligt een hoop platte steenen bij wijze van trap (f=watoe wòné para, watoe òné rĕwa B) en vaak een houten laddertje (k=rĕdéⁿ). Ook is wel eens de vloer onder het deurafdakje een weinig uitgelegd, zoodat daar een soort voorgalerijtje gevormd wordt (e=kĕntjaka of téndaⁿ). Onder het huis (m=ngaoeng) wonen de huisdieren, welke er alzoo het hunne toe bijdragen om de atmosfeer binnen verre van welriekend te maken. Het inwendige van het huis dan bestaat allereerst uit een geheel doorloopende gang, die geen afzonderlijke naam draagt. Bij den middenstijl vindt men er de vuurplaat (r=sapòⁿ), waaromheen men bij guur weer op bankjes samenzit. De Manggĕraiers vinden dit erg gezellig. Ze hebben voor dit samenzitten een soort rijmpje:

„Tampang òntòⁿ
Léòk sapòⁿ".

letterlijk: „Zitbankjes
rondom het vuur".

Het achterste of het voorste gedeelte van de gang wordt gebruikt als slaapgelegenheid voor jonge ongetrouwde mannen en reizigers, en heet landó^{e} of loetoer, of ising B (o).

Op de gang komen de kamertjes (p=kilò of bilik B) uit met deuren (q=para kilò of rĕwa bilik B) op de wijze als in de teekening op de plattegrond aangegeven. Ieder kamertje herbergt een gezin. Men ziet, dat de Manggĕraier niet veel behoefte aan ruimte heeft.

Op zolderbalken (j=lélés) rust een soort van zoldertje (ló^{e}hó^{e}), waarop alle mogelijke huisraad en werktuigen geborgen worden. Boven het vuur treft men vaak een soort hangende zolder aan (lé^{e}ba^{e}), waarop ook allerlei zaken liggen.

Men treft tĕgenwoordig ook huizen aan, waarbij de dakbedekking niet geheel tot de vloer doorloopt en er dan een omwanding van ploepoeh (bóól, poentjing B) is gemaakt. Ook heeft men huizen met een ellipsvormige vloer en een lange nok, dit zijn echter afwijkingen van den oorspronkelijken vorm.

Zoo bestaat de kampong Tjĕrĕmba uit slechts één huis, dat 65 passen lang is met een frontbreedte van 13 pas. De deuropening wordt gevormd door eene opheffing van het dak over het geheele voorfront. Daaronder is rechts een kleine voorgalerij, links de trap. Het inwendige van het huis wordt gevormd door de lange gang in 't midden, zooals in 't kegelvormige huis. In die gang staan twee rijen stookplaatsen, terwijl het totaal aantal kamertjes aan weerszijden en op 't uiteinde van den gang, juist geteld „zestig" bedraagt. Er wonen in deze „kazerne" dan ook bijna 200 mannen, vrouwen en kinderen. Men zou kunnen zeggen: „Er gaan veel makke schapen in een hok!" In afwijking van het kegelmodel is de „loetoer" hier 't eerste kamertje links, terwijl het tweede padi- en djagongschuur is.

De kleeding

der Manggĕraiers is zeer eenvoudig: een zeer kort broekje (dékò^{e}) van eigen geweven blauwe stof, is met de

hoofddoek (sapoe) het voornaamste bij de mannen. Meer gegoeden dragen hierbij een baadje (badjoe) van verschillende snit, aan de vingers ringen (kīla), om de polsen armbanden van tin of hout (pòntò) en een gordel (sĕlépé⁼), deze laatste vrijwel altijd van leer. Sirihbenoodigdheden worden met allerlei andere kleine zaken gedragen in een tasch van geweven goed (kòwòt), die aan een dito band „en bandoulière" gedragen wordt. Hoofden dragen naar Bimaneesche gewoonte een samengevouwen kain om het middel (sĕléndang). Dit is evenwel niet oorspronkelijk.

De vrouwen dragen meestal niet meer dan een groote sarong (līpa), die op een der schouders vastgeknoopt wordt, verder vaak enkelringen (rawī) en oorknoppen (bĕngkar).

Zeer arme mannen en ook vaak de aan den veldarbeid bezig zijnden, dragen alleen een schaamgordel (tarī⁼) In 't Tò⁼dósche dragen zoowel mannen als vrouwen een hoofddeksel, genaamd „sòngkòng wólī", bestaande uit een mandje met vierkanten bodem, dat met een touwtje onder de kin bevestigd wordt.

De voeding

der Manggĕraiers is voornamelijk djagong (latoeng) die voor 't nuttigen gepoft wordt, en rijst (hhang of naloen). Bij feestelijke gelegenheden worden varkens, geiten, kippen en karbouwen geslacht en het vleesch geroosterd genuttigd.

Bij gebrek aan djagong en rijst voedt de Manggĕraier zich met de kern van de arenboom, die geraspt en geroosterd genuttigd wordt. Ook wordt genuttigd de kern van een soort sagoboom, genaamd „poe⁼oe bòròng", dat op dezelfde wijze bereid wordt. De Bimaneezen noemen dit „krampi".

Groote liefhebbers zijn de Manggĕraiers van sprinkhanen en een soort wurmen, die onder den grond leven. Om deze dieren te vangen worden holle bamboe's in den grond gestoken en daartegen aan getrommeld, waarop de dieren naar buiten komen. Het geluid, dat door dit trommelen teweeg

gebracht wordt, is heel aardig en vaak op groote afstanden te hooren. De menschen vinden 't een amusant werkje.

De ladangs.

Zooals op het situatieschetsje te zien is, maakt de Manggĕraier zijne ladangs op twee wijzen. De ladangs zijn aangegeven met de letter L. Op de wijze, zooals overal elders ook gebeurt, op de schets de linker ladang, wordt een stuk van de berghelling schoongekapt (akò hadjoe), van een pagger voorzien, omgespit met een smal ijzeren schopje (bĕtji tjiwal), dan bebouwd. Een ladanghuisje (j=sĕkang) dient den landbouwer met zijn gezin gedurende de werkzaamheden tot en met den oogst tot tijdelijke woonplaats.

De karakteristiek Manggĕraische wijze van ladangs aanleggen is te zien op de schets rechts van de bovenaangehaalde ladang, waar een spinnewebachtige figuur is geteekend. De verklaring ervan geef ik hieronder.

Bij het begin van den tijd voor den ladangbouw wijst het kamponghoofd een stuk terrein aan, dat bebouwd zal worden. Door de gezamenlijke mannen wordt het nu schoongekapt. Dan wordt met de stammen der gevelde grootere boomen het terrein van uit het middelpunt in sectoren verdeeld. De stammen, netjes in elkaars verlengde gelegd, vormen de sectorlijnen (n = langan of langón). De sectoren zelf worden weer onderverdeeld in vakken (l = banta of iroek B) op dezelfde wijze, terwijl deze vakken dan ten slotte aan de verschillende menschen ter beplanting worden gegeven. De door de boomstammen gevormde lijnen dienen „en passant" om afspoeling van de bovenste laag teelaarde door het regenwater te voorkomen. Hierdoor vormen zich dan ook gedurende den regentijd de ook bij andere cultures (o. a. de theecultuur) bekende, natuurlijke terrasjes.

De straal van zoo'n „spinnewebladang" zal ik 't maar noemen, bedraagt vaak meer dan 200 depa's. Een zeer eigenaardigen indruk maken deze ladangs op den vreem-

deling, vooral omdat men er bijna altijd òf tegen aan òf van hoog boven op neer ziet en dus de heele vorm van het web duidelijk ziet.

Op de ladangs nu verbouwt de Manggĕraier zijne twee voornaamste voedingsmiddelen, de djagong en de rijst. Het eerst wordt de djagong geplant en dan, als deze ontkiemd is, de rijst er tusschen. De jong ontkiemende rijst is dan door de inmiddels opgeschoten djagong wat beschermd. Is de djagong rijp, dan wordt die geoogst (gòᵉlatoeng) en de plant geheel van het terrein verwijderd, waarna de padi gelegenheid heeft, zich geheel ten volle te ontwikkelen.

In de onmiddellijke nabijheid van de kampong zijn de klapper-, pinang- en pisangtuinen, bijna nooit ompaggerd en matig onderhouden. Deze tuinen zijn bijzaak voor den Manggĕraier. Reeds bij onze komst werden bij verscheidene kampongs eenige koffieboomen gevonden, ook maar in 't wilde weg geplant. Koffie wordt door het volk ook gebruikt. De aanplant hiervan wordt thans door het bestuur aangemoedigd en mooie demonstratietuinen, volgens de regels der kunst aangelegd, zijn hier en daar te vinden.

Ook tabak wordt verbouwd, weer in de onmiddellijke nabijheid der kampongs.

Waarom de Manggĕraier toch altijd de steile hellingen voor zijn bouwterrein uitzoekt? Ten eerste heeft hij weinig keuze, want vlak terrein is in 't Manggĕraische bijna niet te vinden. Maar wat er dan nog is, laat hij ongebruikt. Het is weer de conservatieve volksgeest, die hem het terrein laat gebruiken, dat ook zijn voorvaderen gebruikten.

Ten tweede is de Manggĕraier zeer onbekwaam in 't aanleggen van waterwerken en zouden waterwerken in het steenachtige terrein ook vrij moeilijk te maken zijn. Liever dan zich die moeite te getroosten, klimt en daalt hij dagelijks goedig de steile hellingen op en af. Bovendien zouden tuinen in de enkele stukjes diepgelegen vlak terrein hem te ver van zijn kampong verwijderen, die immers boven

op den bergtop of bergrug ligt en tot verplaatsen van de kampong gaat de Manggĕraier nooit over.

Hoogstens kan het gebeuren, dat hij een nieuwe in de buurt bouwt, doch de kampong, waar zijn voorvaderen in geleefd hebben, begraven werden en nu in de gedaante van geesten (pótī̄) onzichtbaar doorleven, is hem heilig en die breekt hij niet af.

De bedoeling van het bestuur om het volk te bewegen af te zakken naar de dalen en daar groote kampongs door vereeniging te vormen, is den Manggĕraiers dan ook bepaald antipathiek. Bij de behandeling van den godsdienst zal een en ander nog nader blijken.

De godsdienst.

De godsdienst der Manggĕraiers is zeer primitief, doch daarom niet minder interessant. Eenvoudig als de godsdienst is, doet de Manggĕraier er niet veel aan.

Alleen bij gelegenheden als het begin van den ladangbouw, geboorten en sterfgevallen, worden er eenige godsdienstige ceremoniën uitgevoerd, die nader beschreven zullen worden.

In 't dagelijksch leven merkt men niets ervan. Er bestaan tempels, noch priesters.

Het bestaan en het voortbestaan van alle leven op aarde is in 't algemeen slechts mogelijk door voeding en voortplanting, dit is zich ieder wezen, hoe primitief dan ook, bewust.

Voor de voortplanting zijn natuurlijk twee geslachten noodig en een vereeniging ervan, het huwelijk.

Het huwelijksidee is volgens de Manggĕraiers verpersoonlijkt in de vereeniging van de beide wezens, die samen de godheid Moerī Kraéng vormen. Moerī Kraéng bestaat dus uit als 't ware twee helften, n.m. een mannelijke, de hemel, genaamd „langīt" en een vrouwelijke, de aarde, genaamd „alang".

De huwelijksdaad uit zich in den vorm van regen en als gevolg hiervan wordt moeder aarde bevrucht en brengt hare kinderen, de veldgewassen en vruchtboomen, ter wereld.

Ook menschen en dieren zijn kinderen uit het goddelijk huwelijk ontsproten, immers zij leven en hunne lichamen groeien door het eten van planten, voortbrengselen van „alang", dus bestaan hunne lichamen ook uit voortbrengselen van „alang" en zijn zij evenzoo hare kinderen.

Het gebed, dat bij het begin van den ladangbouw door een der oudsten van de kampong in den kring der verzamelde kamponggenooten wordt uitgesproken, luidt:

É, Moerī Kraéng, téï kòé hamī waé oesang, djarī kòé wódja latoeng! (É Moerī Kraéng, geef ons een beetje regenwater, dat de padi en djagong een beetje gelukke).

Verder worden dan bij die gelegenheid allerlei dieren geslacht en met het bloed ervan moeder aarde vruchtbaar gemaakt, terwijl dus in het gebed aan vader hemel verzocht wordt, haar te bevruchten. Ook worden andere zaken geofferd, als rijst in bamboe's gaar gestoomd (kòlòk) en vruchten. Daarna worden allerlei spelen gehouden, die later behandeld worden.

Behalve Moerī Kraéng, die als oppergodheid de macht heeft alles te doen ontstaan en ook te doen sterven, worden door de Manggĕraiers in hooge eer gehouden de geesten der voorouders (pótī²). Deze geesten behoeden de levenden voor allerlei kleine onaangenaamheden, als ziekte, ongelukken enz. en worden dan ook voornamelijk aangeroepen bij gelegenheid van een geboortefeest, terwijl bij de ceremonie na eene begrafenis dadelijk weer de pas gestorvene, die, zoodra hij in den grond gestopt is, ook pótī² geworden is, aangeroepen wordt om hem vast gunstig te stemmen tegen den tijd, dat er weer een geboorte gevierd moet worden.

De pótī's blijven altijd omzwerven in de buurt van de kampong, waar zij tijdens hun leven in gewoond hebben.

De lijken worden ook in de eigen kampong begraven. De Manggĕraiers dus, die hun kampong verlaten, doen hiermee meteen afstand van de bescherming, die de pótī's hun levende nazaten geven tegen ongevallen in 't leven. Begrijpelijkerwijze vinden de menschen dat minder aangenaam. Afbreken

van de kampong en verplaatsen zou de póti's natuurlijk zeer boos stemmen en behalve dat de menschen hunne bescherming in de nieuwe kampong zouden moeten derven, zouden de póti's hen tijdens het afbreken der huizen allerlei onheilen bezorgen.

Eigenaardig is het, dat de Manggĕraiers altijd zoo bang zijn voor hunne póti's, en wel inzonderheid, wanneer het donker is. Hoewel de póti's hun geen bepaald kwaad zullen doen, daarvan zijn ze overtuigd, verschrikken ze de menschen, die 's avonds in 't donker loopen, en de vrees voor die verschrikking is bij de Manggĕraiers zoo groot, dat ze niet dan bij hooge noodzaak 's nachts buiten de kampongs zullen gaan.

Ten slotte teeken ik aan, dat de Manggĕraiers met hun godsdienst zeer geheimzinnig zijn en er zich tegenover vreemdelingen maar heel weinig over uitlaten. Velen ook geven zich heelemaal geen rekenschap van de hoedanigheden van Moeri Kraéng. Eerst na eenige avonden vertrouwelijk samen zitten en praten bracht ik dit onderwerp te Roetĕng op het tapijt en werden mij bovenstaande verklaringen gegeven.

Geboorte.

Zooals gemakkelijk uit het voorgaande kan worden geconcludeerd, is de geboorte van een kind in een Manggĕraische familie een groote gebeurtenis.

Er wordt dan ook een groote plechtigheid bij gemaakt en een behoorlijk feest gegeven. Ik zal trachten een en ander zoo nauwkeurig mogelijk te vertellen. Zoodra de aanstaande moeder bemerkt, dat de jeugdige telg op komst is, wordt een der nabijzijnden gewaarschuwd om de familieleden op te roepen voor het welkom aan het kind (tjéar tjoempé[2]). De boodschapper spoedt zich heen en haalt uit den omtrek alle mogelijke familieleden bijeen. Zoo vlug mogelijk begeven dezen zich naar het kraamhuis, medenemende een lans. Intusschen heeft als regel de jonge moeder

haar kind ter wereld gebracht. Bij aankomst voor het huis scharen de familieleden zich voor de deur en klopt de lansdrager, meestal een der oudste mannen, met zijn wapen tegen een der stijlen van het huis.

Met luide stem vraagt hij dan:

„Ata èné, ata pĕ̄ang", hetgeen wil zeggen:

„Een jongen of een meisje?", (letterlijk blijvend mensch of uitgaand mensch, immers een man blijft zijn heele leven in zijn kampong, een vrouw volgt later haar gemaal naar diens huis). Van binnen wordt nu geantwoord. Vijf malen worden vraag en antwoord gedaan, eerst daarna begeeft zich de geheele familie naar binnen, waar de jonge moeder haar spruit toont. De nageboorte wordt nu, in bladeren gewikkeld, naar buiten gebracht, een ondiepe kuil naast het huis gegraven en de nageboorte erin gelegd, waarna de kuil met een steen gesloten wordt. Daarna wordt er een paggertje van hout omheen gemaakt (rékò lĕ hadjoe). Hierna begeeft zich de familie weer naar binnen en gaat de kraamvrouw halen, die naar voren in de „ténda²" gebracht wordt en op haar eene zij op een bed van pinangschors gelegd, de rug gekeerd naar een vuur, dat op de inmiddels ook naar voren gesleepte vuurplaat (sapò²) aangemaakt wordt.

Men noemt dit „sarap balò² tòkò roeis api" (roosteren den rug liggende bij het vuur). Dit roosteren is volgens de Manggĕraiers noodig om de bloeding te stremmen. Onder de ténda² heeft men voor de geur versch gekapte takken en bladeren van een djeroekboom gelegd. Na een tijdje aldus geroosterd te zijn, gaat de moeder weer naar binnen om zich aan de zorgen voor haar kind te wijden en trekken de familieleden zich terug.

Gedurende de nu volgende 5 dagen wordt dagelijks de steen, waaronder de nageboorte ligt, 's morgens en 's avonds opgelicht en de nageboorte met kokend water begoten om dieren te weren. Ondertusschen maakt men zich gereed voor het geboortefeest, dat den 6en dag gevierd wordt. Op dien

dag komen weer alle familieleden bijeen en het feest neemt een aanvang met het slachten van een varken. Het hart van dit dier wordt fijn gestampt en de stukjes op een blad gelegd. Baby wordt nu voor gebracht en de volgende dooptoespraak door een der oudste mannelijke familieleden gehouden:

Héé (lang aangehouden)
Néka ramba^{e}, néka rĕtang, néka bĕti,
Oewa éta woelan, langkas haĕng ntala,
Hó^{e}ó la, la^{e}ak taé dakoe,
Rĕmpas oera la^{e}, patoet taé dakoe,
Tjama lĕ radja,
Tjamboe lĕ rapoe,
Néka tjaling, néka tjéloe,
(b. v.) *Pandang* hia ngasang.
Négó póró oerat tĕ la!

Waarop allen instemmen met een langgerekt „éé!"

Vertaald beteekent deze speech:

„Hee! Word niet betooverd, huil maar niet en word niet ziekelijk, groei tot boven de maan, word groot tot aan de sterren.

Hier is een varken, geloof mijn woorden,
Draden zijn er in het varkenshart,
juist zijn mijn woorden,
Word gelijk de radja,
Mogen de geesten (eigenlijk lijken) U behoeden,
Verander niet van naam, vergeet hem niet,
Pandang is zijn naam!
Word even gelukkig als het hart van dit varken (schoon is)".

Thans neemt de oude man een stuk hout in de hand als symbool van het kwade, en zegt:

„Ratjing hia ata kósé". (Dit hout dit is het kwade). Allen stemmen in met een langgerekt: „hóó!" en de oude slingert het hout naar buiten.

Nu wordt het fijngestampte varkenshart rondgegeven en

vertoond (tòtò) en wanneer iedereen het gezien heeft en er zijne of hare goedkeuring over te kennen heeft gegeven door „dī^{e}a^{e}" te zeggen, wordt het gekookt. Een schoteltje rijst (tjĕroek) wordt nu aangedragen, het hart door de rijst gemengd. De oude neemt nu het schoteltje met het mengsel (hélang genaamd) in de hand en maakt een geluid, waarmee wij vogels zouden roepen: krrrr! De oude roept hiermee de pótī's op en die offreert hij een deel van de hélang, door daarvan kleine beetjes om zich heen te strooien, zeggende: „Hó^{e}ó la, mpò^{e}, hó^{e}ó la, amé^{e}". (Hier is wat van 't varken, grootvader, hier is wat van 't varken, vader).

De rest van het mengsel wordt aan Moerī Kraéng geofferd. Voor dit doel is buiten een zeer eenvoudig altaartje gemaakt, bestaande uit een paar gespleten houtjes, waarop een pisangblad is neergelegd. Het samenstel heet „sanggar". De rest van de „hélang" wordt hier door den oude op uitgestrooid en daarna gaat hij naar binnen, zeggende: „Pôlī na pé^{e}ang sanggar hélang". (De helang is al buiten op de sanggar). Nu worden de verschillende eetwaren opgedragen en op de woorden: „Tjaòk hhang, hhang gĕ", (geef de lepels en laat ons eten), begint eindelijk het feestmaal, dat de plechtigheid besluit.

Zooals men ziet, hebben Moerī Kraéng en de pótī's hun aandeel reeds gehad. Eigenaardig is, dat in de speech Moerī Kraéng niet aangeroepen wordt, terwijl dit wel het geval is met de pótī's. Toch is dit vrij natuurlijk; Moerī Kraéng heeft zijn werk gedaan, n.m. het leven gegeven, dien hebben ze dus voorloopig niet meer noodig. Thans moeten de pótī's helpen om het kind gedurende zijn leven te behoeden voor de gewone ongevallen, hetgeen dan ook in de speech gewenscht wordt.

De meerdere of mindere uitgebreidheid van het feestmaal is natuurlijk afhankelijk van de welvaart van de familie. In 't algemeen is echter de Manggĕraier heel gemoedelijk met zijne feestmalen, want de gasten nemen allen ook wat mee. Een legende van een gast, die niets meebracht bij een feest, volgt later.

Het huwelijk.

Evenals bij zoovele Oostersche volken, is ook bij de Manggĕraiers het huwelijk een dure geschiedenis, terwijl het aantal plichtplegingen erbij legio is. Een jonge man dan, die besloten is de uitverkorene van zijn hart te trouwen, begeeft zich op een goeden dag naar het huis van de geliefde en klampt daar haar vader aan.

Het volgende gesprek ontwikkelt zich dan ongeveer:

Huwelijkscandidaat: „Vader, hebt ge niet wat jonge sirih en pinang voor me?"

Vader: „Jawel, maar ze is niet bijzonder goed".

Candidaat: „Dat komt er niet op aan, ik wil ze toch wel hebben".

De sirih-ingredienten worden nu te voorschijn gehaald en nadat de a.s. schoonzoon een flinke hoeveelheid achter de kiezen heeft, staat hij op om te vertrekken en dan vraagt de vader, die al begrepen heeft, waarom 't gaat: „wanneer kom je terug?" hiermee te kennen gevende, dat hij zijn toestemming voor het huwelijk geeft. Nadat de gelukkige vrijer een dag met hem afgesproken heeft, begeeft hij zich weer huiswaarts. Thuis gekomen vertelt hij zijn vader, wat er aan de hand is en deze haast zich alle familieleden ermee in kennis te stellen, hen uitnoodigende, de noodige zaken voor de huwelijksgift (patja wina) bijeen te brengen. Gedurende de nu volgende dagen wordt alles voor de bruiloft gereed gemaakt in 't huis van de bruid, terwijl de familieleden van den bruidegom paarden, karbouwen, varkens, blokken katoen enz. bijeen brengen. Op den vastgestelden datum nu begeeft zich de geheele familie van den bruidegom in optocht naar het huis der bruid, de verschillende zaken medenemende, die den bruidschat zullen vormen.

De bruidegom zelf heeft zich aan 't hoofd van den stoet gesteld, op zijn fraaist gekleed, te paard en een pajong boven 't hoofd. Bij het huis der bruid gekomen, houdt de stoet halt, de bruidegom stijgt af en alles treedt binnen, ontvangen door den

schoonvader. Nadat iedereen gezeten is, vraagt de bruidegom weer evenals vroeger om sirih en wanneer dit rond gegeven is, offreert hij zijn a. s. schoonvader een cadeau, b. v. een karbouw. Het geschenk wordt aangenomen en dadelijk een ander, meestal een varken, ervoor teruggegeven. Nu eerst komt de bruidegom met veel omhaal van woorden met zijn aanzoek voor den dag en wanneer de vader eveneens met veel omhaal te kennen gegeven heeft, dat zijn dochter toch zoo mooi is en zoo goed en zooveel waard, maar dat hij haar toch wel wil afstaan, al is 't dan noode, wordt eindelijk de bruid op een Manggĕraisch zadel voorgebracht door hare gezamenlijke familieleden en het huis in gedragen, waar ze in een kamer neergezet wordt. De bruidegom wordt nu genoodigd zich naast haar neer te zetten, maar dat gaat maar niet zoo gemakkelijk. Eerst moet nu de bruidschat worden gegeven en het aandragen en overgeven daarvan geeft een spektakel van belang. Vaak moet de bruidegom voor iedere vloerplank, die hij passeert, een geschenk geven, zoodat de blokken katoen, kains, koperen schalen (kĕpar) in vrij behoorlijke hoeveelheid aanwezig moeten zijn, evenzoo de verschillende dieren, die gegeven worden. Vrouwelijke familieleden van de bruid komen aandragen met sirihdoozen, waaruit geofferd wordt. Hoe meer sirihdoozen er zijn, hoe beter, want voor ieder moet de bruidegom een flesch toewak geven. De drukte eindigt pas een weinig, wanneer de bruidegom goed en wel bij zijn geliefde is beland en zich naast haar gezet heeft. Nu worden varkens geslacht en andere dieren, op dezelfde wijze als bij de geboorte een fijngestampt varkenshart vertoond en rondgegeven, hetgeen de hoegrootheid aangeeft van het toekomstige huwelijksgeluk en dan wordt een feestmaal aangericht. Vaak wordt hierna nog tot slot een dansje gegeven, maar daarmee is het feest dan ook afgeloopen. De verschillende dansen beschrijf ik later.

Na afloop van het feest gaan de gasten huiswaarts, de bruidegom evenwel blijft bij zijn schoonvader logeeren gedu-

rende eenige dagen, welke dagen het jonge paar minnekoozend doorbrengt. Eindelijk wordt de jonge echtgenoot aan zijne plichten in zijn eigen kampong herinnerd. Hij deelt ze zijn schoonvader mede en nadat hij dezen toestemming gevraagd heeft om te mogen vertrekken, geeft hij hem nog een laatste geschenk, meestal een karbouw, en begeeft zich dan met zijn levensgezellin naar zijn eigen kampong. In het huis van zijn vader is intusschen weer een kamer ingeruimd of bijgebouwd, die thans door het nieuwe gezin betrokken wordt. De huwelijkstrouw is bij het Manggĕraische volk groot. Gevallen van overspel komen hoogst-zelden voor en echtscheidingen behooren tot de uitzondering. Polygamie is bij het volk toegestaan, hoewel, gelet op de vrij aanzienlijke bruidschat, slechts meer gegoeden zich de weelde van meer dan één vrouw kunnen veroorloven en de gewone kampongbewoner dus als regel maar één vrouw heeft.

Begrafenis.

De meerdere of mindere omslag, die bij een sterfgeval gemaakt wordt, is afhankelijk van de ouderdom van de(n) overledene. Zooveel mogelijk alle familieleden komen namelijk bij de begrafenis en allicht heeft een oude gestorvene er meer dan een jonge. Van jonge kinderen wordt weinig notitie genomen en het zijn doorgaans alleen de ouders, die hen begraven.

Overigens wordt bij volwassenen van het overlijden van mannen of vrouwen vrijwel evenveel notitie genomen.

De tijding van het overlijden van een Manggĕraier wordt evenals eene geboorte met den meesten spoed den familieleden medegedeeld, die zich weder zoo vlug als hunne werkzaamheden van het oogenblik het toelaten, naar het sterfhuis begeven, hierbij medenemende allerlei eigengeweven kains en stukken wit katoen (blatjoeng). Van het begin af luid weeklagende wordt de droeve tocht ondernomen. Dit weeklagen duurt vrijwel onafgebroken door, tot de doode begraven is. Intusschen zijn de het dichtst bij het sterfhuis zijnden

begonnen de doodkist te maken. Hiervoor wordt een flinke dikke boom geveld en een stuk van den stam uitgehold, zoodat het lijk er in kan, waarna de kist met de afgekapte schijf gesloten kan worden. Wanneer nu alle familieleden aangekomen zijn, wordt het lijk gereinigd en vervolgens het lichaam opgevouwen, d.w.z. de knieën zooveel mogelijk opgetrokken met de onderbeenen tegen de dijbeenen aan. De Manggĕraiers noemen dit opvouwen „gilò". Zoo vastgebonden gaat het lijk in de kist, gewikkeld in het lijkkleed, dat reeds bij het leven geweven is.

Ieder familielid legt er nu de meegebrachte kains op, eerst het witte katoen, bovenop de mooiere kains.

Deze laatste worden bij het sluiten van de kist weer door de eigenaars meegenomen, de andere, het witte katoen, blijven op het lijk liggen. Tijdens deze plechtigheid hebben eenige andere familieleden op het pleintje in de kampong of anders (hoewel zelden) in de onmiddellijke nabijheid van de kampong een kuil gegraven. Het zal na lezing van de beschrijving der godsdienst duidelijk zijn, dat de graven, waar de pòti's uit oprijzen, niet buiten de kampong mogen worden gemaakt, anders zouden dezen te veel moeite hebben, hun kampong weder te bereiken. Is de kuil gereed, dan wordt de begrafenisstoet geformeerd. Vooraan gaat het paard van den overledene (bij een vrouw niet), voorstellende, dat het hem ten grave brengt, dan de kist, door eenige familieleden gedragen, daarna de rest der menschen. De kist wordt in de kuil neergelaten en deze met aarde en groote steenen gesloten. Dit is het moment, waarop zich volgens de Manggĕraiers de geest (pòtiᵉ) losmaakt van het lijk (rapoe). De lijkkist met het stoffelijk overschot blijft evenwel de woonplaats van de pòtiᵉ, waaruit deze 's nachts oprijst en in de kampong of in den omtrek ervan ronddwaalt, de werken zijner levende nazaten beziet en hen voor de kleine levensonaangenaamheden naar gelang van hun gedrag behoedt. Te hunner eere wordt dan ook b.v. bij oogst- en plant-

feest geofferd, terwijl ook dadelijk na de begrafenis een offerande plaats vindt op het nieuwe graf. Van onderhoud der graven ziet men weinig, nu ja, welk Oostersch volk onderhoudt de graven zijner afgestorvenen, wanneer het niet bij hun leven bijzonder „hervorragende" menschen waren?— Een maaltijd besluit de begrafenis en iedereen begeeft zich weder huiswaarts.

De Manggĕraier schijnt te gelooven, dat iedere afgestorvene nog eene ontmoeting met Moerī Kraéng heeft. In het Tòʿdósche geeft men den overledene nog een stukje goud of ander metaal in den mond, hetgeen Moerī Kraéng bij die ontmoeting overhandigd moet worden. In deze streek vouwt men de lijken niet op, hetgeen gemakkelijk verklaard kan worden uit den Menangkabauschen oorsprong der Kraéngs aldaar.

Wanneer het opvouwen der lijken Makassaarsche gewoonte is, kan dit misschien een aanwijzing zijn bij het onderzoek naar den afkomst van de Manggĕraiers.

Het plant- en oogstfeest.

Begrijpelijkerwijze moet onder de voornaamste periodieke feestdagen van een landbouwend volk allereerst gerekend worden de dag, waarop een aanvang wordt gemaakt met het beplanten der velden en die, waarop de oogst wordt aangevangen. Ook bij de Manggĕraiers is dit het geval. Beide feesten zijn bijna geheel gelijk, alleen wordt bij het plantfeest geofferd aan moeder aarde („alang") om haar vruchtbaar te maken, zooals ik reeds bij „godsdienst" vermeldde.

Overigens zijn beide dagen groote feestdagen, waarop achtereenvolgens de verschillende Manggĕraische spelen gegeven worden, verder behoorlijk gegeten en vooral behoorlijk gedronken wordt. De toewak-kruik wordt op zoo'n dag flink aangesproken.

Het feest wordt kampongsgewijze gevierd, soms ook combi-

neeren zich eenige kampongs. Bij het plantfeest gaat het volk in optocht naar de te beplanten velden, voorafgegaan door een man, die aanhoudend op een groote gong slaat. Bij aankomst op het veld worden eenige dieren geslacht, b. v. een varken en een kip. De harten worden in stukjes gesneden, het vroeger genoemde mengsel „hélang" bereid en op het veld gestrooid, terwijl ook met het bloed der geslachte dieren de aarde gedrenkt wordt. Hierbij wordt het vroeger reeds genoemde gebed uitgesproken:

„É, Moerī Kraéng, téī kòé hamī waé oesang, djarī kòé wódja latoeng".

Ook andere eetwaren worden geofferd als de genoemde „kòlòk", evenwel niet te veel, want de Manggëraier denkt goed aan zijn eigen maag.

Na afloop van deze ceremonie gaan allen terug naar de kampong, terwijl de rest van den dag besteed wordt aan de spelen, die in het volgende hoofdstuk behandeld worden.

Dansen en volksspelen.

De bij de feesten uitgevoerde dansen zijn tweeërlei, n. m. die binnenshuis, b. v. bij een huwelijk, en die buitenshuis, o. a. bij plant- en oogstfeest. De eerste dans heet „sanda²".

Ze wordt uitgevoerd in de middengang van het huis door mannen en vrouwen. In een kringetje geschaard, voeren ze een zeer eenvoudigen dans uit, bestaande uit schuivende passen en wendingen, alles begeleid door zang en muziek. De muziek wordt gegeven op de fluit (soendīng) en op trommen (gëndang). Bij de zang treedt telkens om beurten één uit den kring op als voorzanger. Zijn er veel deelnemers, dan wordt gedanst om de vuurplaat (léòk sapò²), zijn er slechts weinige, dan gebeurt het om de middenstijl van het huis (léòk sirī bòngkò).

De dans buitenshuis heet „dīndéh".

Op dezelfde wijze als bij de „sanda²" dansen eenige personen, hierbij echter alleen mannen, in een kring rond, begeleid door muziek, thans van trommen en gongs. De

dans is een weinig fanatieker, daar er geen vrouwen aan mee doen. Gewoonlijk gaat deze dans vooraf aan het nader te noemen „tjatjïk"-spel en de woorden, die gezongen worden, zijn dan ook in hoofdzaak opwekkingen tot den aanstaanden strijd.

Een door Manggĕraiers gespeeld balspel is het „raga"-spel, waarbij een uit rotan gevlochten bal met de vuist door de eene partij over het doelwit moet worden geslagen, dat door de andere verdedigd wordt.

Het spel raakt in onbruik en wordt bijna nooit meer gespeeld.

Als laatste, tevens meest geliefkoosd en specifiek Manggĕraisch spel noem ik het „tjatjïk", hetgeen zooeven al terloops genoemd werd.

De kampvechters zijn gekleed in een lange pantalon (dékò=) en een korte kain (lïpa), liefst van inheemsch weefsel. Om 't middel wordt de gewone gordel (sĕlépé=) gedragen. Achter in den gordel wordt een in den vorm van een opgeheven paardenstaart gedraaide rotan gestoken, genaamd „lalòng ndéki", aan het uiteinde voorzien van een bos paarden- of geitenhaar. Vóór in den gordel steekt een kris of een pinangmesje, waaraan wordt opgehangen een saamgeknoopte doek (sapoe sòé, vertaald: doek om te wuiven of te waaien), waarmee de strijders gedurende het tandakken voor en na den slag wuiven.

Verder dient het wapen als steun voor het touw, waaraan een aantal koperen bellen hangen, die achter tegen de beenen hangen en bij het loopen en dansen rinkelen. Deze bellen heeten „gòròng-gòròng" en worden in 't landschap Manoes gemaakt.

Het bovenlijf is naakt. Op 't hoofd wordt een hoofddeksel gedragen, bestaande uit een vierkant, met verschillende kleuren bewerkt voorstuk, hetgeen het voorhoofd bedekt. Aan dit voorstuk zijn twee horens van leer of blik bevestigd in den vorm van een karbouwengewei en versierd

met geitenhaar. Het geheel, „panggal" geheeten, wordt met een touwtje voor het hoofd bevestigd, terwijl het hoofd verder door een doek beschermd wordt tegen de slagen bij het gevecht. Voor dit gevecht is de eene strijder, de aanvaller, bewapend met een sterke zweep (larik), bestaande uit een rotan handvat en een koord van karbouwenleer. De andere, de verdediger, voert in de eene hand een schild van karbouwenleer (nggiling, als het rond is, tóda², als het langwerpig is).

In de andere hand voert hij een $1^1/_2$ M. lange, sikkelvormig gebogen bos rotan (larik ta²ang geheeten, ta²ang= afweren).

De verdediger moet trachten om de zweepslagen van den aanvaller afteweren, hetgeen hem, wonderlijk genoeg, zeer vaak gelukt.

Een touché heeft ten gevolge gehoon van den aanvaller en zijne partijgenooten, een misslag hoongejuich van de andere partij. Raak of niet raak, wordt dan van wapens verwisseld; na iederen toegebrachten slag worden de rollen omgedraaid. Daartoe worden zweep en rotanbos op den grond geworpen en langs elkaar heen dansende, rapen de kampvechters het wapen der tegenpartij op.

Zoo nu en dan wordt een der twee door een partijgenoot afgelost. Bij het op elkaar toetreden der twee strijders draait zich van tijd tot tijd een der twee om naar zijne rustende partijgenooten en uit langgerekte strijdkreten, waarmee die partijgenooten op zijn verzoek één of meerdere malen instemmen. Het is ook wel noodig, dat dezen strijders wat moed ingesproken wordt, want, zooals licht te begrijpen is, laat een touché met de zweep op het lichaam of de armen van den verdediger een behoorlijke, meestal bloedige striem achter.

Het spel wordt met groote belangstelling door een menigte omstanders gevolgd en het duurt door tot het vallen van den avond. De strijders begeven zich dan

tandakkende in optocht terug naar de kampong, evenals ze des morgens ter kampplaats verschenen.

Verzot als de Manggĕraiers op dit hun spel zijn, ziet men op de meeste ruggen van de mannen de litteekens van de achtereenvolgens er bij ontvangen slagen, en nemen ze ook gaarne een gelegenheid, b. v. een bezoek van den Civiel Gezaghebber, te baat om het te vertoonen.

Huiselijke bezigheden.

Eenmaal thuis zijnde, vindt de Manggĕraier in 't algemeen zijn dagtaak gedaan en verricht hij slechts zeer weinig werk. Hoogstens vindt men hem met zijn kapmes bezig met het vervaardigen van kleine huiselijke benoodigdheden als waterscheppers, lepels van klapperdoppen, enz. of hij maakt zijne gereedschappen voor den veldarbeid in orde; verder amuseert hij zich met het dragen van de kleinere kinderen. Handwerkslieden zijn er slechts weinigen. Een enkele man in iedere kampong is wat meer ontwikkeld in 't timmermansvak en die neemt, als 't noodig is, de leiding op zich bij het bouwen van een nieuw huis. Hier en daar vindt men een enkele smid, o. a. in het landschap Pòngkòr en bij Roetĕng. De inrichting van zoo'n smederij is wel aardig. Alles is opgesteld onder een laag afdakje. Men vindt er den vuurhaard (lĕwĕng) op den beganen grond of een beetje ingegraven. Aan twee tegenovergestelde zijden ervan zijn platte steenen opgezet (watoe lĕwĕng). Onder de eene is een nauw gat uitgegraven, waardoor de twee tuiten van de dubbele blaasbalg uitsteken. Een blaas*balg* is 't eigenlijk niet: twee dikke bamboes, 1 M. lang, zijn naast elkaar in den grond gestoken. Alle rozen zijn eruit gestoken, behalve de onderste en vlak daarboven nu steekt in iedere bamboe een dun bamboetje: de tuit, die uitkomt in den vuurhaard. In de rechtopstaande bamboes nu beweegt zich in ieder een zuiger (sòsĕk), bestaande uit een houten klos (hòlĕng), waar onderaan voor goede aansluiting een paar lappen en een krans kippeveeren bevestigd zijn. Aan den

zuiger zit een lange dunne houten zuigerstang. Door de beide zuigers nu beurtelings op en neer te bewegen, ontstaat een vrijwel onafgebroken luchtstroom in den vuurhaard. Dit bewegen van de zuigers is het werk van een helper, die daarvoor vaak een apart bankje heeft om op te zitten. In den vuurhaard wordt houtskool gestookt. Het aambeeld (amak) bestaat uit een dik stuk ijzer, dat een plat bovenvlak heeft van ongeveer $^{1}/_{4}$ d. M^2 en van onderen in een punt eindigt, die in een houten balk gedreven is, welke in den grond is ingegraven. De hamer (toekoe) lijkt 't meest op een kleine Europeesche voorhamer. Een paar koelbakken met water worden gevormd door eenige dikke bamboes, waarvan in de lengterichting een smal stuk is afgenomen, terwijl de rozen niet weggenomen zijn. Met dit primitieve gereedschap nu vervaardigt de smid kapmessen, de smalle Manggĕraische schopjes, bĕtjĭ tjĭwal genaamd, en lanspunten.

Ook vlechten de mannen matten (lótjéᵋ), maar de grovere soorten. De fijnere worden door de vrouwen vervaardigd en dit is een bezigheid, die alle vrouwen in Manggĕrai uitoefenen.

De matten zelf bestaan uit een eenvoudige vlechting van een soort pandanblad, genaamd réᵋaᵋ. Soms worden er eenige figuurtjes ingevlochten. De matten worden in huis gebruikt als lig- en zitmatjes en ze worden, opgevuld met kapok, gebruikt als zit- en hoofdkussen en matrassen.

Vele worden er uitgevoerd en deze uitvoer is een van de kleinere middelen van bestaan van het volk. In enkele landschappen worden de kains geweven, n. m. in Tsjĭᵋba en in Tòᵋdó. Het weeftoestel is vrijwel van het gewone model.

Als grondstof voor de weefsels wordt nog wel gebruikt zelf verbouwde katoen, maar tegenwoordig wordt veel garen geïmporteerd. Als verfstof wordt gebruikt een aftreksel van verfhout en ook veel indigo (gĭnak), welke hier en daar

verbouwd wordt, o.a. in Tò=dó, Tsjī=ba, Lamba. De indigobladeren worden in water afgetrokken en dit aftreksel met kalk gemengd, waarna het mengsel naar het beginsel, zooals ook in de indigofabrieken geschiedt, hier met klapperdoppen opgeschept en weer uitgestort wordt, waardoor het zich langzamerhand verdikt en er ten slotte een dikke brij overblijft, waarmede de weefsels gekleurd worden. De Manggéraische kain heeft dus een donkerblauw fond (of een rood), vaak met ingeweven of opgenaaide figuurtjes en een zoogenaamde „kepala", waarop weer andere kleurige figuurtjes. De breedte is ongeveer 6 à 7 d. M. en dan worden twee kains aan elkaar genaaid om een voldoende breedte te krijgen.

Het tweede weefsel is dat, waarvan de broeken der mannen (dékò=) gemaakt worden. Dit weefsel heeft een donkerblauw of rood fond, meestal met rechtopstaande kleurige strepen en verder een rand van gekleurde figuurtjes aan den onderkant van de broekspijpen. De motieven van dezen rand en ook van de kepala van het eerste weefsel, de lĭpa, zijn heel aardig.

Overigens zijn beide weefsels grof en dik, hetgeen evenwel, het frissche bergklimaat in aanmerking genomen, geen kwaad kan. Verder wordt door vrouwen gemaakt het hoofddeksel, dat in 't Roetëngsche vooral veel gedragen wordt, de vroeger reeds genoemde „djòngkòng wóli".

Andere hoofddeksels der mannen, die bij veldarbeid, transporten enz. gedragen worden, zijn o.a. de „djòngkòng bĕtòn", een soort ronde bamboezen helm, en de „djòngkong ró=bó", van denzelfden vorm, bestaande uit een uitgeholde en gedroogde kalebas.

Veelal dragen ze ook een saamgevouwen stuk pinangbladnerf, dat onderweg tevens dienst doet als etensbak en als waterschepper. Alle kleedingstukken worden in huis vervaardigd.

Sieraden heeft het volk al heel weinig.

Armbanden en oorknoppen zijn meest van hout, ook van 't z. g. akar baha en soms van tin. Ze zijn zeer primitief.

Godsoordeelen.

Een eigenlijken eed kennen de Manggĕraiers niet, en het bewijs in misdrijfzaken moest dan ook vroeger op een andere wijze gezocht worden, dan wij thans gewoon zijn. Hiervoor had het volk in zijne gebruiken twee soorten godsoordeelen, het eene voor kleinere zaken, het andere voor zwaardere misdrijven.

Als rechter fungeerde immer de daloe, bij wien zich dan ook de aanklager in een geschil of bij een misdrijf vervoegde. De daloe riep dan den beklaagde op en ondervroeg hem. Bekende deze, dan werd hij gestraft, d.w.z. hij werd beboet, waarbij een belangrijk deel van de boete, bestaande uit groot of klein vee of weefsels, aan den rechter kwam voor diens moeite, dan wel werd hij tot slaaf van den daloe of van een hooger hoofd gedegradeerd.

Bij een diefstal moest het gestolene worden teruggegeven, behalve een groot gedeelte, dat de daloe zich toeeigende, en tevens werd een boete opgelegd.

Ontkende evenwel de beklaagde, dan werd de zaak moeilijker en moest er bewijsmateriaal worden gezocht.

Wanneer de aanklager bij zijn klacht bleef, besliste de daloe, welk der twee godsoordeelen zou worden toegepast. De aanklager heette nu „djarang lakī" (hengst), de beklaagde „djarang kīna" (merrie). Wanneer het nu een kleine zaak betrof, b. v. diefstal van een kip of een geit, dan werden de volgende voorbereidingen getroffen:

Op het plein in de kampong werd de meergenoemde „sanggar" opgericht en het volk verzameld. Nu werd een kip geslacht, het hart te voorschijn gehaald en het bekende mengsel „hélang" gemaakt, dat op de „sanggar" gelegd werd.

Daarop werd de hulp van Moerī Kraéng ingeroepen om een juiste beslissing te krijgen.

Een stuk lood werd nu gesmolten en het kippebloed in het gesmolten lood gedaan. Nu kwam de „djarang kīna"

voor en moest een hand uitstrekken, waarop een sirihblad gelegd werd. Daarop werd een beetje van het gesmolten lood gegoten. Bleef dit op het blad en werd het hierop weer hard, dan was de beklaagde onschuldig.

Liep het eraf en brandde de beklaagde zich, dan was hij schuldig. In 't laatste geval was de proefneming afgeloopen en werd de schuldig verklaarde beklaagde veroordeeld. In het eerste geval moest ook de „djarang lakī" (aanklager) zich aan het godsoordeel onderwerpen. Brandde deze zich, dan had hij blijkbaar gelogen. Brandde ook hij zich niet, dan was dat een bewijs, dat zijn aanklacht juist was, doch dat er een andere schuldige was, en dan moest hij die maar eerst gaan opzoeken.

Bij grootere zaken, als b.v. diefstal van groot vee of moord· werd een ander godsoordeel bij ontkennen van den beklaagde toegepast. Dit oordeel vooral was een groote plechtigheid, waartoe van wijd en zijd de bevolking opkwam om de berechting bij te wonen. In het riviertje bij de kampong werd een flinke dam gemaakt, zoodat een voldoend diep water werd verkregen. In het aldus ontstane bassin werden een paar stevige stokken op een afstand van zoowat drie meter van elkaar geplant. Op den dag van de berechting nu kwamen beide partijen, in hun beste kleeding gestoken, vergezeld van familieleden en vrienden, in plechtigen optocht aan. Ik vestig er bij voorbaat de aandacht op, dat dit oordeel vaak eindigde met den dood van een der beide partijen. De „djarang lakī" en de „djarang kīna" stelden zich nu op aan tegenovergestelde oevers van het water. De „sanggar" werd opgericht, een varken geslacht en met het hart daarvan de „hélang' bereid en op de „sanggar" gelegd en hiermede Moerī Kraéng opgeroepen. Nu begon de „djarang lakī" een gloedvolle redevoering, die aanving met de aanroeping van Moeri Kraéng als beslisser over leven en dood. Hij betuigde het rechtmatige van zijn aanklacht, uitte die nogmaals breedvoerig en betuigde ten slotte de wenschelijkheid van zijn dood, voor 't geval hij geen waarheid had

gesproken. Als de „djarang lakī" had uitgesproken, kwam de „djarang kīna" aan 't woord, die in eene minstens even gloedvolle rede Moerī Kraéng aanriep, zijn onschuld betoogde en de wenschelijkheid van zijn dood betuigde, voor 't geval hij schuldig zou zijn. Na afloop der beide redevoeringen, die een geruimen tijd duurden, gaf de daloe het teeken tot aanvang van de proefneming. Beide partijen begaven zich nu te water, omklemden ieder een stok en gingen languit op den bodem van het bassin liggen, natuurlijk geheel ondergedompeld. Vaak bonden ze zich nog met een draad aan die stokken vast. Wie nu 't eerst door benauwdheid boven kwam, had gelogen of was schuldig. Dit lijkt dus vrij eenvoudig en een ongevaarlijk oordeel. Zoo ongevaarlijk was 't evenwel niet, want de andere partij, die nog onder water was, wist niet dat de tegenpartij reeds boven gekomen was en trachtte dus nog onder te blijven. Dit eindigde dan vaak met het ophalen van dien persoon in geheel bewusteloozen toestand. Dikwijls was het slot der geschiedenis de dood van een van beiden en natuurlijk lang niet altijd van den schuldige of den leugenaar. Wegens het groote levensgevaar, dat aan deze proefneming verbonden was, hadden de Manggĕraiers er dan ook een zekere vrijgevigheid bij en die bestond in het stellen van een plaatsvervanger voor een of beide partijen. Deze plaatsvervangers waren dan menschen, die de proef al eens meer bij de hand hadden gehad en 't waren, zooals men zich licht kan denken, niet altijd de vroedsten onder het volk. Het vragen en benoemen van een plaatsvervanger ging altijd met een heele plechtigheid gepaard: met een gezadeld paard begaf zich de vrager naar 't huis van den vervanger en deed hem het verzoek. Werd 't aangenomen, dan werden den vervanger het gezadelde paard en een karbouw aangeboden, verder een mooi pak kleeren, een kris en 't noodige eten. De karbouw moest na afloop van de proefneming worden geslacht en verorberd als eerbewijs aan den vervanger. Dit eerbewijs heette „oeté". Op

het gezadelde paard zou hij eerstdaags naar de plaats des oordeels worden geleid. Dit paard heette „wīkīt". De plaatsvervanger zelf heette „kópé". Op den bepaalden dag nu werd hij op de „wīkīt" naar de plaats des oordeels gebracht, maar daar aangekomen zoolang, in kains gewikkeld, verstopt. De „djarang lakī" of „djarang kīna" hield dus zelf zijn toespraak en eerst op 't moment van het te water gaan kwam de „kópé" voor den dag. De Manggĕraiers waren dus eigenlijk zelf een beetje verlegen met het stellen van een plaatsvervanger, hetgeen ongetwijfeld getuigde van gebrek aan doodsverachting eenerzijds en schuldbewustzijn anderzijds. Men moet ook toegeven, dat de waarde van het godsoordeel er wel onder moest lijden, daar het verliezen van het geding den „kópé" hoogstens wat hoon bezorgde. Op den dood liet hij het natuurlijk zelden aankomen, daarvoor interesseerde hem meestal de zaak te weinig en zijn loon kreeg hij toch. Een feestmaal beeindigde ten slotte de plechtigheid.

Begrijpelijkerwijze zijn deze twee methodes van bewijslevering na invoering van ons bestuur afgeschaft, maar thans geeft het ontbreken van een officieelen eed wel eens moeilijkheden bij het tot klaarheid brengen van misdrijven.

Een tweetal legendes.

Daar, zooals ik reeds eenige malen opmerkte, het Manggĕraische volk geen schrift kent, is er ook geen sprake van eene volkslitteratuur. Alleen bestaan hier en daar een paar mondeling overgeleverde volkslegendes. Een tweetal ervan werden mij te Roetĕng verteld en ik vermeld die hieronder.

1o. De legende van kampong La'ó.

Lange jaren geleden werd in kampong La'ó op een dag het plantfeest gevierd. Van heinde en ver kwamen familieleden en vrienden uit andere kampongs bijeen, want het feest moest ditmaal bijzonder luisterrijk gevierd worden.

Uitgestrekt waren de ladangs van kampong La'ó, groot het aantal gasten en grootsch moest ook het feest worden. Iedere gast nam als naar gewoonte iets mede voor het feestmaal. De een bracht een karbouw, de ander een varken, minder gegoeden een geit of een kip of een portie rijst of djagong, en zoo begon het feest.

Beurtelings bood ieder der gasten het door hem medegebrachte aan en werd het geschenk aanvaard en verorberd. Ook vruchten en groenten werden opgediend en zoo was er al vrij wat naar binnen gewerkt, toen een gast werd opgemerkt, die al flink meegegeten had, maar nog niets gegeven had.

Hij werd hierover ondervraagd en moest nu tot zijn groote verlegenheid bekennen, dat hij niets had meegenomen. Of dit een gevolg was van gierigheid dan wel van armoede, vermeldt de geschiedenis niet, waar wel werd de man over dit verzuim van hem dusdanig door zijn medegasten gehoond, dat hij zich genoodzaakt zag het feest te verlaten. Met wrok in 't hart verliet hij de kampong, gevolgd door zijn vrouw en zijn kind. Vlak buiten de kampong bevond zich een karbouwenpoel, waarlangs zijn weg leidde en het gezicht van dezen poel deed hem stilstaan en herinnerde hem weer des te levendiger aan zijn verzuim om een slachtdier mee te brengen. Intusschen kwam zijn vrouw met het kind bij hem staan en wilde hem troosten, doch dit maakte hem nog maar woedender en ten slotte pakte hij haar en het kind aan, wierp hen in den voor hem liggenden poel en uitte daarbij grimmig den wensch, dat ze er als karbouwen weer uit mochten komen. Wat hij nooit had kunnen verwachten, geschiedde: een wijfjeskarbouw en een kalf stapten plotseling uit den poel naar hem toe, en zoo groot was zijn vreugde hierover, dat hij heelemaal niet meer dacht aan het verlies van zijn gezin, maar dadelijk de beide karbouwen in triomf naar het feest bracht en ze den verzamelden feestvierenden aanbood met het verzoek, thans weer te mogen meedoen.

In genade werd hij weer geaccepteerd en daarop voorbereidingen getroffen om de twee karbouwen te slachten.

Dit gebeurde spoedig daarna, maar wat kwam daar uit de magen der twee dieren tot grooten schrik van alle aanwezigen te voorschijn?

Een deel van de bij den aanvang van het feest gegeten vruchten, groenten en vleeschspijzen.

Nu werd ook opgemerkt, dat de milde gever zonder zijn vrouw en kind terug was gekomen en werd het iedereen duidelijk, dat die betooverd waren geworden en nu in de gedaante van karbouwen geslacht. In de verwarring, die nu ontstond, ontkwam de wreede huisvader en niemand zag hem ooit weer. Ter voorkoming van herhaling van dit feit legden de gezamenlijke feestvierenden de plechtige gelofte af, nooit meer karbouwenvleesch te zullen eten.

Deze gelofte wordt tot op den huidigen dag door de bewoners van kampong La'ó trouw nagekomen. Karbouwen worden daar niet gegeten en wanneer een inwoner van La'ó soms eens ergens anders bij ongeluk karbouwenvleesch heeft gegeten en hij merkt dit, werpt hij zich dadelijk voorover op den grond en veegt als een karbouw, die iets onsmakelijks gegeten heeft, zijn mond aan 't gras af; dit alles om ongeluk in zijn gezin te voorkomen.

2o. De legende van Kraéng Tò'dó en het stekelvarken.

Een der voorouders van den tegenwoordigen Kraéng Tò'dó was een groot liefhebber van stekelvarkensvleesch en liet geen enkele gelegenheid voorbijgaan om stekelvarkens te dooden en zich aan het vleesch te goed te doen. Op zekeren dag was hij weer zoo'n dier op 't spoor. Het had een vrij groot hol gegraven onder een dikken boom. Kraéng Tò'dó ging er met een bediende en twee honden naar toe. Daar het hol vrij ver buiten de kampong was gelegen, nam hij nog 2 pisangs mee om wat te eten te hebben.

Bij het hol gekomen werden de twee honden, die speciaal

op deze jacht waren afgericht, erin gestuurd. Ze verdwenen er dan ook in, maar kwamen niet terug. Toen het lange wachten den kraéng begon te vervelen, gelastte hij den bediende in 't hol te kruipen, waar deze echter heel weinig zin in had en wat hij dan ook weigerde. De kraéng gelastte het hem nogmaals, de bediende weigerde weer. Ondertusschen rijpte in diens brein een snood plan en om dat te kunnen uitvoeren zei hij, dat hij alleen achter zijn meester het hol in wilde gaan, zooals het hem als ondergeschikte betaamde.

De kraéng, die zich flink wilde houden, kroop nu op handen en voeten het hol in, doch nauwelijks was hij binnen, of de bediende rolde vlug een grooten zwaren steen voor de opening, zoodat zijn meester er niet meer uit kon.

Nu kon de bediende zijn snoode plan volvoeren. Hij keerde n. m. ijlings terug naar de kampong en begaf zich naar de vrouw van den kraéng, op wie hij allang een oogje had en die hem ook niet ongenegen was.

Een heerlijke tijd brak nu voor beide gelieven aan. Ze bekommerden zich nergens om, want ze waren er van overtuigd, dat ze den kraéng niet meer terug zouden zien.

De kraéng was ondertusschen, bemerkende, dat hij opgesloten was, wat dieper in 't hol gekropen, hopende een anderen uitgang te vinden. Dien vond hij echter niet, maar het hol werd zoo ruim, dat hij kon gaan zitten. De twee honden zaten bij hem en zoo verstreek uur na uur en dag na dag, totdat hij 5 dagen in 't hol had doorgebacht.

De twee meegenomen pisangs had hij in kleine stukjes gesneden en langzaam opgegeten. Op den vijfden dag, toen de kraéng geheel uitgehongerd was, verscheen plotseling de eigenaar van het hol, het stekelvarken. Het was niet schuw en ging dadelijk naast hem zitten.

Daarna begon het dier te spreken en vroeg den kraéng, wat er aan de hand was. Hij vertelde alles en smeekte in zijn wanhoop het stekelvarken, hem te helpen. Hij beloofde het, wanneer het hem wilde helpen, nooit meer

op hem en zijn rasgenooten te zullen jagen of hen op te eten.

Het stekelvarken nam de belofte aan en begon dadelijk om de afsluitsteen heen een nieuwe uitgangsopening te graven, zoodat binnen korten tijd de kraéng bevrijd was.

Na in een naburige ladang zijn honger gestild te hebben, begaf hij zich terug naar huis en vond daar den bediende bij zijn vrouw.

De bediende moest zijn euveldaad met den dood bekoopen en ook de ontrouwe gade kreeg haar welverdiende straf. Zijn gelofte kwam de kraéng echter trouw na en hij wist zelfs te bewerken, dat zijn volgelingen ook die gelofte aflegden.

Tot nu toe zullen de bewoners van het tegenwoordige daloeschap Tŏ'dó geen stekelvarkensvleesch eten, hetgeen anders voor de Manggĕraiers een groote lekkernij is.

GEDATEERDE INSCRIPTIES VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

EERSTE AANVULLING

DOOR

Dr N. J. KROM.

Bij de uitgave der „Gedateerde inscripties van Java" (waarbij ook de andere deelen van den Archipel opgenomen waren, zoodat ze eigenlijk juister „Gedateerde inscripties van Nederlandsch-Indië" konden heeten) in deel 53 van dit Tijdschrift[1]), werd op de wenschelijkheid gewezen die lijst, telkens wanneer daartoe aanleiding bestond, aan te vullen. Daar er in dien tusschentijd weer meer dan dertig nieuwe jaartallen bekend geworden zijn, wordt de eerste aanvullingslijst hierbij gepubliceerd.

Tevens wordt van de gelegenheid gebruik gemaakt om een paar fouten in de eerste lijst te herstellen en eenige veranderingen, die inmiddels met betrekking tot de tegenwoordige bewaarplaats der inscripties hebben plaats gehad, te vermelden. Een aanvulling van de litteratuur wordt daar nog niet bijgevoegd, daar deze alleen nut zou hebben, als de opgaven van *alle* inscripties, waarover nieuwe litteratuur verschenen is, in hun geheel herdrukt werden, en dit te ver zou voeren.

De bedoelde verbeteringen en aanvullingen van de oude lijst zijn in chronologische volgorde de volgende:

851. Beschreven steen van Glagahan. Thans Modjokerto Mus. 82.

---

1) Pag. 229—268.

856. Beschreven steen van Bakalan. Thans Modjokerto Mus. 320.

888. Koperplaat van Trawoelan. Thans te Malang in de collectie-Wiederhold.

8 . . Beschreven steen van Blota. Thans Modjokerto Mus. 369.

933. Grot te Sangsit. In plaats van Lombok te lezen: B a l i (Not. 1896 p. 21).

946. Lokanātha-beeldje. In plaats van Loeboeg begaloeng te lezen: G o e n o e n g T o e w a, Padang Lawas. (Not. 1888 p. 60).

953. Ganeça van Ketanen. Te schrappen.

1101. Beschreven steen. Waarschijnlijk afkomstig van T o e m p a n g. (Oudh. Versl. 1913 p. 33); thans Batavia Mus. D. 133.

1127. Tempajan van Ketanen. Thans Modjokerto Mus. 373.

11..of 12.. Amoghapāça-bronsje *a*, thans te Soekaboemi bij Dr. J. A. F. Wiederhold.

1243. Koperplaat van Goeboeg klakah. Te schrappen (Zie aanvullingslijst onder 1463).

1260. Bronzen beeldje. Thans Batavia Mus. B. 699*a*. Onecht.

1261. Zodiakbeker. Thans Batavia Mus. B. 796*c*.

1269. Beschreven steen van Batoe Beragong. Ten rechte afkomstig van K a p a l o B o e k i t G o m b a k, thans te Pagarroejoeng (Oudh. Versl. 1912 p. 43 no. 27).

1276. Zodiakbeker. Thans Batavia Mus. B. 796*b*.

1279. Kālabeeld van Modjokerto. Te schrappen. (Zie aanvullingslijst onder 1379).

vóór 1291. Koperplaten van Bendosari. Te lezen: vóór of in 1286 (dood van Gajamada).

1291. Steen van Pandjer. Thans Modjokerto Mus. 323.

1296. Pot van Soemengka. Thans Modjokerto Mus. 324.
1296. Beschreven steen van Batoe Beragong. Te lezen: 1297; afkomst Soeroeaso (Oudh. Versl. 1912 p. 46 no. 40).
1302. Steen van Tralaja. Thans Modjokerto Mus. 345.
1320. Steen van Tralaja. Thans Modjokerto Mus. 344.
1379. Steen van Tralaja. Thans Modjokerto Mus. 342.
1408. Beschreven steenen van Djijoe. Thans Modjokerto Mus. 61, 350 en 351.

Thans volgt de aanvullingslijst, waarbij het zelfde systeem gevolgd is als bij haar voorgangster. Evenals daar, indien men b. v. bij Verbeek een volledige litteratuuropgave vinden kon, *alleen* de plaats bij Verbeek geciteerd is, zoo hebben wij ook hier gedaan en ons bepaald tot het aanhalen van die plaatsen, waar men nadere aanwijzingen omtrent de geheele vroegere litteratuur vinden kan, als b.v. bij de Sumatraansche steenen het Oudheidkundig Verslag, enz.

Het eindpunt is, gelijk men ziet, wat verder verschoven door de opname van nog een paar vijftiende-eeuwsche jaartallen.

Ten slotte wordt nog eens uitdrukkelijk vermeld (hetgeen in de eerste lijst slechts terloops werd aangeduid als vanzelf sprekend, doch niettemin aanleiding tot vergissingen zou kunnen geven), dat *alle* jaartallen, ook die der eerste lijst, volgens de Çāka-jaartelling zijn.

November 1913.

Jaartal çâka.	Vindplaats.	Residentie.	Omschrijving.	Tegenwoordige plaats.	Litteratuur.
808	Toemboe (Boeloes).	Kedoe.	beschreven steen	Batavia Mus. D. 93.	Not. 1894 p. 62, 119; 1895 p. 116; 1896 p. 13; Rapp. 1911 p. 212; Verhand. 60 p. 21.
814	Balak.	Kedoe.	koperplaat	Batavia Mus. E. 46.	Not. 1911 p. 59 en LXXXII; Rapp. 1911 p. 6—9.
982?		Soerabaja.	beschreven steen	Batavia Mus. D. 12.	Groeneveldt Catal. p. 376; Tijdschr. 55 p. 596 sqq.
1167	Kepoetran.	Soerabaja.	lange steen	Modjokerto Mus. 347.	Versl. 1914, 1e kw.
1188	Pakis.	Kedoe.	koperplaat	Batavia Mus. E. 47.	Not. 1911 p. 121; Rapp. 1911 p. 117 sqq. en 212; Not. 1912 p. 77 en CXXXIX.
1208	Dlanggoe.	Soerabaja.	steenblok	Modjokerto Mus. 338.	Versl. 1914, 1e kw.
1208	*Padang Rotjo.*	*Pad. Bovenl.*	beschreven voetstuk	in loco.	Versl. 1912 p. 49 no. 51.
1211	Ngerdjo.	Kediri.	bronzen hangklok	Batavia Mus. B. 958*i*.	Not. 1910 p. 16 en XXXIII.
1212 of 122.	*Pariangan.*	*Pad. Bovenl.*	rotsinscriptie	in loco	Versl. 1912 p. 41 no. 17.
1233	Djamboe.	Soerabaja.	steenblok	Modjokerto Mus. 370.	Versl. 1914, 1e kw.
1233?	Toempang.	Pasoeroehan.	lingga	in loco	Verbeek p. 294 sq.; Tjandi Djago p. 105; Foto O. C. 217.
1252	Blitar?	Kediri.	beschreven steen	Batavia Mus. D. 134.	Not. 1912 p. 88, 99; 1913 p. 8, 68 ; Versl. 1913 p. 33, Not. 1913 November.
1267	Koetoredjo	Soerabaja.	steen	Modjokerto Mus. 348.	Versl. 1914, 1e kw.

Jaartal çāka.	Vindplaats.	Residentie.	Omschrijving.	Tegenwoordige plaats.	Litteratuur.
na 1256 vóór 1287	Nglawang.	Pasoeroehan.	beschreven steen	in loco	Rapp. 1904 p. 33; Tijdschr. 53 p. 411 sqq.
na 1287	Sĕkar.	Rembang.	koperplaat		Tijdschr. 53 p. 423 sqq.
1294	Tralaja.	Soerabaja.	steen	Modjokerto Mus. 343.	Versl. 1914, 1e kw.
12. .	Tralaja.	Soerabaja.	steen	Modjokerto Mus. 372.	Versl. 1914, 1e kw.
12. .	*Soeroeaso.*	*Pad. Bovenl.*	beschreven steen	Fort v. d. Capellen, Controleurs-erf.	Versl. 1912 p. 46 no. 41.
12. .	*Boekit Gombak.*	*Pad. Bovenl.*	beschreven steen	Pagarroejoeng.	Versl. 1912 p. 42 no. 24.
12. .	*Goedam.*	*Pad. Bovenl.*	beschreven steen	Pagarroejoeng.	Versl. 1912 p. 43 no. 29.
12. .	*Goedam.*	*Pad. Bovenl.*	beschreven steen	Pagarroejoeng.	Versl. 1912 p. 44 no. 30.
12. .	*Ombilin.*	*Pad. Bovenl.*	beschreven steen	in loco	Versl. 1912 p. 47 no. 42.
1300	Trawoelan.	Soerabaja.	steen	Modjokerto Mus. 378.	Versl. 1914, 1e kw.
1303	Padoesan.	Soerabaja.	kalkblokje	Modjokerto Mus. 66.	Rapp. 1910 p. 46 en 249.
1322	Soemotoewo.	Soerabaja.	lange steen	Modjokerto Mus. 349.	Versl. 1914, 1e kw.
1332	Tralaja.	Soerabaja.	steen	Modjokerto Mus. 371.	Versl. 1914, 1e kw.
1338	Trawoelan.	Soerabaja.	steen	Modjokerto Mus. 352.	Versl. 1914, 1e kw.
1339	Doeroeng.	Soerabaja.	steen	Modjokerto Mus. 368.	Versl. 1914, 1e kw.
1355	Batoe-toelis.	Batavia.	beschreven steen	in loco.	Verbeek p. 33 sq; Tijdschr. 47 p. 459, 53 p. 155 sqq; Versl. 1912 p. 77; Djajadiningrat, Sadjarah Bantĕn p. 139 sqq.
1365		Kediri.	vrouwebeeld	Batavia Mus. A 262 *f.*	Not. 1887 p. LV, 1902 p. CI sqq., 1912 p. 9 sq.
1379	Modjokerto.	Soerabaja.	Kālabeeld	Batavia Mus. A 76.	Verbeek p. 235 sq.; Rapp. 1907 p. 13; Tijdschr. 54 p. 484 sq.

Jaartal çāka.	Vindplaats.	Residentie.	Omschrijving.	Tegenwoordige plaats.	Litteratuur.
1382	Diwek.	Soerabaja.	steenen cylinder	Modjokerto Mus. 117.	Rapp. 1911 p. 21; Foto O. C. 1223; Versl. 1914, 1e kw.
1463	Goeboeg klakah.	Pasoeroehan.	koperplaat	Batavia Mus. E. 48.	Not. 1909 p. 155 en 190 sq., 1912 p. 83 sq. en CXL; Tijdschr. 55 p. 257 sq.
1472	Tjondrogĕni.	Madioen.	beschreven steen	Batavia Mus. D. 125.	Not. 1912 p. 40, 53 en CXXXIX; Versl. 1912 p. 6.

DE NAAM VAN DEN NĀGARAKṚTĀGAMA.

MEDEDEELING VAN

POERBATJARAKA (LESYA).

Bovengenoemd gedicht, dat de reizen van den machtigen koning van Majapahit, Çrī Rājasanāgara of Hayam Wuruk beschrijft, is in den laatsten tijd zeer veel behandeld. Tengevolge daarvan is de naam „Nāgarakṛtāgama" reeds zeer bekend geworden, hetgeen jammer is, daar het mijns inziens niet de echte naam van het gedicht is. Deze opvatting berust op zang 94, strophe 2, waar het jaartal van de voltooiing opgegeven wordt, zoodat men er als gewoonlijk ook den naam van het werk verwachten kan. De strophe begint aldus:

„ring çākā'dri-gajā-'ryyamā' çwayuja māsa çubha diwaça pūrṇna candṛama
ngkā hīngan rakawin pamarṇnana kadigwijayanira narendra ring prajā
kweḥ ning deça riniñci donika minustaka mangarana deçawarṇnana"

dat is ongeveer:

„In het çāka-jaar 1287 in de maand açwayuja op een goeden vollemaansdag.

Toen was het einde van 's dichters vermelding van de oppermacht van den koning over zijn onderdanen.

Daar het doel van het schrijven ervan de vermelding van de menigte der deça's is, moet het heeten Deçawarṇnana".

Hieruit blijkt dus, dat het gedicht D e ç a w a r ṇ n a n a heet, en niet Nāgarakṛtāgama. Die laatste naam is dan ook niet in den tekst te vinden, doch slechts in den ondergevoegden titel, welke een later toevoegsel zou kunnen zijn.

November 1913.

SAPTA PRABHU.

MEDEDEELING VAN

Dr. N. J. KROM.

Bhaṭāra sapta prabhu, Hunne Majesteiten de zeven vorsten, worden op een bekende inscriptie uit 1273 çāka [1]) vermeld als degenen, door wier toedoen de wijding van het in die oorkonde behandelde heiligdom heeft plaats gehad; wie er precies mee bedoeld zijn, staat er niet bij. Elders hadden wij reeds gelegenheid [2]) de veronderstelling te opperen, dat die zeven vorsten zijn: koning Hayam Wuruk, zijn moeder en vader, zijn moeders zuster en haar echtgenoot en 's konings beide zusters. De vijf eerstgenoemden worden in den aanhef van een paar andere inscripties met name genoemd [3]), vóór 1272 ook nog in gezelschap van 's vorsten grootmoeder, na dat jaar, in hetwelk zij overleed, natuurlijk niet meer.

Bovenstaande opvatting komt ons voor eensdeels te worden bevestigd door, anderdeels licht te verspreiden over, een nog niet bevredigend verklaarde plaats in den Nāgarakṛtāgama. Wij bedoelen zang 71, strophe 2, welke aldus begint (er is sprake van een beraadslaging des konings in 1286):

„Kunang i pahöm narendra haji rāma sang prabhu kalih sireki pinupul,
ibu haji sang rwa tansah athawānuja nṛpati karwa sang priya tumut".

1) Afkomstig van Singasari, thans Mus. Bat. D. 111. Zie Brandes in Rapp. Oudh. Comm. 1904 p. 4 sq. en Tjandi Singasari p. 38 sq.; Kern in Bijdr. Kon. Inst. 7, IV p. 655 sqq.

2) In dit Tijdschrift, LII (1910) p. 161 noot 1.

3) Brandes, Oud-Javaansche Oorkonden (Verhand. Bat. Gen. LX), No. LXXXIV en LXXXV.

Hiervan geeft Prof. Kern de vertaling [1]): „In den raad van den Vorst namen toen deel de Vorst Vader en de twee vereenigde majesteiten; de moeders van beiden, daarenboven de beide jongere zusters des Konings, met haar echtgenooten". De „Vorst Vader" zou dan 's konings vader, de „twee vereenigde majesteiten" de koning zelf en zijn gemalin zijn. „Hierin is veel duisters" teekent Prof. Kern aan het slot van de vertaling aan.

Aangaande de beide jongere zusters en hun echtgenooten is de tekst volkomen duidelijk. Doch „ibu haji sang rwa" kan zeer wel beteekenen: „de beide moeders des konings", en als wij het zoo vertalen, verdwijnt elke onzekerheid, wie bedoeld zijn: het zijn 's vorsten eigen moeder en haar zuster, welke laatste ook in zang 4 met zooveel woorden „'s konings andere moeder" wordt genoemd. Zijn we eenmaal zoo ver, dan ligt het ook voor de hand in de eerste regel die „haji rāma sang prabhu kalih" als één begrip op te vatten: „de beide vorsten, de koninklijke vaders", natuurlijk 's konings eigenlijke vader en zijn oom. Het werkwoord pinupul moet dan niet speciaal bij die „beide vorsten" getrokken worden, doch beschouwd worden als hoofdwerkwoord van den zin, dus: „In den raad des konings werden vereenigd de beide vorsten-koninklijke vaders, de beide moeders des konings en daarenboven zijn twee jongere znsters, benevens haar echtgenooten".

Is deze opvatting juist, dan zouden dus aan den vorstelijken familieraad van 1286 juist dezelfde personen deelgenomen hebben, die geacht werden de „sapta prabhu" van 1273 uit te maken, vermeerderd met 's konings beide zwagers, welke laatsten in 1273, toen de prinsessen zijn zusters nog niet getrouwd waren, uit den aard der zaak nog niet vermeld konden worden.

Maart 1914.

---

1) Bijdr. Kon. Inst. 68 (1913) p. 417.

HET VERHAAL VAN DEN ONDANKBARE.

KABA SABAJ NAN ALOEIH.

OPGETEEKEND DOOR

Dr. Ph. S. VAN RONKEL.

Men behoeft niet lang in het Minangkabausche land vertoefd te hebben om te kunnen bemerken welk eene belangrijke rol de vele spreekwijzen en spreekwoordelijke gezegden in de dagelijksche gesprekken der Maleiers spelen.

Een gemeenzaam onderhoud zonder dictons is ondenkbaar.

Mededeelingen aangaande gebeurtenissen in het leven worden veelal met een of ander spreekwoord, somtijds slechts met de helft daarvan, zelfs met het aanvangswoord alleen, beantwoord.

Een der veel gebruikte zegswijzen is *Mangkoeta² inda² mambalèh goeno*. Van deze uitdrukking bedient men zich om op een bericht van ergerlijke ondankbaarheid te reageeren, of om verbazing bij anderen over het gebrek aan erkentelijkheid bij den mensch door verwijzing naar de bekende zelfzucht van den landsman Mangkoeta² te temperen. Nu en dan volstaat men met een veelbeteekenend hoofdschudden, dat een herhaald uitroepen van den naam Mangkoeta² begeleidt.

Wanneer men vraagt wie genoemde Mangkoeta² was, krijgt men ten antwoord dat hij een verwende jongeling moet geweest zijn, die hoewel zijn vader hem ten nadeele van zijne zuster Sabaj nan Aloeih vertroetelde, weigerde den vader naar het oorlogsveld te volgen, en zich niet bekreunde om het lijk noch om de wrake over den dood des vaders, terwijl de achteruitgestelde, verwaarloosde dochter, Sabaj de Schoone, alle zorgen op zich nam.

Bij verder ondervragen verneemt men dat Sabaj de hoofdfiguur is in eene romance, waarvan bij feestelijkheden gedeelten ten tooneele worden gebracht. Het geheele verhaal wordt zelden opgevoerd, maar het trouwens niet zeer ingewikkeld thema is alom bekend; de namen der hoofdpersonen weet bijkans iedereen, kleine episoden van het dichtstuk kunnen de meesten opzeggen, in 't kort de vertelling is populair, ook al is er bijna geen die ze geheel van buiten kent.

Door het bijwonen eener ceremonie waarbij het verhaal wordt gespeeld kan men wel den inhoud leeren kennen, maar den tekst niet te boek stellen. Het laten opteekenen van een *kaba* heeft het bezwaar dat de opschrijver moeilijk zal ontkomen aan de zucht tot het gebruiken van boekentaal, daar het gebruik maken van het Arabische schrift reeds het aanwenden van niet echt Minangkabausche woorden in de hand werkt, en het bezigen van te deftige termen en te veel uitheemsch-Maleische en Arabische uitdrukkingen suggereert. Indien men het noteeren van een populair geestesproduct aan anderen, wie ook, opdraagt, is men niet zeker van oorspronkelijken vorm en onversierden tekst, immers de Maleier die schrijft is onnatuurlijk in zijne taal, en de Minangkabauer die bij het schrijven zich min of meer onbewust van boeken-Maleisch bedient is dubbel onnatuurlijk.

Om de mogelijkheid van contagium der taal door het schrift te ontgaan moet men uit den mond eens deskundigen het dichtstuk opteekenen, doch ook dan moet er voor gewaakt worden dat de declamator die ziet dat zijn reciet wordt opgeschreven niet gekunsteld wordt in zijne voordracht.

Op bovenbedoelde wijze trachtte ik het lied van Sabaj op schrift te brengen. Daar voor de gelegenheid om het stuk te leeren kennen steeds naar Agam, vooral Oud-Agam, wordt verwezen, lag het voor de hand eenen Agamschen kenner te benutten; de man die tot vraagbaak diende was

een panghoeloe uit de soekoe Sikoembang, Nagari XIII, Banoehampoe, met namo kètè²: Djaka (hetwelk eene verbastering is van het aan het Arabische Zakarjâ ontleende Djakaria, evenals het veel voorkomende Badoe uit Abadoelah, van ʿAbdoellah, is afgeleid), en gala: Datoeà² Palindih.

Het verhaal speelt in het Pajakombosche, maar de vader van de titel persoon wordt gezegd uit Padang Tarò² bij Baso afkomstig te zijn. De rol van den egoistischen broeder is negatief; hij komt feitelijk niet ten tooneele, maar uit hetgeen de zuster verricht blijkt dat Mangkoeta² niets doet, noch tot steun van zijnen vader die hem verwent, noch tot wreking van zijne eer, noch tot instandhouding van het familiehuis en het familiebezit.

Eene andere opvallende zaak is de veelheid der pantoens. Dat van een tweetal of drietal regels zonder direct verband met het verhaal wordt gebruik gemaakt om aan het volgende distichon of tristichon, welker eindwoorden rijmen op die van het inleidende gedeelte, meer beteekenis en kracht te verleenen is een in het Minangkabausche volksdicht welbekend verschijnsel. Ook in het dagelijksch gesprek bedient men zich wel eens van pantoens om aan hetgeen men zeggen wil meer gewicht te geven; de rijm wendt de aandacht naar de woorden die men met zekeren nadruk wil uitspreken.

Zinledig is het eerste gedeelte van een pantoen niet altijd, maar op de beteekenis der woorden komt 't niet aan, slechts op het laatste woord der regels dat met het correspondeerende eindwoord in het tweede gedeelte rijmen moet.

Het stuk opent met een zesregeligen pantoen, waarvan het eerste deel het beteekenisvolle in de tweede helft in het licht stelt, de aandacht wordt met nadruk gevestigd op het gevaarlijke van den tocht welken de held zal ondernemen, Sikadoen*doeăng* roe*mah* en ba*djoe* bepalen de attentie op t o e d o e ă n g, t i m a h en s a t o e, doch de eerste

twee regels zijn onvertaalbaar, terwijl de inhoud van den derden tot het verband (in dit geval: het bevel aan Sabaj om maatregelen van bescherming voor den vader te nemen) zeker wel behoort. Een voorbeeld van een inhoudlooze pantoenhelft is r. 31 en 32, waarin *saharian* en *tjino* slechts de eindwoorden der tweede helft r a s i a n en s a b a n a n o markeeren en meer tot hun recht doen komen. Dat echter de rijm niet altijd zuiver is, een op hamzah eindigend woord rijmt op een woord dat met een h gesloten wordt, ja zelfs dat slechts de klinker van de beide laatste lettergrepen identisch is, komt dikwijls voor, ook in het dichtstuk van Sabaj de Schoone.

Een voorbeeld van een achtregeligen pantoen bieden de r. 158—165, waarin 't slechts te doen is om den nadruk welke op de tweede helft gelegd wordt, welk effect door de rijmwoorden bereikt wordt. Eenigermate verloopen is een pantoen als in r. 209—214, waarin de eerste twee regels een gering verband hebben met het onderwerp, en de laatste regel van het zestal tot het eigenlijke verhaal behoort.

De vierregelige pantoens vertegenwoordigen den oorspronkelijken vorm; deze zijn meestal 't best geslaagd, zooals b. v. in r. 261—264:

na^{2} bakoeah na^{2} bakandji
na^{2} basoedoe bilang-bilang
elo^{2} oentoeäng toeah mamandji
Ko^{2} tida^{2} badan den bilang.

De rhytme die de klemtoon op de laatste syllabe gelegd aan het gedicht verleent komt in een pantoen als deze voordeelig uit.

Het einde van het stuk, dat is dus het slot der tooneelvoorstelling, is bijna geheel en al pantoen.

Bij het aanhooren van deze tragedie zitten vrouwen te snikken, en zijn bijna allen onder den indruk, niet het minst door de emotie welke de pantoens met hun klinkende eerste helft en zinvolle tweede afdeeling te voorschijn roepen.

Vooral de Pajakombosche vrouwen zijn bekend wegens hare vaardigheid in het dichten van pantoens in het gewone gesprek, niet ter opluistering der conversatie maar tot versterking van de mededeelingen, beschouwingen of waarschuwingen.

Op rijm, zoo mogelijk ook midden in de regels, komt 't aan; vertalen der pantoenhelften is dus uitgesloten. Trouwens een gedicht vertalen kan alleen een taalkundige die zelf dichter is, maar noch een Rückert, noch een Von Platen, noch een Von Schack zouden zich aan poëtische „wiedergabe" van een reciet mèt pantoens kunnen wagen.

Dat in de noten bij de vertaling de „inhoud" der pantoenhelften opgegeven wordt, is slechts volledigheidshalve om de beteekenis der woorden op zich zelve als 't ware te inventariseeren.

De vertaling zelf is niet meer dan eene vermelding van den loop der vertelling, zooveel mogelijk met aansluiting bij de bewoordingen van het origineel, en overname van de overdrachtige uitdrukkingen en tijpeerende beeldspraak. Wanneer in dat geval de bedoeling van het oorspronkelijke in den vertaalden vorm al te onduidelijk zoude worden, is in noten de eigenlijke beteekenis van bijzondere uitdrukkingen medegedeeld of nader toegelicht.

In de aanteekeningen achter den tekst worden de daarin voorkomende, doch niet in Van den Toorn's Minangkabausch woordenboek vermelde woorden opgegeven.

Hoe weinig thema en uitwerking ook aan Europeeschen smaak zullen voldoen, een volksdichtstuk, waarvan velen gedeelten van buiten kennen, en allen in dit land althans den inhoud weten, moet mijns inziens gepubliceerd worden. Trouwens, ook onze kennis der taal wordt er mede gebaat. Vergelijking met geestverwante litteratuurproducten bij andere volken ligt voorloopig buiten het werkplan.

Kaba Sabaj nan Aloeih.

Baladang ka Sikadoendoeăng
Basiang ka roesoeă[c] roemah

Karandoeihkanlah di badjoe
Sabaj aj salangi toedoeãng
Hari kahoedjan timah
Barisoeã= hari kasatoe
Mandjawab Sabaj nan Aloeih
Bapa= aj djo den di bapa=
Koenoenlah sasatoe nangko
Djan pai bapa= kabalaj
Aië manjoeroeã= djano denaj
Boekan to aië babelò=
Rasian boeroeã= djano denaj
Boekan to rasian èlo=
Denaj bamimpi malam tadi
Djoendjoeãng sirièh bamimpi rabah
Kabau gadang bamimpi hilang
Ajam poetièh bamimpi tabang
Mimpi soedah denaj tabangoen
Den ingo kiri djo kanan
Satoe poen tida= manjoearo
Antah moh djihin manjoearo
Antah moh setan manjaroepo
Marangeh boeloe mandangakan
Mandjawab Radjo Babandièng
Ana= den Sabaj nan Aloeih
Oeboeãng njawa rangkaj atikoe
Oebè= djarièh palaraj damam
Sidingin tamba= dikapalo
Iomalah ba= pantoen oerang toeo
Nasi saboekoe saharian
Makanan ana= radjo Tjino
Kalau itoe djinih rasian
Itoelah mimpi sabanano
Djoendjoeãng sirièh bamimpi rabah
Karakò= ko lè kanai=
Kabau gadang bamimpi hilang
Si Koeta= diagan oerang

Ajam poetiĕh bamimpi tabang
Si Koeta2 kapi baroemah
Oesah dikatokatokan
Bia tahoe kito badoeo
Mandjawab Sabaj nan Aloeih
Bapa2 aj djo dèn di bapa2
Dangakan ma2 den katokan
Balaiĕ kapa di laboehan
Manoedjoe barè2 djo oetaro
Kalau ba2 itoe kato bapa2
Kaba2a poelo kato hambo
Mandjawab poelo radjo Babandiĕng
Ana2 oj Sabaj nan Aloeih
Koenoen lah sasatoe nangko
Sia mahambè2 tagoerambè2
Sia managah tagoeradjah
Kapai djoeo denanjo
Sabab parang sabab dikito
Ana2 oj tinggalah diroemah
Kaba baraliĕh anjolai
Soenggoeăh baraliĕh sanan djoeo
Bahimbau Radjo Babandiĕng
Adiĕ2 oj salam salamat
Tjakaulah koedo kakandangno
Koedo nan tampoeih balang kaki
Nan mangangah nan mangangam
Nan maminoem aiĕ timah
Nan mangangam asò2 badiĕ
Adiĕ2 oj salam salamat
Koenoen lah salam salamat
Ditjakau koedo kakandangno
Lah soedah koedo dipakaji
Bahimbau salam salamat
Bahimbau tangah hilaman
Toean den Radjo Babandiĕng
Koedo lah soedah den pakaj

To malah kito badjalan
Lah toeroen Radjo Babandiëng
Lah tibo tangah hilaman
Nai= sakali ka'ateh koedo
Badjalan radjo Babandiëng
Kò= djaoeăh aloen kasampaj
Ko= ampiëng tibo lah kini
Lah tibo di paparangan
Ditangah padang pahaoenan
Di moenggoe nan katjenajan
Di pinang nan linggajoeăran
Dipimpiëng nan lamah lamah
Di sikadoedoeă= karang tigo
Batamoe Lompong Batoeah
Bakato Lompong Batoeah
Io malah ba= pantoen oerang
Lah takatjondan mato tadji
Kanaj lilië= banang diloea
Tandonjo parang kamandjadi
Bapa= Si Sabaj lah kaloea
Mandjawab Radjo Babandiëng
Toean den Lompong Batoeah
Io malah ba= kato oerang dahoeloe
Palapah bakata= kata=
Sakata= kadalam padi
Salangkah pantang den asa=
Antah ko= njawanjo pai
Bakato Radjo nan Pandjang
Toean den Radjo Babandiëng
Oesah di aloei= ba= manoendo
Andjoeă andjoeă ba= mananam
Gandjoeă soeroei= ba= manoega
Djambo djambo ba= basiang
Djoko= salorong tantang loba=
Anja= sapiriëng ladang lai
Toean ko kanaj temba= no

Ditemba= Radjo nan Kongkong
Temba= no Taeh si Moelanggang
Roeeh taboe ba= dibilangnjo
Poetjoeă= sirieh ba= digatiënjo
Ana= no poelang poelang pai
Rata= toenam malintang
Toeah mandjadi pandape=an
Mandjawab Radjo Babandiëng
Toean den Radjo nan Pandjang
Ka nangko nangko lah toean
Kamari marilah toean
Ma= den toetoeă den katokan
Balaië kapa Banoeă kopah
Djoeroemoedi mamagang pajoeăng
Salangkah pantang den asa=
Antahkoh lihië den koedoeăng
Mandjawab Radjo nan Kongkong
Toean den Radjo Babandiëng
Kamari marilah toean
Katangah padang palaoenan
Katangah padang paparangan
Malompè= Radjo Babandiëng
Bamain Radjo nan Pandjang
Malangkah Lompong Batoeah
Tagoerabaj langkah nan kida
Dinai=kannjo langkah nan soeo=
Baboenji tjando patiëkan
Mandoelang tjando asò= badië
Lah kanaj Radjo Babandiëng
Lah kanaj djariëng kapa=
Lah kanaj lioeă= lioeă= pinggang
Lah kanaj dapoeă dapoeă bahoe
Tampan to kalero= lai
Lah poetoeih aka oeloeă oeloeă
Tampan to kaelo= lai
Darah lah manjamboeă njamboeă

Oesah ditata mandi lai
Bakoesoeă^2 djo daoen koebang
Oesah disasa mati lai
Ana^2 piloeroe lah bakoebang
Alah mati Radjo Babandiëng
Bapantoen Radjo nan Pandjang
Loeboeă^2 Basoeăng djo Pariaman
Lain Pasisië Boeki^2 Tinggi
Darah tasera^2 dipahaoenan
Kami badjalan anjolai
Mandoeoi Lompong Batoeah
Lain Pasisië Boeki^2 Tinggi
Tida^2 di Darè^2 ano di Rantau
Palembajan samo didalam
Soengaj Baringin Toedjoeăh Loerah
Kami badjalan anjo lai
Bapitaroeăh dilangau hidjau
Baoemanat diamboen malam
Sananghati Lompong Batoeah
Manigoi Radjo nan Kongkong
Pidoeli Koto Siantah
Pandan malili^2 Panjaboeăngan
Njao poetoeih badan tahanta
Njao mangirab kadjoendjoeăngan
Kaba baraliëh anjolai
Soenggoeăh baraliëh sanan djoeo
De^2 oentoeăng takadië Allah
Balari rang padja kete^2
Kagomba^2 gombang Palangaj
Kakarambië nan ato^2 toengkoe
Kaboeah andoeăng nan gadang
Karoesoeă^2 roemah Si Sabaj
Bahimbau rang padja kete^2
Kaka^2 oj Sabaj nan Aloeih
To kaka^2 batanoen djoeo
Bapa^2 kaka^2 soedahlah mati

Ditemba= Radjo nan Pandjang
Ditangah padang pahaoenan
Ditangah padang paparangan
Dilawan tida= ta'awaj
Dikawan tida= ta'ambië
Takadjoei= Si Sabaj Aloeih
Adië= den padja kete=
Iomalah ba= pantoen oerang
Pipi= pamaj tabang katjapo
Hinggo= dirantiëng saligoeri
Adoeäh dewaj apo toe tjako
Oelang djo sakali lai
Mandjawab rang padja kete=
Kaka= den Sabaj nan Aloeih
Ma= denaj baleh pantoen kaka=
Disasah ramboei= dikoeali
Disasah laloe diranangkan
Kalau dioelang doeo dali
Marangeh boeloe mandangaken
Kaba baraliëh anjolai
Aliëhno bakeh mandaj kandoeäng
Bakato Sabaj nan Aloeih
Biaj aj Sadoen Saribaj
Dangakan ma= den katokan
Dangakan ma= den toetoeäkan
Iomalah ba= pantoen oerang
Sora= sasoeaj sasoeaj
Badië sadaram sadaram
Katidiëng bagadjindiëngan
Ditoehoeä= djo paro paro
Ditindjan dalam seringan
Ba= roman bapa= den kano
Mandjawab Sadoen Saribaj
Ana= den Sabaj nan Aloeih
Oesah riboei= pandareh ame=

Palapah bakata2 kata2
Djan hidoei2 patjameh ame2
Oerang ko2 bagarah garah
Ko2 pajah ana2 batanoen
Ko2 pane2 malanta2 soeri
Koenjahkan sirièh dahoeloe
To malah kito ana2 aj
Marenta2 Sabaj nan Aloeih
Mandaboeä karoeang tangah
Mambelo2 kabilië2 dalam
Dipoeta piti nan gadang
Mandangoeäng tali boeboei2an
Taboeka piti katoedjoeähno
Diambië badië salareh
Diambië mansioe satompang
Diambië piloeroe tjië2
Badjalan Sabaj nan Aloeih
Malangkah ka roeang tangah
Tadjambo kaki kabawah
Talajoeä2 pinggang nan lamah
Mantjamoeä2 tjoemaro amboen
Badaraj pangarang sanggoeä
Tageraj aboeä nan pandjang
Lah tibo di tangah hilaman
Mambelo2 karoesoeä2 roemah
Tageraj ramboei2 nan pandjang
Tadjelo sampaj ka tanah
Bahimbau Sabaj nan Aloeih
Rang Baso rang Padang Taro2
Rang Biaro rang Balaj Goerah
Rang Tjandoeäng rang Kota Laweh
Rang Koeraj rang Banoehampoe
Rang Sarië2 rang Soengaj Poea
Rang Siano2 rang Koto Gadang
Rang Salo rang Koto Baroe

Rang Kapau rang Pandam Basasaᶜ
Rang Kamang rang Aië Tabiᶜ
Rang Gadoeiᶜ rang Tilatang
Rang Mageᶜ rang Tigo Loerah
Koᶜ soeko iriëngkan denaj
Koᶜ tidaᶜ bia den soerang
Iomalah baᶜ kato oerang
Baᶜ hadis pantoen di nan toeo
Naᶜ bakoeah naᶜ bakandji
Naᶜ basoedoe bilang bilang
Eloᶜ oentoeäng toeah mamandji
Koᶜ tidaᶜ badan den hilang
Badjalan Sabaj nan Aloeih
Badjalan taliram tintam
Badjalan tarantiëᶜ antiëᶜ
Samoeiᶜ tapidjaᶜ tidaᶜ mati
Aloe tataroeäng patah tigo
Lasoeäng tarimbeᶜ patjah balah
Adoeäh baᶜ mano pajah badan
Koᶜ djaoeäh aloen kasampaj
Koᶜ ampiëng tibo lah kini
Lah tibo garan disanan
Ditangah padang pahaoenan
Ditangah padang paparangan
Lah tampaᶜ alalang lendo
Lah tampaᶜ maiᶜ taoendjoeä
Takadjoeiᶜ Sabaj nan Aloeih
Maratoᶜ Sabaj nan Aloeih
Bapaᶜ aj jo den di bapaᶜ
Siko mo bangkaj tagoeliëng
Siko mo darah tatoempah
Siko makanan moengko habiëh
Siko minoeman moengko kariëng
Bapaᶜ aj jo den di bapaᶜ
Sadjaᶜ samoelo den latokan
Tidaᶜ dilataᶜ didalam padi

Dilata= sadjo dipamatang
Sadja= samoelo den katokan
Tida= dilata= dalam hati
Dilata= sadja dibalakang
Badan sia marasajkan
Bapa= aj jo den di bapa=
Dangakan ma= den katokan
Ma= den tjoeraj den papakan
Aië manjoeroe= djano denaj
Aië babelo= djano bapa=
Rasian boeroeä= djano denaj
Rasian elo= djano bapa=
Himbaulah Mangkoeta= bapa=
Mangkoeta= andaman bapa=
Lamang sakaboeäng andji= Makoeta=
Djagoeäng sakoedoeäng andji= Makoeta=
Taboe satoentoeäng andji= Makoeta=
Boekoe boekoe no andji= Si Sabaj
Ko= ado Mangkoeta= diroemah
Bapantang ma'awaj toengkoe
Ko= pai bapa= kabalaj
Ko= manang ajam nan koerië=
Dagiëng dagiëng no andji= Mangkoeta=
Toelang toelang no andji= Si Sabaj
Ko= pai bapa= katapian
Si Koeta= diateh koedo
Si Sabaj ditangan kida
Mandjawab Radjo Babandiëng
Ana= den Sabaj nan Aloeih
Tida= Bagoeno sasa koedian
Sasa daboeloe pandape=an
Kini ba= itoelah diana=
Tjarikan aië ba=a denaj
Tjarikan angin ba=a denaj
Tjarikan banta ba=a denaj
Raso karongkeh oeboen oeboen

Mandjawab io Sabaj nan Aloeih
Bapa^2 aj jo den di bapa^2
Kagilo malah bapa^2 den
Dimalah kadape^2 aië
Kito kan tangah na bange^2
Kapasië malah bapa^2 den
Dimalah kadape^2 angin
Kito dikoeroeä^2 nan dalam
Kadalang malah bapa^2 den
Dimalah kadape^2 banta
Kito kan tangah paparangan
Ko^2 bapa^2 na^2 aië djoeo
Ragoeä^2 lah aië mato den
Ko^2 bapa^2 na^2 angin djoeo
Den kipeh djo langan badjoe
Ko^2 bapa^2 na^2 banta djoeo
Koedoeänglah langan saroeweh
Ma^2 sanang hati bapa^2 den
Ma^2 oeweh hati Mangkoeta^2
Lah gantië^2 gantië^2 ramboei^2 den
Lah tamboeih tamboeih badjoe den
Baralah kagadang roegi den
Sakali mangisaj ramboei^2
Sagoetji minja^2 taboeang
Doeo kali mangisaj ramboei^2
Doeo soeke^2 piloeroe djatoeäh
Baralah kagadang roegi den
Bapa^2 aj tingga lah siko
Ma^2 den tjari Radjo nan Pandjang
Bahimbau Sabaj nan Aloeih
Iomalah ba^2 kato oerang
Ko^2 tida^2 tolong maloeli
Tolong manggantiëh ba^{2}a denaj
Ko^2 tida^2 tolong djo roegi
Tolong djo djariëh ba^{2}a denaj

Den teteng tida$^{=}$ tateteng
Den ia$^{=}$ tida$^{=}$ taia$^{=}$
Rang kampoeäng tolong manolong
Ama$^{=}$ tabao bapa$^{=}$ denaj
Lah poelang Sabaj nan Aloeih
Mambao bapa$^{=}$no tjako
Kaba baraliëh anjolai
Soenggoeäh baraliëh disanan djoeo
Aliehno bakeh parasajan
Ado sahari doeo hari
Badjalan Sabaj nan Aloeih
Mantjari Radjo nan Pandjang
Badjalan bagageh gageh
Moeko nan sirah bagaj sago
Paloeäh dikaniëng mamboerisi$^{=}$
Ko$^{=}$ djaoeäh aloen kasampaj
Ko$^{=}$ tibo ampiëng lah kini
Lah tibo garan disenan
Dihadapan Radjo nan Pandjang
Bakato Sabaj nan Aloeih
Toean den Radjo nan Pandjang
Dangakan ma$^{=}$ den katokan
Dangakan ma$^{=}$ den toetoeäkan
Iomalah ba$^{=}$ kato oerang
Anjoei$^{=}$lah batang den takankan
Den toehoeä$^{=}$ djo paro paro
To$^{=}$datang toean den pasankan
Kinilah mangko kabasoeo
Kamari marilah toean
Nja$^{=}$ siriëh samo djo gambië
Nja$^{=}$ santo baminja$^{=}$ aroem
Toean temba$^{=}$ mo bapa$^{=}$ den
Toean boenoeäh mo bapa$^{=}$ den
Djo sia taga$^{=}$ baroedjo
Djo sia sadaoen makan

Toean salapië= sakatidoeăran
Sasoekoeăng sakalang hoeloe
Toean salaoeă= sanasi
Mati bapa= tingga di toean
Mati toean tingga di bapa=
Kini mo iko kabalehno
Mandjawab Radjo nan Pandjang
Adië= den Sabaj nan Aloeih
Sabakan hati dahoeloe
Djan adië= pantjameh ame=
Soeroei=kan hati dahoeloe
Nja= kito bario-io
Mangko ba=itoe kato denaj
Tida= satië tingga di denaj
Satiëlah tingga di bapa=kan
Kini ka ba=a poelo lai
Mandjawab Sabaj nan Aloeih
Toean den Radjo nan Pandjang
Toean den nan manih moeloei=
Panoehoeă= kawan sairiëng
Panggoentiëng dalam lipè=an
Panjoeroeă= di palamoenan
Batadoeăh di lake= kandji
Bapidja= di orong orong
Iomalah ba= kato oerang
Anjoei=lah batang den takankan
Lai barisi ana= limbe=
Lah datang toean den pasankan
Kini lah mangko ka den lihe=
Mandjawab Radjo nan Pandjang
Adië=den Sabaj nan Aloeih
Dangakan ma=den katokan
Dangakan ma=den toetoeăkan
Iomalah ba=kato oerang
Mantji= satampan djo rangkiang
Pandjai=lawan djo gadoebang

Ba²itoe sanang no hati denaj
Kaba baraliëh anjo lai
Soenggoeäh baraliëh sanan djoeo
Bakato Si Nirawatoe
Toean den Radjo nan Pandjang
Dangakan ma² den katokan
Ama² den tjoeraj den papakan
Iomalah ba² kato oerang
Djantoeäng katajo ame²
Pinang moedo koeli²no mipih
Oesah toean pitjajo ame²
Si Sabaj moeloei²no manih
Mandjawab Radjo nan Pandjang
Adië² den Si Nirawatoe
Sabalah adië² den dahoeloe
Ma² kami bario-io
Ma² kami batido tido
Djo adië² Sabaj nan Aloeih
Mangko ba² itoe kato denaj
Den lah boeliëh katantino
Kasab batoeliëh banang ameh
Ago satahië ria Padang
Ago sariboe pitih garih
Maha lah oerang nan mamakaj
Antah koh Radjo nan Pandjang
Mahimbau Sabaj nan Aloeih
Toean den Radjo nan Pandjang
Kamari marilah toean
Kanangko nangkolah toean
Iomalah ba² kato oerang
Anjoei² lah batang den takankan
Den toehoeä² djo riboe riboe
Ta² datang toean den pasankan
Den toeroei² kalaman iboe
Kini ba² itoelah di Toean

Adat idoei= baleh mambaleh
Kaokan bana kareh toean
Ama= den oedji ameh matah
Ama= den toeloeă= boengko siko
Ama= den tjoebo masing garam
Na ma nan lama= makan di ang
Mandjawab Radjo nan Pandjang
Moeko lah merah bagaj sago
Tasinggoeăng karoentoeăng miang
Kini ba= itoe lah di adiĕ=
Kalau ba= itoe kato adiĕ=
Iomalah ba= kato oerang
Balaiĕ kapa di laboehan
Balaboeăh tantang Indopoero
Kalau ba= itoe kadikawan
Ka ba=a poelo kato hambo
Bahimbau Radjo nan Pandjang
Rang Loeha= rang Limo Poeloeăh
Rang Toeh rang Soemalanggang
Piobang Soengaj Baringin
Rang Soeajan rang Soengaj Balanti=
Rang Limboeăkan Padang Karambiĕ
Rang Sitoedjoeăh Banda Dalam
Rang Tandjoeăng Patih Loeboeă= Batingko=
Rang Batoe Hampa rang Tamboen Hidjoeă
Ko= soeko iriĕngkan denaj
Ko= tida= bia den soerang
Badjalan Radjo nan Pandjang
Katangah padang pahaoenan
Batamoe Sabaj nan Aloeih
Adiĕ= den Sabaj nan Aloeih
Kalau ba= itoe kato adiĕ=
Na= kito batimbang langkah
Na= kito bapasiĕh moeloei=
Na= samo manimbang badiĕ

Malangkah Radjo nan Pandjang
Bamain Sabaj nan Aloeih
Langkah kida badjarië=
Langkah soeo= badjadjelo
Dinai=kan langkah nan kida
Tagoerabaj langkah nan soeo=
Ditoempoekan gandam tadjelo
Baboeni tjando patië=an
Mandoelang tjando aso= badië
Lah kanaj Sabaj nan Aloeih
Bakato Sabaj nan Aloeih
Toean den Radjo nan Pandjang
Pandaj banaj toean manemba=
Tibo di dado djadi panau
Panau nan ampe= poeloeäh ampe=
Mandjadi tangah limo poeloeäh
Toeah mandjadi pandape=an
Tjintjin sambilan poetoeih satoe
Nan ampe= tingga diateh
Nan ampe= tingga dibawah
Lah poetoeih ditangah tangeh
Poetoeih djo apo kadioeleh
Ma= den baleh pantoen toean
Silereng ana= rang Padang
Makan djo kapalo matjo
Toean nan geneng tangah padang
Tahanlah temba= oerang marando
Malangkah Sabaj nan Aloeih
Lompe= laloe sakajoe kasah
Lompe= soeroei= sakajoe genggang
Dinai=kan langkah nan kida
Langkah nan kida badjalelo
Langkah nan soeo= badjarië=
Kasoeo= si gandjoeä lalaj
Kakida si gandjoeä loeloeäh

Kasoeo^2 tampan manganaj
Kakida tampan mamboenoeăh
Lah kanaj Radjo nan Pandjang
Lah kanaj djariĕng kapa^2
Lah kanaj lioeă^2 lioeă^2 pinggang
Lah kanaj dapoeă dapoeă baboe
Tampan to kalero^2 lai
Darah lah manjamboeă njamboeă
Oesah ditata mandi lai
Bakoesoeă^2 djo daoen lado
Oesah disasa mati lai
Lah kanaj temba^2 oerang marando
Bakato Sabaj nan Aloeih
Adiĕ^2 den Si Nirawatoe
Dangakan ma^2 den katokan
Iomalah ba^2 pantoen oerang
Katidiĕng si dingka dingkau
Barisi si hampo padi
Nirau aj baolah digau
Hambo ka poelang anjolai
Bakato Sabaj nan Aloeih
Marato^2 marangkoeăh diri
Manangih ta isa^2 isa^2
Bapa^2 aj djo den dibapa^2
Manto bapa^2 badiam sadjo
Ko^2 singke^2 tida^2 dioeleh
Ko^2 pandjang tida^2 dikaboeăng
Iomalah ba^2 kato oerang
Pantoen papatah di nan toeo
Alang bamain di oedaro
Ka hawan manggoenggoeăng taloeă
Dalam hari sahari nangko
Kasoedahan kito babaoeă
Ka hawan manggoenggoeăng taloeă
Manateh ditapa^2 tangan

Kasoedahan kito babaoeă
Tahoen mano moesim kapoelang
Loeroeih djalan ka Pajokoemboeăh
Kajoe djati batimba djalan
Tatakalo Sabaj ka roesoeăh
Bapa^{2} mati mandaj badjalan
Ko^{2} roentoeăh roemah nan gadang
Hato^{2}no baragiĕh agiĕh
Paloepoeăh di mandaj soerang
Talino ba^{2} itoe poelo
Ko^{2} mati ana^{2} nan boedjang
Rato^{2} no baragiĕh agiĕh
Roesoeăh di mandaj soerang
Roegino ba^{2} itoe poelo
Pisau katjiĕ goentiĕng Toenalam
Haroem sapantoen roempoei^{2} manih
Hari lah laroei^{2} rembang malam
Pakabaran ta^{2} koendjoeăng habiĕh
Bakato Sabaj nan Aloeih
Balaiĕ kapa ka Si Rantiĕh
Balaboeăh tantang Indogiri
Tantang ka Indopoero
Sadang na^{2} io inda^{2} boeliĕh
Sadang katoedjoe inda^{2} lai
Kami nan tida^{2} babatangno
Nja^{2} doeo pantoen saririĕng
Balaiĕ kapa Banoekopah
Sare^{2} moeatan api api
Sadangkan sadjo di na alah
To malah kito bahanti

AANTEEKENINGEN

aangaande in den kaba Sabaj nan Aloeïh voorkomende woorden, welke in Van den Toorn's woordenboek niet vermeld zijn.

---

r. 53 *tagoerambè*^{2} beduidt: wordt plotseling afgeschrikt en van eene voorgenomen beweging weerhouden; het is een rijmwoord met *mahambè*^{2}, evenals in den volgenden regel *tagoeradjah* waarvan als beteekenis wordt opgegeven: bijna door een misstap gestruikeld, een rijmwoord is met *managah*.

r. 63 *tampoeih* = rossig, van een paard, ook: lichtbruin.

r. 64 *mangangam* = met een krachtigen ruk den mond sluiten.

r. 83 *pahaoenan* beteekent: *pakoempoelan*, vergadering.

r. 91 *takatjondan* is ongeveer hetzelfde als *tadjoengkè*^{2}, veerend opspringen.

r. 123 *banoe kopah* is eigenlijk *banoeä Koepah*, maar aan den naam der stad Koefah denkt men even weinig als bij *banoeä Roehoen* aan het land Roem.

r. 135 *tagoerabaj*,[1] als synoniemen werden opgegeven: *tadanjoeä*^{2}, *tadanjò*^{2} en *talandjoeä*^{2}

r. 143 *to* is hier en in r. 145 = *ta*^{2}
kalerò^{2} zoude beduiden: *tapoeta-poeta*, zich wenden.

r. 144 *oeloeä-oeloeä*: een liaan met waterhoudende wortels.

r. 191 *pawaj* is een klein geel vogeltje.

r. 194 *djo*, Pajakombosch = *djoeo*

r. 211 *bagadjindiëngan* = overhellen.

r. 212 *ditoehoeä*^{2}; daarbij wordt verondersteld het steken met het mes tusschen duim en wijsvinger; met *diparò*^{2} wordt hetzelfde, maar meer in den zin van

werpen met het op de aangeduide wijze vastgeklemde mes, bedoeld, en met dikanta² het steken met het in de vuist geklemde wapen.

paro-paro is een soort onkruid: zie De Clercq's Plantkundig woordenboek, no. 986.

r. 213 seringan, niet alleen schuins uitkijken, maar ook naar boven blikken wordt hieronder verstaan.

r. 260 hadis, het Arabische ḥadith wordt hier, evenals in de Tambo Radjo gebruikt in den zin van papatah.

r. 263 mamandji, van pandji, beduidt: beroemd zijn en: stijgen in roem. Synoniem is mamandjoei².

r. 266 taliram tintam; als synoniemen werden opgegeven: takatjau en tjaboeăh.

r. 267 tarantiĕ² antiĕ²; hiervoor werd aangegeven: = talambè².

r. 277 lendo wordt gezegd van hoog gras dat neergeslagen is, ongeveer als moendoeă, rabah.

r. 287 latokan, om met katokan te rijmen, in plaats van lata²kan.

r. 360 tètêng, manètèng beteekent: optillen.

r. 374 mamboerisi² beduidt: uitbreken naar buiten.

r. 447 tido is in plaats van tida² voor den rijm met io gebruikt.

r. 503 badjariĕ² = talakè² kanaj loempoeă, in de modder een oogenblik blijven steken.

r. 506 ditagoerabaj, zie sub r. 135.

r. 552 si dingka dingkau, naam van een soort mand.

r. 560 manto; meer gewoon: ma to.

In de thans volgende vertaling zijn de klankhelften der pantoens niet opgenomen, daar dit én den samenhang zoude storen én wanbegrippen aangaande pantoens te weeg brengen zoude. De letterlijke, uitwendige zin, of beter: de beteekenis van elk woord afzonderlijk is in de noten ver-

meld, voorzoover overbrenging van die beteekenis in Nederlandsche termen mogelijk was. Misschien ware het beter geweest aardrijkskundige namen in de eerste pantoenhelften niet in de verhollandsching op te nemen; immers de indruk der zinledigheid wordt daardoor voor niet met plaatselijke toestanden bekende lezers nog sterker, terwijl allicht vergeten wordt dat de hoorders bijna alle in de pantoens vermelde plaatsen kennen, en velen aan eigenaardigheden van sommige dier afdeelingen en dorpen min of meer levendige persoonlijke herinneringen hebben.

De aanvangspantoen, pangka, is zesregelig. De eerste regel daarvan rijmt op den vierden, de tweede op den vijfden en de derde op den zesden. Feitelijk zoude de derde regel niet vertaald behoeven te worden, maar daar de inhoud ervan met den volgenden niet al te ongelijksoortig is, is die bij uitzondering mede vertaald. Op regel 4 — 6 wordt dus de nadruk gelegd door de woorden in r. 1 — 3, welke stuk voor stuk overgezet zouden „beduiden": op de ladang werken naar Sikadoendoeng (bij Padang Tarò^{e}), wieden naar den kant van het huis, houd het badjoe op. Wij vangen dus aan na regel twee:

„Houd het kleed op, Sabaj, leen mij een zonnescherm, [1]) het zal morgen, Zaterdag, lood regenen". Daarop antwoordde Sabaj de Schoone: „vader, ach vader, ga dezen Zaterdag niet naar de balaj vader, het water zakt, zeg ik, het is geen kronkelend water [2]). Een kwade droom, zeg ik, en geen goede droom was 't dien ik vannacht droomde; ik droomde dat de sirihstok omviel, ik droomde dat de groote karbouw verdween, dat de witte kip wegvloog.

Ik schrok wakker uit dien droom, en keek naar links en rechts, doch niets gaf geluid: had wellicht een djinn geluid gegeven, had misschien een setan zich vertoond? De haren rijzen te berge bij het aanhooren er van". Radjo Babandiëng [3]) antwoordde:

---

1) De bedoeling is: om er kogels in op te vangen, en: om mij te beschermen. 2) Bedoeld wordt: er is gevaar op komst. 3) De vader van Sabaj.

mijn kind Sabaj, mijn levensverlenging en hartesteel, geneesmiddel van vermoeidheid, bluschmiddel van koorts, koele plant gelegd op het hoofd [1], het is zooals de pantoen der ouden zegt: nasi saboekoe enz. [2]), indien aldus de droom was, dan heeft die een werkelijke uitlegging.

Als gij droomdet van den sirihstok die omviel, dan zal de wilde sirih opklimmen; als gij droomdet van den grooten karbouw die verdween, dan wordt Koeta^{e} [3]) belaagd; als gij droomdet van de witte kip die weg vloog, dan zal Koeta^{e} gaan trouwen. Het is niet noodig er veel over te spreken, als wij beiden het maar weten".

Daarop antwoordde Sabaj: „vader, ach vader, luister naar mijne woorden [4]) als gij zoo spreekt, wat zal ik dan nog zeggen?". Radjo Babandiëng antwoordde: „mijn kind Sabaj, wat dezen Zaterdag betreft, die mij tracht tegen te houden wordt eensklaps daarin belemmerd, die mij tracht te weerhouden struikelt; ik zal toch gaan, van mij is de strijd uitgegaan, blijf gij mijn kind thuis achter".

Het verhaal verandert [5]).

Radjo Babandiëng riep: „jongere broeder Salam Salamat, haal het paard uit den stal, het lichtbruine paard met de gevlekte pooten, dat den bek opent en krachtig sluit, dat loodwater drinkt, en kruitdamp opslokt".

Hij haalde 't paard uit den stal en toen het opgetuigd was, riep hij midden op het voorplein: „mijn heer Radjo Babandiëng, het paard heb ik opgetuigd,

---

1) Uitdrukkingen van liefkozing. 2) „Een beetje rijst voor den heelen dag, eten voor den prins van China". 3) Afkorting van Mangkoeta^{e}. 4) De pantoenregels 46 en 47 zijn niet te vertalen; de woorden daarin voor West en Noord zijn boekenwoorden, men rekent alleen met boven- en benedenloop. 5) Er staat, r. 58 en 59,: het verhaal verandert, maar betreft het zelfde onderwerp.

laat ons dus op weg gaan". Radjo Babandiëng verliet het huis, begaf zich naar het voorplein, en besteeg onmiddellijk het paard. Zoo begaf hij zich op weg; als de afstand ver was, ware het doel nog niet bereikt, als het dicht bij was, kwam hij dadelijk aan; hij bereikte de kampplaats, het midden der verzamelplaats, den door merkteekens aangewezen heuvel, de slanke pinangboomen, het buigzame pimping-riet, den driehoekigen Sikadoedoe^{2}-boom, en ontmoette daar Lompong Batoeah [1]. Deze sprak: „'t is zooals de pantoen zegt: de hanespoor staat omhoog door de omwinding van het buitengaren [2]. Het teeken dat er strijd zal zijn, is dat de vader van Sabaj is uitgekomen".

Hierop antwoordde Radjo Babandiëng: „mijn heer Lompong Batoeah, [3] . . . . verboden is het mij één stap te verzetten, of het leven zoude er mede gemoeid zijn". Toen sprak Radjo nan Pandjang [4]: „mijn heer Radjo Babandiëng, het is niet noodig voort te duwen [5] als bij het aarde schuiven op de sawah, noch achteruit te loopen als bij het planten, noch achterwaarts te gaan als bij het poten, noch overal iets te grijpen als bij het wieden. Wat betreft den loba^{2}, gij kunt dien op een ander veld overplanten, anders wordt gij getroffen door een schot van Radjo nan Kongkong, een schot van Toeh Si Moelanggang, die als 't ware de geledingen van het suikerriet telt, en de sirihtopjes afknijpt [6]. Zijn kogel gaat, en keert weêr terug, de lont barst overdwars, dan komt een gelukkig voorteeken uit [7]".

1) Mantri van Radjo nan Pandjang. 2) Daar de samenhang niet wordt verstoord, werd de pantoen vertaald. 3) R. 98 en 99 beteekenen: de hoofdnerf heeft vele geledingen, één valt in de padi. 4) De tegenstander zelf. 5) Aloei^{2} geeft, eenigszins grof, eene krachtige beteekenis aan het volgende woord. 6) De bedoeling is: zóó scherp schiet hij. 7) Het in de breedte gebarsten zijn bij een wapen is in 't algemeen een goed voorteeken.

Daarop antwoordde Radjo Babandiëng: „mijn heer, kom herwaarts, opdat ik u zegge, ... [1]), dat 't mij verboden is één stap te verzetten, anders zou het hoofd afgeslagen worden". Radjo nan Kongkong antwoordde: „heer Radjo Babandiëng, kom hier, midden op de vergaderplaats, midden op de kampplaats". Radjo Babandiëng sprong op, Radjo nan Pandjang schermde, Lompong Batoeah stapte, met den linkervoet maakte hij eene verkeerde beweging, en zijn rechtervoet lichtte hij op, de haan van het geweer ging over en de kruitrook kronkelde: Radjo Babandiëng was getroffen in den oksel [2]), geraakt in de lies, en in het schouderblad. Het zoude zich niet meer ten goede kunnen wenden, de liaanwortel was doorgesneden [3]), het zoude niet meer goed kunnen worden, het bloed spoot in stralen. Over den doode behoeft niet getreurd te worden, de kogel is ingedrongen [4]). Toen Radjo Babandiëng gesneuveld was, sprak Radjo nan Pandjang: [5]) „het bloed is uitgestort op de kampplaats,- wij zijn heengegaan. Zijn pantoen werd beantwoord door Lompong Batoeah, die sprak: [6]), wij zijn henengegaan, en hebben een opdracht gegeven aan de groene vliegen, en alles toevertrouwd aan den dauw des nachts [7])". Verheugd van hart was Lompong Batoeah. Een derden pantoen [8]) zong Radjo nan Kongkong, en daarbij zeide hij: „het leven is

---

1) R. 123 en 124 beduiden: een schip uit Koefoh vaart, de stuurman houdt het zonnescherm. 2) Eigenlijk: het netwerk van den vleugel bij den haan. 3) Beeld ontleend aan een taajen wortel, waaruit na doorsnijding vocht spuit. 4) Het eerste pantoengedeelte beduidt: het lijk behoeft niet gewasschen te worden, slechts afgewreven met koebangbladeren. 5) De in regel 153 genoemde plaatsen liggen in den pasisië, dat hier tegenover de darè= gesteld wordt. 6) Ook in dezen pantoen is het bovenland tegenover het benedenland gesteld; de laatstgenoemde plaats ligt in de „rantau". 7) De zin is: wij laten het lijk onverzorgd achter. 8) De plaatsen in regel 167 en 168 genoemd liggen in Mandeling.

afgesneden, het lichaam ligt uitgestrekt, de ziel is opgegaan tot den Heer".

Het verhaal neemt eene wending.

Door Allah's voorbeschikking liepen kleine kinderen naar de kloeke gombak-boomen van Palangaj, naar de in een driehoek geplante klapperboomen, naar de groote andong-vruchten: naar het huis van Sabaj, en luide riepen zij uit: „oudere zuster Sabaj, hoe kunt gij daar zoo zitten weven, uw vader is dood, doorschoten door Radjo nan Pandjang midden op de kampplaats, midden op het slagveld, door vijanden niet aan te roeren, door vrienden niet mede te nemen". Verschrikt zeide Sabaj in pantoen vorm [1]), „och, wat is dat van zoo even, herhaal het nog eens!". Haren pantoen beantwoordende [2]) zeiden de kinderen: „als het herhaald wordt, rijzen de haren ten berge bij het aanhooren.

Het verhaal verandert, en wendt zich naar de moeder. „O moeder Sadoen Saribaj [3]) luister naar mij, hoor mijne woorden aan, ... [4]) allerwege is geschreeuw, de geweren knallen, 't schijnt dat vader getroffen is". De moeder antwoordde: „mijn kind Sabaj . . . [5]) wees niet zoo hevig ontsteld, men schertste misschien maar. Als gij vermoeid zijt van het weven, en afgemat van het hanteeren van het weefraam, kouw dan eerst wat sirih; komaan laat ons gaan". Met wilde beweging stormde Sabaj de middenruimte binnen, zwenkte de kamer in, en draaide de groote kisten open, zoodat het uittrektouw gonzend geluid

1) R. 191 en 192 beduiden: de kleine vogeltjes vliegen naar de wilde salie, en zetten zich op de twijgjes van de saligoeri. 2) R. 198 en 199 beduiden: het haar wordt in den pan gereinigd, en na reiniging in het water gelegd. 3) Deze zou uit Pajakombo afkomstig zijn. 4) De eerste twee regels van de pantoenhelft zijn bij uitzondering vertaald; r. 211—213 beduiden: de manden hellen, er wordt naar geworpen met paro-paro, naar uitgekeken met schuinen blik. 5) R. 217 en 218 beduiden: gij behoeft niet zoo hevig te keer te gaan, de hoofdnerf heeft vele geledingen.

gaf. Toen al de zeven kisten geopend waren, nam zij een geweer, een greepje kruit, één kogel, en begaf zich op weg. Vlug stapte zij naar beneden, de teêre lendenen bewogen zich bevallig, de fijne [1]) tjoemara stootte overal tegen aan, het opgemaakte kapsel ging uiteen, en de lange haren raakten los. Op het voorplein aangekomen wendde zij zich naar den kant van het huis; tot op den grond sleepten de loshangende haren, en luidde riep zij uit: „mannen van Baso, van Padang Taro^{e}, van Biaro, van Balaj Goerah, van Tjandoeäng, van Koto Laweh, van Koeraj Banoehampoe, van Sariĕ^{e}, van Soengaj Poea, van Siano^{e}, van Koto Gadang, van Salo, van Koto Baroe, van Kapau, van Pandam Basasa^{e}, van Kamang, van Aiĕ Tabiĕ^{e}, van Gadoei^{e}, van Tilatang, van Magè^{e}, van Tigo Loerah [2]), als gij wilt vergezelt mij dan, zoo niet laat mij dan alleen gaan . . . . [3]) als het geluk mij dient, zal mijn naam beroemd worden, indien niet, dan zal ik verloren gaan".

Zij liep in verwarring en als doelloos; als zij op een mier trapte, werd die niet gedood, maar een rijststamper waartegen zij struikelde brak in drieën, en het rijstblok waar zij tegen aan zwaaide werd verbrijzeld. Ach hoe moe werd het lichaam! Als de afstand ver was ware zij er nog niet aangekomen, als het dicht bij was, had zij het reeds bereikt. Eindelijk kwam zij er aan, op het midden van de kampplaats; reeds zag zij het neêrgebogen alang-alang gras, en zichtbaar werd ook het uitgestrekte lijk. Zeer verschrikt jammerde zij: ach vader, mijn vader,

1) Amboen duidt in het algemeen iets fijns aan, tjoemaro amboen is niet genoemd naar den dauw. 2) De genoemde plaatsen liggen in het Agamsche, 3) Voor zoover het eerste gedeelte van den pantoen in r. 261—264 vertolking toelaat, zoude het beduiden: de postelein wordt tot pap en brei gemaakt en met lepels opgeschept.

hier ligt nu het lijk ternêer, hier is het bloed vergoten, hier is het laatste voedsel verteerd en de drank verdroogd, ach vader mijn vader, ... [1]) toen ik het u in den beginne zeide, werd het niet ter harte genomen, maar ter zijde gelegd; wie moet het nu lijden? Vader, ach vader, hoor naar mijne woorden, ik zal het duidelijk maken en verklaren; „het water wijkt," zeide ik, „het water kronkelt" zeide vader; „een booze droom", zeide ik, „een goede droom" zeide vader „Roep nu Mangkoeta^{2} uw troetelkind; een stuk lamang was voor Mangkoeta^{2}, en stuk djagoeng voor Mangkoeta^{2}, een brok suikerriet voor Mangkoeta^{2}, maar de harde geledingen waren voor Sabaj. Als Mangkoeta^{2} thuis was, mocht hij geen grof keukenwerk verrichten; als vader naar de vechtplaats ging en won, dan was van den gespikkelden haan [2]) het vleesch voor Mangkoeta^{2} en de beentjes voor Sabaj. Als vader naar de speelplaats ging was Koeta^{2} te paard, en liep Sabaj aan den linkerkant". Toen antwoordde Radjo Babandiëng: [3]) „mijn kind Sabaj, berouw na de daad is onnut, vóór de daad is 't winste, weet ge wat ge moest doen. zoek water voor mij, lucht en een kussen, 't is me alsof de fontanel wordt uitgerukt". Sabaj antwoordde: „ach vader, waar zal ik water vinden, wij zijn immers midden in de hitte! Wordt vader onnoozel? Waar zal ik lucht vinden? Wij zijn in een diepe kuil. Vader wordt dwaas, waar zal ik een kussen vinden? Wij zijn immers midden op het slachtveld? Als vader toch water wil, slurp dan

---

1) De eerste pantoenhelft, r. 287 — 289 beduiden: toen 't in den beginne door mij werd neêrgelegd, werd 't niet in de rijst, maar op de dijkjes gelegd. 2) Degeen wiens haan gewonnen heeft krijgt dien van den verliezer; hierop doelt deze regel. 3) De voorstelling is dat de gesneuvelde enkele oogenblikken tot het leven terugkomt. en dan de woorden spreekt.

mijne tranen, als vader lucht wil zal ik U met mijne mouwen bewaajeren. Als vader een kussen wil, houw mij dan een arm af, dan zal vader tevreden zijn en het hart van Mangkoeta² voldaan. Gedund is mijn haar, versleten is mijn kleed, hoe groot zal mijne schade zijn! Als ik mijn haar éénmaal ontwar, is eene flesch olie er nutteloos aan besteed, als ik het twee malen doe, vallen er twee schepels kogels. Hoe groot zal mijne schade zijn? Vader, blijf gij hier, ik ga Radjo nan Pandjang zoeken". Luide riep zij toen uit [1]) . . . „als gij mij niet helpt met geld, helpt mij dan met medewerking en moeite doen; ik trachtte het lijk op te tillen, maar kon het niet, ik poogde het te torsen, maar vermocht het niet. Mannen van den kampoeng helpt mij, mijn vader moet vervoerd worden".

Zoo ging Sabaj terug om haren vader te vervoeren. Wederom verandert het verhaal.

't Was een of twee dagen na de droeve ervaringen dat Sabaj op weg ging om Radjo nan Pandjang te zoeken. Met spoed ging zij, haar gelaat was rood als sagovruchtjes, het zweet brak uit op haar voorhoofd; eindelijk kwam zij ter plaatse, vóór Radjo nan Pandjang. En zij sprak: „Mijn heer Radjo nan Pandjang, luister naar mijne woorden, hoor naar mij, 't is zooals de menschen zeggen . . . . [2]) als gij niet gekomen waart, zoude ik U ontboden hebben, nu zal de ontmoeting plaats vinden. Kom herwaarts heer, hier is sirih en gambir, hier is geurige tabak. Gij hebt mijn vader doodgeschoten! Met wien stondt gij samen in het hanengevecht [3]), met wien at gij

1) De eerste helft beduidt: als gij mij niet helpt met katoenklossen, helpt mij dan met spinnen.

2) R. 384 en 385 beduiden: weggedreven is de stam waarop ik steunde, ik wierp er naar met paro-paro.

3) De bedoeling is: was hij dien gij gedood hebt vroeger niet uw beste vriend, uw echte kameraad?

van één blad, met, wien waart gij op één mat, één slaapplaats, één hoofdkussen, met wien at gij van één gerecht? Als vader gestorven ware zoudt gij de vervanger zijn geweest, indien gij gestorven waart, zoude vader zijn opgetreden, en nu zal de vergelding komen!

Radjo nan Pandjang antwoordde: „mijne zuster Sabaj, wees wat geduldig, wees niet al te zeer ontrust, laat uwen toorn zakken, dan kunnen wij onderhandelen. Ik sprak zóó omdat de schuld niet bij mij lag, maar bij uwen vader, wat zullen wij er nu nog aan doen?"

Sabaj antwoordde: „mijn heer Radjo nan Pandjang, onbetrouwbaar zijt gij van mond, gij werpt een lans naar hem die als vriend met ons is, [1]) gij knipt in de vouwen, gij die zich verbergt op een zichtbare plaats, die schaduw zoekt in het korte gras, die trapt in het zundgat, ... [2]) nu zijt gij op mijn last hier gekomen, nu zal ik u eens zien".

Radjo nan Pandjang antwoordde: „jongere zuster Sabaj, hoor naar hetgeen ik zeg, het is wel zoo als men zegt: de muis te zamen met de rijstschuur, de naald tegenover het hakmes, zoo ben ik tevreden [3]). Weêr verandert het verhaal.

Nirawatoe [4]) sprak: „mijn heer Radjo nan Pandjang, hoor naar mijne woorden, ik zal het uitleggen en verklaren, ... [5]) vertrouw niet al te zeer op de

1) De bedoeling van deze vijf uitdrukkingen is: iemand wiens lagen en listen ontdekt worden. 2) De woorden in r. 420 en 421 beduiden weggedreven is de stam waarop ik steunde, het water is vol kleine limbê²-vischjes. 3) De bedoeling is: nu ik, grove man, sta tegenover u eene zoo fijne vrouw ben ik verheugd. Gewoonlijk zegt men: mantji² satoembang djo rangkiang, en doelt daarmede op een man die door zijn huwelijk met eene vrouw van hooger afkomst ongelukkig wordt, en zich met die spreekwijze en gedachte troost. 4) Vrouw van Radjo nan Pandjang. 5) R. 439 en 440: het hart is het sterke draagtouw, de jonge pinang heeft een dunne huid.

verleidelijke woorden van Si Sabaj". Radjo nan Pandjang antwoordde: „jongere zuster Nirawatoe, heb wat geduld, dan kunnen wij onderhandelen met Sabaj de Schoone. Ik spreek zoo omdat ik nu gekregen heb een stuk voor den baan van mijn badjoe die met echt goud doorweven is, ter waarde van een tahil in Padangsch geld, van duizend Engelsche pitih's, zooals zelden iemand draagt, behalve wellicht ik zelf" [1]).

Toen riep Sabaj uit: „mijn heer Radjo nan Pandjang, kom herwaarts, ... [2]) als gij niet gekomen waart, zou ik u ontboden hebben, of ik hadde u bezocht bij de woning van uwe moeder; nu is het aan u, de gewoonte in het leven is zich op elkaar te wreken, beproef nu uwe sterkte, dan zal ik toetsen het ruwe goud, en hier probeeren het gewicht, en proeven het zilte van het zout; al wat u smaakt moogt gij eten" [3]).

Daarop antwoordde Radjo nan Pandjang met een gezicht zoo rood als sago-vruchtjes, in de gevoeligste plek getroffen: „zoo moest gij nu doen als gij zoo spreekt . . . . [4]), als ge dat verlangt [5]) wat zal ik dan nog meer zeggen?" Luide riep hij uit: „mannen van Loeha^{2}, van Limo Poeloeh, van Toèh, van Soemalanggang, van Piobang, van Soengaj Baringin, van Soeajan, van Soengaj Balanti^{2}, van Limboekan, van Padang Karambië, van Sitoedjoeäh, van Banda Dalam, van Tandjoeng Patih, van Loeboeä^{2} Batingkö^{2}, van Batoe Hampa, van Tamboen Hidjoeä [6]), als gij

1) De man bedoelt: nu ik zulk een schoone maagd gekregen heb, laat ik haar niet gaan. 2) R. 461 en 462: weggedreven is de stam waarop ik steunde, ik wierp er naar met riboe-riboe gras. 3) De bedoeling is: val mij aan op welke wijze gij wilt. 4) R. 478 en 479: het schip zeilt op de reede, het ankert bij Indopoero. 5) Kawan in kadikawan, r. 480, duidt de tweede persoon aan. 6) Alle plaatsen in het Pajakombosche.

wilt begeleidt mij, zoo niet laat mij dan alleen gaan". Toen ging Radjo nan Pandjang naar het midden der kampplaats, en sprak tot Sabaj: „jongere zuster, nu gij aldus gesproken hebt, zullen wij schermen, wedijveren in welsprekendheid, en elk een geweer hanteeren". Radjo nan Pandjang schreed, Sabaj schermde; het linkerbeen bleef steken in de modder, het rechter slingerde zich, hij greep den slendang *gandam tadjelo*, daardoor ging de haan over, geweerrook dwarrelde, Sabaj de Schoone was getroffen. Zij zeide: „mijn heer Radjo nan Pandjang, zeer bekwaam zijt gij in het schieten, als 't de borst treft wordt het een vier en veertig voudige panau-vlek, tot de helft van het vijfde tiental [1]; dat is een voorteeken dat uitkomt! Van negen ringen is één doorgebroken, vier blijven er boven, vier er onder, de middelste is doorgebroken, eenmaal gebroken kan 't niet gelascht worden ... [2], gij die zoo kloek zijt op het veld, weersta het schot eener ongehuwde vrouw".

Toen schreed Sabaj, en sprong de lengte van een rol lijnwaad, en sprong terug de lengte van een rol gestreepte stof, het linkerbeen tilde ze op, en het slingerde nêer, het rechter bleef steken in de modder, naar rechts maakte zij eene langzame beweging, naar links eene sierlijke wending, naar rechts scheen het te zullen treffen, naar links te zullen dooden. Radjo nan Pandjang was geraakt, getroffen in den oksel, in de lies, in het schouderblad, 't zou zich niet meer ten goede kunnen wenden, het bloed spoot er uit .... [3] over den doode behoeft niet

---

1) De bedoeling is ironie: uw schot verwondt mij niet, maar vormt een sieraad op mijn borst; wel schiet gij scherp, maar mij deert gij niet. Bekend is de voorliefde voor het getal 44 in de Perzische en Maleische litteratuur en mystiek. 2) Silereng in het eerste gedeelte der pantoen, r. 524 en 525 is een mannennaam. 3) De beschrijving en de pantoen is gelijk aan die welke bij de vermelding van het sneven van den vader van Sabaj gebezigd werden.

getreurd te worden, hij was getroffen door het schot eener ongehuwde vrouw.

Daarna sprak Sabaj: „jongere zuster Nirawatoe, hoor naar mijne woorden . . . . [1]) vervoer gij hem, ik keer huiswaarts".

Toen weeklaagde Sabaj, snikkende, en de handen tegen de borst gedrukt; „vader, ach vader, wat zijt gij onbewegelijk, wat afgekort is wordt niet verlengd, wat te lang is wordt niet ingekort . . . . [2]) dezen dag zijn wij voor het laatst samen, ... [3]) voor het laatst, in welk jaar zult gij wederkomen?. . [4]) In groote droefenis kwam Sabaj, toen de vader dood was en de moeder henenging . . . [5]) Wanneer een zoon sterft, wordt door velen rouwklacht aangeheven, en is de smart en ook het verlies voor de moeder alleen. „Het is reeds laat, 't is nacht, het verhaal is nog niet uit". . . [6]).

Sabaj komt op en spreekt . . . . [7]) „terwijl gij nog meer wilt, krijgt gij het niet, terwijl gij meer wenscht, is er niet meer, wij hebben den boom niet (n. l. om er de vruchten van te plukken), en nu nog één pantoen: . . . [8]) „weest maar tevreden met hetgeen er geweest is; hier houden wij op".

---

1) R. 552 en 553: de mand *si dingka dingkau* is gevuld met rijstschilletjes. 2) De bedoeling is: wat hier geschied is, is onherstelbaar. 3) R. 565 en 566: de roofvogel speelt in de lucht, en draagt eieren naar de wolken. 4) R. 569 en 570: eieren draagt hij naar de wolken, hij broeit in de holle hand. 5) R. 573 en 574: recht is de weg naar Pajakombo, djatiboomen aan weêrskanten. De achtregelige pantoen, r. 577 — 584 is dubbel-rijmend. De uiterlijke beteekenis der woorden is: als het groote huis invalt, gaat de atap in vele deelen, en blijven de wanden en de touwen voor de moeder alleen. 6) Tot het publiek gesproken. 7) De plaatsen in de pantoenhelft r. 590 — 593 liggen in Painan. 8) De lading van het schip in r. 598, api-api, is: spiegeltjes zooals die in uitgesnedene voorgevels gebruikt worden.

Epigraphische aanteekeningen

DOOR

Dr. N. J. KROM.

IV.

Het heiligdom te Palaḥ.

Wanneer men in den Nāgarakṛtāgama het verslag der verschillende reizen van koning Hayam Wuruk door zijn rijk leest, valt het op, dat daarbij nergens melding wordt gemaakt van de Tjandi Panataran. Toch moet de hoofdtempel daar ter plaatse in die dagen reeds bestaan hebben, want terwijl de kleine tempel, de zoogenaamde pĕndopo en de badplaats jaartallen dragen uit den tijd na de verschijning van den Nāgarakṛtāgama, staat op de vier tempelwachters bij het hoofdgebouw het jaar 1269. En nu moge het al waar zijn, dat men een tempel niet altijd dateeren kan naar een bijbehoorend beeld, dat er immers bij de oprichting van het nieuwe gebouw van elders heen gebracht kan zijn, de wachters van Panataran vormen zoozeer een geheel met het tempelgebouw, dat men ze niet wel van elkander scheiden kan. Trouwens, ook al was de tempel zelf van later datum, er zijn ter plaatse nog een aantal wachters met vroegere jaartallen gevonden, zoodat in elk geval aangenomen moet worden, dat zich in Hayam Wuruk's tijd te Panataran een heiligdom bevond.

De meest natuurlijke verklaring van het niet voorkomen van dien naam in het lofdicht, is uit den aard der zaak, dat het heiligdom toen een anderen naam droeg, op dezelfde wijze als waarschijnlijk het geval geweest is met de Tjandi Djaboeng, welke evenmin onder de tegenwoordige benaming

vermeld wordt bij 's konings reis door den Oosthoek, doch niettemin door hem bezocht werd, als althans ons vermoeden juist is, dat deze tempel dezelfde is als het oude heiligdom van Kalayu [1]). Ten einde nu iets naders hieromtrent te weten te komen, zal het zaak zijn de plaatsen in den Nāgarakṛtāgama, waarbij sprake is van reizen in de buurt van het tegenwoordige Panataran, even na te gaan.

De eerste is zang XVII, strophe 5, welke aanvangt:

Yan tan mangka mareng Palaḥ marĕk i jöng hyang Acalapati bhakti sādara,
pantĕs yan panulus ḍatĕng ri Balitar mwang i Jimur i Çilāhrit ālĕngöng,

of volgens de vertaling van Prof. Kern [2]):

„Anders gaat hij naar Palaḥ eerbiedig en nederig hulde brengende aan de voeten van den goddelijken Bergheer. Het is wel te begrijpen, dat hij zijn tocht dan voortzet naar Blitar, Djimur, in't liefelijke Çilāhrit".

De beide laatste plaatsnamen zijn onbekend, doch Balitar is natuurlijk Blitar. De reis daarheen is voor den uit Majapahit komenden vorst een „voortzetting" vanuit Palaḥ, m.a.w. Palaḥ met zijn Çiwa-heiligdom lag tusschen Majapahit en Blitar, en betrekkelijk dicht bij het laatste, aangezien de voortzetting van de reis daarheen voor de hand heet te liggen.

Vervolgens wordt een tocht in deze zelfde buurt vermeld in zang LXI, strophe 2:

Ndan ring Çāka tri tanu rawi ring Weçāka,
Çrī-nāthāmūja mara ri Palaḥ sabhṛtya,
jambat sing rāmya pinaran irān lālitya,
ring Lwang-wĕntar mmangụ ri Balitar mwang Jimbe.

Vertaald [3]): „En in Çāka 1283, in (de maand) Waiçākha, ging Z. Maj. de Heerscher met zijn dienaren naar Palaḥ om devotie te verrichten. Alle schoone plekken bezocht hij

1) Zie hierover Tijdschr. Aardrijksk. Genootsch. 2: XXX (1913) p. 652 sq. (Hayam Wuruk en de Tjandi Djaboeng).

2) Bijdragen Ind. Tl.-, Lnd.- Vlkk. 7, IX p. 368.

3) Ibidem 68 p. 396.

zich vermeiende; te Lwang-wĕntar gaf hij zich over aan dichterlijk gemijmer, te Balitar en Jimbe".

In de volgende strophe wordt dan verhaald, dat de vorst van Balitar Zuidelijk trok, in Loḍaya aankwam en vervolgens de streek langs het strand doorkruiste. Ook hier zijn de plaatsnamen weer zeer duidelijk. Lodaja heet nog thans het Zuidelijk van Blitar gelegen district, dat men door moet, om aan het strand te komen. Jimbe is nog over in de tegenwoordige desa Djiembe, ook in de buurt van Blitar, vanwaar het bekende thans te Bără staande Ganeçabeeld afkomstig is. Eindelijk is het mogelijk, dat van Lwang-wĕntar nog iets steekt in het tegenwoordige Sawĕntar, naam van een eveneens in het Blitarsche gelegen tempeltje. Ook hier blijkt dus weer duidelijk, dat de van het Noorden komende koning, om Blitar en omstreken te bereiken, een heiligdom Palaḥ passeeren moest.

Nu zou dat alles nog niet voldoende zijn om dat Palaḥ in het toen ter tijd reeds bestaande, Noordelijk van Blitar gelegen Panataran te zoeken, ware het niet, dat bij den tempel van Panataran een inscriptie staat, behelzende een schenking aan den bhaṭāra i Palaḥ [1]). Men weet, hoe mooi de groote steeninscripties, voorzoover ze niet voor verzamelingen versleept zijn, op hun oude plaats gebleven zijn, daaruit blijkende, dat de dorpen of gehuchten, waar ze staan, de oude op den steen vermelde namen hebben behouden. Zoo vindt men Turun hyang vermeld op een steen te Troeneng, Kamalagyan te Kĕlagèn, zoo kwam de oorkonde over Hantang uit het tegenwoordige Ngantang, zoo staat die over Panumbangan te Ploembangan, die over Jaring in het gehucht Djaring, die over Cĕkĕr in de desa Tjĕkĕr, zoo ziet men Añjuk op een steen bij Ngandjoek, Jiu op een steen van Djijoe staan. Op die zelfde manier mag dunkt ons aangenomen worden, dat de praçāsti aangaande Palaḥ nog op zijn oude plaats staat; wat zou er trouwens ook voor reden

1) Verhand. Bat. Gen. LX no. LXXIV pag. 177—179.

geweest kunnen zijn om dat zware stuk te gaan verzetten?

Wanneer wij nu onze gegevens resumeeren, dan krijgen wij het volgende: 1o. In de nabijheid van Blitar en ten Noorden van die plaats lag in Hayam Wuruk's tijd een heiligdom Palaḥ; 2o. De in de nabijheid van Blitar en ten Noorden van die plaats gelegen Tjandi Panataran moet in dien tijd reeds bestaan hebben; 3o. Bij de Tjandi Panataran staat een steeninscriptie aangaande het heiligdom Palaḥ. Dat uit de combinatie van die drie gegevens de hooge waarschijnlijkheid volgt, dat bij het tegenwoordige Panataran het oude Palaḥ te zoeken is, spreekt dunkt ons voor zich.

Doch er is een bezwaar. De koning vereerde te Palaḥ den goddelijken Bergheer, Acalapati, waarmede toch wel niemand anders dan Çiwa bedoeld kan zijn. Hoe daarmee te rijmen, dat Horsfield, toen hij in 1815 Panataran bezocht, op het bovenste terras een beeld van Brahmā aantrof? Een vergissing van Horsfield in wat het beeld voorstelde, is uitgesloten, daar hij uitdrukkelijk de vier hoofden vermeldt [1]).

Dat bezwaar is overigens minder erg, dan het lijkt. Vooreerst zij er op gewezen, dat nergens, op Java zoo min als in Voor-Indië, ooit sporen van een afzonderlijke Brahmā-vereering of Brahmā-tempel aangetroffen zijn. Deze god komt slechts voor als onderdeel van de drieëenheid, welker hoofdpersoon Çiwa is, gelijk dan ook bijv. de Brahmā-tempel te Prambanan slechts een zijtempel is van den grooten Çiwa-tempel, aan welks anderen kant ook weer een kleinere zijtempel van Wiṣṇu staat. En waar nu Horsfield van te voren verhaald heeft „the upper area (= het bovenste terras) was a regular square, but as appears from the remains of various foundations, subdivided into partitions", daar is het zeer wel mogelijk, dat ook te Panataran Brahmā slechts als lid van den trias optrad en in de andere „partitions" plaats geweest was voor een Çiwa, als hoofdbeeld, en een Wiṣṇu, beiden vóór 1815 verdwenen. Doch ook al mocht men met deze

1) Bij Raffles, History of Java, II (1817) p. 40.

verklaring niet mee willen gaan, dan laat Horsfields mededeeling toch nog ruimte voor een andere oplossing: hij spreekt namelijk nog van een tweede beeld, staande op het tweede terras en niets belet ons dat voor den door den vorst vereerden Çiwa te houden. Ook dat tweede beeld, hoewel het aan den muur bevestigd was, is thans niet meer ter plaatse, doch gesteld het geval, dat boven alleen Brahmā troonde, dan ligt het toch zeer voor de hand, dat in een ander deel van het gebouw ook gelegenheid was voor de vereering van den veel machtigeren en veel meer algemeen gedienden Çiwa. En speciaal de koning had alle aanleiding juist aan Çiwa zijn hulde te gaan betuigen, daar deze immers de stamvader van de dynastie werd geacht.

Hoe het ook zij, in geen geval lijkt ons de aanwezigheid van dien Brahmā voldoende reden om te ontkennen, dat de koning te Panataran zijn devotie voor den Bergheer zou hebben kunnen verrichten.

En wanneer dit bezwaar vervalt, pleit onzes inziens de waarschijnlijkheid voor een gelijkstelling van Panataran met het heiligdom van Palaḥ.

V.

De Çiwabuddha-tempel.

Het zal zeker de moeite waard zijn eens na te gaan, waar de vermaarde Çiwabuddha-tempel, in welke koning Kṛtanagara is bijgezet, gelegen kan hebben, dat door Prapañca zoo hoog geprezen monument: aparimita halĕp ni tingkaḥ nika swargga tulyānurun, „onbeschrijfelijk prachtig is het voorkomen ervan, gelijk den hemel op aarde nedergedaald". Men vindt de beschrijving, benevens het verhaal van een uit dezen tempel op wonderdadige wijze verdwenen Akṣobhyabeeld in den Nāgarakṛtāgama, van het slot van zang LV tot en met zang LVII, een vertaling en bespreking door Prof. Kern in Bijdragen 68 pag. 387 — 391.

Allereerst dient te worden vastgesteld, hoe precies de naam

van het heiligdom was, hetgeen later zal blijken van belang te zijn. In twee versregels van bovengenoemde episode uit het gedicht wordt de naam genoemd, en wel in LV: 3 en LVIII: 1, respectievelijk luidende: . . . . umaro Jajawari suku sang hyang adri kumukus, en . . . . i saḥ nira ring Jajawari Paḍameyan ikang dinunung. Op beide plaatsen is er dus twijfel mogelijk, of men moet lezen Jajawar i suku, Jajawar i Paḍameyan, dan wel Jajawa ri suku, Jajawa ri Paḍameyan; wat de beteekenis betreft, maakt dat natuurlijk geen onderscheid. Gelukkig is echter met zekerheid uit te maken, welke lezing de juiste is; immers daar in dit heiligdom een koning was bijgezet, moet het ook vermeld worden in de opgave der koninklijke graftempels, welke te vinden is in zang LXXIII-LXXIV. Werkelijk komt het daar ook voor [1], en wel op zulk een wijze, dat het op dezen naam volgende woord met een a begint, die met den slot-a van Ja(wa)jawa wordt samengetrokken. Daardoor staat vast, dat er geen r op het eind van den naam kan gestaan hebben, zoodat de plaats van het heiligdom dus Jajawa heette.

Ten einde nu de ligging te weten te komen, is de eenige weg te trachten den koning weer op zijn tocht te volgen. Hij komt van het ons onbekende jachtpark Nandanawana en is op weg naar zijn hoofdstad. Daarbij doet hij een menigte onbekende en onzekere plaatsen aan, om dan echter op een gegeven moment Pāṇḍakan te bereiken, in welken naam het niet moeielijk is de nog tegenwoordig zoo heetende districtshoofdplaats te herkennen, een plaats, die ook in den Pararaton voorkomt. De vorst zal daar wel uit Zuidelijke richting gekomen zijn, immers hij is van te voren Pagĕr Talaga gepasseerd, welke zelfde plaats blijkens de bedoelde passage uit den Pararaton [2]) door den van Singhasāri naar het Noorden vluchtenden Wijaya vóór Pāṇḍakan wordt aangedaan.

1) Zang LXXIII, strophe 3.
2) Zie 20: 15 — 31.

Hoe trekt nu de vorst van Pāṇḍakan verder? Hij bereikt een eveneens onbekend Padamayan en maakt vandaar uit in Zuid-Westelijke richting een uitstapje naar het aan den voet van een vuurspuwenden berg gelegen Jajawa. Dan gaat hij naar Paḍameyan, houdt stil te Cūnggrang, waar hij een hermitage bezoekt, en vertrekt dan, in Westelijke richting aan den voet van den berg, den weg nemende over de vroeger bereisde plaatsen (mangkat angulwan i jöng ning acala mahawan sakamārgga dangū).

Zoo komt hij via Japan te Majapahit terug. Welke nu ook die vroeger bereisde plaatsen mogen zijn, het zijn natuurlijk niet de zoo juist opgesomde tusschen Nandanawana en Pāṇḍakan, daar de koning op die manier precies weer den verkeerden kant zou uitgaan.

Hebben we nu al, als we op de kaart een eindweegs Noordelijk van Pandakan den naam Kĕdamean aantreffen, het vermoeden, dat dit wel eens Paḍameyan kon zijn en de vorst dus voorloopig Noordelijk trok, dat vermoeden wordt eerst zekerheid door een epigraphisch gegeven. Wij bedoelen het feit, dat de hermitage van Cūnggrang op een beschreven steen voorkomt en dat die steen zich bevindt in de desa Soektji, aan den Noord-Oost-kant van den Pĕnanggoengan [1]). Indien de vorst van hieruit verder Westelijk langs den voet van den berg trekt, is dat de rechte weg naar zijn hoofdstad en daarmee is dan tevens duidelijk, wat met die „vroeger bereisde plaatsen" bedoeld is: immers dit stuk weg is juist hetzelfde, waarmee de vorst zijn in zang XVII en volgende beschreven reis naar den Oosthoek begonnen is [2]), en daar de dichter die plaatsen allen reeds vermeld had, ligt het voor

1) Zie Verhand. Bat. Gen. LX no. XLI pag. 72sq. coll. Rapp. Oudh. Comm. 1904 p. 29. In verband met het acala pawitra van het vers, zij gewezen op het dharmmāçrama ing pāwitra (7), pañcuran ing pāwitra (9) van de òorkonde.

2) Hierover vergelijke men Prof. J. F. Niermeyer's opstel „De rondreis van een koning van Madjapahit door Java's Oosthoek", in Tijdschr. Aardr. Genootsch., 2: XXX (1913) p. 322 sqq.

de hand, dat hij nu naar die vroegere beschrijving verwijst.

Wanneer dus aangenomen kan worden, dat de koning van Pāṇḍakan in Noordelijke-richting langs den Pĕnanggoengan trok, en dit in verband gebracht wordt met de mededeeling van het gedicht, dat de vorst Jajawa in Zuid-Westelijke richting gaande bereikte, volgt daar vanzelf uit, dat dit heiligdom te zoeken is hetzij aan den Zuid-Oostelijken voet van den Pĕnanggoengan, hetzij nog iets verder en dus reeds tegen de helling van den Wĕlirang aan; en daar er nu bepaaldelijk sprake is van een ligging aan den voet van een vuurspuwenden berg, moet de laatste mogelijkheid als de eenig juiste aangemerkt worden, want in tegenstelling met den wel degelijk nog werkenden Wĕlirang is het al heel onwaarschijnlijk, dat in Hayam Wuruk's tijd de Pĕnanggoengan nog in werking geweest zou zijn. Welnu, aan die ligging voldoet geheel een tempelruïne, die merkwaardigerwijze ook dien ouden naam nog duidelijk teruggeeft. Wij bedoelen de Tjandi Djawi. De overgang van Jajawa tot Jawa is een zeer verklaarbare, hetzelfde verschijnsel heeft zich bijv. voorgedaan bij het tot Djago geworden Jajaghu. Evenmin levert de slotklank van Djawi tegenover Djawa (moderne spelling van Jawa) eenige moeielijkheid; men kent deze zaak voldoende uit de gewone regels der Krâmâ-vorming. Taalkundig is het moderne Djawi hetzelfde als het oude Jajawa.

Zooals het meer gebeurt, dat wanneer men tot een bepaalde conclusie gekomen is, zich vanzelf een nieuwe versterking van die conclusie voordoet, zoo geschiedde ook hier. Het zal wel niet toevallig zijn, dat van Hayam Wuruk verteld wordt, dat hij, te Jajawa vertoevende, zich vermeide in Pakalwangan en dat men op de tegenwoordige kaart (detailblad K IV) even ten Noorden van de Tjandi Djawi een Pekalongan aantreft.

Op het oogenblik is van dezen tempel nog slechts het

soubasement over [1]), zoodat geen vergelijking mogelijk is met 's dichters beschrijving van den Çiwa-tempel beneden en den Buddha-tempel boven. Echter kunnen enkele verdere bijzonderheden, door het gedicht aangegeven, even besproken worden. Prapañca vermeldt [2]) een hoofdpoort, een gordel, en „bale nyāsa". Een hoofdpoort was bij Tjandi Djawi aanwezig, de overblijfselen daarvan worden nog aangetroffen. Indien met dien gordel de ringmuur bedoeld mocht zijn, worde er op gewezen, dat deze laatste zoowel van binnen als van buiten sporen van versiering vertoonde en dus des dichters lof wel waard was. Wat eindelijk die „bale nyāsa" betreft, Prof. Kern oppert de gissing, dat daarmee kiosken of pĕndapa's bedoeld zouden zijn [3]), en werkelijk vindt men ook te Djawi de restes van een fraai versierde estrade of pĕndapa-terras. Dat alles zijn nu natuurlijk geen bewijzen, maar het is toch een feit, dat de beschrijving van den dichter niet door de feiten wordt tegengesproken. Het aardigste is echter, dat gesproken wordt van een ornament van harem-vrouwen als „rumpukan" (zijversiering), terwijl de reliefs rondom de zijden van het soubasement juist een menigte tafreelen geven van dames in lusthoven, dames die zich baden, en dergelijke.

Alles bij elkaar genomen meenen wij dus het Çiwabuddha-heiligdom nergens anders dan te Tjandi Djawi te moeten zoeken. Het ontgaat ons daarbij niet, dat volgens den Pararaton [4]) Kṛtanagara is bijgezet te Tumapĕl; doch daar blijkens den Nāgarakṛtāgama [5]) datzelfde, behalve op de plaats waar de beelden van Çiwa en Buddha stonden (dus Jajawa, volgens de beschrijving), nog heeft plaats gehad te Sagala en in een ongenoemden tempel, is wel de eenvoudigste oplossing van de kwestie het heiligdom op die ongenoemde plaats gelijk te stellen met den in den Para-

1) Rapp. Oudh. Comm. 1903 p. 35-38; 1904 p. 42-46; 1910 p. 36.
2) Zang LVII, strophe 5.
3) Bijdr. l. l. pag. 390, noot 4.
4) Blz. 25: 4 sq.
5) Zang XLIII, strophe 6.

raton genoemden graftempel te Tumapĕl. In de lijst der koninklijke graftempels van het gedicht komen dan ook naast Jajawa zoowel Tumapĕl als Sagala voor. Evengoed te Sagala — indien die plaats geïdentificeerd wordt — als te Tumapĕl mag men dus zoeken naar heiligdommen van den „in Çiwabuddha's wereld zalig overleden" vorst [1]: van den vermaarden tempel van Jajawa, door Prapañca bezongen, bezitten we echter de overblijfselen in de Tjandi Djawi.

VI.

De vorsten van Kĕdiri, 1038—1144.

De publicatie bij de transscriptie-verzameling van Dr. Brandes [2]) van een reeks, zoowel tijdelijk als plaatselijk nauw begrensde, oorkonden maakt het mogelijk enkele inleidende opmerkingen te maken bij een totnutoe weinig bekend en besproken tijdvak der Oud-Javaansche geschiedenis. Wij bedoelen nos. LXVII — LXXVII van genoemde uitgave (blz. 151 — 187); bij diezelfde reeks behooren nog een achttal inscripties, waarvan er drie (1012, steen van Banaran-lor; 1056, Tapan; 1082, Wadjak-lor) als onleesbaar te boek staan, van drie andere (1082, Kajoenan; 10 . . , Pikatan; 1122, Pandjerrĕdjo) door Dr. Brandes behalve de dateering ook de koningsnaam vermeld is [3]), terwijl van de twee resteerende (1093, Djĕmekan; 1106, Sĕmanding) vooralsnog slechts het jaartal bekend is, doch op den duur wellicht meerdere gegevens te voorschijn zullen komen. Enkele kleine inschriften, jaartallen op beelden, enz., die eerst later bij detailstudies hun diensten kunnen bewijzen, behoeven hier niet opgegeven te worden; men zal ze onder de jaren van het bovengenoemde tijdperk aantreffen in de Lijst van gedateerde inscripties op Java [4]).

1) Over een dergelijken tempel te Tumapĕl zie men G. P. Rouffaer in de monografie over Tjandi Singasari (1909) pag. 87 — 91.

2) Verhandelingen Bat. Gen. LX.

3) In Notulen Bat. Gen. 1888 pag. IX sq.

4) Tijdschr. Bat. Gen. LIII (1911) p. 250 — 254.

Wellicht zal men zich er over verwonderen hierboven niet de toch ook *niet* onder Brandes' transscripties voorkomende steen van desa Goerit opgegeven te vinden, dateerend uit 1058 [1]). De reden daarvan is, dat ons bij het nazien van de abklatsch bleek, dat deze inscriptie dezelfde is als de bij Brandes onder no. LXX als zijnde van onbekende afkomst, waarschijnlijk van Tjandi Soengkoep, in transscriptie gepubliceerde. De daar medegedeelde onderstelling van Brandes aangaande de afkomst dezer oorkonde behoort dus te worden vervangen door de opgave, dat no. LXX een deel is van de inscriptie op den zich nog in loco bevindenden [2]) steen van desa Goerit.

De oudste tot dit tijdvak behoorende koningsinscriptie is van 1038, vandaar dat dit jaartal hierboven als eerste gegeven is, waarbij echter natuurlijk vanzelf spreekt, dat dit een geheel toevallig jaartal is en dat de ouderdom dezer dynastie ieder oogenblik kans loopt door een nieuwe inscriptie-vondst hooger opgevoerd te moeten worden. Daarentegen is 1144, het laatste jaartal, dat van het historisch vaststaande feit van den val van het Kĕdirische rijk en de onderwerping daarvan aan de koningen van Singhasāri. Van de twee tot deze groep behoorende ongedateerde oorkonden, nos. LXXVI en LXXVII der transscripties, is de ouderdom reeds door Brandes in zooverre nader bepaald, dat ze uit het begin der twaalfde eeuw moeten dateeren, aangezien ze van koning Çṛngga zijn. We kunnen thans nog iets verder gaan en aan de eerstgenoemde inscriptie een plaats aanwijzen onder de vroegste van dezen vorst. Immers er komt een hoogwaardigheidsbekleeder]ntareçwara op voor, waarin het voor de hand ligt den Antareçwara te herkennen, die in 1107, vóór nog Çṛngga aan de regeering was gekomen, het ambt van rakryān kanuruhan uitoefende, om in 1116, het jaar van Çṛngga's eerste inscriptie, als zoodanig weder door een ander

1) Verbeek, Oudheden van Java, p. 269; Notulen 1893 p. 72.

2) Rapp. Oudh. Comm. 1908 p. 161.

vervangen te zijn. Daar nu deze waardigheid in deze periode één der allervoornaamste in den staat was, waarvan de bekleeder dadelijk na den vorst genoemd wordt, is het niet waarschijnlijk, dat Antareçwara later nog meer promotie gemaakt zou hebben, doch zal wel aangenomen moeten worden, dat hij vóór 1116 van het staatstooneel verdwenen was. In dat geval zou dus de oorkonde tusschen 1107 en 1116 te stellen zijn; in elk geval behoort zij uit hoofde van het feit, dat hier onder Çṛngga een der hooge ambtenaren van zijn voorganger nog optreedt, tot de oudste oorkonden van genoemden koning. Daarentegen moet de tweede ongedateerde inscriptie juist een der laatste van dezen vorst zijn: zij vermeldt namelijk Kṛtajaya en het is een koning van dien naam, welke in 1144 voor de macht van Singhasāri bukken moest.

Het mag zeker overbodig geacht worden hier afzonderlijk in het licht te gaan stellen, dat de bedoelde inscripties bijeen hooren en een naar buiten welbegrensde groep vormen. Men behoeft ze slechts naast elkaar te leggen om allerlei bijzonderheden in den opzet, de titulatuur en de woordenkeus op te merken, welke aan al deze oorkonden gemeen zijn en welke men elders niet zal vinden. Er zijn tegenwoordig voldoende Oud-Javaansche inscripties bekend, dat men een betrouwbaren grondslag bezit voor de verschillende kenmerken, waaraan de oorkonden van onderscheiden tijdperken of dynastieën voldoen, en zoo zal het dan ook doorgaans mogelijk zijn zelfs een ongedateerde inscriptie van een onbekenden vorst, wanneer zij verder maar volledig genoeg is, in dat tijdperk van de Javaansche geschiedenis te plaatsen, waar zij hoort; zelfs zal men niet licht een oorkonde uit den tijd van Siṇḍok met één uit de periode van Airlangga verwarren, hoewel die beide vorsten slechts door een eeuw van elkaar gescheiden zijn. Zoo draagt ook de thans in beschouwing te nemen groep weder een ander karakter dan de nog minder dan een eeuw daaraan voorafgaande inscripties van Airlangga, waarvan de laatste uit

964 dateert, en is evenzeer wel te onderscheiden van de uit het einde der twaalfde eeuw dagteekenende oorkonden der vorsten van Singhasāri. Het spreekt vanzelf, dat wij hier niet willen ontkennen, dat een oud-Javaansch oorkonde in zekeren zin altijd en overal zichzelf gelijk gebleven is, doch dat wij het oog hebben op misschien minder direct aan den dag tredende maar daarom niet minder duidelijke of betrouwbare eigenaardigheden, eigenaardigheden, die overigens bij nauwkeurig toekijken ieder in het oog zullen springen, die eerst de inscripties dezer groep met elkaar vergelijkt en er dan bv. een oorkonde van Airlangga en één van Kṛtanagara naast legt.

Wij zullen thans beginnen met een lijstje te geven van de koninklijke titulatuur en benamingen in de te behandelen groep, waarbij ook de ongepubliceerde steen van Djĕmĕkan opgenomen is, welks koningsnaam aan de abklatsch ontleend is; datzelfde ook bij den steen van Sĕmanding te doen belette de toestand van de abklatsch, aan welke de voorzijde, en daarmede de naam van den uitvaardiger der oorkonde, ontbreekt.

Wij krijgen nu achtereenvolgens:

1038. çrī mahārāja [ ] çrī bāmeçwara (l. n. parameçwara) sakalabhuwaṇatuṣṭikāraṇa sarwwāniwāryyawīryya parakrama digjayotunggadewa.

1057. ç. m. sang mapañji jayabhaya çrī warmmeçwara madhusūdanāwatāra sukṛtsingha parakrama digjayotunggadewanāma.

1058. ç. m. dharmmeçwara [ ] parākrama digjayottunggadewanāma jayabhayalañcana.

1062. ç. m. rake sirikan çrī parameçwara sakalabhuwaṇatuṣṭikāraṇāniwāryyawīryya parākrama digjayottunggadewa.

1082[1]. ç. m. rake sirikan çrī sarwweçwara janarddhanāwa-

1) Bij deze en de volgende is de lacune in de lezing van Dr. Brandes met behulp van de abklatsch aangevuld.

tāra wijayāgra(j)asamasinghanādāniwaryyawīryya parākrama digjayotunggadewanāma.

10 . . gelijkluidend met de voorgaande, op grond waarvan deze oorkonde dus tusschen 1062 en 1093 uitgevaardigd moet zijn.

1093. ç. m. rake hino çrī aryyeçwara madhusūdanāwatārārijaya muk[ ]ryya parakramotunggadewanāma.

1103. ç. m. çrī kroñcāryyadipa haṇḍabhuwanamālaka parākramāninditа digjayotunggadewanāma çrī gandra.

1107. ç. m. çrī kāmeçwara triwikramāwatāra aniwaryyawīryya parākrama digjayotunggadewanāma.

11 . .]watarāninditа parākrama çṛngga digja[

1116. ç. m. çrī sarwweçwara triwikramāwatārāninditа çṛnggalañcana digwijayotunggadewanāma.

1119.]çwara çrī wikramāwatārаninditа çṛnggalañcana digjayotunggadewanāma.

1122. ç. m. çrī sarwweçwara triwikramāwatārāninditа çṛnggalañcana digjayotunggadewanāma.

11 . . ç. m. çrī sa[ ]çṛngga[ ] digjayotunggadewanāma.

In het voorbijgaan zij hierbij opgemerkt, dat het çrī wikrama van den steen van 1119 tegenover het driemaal voorkomende triwikrama der omgevende oorkonden wel wat verdacht lijkt en niet onwaarschijnlijk verbetering tot dienzelfden vorm behoeft, terwijl desgelijks het verschijnsel, dat de inscripties van 1057 en 1058 den zelfden vorst respectievelijk warmmeçwara en dharmmeçwara betitelen, wel eveneens het gevolg van een onduidelijkheid bij één dier oorkonden zijn zal.

De hier gegeven lijst, tevens dus opgave van de koningen uit dit tijdvak, doet bij onderlinge afwisseling toch de vastheid der titulatuur in de hoofdzaken uitkomen. Terwijl slechts een paar vorsten achter den koningstitel een rake sirikan of hino aangenomen hebben, volgt dan bij

allen een op *içwara* uitgaande benaming (slechts bij één vervangen door het synonieme adhipa). Het valt overigens bij het doorlezen dezer inscripties op, hoezeer in dezen tijd namen op Içwara in trek waren; zoo vinden wij achtereenvolgens Atmeçwara, Kārṇnakeçwara, Kesaweçwara, Baprakeçwara, Antareçwara, Amogheçwara, Maheçwara, Jhmeçwara en het enkele Içwara over alle oorkonden, van de oudste tot de jongste, verspreid.

Op deze benaming volgt in de titels overal nog een epitheton, waarin de vorst zich in de meeste gevallen voor een incarnatie van Wiṣṇu (onder den naam Madhusūdana, Janārdana, Triwikrama) uitgeeft; in de gevallen, waarin Wiṣṇu niet genoemd wordt, is het epitheton zóó gekozen, dat het eventueel ook op dien god van toepassing zou kunnen zijn: deze is immers ook de bevrediger en beschermer der geheele aarde. De oudere inscripties doen dit epitheton dan doorgaans volgen door een *aniwāryyawīryya* en ten slotte eindigt de titel met *parākrama digjayot(t)unggadewa*. Koning Çṛngga heeft dat „parākrama" laten vallen, doch het „digjayottunggadewa" als slot van den koningstitel keert overal terug, op één uitzondering na, welke *digjaya* mist, waarschijnlijk omdat in een der voorafgaande titels reeds een *arijaya* voorkomt. Het is speciaal op dat digjayottunggadewa als vast kenmerk voor de koningen dezer dynastie, dat wij even de aandacht wilden vestigen; men bedenke daarbij hoe „dharmottunggadewa" steeds optreedt aan het slot der titulatuur van Siṇḍok, gelijk Airlangga zich altijd „wikramottunggadewa" noemt.

Gelijk men ziet, geven enkele titels nog een afzonderlijken eigennaam des konings, waarvan de ook van elders bekende Jayabhaya (1057 — 58), wiens nagedachtenis ook thans nog bij de Javanen voortleeft, wel de beroemdste is. Daartegenover dient eveneens gewezen te worden op de beteekenis van Çṛngga, aangezien niet minder dan een derde van de in het geheel door zeven vorsten uitgevaardigde hier besproken oorkonden, van dezen koning afkomstig is.

Zooals boven reeds gezegd werd, vermeldt de laatst behandelde inscriptie een çrī Kṛtajaya. In welk verband is niet geheel duidelijk (ook vergeleken met het voorkomen van een Kṛtajala in 1103); in elk geval is het merkwaardig, dat juist Kṛtajaya de naam is van dien vorst van Kaḍiri,

sang wirānindita nipuṇeng çāstra tatwopadeça [1])

(de onberispelijke held, ervaren in de heilige boeken en de ware leer), die in 1144 het onderspit moest delven tegenover Rājasa van Tumapĕl, naar een kluizenarij vluchtte en verdween. In het vervolg bleef het Kĕdirische rijk een vasalstaat van Singhasāri, echter nog onder eigen koningen, Jayasabha (1144 — 1180), Çāstrajaya (1180 — 1193) en Jayakatwang (1193 — 1214). In laatstgenoemd jaar wist Jayakatwang na de verovering van Singhasāri zijn vaderland voor een korten tijd de suprematie te hergeven, doch reeds in 1216 moest hij bukken voor de vereenigde macht van een Chineesch expeditiecorps en den opgestanen vorst van het juist gestichte Majapahit. Daarna is het met Kĕdiri als zelfstandigen staat voorgoed uit: in den Majapahitschen tijd is het een deel van het Javaansche rijk zonder meer.

Als, sedert overleden, uitvaardigers van vroegere praçāsti's worden nog een drietal vorsten genoemd: in 1057 een sang lumaḥ ri Gajapāda en een sang lumaḥ ri Nāgapuṣpa, in 1116 een sang lumaḥ ring Jawā. Eerstgenoemde komt wellicht ook voor op den steen van 1062, indien daar tenminste voor *ka* [ ] pada (met onzekere k) eveneens gajapada gelezen mag worden. Van geen van drieën is iets naders bekend.

Wat vervolgens opvalt, is het overwegend Wiṣṇuītisch karakter dezer inscripties, hetwelk behalve uit de vorstentitels nog blijkt uit de volgende passages in het vervolg der oorkonden:

1038. prabhu kṣatriya wiçeṣa wiṣṇwāngça çūra paramajagatpālaka.

1057. kṣatriya janardanāwatāra.

1) Nāgarakṛtāgama, zang XL, strophe 3.

1058. sākṣāt wiṣṇwangça satata sakalajagatpālaka.
1103. wiṣṇumūrttyawatāra satatajagadpālaka.
1106[1]) kṣatriyāngça tuhutuhu wiṣṇumūrttyawatāra.
1116. kṣatriya prabhu mahāwiçeṣa wiṣṇumūrttyawatāra sakalajagatpālaka.
1119. prabhu [ ] wiṣṇumūrttyāwatāra sakalajagatpālaka.

In dit verband verdient eveneens opmerking, dat in de beide gevallen, waarin een zegelmerk genoemd wordt, dit eveneens Wiṣṇuïtisch is: tinaṇḍa narasingha (1057); tinaṇḍa garuḍamukha (1058).

Terwijl verder niet ingegaan wordt op overeenkomstige zinsneden of uitdrukkingen in de verschillende inscripties, worde alleen nog even gememoreerd het veelvuldig vermelden van het voorkomen of opstellen eener oorkonde r i n g l i n g-g o p a l a (1038, 1057, 1058, 1062, 1106, 1116[2]), 1119 en 11 . .) of r i r i p t a (1058, 1062, 1116).

Ten slotte nog iets over den naam en de uitgestrektheid van het rijk en den naam en de ligging van de hoofdstad. Hierboven bleek reeds, dat de Nāgarakṛtāgama bij de vermelding van de onderwerping, van den koning en het land van Kaḍiri spreekt en in overeenstemming daarmee noemt het gedicht dan ook, wanneer er sprake is van de beide rijkshelften na die onderwerping, deze Janggala en Kaḍiri[3]). Daarentegen geven twee inscripties uit Kṛtanagara's tijd, dus ongeveer een halve eeuw na de inlijving, als de twee hereenigde rijksdeelen Janggala en Pañjalu op[4]); eveneens noemt de Nāgarakṛtāgama bij het vermelden van de splitsing van Airlangga's rijk een çrī Pañjalu-nātha[5]). Uit één en ander volgen twee dingen: ten eerste, dat het ontstaan van

1) Naar de abklatsch.

2) ri jayomaya parwwatageng.

3) De plaatsen zijn IX: 1; XVII: 2; (XVIII: 5); XL: 4; XLI: 3.

4) Inscriptie van 1191 (Brandes no. LXXIX) en van 1211 (Tijdschr. Bat. Gen. LII (1910) p. 101).

5) Zang LXVIII, strophe 1.

het rijk van Kĕdiri een gevolg was van die verdeeling door Airlangga van zijn land onder zijn beide zonen; ten tweede, dat dit rijk zoowel met den naam Kaḍiri als Pañjalu kon worden aangeduid. Al die berichten zijn intusschen neergeschreven, toen het rijk zelf niet meer bestond en daarom is het van belang te constateeren, hoe de vorsten zelf het gedurende zijn bloei noemden. Daarbij blijkt dat pañjalu alleen eens in een titel voorkomt (1038, juru pangjalu), doch daarentegen Kaḍiri duidelijk den naam des rijks aanduidt: çrî mahârâja siniwi ring bhûmi kaḍiri (1116, cf. 1107).

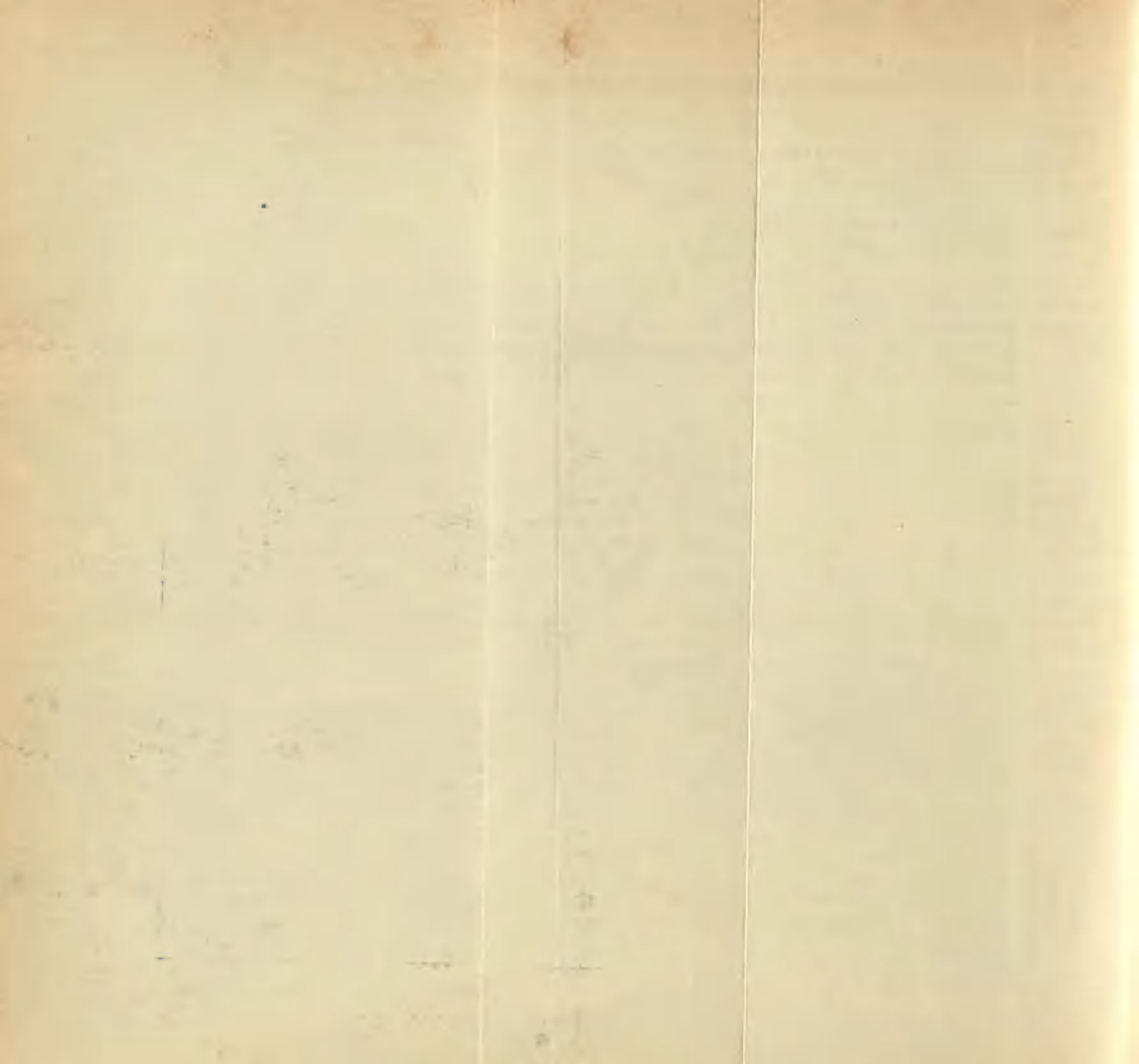
Hoever strekte dit rijk zich nu uit? Gegeven het feit, dat de groote steeninscripties doorgaans op hun oorspronkelijke plaats blijken te staan [1]), kan alvast worden vastgesteld, van welke plaatsen de koningsinscripties afkomstig zijn: die plaatsen liggen vrij zeker in het rijk, waartoe de steenen blijkens hun inhoud behooren. Op bijgaand kaartje zijn ze aangegeven; men ziet, dat ze ongeveer het geheele gebied tusschen Kawi en Wilis beslaan, d. w. z. de residentie Kediri (uitgezonderd misschien de Noord-Westelijke en Zuidwestelijke hoek), waarbij dan gerekend wordt het tegenwoordig tot Pasoeroehan behoorende gebied van Ngantang. Daar nu tevens blijkt, dat de overgroote meerderheid der andere jaartallen uit dit tijdvak aangetroffen word op eveneens van deze zelfde streek afkomstige voorwerpen [2]), kan in elk geval aangenomen worden, dat ongeveer de tegenwoordige residentie Kediri tot het oude koninkrijk van dien naam behoorde; dat de Oostgrens door den bekenden Kawi-muur gevormd werd, is zeer wel mogelijk, in elk geval heeft de grens in die buurt geloopen, daar ten Oosten van den Kawi Râjasa heerschte. Meer onzekerheid bestaat er omtrent de West-grens. Uit Madioen zijn slechts zeer weinig bij dit tijdvak behoorende jaartallen afkomstig, wat intusschen geen afdoend bewijs is, daar b.v.

1) Zie hierboven pag. 235

2) Gedateerde inscripties van Java, zie hierboven pag. 242 noot 4.

KAART VAN KEDIRI
SCHAAL 1: 500,000
met opgave der gedateerde oudheden
uit den tijd van het koninkrijk Kediri.
(de koningsinscripties zijn onderstreept)
RES. REMBANG
RES. SOERABAJA
RESIDENTIE MADIOEN
RES. PASOEROEHAN
WILIS GEBERGTE
INDISCHE OCEAAN

ook na den val van Kĕdiri toch het grootste aantal vondsten daarvandaan blijft komen en slechts enkele uit het Malangsche, waar toch Singhasāri lag, welks koning de suzerein van Kĕdiri was. Daartegenover staat, dat de Nāgarakṛtāgama t. a. p. van çrī Pañjalu-nātha ring Daha spreekt, dat Jayakatwang van Kaḍiri volgens een oorkonde van 1216 te Gĕlanggĕlang heerschte [1]) en diezelfde vorst in den Pararaton koning van Daha, in Chineesche berichten koning van Kalang heet en te Taha wordt aangevallen [2]): die plaatsnamen, Daha en Gĕlang, heeft men tusschen Madioen en Ponorogo teruggevonden, gelijk eveneens de kaart van De Jonge ten Westen van den Wilis een verlaten koninkrijk Egginglangh geeft. [3]) Nu behoeft uit één en ander niet meer te volgen, dan dat Daha-Gĕlang de hoofdstad van het Kĕdirische rijk was, toen dit ontstond, en eveneens gedurende de restauratie van 1214; zeker is het intusschen niet, dat die hoofdstad ook in het tusschengelegen hier besproken tijdvak steeds te dier plaatse gevestigd is geweest. Uit te maken of het tegenwoordige Madioen ook in den bloeitijd bij het rijk van Kĕdiri gehoord heeft, is vooralsnog niet mogelijk. In dit verband is het niet zonder belang, dat de eenige maal, dat in dit tijdperk van een kraton sprake is, deze niet die te Daha noch te Gĕlang genoemd wordt, doch kaḍatwan ring Katangkatang (1116); intusschen is de tekst hier onvolledig en is er wellicht sprake van een vijandelijken kraton. In elk geval staat echter vast dat, hetzij Madioen er bij gehoord heeft of niet, het zwaartepunt van de heerschappij dezer koningen blijkens de vondsten en het voortbestaan van den ouden naam in het tegenwoordige Kĕdiri te zoeken is, evenzeer als dit ook na zijn val als onafhankelijk rijk zijn groote belangrijkheid bleef bewaren.

---

1) Pararaton pag. 78.

2) Parar. pag 18 sqq.; Groeneveldt, Notes on the Malay Archipelago (Verhand. Bat. Gen. XXXIX) p. 23 sqq.

3) De Jonge, Opkomst, VII, zie Pararaton p. 82 noot 2.

Opmerkelijk is het zeer zeker, dat zoo goed als alle vondsten uit de elfde en voor een goed deel der twaalfde Çāka-eeuw uit het rijk van Kaḍiri afkomstig zijn tegen zoo goed als geene uit het aangrenzende Janggala. Ongetwijfeld is dit een bewijs van den hoogen trap van cultuur, waarop eerstgenoemd rijk stond, een zaak, die overigens ook van andere zijde bevestigd wordt: immers het was onder Jayabhaya — hier ook koning van „Kaḍiri" genoemd — dat het bekende dichtwerk, de Bhāratayuddha, tot stand is gekomen.

VII.

Taḍa en Gajamada.

Onder de Majapahitsche oorkonden neemt die van Sidotěka [1]) een eenigszins bijzondere plaats in, aangezien zij is uitgevaardigd door een vorst met een overigens niet bekenden naam, Sundarapāṇḍyadewa, terwijl wij van elders weten, dat in het jaar der uitvaardiging, 1245, koning Jayanagara regeerde. Zou dus deze inscriptie, al draagt ze ook alle sporen van echtheid, aanleiding tot eenig wantrouwen kunnen geven, dat wantrouwen moet al zeer verminderen, waar blijkt, dat van de namen der ambtenaren op die oorkonde een vijftal weer teruggevonden wordt op de latere koperplaten van Bendosari [2]), bevattend een rechterlijke beslissing van den welbekenden koning Hayam Wuruk; ook al kunnen bij die namen enkele toevallig overeenkomen [3]), er zijn er toch ook stellig bij, die aan zelfde personen toebehooren; onder meer heeft Kanakamuni zijn betrekking van hoofd der Buddhistische geestelijkheid behouden en is pu Tanu van patih van Matahun inmiddels tot senapati bevorderd [4]). Van meer belang nog is, wat thans bij het onderzoek van

1) Brandes no. LXXXIII, pag. 198 sqq.

2) Ibidem no. LXXXV, pag. 207 sqq.

3) Zoo geeft dezelfde oorkonde van 1245 voor twee ambten een Wiçwanātha op.

4) De andere namen zijn Dharmmarāja, Çiwanātha en Smaranātha.

de abklatsch van een oorkonde van 1236 bleek, van welke nog slechts enkele woorden (doch geen koningsnaam) door Dr. Brandes bekend waren gemaakt [1]; volgens die abklatsch is ook deze inscriptie van dienzelfden vorst Sundarapāṇḍyadewa afkomstig. Die koningsnaam is dus nu bevestigd en daarom zal dan ook wel aangenomen kunnen worden, dat geen andere koning bedoeld is dan de als Jayanagara bekende, welke, waarom dan ook, dien laatsten naam niet op zijn oorkonden aanneemt. Het verband tusschen de inscripties van 1236 en 1245 komt verder ook nog aan het licht, doordat beiden weder enkele zelfde ambtenarennamen geven [2].

Op het oogenblik zal intusschen in het bijzonder stil gestaan worden bij het vermelden op die ongepubliceerde oorkonde van 1236 van een „aryya rājādhikara mpu Taḍa". Taḍa toch is een uit de litteratuur bekend persoon, thans voor het eerst ook op een oorkonde aangetroffen; het is de in den Pararaton herhaaldelijk genoemde patih amangkubhūmi, voorganger van Gajamada, aan wien die laatste voor een goed deel zijn opkomst te danken had en die onze belangstelling verdient, al was het maar alleen omdat zijn juiste blik aan het Oost-Javaansche rijk zijn grootsten minister en daarmee tevens zijn grootsten bloei geschonken heeft.

Wanneer dus Taḍa in 1236 reeds een ambtelijke positie had en blijkens den Pararaton eerst na 1250 aftrad, ligt het voor de hand hem eveneens in functie te verwachten op de oorkonde van 1245. Toch zal men hem op de uitgegeven transscriptie niet vinden. Doch dat hij daar niet voorkomt, is slechts aan het ongelukkig toeval eener verschrijving van Brandes te wijten: op plaat 2a treft men, met dienzelfden titel „sang āryya rājādhikāra", een pu Tanga aan en dit Tanga behoort te worden verbeterd in Taḍa. Vergelijking

1) No. LXXXII, pag. 198.

2) Zoo gaf de onduidelijke abklatsch onder meer een Ankaken, een Samaya en een Jalu te lezen. Deze laatste is wellicht dezelfde als de in Pararaton 28:18 vermelde, welke na 1253 promotie maakte.

met de origineele plaat, waar men in woorden als ḍangā-cāryya herhaaldelijk de letterteekens ng en ḍ naast elkaar ziet, laat geen twijfel over, of in den bewusten naam staat eveneens een ḍ en geen ng.

Uit een en ander volgt dus al vast, dat Taḍa minstens van 1236 tot 1245 het ambt van rājādhikāra bekleed heeft.

Dit is van belang bij het vaststellen der geschiedenis van Gajamada's opkomst. Daarbij is er althans één vast punt, waarvan wij uit kunnen gaan, n.l. dat deze in 1253 zijn patihschap van Majapahit aanvaard heeft; op dat punt zijn Nāgarakṛtāgama en Pararaton in overeenstemming [1]).

Het daaraan voorafgaande, waaromtrent wij alleen den Pararaton kunnen raadplegen, is, dat Gajamada in 1241 gelegenheid had als officier van de wacht de aandacht van den koning op zich te vestigen, na een buitengewoon verlof van twee maanden patih van Kahuripan werd en twee jaar later patih van Daha, een door den dood van Arya Tilam opengekomen ambt, om dan in 1253 Arya Taḍa in de hoofdstad op te volgen. Volgens den Pararaton is het amangkubhūmi-schap iets anders dan het patihschap van Majapahit, doch terwijl deze kroniek Gajamada, evenals Taḍa, als amangkubhūmi vermeldt, is dit een titel, die in de oorkonden van dezen tijd in het geheel niet voorkomt: deze noemen Gajamada steeds patih van Majapahit, [2]) gelijk de Nāgarakṛtāgama, een jaar na zijn dood verschenen, dit ook doet. De titel moet dus „patih van Majapahit" geweest zijn en dat patih amangkubhūmi van den Pararaton opgevat worden als het toepassen van een eerst later voor dit ambt in gebruik gekomen titel op een persoon, wiens macht en werkkring zich dekte met wat later de macht en werkkring van den amangkubhūmi was. Ook verder is de Pararaton in de war, waar bv. bij 1279 aangeteekend staat, dat Gajamada elf jaar amangkubhūmi was; het zou alleen

1) Nāgar. zang LXXI, strophe 1; Pararaton p. 27 sq.
2) Ook rakryan mapatiḥ zonder meer komt voor.

kloppen, wanneer de bedoeling was, dat hij na dat jaar *nog* elf jaar die waardigheid uitoefende, want zooals men weet stelt de Pararaton (overigens ten onrechte) zijn sterfjaar op 1290.

De voorstelling van den Pararaton is dus, dat Gajamada van 1241-1243 patih van Kahuripan, en van 1243 tot 1253 patih van Daha geweest zou zijn. Ook dat is niet juist, want in 1245 is er heel iemand anders patih van Daha dan hij, blijkens de oorkonde. De functionaris heet dan Puruṣeçwara en ook als wij de mogelijkheid openlaten, dat dat een andere naam van Arya Tilam, zijn voorganger als zoodanig, geweest kan zijn (Gajamada zelf wordt nooit anders dan bij dien naam Gajamada genoemd), staat in elk geval vast, dat Gajamada in geen geval vóór 1245 als patih van Daha opgetreden is en bijgevolg ook in dit opzicht de mededeeling van den Pararaton, welke dat feit in 1243 plaatst, onbetrouwbaar is. De inscriptie geeft geen patih van Kahuripan, zoodat ook niet blijkt, wie op dat moment deze functie, door Gajamada vóór zijn patihschap van Daha bekleed, uitoefende. Overigens is ook Taḍa, zooals reeds gezegd werd, in dit jaar nog rājādhikāra en wordt als patih van Majapahit ook een ander dan hij, Halāyuddha, opgegeven. Daaruit volgt eveneens, dat Taḍa in 1245 nog niet tot die waardigheid benoemd was en bijgevolg ook niet in die hoedanigheid Gajamada's promotie tot patih van Daha in de hand heeft kunnen werken.

De conclusie is dus deze, dat wat de jaren van de opklimming van Gajamada tot zijn verschillende ambten vóór 1253 betreft, de opgave van den Pararaton over het algemeen niet vertrouwd mag worden. Wat volkomen vaststaat is, behalve het feit van zijn optreden als patih van Majapahit in 1253, alleen dit, dat hij daarvóór het ambt van patih van Daha bekleed heeft — in dit opzicht heeft de Pararaton het dan toch bij het rechte eind — immers uit een zoo juist ontdekte, nog niet geheel gelezen

en ongepubliceerde oorkonde uit 1252 [1]) blijkt, dat Gajamada inderdaad in genoemd jaar „rake mapatiḥ ri Daha" was. Doch als men nu mocht meenen, ook het Pararaton-bericht omtrent Taḍa als Gajamada's onmiddelijken voorganger in het Majapahitsche patihschap bevestigd te zullen zien, zou men weer bedrogen uitkomen, want „rake mapatiḥ" is in 1252 heel iemand anders en Taḍa komt nog steeds voor in datzelfde ambt, dat wij hem reeds sinds 1236 zagen bekleeden: „sang āryya rājādhikāra pu Taḍa" geeft de oorkonde. Ook hierin is de Pararaton dus onjuist.

Januari 1914.

---

1) Laatste aanwinst van het Museum te Batavia, ingeschreven als D. 134.

EEN PSEUDO-PADJADJARANSCHE KRONIEK

Derde bijdrage tot de kennis van het oude Soenda *

Met een facsimile

DOOR

C. M. PLEYTE

MET MEDEWERKING VAN

Raden Ngabei POERBATJARAKA

Toen in April 1911 het opstel over de stichting van Padjadjaran en de eenmaal zoo befaamde hoofdstad daarvan, Pakoean Padjadjaran, ter perse ging, [1]) bleef nog één bericht omtrent die veste te bespreken over, namelijk een uiterst beknopte mededeeling ter zake, van wijlen den heer K. F. Holle, nedergelegd in een artikeltje getiteld: „Nog een woord over den Batoe toelis te Buitenzorg" [2]).

Daarin toch wordt aangehaald het begin van een Oudsoendasch handschrift, waarin metterdaad Pakwan = Pakoean, met als stichter van die stad Rahjang Bangnga worden genoemd, doch waaruit overigens volstrekt niet blijkt, dat het document werkelijk als een Pakoean-Padjadjaransche kroniek mag beschouwd worden.

Integendeel, de in zijn geheel overgenomen aanvang van het geschrift, slechts een geslachtslijst, vestigt veel meer

* De tweede bijdrage was: De Patapaän Adjar Soeka rèsi. Tijdschr. v. Ind. T.-, L.- en Vk., dl. LV. (1913), blz. 281 vv.

1) Het jaartal op den Batoe toelis nabij Buitenzorg. Tijdschr. v. Ind. T.-, L.- en Vk., dl. LIII (1911), blz. 155 vv.

2) Tijdschr. v. Ind. T.-, L.- en Vk., dl. XXVII, (1882), blz. 187—189.

den indruk dat deze louter dient om den aan 't slot genoemden Rakejan Darma Siksa aan een stamboom te helpen, want onmiddellijk daarop volgt dat deze als leeraar optreedt.

Die conclusie lag te meer voor de hand, wijl gezegde Darma Siksa in meerdere Oudsoendasche geschriften als geestelijke optreedt, zoo o. a. in de Tjarita Parahyangan, in de Waroega goeroe en anderen [1]).

Aangezien dit feit door opslaan van des heeren Holle's citaat, dadelijk vast te stellen is, had ik destijds met de bloote vermelding daarvan kunnen volstaan. Nochtans moest zulks te doen achterwege blijven, omdat het vermoeden bij mij gerezen was, dat hetzelfde handschrift door den heer Holle, ongeveer vijftien jaren te voren, ook in verband met de beschreven steenen op het oude kerkhof Astana gĕde te Kawali [2]) was gebracht.

Ten einde de juistheid van die onderstelling te kunnen nagaan, was natuurlijk het origineel noodzakelijk, doch dit was toen toevallig niet beschikbaar.

Zoo stond de zaak nog op het tijdstip dat het verschijnen van Dr. Hoesein Djajadiningrat's doorwrochte Critische beschouwing van de Sadjarah Bantĕn, een onderzoek naar den inhoud van het oude werk opnieuw aan de orde stelde. Immers door genoemden schrijver worden ook alle berichten aangaande Pakoean Padjadjaran nog eens in onderling verband besproken, zoodat men er de meergenoemde opgaaf van den heer Holle dan ook in aantreft, maar zoo omzichtig gebruikt, dat aanstonds duidelijk wordt, dat ook de heer

1) Het jaartal op den Batoe toelis, o. c., blz. 179—180. De Patapaän Adjar Soeka rĕsi, o. c., passim.

2) Wat den naam van dit dorpje aangaat, die volgens de geleidelijk canonisch geworden legende „pan" zoude beteekenen, zij opgemerkt, dat hier vermoedelijk aan den meer gebruikelijken vorm *kaball*, het sterk gemaakte, moet gedacht worden in verband met den eenmaal daar gestaan hebbenden burcht van Praboe Wastoe. Zie: Het jaartal op den Batoe toelis, o. c., blz. 168.

Djajadiningrat het bericht slechts onder reserve aanvaard heeft [1]).

Wijl het onderzoek aangaande den juisten stichtingsdatum van Pakoean Padjadjaran, trots het meerdere licht dat daaromtrent in den allerjongsten tijd kon ontstoken worden, nog geenszins volledig afgeloopen is, blijft het vóór alles zaak, de spaarzame gegevens daartoe in het juiste licht te plaatsen. Dit is dan ook de reden waarom ik, nu het oude handschrift met een eigenhandige, gedeeltelijke kopie door den heer Holle ervan, mij onlangs toegankelijk geworden zijn, de behandeling ervan andermaal aan de orde meen te moeten stellen.

Het origineel bleek het nummer 632 van 's Genootschap's palmbladhandschriften verzameling te dragen en volkomen te beantwoorden aan de oorspronkelijk daarvan door den heer Holle gegeven beschrijving in ons Tijdschrift [2]); de kopie werd aangetroffen bij het sorteeren van den inhoud van portefeuille No. 155, behoorende tot de nalatenschap van wijlen Dr. J. L. A. Brandes, destijds door hem geëtiketteerd: Afschriften van Kabujutan-handschriften — (K. F. Holle). [3]) Gezegde kopie werd sedert No. 265 legaat Brandes gegeven.

Intusschen was daarmede een nieuwe confusie aan den dag gekomen. Brandes merkte namelijk de evengenoemde kopie Ms. Raden Saleh 3, terwijl, waar Holle het origineel Ms. Raden Saleh A genoemd had, 1 moest verwacht worden [4]).

Wat hiervan de oorzaak is geweest, valt heden niet meer

---

1) Critische beschouwing van de Sadjarah Bantĕn. Bijdrage ter kenschetsing van de Javaansche geschiedschrijving, blz. 144.

2) Holle, K. F., Vlugtig berigt omtrent eenige lontarhandschriften, afkomstig uit de Soendalanden door Raden Saleh aan het Bataviaasch Genootschap van K. en W. ten geschenke gegeven met toepassing op de inscriptien van Kwali, Tijdschrift v. Ind. T.-, L.- en Vk., dl. XVI (1867), blz. 450 — 451.

3) Notulen v. h. Bat. Gen. dl. 44, (1906) Bijlage III, blz. XXXII.

4) Volgens zijn manuscript-inventaris werden zij door hem in 1892 geboekt.

uit te maken, evenmin als waarom de beide andere handschriften tot dit geschenk van Raden Saleh behoorend en door Holle B en C genoemd, door Brandes onderscheidenlijk 634 en 633 werden genummerd.

Dat 635 nochtans geen ander handschrift is dan het bedoelde, staat vast, aangezien Holle zelf op het schutblad schreef met thans bijkans verbleekte paarse inkt: Ms. Raden Saleh, Soendaasch 7 bladen, waaraan Brandes later toevoegde: Bij Holle, Tijdschr. Ind. T.-, L.- en Vk., XVI, Ms. A, terwijl verder nauwkeurig onderzoek heeft uitgewezen, dat geen tweede gelijkluidend manuscript voorhanden is.

Afgescheiden daarvan vraagt men zich af, hoe het komt, dat terwijl de door Raden Saleh geschonken handschriften de Nos. 371 — 405 dragen, [1]) het onderhavige, benevens nog twee anderen, 633 — 635 genummerd zijn, terwijl uit niets blijkt, dat door of vanwege Raden Saleh in later jaren kropaks geschonken zijn.

Ten behoeve der onbetwistbare identiteit van het aan de orde zijnde werk diende alsnu nog naar licht in deze duisternis gezocht te worden.

Gaat men de notulen van 's Genootschap's vergaderingen na, dan wordt bevonden, dat de aanbieding van Raden Saleh's schenking heeft plaats gehad staande de Bestuursbijeenkomst van 26 Juni 1866 en dat het door hem aangeboden aantal werken *38* heeft bedragen [2]).

In Cohen Stuart's inventaris van deze handschriften treft men evenwel slechts *35* nummers aan, er zijn er dus 3 te min.

Den 15den November 1866 schrijft de heer Holle: „te Batavia zijnde, mogt ik door de welwillendheid der Directie van het genootschap ter inzage bekomen eenige lontar (zegge liever nipa-) Mss, behoorende tot de collectie door Raden Saleh bijeengebragt en waarschijnlijk afkomstig uit het Galoehsche".

---

1) Cohen Stuart, A. B., Maleische, Javaansche en Kawi handschriften, blz. 39.

2) Notulen, dl. IV (1867) blz. 155.

„In het geheel zijn er 3 Mss . . . . . [1]).

Deze mededeeling heft wel allen twijfel omtrent de identiteit der handschriften op, doch verklaart niet waarom deze eerst in 1892 ingeschreven zijn, noch weshalve niet nader onderzocht is geworden, vanwaar zij afkomstig waren. Raden Saleh zal dit toch wel geweten hebben, en waar hij eerst in 1880 overleed, heeft er alle gelegenheid bestaan dit te doen. Waarom dit, gegeven de erkende belangrijkheid der stukken, nooit is geschied, blijft evenwel een ondoorgrondelijk raadsel.

De late datum van inschrijving laat zich gereedelijker verklaren.

Tot het bewerken der handschriften, nam de heer Holle deze mede naar zijn standplaats Garoet. [2]) Daar heeft hij ze, in verband met plannen omtrent een volledige tekstuitgave [3]), jaren lang onder zijn berusting gehad, vóór dat zij in 's Genootschap's registers ingedragen werden.

Ook dit is te bewijzen en wel door de omstandigheid dat enkele woorden, welke in de kopie van 1866 ontbraken, in de aanhaling van 1881 aanwezig zijn, hetgeen op een nieuwe collatie met het origineel wijst.

Habent sua fata libelli, luidt het oude spreekwoord, dat in dit geval wel bizonder toepasselijk is.

Nadat het boven medegedeelde was kunnen vastgesteld worden, kwam de vergelijking, van hetgeen de heer Holle uit Ms. A, No. 632, wedergaf, met het origineel aan de orde, ten einde de lapsus, zoo deze inderdaad mocht blijken te bestaan, te doen verdwijnen om daardoor te voorkomen dat daaruit te eeniger tijd weer onjuiste gevolgtrekkingen zouden voortvloeien.

Gaan wij thans het resultaat daarvan na.

Zoodra het handschrift in 's Genootschap's bezit was gekomen, heeft de heer Holle dit, zoowel als de beide andere

1) Tijdschr. v. Ind. T.-, L.- en Vk., o. c., dl. XVI, blz. 450.

2) Notulen, dl. IV(1867), blz. 273.

3) Notulen, dl. V(1868), blz. 24 — 25.

ter sprake gebrachte manuscripten, met prijzenswaardigen ijver onderzocht want reeds in November, d.i. ± zes maanden na dato, bood hij zijn verslag daaromtrent der Directie aan.

„Vlugtig berigt omtrent eenige lontarhandschriften afkomstig uit de Soenda-landen door Raden Saleh aan het Bataviaasch Genootschap van K. en W. ten geschenke gegeven met toepassing op de inscriptien van Kwali," luidt de titel.

Dit: met toepassing op de inscripties van Kwali — juister Kawali — slaat, gelijk uit Holle's slotbetoog blijkt, uitsluitend op het door hem A genoemde werk, onze kropak 632.

Intusschen verneemt men van die „toepassing" bitter weinig; bovendien is de daarin nedergelegde uitspraak, dat dit handschrift in vele woorden bevat wat met zeer weinige op den steen — nl. den wijsteen van Praboe Wastoe te Kawali — is bekend gesteld, volkomen onhoudbaar, [1]) zoo ook is dit het geval met de daarop volgende interpretatie van de opschriften op de insgelijks aldaar aanwezige beide *lingga's* [2]).

Het eenige dat vastgesteld kan worden is, dat handschrift en steen een paar woorden gemeen hebben, een betrekking welke tusschen dien steen en ieder Oudsoendasch geschrift bestaat en dus zonder meer niets bizonders is, noch iets aangaande de verwantschap van beider inhoud bewijst.

Daaruit laat zich dan ook verklaren dat den heer Holle zijn eerste mededeeling omtrent het handschrift zóó volledig door het hoofd ging, dat hij in 1881, zonder ook maar met een enkel woord van zijn vroegere opvatting te reppen, verband pleit tusschen het veel genoemde manuscript A — nu niet nader

1) Zie voor een afbeelding van dezen steen, zoomede voor den tekst, dien deze bevat en de vertaling daarvan: Het jaartal op den Batoe toelis, o. c., blz. 167-168.

2) Dit zijn een paar hoogst merkwaardige stukken, te weten onbewerkte monolithen in lingga-vorm, die door hun opschriften tot echte lingga's gestempeld worden.

door hem aangeduid — en de op den beschreven steen te Batoe toelis, Buitenzorg, vermelde Pakoean Padjadjaransche vorsten.

De goede Homerus sliep ook wel eens en daarmede over dezen dommel van den verdienstelijken Holle basta, maar dadelijk aangeteekend worde, dat ons document evenmin iets te maken heeft met de Buitenzorgsche stichtingsoorkonde als met de inscripties te Kawali; het is een zedekundig werk, dat waarschijnlijk allereerst bestemd is geweest voor de ingezetenen van Saoeng galah, R. Darma Siksa's stichting op den Galoenggoeng en later, toen hij naar Pakoean was verhuisd, ook daar ter plaatse door hem is bekend gemaakt geworden. [1])

Tot nadere toelichting van het gezegde thans nog het volgende.

De eerste maal, dat de heer Holle Raden Saleh's manuscript A besprak, in 1866 dus, schreef hij: „Ms A. grootendeels in het Soendaasch. Hiervan bestaan slechts de eerste 7 bldzz".—lees bladen—. „Het schrift komt overeen met dat der Tjiboeroejsche Mss." [2])

„Het begint met een soort van geslachtslijst".

„„Dit begint met den tijd dat Rahyang Banga" enz., „en hij gewon Maharadja Dewata, en Maharadja Dewata gewon Badoega", enz., en Saloemah [3]) van Oedjoeng Kĕmbang gewon Rĕkyan Darma Siksa, die de kinderen en kleinkinderen leert niet na te laten de pligten der godsdienst, opdat ze sterk blijven (mogen) in den oorlog en onverwinbaar"" enz".

Afgescheiden van de vraag of het medegedeelde richtig dan wel verkeerd is opgevat, is dit wel heel vluchtig en

1) Het jaartal op den Batoe toelis, o. c. blz. 179.

2) Zie voor dit heiligdom mijn Soendasche Schetsen, blz. 163

3) Aangezien Saloemah hier als eigennaam gebezigd wordt, is duidelijk dat de heer Holle destijds het geslachtsregister niet ten volle begreep. De tekst nl. luidt Saloemah ing Hoedjoeng Kĕmbang, d. i. de te Oedjoeng kĕmbang bijgezette, een posthume titel dus.

voorloopig, immers het houdt niet anders in dan een vijftal namen, een paar keer enz. en tot slot een zin, dien men in het origineel tevergeefs zoekt.

Van een en ander kan men zich onmiddellijk overtuigen door des heeren Holle's mededeeling van 1881: „Nog een woord over den Batoe toelis te Buitenzorg" op te slaan, aangezien daarin de op enkele woorden na volledige transscriptie van het aanvangsblad van Ms. A is opgenomen, zij het dan ook zonder vermelding van die bron.

De heer Holle zegt daar alleen: „nog vind ik in een ander oud-Soendasch ms. — te weten een ander dan de Tjarita Parahijangan even eerder door hem ter sprake gebracht — *op nipa met inkt geschreven*, [1]) denkelijk uit het begin van de 16de eeuw, het volgende".

„Begin, [2]) Awignam astoe. Nihan tĕmbĕj sasakala Rahyang Banga, masa sija njoesoekna Pakwan. Maka ngaran Rahyang Tawoewoes manak Maha Radja Dewata, maka [3]) [Maha] [4]) Radja Dewata maka manak Badoega Sanghyang, [5]) Badoega Sanghyang maka manak Prĕboe Sanghyang, Prĕboe Sanghyang maka manak Saloemah ing Rana, Saloemah ing Rana maka manak *Saloemah ing Windoe Radja, Saloemah ing Windoe Radja maka manak Saloemah ing Tasik Pandjang, Saloemah ing Tasik Pandjang maka manak* [6]) Saloemah ing Oedjoeng kĕmbang, Saloemah ing Oedjoeng kĕmbang maka manak Rakejan [7]) Darma Siksa, rakejan Darma Siksa [sija][4] ngawarah [anak][4], intjoe, [8]) oempi, tjitjip enz."

1) Deze cursiveering is van mij, omdat daaruit de identiteit van het bedoelde manuscript blijkt.

2) Dit staat er niet.

3) Staat niet in 't origineel.

4) De tusschen [ ] geplaatste woorden zijn door den heer Holle overgeslagen.

5) Ontbreekt in de eerste opgaaf.

6) De cursief gedrukte woorden ontbreken in Holle's kopie van 1866, zoodat de hier aangehaalde het latere afschrift is.

7) Er staat rĕkejan.

8) Er staat euntjoe

„Heil! [1]) Dit begint [2]) met Rahyang Banga, toen hij Pakoean stichtte. Hij was (ook) genaamd Rahyang Tawoewoes. En hij gewon Maharadja Dewata enz."

Hiermede moet men het thans doen, doch metterdaad is dit uittreksel veel pooverder, gegeven de tijd waarin het gedrukt werd, dan het oudere.

Natuurlijk is het niet noodig daarover heden te gaan uitweiden, te minder daar ik allerminst kritiek op het werk van wijlen den heer Holle heb beoogd.

Mijn eenige doel is geweest, zoo objectief mogelijk aan te toonen, dat een oud geschrift, op gezag van wijlen den heer Holle, als geschiedbron voor Kawali en Pakoean doorgaand, als zoodanig dient te worden afgevoerd.

De kennis van den kompleten tekst, voor zoover thans voorhanden, zal dit nog duidelijker aantoonen. Alvorens echter dezen daartoe in transcriptie weer te geven, nog een enkel woord over het handschrift zelf.

Dit bestaat uit zeven bladen *daon*, d. i. *nipah*-blad, welke rook wat donker kleurde en gebrek aan bescherming hier en daar deed beschadigen. Niettemin bleef het schrift goed leesbaar.

Het buitenblad is ongenummerd en, zooals destijds te doen gebruikelijk, slechts aan eene zijde beschreven; de overige zes bladen zijn dit aan beide kanten, alle doorloopend met vier regels, en bladsgewijs gefolieerd van 1-6, doch aan de verkeerde zijde.

Aan het buitenblad ontbreekt van onderen een stukje regel; van folio 3 brak een kant af, die echter voorhanden is.

De keurig getrokken letters wijzen op een vaardig schrijver, wien echter de spelling nog al eens parten gespeeld heeft. Ook blijft hij zich zelf daarin niet steeds gelijk. In de eerste plaats geldt dit ten aanzien van de neusklan-

---

1) Staat er niet, tenzij dit als vertaling van awignam astoe opgevat moet worden, doch dit beteekent: geen stoornis zij er.

2) Sasakala wordt niet vertaald.

ken, soms geschreven soms niet, vervolgens voor de *o*, gewoonlijk door *wa* uitgedrukt, doch ook door *o* (taling taroeng) zonder dat daarvoor bepaalde reden blijkt te bestaan, getuige Fol. 6 verso waar *ongkoh* geschreven is *ongkoh*, *hongwkah* en *ongkwah*, terwijl dit *wa* tevens *oea* kan zijn.

Verder is er geen verschil tusschen *paneuleung* = *eu* en *pěpět* = *ě*, omdat, voor zoover mij bekend, geen der veroonderde Soendasche alfabetten daarvoor afzonderlijke teekens gehad hebben.

Alle genoemde feiten kunnen tot verkeerde interpretatie leiden, vooral wanneer men het zinsverband niet verstaat, hetgeen uit den aard der zake bij een doode taal, waarvan het nageslacht bijna niets behield, nog al eens voorkomt.

Een paar voorbeelden tot nadere toelichting. *Bwah* kan men lezen *boeah*, vrucht en *boh* hetzij, *sĕngĕt* zoowel *sĕngĕt* grens, als *seungeut* aansteken.

Een eigenaardigheid der gevolgde spelling is vervolgens het veelvuldig voorkomen van samengestelde teekens instede van een medeklinker met een *pasangan*. In zulke gevallen wordt de eerste medeklinker in zijn geheel geschreven met daaraan gekoppeld de eerste helft van den tweeden. Aangezien dit echter bij verbindingen als-*p*-*s* tot onduidelijkheid aanleiding geeft, wordt -*p* gechreven als -*a*, maar door een fijn ophaaltje aan dan achterkant van het oogje van de -*a* daarvan onderscheiden, terwijl de helft van de -*s* door een dun dwarsstreepje waarmede deze op het midden aan den voorgaanden medeklinker vastgehecht is, daardoor van de -*p* verschilt.

Als zoodanige verbindingen komen o. a. voor *kp*, *mpa*, *ksa*, *nsa*. Ook treft men in eenigszins afwijkenden vorm *tha*, t + *ha*, aan.

Opmerkelijk ten slotte is de spontane verwissling van tand- en tongletters, wijl het Soendasch eerstgenoemden niet kent. Als zoodanig komen voor *ḍ* voor *d* en *ṇ* voor *n* en de *ṭ* in

Baṭara Goeroe, etc., hetgeen wijst op ontleening aan het Oudjavaansch.

Wat den ouderdom van het geschrift betreft, dienaangaande staat niets vast. Uit het schrifttype is met betrekking tot den tijd waarin het stuk geschreven werd, weinig zekers te putten, aangezien voor zedekundige, godsdienstige en mystieke werken, zeer zeker minstens twee eeuwen lang dezelfde keurige, maar weinig van elkander verschillende letterteekens gebezigd zijn.

Dit wordt bewezen door een Ardjoena wiwâha, gedateerd 1256 Sjaka, een Sanghyang Hajoe van 1357 Sjaka en een met het evengenoemde libel gelijkluidend opus van 1445 Sjaka.

In andere woorden de boeken zijn van 1334-1523 A. D.

Toch bestaat er omtrent de ouderdomsbepaling van ons boek wellicht eenige aanwijzing.

Het mede tot de verzameling handschriften van Raden Saleh behoorende manuscript B, van letter geheel gelijk aan A is gedateerd 1440 Sjaka overeenkomende met 1518 A. D. De mogelijkheid is dus niet uitgesloten, vooral waar het daarmede één van oorsprong is, dat het uit dezelfde periode dateert.

Dit kan zeer goed, én omdat de stichting van Pakoean er in aangehaald wordt, én omdat hetgeen het dienaangaande meldt, geheel fictief is. [1]) Immers daardoor wordt duidelijk dat het werk geschreven werd, toen de grondvesting dier stad bereids zoover in het verleden terug lag, dat men daaromtrent niets zekers meer wist.

En waar nu de jongste onderzoekingen van Dr. Djajadiningrat hebben uitgewezen, dat behoudens het vinden van den onbetwistbaren stichtingsdatum van Pakoean, 1355 Sjaka = 1433 A. D. het jaar is, waarin die stad verrees, zoo kan er tegen het aannemen van haast een eeuw verschil tusschen die gebeurtenis en het opstellen van ons geschrift, wel geen redelijk bezwaar bestaan.

1) Het jaartal op den Batoe toelis, o. c., blz. 149.

Dusdoende verkrijgt men dan tevens eenig gegeven omtrent den ouderdom van de vroeger door mij behandelde Tjarita Parahijangan. Deze toch heeft in een met den aanvang van Ms. A gelijkluidende geslachtslijst, instede van het in onbruik geraakte *maka manak*, het nog gangbare *miseuweukeun*, [1]) zoodat zij jonger moet wezen.

Thans de inhoud van het geschrift.

Ten einde dezen te doen kennen, zal eerst een afschrift van den tekst gegeven worden en vervolgens een poging tot vertaling van de eerste drie folia [2]).

---

1) Bijlage 1.

2) Tot zoover slechts, wijl er dan geen eigennamen meer in het stuk voorkomen en het beter is met de verdere uitgaaf daarvan te wachten tot een volledige tekst is beschikbaar gekomen.

TRANSCRIPTIE.

Schutblad verso [1])

AWIGNAM ASTOE.

1 Nihan těmběj sakakala Rahjang Bannga—masa sja [2]) njoe-
soekna Pakwan maka ngaran Rahjang Tawoewoes—maka
2 manak Maharadja Dewata—Maharadja Dewata maka ma-
nak Badoega Sanghjang Badoega Sanghjang maka manak
Prěboe Sanghjang—Prěboe Sanghjang maka manak Sa-
3 loemah ing rana—Saloemah ing rana—maka manak
Saloemah ing Windoe radja—Saloemah ing Widoe [3])
radja—maka manak Saloemah ing Tasik padjang [4])
Saloemah ing Tasik padjang [maka manak] [5]) Saloemah
ing Hoedjoeng Kěmbang—Saloemah ing Hoedjang Kěm-
4 bang maka manak Rěkejan Darma Siksa [6])—Darma Siksa
sija ngawarah anak eunjtjoe [7]) oempi—tjitjip—moening
anggasana koelasantana [8]) prětisantana—wit wěkas koela-
kadang . . . . [9])

Fol. 1, recto [10])

1 sakabeh—ngoeni weh sapilatjeukan—moelah pabwang pasa-

---

1) De buitenzijde is, zooals te doen gebruikelijk, onbeschreven.

2) lees: sija

3) Schrijffout, lees Windoe.

4) De Tjarita Parahjiangan heeft Tasik panjdjang.

5) [ ] deze woorden zijn door beschadiging van het blad verloren gegaan.

6) Een bijna gelijkluidend geslachtsregister aan de Tjarita Parahijangan ontleend, vindt men in de Bijlage.

7) Eunjtjoe = intjoe, vergelijk voor het gebruiken van de paneuleung, waar het moderne Soendasch *i* heeft, de Badoejsche woorden teuloe, geurang enz.

8) Verloren door beschadiging van het blad, doch uit de fragmenten der letters te herstellen.

9) Als boven.

10) Hieraan ontbreken links eenige millimeters met het bladnummer.

lahan paksa—moelah pakeudeukeuden—asing rapes—tjara
poerih—toeroetan moelah keudeu ditineung di maneh iseus-
2 iseuskeun tjaṛekna patik rama—djaga kita dek djaja prang
tadjeur [1]) djoeritan tan alah koe reja—moesoeh ti daratila-
oet— [2]) ti barat ti timoer sakoeliling desa—moesoeh alit—
3 moesoeh ganal moekoe [3]) kahadja oerang miprangkeun
sitĕpĕt—sibĕnĕr—sidoega—sitwarasi—moelah sida deung
koelakadang — moelah moenoeh tanpa dwasa — moelah
4 ngarampas tanpa dwasa—moelah midoekaän tanpa dwasa—
moelah nĕngĕt atri [4]) sama astri—moelah nĕngĕt hoeloen sama
hoeloen—djaga dapĕtna prĕtapa dapĕtna pĕgĕngeun—sakti
beunangna—Soenda—Djawa—Lapoeng [5]) —Tjina—Ba-

Fol. 1, verso.

1 loek—banjaga noe dek ngarĕboet na kaboejoetan na Ga-
loenggoeng—asing ija noe meunangkeuna kaboejoetan na
Galoenggoeng—ija sakti tapa—ija djaja prang—ija heubeul
2 njawa na—ija bagja na drabja sakatiwatiwa na—ija ta
soepagi [6]) katinggalan rama rĕsi—lamoen miprangkeuna—
kaboejoetan—na Galoenggoeng—atoek na kaboejoetan—
3 awak oerang na kaboejoetan—noe leuwih di paraspade—
pahi deung na Galoenggoeng—djaga beunang na kaboejoet-
an koe Djawa—koe Baloek—koe Tjina—koe Lampoeng—
4 koe sakalih—moelija na koelit lasoen di djarjan—madanno
radja poeṭra — antoek na beunang koe sakalih — djaga
rang ageus dihelwan—moenoeh tanpa dwasa—ngadjwal
tanpa dwasa—ngoeni weh—tan bakti di sang pandita
dipoehoen di maneh — na tjarita beunang koe sa-

Fol. 2, recto.

1 kalih ngaranja—na kaboejoetan—djaga hamo iseus di moelah

1) lees: tandjeur.
2) lees: ti darat ti laoet.
3) Gelezen werd: moen koe.
4) lees: astri.
5) lees: Lampoeng.
6) lees: soepadi.

di pamali di maneh—moelah kapoehan dina moesoeh ganal
bala dilatjan [1]) —moesoeh alit mwa beunang ditambaän—
2 djampe mwa matih—mangmang sasra tanpa goena—patoe-
la [2]) tawoer tan mrĕtjaksa—koe padan ngalalwan sipat
3 galĕng ngalalwaän siksa noe kwalwat—kwajwa ngoeha [3])
ditjarekaki [4]) lawan boejoet—oepadina—padaj [5]) beusi pan-
daj omas—memen paragoena—hambalawak—tani goesti—
4 lanang wadon—ngoeni weh na radja poeta—keuḍeu diti-
neung di maneh hamo ngadenge—tjarek idoeng [6]) lawan
bapa — hamo ngadenge tjarekna patik rama wwang
keudeu ana keh oepadina — kadi toengtoeng halalang
satĕgal kadi agĕrna [7]) poenjtjak ing goenoeng — sa-

Fol. 2, verso.

1 pa ta wroeh ri poetjaknja — asing wroeh ija tṛwroeh ina
patingtiman wroeh ditjarek aki lawan boejoet—marapan
kita djaga prang heubeul njawa na—djaga kita miprangkeun
2 sitĕpĕt sibĕnĕr—sidoega sitwarasi ija toehoe sirĕna djanma
ina bwana ija kahidoepana oerang sakabeh—ija pawindwan
ngaranja kangkĕn goenoeng panghjanganä oerang—pidah
3 ka tjiboentoe ngaranja—pindah ka lmah pamasarran—geusa-
na wwang ngĕjoehan kâpanasan—djaga rampes na agama—
hana kahoeripana oerang sakabeh,—moelah kwajwa mohadi-
4 tjarek na kwalwat poen—Oedjar Rĕkejan Darma Siksa — nga-
warah oerang sakabeh—njaraman saloemah hing taman—sja
Rĕkejan Darmma Siksa—maka manak saloemah hing taman
—patĕmwan deung ti Darma agoeng aja mangsĕsja pa-

Fol. 3, recto.

1 tĕmwan ḍeung ti sisima poen—Maka ngaran Sangradja
Poerana tjarek Sangradja Poerana—ah rapes rapes tjarek

1) lees: dilantjan.
2) „ patoelak
3) „ ngoela, schrijffout voor moha, zie Fol. 2. verso.
4) „ ditjarek aki
5) „ pandaj
6) „ indoeng
7) „ anggĕr

dewata kami—sja Rěkejan Darmma Siksa poen—Djaga di-
2 toeroetan koe na oerang reja—marapan atis ti ikang desa—
sangpraboe enaka loenggoeh—sangrama enaka mangan sang
di sidjaja prang—djaga iseus ditjarek noe kwalwat—nga-
3 lalwakeun—agama noe njoesoek na Galoenggoeng—mara-
pan djaja prang djadjan taboen—heubeul njawa na—djaga
makejana patik rama—paninggal na sja seda—djagat
4 daranan di sangrama—djagat krěta di sangrěsi—djagat
palang ka di sangpraboe—hajwa paälaala pangloeng-
goenghan—hajwa paälaäla pameunang—hajwa paälaäla
děmakan—apan pada pawiṭanja—pada moelianja—
maka pada moelia—koe oelah—koe sabda—amběk

Fol. 3, verso.

1 —siniti sinitijagata—siaoem—siheueuh sikaroengroengan-
ngalap kaswar sěmoe goejoeng tejah amběk goeroe basa—
dina oerang sakabeh—toeha kalawan anwam—moelah
2 madjar kwanta—moelah madjar lakana—moelah madah-
keun pada djanma—moelah sabda ngapoes—ija pangdjaja
prang heubeul njawa na ngaranja—oerang menak maka
3 rampes agama—haät heman diṇa djanma—mana oerang
kaděl koelit—mana oerang dipadjarkeun menakoena[1]) rama
—tjarekna patik rama—na oerang lanang wadwan—ija
4 toewah ija tapa—ija toewah na oerang—gwareng twah
—gwareng tapa—madja twah madja tapa—rampes
twah waja tapa—apa na oerang koe twah na mana
beubar[2]) koe twah na mana waja tapa na maka moedji
sakalih dja koe tapa na moedji maneh keh ona-

Fol. 4, recto.

1 m soegan toe rapes[3]) na twah mana beunghar—na maka
njeuseul sakalih dja oerang hanteu tapa—njeuseul maneh
keh onam—soegan toe gwareng na twah mana boeroengna
2 na tapa—hamwe[4]) karampes lamoe dipindahana twah—djaga

1) lees: menak koe na
2) lees: beunghar.
3) lees: rampes.
4) hamwe, verschrijving van hamo.

dipeda koe sakalih—hamwa karampes na bahan twah dja
rang dipoedji koe sakoe sakalih—sitjangtjingngan silangsi-
3 tan sipaka—siradjeun leukeun—simwa soerahan siprĕnja—
sipaka maragwalragwal—poeroesa emetimeut radjeun leu-
keun pakapradana—ija bisa ngaranja—titis beuhar waja—
4 tapa kitoe toe rampes twah na menak—djaga iseus
ditjarek noe kwalot—dipoehoen di maneh—maloej swarga
tka ring kahjangngan Baṭara Goeroe—lamoeṇ tĕpĕt bĕnĕr
di awak di maneh toetjap na oerang kahadja bwa-

Fol. 4, verso.

1 t simoemoelan—singeudeuhan—sibanteuleu—doengkoek
pĕroek—soepĕnan—djangkĕlek—raheke—memelehe—
2 brahhele—seler twaler—hanti waler—tan bria—koetjiwa—
rwahaka—djangdjangka—djoehara—hanteu dikabisa—
loehja moemoelan—mo teu teuing—manggahang—barang
3 hoeal—nitja mrĕswala—koemoetoek prĕgoetoe—soerahana
—sĕwĕkĕng—pwapwarose—tereh kasimwatan—tereh kapi-
dengge—mwa tĕtĕg ditjarek wahidan—soelit roesit—rawa-
4 dja papa—katangkatang ning kahesa di kawah ma koe Sang
Jama dipati—atma tjoemoendoeka ring jwaga tiga—ngaroe-
pa djanma—maka djadi nĕloeh—moela na djadi nĕloeh—
moemoelan sangkana reja kahajang—hanteu di imah di
maneh [1])—menta twa ka sakalih—menta

Fol. 5, recto.

1 .oen ka sakalih—hateu dibere kĕsĕl hantinja [2])—djadi nĕloe
—pamalina—ija dwakan ija djangdji tan ngaranja—ka-
djadjadaijna na oerang hiri pajwagja di noe bĕnĕr—na twah
2 rapes dina oerang—agama ni pare—masa na [3]) djoema-
roem teuloe daoen masana diojwas—gĕde pare—masana
boeloe iroeng—beukah—takarah—noedjoek langngit—
3 tanggah takarah kasep nangwa—toe ija ngaranja—oemensi

1) Tot hiertoe loopt Holle's afschrift; dat hij het hierbij liet, bewijst de blanco keerzijde van het laatste blad zijner kopie.

2) lees: hatinja

3) lees: mangsana.

takarah lagoe toekoel—harajhaj askak[1]) tarah ka tja-
doekoer ngarasa maneh kaeusa[2]) —aja si noe hajang—
4 daek toema ka hoerip na oerang reja—agama ni pare
poen — Lamoenoemi sitanggah — harajhaj tanggah — asak
tanggah — hapa ngarana pahi deung ajeuh — ngwara
ngarana hanteu alaeunana kitoe toe agama dina oerang
— rea ngarasa maneh — imah kaeusi — leuit kaeu-

Fol. 5, verso.

1 si [da]jeuh kaeusi dipake sikara dipake simangke—dipake
hoelangga—mwa kabita na pare teja gĕna—hanteu alaeu-
nana—hateu toeroetanneunana—na oerang rja[3]) sarwa
2 deung ajeuh ngwara ngarana—mwa karampes—djaga rang
teoh twah—bwa toe heubeul njawana poen. Lamoen heman di
noe karwalwat—djaga rang ewean—djaga ngarapas—djaga-
3 ngasoepkeun hoeloen—dja rang midoekaän—nanja ka noe
karwalwat—mwa toe sasab na agama poen—Na sasana bwat
kwalwat poen—Hana ngoeni hana mangke—tan hana
4 ngoeni tan hana mangke — aja ma beuheula aja toe
ajeuna — hateu ma beuheula — hanteu toe ajeuna — hana
toenggak hana watang — tan hana toenggak tan hana
watang—hana ma toenggoelna—aja toe tjatangna—hana
ring dĕmakan — tan hana

Fol. 6, recto.

1 goena tan hana ring dĕmakan—galah dawa sinambhoeng-
ngan toe na—galah tjeundeuk ti noe glan—tka atoek na
karahna oerang ngarasa maneh hanteu tapa lalo tandang
2 marat namoe—ngalwa ngadoel[4]) reja kahajang—reja geusan
mangkoek — bogoh pidah[5]) —reja agama—reja patingti-
man—pipirakan—idĕridĕran bwaga dikoeras hajang rja[6])
3 hoeloen moekoe kaswarang dja oerang hanteu tapa— salah

1) askak, lees asak.
2) kaeusa, lees kaeusi.
3) lees: reja.
4) lees: ngalwar-ngidoel.
5) lees: pindah.
6) lees: reja.

pake oerang menak — na goesti — na panghoeloe — na wikoe sakabeh salah pake—na radja sabwana salah pake—
4 beuki awoerawoer tanpa wastoe ikang bwana — tjarek Rĕkeejan Darmma Siksa — soeroeng reja geusan mangkoek heuweung keneh mo reja ewe — soeroeng pritapa sone — heuweung keneh hanteu tapa — moekoe kasorang dja oerang hanteu tapa — kena hanteu dika-

Fol. 6, verso.

1 bisa—hanteu dikaradjeunan—dja goe ngarasa maneh gwareng twah karah dipidahhan koe na oerang hamo toe galah dawa sinaboengan toe na ngarana—noe pridana
2 —noe takoet sapa—noeroet di na menak—di goesti—panghoeloe reja kabisa—pridjnja—tjangtjingngan—gapitan—ija galah tjeundeuk teu noegilan tka ngarana—
3 hatina teu boeroengngeun tapa kitoe mana oerang poen Koe na oerang alalwirna patanjdjala pata ngarana tjai—djala ngarana pja [1])—hanteu ti boeroengngeun tapa kita —lamoena bitana pwâ teja—ongkohoöngkwah [2]) dipilalwaeun di maneh gĕna—di na kageulisan—moelah kasimwatan—moelah kasiweuran—ka noe miboeroengngan tapa —moelah kapidenge koe na tjarek gwareng—ongkwahangkoh [3]) dipitineungneun di maneh—ija rapes—ija geulis . .

caetera desunt.

VERTALING

Geen stoornis zij er.

Als volgt is het begin der overlevering omtrent de afstammelingen van Rahjang Bangga.

Toen hij Pakoean stichtte, heette hij Rahjang Tawoewoes [4]).

En hij gewon Maharadja Dewata.

---

1) lees: apja. De verklaring is onzin.

2) lees: ongkoh-ongkwah.

3) lees: ongkwah-ongkoh.

4) Woewoes is een gefingeerde naam en beteekent: woord.

Maharadja Dewata gewon Badoega Sanghjang.

Badoega Sanghjang gewon Prĕboe Sanghjang.

Prĕboe Sanghjang gewon Den Gesneuvelden in den strijd. [1])

De Gesneuvelde in den strijd gewon Den Bijgezetten te Windoe radja.

De Bijgezette te Windoe radja gewon Den Bijgezetten te Tasik pànjdjang.

De Bijgezette te Tasik panjdjang gewon Den Bijgezetten te Hoedjoeng kĕmbang.

De Bijgezette te Hoedjoeng kĕmbang gewon den eerenfeste Darma Siksa.

Darma Siksa, hij was 't, die onderrichtte de kinderen, de kleinkinderen, de achterkleinkinderen, de achterachterkleinkinderen, de overachterachterkleinderen, de betoverachterachterkleinkinderen, de overbetoverachterachterkleinkinderen, de betoverbetoverachterachterkleinkinderen, de maagschap van het begin tot het einde . . . .

Fol. 1, recto.

allen, zoo ook de geheele onderebroederenschaar, elkaar niet te berispen, van verkeerdheden te beschuldigen, te dwingen, [2]) niet koppig tegen elkaar te wezen, dat velen handelen naar dit voorschrift, het volgend niet staan op bevrediging van eigen verlangen en steeds zich leerzaam betoonen, zegt (toch) patik rama (Darma Siksa ?): „past op dan zult gij zegevieren in den krijg, standhouden in den oorlog, niet overwonnen worden door talrijke vijanden van te land en van ter zee, uit het westen uit het oosten, uit alle ons gebied omringende landen, geringe vijanden, machtige vijanden, indien gij gedwongen wordt (den strijd aan te binden), dat gij dan doet vechten met rechtvaardigheid, gepastheid, oprechtheid, waarheid, niet te twisten met de maagschp, niet te ontvoeren onschuldigen, geen leed te

1) Wellicht is hier bedoeld Praboe Wangi in A. D. 1357 gesneuveld bij Boebat tegen Hajam Woeroek van Madjapahit.

2) Gelezen werd: papaksa.

berokkenen aan schuldeloozen, geen voorkeur te geven aan de eene vrouw boven de andere, geen onderscheid te maken tusschen den eenen slaaf en den anderen slaaf, past op, dan verkijgt gij aanzien, komt gij tot macht en bovennatuurlijk vermogen, gewordt u Soenda, Djawa, Lampoeng, Tjina, Ba-

Fol. 1, verso.

loek en zult gij opvatten de zeeroovers, die het heiligdom van den Galoenggoeng willen overrompelen. Al wat ter beveiliging van het heiligdom op den Galoenggoeng gevorderd wordt (zult gij verkrijgen) als: de macht door ascese verworven, zegevieren in den oorlog, lang leven (onkwetsbaar zijn), schatten en voorspoed . . . . waakt er tegen dat het heiligdom op den Galöenggoeng bemachtigd wordt door Java, door Baloek, door Tjina, door Lampoeng, door allen, uw luister is als een lasoenvel op den vuilnishoop, ... uitgeput, verkregen door allen, neemt u in acht voor 't geen reeds verboden werd: (als) onschuldigen te dooden, schuldeloozen (als slaaf) te verkoopen, geen hulde te betoónen aan priesters, zoo gij hun vraagt

Fol. 2, recto.

te verhalen in aller belang van de heilig genoemde dingen. Past op, doet niet wat niet mag krachtens uwlieder verbods bepalingen, laat u niet ontmoedigen door een machtigen vijand, en het leger dat tegen u optrekt, den geringen vijand onverzoenlijk zijnde, op wien bezweringsformulieren geen macht hebben, de duizend afweerspreuken zonder effect zijn, de uitbanning en offers geen doel treffen, iets wat gelijk staat met overschrijden van de gepaste grenzen, het overtreden van de geboden der ouden, het wederstreven der vermaningen van grootvaders en overgrootvaders, vooral door? de ijzersmeden, de goudsmeden, de betrachters der *paragoena*, en de *hambalawak*, de landbouwers en de grondbezitters, de mannen en de vrouwen, zoo ook de vorsten en hun telgen, te staan op volgen van eigen zin en niet te hooren naar de

lessen van moeder en van vader, niet te luisteren naar de vermaningen van de *patik rama*, men moet zich daarnaar richten bovenal, gelijk de spitsen van het *halalang*gras van een geheel veld, gelijk de standvastigheid van den top eens bergs,

Fol. 2, verso.

wie kent zijn kruin, die hem kennen zullen niet leeren kennen de (helle?)-pan, de grootvaders en overgrootvaders zeggen: gij moet opmerkzaam zijn, opdat gij in den oorlog overwint en lang leeft, oppassen, dat gij ten strijde trekt met volmaaktheid, met recht, met bedachtzaamheid en waarheid, aldus gaan de menschen in deze wereld zeker te niet en wordt ons leven gelukkig, dat is *pawindwan*, geheeten, het heeft den schijn alsof onze godenberg zich naar de Tjiboentoe verplaatst, naar een koele streek, een plaats te onzer beschutting tegen zonnebrand, zorgt dat de godsdienst ongeschonden blijft (want) deze is ons aller leven, houdt in eere de vermaningen der ouden, dus sprak Rĕkejan Darma Siksa, een iegelijk onderrichtend, hij was de vader van den Bijgezetten te Taman, Darma Siksa gewon den Bijgezetten in Taman door zijn huwelijk met een dochter van Darma Agoeng, er was er een (?)

Fol. 3, recto.

uit een andere vrouw geboren, hij heette Sangradja Poerana, en Sangradja Poerana sprak: „'t is goed, 't is goed", enz.

Aldus hetgeen wij van het uiterst langdradige en weinig belangrijke betoog meenen te verstaan. De vertaling zal wel verre van onberispelijk wezen, doch toont in allen gevalle aan, dat het geschrift No. 632 der kropakverzameling geen Padjadjaransche kroniek is, hetgeen te bewijzen was.

Tjarita Parahijangan.

Kropak No. 406.

Eerste Fragment, Fol. 8.

Tjarek Maharadja Traroesbawa keh sakitoe: „anak ing samadaja sarerea, heubeul sija mangadĕg di kadaton Sri Bima Poenta (Na)rajana Madoera Soeradipati, sarewoe satoes tahoen heubeul sija ngadĕg ratoe disilihan koe Maharadja Harisdarma, heubeul sija ngadĕg ratoe ngeusina kadaton sariwoe sapoeloeh tahoen toeroenna patiwah-tiwah".

Maharadja Harisdarma miseuweukeun Rahijang Tampĕran, Rahijang Tampĕran miseuweukeun Rahijang Banga, Rahijang Banga miseuweuken Rahijang Tawoewoes, Rahijang Tawoewoes miseuweukeun Prĕboe Sanghijang, Prĕboe Sanghijang miseuweukeun Badoega Sanghijang, Badoega Sanghijang miseuweukeun deui Saloemah ing rana, Saloemah ing rana miseuweukeun Saloemah ing Tasik panjdjang, Saloemah ing Tasik panjdjang miseuweukeun Saloemah ing Windoe radja, Saloemah ing Windoe radja miseuweukeun Rakejan Darma Siksa. . . . . .

Maharadja Traroesbawa sprak aldus: „mijne zonen al te gader thans bijeen, de duur van uw heerschappij in den burcht Sri Bima Poenta Narajana Madoera Soeradipati zal wezen eenduizend eenhonderd jaren, zoolang de koninklijke waardigheid vervuld hebbend, wordt gij vervangen door Maharadja Harisdarma, hij zal de vorst zijn en den burcht bezetten, eenduizend tien jaren zullen diens nakomelingen er het bewind voeren".

Maharadja Harisdarma gewon Rahijang Tampĕran;
Rahijan Tampĕran gewon Rahijang Banga;

Rahijang Banga gewon Rahijang Tawoewoes;

Rahijang Tawoewoes gewon Prĕboe Sanghijang;

Prĕboe Sanghijang gewon Badoega Sanghijang;

Badoega Sanghijang gewon weder Saloemah ing rana;

Saloemah ing rana gewon Saloemah ing Tasik panjdjang;

Saloemah ing Tasik panjdjang gewon Saloemah ing Windoe radja;

Saloemah ing Windoe radja gewòn Rakejan Darma Siksa. . . . .

HET HEILIGDOM TE OELAKAN

DOOR

Dr. Ph. S. VAN RONKEL.

Aan niet door historische getuigenissen gesteunde overleveringen, omtrent den tijd der invoering van den islam in een bepaald gewest, kan meestal geen geloof gehecht worden.

Wanneer een beroemd leermeester, die de godsdienstleer beter of met meer succes doceerde dan zijne voorgangers of tijdgenooten, overleden is, blijkt de door hem geoefende invloed niet alleen uit de vereering van zijn graf, dat aldra de plaats van het afleggen van geloften en het doel van bedevaarten op den sterfdag wordt, maar ook uit het feit dat de invoering van den nieuwen godsdienst door het volksgeloof in verband gebracht wordt met zijne werkzaamheid als voorganger en leeraar.

Zoo is het in Atjeh ten aanzien van ᶜAbdoerra'oef, [1]) zoo in West Sumatra met betrekking tot Boerhânoeddîn.

ᶜAbdoerra'oef van Singkel en Boerhânoeddîn van Oelakan hebben niet slechts genoemden trek van populariteit gemeen, doch kunnen ook op de hoogere eenheid bogen van beiden te behooren tot de volgelingen van den grooten Medinensischen mysticus Aḥmad al-Ḳoesjâsjî, wiens leerstellingen beide landen, welker islamiseering aan die twee leerlingen en volgelingen wordt toegeschreven, nog steeds in niet geringe mate beheerschen.

Boerhânoeddîn, die hier te lande algemeen als de brenger van den islam ter Westkust beschouwd wordt, was de getrouwe leerling van ᶜAbdoerra'oef, den „invoerder van den

1) C. Snouck Hurgronje. De Atjèhers, passim, zie het Register.

islam" in Atjeh, „ofschoon die godsdienst minstens reeds een paar eeuwen vóór hem daar te lande heerschte". [1])

Over ᶜAbdoerra'oef ontbreekt het niet aan berichten.

In Dr. C. Snouck Hurgronje's werk „De Atjèhers" is hetgeen er bij de Atjehers over den levensloop van den heilige en uit diens eigen curriculum vitae of „kleine wetenschappelijke autobiografie" bekend is medegedeeld, en in Dr. D. A. Rinkes' [2]) proefschrift vindt men alles bijeen wat omtrent den Singkelschen leider aan het licht gebracht is.

Over Boerhânoeddîn spreekt slechts overlevering en salasilah.

Algemeen wordt in het Minangkabausche land aangenomen dat de islam uit Atjeh te Oelakan (ten Noorden van Padang) is ingevoerd door Boerhânoeddin, wiens leerlingen de ware leer naar Kapeh Kapeh (bij Kota Baroe, onder Padang Pandjang) zouden gebracht hebben. De spreekwijze *sara² mandaki adat manoeroen* wordt in verband daarmede zoo verklaard dat de Wet is opgegaan van de kust naar het bovenland, en de Adat is afgedaald van Pariangan Padang Pandjang naar de benedenlanden.

Als de moskee waar de eerste prediking heeft plaats gevonden wordt die te Pamansiangan, vlak bij Kapeh Kapeh, aangewezen. Evenwel iets ouds is in die moskee niet aan te treffen, het gebouw is vernieuwd en de godsdienstige boeken die er in grooten getale zouden zijn geweest, zijn naar verteld wordt tijdens den Padri-oorlog verbrand.

Meer gegevens dan de moskee en soerau bieden de buiten den kampoeng gelegen graven der zoogenaamde Toeankoe's nan balindoeäng, niet door opschriften of jaartallen — die vindt men nergens — maar door de mondelinge op die graven betrekking hebbende overlevering. Volgens inlichtingen van oude lieden heette de eerste Toeankoe die hier predikte Boerhânoeddin. Zijn zoon is bekend onder den naam Toeankoe Bakarando, d. i. de man met de doodkist.

1) o. c. bl. 20.

2) ᶜAbdoerraoef van Singkel. Bijdrage tot de kennis van de mystiek op Sumatra en Java.

zoo genoemd, omdat, toen hij begraven zoude worden tusschen twee andere graven in, er voor het aanbrengen van de zijgroeve, lahad, geen ruimte was, weshalve hij in een doodkist ter aarde besteld werd.

Zijn zoon was Moeḥammad Salih Aiē Angè², die in den padri-oorlog de zijde der „oerang poetiëh" koos, en bij Bondjol sneuvelde [1]). Zijn zoon is de tegenwoordige Toeankoe Kali nan Moedo, een zeer oud man.

Wanneer men deze vier geslachten (niet naar de matriarchale afstamming van mamak op kamanakan, maar naar de wettelijke opvolging) optelt, komt men ternauwernood tot 140 jaren, evenzeer als men niet veel verder dan ruim twee eeuwen kan terugtellen wanneer men met enkele plaatselijke zegslieden wil aannemen dat er niet vier naar zes geslachten „beschutte toeankoe's" zouden geweest zijn.

Voor nadere bijzonderheden wordt de vrager steeds naar Oelakan verwezen.

Aldaar, negen paal zuidwaarts van Priaman, vlak aan het strand, is het graf van den man die naar het algemeen volksgeloof den islam in dit gewest zoude ingevoerd hebben.

Noch opschrift, noch bijzondere vorm van *medjan* verleenen aan deze *kiramat* kenmerken van buitengewoonheid.

Men betreedt de gewijde plaats, aan de O-zijde van een zich door niets merkwaardigs onderscheidenden voorhof, door een hek in eenen gewonen witten muur, welke een langwerpig vierkant, vol graven, omsluit [2]). Bij de bewakers

---

1) Het is wellicht niet overbodig er aan te herinneren dat de Maleiers den padri-oorlog nooit anders noemen dan parang oerang poetiëh djo oerang hitam. In een contemporain geschrift worden de witten oerang pidari genoemd, welk woord (ڤيداري) ook mannen uit Pidiē, dus lieden uit Atjeh kan beduiden. Ik durf dit niet als etymologie te proclameeren, vooral omdat de roekelooze woordafleider Multatuli, naar ik meen, ergens zegt dat padri eigenlijk Pedirees is.

2) De sporen der bij de belastingoproeren in 1908 op de ter heilige plaatse standhoudende opstandelingen afgeschotene kogels zijn thans in den muur niet meer zichtbaar.

en oude lieden is de identiteit der verschillende graven bekend, en het graf van den heilige duidt zich als iets hooger dan de andere, en met eene groote schelp waaruit water gedronken wordt voorzien, onmiddellijk als eene plek van meer dan gewone vereering aan.

De sterfdag van Boerhânoeddîn is 15 Ṣafar. Op dien dag stroomen uit het geheele land, de Bovenlanden zoowel als het Benedenland, tallooze drommen ouderwetsche geloovigen naar Oelakan. Het is dan als een bedevaart, waarvan steeds een gedeelte, hoe klein ook, te voet afgelegd moet worden; naar de populaire opvatting staan zeven van deze vrome tochten gelijk met één echten hadj. Door de eng aaneensluitende rijen van devoten kan men zich op den voorhof met moeite een weg banen, vrouwen in witte tilakoeäng's vormen reeksen van het eene uiteinde van het groote voorplein naar het andere, in de eigenlijke enceinte vervullen de tahlil's, de duizendmaal met hoofdschokken uitgegalmde klanken alla*hoe* alla*hoe* de lucht met daverende geluiden, en op het graf zelf uit zich de vroomheid in luid reciet van fâtiḥah en soerah jasin.

Naar door de lieden werd medegedeeld is de heilige in het jaar 1116 A. H. gestorven, d. i. 19/20 Juni 1704 A. D. Verder deelde men mede dat door den „koelipah" enkele oude boeken bewaard werden, waaruit iets omtrent het leven van den heilige geput zoude kunnen worden. Nader onderzoek bracht het bestaan van drie zgn. kitabs aan het licht. Een daarvan was eene gewone, geenerlei locale bijzonderheid biedende verzameling van Sjaṭṭaritische liturgiën, dikirs, doeᶜa's, formulieren, ḥizb's en dergelijke, waarin geheele koeran-soerah's een groot gedeelte vulden.

Belangrijker was het tweetal geschriften dat als *de* kitab en *de* salasilah van den heilige aangezien wordt.[1]) Behalve

1) Door bemiddeling van den Contrôleur te Priaman, den heer W. Dominicus, die mij ook op andere wijze het onderzoek gemakkelijk maakte, ontving ik later de handschriften voor langeren tijd ter bestudeering.

de gewone beteekenis van keten, onafgebroken reeks der leermeesters van wie bijzondere kennis en licentie om die te doceeren verkregen is, heeft het woord ook den zin van geschiedenis, kroniek, voornamelijk van een als heilige vereerden tarikatleeraar, of van zijn graf, in welk geval het woord op dezelfde wijze als sadjarah op Java gebezigd wordt.

Niet over het graf en daaraan betoonde devotie of er mede samenhangende superstitie, alleen over Boerhânoeddîn als leerling van ᶜAbdoerra'oef en als leermeester der Oelakansche jeugd wordt in deze salasilah (gelijk bekend eene verbastering van het Arabische silsilah) iets medegedeeld.

Vooral over ᶜAbdoerra'oef geeft deze kleine hagiografie welke slechts 22 bladzijden van elf regels in het kleinste (17 × 10.5 c.M.) der beide boeken beslaat, enkele bijzonderheden, zonder echter het weinige dat over den Singkelschen mysticus bekend is belangrijk te vermeerderen. Slechts de eigenaardige verhouding tusschen leermeester en adept, eerst van Aḥmad al-Ḳoesjâsji tot ᶜAbdoerra'oef, dan van dezen tot Boerhânoeddîn, komt in dit geschriftje onder betere belichting dan gewoonlijk het geval is in andere soortgelijke schrifturen. De geschetste aanhankelijkheid van den discipel aan zijnen voorganger moge, hoewel overdreven voorgesteld, in principe niet onwaarschijnlijk zijn, het relaas van opdrachten aan den leerling naar verre landen is van dezelfde waarde als dat der volbrachte wonderen van leider en volgeling beiden.

Al heeft dit kroniekje door vermelding van producten des lands eene locale kleur, nadere gegevens omtrent de wijze waarop Atjeh en West-Sumatra tot den islam zijn gebracht — waarmede dus slechts bedoeld kan zijn: tot de Sjattaritische ideeën en practijken zijn bekeerd — biedt het geenszins.

Als uiting van de inlandsche beschouwingen over de invoering en verspreiding van mystieke leerstellingen hier te lande is deze salasilah Oelakan van eenige waarde, zij 't ook dat dit manuscript blijkens schrift, papier (pro-patria,

z.g.n. Hollandsch) en enkele straks te vermelden interne evidenties zeer jong is.

Over den tekst zelven wordt beneden het noodige gezegd. Thans volge in verkorte vertaling de inhoud van het heiligenleven, met enkele aanteekeningen omtrent eenige eigenaardige uitdrukkingen en bijzondere voorstellingen.

ʿAbdoerra'oef van Singkel, de zoon van ʿAli Fanṣôerî 1) studeerde onder Aḥmad al-Ḳoesjâsji te Madinah negentien jaren. Hetgeen hij daar bestudeerde was de 2e soerah van den koeran. Buitendien hoedde hij jaar in jaar uit kameelen en droeg elken dag zijnen leermeester van het platte dak van diens huis naar de trap van de groote leerschool, d.i. de moskee waar onderricht gegeven werd, en wederom naar huis terug.

Na verloop van tijd zeide Aḥmad al-Ḳoesjâsji: ga terug naar Sumatra, en bekeer de lieden daar tot den islam. Hij weende omdat zijne wetenschap nog maar gering was, en ook om een andere reden weende hij, want in dien tijd gebeurde het in een goede maand op een goeden dag dat de lieden van Madinah naar Mekka gingen, weshalve hij verlof vroeg aan zijnen leermeester om ook naar Mekka te mogen gaan, wat hem geweigerd werd. „Wat behoeft gij toch te weenen", zeide de meester, „zou Mekka meerder zijn dan (de stad van) het graf des Profeets?" 2). Met dit antwoord was hij tevreden

Daarna gelastte Aḥmad al-Ḳoesjâsji aan ʿAbdoerra'oef alle kitabs van de groote soerau te halen. Deze bracht ze dus naar de kleine soerau, waar hij afzonderlijk les kreeg en Aḥmad al-Ḳoesjâsji al de kitabs behandelde. Dan gaf de leermeester hem een wenk, en haalde hij de kitabs bijeen, en bracht ze alle wederom naar de groote soerau terug.

Als 's morgens ʿAbdoerra'oef wederom in de groote soerau wilde gaan studeeren, droeg hij zijnen leermeester; op het voorplein van de soerau gekomen, gelastte deze hem naar den hemel te blikken, waar alles helder was, tot aan de „Welbewaarde Tafel" toe. Als Aḥmad al-Ḳoesjâsji zoo op

de soerau gekomen was, ging ʿAbdoerra'oef wêer kameelen hoeden, en toen zeide Aḥmad al-Ḳoesjâsji: „ʿAbdoerra'oef tel maar voortdurend onze kameelen". Dat beduidde dat ʿAbdoerra'oef onder het kameelen hoeden wederom hemelwaarts tuurde evenals de vorige maal.

Toen zij naar huis gingen vroeg Aḥmad al-Ḳoesjâsji aan zijnen leerling welk voedsel in zijn land het meest voorkwam, waarop ʿAbdoerra'oef antwoordde: „doerian ja toeankoe". Daarna gaf de leeraar één klapperdop om er in te varen, en na één oogenblik was hij wêer terug met doerians bij zich.

Steeds wilde ʿAbdoerra'oef toch naar Mekka gaan, maar de leermeester beval hem zich af te zonderen in het bovenland van Egypte in eene spelonk. Twaalf maanden zonderde hij zich af, en al dien tijd viel er geen regen; de landlieden zuchtten en klaagden, maar hun roepen om regen gaf niets 3), alle dieren moesten sterven. Eindelijk droomde de koning van Egypteland dat er een orang siak 4) in het bovenland in eene spelonk vertoefde, en dat als hij naar de hoofdplaats kwam hun bede zou ingewilligd worden. De vorst liet hem toen ontbieden uit de grot. Luide schreeuwde men hem toe, een maal, twee malen tot tien malen, maar hij antwoordde niet, en was niet mede te krijgen. Toen vergaderden de Egyptenaren en alle notabelen gingen in optocht met dikir, tasbiḥ, ṣalât en dikir-Allah, waardoor het gelukte den kluizenaar mede te krijgen tot aan het paleis van den vorst. Deze deed eene plechtige belofte en zeide: „als ons verzoek ingewilligd wordt, zullen wij u een hoop goud geven van manshoogte; als wij ons woord niet gestand doen zullen wij Allah niet tot god en Moeḥammad niet tot heer meer hebben". Toen werden alle menschen en dieren naar het veld gedreven 5). ʿAbdoerra'oef deed de ṣalât, en na den takbir rolde de donder en viel dé regen ter dikte van palmboomen. De geheele menigte vluchtte naar huis, 't werd als eene zee in het land. Met sembahjang en preek werd de plechtigheid volkomen gemaakt. Men ging den sjajch

tegemoet, en deze bleek in het geheel niet nat te zijn. Nu tastte men goud op ter manshoogte en gaf het aan hem, doch hij zeide: „ik wil niets van dit goud aannemen, ik heb slechts deze opdracht te doen: als er lieden ter bedevaart naar Mekka gaan moet gij hun met geld ondersteunen; en nog eene opdracht heb ik u te doen, ten behoeve van Maleiers die hier mochten komen: spreek hen vriendelijk toe en behandel hen goed, dit draag ik u op, omdat ik zelf een Maleier ben".

Toen hij te Madinah teruggekeerd was, vroeg de meester hem: is uw doel bereikt? Hij antwoordde: ik hoop van wel, want de Egyptenaren hebben zich aan Allah onderworpen. Daarna vergaderde Aḥmad al-Ḳoesjâsji alle menschen van de „tanah basar", 6) die allen de wet van den profeet hielden, en de lieden van Mekka, Madinah, Egypte, Koefah, Turkije en China, allen uit gene zijde van Azië 7); uit tallooze landen kwamen zij naar Madinah, allen die den godsdienst van Moeḥammad volgden.

Een kleinen tijd trad ᶜAbdoerra'oef als leeraar op, en daarna koos Aḥmad al-Ḳoesjâsji de voortreflijkste kitabs uit, om die door ᶜAbdoerra'oef te doen medenemen naar Oost-Azië. Hij gaf voorts aan zijnen leerling de volgende opdracht: „als gij in Atjeh aankomt, zal er een vijftal lieden komen, zij allen zullen kitabs bij zich hebben, een van hen zal uit Oelakan zijn, namelijk Boerhânoeddîn; die moet met de kitabs begiftigd worden. Als hij naar Mekka wil gaan om den hadj te doen, moet gij hem dat niet toestaan; daar toch is het dat de heilige wetenschap zal onderwezen worden in haar geheel 8); stort daar dus de gansche wetenschap uit. Zijne voeten zullen hooger zijn dan de grond 9), en zijn geslacht zal door Allah verhoogd worden, hij heet Boerhânoeddîn, en is uit Oelakan".

Na deze opdracht van zijnen leermeester ontvangen te hebben, ging ᶜAbdoerra'oef naar Singkel, waar de menschen nog niet tot den islam bekeerd waren. Aldaar gedroeg zich Boerhânoeddîn tegenover ᶜAbdoerra'oef, even zoo als deze

zich te Madinah gedragen had tegenover Aḥmad al-Ḳoesjâsji. Het vijftal lieden bewaakte de vier hoeken der moskee; vier hielden vast verblijf in de vier hoeken, als Boerhânoeddîn den meester van huis naar het voorplein der moskee droeg, en daarna diens vee ging hoeden. Zonder eenige afwisseling in de leerstof 10) leerde Boerhânoeddîn de fâtiḥah. Kort daarna bleek zijne wondermacht, immers door haren zegenrijken invloed gedurende zijn verblijf in Atjeh werden de lieden van Singkel bekeerd. Zoo lang hij in Atjeh vertoefde, was hij voortdurend aan het graven van eene gracht rondom de moskee van ᶜAbdoerra'oef.

Laatstgenoemde wilde de soerau-lieden eens op de proef stellen, wierp zijn kalkdoosje in den drek en beval den menschen het op te duiken, wat niemand wilde doen; doch toen hij het aan Boerhânoeddîn beval, deed deze het.

Toen ᶜAbdoerra'oef dertig jaren in Atjeh vertoefd had, gelastte hij Boerhânoeddîn zich af te zonderen in het bovenland van Atjeh gedurende twaalf maanden. In het land teruggekomen moest hij de kitabs van de moskee naar de kleine soerau brengen, daar werden ze door hem regel na regel gelezen, wéer opgeborgen, ingepakt, en naar de moskee teruggebracht. Altijd werd de meester door Boerhânoeddîn naar de moskee gedragen, en in de moskee moest hij aan de linkerzijde des meesters plaats nemen; dan begon het onderricht. Daarbij stelde ᶜAbdoerra'oef vragen aan de vier lieden en aan al de anderen; niemand kon de vragen juist beantwoorden, maar als hij zich tot Boerhânoeddîn wendde, wist hij het zonder zich te bedenken; hij kende nl. al de kitabs die ᶜAbdoerra'oef hem ter hand gesteld had 11).

Alle voortreffelijke kitabs kwamen aan Boerhânoeddîn den Oelakanner.

De Atjehers werden bekwaam in koeranreciet en geloofsleer alleen, kitabs bleven daar niet, Boerhânoeddîn werd de eenige koelipah van ᶜAbdoerra'oef, al de kitabs kwamen te berusten onder hem en het viertal lieden, doch de ware, diepe kennis bleef bij Boerhânoeddîn.

Wederom stelde ᶜAbdoerra'oef zijn leerling op de proef, en gelastte hem langs de geheele plaats te loopen; daarna begaf ᶜAbdoerra'oef zich naar den overkant der rivier alle lieden met zich medenemende, en liet de boodschap achter om aan Boerhânoeddîn, als deze zou komen, te zeggen dat hij den meester naar den overkant volgen moest. Toen dit bevel hem overgebracht was, liep Boerhânoeddîn op het water; ᶜAbdoerra'oef zeide toen tot hem: hoe zijt gij over het groote water gekomen?, waarop hij antwoordde: gewoon te voet.

Nog eens stelde de meester Boerhânoeddîn op de proef. Hij bracht hem namelijk naar zijn huis en liet hem zijne beide dochters bewaken. Daardoor geraakte zijne wellust in beweging, doch hij sloeg op zijn wellustorgaan met een steen, zoo dat hij bezwijmde. Dat was de reden dat hij nooit kinderen kreeg.

Toen geschiedde het door Allah's wil tengevolge der standvastigheid van Boerhânoeddîn dat, toen twee gehuwde lieden van Oelakan geen kinderen kregen, en zij aan hem eene gelofte aflegden, er door de zegenrijke inwerking daarvan twee zonen geboren werden. De oudste werd Djalâloeddîn, de andere ᶜAbdoerraḥmân genoemd; beiden werden aan Boerhânoeddîn aangeboden 12). De bewijzen zijner wondermacht werden ontelbaar.

Eindelijk zoude hij naar Oelakan terugkeeren, en ankerde bij een eiland in de zee. De inwoners van Oelakan lieten gezamenlijk nasi koenjit en gekruide kip klaarmaken, en pasten goed op dat maal. Toen alle gerechten vóór hem gezet waren, at Boerhânoeddîn er van, en een stukje kippevleesch hechtte zich tusschen zijne tanden; daarop opende hij zijnen mond zeer wijd, en toen was 't als eene zee in zijnen mond; en hij vroeg vergiffenis ten aanzien van die kip, omdat men zich die maar had toegeëigend 13).

Toen hij naar het strand gebracht was, liet hij alle kinderen verzamelen, aan welk bevel gevolg gegeven werd, zoodat

alle kinderen tot hem geleid en door hem onderwezen werden. Een portie wildezwijnegebraad werd met wat muizegebraad ook bij hem gebracht, doch hij was daarop niet gesteld, en zeide: eet gij het maar.

Als zij naar huis wilden gaan, gaf hij aan al de ouders goeden raad, zeggende: alles waarvan de kinderen zeggen dat het niet goed is moet gij nalaten 14). Zoo stemden de bewoners er in toe om den islam aan te nemen.

Daarna liet hij in Oelakan, te Tandjoeng Medan, honderd soerau's bouwen.

De vier toeankoe's 15) dachten bij zich zelven: wij zijn nog geen moslims, maar nog ongeloovigen, wij moeten nog eens naar Atjeh.

Die vier lieden gingen naar Atjeh, en toen zij daar aangekomen waren zeide ᶜAbdoerra'oef: „de kitabs zijn alle naar Oelakan bij Sjajch Boerhânoeddîn, ik geef geen les meer, bij mij zijn geen kitabs meer achtergebleven". Toen gingen die vier mannen weêr heen, en namen les bij Boerhânoeddîn, en daarna keerden zij allen terug, een ieder naar zijn eigen land.

Degeen die Boerhânoeddîn als koelipah opvolgde was ᶜAbdoerraḥmân; deze werd opgevolgd door Chajroeddin, deze door 16) Djalâloeddîn, deze door Idrîs, deze door ᶜAbdoelmoehsin, deze door Ḥabiboellah, deze door Soeltan al-Koesaî, deze door mij, den geringen dienaar 17).

AANTEEKENINGEN.

1). ᶜAbdoerra'oef wordt de zoon van ᶜAli genoemd, en in de salasilah's zoo lezen wij in De Atjèhers, II, blz. 19, wordt bijna zonder uitzondering aan zijnen naam toegevoegd: die van het geslacht van Ḥamzah Pansoeri is. Deze toekenning aan ᶜAbdoerra'oef van geestelijke relatie met den beroemden mysticus Ḥamzah Pansoeri schijnt in de combinatie ᶜAli-Fanṣoêri van dit manuscript vertegenwoordigd te zijn, tenzij aan eene omissie

gedacht moet worden, in welk geval de juiste lezing zoude zijn: ibn Ali nan babangsa Ḥamzah Faușoêri. Zie Rinkes, o. c. blz. 38. Singkel wordt geschreven سمكري; de r wisselt in het schrift telkens met l omdat geen van beide aan het einde van een woord wordt uitgesproken, de eind-i wijst op den toponymischen vorm al-Singkali, welke hier in نكري سمكري ten onrechte gebruikt is; de m in stede van ng vóór de k kan naar het schijnt slechts uit onkunde van den copiïst verklaard worden. Verderop toch wordt de naam سڠكري geschreven.

2). De hier aan den dag tredende tegenzin van den mystiekleeraar om in Mekka de voortreflijkste school der heilige wetenschap te zien blijkt ook later, zie noot 8.

3). Het afsmeeken van regen heet hier te lande maminta toeang, tevens de benaming van den hier uiterst zelden voorkomenden „sembajang istika".

4). Het woord Siak is met vocaalteekens geschreven. Tegenwoordig verstaat men onder oerang sia² allen die godsdienstige kennis bezitten en iets met den godsdienst te maken hebben; de naam wordt algemeen met Siak, als het land van herkomst der vroegere bedelende studeerenden, in verband gebracht.

5). Dit wijst op de ṣalât-al-istisḳâ', die in de open lucht gehouden moet worden; dat deze plechtigheid bedoeld is blijkt ook uit de woorden: disampoeranokan djo sembahjang djo katoebah (uitspraak van choṭbah).

6). Onder tanah basar verstaat men hier niet het heilige land maar Arabië, Persië en Hindôestân, vrijwel hetzelfde als: nagari diatèh angin.

7). Onder tanah sabalah wordt de andere zijde, niet die der landen di bawah angin verstaan, dus: het vaste land van Azië.

8). Hier blijkt wederom, zie sub 2), de tegenzin van mystiekleeraren om Mekka als de voornaamste leerschool

te beschouwen. Althans indien de juiste vertaling van de woorden *disananlah ilmoe nan akan dipoetoeskan* is: daar, in Atjeh, moet de wetenschap volkomen, tot het einde toe, beoefend worden. Er kan staan: daar zoude de wetenschap afgebroken worden.

9). Deze eigenaardige uitdrukking behoefde verklaring, immers er volgt op: ja^cni = dat wil zeggen, maar het eerste woord der uit drie woorden bestaande verklaring is niet duidelijk; ik vermoed eene gewone schrijffout, en zoude voor جفكت in de woorden جفكت مرتبتن تڠڬي willen lezen: pangkat martabatnja tinggi, wat zoude beduiden: zijn rang zal hoog zijn.

10). Ma'asa² kadji beduidt: overgaan tot de behandeling van iets anders bij het onderwijs. Tiada ba-asa²asa² duidt dus op een langdurig tijdvak waarin geen sprake was van eenige verandering van leerstof, welke ook.

11). Hoewel er in den tekst staat ditasalloemkan, meende ik te moeten vertalen: ter hand gesteld worden, als stond er ditaslimkan.

12). Deze knapen werden Boerhânoeddin's leerlingen en opvolgers; in de genealogie aan het slot komen zij voor, en laatstgenoemde ligt, volgens inlichting van oude lieden te Oelakan, naast den meester begraven.

13). Dit schijnt te doelen op den rechtvaardigheidszin van Boerhânoeddin, die aan den tegenstand welken het stukje vleesch van de kip bood bemerkte dat zij niet rechtmatig verkregen en niet ritueel geslacht was. De tekst schijnt in de war te zijn; er staat:

بليو مڠاتو اڤله سروڤن لوة دالم هارغ بليو

Zoude *apalah* eene verschrijving van *tampaklah* kunnen zijn? Dan zoude de zin zijn: er kwam iets te zien als eene zee.

14). De hier vermelde menschkundige wijze van zachten dwang tot bekeering der ouders door hen aan te bevelen de nieuwe leer telkens als de gelegenheid zich voordeed

van de kinderen over te nemen doet denken aan dergelijke verhalen over tactvol optreden van ᶜAbdoerra'oef in Atjeh, gelijk medegedeeld in De Atjèhers, II, blz. 20 en 342 en volg. Evenwel, de lezing berust op eene gissing. Er staat immers geschreven:

افـ، تيدق ايلق جين انق هتيكن موك

Voor djinjo lees ik djanjo, voor hatikan: hantikan.

15). De uitdrukking *toeankoe nan barampé̅* beduidt niet de vier malim's — imam, kali, bilal, katib — der nagari, daar later volgt dat de vier toeankoe's, ieder naar zijn eigen land, teruggingen. Aan den rand is het volgende aangeteekend: toeankoe di Bajang ahli al-ṣaraf, toeankoe di Tigobalèh ahli al-naḥoe, toeankoe di Padang Gantiăng ahli faḳih, toeankoe di Kota tangah ahli al-tafsir. Hieruit blijkt dat uit verschillende streken heilbegeerigen naar Atjeh togen, nl. uit Painan, Solok, Fort van der Capellen en Agam (naar de tegenwoordige indeeling van het gewest).

De bijvoeging van de studievakken waarin de genoemde toeankoe's uitmuntten kan eene reflex zijn van de hier eenigszins populaire spreekwijze: „nahoe di Koebang, pakihi di Padang Gantiăng, tapesië di Agam," welke verdeeling van speciale wetenschappen over de vermelde districten thans niet meer gelden zoude. Toch is de zegswijze vrij algemeen bekend.

16). Hier begint op een nieuwe bladzijde een geheel andere hand, blijkbaar is een verloren gegaan of bevuild blad vervangen.

17). Uit het feit dat na Boerhânoeddin acht generaties van leeraren vermeld worden blijkt dat deze kroniek zeer lang na zijnen dood is geschreven, of althans tot dit punt is voortgezet. Als de naam van den laatsten sjajch (faḳir jang dlaᶜif ini) werd mij opgegeven ᶜAbdoelmadjid Ibn Laṭif; daarna volgden, naar de opgave, ᶜAbdoerraḥim van Tapakis en Zajnoel-ᶜAbidin Tambat, de

tegenwoordige, kort geleden opgetreden opvolger. Uit beide feiten wordt duidelijk dat de laatste aanteekeningen hoogstens 40 à 50 jaren oud kunnen zijn; het nieuwe papier en de nog te vermelden evidentie van het citeeren eener jonge autoriteit versterken deze conclusie, maar de tekst zelve kan ouder zijn, voor welke mogelijkheid in deze jonge copie echter geen aanwijzing aan te treffen is. 't Zijn Idris en ᶜAbdoerraḥmân die aan weerszijden van den heilige begraven zijn; namen zijn op geen der graven aangebracht.

In hoeverre de boven gegevene inhoud van de salasilah aan den tekst ervan beantwoordt, moge blijken uit de bewoordingen van dien tekst zelf, gelijk die aan het slot van dit opstel is afgedrukt.

Indien de tekst in gewoon kitab-Maleisch ware, zoude die in Latijnsch schrift zijn getranscribeerd. Ook ten aanzien van een niet al te slecht gespeld Minangkabausch verhaal zoude zulks aanbeveling verdienen, maar waar het geldt een tekst met Minangkabausche woorden tusschen Maleische, met verschillende spelling, met inconsequenties, kan m.i. eene transcriptie in Latijnsche letters het uiterlijk van het origineel niet gemakkelijk weërgeven. Daarom is het Arabische schrift gebruikt.

Thans gaan wij over tot eene beschrijving der beide boeken van Oelakan.

Het eene boek is een dik handschrift van 24 × 16 c.M. Voorin staan eenige aanteekeningen van grammaticalen aard, o.a. over hetgeen in de syntaxis volgens de Koefische school wel, volgens de Baṣrensische school niet geoorloofd is, over het verschil tusschen *wâḥid* en *moefrad* e.d.

Daarna volgt de commentaar van Boerhânoeddin Ibrâhim al-Boechajri al-Azhari († 916 A. H.) op het bekende taalboek de Adjoerroemijjah van Moeḥammad Bin Dâoed al-Sanhâdji Bin Adjoerroem († 723 A. H.), welke commentaar volgens Brockelmann G e s c h i c h t e d e r A r a b i s c h e n L i t t e r a-

tuur, II, 238,8 alleen in de boekerij van het Escuriaal voorkomt, maar ook in de verzameling van het Bataviaasch Genootschap aanwezig is, gelijk vermeld staat in den door schrijver dezes bewerkten catalogus der Arabische handschriften sub no. 695.

De tekst van het Bataviasche manuscript wijkt van het Oelakan-exemplaar niet belangrijk af. In plaats van *jaḳoël al-ʿarab* heeft laatstgenoemd handschrift *taḳoel al-ʿarab*, in stede van *andjāin*: *andjātin*; achter *hoë al-ʿilm* (bl. 420, r. 13) is *biaḥkām* weggevallen, evenals achter *istiḳrā* (ibid.) het woord *al-ʿarab* [1]).

Na een veertigtal op de randen van vele noten voorziene bladzijden (13 regels van 9 c.M. lang, de tekst in rood schrift) eindigt de commentaar abrupt in den *baḥth mawāniʿal-ṣarf* met deze woorden:

وقوله ووزن فعل مثل احمد تقول مررت با حمد مررت فعل
وفاعل با حمد جار ومجرور والمجرور مخفوض وعلامة خفضه الفتحة
نيابة عن الكسرة منع من الصرف لان فيه علتان من علل التسع
العلمية ووزن الفعل اي تقرب وقوله وتقرب اي تقريب علي
المبتداي وللجزم علامتان الحذف والسكون فاما السكون فتكون
علامة للجزم في الفعل المضارع الصحيح الاخر

Na enkele ledige bladzijden volgt op een tiental pagina's (27 r. 11 c.M.) eene verhandeling van ʿAbdoerraḥmān Ibn Moeḥammad al-Dimasjḳi over afgeschafte koeranverzen en de verzen die daarvoor in de plaats gesteld zijn, getrokken uit verscheidene werken.

Verstoken van bibliografisch materiaal, momenteel zelfs van de gewone „Nachschlagebücher", ben ik thans niet in staat tot het nader identificeeren van den auteur, noch tot het opgeven van litteratuur over verwante onderwerpen.

---

1) Op blz. 420 van den catalogus leze men نعمتاه in plaats van نعمتاه.

Trouwens over *nâsich* en *mansoêch* bestaat een aantal geschriften; zie slechts de catalogi [1]).

Na de eulogie en doxologie begint na de vermelding van des schrijvers naam de tekst aldus:

هذا تلخيص اختصرته من كتب ستي في معرفة الناسخ
والمنسوخ علي ترتيب النظم القران المجيد وقد ذكرت فيها
حكمه وحذفت ذكر اسباب النسخ واسباب النزول وحد النسخ
وكيفته (*sic*) وثبوته والخلاف فيه وطرف واية واذكر السورة التي
ليس فيها ناسخ ولا منسوخ والسورة التي فيها ناسخ ومنسوخ
والسورة التي فيها ناسخ وليس فيها منسوخ والسورة التي فيها
منسوخ والسورة التي فيها منسوخ وليس فيها ناسخ

Volgens het in de inleiding medegedeeld programma handelt het eerste hoofdstuk over de soerah's waarin noch vervangene noch vervangende verzen voorkomen; het aantal daarvan is 45.

In het hoofdstuk waarin de soerah's in de gewone volgorde opgenoemd worden wordt het *nâsich* en *mansoêch* telkens afzonderlijk behandeld; in de 2e soerah worden 21 *ḥoekm's* vermeld, in de 3e vier, in de 4e: 17 enz. enz. Het aantal der vervangene verzen wordt aan het slot op 185 gesteld. en van het verschil in meening omtrent dat aantal eene uitvoerige verklaring gegeven.

Het slot is:

تمت الكلام يسمي الناسخ والمنسوخ والله اعلم والله المرجع
والمام (*sic!*)

Hieruit blijkt dat de titel der verhandeling is: *al-nâsich wa'l-mansoêch*.

---

1) In eene soerau te Taloek, bij Fort de Kock, vond ik over dit onderwerp een boek van Sjajch Abôe ʿAbdoellah Moeḥammad Ibn Ḥazm.

Na vele onbeschrevene bladzijden volgen Maleische notities over medicijnen, aanwijzingen voor het maken van inkt, noten over het verschil tusschen *madḥ* en *ḥamd* (beide = lof), en dergelijke.

Daarna komt een stukje over de z. g. n. Indische cijfers, welke in Europa Arabische cijfers genoemd worden, genaamd Kitab al-Hindi, gevolgd door een fragmentje over de cijfers naar de oorspronkelijke Semitische volgorde, het z. g. n. *abdjad*.

Daarna volgen weder aanteekeningen over Arabische grammatica, en Maleische recepten.

De daarop volgende, een zestigtal bladzijden tellende verhandeling (11 regels van 9 c. M.) is de commentaar van Châlid Ibn ᶜAbdoellah Ibn Abi Bakr al-Azhari op de bovengenoemde Adjoerrôemijjah, waarvan in de collectie van het Bataviaasch Genootschap zich verscheidene exemplaren bevinden; zie Catalogue, blz. 418 en 419. In tegenstelling met de voorgaande is deze, eveneens van vele randnoten voorziene verhandeling gedateerd, en wel: Woensdagavond, in de maand Ṣafar, 1169, jaar wau. Half in het Arabisch, half in het Maleisch is daar aan toegevoegd: w a k â n a a l - z a m â n ḏ â l i k a r a d j a L i k . n g m a n d j a d i r a d j a d a l a m n a g a r i P a d a n g.

Deze naam is niet moeilijk terecht te brengen.

Immers ruim anderhalve eeuw geleden werd dit gedeelte van het manuscript beëindigd, en in dien tijd was in Padang Soetan Radja Lenggang zoogenaamd radja of panglima, of hampanglima zooals die titel in Maleische geschriften wel eens geschreven wordt.

Op de twee volgende pagina's staan aanteekeningen over familiegebeurtenissen uit jaren na 1169, op zich zelf van geenerlei belangrijkheid, maar voor hem die bekend is met de geschiedenis van Padang en Ommelanden niet geheel oninteressant, al ware het slechts om de locale kleur, en voor de vergelijking dezer notities met die welke tegenwoordig in kitabs geschreven worden. Enkele voorbeelden: in

1176 dat is ١٧٦٥ gaf Pandita Moesa les te Kota Baharoe, welke gelijkstelling onjuist is, daar 1176 met 1762/63, niet met 1765 overeenkomt.

Dan eene noot van tijdrekenkundigen aard: „nu is het 't jaar ha, en wel 1172".

Verder: „in het jaar 1170, jaar dal achir, stierf Radja Legang (aldus: لڬڠ) te Padang".

Daarna: „in het jaar 1173, jaar djim, is het groote huis te Priaman op het laatst van de maand Moeharram afgebrand".

Als noot op 1170 staat nog: „in dien tijd is een aanval van de bovenlanden gedaan op Padang".

Evenzoo staat bij 1170 nog aangeteekend: „in dat jaar werd Radja Mansoer met het bestuur van Padang belast;" de volle naam is Mansoer Piliang, maar als jaar van zijne troonsbestijging wordt een ander jaar vermeld.

Voorts: „in 1172, jaar he, woonde ik gedurende de poeasa in kampoeng Pondok".

Als laatste aanteekening vermelden wij: „in dat jaar (nl. 1169), jaar wau, nam ik les te Paoeh Kota Tangah bij Toeankoe di Sawah Lawas", waaruit blijkt dat toen evenals nu bekende leermeesters niet met hunnen naam of galar werden genoemd. Immers ook thans spreekt men van den toeankoe van Alahan Pandjang, den Sjech van Goegoek, den alim van Alang Lawas e. d.

Na een paar bladzijden gevuld met spraakkunstige aanteekeningen volgen weder enkele particuliere notities, b. v. over een moord op twee lieden door menschen van Soengaj Mamba in 1174, jaar ze, in de elfde maand; over een tocht in 1180 (= 1766/67 A. D.) van een katib, een imam en een malim naar de bovenlanden (met welke bedoelingen deze drie mannen van den godsdienst, welker titels ook thans als organiek bijeen behoorend geacht worden, „naar boven" gingen, laat zich wel eenigszins vermoeden); over den terugkeer uit Java van den panglima van Padang in

1170, en over een bezoek in datzelfde jaar van den Orangkajo Besar bij den Toeankoe Radja genaamd راج كيرخ.

Eene aanteekening moge nog medegedeeld worden, n.l. uit 1174, jaar ze, in welk jaar de panglima van Padang een groot hanengevecht liet houden, en een zekere toean een huis bouwde. De naam van dien toean, hier aangeduid als تقــ فسخ, zoude wellicht uit de bekende werken over onze vestiging ter Sumatra's Westkust wel te identificeeren zijn; in verband met dit opstel echter is het vaststellen van dien naam van geheel ondergeschikt belang.

Daarna volgt eene verhandeling van 192 bladzijden (13 regels van 11 c.M.) en wel de commentaar, of beter glosse, van zekeren Ibrâhîm Ibn al-Marḥoêm al-Molla Maḥmoêd al-Sampâni op eenen commentaar op het bekende werkje van ʿAbdoelḳâhir Ibn ʿAbdoerraḥmân al-Djoerdjâni over Arabische spraakkunst, getiteld *Al-ʿAwâmil fi'l-naḥoe.*

Op dit werkje, „centum regentes" zooals een van de uitgevers ervan, Erpenius, het betitelde, zijn tal van commentaren gemaakt; die waarop onze auteur zijne glosse maakte (daarbij tevens andere commentaren behandelende) heet *Tarkib al-ʿawâwil*, welke ik in de weinige mij ten dienste staande catalogi niet aantrof. De woorden van dien commentaar zijn met rooden inkt geschreven, het begin er van luidt aldus:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة
والسلام علي رسوله محمد واله اجمعين اما بعد فان العوامل
في النحو علي ما الفه الشيخ الامام عبدالقاهر الجرجاني مائة
عامل لفظية ومعنوية

De supracommentaar op deze weinige woorden beslaat 22 pagina's; uitvoeriger uitleg kan men zich nauwelijks denken. De auteur is blijkbaar afkomstig uit Sampan, ongeveer vijf paal van Priaman verwijderd, en heeft waarschijnlijk zijne te Mekka gemaakte aanteekeningen tot een

dictaat voor zijne leerlingen omgewerkt. De naam dien hij aan zijn werk heeft gegeven, n.l. *Zoebdat al-dalâ'il bisjarḥ al-ʿawâmil* is door mij elders niet aangetroffen. Het begin luidt:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الذي جعل النحو في الكلام كالمليح في الطعام والصلاة والسلام علي سيدنا محمد المبعوث من افصح اجر اتيم الانام وعلي اله وصحبه نجوم الاهتداء ومصابيح الظلام وبعد فهذا ما يتعلق بتركيب العوامل وغيره الفقير الي ربه الصمداني ابراهيم ابن المرحوم الملا محمود السامقاني بلغهما الله تعالي في الدارين غاية الامال والاماني تسهيلا للمبتدي طالبا منه الدعا راغبا للثواب يوم القيامة وسميته الخ

De ontzaglijk uitvoerige glosse is hoofdzakelijk grammatisch; als bewijs der breedsprakigheid, tevens als „Textprobe", moge thans volgen hetgeen over het woord Allah wordt gezegd:

علم علي الذات الواجب الوجود المستجمع لجميع صفات الكمال المنزه عن جميع النقائص والزوال واختلف في انه جامد او مشتق عربي او عجمي والاصح انه عربي ومشتق قيل من اله اذا تحير لتحير الخلق في كنه ذاته او من الهت الي فلان اي سكنت اليه لان القلوب تطمئن بذكره والارواح يسكن الي معرفته او من اله اذا فزع من امر نزل عليه او من الهه غيره اجاره اذ العابد يفزع اليه وهو يجي حقيقة او من اله الفصيل اذا اولع بامه اذا العباد مولعون بالتضرع اليه في الشدائد او من وله اذا تحير وتخبط عقله قيل كان اصله ولاه قلبت الواو همزة لاشتغال الكسرة عليها وياء بان جمعه علي الهه دون اولهه وقيل اله وقيل لاه مصدر لاه يليه ليها ولاها اذ احتجب وارتفع

لانه تعالي محجوب عن ادراك الابصار ومرتفع علي كل شي
والاصح انه مشتق من اله الهة والوهة بمعني ومنه تعبدنا له
واساله اي تعبد واستعبد وعلي القول بوجود الهمزة فيه حذفة
وعوض عنها الالف واللام فصار الله

Een groot aantal bladzijden is door insecten bijna geheel uitgevreten, waardoor zeer vele regels onleesbaar zijn geworden; bij de minste aanraking valt het papier (een soort Chineesch papier) uiteen.

Even uitvoerig als de rest is ook het slot, waarin gehandeld wordt over den nominativus waarin het woord *āmil* aan het einde van den tekst staat, n.l.

والجملة في محل الرفع بانه خبر المبتداء فيرتفع المضارع
بوقوعه موقع السم سواء كان ذلك الاسم مسندا كالمثال المذ كور
او مسند اليه ليضرب زيدا فتضرب زيدا واقع موقع زيد وهو الاسم
هو مذهب البصريين وما اليه المصنف واختار ابن مالك قول
الكوفيين من ان الرفع التجرد وهو الصحيح ودليله مذكور في
المطولات ان قيل ان التجرد امر عدمي والرفع وجودي ولا يصح
ان يكون العدم علة للوجودي فالجواب عنه بعدم التسليم اي لا
تسليم ان التجريد من الناصب والجازم عدمي فلا يلزم المحذور
المذ كور وما ذكرنا من ان الفاعل المعنوي اثنان هو ما
مشير عليه سيبويه ولما ما اختاره الاخفش فثلاثة العامل في
المبتداء والخبر والفعل المضارع والصفة فان العامل في الصفة في
قولنا جاءنا الرجل الكريم ورايت الرجل الكريم ومررت بالرجل
الكريم عنده كونه صفة المرفوع او المنصوب او المجرور وهو امر
معنوي ومال هذا المذهب ابو علي الفارس

Het slot van den eigenlijken tekst is:

هذا اخر ما تيسر لي في شرح العوامل عاملني الله الكريم

البر الرحيم بلطفه الخفي والجلي وبلغني وجميع اخواني الي
المقام العلي والمقعد البهي بالنبي الابطحي والسيد القرشي
والامام المكي المدني صلي الله عليه وعلي اله واصحابه ما فضل
العربي علي العجمي وارجو من الله سبحانه وتعالي ان ينفع به
الطالبين وان يحشرني واياهم في زمرة العلماء العاملين مع
النبيين والصديقين والشهداء والصالحين وحسن اولئك رفيقا

De datum achteraan betreft het voltooien van het geschrift, niet het beëindigen eener copie; er staat: wa ḳad waḳaᶜ al-firâgh min ta'lifihi fî moentaṣaf sjahr Dzoê 'l-ḥidjdjah fî jaum al-arbaᶜ fî waḳt al-ḍoeḥā fî sanat al-dâl achir achir tahoen dal achir koerang doea hari akan mandjalang tahoen alif wa kāna hidjrah nabi fî zamân dzalika alf sanah wa mi'ah wa sabᶜôen sanah. Dit mengsel van Arabisch en Maleisch beduidt dat het werk beëindigd is op den twee na den laatsten dag van het jaar dal-achir, op het laatst van dat jaar, twee dagen vóór het jaar alif, Woensdagmorgen 1170 A. H. [= 13 September 1757 A. D.]

Schijnbaar is het woord: fî moentaṣaf (= in het midden) der maand hiermede in strijd, doch de verklaring is dat de maandnaam Radjab achter sjahr is doorgeschrapt, maar moentaṣaf abusievelijk is blijven staan.

Ook de naam van den copiïst is vermeld, n. l. Angkoe Tabaro (n. l. انيله كترغن سورة انكو تبارو), van wien verder niets bekend is.

Onderaan staat nog dat op genoemden datum Sjahroeddin negen jaar oud was; deze Sjahroeddin, blijkbaar een zoon van den aanteekenaar, komt met zijn leeftijd in bijna alle notities voor.

Het tweede boekje bevat behalve de boven behandelde salasilah van den heilige de volgende stukken:

Na eene bladzijde waarop de aanvang van eene overlevering (in het Maleisch) van de uithuwelijking van Adam, en eene notitie van 12 Sjaᶜbân 1261 over de geboorte van een kind in de soerau van Tambaro geschreven staan, volgt eene lange verhandeling over het huwelijksrecht, uit gezaghebbende Arabische werken als de *Minhâdj al-ṭâlibîn*, de commentaren van Al-Maḥalli en Al-Bakrî, den *Fatḥ al-Wahhâb* bewerkt, en in verband gebracht met traditie, bewijzen uit den koeran en den consensus van lieden uit Mekka, Madinah, Turkijë (*isi Roém*), Britsch-Indië [1]) en Egypte tot Atjeh toe, allen Sjafiᶜieten. De vertaler is, „malim hitam" orang Rawi, d. i. iemand uit Rau, in het Noorden der Padangsche Bovenlanden, genaamd Pakih ᶜAbdoelwahhâb.

Na de basmalah en de hamdalah luidt de inleiding als volgt:

اما بعد ادفون كمدين در ايت مك اني سوات كتاب
فد مپتاكن حكم نكاح دان مقتهوي يڠ هرس دالمن نكاح دان
تياد هارس نكاح دان مقتهوي يڠ هارس اكن ولي دان مقتهوي
ولي مجبر دان تياد مجبر دان مقتهوي كفو دان تياد كفو دان
مپتاكن صح طلاق دان تياد صح طلاق دان مقتهوي فرمفون
برعدة دان استبراء دان مقتهوي نفقة فرمفون دان نفقة انق
چوچ دان نفقة ايب باف مك كفندهكن كتاب اني درفد
كتاب يڠ بسر؟ برنام منهاج دان منهاج القوي دان شيبه دان
محلي دان بكري دان فتح الوهاب دان موافقة ايس مكه
دان مدينه دان ايس روم دان نكري حجرات دان نكري
مصير داتڠ كاچه سكل قوم شافعي دان امة محمد برڠسياف
تياد ماو مڠيكتدي مك يالت كلور درفد امة محمد دان

1) Als نكري حجرات geen verschrijving is voor حضرالموت beteekent het: 't land der hadjrat's, d.i. der „klinganeesche" geleerden, dus Hindoestan. Toean hadjrat is hier een bekende titel (= حضرة).

مذهب شافعي اڤ تياد صح نكاحن مك دفندهكن اوله معلم هيتم اورڠ راوي برنام فقه عبدالوهاب درفد يباس عراب كفد يباس جاوي سفاي سڬر ماسق كفد هات اورڠ يهار براجر دڠن كارني الله تعالى دان امڤونن

De behandeling der bepalingen van het huwelijk levert uit den aard der zaak geen nieuws. Alleen is het aan den ṭalâḳ, en de voorwaarden waarvan deze soort van verbreking des huwelijks afhankelijk gesteld kan worden, gewijde gedeelte uitvoeriger dan gewoonlijk in kleine verhandelingen over den nikâḥ het geval is.

Deze tekst wordt gevolgd door twee notities, eene uit Al-Ḳaljoêbî's glosse op den commentaar van Al-Maḥallî op den Minhâdj van Al-Nawâwî, en eene uit Al-Bajdjoêrî's glosse op Ibn Ḳasim's commentaar op Aboê Sjoedjâ's compendium *Ghâjat al-ichtiṣâr*. Daarna volgen enkele aanhalingen uit eene ongenoemde ḥâsjijah (glosse), een stukje uit den *Taḳrîb al-Intifâc*, en eene casuspositie van den Sjajch al-islâm over het al of niet voorgaan van koeranreciet aan de begrafenis.

Over de hier genoemde boeken — den *Taḳrîb al-Intifâc* kan ik op dit oogenblik niet nader identificeeren — valt niets te zeggen van eenig belang voor de karakteriseering van de Maleische verhandeling. Slechts verdient de naam Bakri vermelding; daarmede wordt Sajjid Aboê Bakr Sjaṭṭâ bedoeld, die niet lang geleden eene uitvoerige toelichting geschreven heeft op den *Fatḥ al-moecîn*, al-Malajbârî's commentaar op zijn eigen *Koerrat al-cojn*. Hieruit blijkt de geringe ouderdom der verhandeling en van het geheele handschrift. (Zie Th. W. Juynboll, Handleiding tot de kennis van de Mohammedaansche Wet, bl. 366, waar C. Snouck Hurgronje's Mekka II. 253, 259—260 aangehaald wordt).

In Minhâdj al-Ḳawî gis ik den Minhâdj al-Ḳawîm, Al-cAsḳalânî's commentaar op cAbdallah al-Ḥaḍrâmî's *Moechtaṣar Bâ Faḍl*, waarvan ook in de boekerij van het

Bataviaasch Genootschap exemplaren aanwezig zijn. (Zie Supplement-Catalogue Arabic Mss, nos 472 — 476).

Hiermede is het godsdienstige deel van het boekje beëindigd, en vangen geheel andere zaken aan.

Vooreerst eene notitie van de geboorte van een kind (het oogenblik van zijne verhuizing uit den buik der moeder naar de wereld), en wel op den 15en Ṣafar — juist de groote dag! — voor welke gelegenheid de vader door lieden naar de soerau werd genood om het kind te zien, waarna hij ijlings naar zijn huis terugkeerde.

Voorts eene aanteekening over geleende sommen, in Padangsche realen, aan zekeren Pakih Randah, zekeren Radja Alam en eenen Pandita Soeltan, en aan enkele andere lieden, o. a. eenen orangkajo van Bangsa, die een uit niet minder dan vier termen bestaanden galar droeg.

Dan volgt een „bâb" over weêrvoorspellingen (bab pada manjatakan tanda angin akan toeroen), benevens een „faṣal" over den invloed van de maan op het weêr.

Daarna vraagt de aandacht: het nationale boek der Minangkabauers, n.l. de Tambo Radjo, de legendaire geschiedenis van het land, van Iskandar Dzôe'l-ḳarnajn af tot de groote wetgevers Kjahi Katoemanggoengan en Datoek Papatih Sabatang toe. Evenals andere handschriften van deze materie (zie de catalogi der Bataviasche, Haagsche en Leidsche verzamelingen) opent ook dit MS. met eene korte Arabische, in het Maleisch vertaalde inleiding; iets bijzonders is in den tekst niet aan te treffen, evenmin als in het daar op volgende gedeelte over de indeeling der Adat en de adatspreuken, en de eigenlijke oendang oendang naar de traditioneele verdeeling, hetwelk als altijd wordt besloten door een hoofdstuk over het verstand en de menschelijke natuur. Eene hoogdravende lofrede op den allergrootsten van alle sultans, den heer van Sumatra, den eigenaar van het land der andalas-boomen, n. l. Iskandar Dzôe'l-ḳarnajn, en een paar bladzijden met een model voor een stijlvollen brief gaan vooraf aan een

gedeelte dat in het Minangkabausche land *paha* wordt genoemd, wat eene verbastering is van het Arabische *fâl*, d. i. de goede en kwade voorteekens.

Deze verzameling van bona et mala omina is verdeeld in de volgende hoofdstukken:

het geluk- en ongeluk aanbrengende bij runderen;
de gelukkige teekenen bij karbouwen;
het geluk- en ongeluk aanbrengende bij katten;
de gelukkige teekenen bij honden;
de gelukkige teekenen bij kippen;
over afwering van onheil uit huis, kampoeng, doesoen of nagari;
de beteekenis van een hoofddoek door muizen aangetast;
de goede oogenblikken voor het scheuren van goed voor kleedingstukken;
weêrvoorspellingen;
de gelukkige teekenen bij duiven;
de ongunstige teekenen bij duiven;
het afwenden van allerlei ongeluk in het leven;
de teekenen der vrouwen;
over droomuitlegging.

Daarna volgt eene Arabische verhandeling van 12 bladzijden over het *tatafâoel*, d. i. het zich bedienen van uitleggingen omtrent goede en kwade voorteekenen, en de waarde daarvan, waarbij eene kleine paragraaf over ongunstige tijden van den dag zich aansluit.

Wat daarop volgt is eene Maleische zoogenaamde kitab over de gelukkige en onheilbrengende kenteekenen in verschillende jaren; de omvang dezer handleiding is tien pagina's.

De volgende twaalf bladzijden zijn ingenomen door een Arabischen tekst, en wel het verhaal van de goede lessen des Profeets aan zijnen schoonzoon ʿAli, van welk verhaal Maleische versies bestaan, waarover men zie hetgeen is medegedeeld in den Catalogus der Maleische handschriften van het Bataviaasch Genootschap onder nos. CCLVIII en CCLIX. Het aanwezig zijn van exemplaren van dezen

tekst in verzamelingen van Arabische handschriften kan ik bij gebrek aan materiaal niet vaststellen.

De verhandeling opent met de verzekering van de geloofwaardigheid der medegedeelde overlevering, waarvan wordt gezegd dat hare geloovers *moe'min ḥaḳḳ*, en de niet geloovenden aan haren inhoud *moe'min zendiḳ* zijn. Alle lessen aan ᶜAli vangen aan met jā ᶜAli; hare inhoud en strekking zijn van religieus-ethischen aard. Het slot vermeldt het sterven van den Profeet nadat hij deze vermaningen beëindigd had; deze paraenese toch werd gegeven op een Vrijdag, den volgenden Maandag stierf hij, en des Donderdags werd hij begraven. Het eigenlijke besluit is:

Abôe Bakr heeft gezegd: „die de laatste vermaning des Profeets niet gelooft, diens geloof is ijdel geworden, en hem, wiens geloof ijdel geworden is, wacht het hellevuur". ᶜAli de zoon van Abôe Ṭâlib heeft gezegd: „die de laatste vermaning des Profeets niet gelooft, diens woonplaats is de hel". ᶜOemar heeft gezegd: „die de laatste vermaning des Profeets niet gelooft, en dan goede werken verricht, dien bindt Allah met de ketenen der beproeving gedurende veertig jaren". ᶜOethmân heeft gezegd: „die goede werken heeft gedaan in vertrouwen op de laatste vermaning des Profeets, en haar dan niet meer gelooft, die blijft in het hellevuur eeuwiglijk".

Eene bladzijde met vermelding der goede tijden voor huwelijkssluiting is de laatste van het boekje.

Naar de gewoonte der Maleiers zijn op het schutblad en in den kaft twee notities aangebracht, die, op zich zelve onbelangrijk, voor ons een terminus a quo ten aanzien der bepaling van den ouderdom van dit handschrift opleveren. De eene vermeldt de geboorte van een kind in 1254, den 17en Rabiᶜ al-achir, in de soerau van Tambaro, op een Woensdag, toen men voor een grooten maulid op het veld vergaderd was. Daaronder staat de vermelding van den dood van een kind op Woensdag 16 Moeḥarram 1257. De andere, uit het jaar 1256, Vrijdag, drie dagen vóór het einde der maand

Radjab, betreft eene familiequaestie met wakil en getuigen.

De ouderdom van dit handschrift is dus in geen geval meer dan 75 jaren. Tot deze conclusie zoude men komen indien men slechts bovenstaande aanteekeningen had; evenwel zij betreft den ouderdom van schutblad en kaft die inderdaad ouder zijn dan het eigenlijke manuscript, dat niet alleen naar papier en schrift te oordeelen jonger is, maar ook volgens de interne evidentie van het noemen van den grooten leeraar Al-Bakri (die tijdens Dr. C. Snouck Hurgronje in Mekka vertoefde, dat is in 1884/85, „in der Mittagshöhe des Lebens" stond, zie M e k k a, II, blz. 253) slecht eenige decenniën tellen kan.

De keten der kalipah's aan het slot der salasilah geeft hetzelfde resultaat. Na den heilige, die zooals gezegd werd in 1116 stierf (15 Ṣafar = 19/20 Juni 1704 A. D.) worden zeven opvolgers genoemd; indien het manuscript nog geen halve eeuw oud is, zoude de tijdsduur van die reeks van kalipah's, immers 1704 tot ± 1865, geenszins onwaarschijnlijk lang zijn. Naar alle waarschijnlijkheid is het handschrft zelf — niet de omslag met zijne aanteekeningen, gelijk boven vermeld werd — niet ouder dan veertig jaren. De niet verbleekte inkt, en het betrekkelijk moderne papier wijzen op een dergelijken ouderdom.

Als bijlage volgt thans de tekst der salasilah met enkele noten.

فصل فد مبتاكن ساسيلة تون شيخ عبد الرؤف تتكال
مننتب علم كفد شيخ عبد القشاسي [1]) الحمد لله والصلاة والسلام
علي رسول الله صلي الله عليه وسلم اما بعد اڤون كمدين در
فد ايت مك اينله خبر شيخ عبد الرؤف اورڠ نكري سمكري
ابن علي فنصوري تتكال مننتب علم كنكري مدينه كفد تونكو

1) Lees: احمد القشاسي.

شيخ احمد القشاسي ببراڤ لم ماس بليو دساڠ سمڤي سمبيلن
بلس تاهن ادڤون ني دكاجي دساڠ سورة البقرة ادڤون كرجا
بليو هابس تاهن بركنت تاهن كبال انت ڤتيڠ دان ڤاكي
مندوكڠ كورو بليو تونك احمد القشاسي در اتس رومه هڠݢ
كاك جنجڠ سورو كداڠ يعني مسجد تمڤت اورڠ ماننتب
علم دمكينله كرجا بليو بربليق ڤولڠ بدوكڠ ڤول سنتياس بربالق
ڤول كبال انت الل بركات تونكو احمد القشاسي كڤد شيخ
عبد الرؤف بربالقله اڠكو ڤولڠ كتانه جاوي اسلمكنله اورڠ تانه
جاوي لال مڠاڠس شيخ عبد الرؤف كارن علم بلم ببراڤ لاڠ
مڠاڠس سنتياس دالم ماس ايت بولن بايڠ هاري ڤون بايڠ
كلورله اورڠ مدينه برهمڤون ككري مكه ممنت ايذنله شيخ
عبد الرؤف كڤد ݢورون تياد بونه اذن هندق ڤاي ككري مكه
جادي مڠاڠس ڤول شيخ عبد الرؤف بركات ڤول ݢورن اڤ
ڤول دتاڠسن لبه ڤول مكه ڤد قبور نبي محمد ص جاديله
سڤاتڠ [1]) دالم هات جديله شيخ احمد القشاسي مپورة منجاڤوة
سكلين كتاب دي شيخ عبد الرؤف كسورو كادڠ جادي دباون
دي شيخ عبد الرؤف كسورو ككچيل جادي مڠاجي سام سؤرڠ
داجركن دي شيخ احمد القشاسي سكلين كتاب داشاركن كڤد
شيخ عبد الرؤف جادي سمڤن [2]) مله سمهان دي شيخ عبد
الرؤف جادي دهنتركن كتاب سمهان كسورو كادڠ هاري ڤاي
هندق ڤول مڠاجي شيخ عبد الرؤف كسورو كادڠ جادي بدوكڠ
شيخ احمد القشاسي تيب دهلم سورو دسورهن منيڤداهله
دي شيخ احمد القشاسي شيخ عبد الرؤف كاتس لاڠت جادي
بنداڠله سمهان لال كالوح محفوظ لالله احمد القشاسي كاتس

---

1) Lees: سائڠ. 2) دسمڤن.

سورو كادڠ شيخ عبد الرؤف فاي كبال انت لال بركات شيخ احمد القشاسى هي عبد الرؤف بيلڠ٢ جو انت كيت دالم ايت ارتين تتكال كبال انت منچاڤيق فول شيخ عبد الرؤف كاتس لاڠيت سفرة دمكين ايت فول كمدين برباليق فولڠ برتاڤله احمد القشاسي كفد شيخ عبد الرؤف اڤ٢ مكانن ني لبه دالم نكري اتكو مك منجوب عبد الرؤف دورين يڠ لبه دالم تانه جاوي يا تونكو مك مڤورهله شيخ احمد القشاسى كفد شيخ عبد الرؤف منجاڤوة دورين ايت مك دبري كن بليو سايڠ سبوه باكس بلاير سبنتر جادي كمبل تباوا بوه دورين كمدين در ايت مك بركيندق جو شيخ عبد الرؤف هنداق فراكي كمكه جادي برسورد دڠن شيخ احمد القشاسى فاي تاراه كهول نكري مصير كدالم كوه بات فاييله بليو سمفيله دوبلس بولن تاراه تياد هوجن سلم بليو تاراه ايت كلوه كاسهلـه اورڠ نكري مصير تياد بوليه مانتقب توڠله اكن هابس مات سكلين بناتڠ دالم نكري مصير كمدين داتڠله ممفي كفد راج مصير ادا اورڠ سيق دهول نكري مصير اني دالم كوه بات جكلو هين كسين بوليه فنت ان شاء الله مك مڤورهله راج منجاڤوة اورڠ سيق ايت كدالم كوه بات ايت دسارو بليو تياد منجوب سمفي سكال دوكال منجاڤوة له سمفي سفوله كال تياد جو تباو مك رافقله اورڠ نكري مصير سكلين شيخ٢ لكلاك براراق جن ذكير دان تسبيح سرة صلوة ذكر الله مك ترباوله بليو لال كرومه راج مك اقررله راج مصير سرة جكلو بوله فنت كام٢ بري امس تونكو سقڤكي تاكاه جكلو مفكر كام تياد له كام بتوهن دالله دان تياد كام بفڤهولو نبي مك دكلوركنله ايس نكري سكلين سرة بناتڠ كتفه فادڠ مك سمبهيڠله شيخ عبد الرؤف ستله تكبير بليو كورهفون بدنتڠ٢ هوجن فون

روفقـه سڤرة باڠڠ كرمبل مك هابسله لاري اورڠ نن باڽق ڤولڠ سڤرة لوة دالم نكري ايت دسمڤرنكن جو سمبيڠ جو خبطبه [1]) مك دسڤسڠ اورڠله بليو تياد باسه سديكت جو مك دتمبون اورڠ امس ستڠكي تاكاه دهديبكنله كڤد بليو دكات شيخ عبد الرؤف كڤد اورڠ مصير تيدق همب اكن ممباو امس سميڠ جو هان سبوه ڤقاره همب جكلو اكن ڤاي نايك حج اورڠيڠ ڤاي نايك حج صدقهكنله سبوة [2]) لاك ڤقاره همب جكلو كماري اورڠ تانه جاوي ساڤ دان سياسة ايتوله ڤقاره همب كارن همب اورڠ تانه جاوي كمدين كمباليله شيخ عبد الرؤف كنكري مدينه مك برتاڤله شيخ احمد القشاسي لاي كد بوله ڤنت اڠكو هي عبد الرؤف مك منجوب عبد الرؤف ياتوئكو ان شاء الله كارن له طاعت اورڠ مصير سمبان دهمڤتكنله اوليه شيخ احمد القشاسي سجل اورڠ تانه بسر سكلين ممكڠ سريعة نبي محمد دان اورڠ مكه مدينه مصير دان كوڤه دان اورڠ روم دان اورڠ چين سمبان اورڠ تانه سبله تياد تربيلڠ تكرين كنكري مدينه سكلين نن مڠيكه [3]) اكم نبي محمد مڠاجرنه شيخ عبد الرؤف سقدر ماس جادي بڤيلهكنله دي شيخ احمد القشاسي سكلين كتاب يڠ ليه اكن دباو شيخ عبد الرؤف كبارة [4]) اڠن جاد برڤقارهله شيخ احمد القشاسي كڤد عبد الرؤف جكلو سمڤي اڠكو كنكري اچس داتڠ اورڠ بليم اورڠ نن بليم دباو كتاب سوروڠ اورڠ اولقكن ياڠت شيخ برهان الدين اكن ديباري كتاب جكلو هندق ڤاي نايك حج كامكه جاڠن دبري ڤاي شيخ برهان الدين دساڤنله علم نن اكن دڤونسكن تمڤيكنله دساڤن علم سمبان كاكين تڠكي در بوم

---

1) Lees: خطبه 2) lees: سبوه 3) lees: مڠيكت 4) lees: كباوه.

يعني جڤكت [1] مرتبتڽ تڠكي دليكن توهن لاڬ بڠشان نمان
برهان الدين اورڠ اولقكن سوده ممكڠ ڤتاره شيخ عبد الرؤف درڤد
كوروڽ شيخ احمد القشاسي مك مڠورنله شيخ عبد الرؤف ڤنكري
سڠكري اورڠ سڠكري بلوم اسلام مك كمباليله شيخ عبد الرؤف
ادڤون شيخ برهان الدين سڠرة لاكو شيخ عبد الرؤف ڤول تڠڬل
دنكري مدينه كڤد شيخ احمد القشاسي مك دتڠكوي سودوب
مسجد ني امڤت سودوب اورڠ نن بليم ني برامڤت ديم دالم
مسجد امڤت سودوب شيخ برهان الدين مڠدوكڠ شيخ عبد
الرؤف دروم‍ه كسورو هڠكڽ هلمن ڤاي ڤول كبال ترانڠ شيخ
عبد الرؤف أدڤون ني دكاجي اوليه شيخ برهان الدين سورة الفاتحة
تياد براساه سڤدر نمان ظهر جو كرامة شيخ عبد الرؤف اسلامله
اورڠ سڠكري براكه كرامة بليو سلم بليو دالم نكري اچس ادڤون
شيخ برهان الدين سلام دينكري اچس مڠالي٢ تابن بكوليلڠ مسجد
شيخ عبد الرؤف لال بليو چوب سكل اورڠ سورو اوليه شيخ
عبد الرؤف بليو چمڤاكن كڤوران بليو كدالم جيرت ني باڤق
منجادي بليو سوره سلم كڤد سكل اورڠ سورو تياد ماو اورڠ سورو
ميلم منجدي بليو سوره شيخ برهان الدين لال بليو سلم اوليه
شيخ برهان الدين كڤوران ايت لام بكلمان سمڤي بليو تيڠ
قوله تاهن لم ديم داچس بسوره تارو دڠ شيخ عبد الرؤف شيخ
برهان الدين كاءول نكري اچس دوبلس بولن مك كمبليله ماسق
نكري اچس مك دسوره جاڤنله كتاب ني باڤق ديانس مسجد
دبلو كانس سورو كجيل مك دكاجيڽ كتاب ني باڤق ايت
سبابڽ٢ شيخ برهان الدين مك دسمڤن ماسق كمبل لال دبالقكن

1) Lees: ڤڠكت.

كمسجد مك نايكله شيخ عبد الرؤف ديدوكڠ اوليه شيخ برهان
الدين مك نايكله شيخ برهان الدين سرة شيخ عبد الرؤف دسورة
دودق شيخ برهان الدين دكيري شيخ عبد الرؤف مك مڠاجي
اورڠ دالم مسجد مك برتاڽله شيخ عبد الرؤف كڤد اورڠ ني
برمڤت سرة اورڠ ني باپق تياد تهارسي [1]) تان بليو مڠادب
بليو شيخ برهان الدين تباد ڤيكر لاي‌له معلوم سكلين كتاب يڠ
دتسلمكن اوليه شيخ عبد الرؤف سكلين كتاب يڠ لبه كڤد شيخ
برهان الدين اورڠ اچس اهل القران دان اهل اصول ساج هان
لاي تياد تڤكل كتاب مليڤكن شيخ برهان الدين جاد خليفه
شيخ عبد الرؤف سكلين كتاب تباو اوليه شيخ برهان الدين سرة
ني برامڤت تحقيق تڤكل دشيخ برهان الدين جادي دجوب
اوليه شيخ عبد الرؤف شيخ برهان الدين دسورة [2]) برجالن ساڤنجڠ
كوت دبلاكڠ ايت ڤراك شيخ عبد الرؤف كسوبارڠ اير كادڠ
هابس اورڠ بليو باوا سمهان كسوبارڠ بليو بتيڤكل كات جكلو
داتڠ شيخ برهان الدين سورة [3]) تورتي اك كسوبارڠ كمدين داتڠ
شيخ برهان الدين دسمڤيكن اورڠ كات شيخ عبد الرؤف بليو
ڤراك برجالن دياتس اير مك بركات شيخ عبد الرؤف كڤد
شيخ برهان الدين بڤاڤ اڠكو لال داير ݢادڠ كات شيخ برهان
الدين شاي برجالن كاك ساج كات بليو اڤون شيخ برهان
الدين تڠمال داچس دجوب اوليه شيخ عبد الرؤف بباو ڤولڠ
ماونيكن انق بليو بدوا ڤرمڤون سبب ايت بركراڤ شبوات
بليو جادي بليو تاڤوڠ شبوات بليو داڠن بات جادي مات
بليو ،بيڤر سبب ايڤوله تياد بليو بڤوت ان شاء الله تعالي
سبب بليو يقين ايت جادي اورڠ اولڠكن بدوا كدورڠ تياد

1) Lees: تهروسي = tahoeroesi. 2) lees: دسورة 3) lees: سورة.

بڤوت جادي برنذر كڤد بليو براكة نذر ايت جادي دو اورڠ
لكلاكي نن توه برنام شيخ جلال‌الدين نن سؤرڠ برنام عبد الرحمن
جادي دبريكن كدوان اوله ايب باڤـن كڤد بليو ادڤون كظاهران
كرامة بليو تياد ترحساب مك كمبليله شيخ برهان الدين
ككنكري اولقكن مك برلايرله بليو مك برلابه بليو دڤولو دالم لاوت
مك موڤقـة له اورڠ دالم نڬري اولقكن مك دڤربوتلـه ناسي
كونت كولي هايم دجاك مكانن ايت ستله دباو سكلين هيداڠن
باڠ نن ادا مكڤله بليو ترسالـة دي كڠيكي لاڤ هايم ايت بليو
مڠاڠو اڤله سروهن لوة دالم هارڠ بليو٢ مڠتاكن مڠف هايم ايت
كارن هايم باچكو ساج كمدين دي باوا بليو كدارة بليو سورڠ
همڤتكڤله كانق٢ اموهله اورڠ اولقكن‌له سمڤي كدارة دهتقرله
سكلين كانق٢ كڤد بليو٢ اجريله مڠاج سمبارنداڠ كنديق باكي
دباو بكس بليو سمبارنداڠ مڠجيت دباو باكي بكس بليو٢ تياد
راجن مكڤله دي اوا٢ كات بليوله اكن بدلق ڤولڠ ايب باڤـن
سؤرڠ٢ بليو بڤتاره اڤـ٢ تيدق ايلق جين [1]) انق هتيكن [2]) موله
ايتونه ڤتاره بليو امبله اورڠ اولقكن جادي اسلامله اوراڠ اولقان
مك بربوة سوروله شيخ برهان الدين دي اولقكن دتنجڠ ميدان
نامن تمڤت سراتس بايق سورو كمدين برڤيكرله توڠكو نن برمڤت
دالم هات نيت بلم اسلام لاي٢ كڤرجوا كيت٢ مڤولڠ كڤد
نڬري اچس مك لال اورڠ نن برامڤت ايت تيب دي
اچس اڤـ كات شيخ عبد الرؤف كڤابله هابس كاولقكن كڤد
شيخ برهان الدين تياد همب مڠاجر لاي نده كتاب تڠكل
دهمب لاي جاديله برپالق اورڠ نن برامڤت ايت جاديله
بكور كڤد شيخ برهان الدين كمدين مك برپاليق له اورڠ نن

1) Lees: جان. 2) lees: هنتيكن.

برامفت در اولقكن كفد تڠري سسوڠڬ٢ ادڤون مڠجاوة خليفه
شيخ برهان الدين شيخ عبد الرحمن دان نن مڠجاوة شيخ عبد
الرحمن شيخ خير الدين شيخ جلال الدين نن مڠجاوة شيخ
جلال الدين شيخ ادريس نن مڠجاوة شيخ ادريس شيخ عبد
المحسين نن مڠجاوة شيخ عبد المحسين شيخ حبيب الله نن
مڠجاوة شيخ حبيب الله شيخ سلطان الكساءي نن مڠجاوة
شيخ سلطان الكساءي فقير يڠ ضعيف اني اداڽ٭

Sum.-Westkust, Febr. 1914.

VARIA

DOOR

Dr. N. J. KROM.

De begraafplaats van Bhre Kahuripan.

Op eenigen afstand ten Noorden van het oude Majapahit, Westelijk van de suikerfabriek Brangkal, nabij de desa Pangloengan bevindt zich in de sawah een heuveltje met een fundament van gebakken steen en daarop een voetstuk, één en ander reeds vermeld door Dr. Verbeek [1]) en vervolgens beschreven door den Heer Knebel [2]). Het rijk versierde voetstuk, één der grootste van Java, draagt het jaartal 1294.

Bij zijn nasporingen naar de overblijfselen der oude hoofdstad bleek den regent van Modjokerto, R. A. A. Kromodjojo Adinegoro, dat de plaats van het voetstuk ten rechte de desa Pangih is, en inderdaad komt ook op de detailkaart die naam in de onmiddelijke nabijheid van Pangloengan voor. Deze naam Pangih werd door hem in verband gebracht met een mededeeling in den Pararaton [3]), aldus luidende: „Bhre Kahuripan mokta dhinarmeng Panggih dharmabhiṣeka ring giri Pantarapurwa". Op grond van dit bericht meende hij te mogen aannemen, dat het terrein van desa Pangih de bijzetplaats van Bhre Kahuripan was.

Naar het ons voorkomt, bestaat er alle reden om die opvatting voor juist te houden. Overeenkomstige namen kunnen altijd misleidend zijn, doch het zou toch wel wat heel toevallig zijn, dat behalve die naam ook het jaartal zoo

1) Not. Bat. Gen. 1887 p. 9; Tijdschr. Bat. Gen. XXXIII (1889) p. 10; Oudheden van Java (Verhand. Bat. Gen. XLVI, 1891) p. 235.

2) Rapp. Oudh. Comm. 1907 p. 70. Zie ook Oudh. Versl. 1914, 2, p. 57.

3) Par. 29:32 sq.

mooi klopt: de bijzetting van Bhre Kahuripan moet, blijkens de voorafgaande en volgende mededeelingen van den Pararaton, tusschen 1293 en 1298 (Çaka) hebben plaats gehad.

Is de gelijkstelling juist, dan leert zij ons niet alleen de plaats kennen, waar Bhre Kahuripan begraven is, doch maakt het tevens waarschijnlijk, dat haar dood in 1294 valt en haar graftempel Çiwaïtisch was — dit laatste op te maken uit het voorkomen van een Ganeça-beeldje naast de puinhoop van baksteen. De zaak is niet zonder belang, aangezien deze Bhre Kahuripan niet een van de verder onbekende en onbeteekenende Majapahitsche vorstinnen is, zooals de Pararaton er zoo vele noemt, doch hoogstwaarschijnlijk (volkomen zekerheid ontbreekt slechts tengevolge van een verwarring in den Pararaton van verschillende Bhre Kahuripan's) de bekende Tribhuwanottunggadewī Jayawiṣṇuwarddhanī, dochter van Kṛtarājasa en moeder van Hayam Wuruk, de vrouw die 22 jaar lang, van den dood van Jayanagara in 1250 tot het zelfstandig optreden van haar zoon in 1272, het Majapahitsche rijk heeft geregeerd.

* * *

Tapasī.

Het is niet, omdat wij veel nieuws over haar te vertellen hebben, dat deze Javaansche prinses, gemalin van een koning van Campā, hier besproken wordt, doch vooral om nog eens de aandacht te vestigen op haar bestaan, dat slechts van een Camsche inscriptie nu gedurende een tiental jaren bekend is, doch waarvan door de Javaansche historici heel weinig notitie genomen is.

Zij wordt vermeld op de inscriptie van Po-saḥ, uitgevaardigd tijdens den koning van Campā, Jaya Siṃhavarman III in çāka 1228, met de volgende woorden [1]:

---

1) Zie Finot, Notes d'Epigraphie V, Bull. Ec. fr. d'Extr. Or. 1903 p. 641 noot, v. g. l. Aymonier in Bull. Comm. Arch. de l'Indo-Chine, 1911 p. 15.

„madā rājaputrī pu pō tana rayā Yavādhipa ya marai di Yavadvīpa ya dṛñ nāma sidaḥ pu pō vyā Tapasī".

(er is een prinses, dochter van den koning van Java, die gekomen is van Java en koningin Tapasī heet).

De eerste vraag, die zich voordoet, is natuurlijk, van welken Javaanschen koning Tapasī een dochter kan zijn geweest. De eenige, die daaromtrent een gissing gewaagd heeft, Maspero [1]), denkt aan Mahiṣa Campaka, wat reeds daarom weinig waarschijnlijk is, omdat de inscriptie van een „koning" spreekt en Mahiṣa Campaka dat niet geweest is. Van de vorsten, die in aanmerking zouden komen, valt Kṛtarājasa af, daar van hem met zooveel woorden wordt vermeld, dat hij twee dochters naliet, van wie wij de geschiedenis en de echtgenooten kennen. Resten dus de in 1190 overleden Wiṣṇuwarddhana en de in 1214 ten val gebrachte Kṛtanagara.

Daar de Camsche koning, van wien op de bewuste inscriptie een in 1196 geboren zoon vermeld wordt, in 1228 wel een vijftiger geweest moet zijn, zouden zoowel een kort voor haars vaders dood geboren dochter van Wiṣṇuwarddhana, als een der oudste dochters van den in 1176 reeds gewijden Kṛtanagara in aanmerking kunnen komen. Gelijk bekend is, worden van dien laatsten vorst nog vijf andere dochters vermeld, waarvan vier gehuwd met Kṛtarājasa en één met Jayakatwang's zoon Ardharāja.

In elk geval is de familierelatie van de Camsche en Javaansche vorstenhuizen een reden te meer voor Jaya Siṃhavarman's vijandige houding tegenover de naar Java gedirigeerde Chineesche expeditie in 1214 en verklaart zij tevens, waarom het speciaal Java was, waarheen in 1240 de door de Annamieten verslagen zoon van dienzelfden vorst vluchtte: dit is zeer begrijpelijk, als Java het vaderland zijner moeder was [2]). Hij moet er overigens op een hoogst ongelegen moment zijn aangekomen, juist in den tijd, dat de toenmalige

1) Le royaume de Champa. T'oung Pao 1911 p. 597.

2) Ibid, p. 478 en 595.

koning Jayanagara door binnenlandsche onlusten zelfs zijn hoofdstad eenigen tijd schijnt te hebben moeten prijsgeven, een gebeurtenis, waarover de Pararaton een verward verhaal doet [1]) en de hofpoëet van den Nāgarakṛtāgama het stilzwijgen bewaart.

Het belangrijke van het heele geval is natuurlijk het historisch vaststaan van het feit, dat een Javaansche prinses de gemalin was van een Camschen koning, een feit, dat ook elders (b.v. in de Sajarah malayu) in de traditie rondwaart en een tegenhanger zou vormen voor die „ratu putrī Campā", wier graf men op Java aanwijst en die in den tijd van godsdienstovergang zulk een rol gespeeld zou hebben.

* * *

Dharmmanagarī.

In den vijftienden zang van den Nāgarakṛtāgama worden de staten vermeld, waarmee Java vriendschappelijke betrekkingen onderhield. Die opsomming begint aldus:

„tuhun tang Syangkāyodhyapura kimutang Dharmmanagarī, Marutma", enz.

(doch Siam, Ayōdhya alsook Dharmmanagarī, Martaban, enz.).

Siam en Martaban zijn geïdentificeerd door Prof. Kern, welke eveneens in Ayōdhya het hedendaagsche Ayuthia herkende [2]); Dharmmanagarī is totnutoe onbekend gebleven.

Daar nu de bedoelde stad onmiddelijk na Ayodhya genoemd wordt, rijst de vraag of zij niet eveneens in Siam gezocht kan worden. Nu lag in Zuid-Siam een belangrijke havenstad, welke den Javanen, als ze met dit deel van Achter-Indië in aanraking kwamen, wel bekend moest zijn. Deze havenstad, later door de Portugeezen Ligor genoemd, wordt reeds vermeld in 1214 çāka op een inscriptie van koning Rāma Khomheng [3]) en draagt den naam van Dharmmarājanagara. Onzes inziens bestaat er alle reden om aan te nemen, dat deze stad door den Nāgarakṛtāgama bedoeld wordt.

1) Parar. 26, van af 10.

2) Bijdr. Kon. Inst. 7: IX (1909) p. 356.

3) Mission Pavie, Etudes Diverses II (1898) p. 175 sqq.

De vermiste Maitreya-kop van Tjandi Plaosan in de glyptotheek te Copenhagen.

DOOR

T. VAN ERP.

(Met twee platen).

De Heer E. B. Havell, voorheen hoofd der „School of Art" te Calcutta en conservator van het museum aldaar, schreef in 1911 zijn tweede groote, gedachtenrijke werk over Indische Kunst, n.l. „The Ideals of Indian art", eene aanvulling als het ware van zijn eerste boek, „Indian Sculpture and Painting", 1908, waarin hij te velde trekt tegen heerschend wanbegrip ten aanzien van de bedoelingen en de idealen van Indische beeldende kunstenaars. In eerstgenoemd werk, dat van prachtige en met verfijnden smaak uitgekozen illustraties voorzien is, komt als Plaat XXVI een afbeelding voor van een Bodhisattva-kop van Java, thans prijkend in de verzameling van de glyptotheek te Copenhagen [1]. Ik laat hier de beschouwingen volgen, die Havell aan dit superieure fragment vastknoopt:

„The original of this plate is preserved in the Glyptotek at Copenhagen; it was brought there from Java, probably from Borobudur.

Indian art in Java has a character of its own which distinguishes it from that of the continent from whence it came. There runs through both the same strain of deep serenity, but in the devine ideal of Java we loose the austere feeling which characterises the Hindu sculpture

---

1) De kop is eveneens afgebeeld op plaat XIX van Coomaraswamy's Selected examples of Indian Art, *Red.*

of Elephanta and Māmallapuram. There is more of human contentment and joy in Indo-Javanese art, an expression of that feeling of peaceful security which the Indian colonists enjoyed in their happy island home, after the centuries of storm and struggle which their forefathers had experienced on the mainland.

This is a head which, for its masterly generalisation of form and line might superficially be labelled Greek, but it is penetrated by a deep religious conviction totally different to that which inspired Hellenic ideals. We can feel that the sculptor in his generalisation was not content with formulating a type of physical perfection. He only used the formal beauty to reveal, as in a mirror, the pure soul of the bodhisattva; the release from the bondage of intellectual and physical strife; the exaltation of the spirit, that is purified from the dross of wordly desires; the penetration of a mind that sees through the veil of its earthly environment.

It is a face, which incarnates the stillness of the depths of ocean; the serenety of an azure, cloudless sky; a beatitude beyond mortal ken. Yet in all its aloofness from human passion there is still some reflection of that divine compassion for struggling humanity which inspired the life and teaching of Sakya Muni."

Havell acht het waarschijnlijk dat de kop afkomstig is van Borobudur. Wie echter de oudheden van Java uit eigen aanschouwing kent, begrijpt dat het stuk niet op de vermaarde stupa thuis behoort. Het fragment toch is zeer duidelijk afkomstig van een vrijstaand beeld en de Borobudur bevat als zoodanig—eenige leeuwenfiguren buiten beschouwing latend—uitsluitend Buddha-beelden. De kleine stupa in de kroon stempelt het beeld als een Maitreya, den bodhisattva van de toekomst, in weerwil van de bezwaren, die de Heer Jochim aanvoert tegen de door Dr. Krom en mij gegeven determinaties [1]). Nu komen op Borobudur

1) E. F. Jochim. „Determineeren van bodhisatwa's," Bijdr. Kon. Inst. T. L. en Vk. 1913, deel 69, p. 11.

PLAAT I.

MAITREYA-BEELD, TJANDI PLAOSAN.

inderdaad tal van Maitreya-legenden voor. De sculpturen op de balustrade en den hoofdmuur der 3e. gaanderij en op een gedeelte der balustrade van de 4e. gaanderij zijn zonder twijfel illustraties van stichtelijke teksten, waarin Maitreya de hoofdrol speelt [1]). Doch de toekomstige heiland is hier uit den aard der zaak steeds in hoog relief uitgebeiteld. Hiermede is Havell's gissing reeds voldoende weerlegd.

Toen ik de afbeelding voor het eerst onder de oogen kreeg, vermoedde ik aanstonds dat het fragment afkomstig moest zijn van dat andere merkwaardige Buddhistische bouwwerk, waar Maitreya vier malen als vrijstaand beeldwerk voorkwam, n.l. de Tjandi Plaosan in de Prambananvlakte. De bodhisattva zetelde daar in elk der beide kloosterruïnen, eerstens in de linker nis van het portaal, tweedens in het noordelijkste der drie vertrekken als rechter acolyt van het verdwenen (bronzen?) Buddha-beeld.

Ik raadpleegde IJzerman's werk [2]) en vond mijn vermoeden bevestigd. Op Plaat G (links) ziet men daar het prachtige, nagenoeg compleete beeld (Noorder vertrek van het noordelijke bouwwerk). Men vindt het als fig. 1. in mijn genoemd Maitreya-opstel, t. o. p. 427, doch het worde hier nogmaals gereproduceerd (Plaat 1) opdat de lezer door vergelijking van de afbeeldingen van het compleete stuk en van den lossen kop de juistheid kunne controleeren van het hier medegedeelde feit. De Heer IJzerman vond destijds (1886) de kamer vol neergestorte steenen, afkomstig van het dak en van de opgaande wanden. De kop en gedeelten van het ruggestuk met glorie waren losgeraakt, doch de breuken waren nog zuiver en met zorg werden de fragmenten weer bijeengebracht.

Wanneer men aan de hand van de beschrijvingen van

1) Vergelijk Krom, Oudheidk. Rapporten 1910, p. 16 en mijn Maitreya-opstel, Tijdschrift Bat. Gen. 1912, deel 54, p. 427.

2) J. W. IJzerman, „Beschrijving der oudheden nabij de grens der residenties Soerakarta en Djogdjakarta", 1891, p. 98.

Brumund (1) (Predikant te Soerakarta, eerst in 1841 en later van 1846 tot 1851) en IJzerman, nagaat wat op Plaosan verdween, komt men tot een lange droevige lijst van verliezen. In Brandes' tijd (1901 — 1905) was het beeld nog compleet, doch de werkzaamheid van de in 1901 ingestelde Oudheidkundige Commissie heeft niet kunnen verhoeden dat de bouwval ook in die periode geplunderd werd. Ik herinner aan het barbarisme van 1902, het brutaal wegbreken van den trapspiegel en van een gedeelte van het soubassement, nadat deze bouwdeelen in 1898 door Melville waren blootgelegd (Oudheidk. Rapporten 1902, p. 8).

In 1910 constateert Dr. Krom tijdens zijn eerste bezoek aan Java's oudheden de verliezen, die bij Plaosan te boeken vallen (Rapporten, 1910, p. 27 en 28). In hoofdzaak komen deze, wat de bodhisatva-beelden betreft, neer op het verdwijnen van:

1e. den hier bedoelden prachtigen Maitreya-kop.

2e. den niet minder fraaien kop van Avalokiteçvara, die nog wel vast zat aan de torso en dus moedwillig moet zijn afgehakt.

3e. het restant bodhisattva-hoofd — mogelijk Vajrapāṇi(?) — van beeld no. 4 uit de middenkamer, rechts.

4e. het embleem van beeld no. 5 uit het zuider vertrek, alles uit den noordelijken bouwval (verg. ook Jochim's mededeelingen „Prambanan en omliggende tempels", Tijdschr. Bat. Gen. 1913, deel 55, p. 510 en 511).

Aan de welwillendheid van den Heer Th. Oppermann, Directeur van de Glyptotheek te Copenhagen, dank ik de goede foto van den Maitreya-kop, die hier als Plaat 2 gereproduceerd wordt. Ik vroeg zekerheidshalve ook nog een enkele afmeting van het fragment en verzocht tevens mij zoo mogelijk eenige inlichting te verschaffen omtrent het tijdstip en de wijze waarop het fragment in het Copenhaagsch museum was beland. De kop is met de kroon 44

1) Brumund, Indiana, 1853, deel 2, p. 25.

PLAAT II.

MAITREYA-KOP VAN TJANDI PLAOSAN.
GLYPTOTHEEK TE COPENHAGEN.

c.M. hoog. Omtrent de herkomst kon helaas niets bizonders worden meegedeeld. De kop is in verschillende onbekende handen geweest en eindelijk ten geschenke aangeboden aan de glyptotheek.

Na vergelijking van de platen van het compleete beeld en van het fragment zal wel niemand twijfelen aan de juistheid van het hier medegedeelde feit. De breuklijnen van hals en makuta stemmen in beide afbeeldingen volkomen overeen.

Ons eenmaal neergelegd hebbende bij het pijnlijke verlies van den prachtigen kop, moeten we ons ten slotte nog verheugen, dat deze uit de handen van den schacheraar is te recht gekomen in die van den milden schenker en ten slotte in de waardige hallen van de Copenhaagsche glyptotheek.

Ten slotte een wenk voor de practijk: Het is noodzakelijk bij alle beeldwerken van Java's oudheden, waarbij loszittende fragmenten voorkomen, deze zoo mogelijk te verankeren door middel van een met cementspecie te bevestigen dook. Dit is b.v. geschied met vele losse koppen van Buddha-beelden op Borobudur. Deze doken vervaardige men van vierkant ijzer en voorzie ze ter wille van grootere hechtheid van conische einden. In sommige gevallen zal men met vrucht beenen doken kunnen toepassen gemaakt van runderbotten. Bij restauratie van oude Gothische bouwwerken heeft men het kunnen ervaren dat deze beenen doken het in duurzaamheid wonnen van de ijzeren. Fraaie losliggende fragmenten, die bezwaarlijk of niet te verankeren zijn, berge men liefst in het museum. Er is op dit gebied o.a. in de Prambananstreek en op het Diëng-plateau nog veel te doen.

Den Haag, 5 Juni 1914.

Oude Minangkabausche maandnamen.

DOOR

Dr. Ph. S. VAN RONKEL.

De door het eerste woord van het opschrift dezer kleine verhandeling bedoelde tijdsaanduiding moet in zeer betrekkelijken zin opgevat worden. Hier geen sprake van voor-islamische naamgeving, noch van middeleeuwsche nomenclatuur gelijk in het Javaansch, evenmin van eigenaardige maandbenaming als op Nias, doch ook niet van min of meer kunstmatige instandhouding van vroegere terminologie zooals ten onzent betreffende de vóór de invoering der Romeinsche maandnamen gebruikelijke namen en termen! Het oude is in het sedert enkele decenniën snel veranderend Minangkabausche land wegens absoluten leeftijd niet oud te noemen, slechts in relatie tot het alles nivelleerend woordgebruik der laatste jaren mag het als oud aangeduide dien naam voeren.

De rasch de overhand krijgende orthodoxie, benevens de steeds talrijker bladen leverende dagbladpers, dragen ook in dit tot voor korten tijd nog veelszins ouderwetsche land het hare bij om oude uitdrukkingen te doen verdwijnen onder alles zoo veel mogelijk uniformeerende bewoording, hoofdzakelijk naar algemeen-islamisch, d. i. Arabisch model, voor een geringer deel naar nog algemeener, i. c. Europeesch voorbeeld van spraakgebruik.

Ook de vroeger alom bekende maandnamen ontkwamen niet aan het noodwendig in onbruik geraken en onvermijdelijk verval onder den drang van de voor het erlangen der eeuwige zaligheid meer en meer als onmisbaar gevoelde rechtzinnigheid en haar spraakgewoonten, alsmede van het

voor de bereiking der wereldsche voordeelen steeds krachtiger begeerde modernisme in Westerschen zin en zijne systematiek ook van tijdverdeeling en aanduiding daarvan.

Wij hebben hier niet alleen het oog op nog thans in Java gebruikelijke maandnamen als soerâ voor de eerste, moeloed voor de derde of roewah voor de achtste mohammedaansche maand, namen tenminste in oorsprong Arabisch — zij 't ook dat een zeer gering deel van de velen die deze namen gebruiken zich van dien Arabischen oorsprong bewust is — maar ook op de naar inlandsche gebruiken in de bedoelde maanden gekozen benamingen, en de calendarisch eigenaardige of landbouwkundig-belangrijke eigenschappen der maanden aangevende betitelingen. De laatstgenoemde soort, zooals op Java (h)apit, longkang, lĕgĕnâ voor de elfde maand, is in het Minangkabausch nauwelijks vertegenwoordigd, des te meer echter de soort namen naar inlandsche gebruiken van eene verdwijnende periode. Oude lieden slechts kunnen daarover iets mededeelen, wat van hen vernomen werd moge strekken tot eene aanvulling van het Minangkabausche woordenboek op dit speciale gebied, waarop een kleine excurs naar populair godsdienstig gebruik wellicht niet te onpas gedaan wordt.

De eerste maand van het moslimsche jaar werd veelal *boelan taboei*= genoemd. Gelijk bekend, is dit woord het Arabische *taboet*, waarmede de symbolische doodkist van den martelaar te Karbela, Moehammad's kleinzoon, wordt aangeduid. Over de bijzondere benamingen van onderdeelen dier volgens het populaire geloof met de droevige lotgevallen der martelaren samenhangende feestviering hoop ik in een afzonderlijk opstel iets ter completeering der bestaande litteratuur te kunnen mededeelen.

De tweede maand heette *kaka*= *mauloei*=, oudere broeder, dus voorganger van de maulid-maand. De viering van den laatsten Woensdag dezer maand, rĕbo wĕkasan op Java, waarmede men de gevaren der van onheil zwangere maand

Ṣafar meende overwonnen te hebben, was wel bekend, maar de elders aan die feestelijkheid verbondene maaltijden in de open lucht waren niet algemeen. Nog tegenwoordig noemt men (d. w. z. zekere onderwetsche, Hindoesch-gekleurde partij) die festiviteit: *ba sapa* = Ṣafar-houden. De strengeren noemen die pic-nics en badnemingen klingenbernesie; dat ook dit gebruik behoort tot die practijken welke de Hindoestansche invoerders van den islam hier brachten blijkt trouwens uit de beschrijving van de vermakelijkheden in Jaffur Shurreef's Qanoon-e-islam, uitgegeven door G. A. Herklots, 2nd ed. Madras 1863, bl. 149—151.

Een eigenaardige naam voor de derde maand was *boelan manjaba*².

Hoe deze benaming, die niets anders beduidt dan rijstoogst-maand, kon toegepast worden op eene door de verschillende seizoenen en landbouwtijdperken verschuivende maand is niet geheel duidelijk; een feit is het echter dat die naam met het naar beweerd werd in deze maand vallen van den padi-snit in verband gebracht wordt.

De gewone naam echter was, en is nog, *maoeloei*², evenals moeloet(d) in Java eene verbastering van *maulid*² geboorte, namelijk des profeets, wiens levensgeschiedenis in deze maand, waarin hij, op den 12en, geboren en gestorven zoude zijn, ook hier te lande wordt voorgelezen. Indertijd wist men nauwelijks dat het dikirren, waaraan algemeen deelgenomen werd, eene herdenking van den Godsgezant was; trouwens nu nog beteekent *maoeloei*², waarin een Maleische vorming met voorvoegsel *ma* gevoeld wordt, feestvieren in het algemeen, b. v. in eene uitdrukking als *hambo taloen maoeloei*² *la'i*. Overal werd in deze maand het z.g.n. *badikië* (= *bërdikir*) *pandjang* gehoord. De rabana kwam niet bij deze liturgische oefening te pas, wel bij het z.g.n. *baroda*. Later werd dit vervangen door den *dikië badjandji*, waarin men eene afleiding van *djandji* zag, maar dat niets anders is, zooals van zelf spreekt, dan eene verwording van Barzandji, een der

bekende maulid-auteurs, evenals *sarapulanam*, gelijk in Java en elders, ontstaan is uit de twee Arabische woorden *sjarf al-anám*. Tegenwoordig spreekt men ook van *bakasidah*, waarmede lang gerekte galmen bedoeld worden. De eigenlijke groote dag, de 12e, heet *manjongsong boelan* en *mandoeabalèh*, welk woord het vieren van den XIIen in de soerau aanduidt.

Evenzoo als de tweede maand de oudere broeder van de derde genoemd werd, heette de v i e r d e de jongere broer, dus *adié² maoelori²*.

Van de beide djoemádi-maanden (5e en 6e) vernam ik geen andere inheemsche benamingen.

De z e v e n d e had den naam k a n d o e r i k è t è², zoo genoemd omdat daarbij slechts rijst gegeten werd. Deze benaming doet ons denken aan de ook in Atjeh gebruikelijke namen met kandoeri, welk woord (om eene bekende zaak even aan te stippen) in het Perzisch tafellaken, en in Hindoestan en haar moslimsch wingewest Ned. Indië feestelijke maaltijd beteekent. De 27e is de dag van Moehammad's hemelvaart, mirádj, op Java mikrad of mikradan, hier *mairah* geheeten. Bij het „nabi mairah" — er werd hierbij weder aan een inlandsch woord met *ma* gevormd gedacht — werden beurtzangen gehouden met een talam als rabana. De verlichting der musigits begint onder hyper-orthodoxen drang eenigszins buiten gebruik te komen.

In tegenoverstelling met de kleine heette de a c h t s t e maand groote kandoeri: *kandoeri gadang*. Deze gewichtige maand had nog andere namen, te weten:

boelan manabèh. Dit woord, van *tabèh*, Maleisch *tébas*, = kappen, duidt op het gebruik van het schoonmaken der graven in deze daartoe bij uitstek geëigende maand. Vroeger was het geheele land in deze maand vol wimpels (*marawa* (?)) allerwege op de graven wapperend; overal ging men bij de graven eten, tot dat er alim's uit Mekka kwamen en zeiden dat zulks in geen kitab stond, zoodat het sedert als verboden geldt.

boelan manjiang: deze term (van *siang*) wijst op het bovenvermelde gebruik van schoonmaken of wieden der anders geregeld verwaarloosde begraafplaatsen.

boelan sarang barèh; deze naam, gebruikt van een cirkelrond rijstgebak, duidt op eene in de bedoelde periode met voorliefde genuttigde lekkernij, evenals *boelan malamang*, *boelan oppam*, *boelan malimpiäng* en *boelan pondo²an*, waarmede bedoeld werd het in gebruik nemen van een tijdelijk stulpje om te *mangalamai* = het maken van *kalamai*-gebak.

boelan manjadar aroewah, de herdenking der afgestorvenen, is eene uitdrukking verwant aan den in Java geldenden naam *roewah* (Arab. *arwâḥ*): allergeestenmaand.

Aan de gebruiken in de laatste drie dagen van Sja^cbân zijn de volgende namen ontleend:

boelan mambantaj, het slachten, wat door tien- of twaalftallen bij afspraak geschiedde, in de L Koto (Pajakombo) soms reeds twee maanden van te voren; af en toe liet men een paar dagen vóór het einde van de maand de karbauwen vechten.

boelan mamagang. Maleisch mĕmĕgang, Jav. mĕgĕng, waarmede het waarnemen van de laatste dagen vóór de vasten aangeduid wordt, welke uitdrukking leeft o.a. in de zegswijze *pobilo oerang mamagang* d.i. wanneer is de laatste dag van de achtste maand?

boelan manamat, van *tammat* (Arab.) = beëindigen, nl. van den drukken tijd vóór den aanvang der vasten.

De n e g e n d e maand is die der vasten *boelan poeaso*, de groote maand *boelan bĕsar*, welke Maleische naam hier dus niet als in Java de twaalfde maand aangeeft. In Solok en omstreken spreekt men, in stede van *bapoeaso*, van *basaoen*, in welk woord de eind-m, evenals in minoem-minoen e.a., tot n geworden is.

Een andere term voor *bapoeaso* is *basaha*, bv. *awa²ang lai basaha?* = vast gij? Het eten 's nachts vóór den morgenstond noemt men op zijn Arabisch *makan sahoer* en *makan nasi saha*, van waar de vorm *basaha*, en *makan para^c siang*.

Het eten na zonsondergang heet, evenals elders, *baboeka*, welk woord desnoods als het openen van een tempus clausum kan geduid, maar veiliger als eene vertaling van het Arabische *faṭara* kan beschouwd worden. Het in deze maand gebruikelijke beurt om beurt reciteeren van den koeran wordt hier aangegeven met dezelfde Arabische benaming die elders ook in zwang is, en hier *batadaroeih* van Ar. *tadarroes* luidt.

De groote nacht, malam salikoer of malam toedjoeh likoer op Java, is hier die vóór den 27en dag, de ure waarin de malaikat op aarde nederdalen.

De laatste dag, ook van de voorgaande maand, heet *hari balimau*. Wanneer er pasverloofde paren zijn, wordt de limau door de familie der vrouw klaargemaakt en naar het huis van den bruidegom gebracht. Pas getrouwden doen het *mahanta paboekoan*, d. i. het in optocht brengen van de ontnuchterings eetwaren naar het huis des bruidegoms, welke plechtigheid te Pajakombo den 27en plaats heeft. Het *balimau* (*kramas* in Java) geschiedt den laatsten Sja^cbân ± 4 ure 's middags, en den laatsten Ramaḍân des morgens. Te Kota Gadang stonden dan vrouwen aan den rand van het dorp om allen voorbijkomenden familieleden limau te geven.

Hier en daar maakte men de lippen zwart met *badjo*, opdat een ieder kon zien dat de lippen droog waren, en men werkelijk de vasten hield.

De tiende maand heet naar den grooten dag *boelan hari raja*. Alom gaat men *mandjalang*, soms de geheele eerste week, de kinderen vragen knielend aan de ouders vergiffenis, de jongeren aan de ouderen, de moeri[c]s aan de goeroe's. Dit vergiffenis vragen wordt *lamaöh maöh* genoemd, van het Arabische *mâ'if*; men zegt daarbij *salat oerahim*, en meent veelal dat deze woorden beduiden: salat aan den Barmhartige. In werkelijkheid zijn ze niet anders dan eene verwording van de Arabische termen *ṣilat oerraḥmi* (=voortduring der vriendschap), hetwelk in Java wordt,

of werd verbasterd, tot *sirat oerahmi*, gelijk op keurig in goudinkt gedrukte gelukwenschkaarten wel eens in Javaansche letters getypografeerd wordt.

De predikatie op den feestdag had in het volksgeloof ontzaglijke beteekenis. Te Padang bv. ging weleer de kati² naar den mimba, eene hooge stellage in het open veld, en was het wel eens noodig om militairen ter hulp te roepen om den prediker te beschermen na het houden der *katoebah* (Ar. *choeṭbah*). Bij het huiswaartsgaan trachtten de opdringende omstanders hem aan te raken, in de hoop dat hij den dood zoude vinden, waardoor het rijstgewas zoude gelukken, naar de zegswijze: *diboenoeăh oerang kati² padi mandadi.* In de L koto moest vroeger de prediker te paard naar huis rennen, welk feit nog voortleeft in de veel gebruikte pantoenhelft: *kati² poelang bakoedo.* In dien tijd hoopten alle aanwezigen op den plotselingen dood van een der kati's, en nu nog tracht men hun de hand te drukken om de *pahalo* te erlangen, gelijk ook uit de rechtzinnige pers te bemerken valt, bv. in Al-achbâr van 19 Aug. 1913, waarin een bezorgde inzender waarschuwt tegen dit wangebruik, vooreerst omdat 't een ketterij (*kalĕbihan*) is, voorts omdat het voorkomt dat in den woesten ren wonden worden toegebracht en tanden uitgeslagen.

Over het vasten van de zes dagen, 2—7 Sjawwâl, dat hier als dienende tot inhalen van verzuimde dagen (*bakala* van het Arab. *ḳaḍā*) beschouwd wordt, zal thans niet worden gesproken.

De ver verspreide naam (*h*)*apit* voor de elfde maand, schijnt hier niet bekend te zijn.

De naam der twaalfde maand is niet onderwetsch, niets anders dan *boelan hadji.* Het vasten op den 8en en 9en, wat in de laatste jaren in zwang gekomen is, was even onbekend als het bestaan van de namen *tarwijah* en *arapah* voor die dagen.

Den tienden, den *hari rajo hadji*, vastte men vroeger een halven dag, waarvoor men zich thans wel wachten zoude.

Mededeelingen over het slachten op den 10en zijn niet van deze plaats. Slechts worde vermeld dat ook hier het geloof is dat het slachtdier rijdier zal worden hiernamaals in de „vlakte der opstanding", *padang masa*, welk laatste woord bijna niemand onder het volk van het Arab. *mahsjar* afkomstig wist.

Ten slotte nog eene tijdrekenkundige curiositeit. Oudtijds noemde men Dinsdag *hari ampè² hari* (=4e dag) en Woensdag *hari limari* (=5e dag); de reden daarvan was dat men de benaming *hari satoe* (vervorming van *sabtoe*) verwarde met het Maleische *satoe*, zoodat die dag voor de eerste der week gehouden werd.

Nadere gegevens omtrent het Hasan-Hoesain feest.

DOOR

Dr. Ph. S. VAN RONKEL.

Daar het zoogenaamde taboet-feest, de luidruchtige herdenking van het martelaarschap van Ali's zoon Hoesain op het slagveld van Karbela en de daaraan verbonden reeks van zonderlinge, voor een deel in oorsprong heidensche ceremoniën, reeds meer dan eens beschreven is (zie de Encyclopaedie van Ned. Indie bij Hasan-Hoesein, deel II, bl. 22), kan het doel van dit opstel niet anders dan van aanvullenden aard zijn, zoowel ten aanzien van de vermelding van enkele elders nog niet medegedeelde bijzonderheden en benamingen, als ten opzichte van de aanwijzing van punten van vergelijking der Sumatraansche viering met die welke in zuidelijk Hindoestan, het stamland van den Ned. Indischen islam, gebruikelijk is.

In zake de beschrijving der feestelijkheid worde verwezen naar de in de encyclopaedie genoemde bronnen.

De vergelijking met Hindoestansche analoga is ingeleid door Dr. C. Snouck Hurgronje [1]), die in De Atjèhers, I, bl. 217, er op wees dat op verscheidene plaatsen in Nederlandsch Indië, vooral ter Westkust van Sumatra, het Hasan Hoesain-feest op kleinere schaal, maar op dergelijke wijze als in den Dekkhan gevierd wordt.

„Men heeft wel gemeend", zoo leest men daar, „dat het op die kustplaatsen is ingevoerd door de sipahi's, die tijdens het Engelsche bestuur derwaarts werden overge-

1) Wijlen P. J. Veth stelde in 1888 (in Internat. Archiv. für Ethnographie, I, bl. 233) 't eerst de quaestie aan de orde.

bracht, en het is zeer wel mogelijk, dat deze inboorlingen van Hindoestan op den aard der viering invloed geoefend hebben".

Inderdaad verzekert de gewone Maleier dat het feest afkomstig is van de oerang sipaj, ook genaamd sèpoj en met Tamoelische palataliseering van de s: tjèpoj (verbasteringen van het Perzisch-Hindoestansche sipahi), terwijl het feit, dat in de plaatsen waar Engelsche garnizoenen zijn geweest en langer dan elders zijn gebleven, nl. Padang en Bengkoelen, de feestelijkheid het levendigst is, naar dezelfde herkomst wijst.

Evenwel, enkele Hindoes beweren dat reeds vóór de legering van sipajers ter Westkust het zgn. taboetfeest er bekend was. Dit steunt de met bewijzen gestaafde veronderstelling in De Atjèhers, „dat ook vroeger daar en elders een Hasan Hoesain-feest bijzonder populair is geweest."

Al zal in deze bladzijden niet veel nieuws omtrent de eigenlijke beteekenis van het feest geboden worden, het feit dat de feestviering, waarvan de orthodoxie zich reeds lang heeft afgekeerd, aan het verdwijnen is, zoowel door het meer en meer veld winnen der rechtzinnige levensbeschouwing onder de Maleiers, als door het tegengaan van bestuurswege der vaak tot onordelijkheden leidende luidruchtigheid, geeft naar mij voorkomt aanleiding tot het publiceeren van deze tijdens het feest gemaakte aanteekeningen, ook ter aanvulling van de beschrijving in het Internationales Archiv für Ethnographie, Band I. bl. 191—196 en ter verbetering van enkele kleinigheden in het straks genoemde artikel in de encyclopaedie.

Indien de voor Bengkoelen geldende beschrijving der feesten in het Archiv volkomen is — waaraan wel niet getwijfeld kan worden — blijkt de aldaar gebruikelijke, althans een kwart eeuw geleden in zwang zijnde wijze van viering, minder uitvoerig dan de thans nog te Priaman waar te nemen gang van zaken.

Te Padang wordt van de viering veel minder werk ge-

maakt dan vroeger; slechts het in zee werpen der taboet's geschiedt daar nog met groote drukte. Het in Archiv. I. bl. 195 vermelde binnendringen der bedelknapen in de erven van Europeanen (en ook Chineezen en andere ingezetenen) is te Padang afgeschaft, maar te Padang Pandjang nog toegelaten. [1]).

De feestelijkheid in haar geheel konden wij te Priaman bijwonen, van het laatste bedrijf mochten we te Padang getuige zijn, en voor de termen, formules, klaagzangen en de verklaring daarvan richtten we ons tot afstammelingen van Sipajers, bastaard Arabieren en bejaarde Maleiers.

Gelijk in de opgegeven bronnen te lezen is noemt men de inleidende plechtigheid, die op den 1en Moeharram plaats vindt, ma'ambil tanah, in de „sipajerstaal" m a t t i l i a (Archiv. I, 193), volgens mijne zegslieden m a t t i. Hindoëstanî is die taal niet, wel eene der Arische talen, wellicht Goedjarati, in geen geval een Dravidisch idioom. De aan die handeling van aarde halen ten grondslag liggende overlevering die l.c. vermeld wordt, en buitendien uit Maleische verhalen als de Hikajat Moehammed-Hanafijjah bekend is, werd mij niet medegedeeld; ik vernam dat de handeling symbolisch is, in zooverre dat men er op uit is zoo veel mogelijk de legende af te beelden, en door het zoeken van aarde, waaruit immers de mensch geschapen is, en het kneden daaruit van een menschelijken vorm, het vinden der lijken op het slagveld voor te stellen. Die aarde is de k a d j a d i a n H o e s a i n.

Zij moet steeds buiten de plaats gehaald worden, uit een rivier, van het strand of van eene vlakte, als het kan met den mond opgenomen; in menschelijken vorm gekneed wordt ze toegedekt met witte, gele of groene doeken, en vervol-

1) Te Fort de Kock is de laatste jaren geen taboet vervaardigd. De afbeelding der Hasan-Hoesain-feesten aldaar in den Reisgids van Van Bemmelen en Hooijer, herzien door Niermeijer, bl. 142, stelt een Chineesch feest voor: de zgn. Koeda koeda api.

gens begraven in de a l o e a h binnen in de d a r g a h, zooals een lijk begraven wordt.

In het aangehaalde opstel wordt gezegd dat aan de Doerga offers worden gebracht. Evenzoo spreekt het artikel in de encyclopaedie van een d o e r g a of offerhuisje, welk woord daar in verband gebracht wordt met de Hindoe-godin Doergâ. Dit is onjuist, en waarschijnlijk is deze dwaling te danken aan de Engelsche weërgave der korte a door u (zooals in p u n d i t, dat vaak ten onrechte wel eens poendit wordt uitgesproken), in vele Hindoestansche termen: d a r g a h is het uit het Perzisch ontleende Hindoêstâni woord d a r-g â h, eigenlijk: drempel — dan: hof, paleis, enceinte. In Britsch Indische boeken, zooals Jaffur Shurreef's (let op de u's!) door G. A. Herklots uitgegeven Qanoon-e-islam, heet het d u r g h a of d u r g a h = sacred shrine; volgens de lieden die zich op taboet maken toeleggen, is de d a r g a h van steen en onverplaatsbaar, terwijl de a l o e a h daarin naar hartelust verplaatst kan worden. A l o e a h, zeggen zij, is het graf binnen het hek, wat men in het Maleisch d j i r è' noemt (verbastering van Arab. z i j a r a t = grafbezoek, wat ook tot s a d j a r a h verloopen is); het graf wordt met een pot overdekt. Het woord a l o e a h vinden wij terug in Hindoestan, waar het is „a pit dug in front of the Ashoorkhanas". Volgens sommigen is het een gat waarin hout gebrand wordt, en waaromheen men bij het lustig opflikkeren der vlammen vroolijk danst. Hieraan beantwoordt de passus bij Herklots (bl. 113) „a l l a w a are dug annually on the same spot . . . . . they kindle fires in these pits every evening during the festival, and the ignorant old as well as young, amuse themselves in fencing across them with sticks or swords, or only in running and playing round them".

Wanneer het denkbeeldige lijk begraven is, heerscht rouw alom. De 2e, 3e en 4e dag heeten h a r i g a m, welk woord, als het geschreven is, met een grain namelijk, zich kenbaar maakt als het Arabische, door het Perzisch in het

Hindoëstâni gekomen woord g r a m m = leed, condoleantie. Volgens sommigen moet men drie dagen en vier nachten weenen en treuren, onder begeleiding van den t a s a h [1]), en m a t a m doen bij den m a t a m s a r a j naast de d a r g a h.

M a t a m, Archiv I, bl. 195 vermeld in l a g o e m a t a m, een treurmarsch, zoude men geneigd zijn in verband te brengen met het sanskrit m a t t a = beneveld, bedwelmd, te meer omdat de toestand van door opwinding ontstane bewusteloosheid op den 7en der maand zoo heet, maar mag men niet anders dan afleiden van het Arabische m a ' t a m (stam a t a m a), = treurig gezelschap, in het Perzisch en Hindöestâni = rouw, weeklacht. Het bovengenoemde m a t a m s a r a j is een Perzisch compositum, en beteekent treurhuis.

Bij het m a ' a m b i l b a t a n g p i s a n g, op den 5en dag, gelijk het o. c. beschreven is, valt slechts op te merken dat de bedoeling daarvan ook volgens mijne zegslieden [2]) is het versieren van eene feestelijke woning, en in dit geval het volkomen maken van de d a r g a h. Als Indische benaming wordt o. c. vermeld: k e l a g e g a d s l ij a m i n d i k a w e s s i, volgens mijne aanteekeningen is de naam: k e l a h k a g a d j, wat weinig verschilt.

De benaming der potsenmakende bedelknapen m e d j e n o e n is, zooals van zelf spreekt, het Arabische m a d j n o e n = krankzinnig, bezeten.

De Maleische verbastering is m a d j o e n o e, en b a d j o e n o e, waarin voor het taalbewustzijn m a - en b a - de veel voorkomende voorvoegsels zijn. S i m o e t o e [3]) zijn meer speciaal de in het gezicht beschilderde of gemaskerde kinderen, die vroeger aan den taboet man voor een paar jaar werden ter beschikking gesteld als inlossing

1) In den Dekkhan: tasa; Herklots, plaat VI.

2) Volgens anderen verbeeldt het zoeken van pisangstammen het zoeken van lichamen die als zoenoffer voor Hoesain gedood worden.

3) Ook: simoentoe.

eener gelofte tijdens zware ziekte van hen door hunne ouders gedaan.

Het afleggen van geloften als hier bedoeld is blijkens o. c. bl. 142 ook in Zuid-Indië gebruikelijk, trouwens de naam van het gele koord om den hals, borst en polsen der knapen, b a d i, is ook ginds de gewone term (nl. b u d d h e e, sanskrit-wortel b a (n) d h). De gele kleur wordt gezegd de geliefkoosde kleur van Ali voor zijne kleeding geweest te zijn; bij Herklots bl. 126, is sprake van „red, yellow, black or white".

Bij de beschrijving van het in optocht ronddragen der vijf vingers, de p a n d j a (o. c. p u n j a, plaat II, fig. 10, niet het Sanskrit p a ñ c a, noch het Hindöestāni p a ñ c (p a n t j) = vijf, ook niet de Tamoeliseering daarvan p a ñ j a (p a n d j a), maar het Perzische p a n d j a h = de hand met de vijf vingers uitgespreid), worde slechts opgemerkt dat vroeger de uitdrukking m a n o e r o e n k a n p a n d j a hetzelfde beduidde als m a l a p è h k a n n ij è = eene gelofte inlossen.

Aan de vermelding van de plechtigheid der ronddraging van den soerban voegen wij slechts toe dat niet alleen de tulband, maar ook het hoofd van Hoesain daarmede wordt voorgesteld.

Het algemeen zwijgen en ophouden der muziek op den 9en dag, gelijk te Bengkoelen wordt in acht genomen, vindt ook aan de Westkust plaats, en heeft den rouw over het op 't slagveld gevonden lijk tot oorzaak. Die dag is de h a r i g a m bij uitnemendheid, de h a r i s o e s a h h a t i, of h a r i s o e n s a n (Bengk), welk laatste woord waarschijnlijk s o e n g s a n g is = tegen den draad in, vgl. p a t i h a t s o e n g s a n g, d. i. de eerste soerah van achteren naar voren gelezen.

Het glanspunt van het geheele feest is het ronddragen der taboets, die de katafalk van Hoesain moeten voorstellen, en het voornaamste oogenblik van die plechtigheid is het in zee werpen der torenhooge gevaarten. Om dat te zien

komen duizenden van heinde en verre; onmiddellijk na het in de golven storten der kiosken gaan de nieuwsgierigen naar hunne dikwijls een dag reizens verwijderde kampoengs terug. Blijkbaar is het in 't water werpen der taboets voor de menigte het allervoornaamste. Volgens enkele Hindoe's zoude dit in Hindoestan niet het geval zijn, trouwens volgens Herklots is het facultatief. (Some bring home the taboot uninjured, while others throw them into the water) [1]).

---

1) Dat dit bij de Hindoe's in Suriname steeds gedaan wordt, kan blijken uit eene toelichting tot eene taboet afbeelding in Panorama van 11 Maart 1914, nl. „Tadja-feest (zeker eene verbastering van van tazija = taboet, Herklots, 114, 115). Telken jare in de maanden December of Januari wordt dit feest door de in Suriname aanwezige Britsch Indiërs gevierd.

In het van bamboe en gekleurd papier in den vorm van een tempel gemaakte gevaarte, bevinden zich eenige afdeelingen bij wijze van kamers. In de onderste daarvan bevindt zich een van klei vervaardigd afgodsbeeldje. Gedurende den dag dat het feest plaats grijpt, wordt dit gevaarte door eenige mannen rondgedragen. Des avonds na afloop van het feest wordt het afgodsbeeldje begraven bij den maker van het toestel, en wordt op het graf een lange stok geplaatst waaraan een roode of witte lap is bevestigd. Het papieren gevaarte echter wordt in een sloot, rivier of kanaal geworpen om daar tot verrotting over te gaan".

Ook naar de Engelsche bezittingen in West Indië is de feestelijkheid overgebracht; immers in Yule & Burnell's Hobson Jobson leest men s. v. tazela: „the word has been carried to the West Indies by the coolies, whose great festival (whether they be Mohammedans or Hindus) the Muharram has become".

Over het onderdompelen der taboets wordt ibid. vermeld: „at the close of the procession the ta'ziyas must be thrown into water". Evenzoo Sell, Faith of Islam, p. 310: „the frameworks of the ta'ziyahs are cast into the water", maar op diezelfde bladzijde staat ook: „only the ʿAlams not the Buraqs nor the Na'l Sahibs are immersed".

De handeling zelve moet niet met Hindoesche analogieën als het in de rivier werpen van een Doergâ-beeld in verband gebracht worden; zij dient om den door de martelaren geleden dorst in herinnering te brengen. Zie Sell, l.c. the water reminds the people of the parcing thirst which Husein felt before his death.

Bij den rondgang met de taboets zijn twee zaken vereischt, vooreerst het vechten der verschillende groepen, ten tweede het snel ronddraaien der met fluweel rijkelijk bekleede graftorens.

Het eerste herinnert aan de gevechten op het veld van Karbela, het tweede aan het radeloos rondloopen op de vlakte.

De naam van het ronddraaien is m a n d j i ë, ook uitgesproken m a n d j i r; aangezien daarbij bekkens-muziek gemaakt wordt, is de gelijkstelling van dit woord met „m u n j e e r a" (Herklots, plaat VI) niet onwaarschijnlijk [1]).

Het symbolische begraven en het opsieren van het kleine graf geschiedt te Padang nog steeds op Dekkhansche wijze.

„Hiermede zijn de taboetfeesten geëindigd", verklaren de schrijvers van het verslag in het Archiv. Wellicht geldt dit voor Bengkoelen, doch niet voor Padang en Priaman. Daar toch wordt den 11en, 12en en 13en het m a n i g o h a r i in acht genomen; een twintigtal deskundigen zegt d o e ͨ a ' s en r a t i ͤ ' s op, en velen doen zich te goed aan kandoeri's, waarvoor, naar de mate der binnengekomen bijdragen, eene geit of eene koe geslacht wordt.

Zooals in het Bengkoeleesche verslag te lezen is, worden bij de ommegangen, en voornamelijk bij het vertoonen van de taboets, treurliederen gezongen. De Maleische naam daarvoor is m a r a t ò ͨ, de uitheemsche: m a r s i j a h, (Herklots m u r s e e a) dat evenals m a t a m Arabisch is en klacht over den doode beduidt. Daar de taal, volgens beweren Benggali, waarin die jammerklachten gesteld zijn, door de vertooners niet meer verstaan wordt, en het eenige boek waarin ze „in Benggali-letters" zouden zijn opgeteekend indertijd in kampoeng Nias te Padang verbrand is, kan het niet anders of de woorden dier lamentaties moeten geducht verbasterd, en door iederen executant anders uitgesproken worden.

1) Oorspronkelijk Sanskrit m a ñ j i r a.

De volgende funebre formules werden mij opgegeven:

boerkata radjane klah = zie onze koning is uitgekomen.

koetsj hoeta haidare = alles is gereed (Hindoëstâni).

sadidja katlihoet ja rasoel = ik alleen wacht op u o gezant.

ti galiga poek galiga = neem de fluit, bespeel de fluit.

djandjata haidare = mijne ziel is heen, hoe nu?

rit tjaloe mati mandjila samhoeta haidare = de dag is reeds kil, laat ons hem brengen naar de vlakte.

Eene andere autoriteit gaf:

boekata radjane kla boerkata ratjoene joera katara adjanela samhoeta haidari sedjija tajakih giv toelihoega ja rasoel pi galig poe galige djanndjita haidari rita tjaloe mati mandjila samahoeta haidari.

Nog een ander, die beweerde dat alleen een tjèpoj in het vierde geslacht zooals hij deze zaken wist, reciteerde weer anders, namelijk:

bibi saki nafijah hoesain asadmoei bajattaja lek tjati stamat kabadatjas me askamat alatas se alatas he lagi ke nerpoeka terpoeka ser pataka hajama terpoeka gambata tajatala dajatala hebadame djanene ko nase nagri maja mintadjaha pahanene.

Of dit alles, afgezien van de als zoodanig te herkennen Arabische en Perzische woorden en eene enkele Hindoëstâni uitdrukking, werkelijk eene verbastering is van Benggali volzinnen, vermogen wij niet te zeggen; dat die Noord-Indische taal in, voornamelijk op Zuid-Indisch terrein spelende

vertooningen te pas zou worden gebracht, lijkt niet zeer waarschijnlijk.

Behalve de klaagzangen worden bij en na de optochten gebeden en korte formules gepreveld, die gewoonlijk met den algemeenen naam isim-isim aangeduid worden.

De eigenlijke doe^ca is:

bismillahi 'rraḥmani 'rrahim ilâ arwâḥ rasoêl Allah thoemma arwâḥ al-Hasan wa'l-Hoesain wa Fâtimah al-Zoehrâ wa'l-Maidâni wa ^cAbdolḳâdir Djilâni wa'l-^cAisjah lillâhi al-fâtiḥah.

De inhoud dezer bede is dus een gebed aan de geesten van den profeet, zijne vrouw, dochter en kleinzonen, en groote mystieken.

Daarbij behoort de formule:

boedi pak soeltan anbija zain al akti koetoeb al oeli imam Ẓahir jenoe toerpihoem saki kapaha hasan wa'l hoesain sapijah ko adji amat daroedji sesa salbari.

Deze woorden zouden alweêr Benggali zijn.

Behalve een enkel processie voorwerp (zie Veth, in Intern. Archiv. l.c.) is van de vroegere feestelijkheden op Java niets over; eene beschrijving der plechtigheid ontbreekt. Noch caracteristica noch uitheemsche elementen dier viering zijn dus te vermelden.

Een onderzoek naar de heidensche bestanddeelen en de Hindoesche factoren der hoofdzakelijk op Dekkhansche leest geschoeide West-Sumatraansche Moeharramviering is niets anders dan eene nasporing der Hindoesche of Dravidische grondslagen der Zuid-Indische Hasan-Hoesain-herdenking, waaraan evenals in Sumatra slechts de „onwetenden" onder de Mohammedanen deelnemen.

Een onderzoek van deze strekking, gepaard aan eene navorsching der totemistische beteekenis van de opgeheven hand als embleem, in vergelijking met oude Voor-Aziati-

sche hand-symbolen, ligt buiten ons bestek, en meer nog buiten onze bevoegdheid.

Ons doel was slechts om bij de bekende beschrijvingen der Taboet-feesten, die niet vele jaren meer zullen duren, enkele aanvullingen en ophelderingen toe te voegen.

Sum. W.-K. Mei 1914.

RELIEF VAN TJANDI PANATARAN

Een bas-relief van het tweede terras van Panataran.

DOOR

P. V. VAN STEIN CALLENFELS.

(Met een plaat).

Voor zoover mij bekend, is van de paneelen van het tweede terras van Tjandi Panataran tot nog toe alleen dat verklaard, dat de geschiedenis van den strijd van Krishna met Kalayavana en de vernietiging van dezen laatste door Moetsjoekoenda behandelt. Dit geeft mij als niet-deskundige den moed het denkbeeld te opperen, dat een der andere bas-reliefs wellicht voorstelt de schaking van Roekminî door Krishna.

Voorop dient gesteld te worden, dat ik, wat aangaat de geschiedenis van Krishna, alleen tot mijn beschikking heb het boek: „Krishna et sa doctrine. Bhagavat dasam askand. Dixième livre du Bhagavat Pourana, traduit sur le manuscript Hindoui de Lalatch Kab par Théodore Pavie", [1]) terwijl het mij absoluut duidelijk is, dat de Oud-Javaansche beeldhouwer van Panataran in geen geval als handleiding gebezigd heeft de bron, waar Lalatch Kab bij de samenstelling van zijn werk uit heeft geput.

Het bas-relief door mij bedoeld is dat, door den Heer Knebel beschreven in Oudheidkundig Rapport 1908 blz. 85 als volgt:

„WESTZIJDE-VOORGEVEL.

Van Zuid naar Noord, pilaster 0,44 M. daarna:

1) Uitgegeven door Benjamin Duprat, Libraire de l'Institut, etc. Paris 1852.

21e paneel, van Zuid naar Noord 6,37 M.: een boom; een man met een lang voorwerp op zijde, dat ik niet determineeren kan; twee soldaten met schild en lans; de tjikar (beschreven in het vorige paneel. V. S. C.) waggelt; Krishna (?) is getroffen door een pijl, die verderop werd afgeschoten en stort achter over; de paarden steigeren; de wagenmenner tuimelt van den wagen, met het hoofd naar beneden; menschen geraken onder den voet; soldaten met lans en schild spoeden zich voort; verder gevecht.

Op een wagen staat een vorst met goeloeng en in groot ornaat; de beenen omvat door een vrouw.

In de linker hand houdt hij een boog, waarvan de pijl reeds doel getroffen heeft (zie boven) . . . ."

Zooals boven reeds gezegd, stelt deze scène n.m.b.m. voor het schaken van Roekmini door Krishna. Mijn Hindoedichter toch beschrijft die episode in het kort als volgt.

Bhishmadeva, vorst van Koendinapoera in den staat Vedar (Vidarbha) had 5 zoons en 1 dochter. Daar de tijd gekomen was om deze laatste uit te huwelijken, overlegde hij, dat hij 't beste deed met haar aan Krishna als bruid te geven. Toen hij dit plan echter aan zijn oudsten zoon Roekma mededeelde, ontstak deze in woede, daar hij de ex-herder Krishna van te lage geboorte vond. De oude koning gaf toe en nu werd besloten de prinses Roekmini uit te huwelijken aan vorst Çiçoepâla, zoon van Damaghosha. Het meisje zelf echter was niets met deze beslissing ingenomen, daar zij haar hart reeds aan Krishna verloren had. Zij zond dan ook een vertrouwden Brahmaan naar Dvâraka om Krishna te verzoeken haar huwelijk met Çiçoepâla te voorkomen en haar zelf tot vrouw te nemen. Krishna treedt in het voorstel en begeeft zich met spoed naar Koendinapoera, waarheen zijn broeder Balarâma hem met het geheele leger volgt. Als ongenoode gasten verschijnen zij daar op de bruiloft, doch worden door koning Bhishmadeva, een

geheim aanhanger van Krishna, met eerbewijzen ontvangen. In plechtigen optocht begeeft men zich naar den tempel, waar Roekmini hulde wilde brengen aan Çiva en Pârvati. Na afloop zou de stoet zich weer naar het paleis begeven, toen Krishna van de gelegenheid gebruik maakte om de bruid op te nemen, op zijn strijdwagen te plaatsen en weg te rennen. Alle vorsten, die bij het huwelijk tegenwoordig waren, achtervolgden hem met hunne strijdmachten en voor de stad had er een veldslag plaats tusschen het leger van Krishna en dat der verbonden vorsten, waarin Krishna de overhand behield. Nadat zelfs de beleedigde bruidegom, Çiçoepâla, had aangeraden om maar liever het veld te ruimen, valt Roekma, de oudste broeder van Roekmini, woedend over de zijn geslacht aangedane hoon, persoonlijk Krishna aan Deze verbrijzelt met zijn pijlen achtereenvolgens alle wapens, die Roekma ter hand neemt, doodt zijn paarden en zijn wagenmenner en wil tenslotte ook Roekma neerschieten, doch nu omvat Roekmini, die zich nog steeds op Krishna's strijdkar bevindt, zijn knieën en smeekt hem op haar huwelijksdag met hem (Krishna) haar niet de smart aan te doen haar broeder te dooden. Krishna laat zich vermurwen, maakt Roekma alleen onschadelijk en snijdt hem zijn haren af, voor welke onridderlijke handeling hij door zijn broeder Balarâma bestraffend wordt toegesproken.

Deze laatste scène wordt nu m. i. op Panataran aanschouwelijk voorgesteld en wel het moment, dat in den veldslag Krishna, na de paarden en den wagenmenner van Roekma te hebben neergeschoten, zich door Roekmini, die zijn knieën omvat houdt, laat verbidden haar broeder niet te dooden en dus Roekma eenvoudig buiten gevecht stelt en gevangen zal nemen.

De persoon onder den regenboog is dan natuurlijk Krishna, terwijl de vorst, waarboven nog een deel van een regenboog zichtbaar is, Roekma voorstelt, wiens wagenmenner reeds gesneuveld is, wiens doodelijk gewonde paarden steigeren en die zelf eveneens getroffen uit zijn wagen valt.

Zooals men ziet, zijn er in de geschiedenis en op het paneel zooveel punten van overeenkomst te ontdekken, dat ik wel geloof niet al te overmoedig te zijn, indien ik aanneem, dat de door mij voorgestelde verklaring van het bas-relief de juiste is.

Wellicht behooren de voorafgaande bas-reliefs ook nog tot deze episode en zou dan b.v. No. 19 van het Oudheidkundig Rapport kunnen zijn het afvaardigen van den Brahmaan (2de persoon van rechts) door Roekmini (de beschadigde 3de figuur van rechts) naar Krishna. Dit tafereel speelt toch waarschijnlijk in een aan Krishna vijandig land, te oordeelen naar de eigenaardige hoofdtooisels der dienaren. Op bas-relief No. 20 zou dan in het kleine tafereeltje rechts kunnen zijn afgebeeld de ontmoeting van Krishna met den door Roekmini afgevaardigden Brahmaan, waarbij òf de knielende persoon Krishna zou kunnen voorstellen, die volgens Lalatch Kab den Brahmaan met buitengewonen, aan zijn kaste verschuldigden eerbied, ontving en de staande persoon de Brahmaan, òf omgekeerd, de knielende persoon de Brahmaan en de staande Krishna. De rest van het tooneel zou dan zijn ingenomen door een voorstelling van de voorbereidselen tot den bruidsoptocht naar den Çivatempel en deze optocht zelve, waarbij de prinses op den olifant Roekmini kan zijn.

Deze identificatie is echter wel wat zwak. Alleen doordat de schakingsepisode er op volgt, zou men tot deze verklaring kunnen komen. Er tegen pleiten, dat de op No. 20. rechtertooneeltje, voorkomende knielende persoon, die Krishna zou moeten voorstellen, een heel andere kroon draagt dan de Krishna, voor zoover hij op de overige bas-reliefs met zekerheid valt aan te wijzen. Ook de optocht maakt den indruk, dat de menschen daar bij hard loopen, wat uit den aard der zaak bij een plechtige bruidsstoet minder gepast zou zijn. Echter, dit tooneel zou ook kunnen voorstellen het leger der verbonden vorsten, dat na de schaking Krishna achtervolgt.

Ten slotte zou ik er op willen wijzen, dat in de bewerking van de Krishnalegende door Lalatch Kab, na de scène met Kalayavana en Moetsjoekoenda en vóór de Roekminiepisode slechts enkele onbeduidende voorvallen plaats hebben, n. l. de aanbidding van Krishna, die zich als Vishnoe (vierarmig, etc.) vertoont door Moetsjoekoenda, het verslaan van de legers van Djarâsandha en het huwelijk van Balarâma met Revati. In geen geval dus voldoende stof om de geheele reeks van bas-reliefs aan het 2de terras te verklaren, waardoor dus al vanzelf vast staat, zooals in den aanvang werd gememoreerd, dat Lalatch Kab en de beeldhouwers van Panataran niet uit dezelfde bronnen hebben geput.

Djaejan, 13 Juni 1914.

NASCHRIFT.

Nadat het vorenstaande geschreven was, werd ik door de welwillendheid van de Directie van het Bataviaasch Genootschap in de gelegenheid gesteld inzage te nemen van de vertalingen der Bhâgavata- en Vishṇupurâṇa, respectievelijk door Burnouf-Hauvette Besnault en door Wilson. De Vishṇupurâṇa is ter zake veel beknopter dan Lalatch Kab, doch stemt in wat hij geeft met den Hindoedichter overeen. De vertaling der Bhâgavatapurâṇa houdt helaas op met het einde van het eerste gedeelte van het tiende boek, terwijl juist in het begin van het tweede gedeelte de Kâlayavana-episode en het schaken van Roekmini voorkomen. Echter, een nauwkeurige vergelijking van de XVI-eeuwsche bewerking van den Hindoedichter met het Sanskṛt-origineel, voor zoover dit dan in de vertaling van Hauvette Besnault ter mijner beschikking staat, toont aan, dat Lalatch Kab de Purâṇa zeer nauwkeurig, soms bijna woordelijk, gevolgd heeft. Ter vergelijking volge hieronder de episode van het huwelijk van Vasudeva met Devaki en de voorspelling van Krishna's geboorte, volgens de vertaling van Hauvette uit de Bhâgavata-purâṇa en volgens Pavie's vertaling van Lalatch Kab:

PURANA	LALATCH KAB
Or il arriva que Vasudeva, fils de Çura, y vint prendre femme. Il etait monté sur son char et il allait partir avec Dévaki, sa nouvelle épouse. Lorsque Kamsa, fils d'	Le fils d'Ougrasena était roi de la terre, sa soeur se nommait Devaki. Il la donna en mariage à Vasoudeva et elle devint mère de l'Adi-Brahma. Il prit de l'or et des bijoux, qu'il lui offrit en

Ougrasena, voulant être agréable à sa soeur, prit les guides en main au milieu d'une escorte de plusieurs centaines de chars d'or.

Quatre cents éléphants ornés de guirlandes d'or, une myriade et demie de chevaux, trois fois six cents chars,

Et deux cents jeunes esclaves, richement parées, formaient le présent de noces, offert par Devaka a sa fille bien-aimée, au moment de son départ.

Les conques, les tambours, les tambourins et les larges timbales retentirent tous à la fois en l'honneur des deux époux, quand le cortège se mit en marche.

Chemin faisant, pendant que Kamsa tenait les rênes, il entendit une voix mystérieuse qui lui dit: Le huitième enfant de celle que tu conduis là, te mettra à mort, o insensé.

Ainsi dit la voix et le méchant, le pervers Kamsa, approbre de la famille des Bhodjas, se précipitant sur sa soeur pour la tuer, brandissait déjà son épée d'une main et la tenait de l'autre par les cheveux,

présents de noces et fit a Madhoupoura de belles et nombreuses fêtes. Dix mille éléphants furent offerts par le roi, ainsi que des masses de chevaux impossibles à compter. Un grand nombre d'esclaves accompagna Devaki, jeunes filles d'une gaieté folle, charmantes, habiles à jouer.

Il lui donna de jeunes compagnes folâtres, toutes douces, d'une beauté particulière; il lui établit une cour qui ressemblait a celle du dieu Indra.

Dans toutes les maisons de la ville ce furent des réjouissances. Le roi Kansa, assis sur son char (avec sa soeur), allait la conduire. En cet instant une voix cria du haut du ciel: Kansa, tu ne connais pas la voie tracée par les dieux. Le huitième enfant qu' enfantera ta soeur, celui-là détruira ta royauté. Aussitôt, tirant son glaive, le roi le prit en main; il sauta à bas de son char et saisit aux cheveux (sa soeur Devaki). A cette vue Vasudeva fut consterné; d'une voix lamentable il dit en suppliant: . . . .

Lorsque, pour apaiser ce prince impitoyable, éhonté, prêt à commettre un crime abominable, le fortuné Vasudeva lui adressa ces paroles:.

Zooals men ziet, tot zelfs in de details is er tusschen het origineel en de bewerking weinig verschil, zoodat ik meen mij bij gebrek aan betere gegevens bij de determinatie van het tooneel op Panataran te mogen behelpen met Lalatch Kab's werk. Bovendien zijn noot 3 en 5 op blz. 574 van Wilsons Vishṇupurâna, waar die geleerde vaststelt, dat volgens de Bhâgavata-purâna Krishna het haar en de wenkbrauwen van Roekmin (Roekma bij Lalatch Kab) afscheert en daarover door Balarâma berispt wordt en dat Krishna Roekmini schaakte op haar eigen uitnoodiging, wel aanwijzingen, dat Lalatch Kab bij zijn bewerking aan het origineel getrouw bleef.

Djaejan, 20 September 1914.

Nogmaals de familie van Hayam Wuruk.

DOOR

Dr. N. J. KROM.

Over de familierelaties in het koninklijk huis van Majapahit gedurende de regeering van Hayam Wuruk zijn de meeningen nog steeds verdeeld. Na een eerste bespreking door Dr. Brandes in zijn Pararaton-uitgave en door Prof. Kern bij de vertaling van het op deze kwesties betrekking hebbende gedeelte van den Nāgarakṛtāgama, volgde een artikeltje van schrijver dezes, waarin enkele afwijkende opvattingen kenbaar gemaakt werden. Overeenstemming tusschen de verschillende bronnen was daarmede intusschen nog niet verkregen, getuige een artikel van den Heer Van Stein Callenfels, welke laatste schrijver echter op zijn beurt, na terecht op eenige zwakke punten in de beschouwingen zijner voorgangers gewezen te hebben, zelf nog niet die zekerheid vermocht te bereiken, dat men zou mogen meenen, dat het laatste woord in deze zaak gesproken zou zijn [1]).

Dit geeft ons den moed tot een nieuwe poging om klaarheid te brengen in deze duistere kwestie, een poging, waartoe aanleiding gegeven werd door hernieuwde lectuur van den Nāgarakṛtāgama. Gewijzigd inzicht in de beteekenis van de bewoordingen van het gedicht bracht allereerst de overtuiging van het onbevredigende van een deel onzer eerste

1) De boven aangehaalde litteratuur is de volgende: Brandes, Pararaton (Verhand. Bat. Gen. 49, 1896) p. 27, 29, 118, 121 sqq, 135 sqq; Brandes, Nagarakṛtagama (Verhand. Bat. Gen. 54, 1902) Zang 5—7; Kern, Zang V—XII enz. van den Nagarakṛtagama (Bijdr. Kon. Inst. 7: IX, 1910) p. 337 sqq.; Krom, De familie van Hayam Wuruk (Tijdschr. Bat. Gen. 52, 1910) p. 158 sqq; Van Stein Callenfels, De familie van Hayam Wuruk (Tijdschr. Bat. Gen. 55, 1913) p. 267 sqq.

oplossing, en daarmee tevens de behoefte aan een openlijke palinodie. Doch daarenboven hopen wij, dat wij ons niet zullen behoeven te bepalen tot het negatieve werk van het afbreken van eigen (en andermans) opvattingen, doch dat het ons gelukken zal een stap verder te komen in de verklaring van het gedicht en het ontwarren der familiebanden van het vorstenhuis.

Wij willen daarbij op de volgende wijze te werk gaan. In de eerste plaats voorloopig uitsluitend den Nāgarakṛtāgama in het oog vatten, als van een tijdgenoot afkomstige en geheel vertrouwbare bron. Immers waar het in den Pararaton altijd mogelijk is, dat de samensteller niet van de toestanden op de hoogte is geweest, is die mogelijkheid in den Nāgarakṛtāgama uitgesloten; als wij in dat gedicht op een moeielijkheid stuiten, kan dat liggen aan ons eigen gebrek aan inzicht in de taal of aan een onduidelijke wijze van uitdrukken van den dichter, maar nooit aan onkunde van dien laatste. Zijn mededeelingen zijn juist, als we zijn bedoeling maar vatten. Bij de verklaring van den tekst stellen wij ons vervolgens tot taak, ons zoo nauwkeurig mogelijk te houden aan de eigen woorden van den dichter en zoo min mogelijk met onze eigen „verklarende" aanvullingen des dichters uitdrukkingen te willen verduidelijken. Voorts meenen wij, dat in twijfelachtige gevallen een niet onbelangrijk hulpmiddel te verkrijgen zal zijn door vooral acht te geven op het zoogenaamde parallelisme, door den dichter met voorliefde toegepast, hetwelk reeds vroeger menigmaal den weg ter verklaring gewezen heeft en ons ook thans redelijkerwijs kan doen verwachten, dat als de dichter een persoon in een bepaald aantal regels op een bepaalde manier behandeld heeft, hij een tweede, in rang of leeftijd daarmede gelijkstaande, persoon in hetzelfde aantal regels op ongeveer dezelfde manier zal bezingen.

Allereerst volgt thans de tekst, waar het om gaat. De zangen II—IV, waaromtrent geen verschil van opinie

bestaat, kunnen we gevoegelijk achterwege laten. Achtereenvolgens worden er in besproken: 's konings moeder, Tribhuwanawijayottunggadewī, vorstin van Jīwana; zijn vader, Kṛtawarddhana, vorst van Singhasāri; zijn moeders zuster, Rājadewī Mahārājasā, vorstin van Daha; en haar echtgenoot, Wijayarājasa, vorst van Wĕngkĕr. Wij gaan verder met den vijfden zang.

V. 1. Wwantĕn tāri haji ri Wilwatikta rājñī
sang munggw ing Lasĕm anurāga ring kahaywan
putrī çrī narapati ring Daha prakāça
sang çrī Rājasaduhitendudewy anindya.

2. Ndan çrī Warddhanaduhiteçwarī pamungsu
rājñī munggw i Pajang anopameng raras rūm
putrī çrī nṛpati ri Jīwana prakāça
an sākṣāt anuja tĕkap nirang narendra.

VI. 1. Penak çrī naranātha kapwa ta huwus labdhābhiṣeka prabhu
sang nātheng Matahun priya nṛpati sang rājyeng Lasĕm suçrama
sang çrī Rājasawarddhana prakaçiteng rupādhiwijñeng naya
tanpendah Smara Pinggalā patĕmu sang nāthenalĕm ning jagat.

2. Sang nātheng Paguhan priya nṛpati sang rājñī pratiṣṭe Pajang
khyāti çrī nṛpa Singhawarddhana surūpānwam suçīlāpagĕh
açry āwarṇna Sanatkumāra saha dewīḍā papanggih nira
bhaktī jöng haji māsih awwang anak angde tuṣṭa ning nāgara.

3. Tĕkwan wṛddhy awĕke narendra sang umunggw ing Wīrabhūmy angḍiri
sang çrī Nāgarawarddhanī pratita rājñīkanyakānopama

ndan rantĕn haji rāja ratw i Mataram lwir hyang Kumārānurun
sang çrī Wikramawarddhaneçwara paningkah çrī narendrādhipa.

4. Wungsu çrī nṛpati Pajang siniwi munggw ing Pawwanawwan purī
rājñī çrī Surawarddhanī nwam ira wāla lwir Hajĕng ning tulis.

En vervolgens, met weglating van een stuk, dat niet ter zake doet:

VII. 3. ndan sang çrī Parameçwarī swaduhitā nṛpati Wijayarājasottama
mukyāwarṇṇa Susumnadewy anupameng hayu tuhu sawawe nareçwara.

4. Tĕkwan wṛddhi sirān pakānak i sirang nṛpati Kusumawarddhanīçwarī
rājñī rājakumāryy anindya siniwing pura ri Kabalan uttameng rarus
sang çrī Wikramawarddhanendra saniruktya nira pangucap ing sanāgara
sākṣāt dewata dewatī sira n atĕmw ahĕlĕm anukani twas ing jagat.

Tot zoover de tekst. Alvorens daarvan onze vertaling te geven, eenige opmerkingen.

Aangaande zang V en het begin van VI kunnen wij kort zijn. In het vorige artikeltje hebben wij uiteengezet, in hoeverre en waarom onze opvatting van die van Prof. Kern afwijkt, en sindsdien heeft zich ons oordeel hieromtrent niet gewijzigd. Wij meenen dus, dat er verhaald wordt, dat de koning twee jongere zusters had, de eerste eigenlijk zijn nichtje, geheeten Indudewī en vorstin van Lasĕm, dochter van de vorstin van Daha en van Wijayarājasa, bovengenoemd; de tweede, Içwarī geheeten, vorstin van Pajang, dochter van de vorstin van Jiwana en van Kṛtawarddhana en dus 's konings bloedeigen zuster. Dat staat alles in zang V. Vervolgens noemt zang VI allereerst de echtgenooten der beide prinsessen: Rājasawarddhana, vorst van Matahun, is

de man der eerste (dus van Lasĕm); Singhawarddhana, vorst van Paguhan, die der tweede (van Pajang).

De groote moeielijkheid begint met de derde strophe van dezen zang. Prof. Kern vertaalt die aldus:

„Zij (d. i. Hayam Wuruk en zijne twee zusters) vermenigvuldigden zich, tot kinderen hebbende: 1) den vorst die te Wīrabhūmi heerschte; 2) de onvergelijkelijke kroonprinses bekend onder den naam van H. Hoogh. Nāgarawarddhanī; dan (heeft) 's Konings zuster (van Lasĕm, tot zoon) den vorst van Mataram. . . . . Z. H. Wikramawarddhana", enz.

Gelijk men ziet, is er hierbij heel wat onzekers. Behalve de cijfertjes is ook alles, wat tusschen haakjes staat, aanvulling, en niet in den oorspronkelijken tekst te vinden. Daarin wordt alleen vermeld, dat „zij" zich vermenigvuldigden, tot kinderen hebbend de vorst(in), die te Wīrabhūmi heerschte, H. H. Nāgarawarddhanī, de onvergelijkelijke prinses [1]), voorts de(n) koninklijke(n) jongere(n) broeder (of zuster), den vorst van Mataram, enz. Dat moge op het eerste gezicht niet heel duidelijk zijn, het is precies, wat er staat, en we zullen nu te hebben onderzoeken, wat er de zin van is.

De eerste vraag is: wie zijn de „zij", die zich vermenigvuldigden? Dat Prof. Kern aanvulde „d. i. Hayam Wuruk en zijne twee zusters" is zeer begrijpelijk, immers hij wist uit den Pararaton, dat er een Bhre Wīrabhūmi, zoon van Hayam Wuruk, bestond, en dat de verder genoemde Wikramawarddhana een kind van één der zusters was.

Doch laten we nu die uit den Pararaton verkregen wetenschap eens geheel ter zijde en beschouwen wij den Nāgarakṛtāgama alleen, dan komt het ons voor, dat de dichter wel wat heel onduidelijk is, als hij zijn lezers zelf laat aanvullen, dat als het onderwerp van deze strophe *al* de in de beide vorige zangen beschreven personen te beschouwen

1) Rājūtkanyakā beteekent prinses, en behoeft niet als „kroonprinses" opgevat te worden. Dat laatste wordt weergegeven (in VII, 4) door rājūt, rajakumārī.

zijn. Als hij het niet noodig vond, dat onderwerp nader te omschrijven, dan komt dit, omdat het geheel voor de hand lag en niet tot misvatting aanleiding kon geven. In zijn taal zoo goed als in de onze is de meest natuurlijke opvatting, wanneer men een nieuwe zin met „zij" ziet beginnen, aan te nemen, dat dit „zij" op de onmiddelijk vooraf genoemde personen of zaken slaat; ware dit niet het geval, dan zou de auteur het wel verduidelijkt hebben. Welnu, voor deze strophe geldt dat zelfde o.i. ook. In de voorgaande strophe is sprake geweest van het echtverbond van H. H. van Pajang met den vorst van Paguhan, en wanneer nu de dichter voortgaat met: „zij hadden tot kinderen", enz. dan kan dat dunkt ons alleen slaan op die beide zoo juist bezongen personen. De natuurlijkste en eenvoudigste opvatting van het begin onzer strophe is dus, dat er gesproken zal worden over de kinderen van het echtpaar Pajang-Paguhan. En dat er speciaal niet gehandeld zal worden over kinderen van den koning, wordt nog aannemelijker gemaakt, doordat later pas zijn dochter de kroonprinses afzonderlijk vermeld zal worden.

Wij gaan nu over tot de kinderen zelf. Als wij daarbij het eerst de tweede halfstrophe beschouwen, zien wij, dat daar in die twee regels één persoon behandeld wordt, waarvan en de naam en de titel opgegeven wordt. Dat verwondert ons niets, want van alle totnutoe door den dichter beschreven vorsten en vorstinnen hebben wij zoowel titel als naam vernomen. Des te zonderlinger doet het aan, dat in de eerste halfstrophe (wanneer wij de bovengegeven vertaling volgen) in twee regels eerst een persoon zonder naam met alleen een titel en vervolgens iemand met alleen een naam en geen titel opgegeven zouden worden. Dat is niets voor onzen dichter, die altijd zoo angstvallig ieder geeft, wat hem toekomt. En ook in verband met het bekende parallelisme zou men mogen verwachten, dat in de eerste halfstrophe, precies als in de tweede, van één persoon met naam en titel sprake zou zijn. Ook hier heeft, naar het ons

voorkomt, de Pararaton de verklaarders op een dwaalspoor gebracht. Alleen omdat men uit die kroniek het bestaan van Bhre Wīrabhūmi, onechten zoon des konings, kende, heeft men gemeend bij het lezen van datzelfde „Wīrabhūmi" in het gedicht dien bekenden vorstentelg daar terug te vinden. Doch alweer: laten we den Pararaton eens even geheel weg denken, en ons uitsluitend bepalen tot de woorden van het gedicht. Dan zien wij, dat de opgave der kinderen begint met: „degeen, die te Wīrabhūmi heerschte, genaamd H. H. Nāgarawarddhanī, de onvergelijkelijke prinses". Dat is dus één persoon. Niemand zou er, gelooven wij, aan gedacht hebben er twee van te maken, zonder die ongelukkige reminiscens uit den Pararaton. Alles is nu regelmatig en duidelijk: in de eerste halfstrophe een prinses met naam en titel, in de tweede een prins, eveneens met naam en titel.

Nog een enkel woord over „rantĕn haji", waarmede de tweede halfstrophe aanvangt. Men heeft dit vertaald met: „'s konings zuster", waarbij dan echter niet bleek, welke zuster het was, en het vervolgens opgevat als het onderwerp van een verzwegen „tot kind hebben", waarvan de vorst van Mataram het voorwerp zou zijn. Wij gelooven, dat om er dien zin aan te geven toch ook weer meer aangevuld moet worden, dan geoorloofd is. Ook hier bevelen wij een eenvoudiger oplossing aan: rantĕn haji te beschouwen als mannelijk, „de vorstelijke jongere broeder" dus, en het als bijstelling bij den vorst van Mataram te trekken. Het beteekent dus niets anders, dan dat na Nāgarawarddhanī als tweede kind wordt genoemd haar vorstelijke jongere broeder, de prins van Mataram.

Vervolgens komt de vierde strophe. Prof. Kern vertaalt: „De jongste, H. Hoogh. de vorstin van Pajang, die regeert in de stad Pawwanawwan, haar jonge spruit was de vorstin H. Hoogh. Surawarddhanī, die de (godin der) schoonheid op een schilderij geleek". Ook hier wijkt onze opvatting eenigermate af. Degene die in Pawwanawwan regeert, is o. i. niet de moeder, maar de dochter zelf, wat op zichzelf

al waarschijnlijk is, omdat de moeder immers te Pajang heerschte en er geen reden is om te veronderstellen, dat zij nog over een tweede stad ook zou regeeren (in tegenstelling met alle andere prinsen en prinsessen, die slechts één titel dragen), terwijl het daarentegen zeer voor de hand ligt, dat evenals bij haar familieleden het geval is, ook van Surawarddhanī een titel moet opgegeven worden. Vervolgens achten wij het overbodig, dat van de vorstin van Pajang nog eens wordt verzekerd, dat zij de jongste was, hetgeen wij reeds wisten uit zang vijf; dat „wungsu" slaat dus o. i. eveneens op de dochter, waar het zeer op zijn plaats is: eerst is Nāgarawarddhanī genoemd, vervolgens haar jongere broeder Wikramawarddhana en nu als jongste Surawarddhanī. Indien dit juist is, moet „çrī nṛpati Pajang" in genitiefverhouding staan, zoodat wij vertalen: „De jongste van H. H. van Pajang heerscht in Pawwanawwan, prinses Surawarddhanī, dat is haar jeugdige spruit" enz.

Daarmede zijn wij aan het einde van zang VI. Ons resultaat is dus in het kort, dat in strophe 3 en 4 *niet*, gelijk tot dusver gemeend werd, vier kinderen genoemd worden, te verdeelen over den koning en zijn beide zusters, doch slechts drie, allen gesproten uit het huwelijk van 's konings zuster van Pajang met den vorst van Paguhan.

Zang VII geeft verder geen aanleiding tot moeielijkheden. De opperkoningin wordt bezongen, Susumnadewī, dochter van 's konings aangetrouwden oom Wijayarājasa, doch niet uit diens huwelijk met de vorstin van Daha, gelijk wij indertijd reeds gelegenheid hadden uiteen te zetten. Als vrucht van de echtverbintenis van het koninklijk paar wordt dan de kroonprinses Kusumawarddhanī genoemd, vorstin van Kabalan, gehuwd of verloofd met Wikramawarddhana bovengenoemd.

Onze vertaling van de hier behandelde zangen is op grond van het bovenstaande dus de volgende:

V. 1. Jongere zusters van den koning van Majapahit zijn: de prinses, die heerscht in Lasĕm, verrukkelijk

van schoonheid, dochter van H. H. de vorstin van Daha, wijdvermaard, en dochter van Z. H. Rājasa, de onberispelijke Indudewī.

2. En verder als jongste Içwarī, dochter van Z. H. Warddhana, de prinses, die heerscht in Pajang, onvergelijkelijk van behoorlijkheid en liefelijkheid, dochter van H. H. de vorstin van Jīwana, wijdvermaard, en zooals men ziet de eigen jongere zuster van den koning.

VI. 1. Alle Hoogheden hebben reeds naar wensch [1]) hun wijding tot vorst ontvangen. De vorst van Matahun is de wakkere echtgenoot van de vorstin, die in Lasĕm regeert, Z. H. Rājasawarddhana, vermaard om zijn schoonheid en ervaren in het staatsbeleid. Het huwelijk der beide vorsten, geprezen in de heele wereld, is niet anders dan dat van Smara en Pinggalā.

2. De vorst van Paguhan is de echtgenoot van de vorstin, die in Pajang zetelt, bekend als Z. H. Singhawarddhana, schoon en jeugdig, deugdzaam en flink. Heerlijk is hun echt, als die van Sanatkumāra met de godin Iḍā; onderdanig jegens Z. M. den koning en vriendelijk jegens hun kinderen geven zij voldoening aan de burgers.

3. Deze vermenigvuldigden zich en hebben tot kinderen: de vorstin, die te Wīrabhūmi gevestigd is, genaamd H. H. Nāgarawarddhanī, de onvergelijkelijke prinses; vervolgens haar koninklijke jongere broeder, de vorst die in Mataram regeert, gelijkend op den op aarde neergedaalden Kumāra, Z. H. prins Wikramawarddhana, de opperrechter van Z. M. den koning.

1) Penak is conjectuur van Prof. Kern. Het meest gewenscht ware een woord, dat „echtgenoot" beteekent, zoodat men zou kunnen vertalen: „Ook de echtgenooten van Hunne Hoogheden zijn reeds tot vorst gewijd", enz.

4. De jongste van H. H. de vorstin van Pajang regeert in de stad Pawwanawwan, H. H. de prinses Surawarddhanī, dat is haar jonge spruit, gelijkend op de Schoonheid op een schilderij. enz.

VII. 3. En H. M. de Opperkoningin, eigen dochter van den voortreffelijken vorst Wijayarājasa, Susumnadewī, is de voornaamste [1]), onvergelijkelijk van schoonheid en in waarheid den vorst waardig.

4. Zij vermenigvuldigden zich en hebben tot kind de vorstin Kusumawarddhanī, de onberispelijke kroonprinses, heerschende in de stad Kabalan, uitmuntende in lieftalligheid. Z. H. vorst Wikramawarddhana, aan wien de rechtspraak over het geheele land is opgedragen: van die beiden zal het later huwelijk, als dat van een god en een godin, ongetwijfeld vreugde schenken aan het rijk.

Tot zoover de vertaling. Indien onze opvatting juist is, hebben we dus het volgend overzicht verkregen. Uit het huwelijk van koning en koningin één kind, de kroonprinses Kusumawarddhanī, gehuwd met Wikramawarddhana. Uit het huwelijk van 's konings nicht van Lasĕm met den vorst van Matahun geen kinderen. Uit het huwelijk van 's konings zuster van Pajang met den vorst van Paguhan drie kinderen, Nāgarawarddhanī van Wīrabhūmi, Wikramawarddhana van Mataram en Surawarddhanī van Pawwanawwan.

Nu dit resultaat, uitsluitend berustend op de interpretatie van den Nāgarakṛtāgama-tekst, is vastgesteld, is het oogenblik gekomen om den Pararaton op te slaan. En daarbij doet zich dan het verrassende feit voor, dat de opgaven in die kroniek geheel in overeenstemming zijn met onze conclusies uit den Nāgarakṛtāgama. Verrassend, zeggen wij, immers bij alle onderling verschil van gevoelen zijn

1) Nl. van de in het weggelaten gedeelte genoemde andere vrouwen des konings.

de verklaarders het totnutoe op één punt volkomen eens geweest: dat Pararaton en Nāgarakṛtāgama niet met elkander klopten. Doch nu lezen we in de kroniek, dat de koning bij de koningin één dochter had, Bhre Lasĕm sang ahayu, gehuwd met haar neef Wikrama; dat het huwelijk van Bhreng Matahun met 's konings oudste zuster kinderloos was; en dat Bhreng Pajang en Bhreng Paguhan drie kinderen hadden: één zoon, Wikrama, 's konings schoonzoon en opvolger, en twee dochters, Bhre Lasĕm sang alĕmu, gehuwd met 's konings onechten zoon Bhre Wīrabhūmi, en Bhre Kahuripan, gehuwd met een zekeren Bhre Pandan salas. Dat is dus precies dezelfde opgave als die van het gedicht, [1]) zoodat de gelijkstellingen: Kusumawarddhanī = Bhre Lasĕm sang ahayu, Nāgarawarddhanī = Bhre Lasĕm sang alĕmu, en Surawarddhanī = Bhre Kahuripan, vanzelf volgen.

Thans nog een enkel woord over Bhre Wīrabhūmi. Dat deze uit een bijwijf gesproten zoon des konings niet vermeld wordt in het gedicht, behoeft ons niet te verwonderen, daar de dichter klaarblijkelijk alleen de prinsen en prinsessen van den bloede behandelt. Wel troffen we er den titel „vorstin van Wīrabhūmi" aan, gedragen door de prinses, welke blijkens den Pararaton later met Bhre Wīrabhūmi huwde. Daaruit blijkt dus, dat die titel er oorspronkelijk een was niet van den man, doch van de prinses, zijn vrouw, en dat hijzelf dien titel, waaronder hij in de geschiedenis bekend is, waarschijnlijk juist aan zijn huwelijk met de vorstendochter te danken heeft.

Ten slotte zij er volledigheidshalve nog even op gewezen, dat wat wij in ons eerste artikel te berde brachten over de gelijkstelling van de uit de oorkonde-Van Lansberge bekende Rājasawarddhanī met Bhre Kahuripan en van den in die zelfde inscriptie, evenals in Arjunawijaya en Sutasoma genoemden

1) De eenige kleine afwijking is, dat Wikrama hier het oudste kind genoemd wordt, terwijl hij blijkens den Nāgarakṛtāgama het middelste was.

Raṇamanggala met Bhre Pandan salas, ook thans nog onze meening weergeeft. Alleen kan daar aan worden toegevoegd, dat de Heer Van Stein Callenfels het klaarblijkelijk bij het rechte eind heeft gehad, toen hij in de Rājasawarddhanī van de oorkonde dezelfde prinses zag, die in den Nāgarakṛtāgama Surawarddhanī heet.

Hiermede zijn wij aan het eind van onze uiteenzetting gekomen. Dat wij de aandacht ervoor vragen is niet zoozeer op grond van verkregen nieuwe resultaten aangaande de familierelaties op zich zelf (resultaten, die immers voor een goed deel reeds door den Heer Callenfels, met gebruikmaking van het werk zijner voorgangers, bereikt waren), als wel van wege de wijze, waarop zij thans bevestiging erlangd hebben. Was men tot dusver gedwongen aan te nemen, dat één der bronnen niet juist was, en moest men dus in zekeren zin uit tegenstrijdige opgaven een keus doen, thans zou — indien de boven gegeven interpretatie van den tekst van het gedicht gevolgd wordt — die moeielijkheid verdwenen zijn en een door beide bronnen gelijkelijk gesteund overzicht van de familiebetrekkingen in het koningshuis verkregen zijn.

September, 1914.

POERNAWIDJAJA'S HELLEVAART

OF DE

Volledige Verlossing.

Vierde bijdrage *) tot de kennis van het oude Soenda

DOOR

C. M. PLEYTE.

INLEIDING.

Ruim twaalf jaren geleden werd door Prof. Dr. H. Kern onder den titel van: de Legende van Koenjdjarakarṇa, een eeuwen lang, zoo op Java als op Bali populair gebleven, gewijde Boeddhistische overlevering toegankelijk gemaakt [1]), welke door lokale kleur een typische afspiegeling is van het Mahâjâna, d. i. het Noordelijke Boeddhisme, zóó als dit zich, nadat het in Voor-Indië van het wereldtooneel verdwenen was, op voornoemde eilanden andermaal en zelfstandig ontwikkelde, [2]) om er ten slotte ook weder te gronde te gaan.

---

*) Derde bijdrage was: Een pseudo-Padjadjaransche kroniek. Tijdschrift v. Ind. T.-, L.- en Vk., dl. LVI, blz. 257.

1) Kern, H. De Legende van Kuñjarakarṇa volgens het oudst bekende handschrift, met Oud-javaanschen tekst, Nederlandsche vertaling en aanteekeningen. Verhand. d. Kon. Acad. v. Wetenschappen te Amsterdam, Afd. Letterkunde, Nieuwe reeks, dl. III, 3.

2) Juynboll, H. H., Supplement op den catalogus van de Javaansche en Madoereesche handschriften der Leidsche Universiteitsbibliotheek, dl. II, Index, i. v. Kuñjarakarṇa.— Brandes, J. Beschrijving der Javaansche, Balische, Sasaksche handschriften, aangetroffen in de nalatenschap van Dr. H. N. van der Tuuk, dl. II, blz. 94 – 97.

Met ongeëvenaard meesterschap ontraadselde Kern de tallooze moeilijkheden, welke de door hem behandelde tekst, als geheel in een doode taal opgesteld, te overwinnen gaf; daardoor wordt de weg gebaand niet alleen tot beter begrijpen van jongere redacties der genoemde sage in het bizonder, doch ook tot gemakkelijker verstaan van in verouderde taal geschreven werken in het algemeen.

Dit feit is zeker van voldoende gewicht om, waar het onlangs zijn koperen jubileum bereikte, eens even herdacht te worden, vooral wijl het toevallig samenviel met het ter hand komen van een Oudsoendasche lezing van hetzelfde verhaal, dat evenwel door allerhande interpolatiën, variatiën en mutatiën een eigen geboorteacte met zich draagt, aangezien de vader ervan ongetwijfeld Shiwaiet was.

Van diens werk, zeer zeker in den loop der tijden sterk besnoeid, zijn, voor zoover mij op 't oogenblik bekend, twee gelijkluidende kopieën overgebleven, beide lontarhandschriften, welke onderscheidenlijk een oudere en een jongere spelling vertegenwoordigen. Zij maken deel uit van 's Genootschaps verzameling manuscripten op palmblad, dragen de nummers 416 en 423 en zijn respectievelijk geïnventariseerd als: Tjaritâ Poerwâ widjâjâ en Darma djati.

Beide werken vragen allereerst als boek afzonderlijke bespreking.

Het oudste van de twee is No. 416 en heeft, zooals ook No. 423, tot titel: Tjarita Poernawidjaja; het bevat 39 ongenummerde folia, waarvan aanvangs- en slotblad, gelijk gewoonlijk, alleen aan de binnenzijden beschreven zijn.

Verder is het een miniatuur blijkens de geringe afmetingen van de blaadjes, slechts 20 bij 140 millimeter, en die van de letters, welke ternauwernood 1 □ millimeter groot zijn.

Laatstgenoemden zijn onberispelijk vast en keurig met

den *pangot*, [1]) het schrijfmesje, in de bladen gegrift, zoodat het geheele boekje een buitengewoon fraaié kalligraphie vormt.

De folia zijn gevat tusschen twee dikke, bruinhouten, zorgvuldig met regelmatige, driehoekige facetten besneden schutplankjes, met de bladen te zamen gehouden door een dubbel, blauw en wit, ineengedraaid garen rijgkoord, dat door een rond gat, in het midden van band en bladen aangebracht, loopt.

Opmerkelijk is verder dat het boekje bij het midden der lange zijden van de folia nagenoeg geen sporen van beschadiging door de vingernagels vertoont, iets wat bij veel geraadpleegde handschriften op lontarblad, door het herhaaldelijk omslaan der bladen, steeds het geval is, zoodat de gevolgtrekking wordt dat het tot lectuur maar zelden dienst heeft gedaan.

Veel meer rijst daarentegen het vermoeden, dat het geschriftje instede van leesboek, in de eerste plaats draagbare talisman is geweest, eèn onderstelling, behalve door

---

1) Het schrijven met den *pangot* is sedert papier — eerst eigengemaakt en later uit den vreemde ingevoerd — lontarblad als schrijfmateriaal ging vervangen, geheel uit den tijd geraakt.

De herinnering aan die schrijfwijze wordt evenwel nog steeds levendig gehouden door het overal gekende rijmpje:

peso pangot ninggang lontar,
daloeang katinggang mangsi,
soegan bae katoeliskeun.

In vertaling luidt dit:

het schrijfmesje komt neder op het lontarblad,
de *daloeang* (inlandsch papier) wordt door de inkt getroffen;
misschien staat het wel geschreven.

Dit beteekent: gelijk het schrijfmes de *lontar* beschrijft en gelijk het papier door de inkt beschreven wordt, is het wellicht voor ons geschreven, m. a. w. dat wij mogen trouwen.

Peso pangot toch met het werkwoord in den bedrijvenden vorm achter zich, staat euphemistisch voor jonkman, op gelijke wijze *daloeang* met den lijdenden vorm van het werkwoord er nevens voor maagd.

den voortreffelijken toestand van conservatie, waarin het verkeert, gewettigd door de eigenaardige afmetingen ervan en het wit en blauwe rijgkoord als toespeling op de gelijkkleurige lotussen, een bekend symbool.

Het jongere handschrift No. 423, gelijk van titel en met dezelfde soort van letter geschreven als No. 416, is van gewoon formaat, 40 millimeter breed bij 280 millimeter lang; het telt 35 bladen, is op meerdere plaatsen nog al door insecten beschadigd en in alle opzichten verre van onberispelijk. Niettemin blijft het, zooals weldra nader zal blijken, een als bewijsstuk waardevol document.

Boven werd reeds gezegd, dat beide geschriften gelijkluidend zijn. Dit gaat zelfs zoover dat zij bijna woordelijk overeenstemmen. Toch is daarom No. 423 geen directe kopie van No. 416, aangezien, waar dit laatste bijvoorbeeld op blad 34, verso 1e regel te lezen geeft: *awak ngapang kadi koembang*, No. 423 op de overeenkomstige plaats *awak hampang kadi këmbang* heeft.

Afgescheiden van enkele essentieele verschillen, bestaat er overigens tusschen beide handschriften een zóó nauwe verwantschap, dat het oudere rechtstreekschen invloed op het jongere moet hebben uitgeoefend en wel doordat dit laatste vermoedelijk aan dicteeren van het eerste zijn ontstaan te danken heeft. Dit leid ik namelijk daaruit af, dat de verschillen in No. 423 voornamelijk in verknoeide en niet bestaande woorden gelegen zijn, welke hoofdzakelijk aan onbekendheid van den schrijver met den juisten term en aan diens verkeerd verstaan daarvan, zullen moeten worden toegeschreven.

Maar al is dit ook met groote waarschijnlijkheid het geval, daarom mag toch niet alles, wat in het jongste handschrift anders is, op rekening van slecht hooren alleen gesteld worden, aangezien, afgescheiden daarvan, de opsteller van het dictaat een uiterst onbeholpen scribent moet geweest zijn. Dit wordt reeds dadelijk maar al te duidelijk

door de captatio benevolentiae, welke hij, op een los blad geschreven, aan zijn werk heeft toegevoegd, trots de goede bedoeling, die daarbij voorzat, ook ontaard in een kakographie geheel in den trant van den hoofdtekst.

Uit den aard der zaak is deze als contekst tot het oudere stuk dan ook zoo goed als waardeloos.

Niettemin geldt toch daarvoor, gelijk zoo dikwijls: à quelque chose malheur est bon, zooals thans zal worden aangetoond.

Daartoe zij allereerst het bovengenoemd beroep op 's lezers toegevendheid zelf bekend gesteld.

„*Poen sadoe palaloenkeuneun soegan sasarta ala ade soegan salah gantian soegan koerang woewoehan beu Kai Raga noelis di goenoeng larang srimaäti*".

Dit erbarmelijk pogen, leze men:

„*Sadoe poen: paraloenkeuneun;* [1]) *soegan aja sastra ala, hadean; soegan salah, gantian; soegan koerang, woewoehan; beunang diadjar noelis Kai Raga di goenoeng larang srimanganti;*"

In vertaling luidt dit:

„Vergeving; schenk hem vergiffenis; zoo er letters verkeerd zijn, verbeter ze; zijn er misschien fouten, verander die; ontbreekt er wellicht iets, voeg het erbij; ik heb schrijven geleerd van Kai Raga op den Verboden berg [2]) Srimanganti".

Te gereeder mag aan deze bede voldaan worden, omdat stellers slotwoorden zijn inderdaad menigvuldige tekortkomingen meer dan goed maken.

Immers daarin noemt hij zijn leermeester en ook de plaats, waar hij diens onderricht genoot, zoodat als omtrent een

---

1) *palaloen*, instede van *paraloen*, zooals het origineel heeft, behoeft niet noodzakelijk als verschrijving beschouwd te worden; elders echter ben ik *palaloen* nooit tegen gekomen, waarom ik dus hier het gewone *paraloen* ervoor in de plaats stelde.

2) Dit zal wel op te vatten zijn als berg, den geestelijke bepaaldelijk als verblijfplaats voorbehouden, op gelijke wijze als voorheen de hoofden hun zgn. *tegal larangan*, hun gewaarborgde, eigen jachtvelden bezaten, waarop niemand behalve zij jagen mochten.

en ander iets naders vastgesteld kan worden, althans eenig licht omtrent het godsdienstig leven in de Pasoendan van voorheen zal opgaan.

Zoo komt het er nu dus in de eerste plaats op aan, uit te vorschen, wie voornoemde Kai Raga is geweest en waar de Goenoeng larang Srimanganti moet gezocht worden.

Uit het vereerend praedicaat van eerstgenoemden, *kai* = eerwaarde en gebruikt zonder verdere aanduiding van titel of ambt, blijkt al dadelijk dat wij met iemand, die tot den geestelijken stand behoorde, te doen hebben; uit het even te voren vermelde feit, dat men o.a schrijven bij hem leerde, verder dat hij tevens voorganger was, en wel van een school op den Srimanganti.

Deze slotgevolgtrekking, hoezeer voor de hand liggend, vraagt echter nog bevestiging, aangezien in het aangehaalde stuk van een dergelijke instelling niet gerept wordt.

Slaan wij, ten einde deze te bewijzen, daartoe allereerst op het lontarhandschrift No. 410 [1]), aanvangend met: *Ini tjarita ratoe Pakoewan ti Goenoeng Koembang*, d.i.: dit is het relaas van den vorst van Pakoean van den Koembangberg. Dit besluit met: „*sadoe poen; soegan aja sastra leuwih, soedaän; koerang, woewoehan; beunang nganggeuskeun di Soekrawage Goenoeng larang Srimanganti. Ini tjarik Kai Raga*".

Aldus de vertaling: „vergiffenis, zijn er misschien letters te veel, verwijder ze; voeg ontbrekenden erbij; voltooid op Soekrawage, [Vrijdag samenvallend met Wage, d.i. de vierde dag van den vijfdaagschen marktweek] (op den) Goenoeng larang Srimanganti. Deze (de schrijver) is een scholier van Kai Raga".

Dit laat ter zake evenmin iets aan duidelijkheid te wenschen over als het einde van *kropak* No. 411 [2]), van gelijken inhoud als No. 410, waarin de leeraar evenwel niet wordt genoemd.

1) Verkeerdelijk in den gedrukten catalogus der kropak's genoemd: Verhaal van Djaka siliwangi verkocht als slaaf aan een nakoda.

2) Verkeerdelijk geboekt ter plaatse als boven: Verhaal van den Mangkoeboemi van Singapore.

Aldaar staat te lezen: *sadoe poen; soegan aja sastra leuwih, soedaän; koerang, woewoehan; beunang diadjar noelis Goenoeng larang Srimanganti*".

Anders gezegd: „vergiffenis; zijn er misschien overtollige letters, doe ze weg; voeg te kort komenden erbij; ik heb schrijven geleerd op den Goenoeng larang Srimanganti".

Alweder is dus een leerling uit dezelfde school aan het woord.

Behalve het thans bekende getuigenis van zijn discipelen omtrent de persoonlijkheid van Kai Raga is nog een mededeeling van dien meester zelf ter beschikking, door hem nedergelegd in zijn werk getiteld: *Lampah toenggalna rasa ngeunah padoeöemna boemi*, i.a.w. De eenige gedragslijn om zich met hetgeen (den mensch) op aarde toebedeeld is gelukkig te gevoelen. Dit leerstuk, vervat in *kropak* No. 419 [1]), eindigt namelijk: „*ini kanganoelis Kai Raga eukeur tapa di Soeta nangtoeng*," de schrijver ervan is Kai Raga, bezig boete te plegen te Soeta nangtoeng.

Klaarblijkelijk is dit geschrift dus uit de periode, waarin de *Kai* zich tot het leermeesterschap voorbereidde.

Hiermede zijn de mij toegankelijke mededeelingen omtrent Kai Raga's leven en werken uitgeput, zoodat thans het bepalen van zijn verblijfplaats, den Goenoeng larang Srimanganti, aan de orde moet worden gesteld.

Ter hand is dienaangaande een belangrijke aanwijzing van Raden Saleh. Op de kopie namelijk, welke hij van de te voren besproken kropak's No. 410 en No. 411 liet vervaardigen, stelde hij Tjarita Ratoe Pakoewan, [2]) m.s.s Raden Saleh, Soend. Pantoen op Lontarblad. Schrijver Kai Raga Kleinzoon Kluizenaar op den berg Tji Koeraj.

1) Verkeerdelijk geboekt ter plaatse als boven: Berekening van dagen, maanden en jaren. Kropak No. 420 is hiervan een afschrift, eveneens ten onrechte ingeschreven als: Lessen van Soenan Goenoeng djati.

2) Deze kopieën werden aangetroffen in portefeuille No. 155 behoorende tot de nalatenschap Brandes, oorspronkelijk eigendom van K. F. Holle. Thans dragen zij No. 155a Legaat Brandes.

Hoezeer een weinig meer uitvoerigheid ten deze gewenscht ware geweest, kan, geloof ik, deze opgaaf toch vrij veilig beschouwd worden als de wat abrupte mededeeling dat hij, Raden Saleh, de origineele handschriften middellijk dan wel onmiddellijk, verkreeg van den eveneens Kai Raga geheeten kleinzoon van onzen Kai Raga, hetgeen geschiedde tijdens Raden Saleh's zgn. kunstreis door de Preanger in 1856, ook met het bepaalde doel, oudheden op te sporen, ondernomen.

Op hoedanige wijze Raden Saleh zich het bezit van die documenten verzekerde, is, jammer genoeg, nergens behoorlijk vastgelegd geworden. Nochtans is duidelijk, wijl bekend is dat leerlingen van een ouderen Kai Raga de handschriften op palmblad hebben vervaardigd, dat de door hem genoemde kleinzoon, eveneens Kai Raga geheeten, die misschien het kluizenaarsleven is blijven voortzetten en wel, gelijk gezegd, op den Tji-koeraj, alleen schrijver van de kopieën op papier voornoemd, welke beiden van dezelfde hand zijn, kan wezen.

Dit laatste is echter van zeer ondergeschikt belang, gewichtiger is de aanduiding van de woonplaats van dien kleinzoon.

Immers deze leidt tot de onderstelling dat de Tji-koeraj identiek is met den Srimanganti, aangezien de kleinzoon, de traditie, gelijk het heette, wel zal voortgezet hebben ter plaatse waar zijn grootvader voorheen placht te verwijlen.

Zekerheid hieromtrent te verkrijgen, mocht niet onbeproefd blijven, vooral niet wijl mij reeds tijdens een bezoek aan het dorpje Tji-boeroej in 1904 [1]), door den toenmaligen *loerah* daarvan, zij het dan ook zeer terloops, was verhaald geworden, dat de Tji-koeraj vroeger in de volkstaal gewoonlijk Srimanganti genoemd werd, naar een gehucht van dien naam op de westelijke helling van den berg.

Mitsdien wendde ik mij om naricht tot den heer G. F. K. van Huls van Taxis, Assistent-resident te Garoet.

---

1) Zie mijn Soendasche schetsen: Het verboden Tji-boeroej.

Hierop ontving ik den 9 Maart j.l. de volgende tijding.

„In antwoord op Uw schrijven van 3 Februari j.l. deel ik U mede dat de Tji-koeraj ook wel Srimanganti wordt genoemd".

„Een desa van dien naam komt niet meer voor. Wel bestond vroeger een kampong (gehucht) Srimanganti, behoorende tot de desa Tji-gĕdoeg, op den Tji-koeraj, doch die kampong bestaat niet meer; sedert ± 30 jaar is die kampong verlaten".

„Omtrent den bedoelden kluizenaar bestaat bij de bevolking geen herinnering meer voor zoover is nagegaan kunnen worden; evenmin is over hem iets in het archief te vinden".

Zoo dan is dus thans afdoende komen vast te staan dat de Tji-koeraj en de Srimanganti één en dezelfde berg zijn en blijft derhalve alleen nog over, na te gaan, waar Soeta nangtoeng gelegen kan hebben.

Mijns inziens wijst de top van genoemden berg zich zelf als dit oord aan, omdat men aldaar nog een door aarden wallen omringd, terrasvormig aangelegd en vlak stuk grond aantreft, zeer waarschijnlijk het overblijfsel van een kluizenarij.

De ontdekking daarvan had plaats in 1855 door den ingenieur G. A. de Lange.

Aangezien deze noch van een bewoner dier plek, noch van eenig gebouwtje daarop staande gewag maakt, moet aangenomen worden dat zij sedert lang reeds verlaten was geweest, zoodat de Kai Raga genoemde kleinzoon van Raden Saleh's tijd, gesteld dat hij toen nog in leven was, elders moet gewoond hebben en wel, wat het meest waarschijnlijk is, in de *kampoeng* Srimanganti [1]).

Tot mijn spijt ben ik evenwel niets positiefs omtrent deze persoonlijkheid te weten kunnen komen. Evenmin ook beschik ik over eenig gegeven aangaande zijn vader. Nochtans

1) De Oudsoendasche handschriften hebben mij nog heel wat meer soortgelijke kluizenaren in het Garoetsche aangewezen. Daarover zal ik echter eerst spreken na plaatselijk een nader onderzoek te hebben ingesteld.

geloof ik, afgaande op het ontbreken van alle berichten omtrent den kleinzoon na 1856, te mogen aannemen dat hij in genoemd jaar overleden was. Daar hij toen zeker geen kind meer was, is verder het stellen van een tijdsverloop van honderdvijftig jaren tusschen grootvader en kleinzoon zeker geen buitensporige schatting, zoodat de wetenschappelijke nalatenschap van eerstgenoemden, terugvoert naar het begin van de 18de eeuw evenals de vroeger door mij behandelde Waroega goeroe dit doet, en waarvan het schrift in vele opzichten met dat van al de boven besproken kropak's overeenstemt [1]).

In verband met deze tijdsbepaling verdient verder nog de aandacht, dat in die periode ook op Java de Koenjdjarakarṇa-legende nog leefde, getuige 's Genootschap's Javaansche kropak No. 187, geschreven in een eigen letterschrift [2]) en met een van fouten krioelenden tekst, aan 't slot op drieërlei wijzen gedateerd, te weten met cijfers, stippen en de *sĕngkala*, chorogram, *margga gni gana wani*, alle drie het Shakajaartal 1635, d. i. 1713, A. D. vermeldend.

De Tekst.

Keeren wij na bovenstaande uitweiding nog een oogenblik tot ons uitgangspunt, het oude verhaal naar Soendasche conceptie, terug.

Onveranderd wordt de lezing daarvan volgens No. 416 weergegeven, omdat, werd een kritische behandeling daarvan beproefd, het stuk als type van een litterarisch product uit het verleden, hoe armelijk het gewaad ook zij waarin het werd overgeleverd, veel van zijn eigenaardigheid zou verliezen.

---

1) De Patapaän Adjar Soeka rĕsi. Tijdschr. v. I.-, T.-, L.- en Vk. dl. LV, blz. 291 vv.

2) Vergelijk voor het type, Holle, K. F., Tabel van Oud en Nieuw Indische alphabetten No. 89.

Ter kenschetsing van den tekst diene, dat deze voor het overgroote deel in *poerwakanti*, achtvoetige *siloka's* met zooveel mogelijk rijmende klinkers, is opgesteld [1]).

Veilig mag derhalve aangenomen worden dat het geheel oorspronkelijk een gedicht is geweest, hetwelk echter door verknoeiïng, nu hier dan daar, geleidelijk dusdanig gehavend werd dat het op meerdere plaatsen alleen nog proza vertoont.

Het origineel moet evenwel een zeer knap stuk werk zijn geweest, want de *dangding*, cadans, loopt, waar ongerept gebleven, bizonder aangenaam en gemakkelijk.

Om die reden is het des te betreurenswaardiger dat ook deze door slordigheid en wanspelling soms zoo ergerlijk werd bedorven, dat van herstellen daarvan geen sprake kan zijn.

Ook moeten de verzen oorspronkelijk, vermoedelijk koepletsgewijs d. w. z. bij vier regels van acht voeten, behoorlijk gescheiden zijn geweest, doch nu staan de daartoe gebezigde teekens zóó willekeurig, dat daarop niet in 't minst meer staat te maken valt.

Evenzeer dit moet op rekening van latere kopieïsten gesteld worden, want als één ding vast staat dan is het: de dichter, die het Soendasche origineel ontwierp, is iemand geweest van ongemeene begaafdheid en kunnen, wiens doel bovenal was, zijn landgenooten, behalve een metrisch zoetvloeiend epos, ook een hun volledig begrijpelijk poëem te verschaffen.

Dit zal thans worden aangetoond.

Waar het bezongen onderwerp zeer zeker niet uit het brein van den zanger is voortgesproten en bovendien nog in een vreemde taal tot hem kwam, stond hij in de eerste

---

1) Berijmde redacties van de Koenjdjarakarṇa zijn mij hier niet toegankelijk, zoodat ik niet kan nagaan of de onderhavige lezing wellicht een beteren en meer kompleeten voorlooper heeft gehad.

Het eenige mij bekende geschrift, dat daaromtrent misschien uitsluitsel geeft, bevindt zich n. l. te Leiden in de Bibliotheek der Rijks Universiteit. Juynboll, Catalogus, i. v.

plaats voor de groote moeilijkheid passende aequivalenten te vinden voor hetgeen te zijner tijd niet algemeen meer verstaan werd. Daarbij legde hij zich niet alleen de taak op naar een gangbaar begrip daarvoor te trachten, doch tevens woorden te zoeken van ongeveer gelijken klank met de te vertalen uitdrukking. En daarin slaagde hij wonderwel.

Kranig toch zeker zijn overzettingen als van *khaḍgapatra*, zwaardboomen, met *kalapa badjra*, bliksemklappers en *pretabhoewana*, doodenwereld, met *perang bawana*, verdorde wereld.

Vertaalde hij, dan was dit evenzeer onberispelijk, ten blijke het wedergeven van *sendrija*, [1]) eerst met *pakatonan* en later met *satoengtoeng djeueung*, welgekozen synoniemen voor: zoover de blik reikt.

Des te verdrietiger is het derhalve dat de naneef het oorspronkelijke werk zoodanig havende, dat het op meerdere plaatsen onverstaanbaar werd, te meer omdat dit met slechts nauwkeurigheid bij het afschrijven te betrachten, geheel te vermijden ware geweest.

Mij althans is het volmaakt onbegrijpelijk, dat bijv. een omschrijving als: *hana ta ja sëridjati* [2]), die de dichter ongetwijfeld, en latere afschrijvers zeker ook nog wel, goed verstaan hebben, verhaspeld werd tot *sidonamadeusama* [3]), metrisch incorrect, en overigens onzin, zonder aan verregaande onoplettendheid te denken. Niet anders is het met *agnimoekha*, waarvoor *aki ing tjatoer moeka* in de plaats kwam, *sajodjana*, dat *sidjangwa* luidt, enz.

Ter verontschuldiging van deze en soortgelijke misstellingen zoude aan te voeren zijn, dat zij hun oorsprong hebben gevonden in het buiten gebruik geraken van de begrippen, welke zij vóór dien vertegenwoordigden.

1) Kern, H. Tekst.

2) Kern, H. Tekst en Aanteekening 28.

3) Zie noot bij den tekst hier achter.

Dit argument konde dienen, wanneer alleen verouderde termen mishandeld waren, maar zulks is volstrekt niet het geval, zooals o. a. bewezen wordt op folio 4 verso — 5 recto, waar een typisch Soendasch element, het plegen van bedrog met gekookte rijst, is ingelascht; ook deze passage is ten deele onherstelbaar corrupt.

Verder wemelt het stuk van hinderlijke schrijffouten, waarvan bijv. folio 18 een sprekend voorbeeld geeft.

Aldaar staat namelijk:

„*katinggang kalapa badjra,*
keuna koe sarwa sandjata,
awas betan tjoetjoek ladad,
pahena salaksa pisan".

Natuurlijk moet *ladad*, *landak* en *pahena*, *paehna* gelezen worden, maar daarmede wordt de vraag hoe deze en dergelijke onbenullige fouten in den tekst geslopen zijn, niet opgelost.

Men is geneigd ter beantwoording daarvan aan verschrijving te denken, doch daartegen verzet zich No. 423, dat de zaak nog erger maakt door voor *ladad ladada* te gebruiken, waardoor dus bovendien de maat wordt verstoord.

De eenige aannemelijke verklaring ten opzichte van *ladad* is, dat *landak*, thans algemeen gebruikelijk hoezeer van Javaanschen oorsprong, destijds nog geen burgerrecht verkregen had en alleen het heden nagenoeg vergeten *dongke* gebezigd werd.

Maar voor *pahena*, *hebotahahi*, *desawosanneungah* en de talrijke andere wanspellingen, welke verderop zullen aangetroffen worden, is moeilijk iets ter vergoelijking aan te voeren; de daarin verstoken woorden toch zijn goed Soendasch.

Evenmin is te verdedigen, dat waar het metrum in het ongereede geraakte, de overtollig geworden lettergrepen eenvoudig weggelaten werden. Onder die afkortingen is Sang Jamaha voor Sang Jama hadipati wel het zonderlingst.

Omtrent den tekst, welke den dichter tot model gediend heeft, is mij niets bekend. Deze moet echter, tenzij de auteur

eigen inspiratie ook daarbij heeft tot uiting gebracht, veel uitvoeriger geweest zijn dan thans en ook dan die, waarop Kern's Koenjdjarakarṇa-uitgaaf berust, getuige het feit dat beschrijvingen, daarin met enkele woorden afgedaan — men vergelijke bijv. de voorstelling van den pseudohemel — in de onderhavige inkleeding meerdere versregels in beslag nemen.

Met dat al blijft het hier geboden, jongere verhaal toch een zeer beknopt fragment om de afdoende reden, dat alles wat maar eenigszins naar Boeddhisme zweemde, er met voorbedachten rade uit verbannen is geworden.

In de plaats van den Bodhisatwa Wairotjana kwam dus de hybridische Omnipotent Sanghiang Toenggal, én Shiwa én Oudsoendasche Oppergod [1]), terwijl Koenjdjarakarṇa geheel werd uitgeschakeld.

Mitsdien bleef alleen Poërṇawidjaja over om de avonturen door Koenjdjarakarṇa en hemzelf beleefd door te maken. Hierdoor is de geregelde loop in de opvolging der verschillende gebeurtenissen wel eens moeilijk te volgen en zonder meer kompleet overzicht daarvan tot vergelijking, niet altijd geheel begrijpelijk.

Daarom volgt thans allereerst een schets van Kern's goed rondloopende Koenjdjarakarṇa, nog te noodiger, wijl dit werk hier in Indië vrijwel ontoegankelijk is.

De legende van Koenjdjarakarṇa.

„Zekere hemelsche schatbewaarder, Koenjdjarakarṇa, wenscht in een volgende vleeschwording een hoogeren staat te bereiken en oefent zich daarom als kluizenaar in zelfkastijding [2]).

In twijfel staande of hij als mensch dan wel als godheid zal verkiezen herboren te worden, besluit hij zich te laten onderrichten in de Dharma, de Wet, door Wairotjana,

1) Zie mijn: Artja domas, Tijdschr. v. Ind. T.-, L.- en Vk., dl. 51, blz. 502 vv.

2) Kern, H., O. c., blz. 11, vv.

den verheven Heer, wiens prediking, zooals hij vernomen heeft, door Djina's, Bodhisatwa's en godheden met aandacht gevolgd wordt.

Hij begeeft zich dan naar Bodhitjitta, het verblijf van Wairotjana, en smeekt om onderricht te ontvangen.

De genadige Heer belooft hem dit later te zullen geven, maar beveelt hem eerst naar 't rijk van Jama, den vorst der Hel, te gaan en van dezen te hooren, waarom de boozen in de hel gepijnigd worden.

Koenjdjarakarṇa gehoorzaamt en komt, niet zonder moeite, in de onderwereld, waar hij ruimschoots gelegenheid heeft te zien, welke gruwelijke folteringen de zondaren daar te verduren hebben.

Pijnlijk aangedaan door hetgeen hij aanschouwd heeft, spoedt hij zich, volgens het bevel van Wairotjana, naar de plaats waar Jama zelf zich bevindt, ontvouwt dezen het doel zijner komst en ontvangt van hem de gewenschte inlichting en tevens les over hetgeen men zou kunnen noemen de physiologie der zielsverhuizing.

Na de les ontwaart Koenjdjarakarṇa dat de helleketel, waarin de boozen gezonden worden, gereed wordt gemaakt; op zijn vraag waarom zulks geschiedt, verneemt hij dat weldra een groot zondaar verwacht wordt.

Tot zijn grooten schrik hoort hij verder dat die zondaar niemand anders is, dan zijn oude makker, de Widjadhara Poērṇawidjaja, een zoon van Indra, die wegens zijn wangedrag, zooals Jama verzekert, na zijn aanstaand overlijden in den helleketel zal geploft worden.

Na een aanmaning van Jama om naar Wairotjana terug te keeren, diens lessen te hooren en zich te zuiveren van de zondige begeerten des vleesches, neemt Koenjdjarakarṇa afscheid van den welwillenden god des Doodenrijks en ijlt weg; niet evenwel aanstonds naar Bodhitjitta maar naar 't verblijf van Poērṇawidjaja ten einde dezen te waarschuwen.

Te middernacht komt hij aan de woning van den Widjadhara.

Op zijn kloppen aan de deur, wordt hem opengedaan door Koesoemaghandawati, de vrouw van Poërṇawidjaja, want deze laatste ligt gerust te slapen.

Nadat hij, op aandrang van Koenjdjarakarṇa, door zijn vrouw gewekt is, geeft zijn oude makker hem een beschrijving van het lot, dat hem eerlang in de hel te wachten staat.

Hevig ontsteld bij het hooren van zulk een tijding, smeekt de zondaar zijnen vriend hem van den dood te redden, doch deze verklaart hem niet kunnen helpen, zoolang hij zelf nog niet het middel weet om de aangeboren smetstoffen des lichaams te doen verdwijnen.

„Laten wij echter", zegt hij, „gezamenlijk naar Batara Wairotjana gaan; roep zijn genade in, opdat hij u leere hoe u zelven te louteren".

Zoo gezegd, zoo gedaan.

Te Bodhitjitta aangekomen, drukt Koenjdjarakarṇa den Widjadhara op 't hart dat deze zich schuil moet houden tot dat hij zelf zijn opwachting bij den Heere gemaakt heeft en van daar teruggekomen is.

Daarop gaat hij naar Wairotjana, verzoekt om onderricht te ontvangen in zelfloutering en roert daarbij het droevige geval van Poërṇawidjaja aan.

Gehoor gevend aan de smeekbede van Koenjdjarakarṇa, ontwikkelt de verheven Meester een diepzinnig betoog van deels physiologischen, deels zedekundigen aard, met dit gevolg dat Koenjdjarakarṇa inzicht krijgt in de hoogere wijsheid, het eenige middel om volkomen gelouterd en zalig te worden.

Hij ontvangt de wijding door den Meester en zie! zijn gestalte van daemonischen schatbewaarder verdwijnt om over te gaan in die van godheid.

Met dankbetuiging en de noodige plichtplegingen verwijdert hij zich en keert terug naar de plek, waar Poërṇawidjaja zich bevindt.

Deze krijgt nu verlof zijne opwachting bij den Heere te maken en zijne belangen voor te dragen.

Hij gaat dienovereenkomstig tot den Heere en ontvangt op zijn bede onderricht in de heilige wet.

Door den reinigenden invloed van 't onderricht en het daardoor opgewekte ernstige voornemen om zich toe te leggen op de hoogere wijsheid, verdwijnen oogenblikkelijk de zondige begeerten, de smetstoffen zijns lichaams.

Aan den dood kan hij echter niet ontsnappen, en het doodvonnis dat hij zich wegens zijn vroeger wangedrag op den hals heeft gehaald, moet aan hem voltrokken worden, maar slechts ten deele. Hij zal, zoo verzekert hem Wairotjana, niet zoo lang dood zijn en in de hel gepijnigd worden, als hem eerst beschoren was.

Getroost keert Poĕrṇawidjaja naar zijn woonstede terug.

Daar oefent hij zich in Samādhi, vroom en diepzinnig gepeins, volgens de lessen van den Heere in afwachting van zijn naderend einde.

Alvorens den doodslaap in te gaan, beveelt hij zijn vrouw bij 't lichaam de wacht te houden, totdat hij na verloop van tien dagen weder in het leven zal terugkeeren.

De stonde des doods genaakt, Poĕrṇawidjaja ontslaapt, de ziel ontvliedt het lichaam en ijlt, gevolgd door 't begane kwaad als een schaduw, naar het Doodenrijk.

Daar ondergaat de ziel van den zondaar de gewone straffen, tot groote vreugde der hellewichten, maar als 't zoover gekomen is om de ziel in den heeten ketel te werpen, geschiedt er een wonder: het vlammende vuur dooft uit, de ketel vliegt in stukken, en op de plaats ervan schiet een Kalpataroe, een Paradijsboom op, waaronder een heldere waterplas, omboord van de schoonste bloemen; Poĕrṇawidjaja zelf verrijst stralende van gezondheid en jeugd.

De uit het veld geslagen hellewichten brengen koning Jama bericht van 't onverklaarbare mirakel.

Jama begrijpt het zelf ook niet en vraagt Poĕrṇawidjaja om opheldering.

Deze vertelt nu hoe dat alles te danken is aan de genade van den Boeddha Wairotjana.

De hellevorst is door de verstrekte inlichting volkomen tevreden gesteld en geeft aan de ziel van Poërṇawidjaja bereidwillig de vergunning om naar haar woonstede terug te keeren.

Zoo vaart de ziel op den elfden dag dan weer in 't lichaam en Poërṇawidjaja ontwaakt uit zijn doodslaap, tot niet geringe vreugde van Koesoemagandhawatī, aan wie hij zijn wedervaren mededeelt en tevens dat hij besloten is zijn lieven vriend Koenjdjarakarṇa te volgen en met hem zelfkastijding te oefenen.

Voorts beveelt hij haar al de Widjadhara's en Widjadhari's op te roepen, ten einde in optocht te trekken naar Bodhitjitta en den Heere eerbiedig hulde te bewijzen.

Aan 't bevel wordt voldaan; de stoet begeeft zich op weg en bereikt Bodhitjitta.

Allen verheerlijken den genadigen Heere, de Widjadhara's en Widjadhari's door proeven af te leggen van hunne kunst met muziek en zang.

Terwijl Wairotjana aldus verheerlijkt wordt, komen ook goden, zooals de beheerschers der windstreken, Indra, Jama, Waroena enz. hem eer bewijzen.

Jama maakt van de gelegenheid gebruik om den Heer te vragen, wat de reden is dat Poërṇawidjaja, die eigenlijk veroordeeld was om honderd jaar lang in den helleketel gefolterd te worden, zoo spoedig vrij gekomen was.

Welwillend deelt nu Wairotjana de voorgeschiedenis van Poërṇawidjaja en in verband daarmede die van Koenjdjarakarṇa mede.

Beiden hadden zich in een vorig bestaan, toen zij Moeladara en Kirnagata heetten, schuldig gemaakt aan onbetamelijke ijverzucht en door niets gewettigden toorn jegens een arm, maar braaf en vroom man, zekeren Oetsahadharma.

Tot straf hiervoor werd Moeladara later herboren als Poërṇawidjaja, wel is waar wegens de goede werken die hij gedaan had als Widjadhara, maar toch van lageren rang als Oetsahadharma na herboren te zijn bekleedde. Kirnagata werd herboren als hemelsche schatbewaarder.

Zoo ziet men hoe het goed en kwaad in vroeger bestaan verricht, onvermijdelijk daaraan evenredige vruchten voortbrengt in een latere vleeschwording.

Nadat Wairotjana deze waarheid den goden wel op 't hart gedrukt heeft — want ook de goden zijn aan wedergeboorte onderworpen — keeren dezen met eerbiedigen groet ieder naar zijn eigen hemel terug.

Nadat de goden vertrokken zijn, geeft Poërṇawidjaja aan zijn vrouw te kennen, dat hij nu zijn voornemen wil ten uitvoer brengen om een tijdlang zelfkastijding te oefenen en beveelt haar naar huis te gaan.

Aan haar verzoek om hem te mogen vergezellen, geeft hij geen gehoor, dewijl het niet geoorloofd is dat een asceet zijn vrouw bij zich heeft.

Hij troost haar intusschen met de verzekering dat hij niet langer dan twaalf jaren een kluizenaarsleven zal leiden.

Schreiend gaat dan Koesoemagandhawatī heen, terug naar Indra's hemel en haar man neemt eerbiedig afscheid van Wairotjana.

Daarop trekt hij naar den voet van den heiligen berg Mahameroe, waar hij Koenjdjarakarṇa ontmoet.

Beiden bouwen zich een kluis, richten die behoorlijk in en wijden zich aan de strengste zelfkastijding, totdat na verloop van twaalf jaren, beiden door de genade des Heeren als Siddha's in den Siddhahemel gelukzaligheid deelachtig worden."

Het boven gegeven uittreksel doet zien dat 't oude verhaal nog behoorlijk rondloopt met logische overgangen tusschen de elkaar volgende gebeurtenissen.

Geheel anders is dit met onze redactie daarvan, die zoo dadelijk gekenschetst zal worden. Ieder oogenblik toch is daarin het zoo noodige verband verbroken en nu en dan worden voorvallen in den ouderen tekst later plaats grijpend, in den jongeren als eerder gebeurd behandeld en omgekeerd.

Het zou dan ook onmogelijk zijn, aan de hand van de schets alleen, den gemeenschappelijken oorsprong van beide lezingen aan te toonen.

Waar Kern echter, behalve een vertaling van het geheele stuk, ook een volledige transcriptie van den tekst daarvan gaf, wordt vergelijking mogelijk en dan blijkt dat beide stukken nog herhaaldelijk niet alleen naar den zin, doch ook in bewoording parallel loopen.

Kern's tekst, hoezeer geheel in 't Oudjavaansch gesteld, werd zonder twijfel, dit wijst het schrift uit, door een Soendanees geschreven; de onderhavige, als reeds grootendeels in 't Soendasch gesteld, uitteraard.

Alvorens dezen zelf te doen kennen, zal thans ook van den inhoud daarvan een overzicht volgen om in de eerste plaats het zooeven gezegde nader toe te lichten en ten tweede een gemakkelijker te overzien beeld van het geheel te geven, dan de hortende en meermalen hokkende vertaling veroorlooft zich aanstonds daarvan te maken.

Het verhaal van Poernawidjaja.

Batara, de Heer — 't wordt niet gemeld of hij tot het Shiwaitisch dan wel tot het Boeddhistisch pantheon behoort — wordt door een zoon van den Heiligen Geest — later blijkt deze Sanghiang Toenggal = Paramatman [1]) te heeten — aangezocht hem in te lichten omtrent de folteringen die de zondaars in de hel ondergaan, alvorens een volgende vleeschwording in te gaan.

Hoezeer het er wel niet precies staat, is uit de dan volgende opsomming der helsche straffen, wijl deze door den smeekeling zelf worden aanschouwd, af te leiden, dat Batara hem naar Sang Jama, den Hellegod heeft verwezen.

Volgens Kern's tekst is deze de Jaksja, hemelsche schatbewaarder, Koenjdjarakarna, doch waar diens naam, gelijk vroeger reeds opgemerkt, in den onderhavigen tekst niet voorkomt, vinden wij hem vervangen door Poernawidjaja.

Dat dit met voorbedachten rade heeft plaats gehad, blijkt

1) Zie blz. 378 te voren.

onomstootelijk uit de toelichting, welke onmiddellijk daarop volgt. Daarin toch wordt uitdrukkelijk gezegd dat deze Poernawidjaja vorst van de Widadara's en Widadari's is, dezelfde Poernawidjaja als bij Kern dus, terwijl ten overvloede wordt gemeld, dat zijn gemalin Nagawati heet, waarin men gemakkelijk de bij Kern Koesoemagandhawati genoemde gade van Poernawidjaja herkent.

Laatstgenoemde wordt verder aangeduid als verzorgster van Aksarikali, waarmede de beter als Apsari's bekende, hemelsche zangsters en danseressen bedoeld zijn. [1])

In Kern's vertaling [2]) volgt deze opgaaf op Poernawidjaja's verlossing van de hem aanklevende smetstoffen na ondergane loutering in de hel; hier gaat zij echter vooraf om onzekerheid aangaande diens wezen uit te sluiten.

Men wist echter wel dat hiermede op de gebeurtenissen vooruit geloopen werd, getuige het: *euweuh keneh kabahlaän*, waarmede deze passage eindigt.

Vervolgens wordt een halfgod, alleen als *dewata oetama* aangeduid, sprekend ingevoerd, die tot Poernawidjaja een lang betoog richt over allerlei bedriegelijke en oneerbare handelingen, waarvan het gevolg is dat men door Sang Jama in de hellepan geploft wordt.

Bij Kern, waar de opsomming dier misdaden zeer kort is, heeft Poernawidjaja deze zelf bedreven, [3]) hier vermoedelijk niet, aangezien de *dewata* hem *mahapandita* schijnt te noemen en aanspoort zich daarvan te onthouden.

Ten rechte is deze gelouterde dan ook Koenjdjarakarna, [4]) aangezien thans onmiddellijk volgt, de gedeeltelijk woordelijk met Kern's tekst parallel loopende beschrijving van diens tocht door den pseudohemel [5]).

Een nu zonder eenige kwaliteit ingevoerde spreekt ver-

1) Zie noot bij den tekst hier achter.
2) Kern, H., o. c., blz. 44.
3) Kern, o. c., blz. 42.
4) Kern, o. c., blz. 38.
5) Kern, o. c. 24.

volgens opnieuw een dierbaar woord tot onzen wandelaar, die daarop zijn reis voortzet naar Pretabhawana, waarvan de naam echter onvermeld blijft [1]).

Weer richt die onbekende het woord tot hem, waarna hij de helhonden aanschouwt, die in drommen op de zielen der zondaars losstormen.

Daarmede gaat onze jongere tekst reeds eenigermate zijn eigen richting, schoon de overeenkomstige schilderingen elkander naar de bewoordingen nog vrijwel gelijk blijven.

Achtereenvolgens ontwaart dan ook Poernawidjaja (Koenjdjarakarna) de Bliksemklappers, de tegen elkaar bonzende rotsen, waartusschen de zielen verpletterd worden, het vlijmscherpe *ilat*-gras, dat haar de voetzolen doorboort en den kokenden stroom, waaruit de versmachtende zielen drinken, na eerst een veld van *soelawési*-gras [2]) over gegaan te zijn [3]).

Daarna volgt onze redactie geheel zijn eigen weg, vooral gekenmerkt door de uitvoerigheid van de beschrijving der folteringen, waaraan de zielen der boozen in Jama's rijk onderworpen worden, als wel door de typisch Soendasche schildering daarvan.

Een aardig voorbeeld hiervan levert fol. 13 door deze beschrijving:

---

1) Kern, o. c. blz. 20. De redactie wijkt hier af, aangezien thans de uit de godsdienstige begrippen der Badoej's bekende poel van kokende modder en de daarheen voerende vonder genoemd worden. Deze komen in Kern's redactie niet voor. Ook in andere oude geschriften wordt die modder genoemd en wel steeds met den naam van *leutak sibalagadama*, welk laatste woord ik voor een verbastering van Waitaraṇi, de rivier der onderwereld houd, hoezeer de klanken nog al afwijken.

2) *Soelawési* ijzeren priem, weergegeven met *tadji*, ijzeren vechtspoor voor hanen, in den tekst, Fol. 17, reg., is weer een van die uitstekende vertalingen waarover boven in de Inleiding werd gesproken. Welke grassoort daarmede aangeduid wordt, ware op de Soela-eilanden na te gaan, dewijl het voornaamste eiland dezer groep, Soelabési, toch zeker zijn naam daaraan te danken heeft.

3) Kern, o.c., blz. 25-27.

dilerab digantoeng kewal,
soekoena dikaloehoerkeun,
hoeloena dikahandapkeun.

Immers dit beteekent: de zielen worden geblakerd, opgehangen gelijk (bossen) *kewal* (een rijstsoort) met de voeten naar omhoog gekeerd en de hoofden naar omlaag, of, in a. w. behandeld zooals bossen rijst, die men te drogen hangt. Daarbij toch keert men de stelen van de garve naar boven en de volle kolven naar beneden.

Nadat Poernawidjaja (Koenjdjarakarṇa) al die ijselijkheden gezien heeft en daardoor dus voldoende is ingelicht omtrent der snooden lot in het hiernamaals, verlangt hij te vernemen, wanneer en op hoedanige wijze daaraan een einde komt.

Dewata verwijst hem daartoe naar Jama met de mededeeling, dat als men hem eerbiedig vraagt, herboren te mogen worden, dit ook gebeurt.

Dienovereenkomstig vraagt Poernawidjaja (Koenjdjarakarṇa) den Hellegod nadere inlichting.

Jamadipati geeft deze en verzekert dat nadat de straffen, welke men zich gedurende het aardsche bestaan door slecht gedrag op den hals haalde, ondergaan zijn, nieuwe vleeschwording volgt.

Maar, die kastijdingen, gezamenlijk *ganti pikoelan* genaamd, hoe zwaar ook, zijn niet afdoende om algeheele loutering van 's menschen ontelbare zonden te bewerken. Wel komt men andermaal ter wereld, doch geteekend door Jama met allerhand lichamelijke gebreken en in veel lageren maatschappelijken rang, dan in het vorige bestaan bekleed werd.

„*Euweuh noe poerba lastari*", niemand wordt zonder gebrek herboren, zijn de bittere woorden, waarmede de Heer der onderwereld zijn betoog daarover inleidt [1]).

---

1) Vergelijk hierbij Kern, o.c., blz. 82—83. Onze tekst heeft te dezer zake een hiaat. Bij Kern worden drie stadiën van wedergeboorte genoemd, nl. als walgelijk gedierte, als gebrekkige en als minwaardig lid der maatschappij, hier slechts twee, te weten als mismaakte en als ondergeschikte.

Onder de minwaardige betrekkingen, die de zondaars in hun nieuwe invleesching zullen bekleeden, treft vooral het ambt van kornak, olifantenhoeder.

Bij Kern wordt dit niet genoemd, het is dus een eigen element en geeft een aardige toelichting tot de maatschappelijke positie, die dit soort van lieden innamen, immers dat ook de oudsoendasche vorsten over getemde olifanten beschikten staat vast door de olifantshaken, welke onder de van hen afkomstige *poesaka's* aangetroffen worden en waaronder de bronzen prachtexemplaren der voormalige heerschers van Talaga, Tji-rĕbon, de kroon spannen [1]).

Met visschers, sjouwers enz. vormden zij blijkbaar de paria's der toenmalige maatschappij.

Doch vervolgen wij het verhaal.

Thans treedt daarin een niet onbelangrijke gaping op, omdat Wairotjana daaruit verwijderd moest worden.

De richtige loop der gebeurtenissen toch eischt, dat Koenjdjarakarna nu naar den Heere gaat om verlichting van straf voor Poernawidjaja te vragen.

Dit wordt hem toegezegd en bij die gelegenheid ontvangt hij tevens onderricht in de oorsprong van het menschelijke wezen [2]).

Die les, hoewel zwaar verminkt, bleef gedeeltelijk behouden, maar met algeheel verzwijgen van den naam des sprekers, en onmiddellijk Poernawidjaja voorgehouden, zooals het gegeven kader gebood.

Dienovereenkomstig gaat Poernawidjaja dan ook niet zelf tot loutering in de hellepan [3]), doch de metamorphose daarvan wordt hem verhaald. Daaraan sluiten bespiegelingen omtrent schuld en boete, waarvan meerdere brokstukken uit Kern's vertaling bekend zijn [4]), maar die door den moeilijken

1) Zie voor afbeeldingen daarvan de door van Kinsbergen vervaardigde archaeologische fotogrammen No. 70.

2) Kern, o. c. blz. 35 — 36.

3) Kern, o. c., blz. 45.

4) Kern, o. c., blz. 40 - 42.

gedachtengang en de incoherentie der onderwerpen aan duidelijkheid nogal te wenschen laten.

Daarna volgt dan een beschouwing over de wijze, waarop de hemel kan beërfd worden met de aansporing jegens zijn medemenschen het goede te betrachten.

Aldus de korte inhoud van de verouderd Soendasche lezing, die thans gevolgd zal worden door den tekst daarvan met de vertaling.

Voor zooveel eerstgenoemden betreft heb ik mij bepaald tot een z.g.n. diplomatisch afschrift, omdat van tekstkritiek natuurlijk geen sprake kon wezen. Alleen waar ik meende iets ter verduidelijking daaraan te kunnen toevoegen, bijv. tot herstel van het metrum, is dit geschied, doch door de woorden tusschen haken [ ] te plaatsen.

Spelfouten zijn echter onveranderd gelaten en ontbrekende letters niet aangevuld, omdat ik niet weet, hoever daarin gegaan mocht worden, en daardoor het type van spellen in het verleden gedeeltelijk te loor zou gaan.

Zonder opmerkingen daaromtrent kon ik er echter, in verband met de vertaling, niet komen, daarom zijn deze in voetnoten opgenomen, zooals ook de conjecturen en de lezing van verminkte woorden en plaatsen.

Waar het stuk in dichtvorm is opgesteld, werd deze weergegeven door de versregels af te deelen en onder elkander te plaatsen, terwijl zij, ten behoeve van eenvoudig verwijzen zijn genummerd. Dit laatste zijn ook de folia met het oog op vergelijking met het origineel.

Wat de vertaling betreft, heb ik uitteraard geaarzeld deze aan den druk toe te vertrouwen, want hoezeer Kern's Koenjdjarakarṇa mij daarbij een niet gering hulpmiddel is geweest, bleef er toch nog veel te ontwarren over.

Aangezien echter niet te verwachten is, dat zich in de naaste toekomst een ander met de behandeling van Oudsoendasche teksten zal bezighouden, en het toch wenschelijk is een begin met de uitgave daarvan te maken, zwichtte

ik ten slotte voor die noodzakelijkheid. Immers Kern sprak reeds in 1879: „het wordt waarlijk tijd dat iemand den moed hebbe zich op te offeren om een vertaling te beproeven".

Dat ik dusdoende herhaaldelijk struikelen zou wist ik, maar „zonder te struikelen", zegt Kern verder, „moet niemand zich vleien er te komen": zij dit mijn vrijbrief.

Het heeft in de bedoeling gelegen een afbeelding van eenige blaadjes tekst van het handschriftje No. 416 aan de transcriptie te doen vooraf gaan. Een goede reproductie daarvan was echter met de alhier beschikbare toestellen niet te verkrijgen, zoodat het bij het voornemen heeft moeten blijven. Om dezelfde reden ontbreekt het facsimilé op blz. 257 te voren bij de pseudo-Padjadjaransche kroniek.

TRANSCRIPTIE

Ini Tjarita Poernawidjaja.

Fol. 1, verso. Sahoer batara sakini
hanak ing sanghya atma
koemaha eta sadana
tjarita koehajang heukeur
basa nongton kapapaãn
ka tĕgal perang bawana
Fol. 2, recto. njeueung atma disangsara
koe sang jama hadipati
kasapak poernawidjaja
magih lara sadakala
sasara oemarah-arah
kasakit patidih-tidih
na mala hanteu pĕgatna
Fol. 2, verso. sangkilang dipadjar sorga
mikahanan boemi kedan
hara koe sang widadara
ngawisesa widadari
mirabina nagawatti

---

2. sanghyang.
9. kasampak.
10. manggih.
11. sangsara.
12. patindih-tindih.
16. arak.

VERTALING

Dit is het verhaal van Poernawidjaja.

Blad 1, De godheid sprak (antwoordde) aldus:
„zoon van den heiligen geest,
„hoedanig dat luidt,
„het verhaal door u begeerd? Terwijl,
„toen hij tot aanschouwen van de helsche folteringen der boozen,
„naar de Tĕgal perang bawana ging
Blad 2, voorzijde. „om er te zien [hoedanig] de zielen gekweld worden
„door Sang Jama hadipati,
„was [dit hetgeen] Poernawidjaja aantrof:
„hij vond er het eindelooze lijden,
„de foltering van het voortdurend schitteren,
„de plaag van het steeds op elkander liggen,
„de bezoeking zonder ophouden".
Blad 2, keerzijde. Schoon dit gezegd wordt de hemel te zijn,
is deze de [der zielen] voorbeschikte verblijfplaats de wereld der vertwijfeling.
Hij werd in feestelijken optocht vergezeld door de *widadara*'s,
als opperheer [ook] over de *widadari*'s.
Tot gemalinne had hij Nagawati,

---

2. Wellicht staat dit als substituut voor Koenjdjarakarna.
6. Pretabhawana, doodenwereld.
12. Door elkander te verdringen, zie Blad 9 vv.
14. dit = Tĕgal perang bawana.
18. Koesoemaghandawati.

noe nakĕs haksarikali
euweu keneh kabalaän — moe
Fol. 3, recto.
moen hoelah haüt dewatta
hanteu pihadeheunnana
sahoer dewatta oetama
noesija mahapandita
hanak ing poernawidjaja
hebotahahi magahan
soegan si-
Fol. 3, verso.
-ja hamo njaho
reungeukeun ta tjarek [a]hing
moelah de sawo sanngeungah
koe na raga kasangsara
lahin koe twah salina bĕgig
boerantja mo ngala waja

19. nangkĕs.

20. euweuh; kabahlaän.

26. Werd gelezen: emboh ta aing.

29. Werd gelezen: dek sawon sangeungah.

31. Lees lain wegens het metrum; salinan; bĕgig bestaat als grondwoord heden niet meer, wel echter bĕbĕgig, vogelverschrikker in den vorm van een pop, zoo ook dibĕbĕgigan = dioelah-oelah, waaruit volgt dat bĕgig, tegenhouden, afweren moet beduid hebben.

die in het onderhoud voorziet van [de] *aksarikali*,
toen hij niet meer door rampspoed getroffen was.

Blad 3, voorzijde.

Zoo men geen zorg voor de halfgoden heeft, zal men van hen geen weldaden ondervinden.
De opperste der halfgoden,
hij, die hoogepriester is, sprak:
mijn zoon, Poernawidjaja,
neem tot u hetgeen ik verkondig,
wellicht

Blad 3, keerzijde.

weet ge [het] niet,
luister [dus], mijn woorden zijn:
gij moet niet met slechtheid vervuld wezen,
zij, wier lichamen door de helsche straffen getroffen worden,
kwamen het bepaalde niet na en hielden de kwijting daarvan in,
verkochten zij, dan hielden zij zich niet aan den termijn.

---

19. Misschien is oorspronkelijk bedoeld *apsari kalih*, hetgeen dan konde beteekenen: *apsari*'s en *apsara*'s. Andere kropak's hebben echter ook Aksarikalih als enkelvoudigen eigennaam.

20. Zie Overzicht Kern te voren, blz. 382.

23. Voor de vertaling van dewata met halfgod, zie de Bijlagen onder No. 1.

25. Wat met deze betiteling beoogd wordt, begrijp ik niet. Ook verder in den tekst vinden wij deze nog ettelijke malen gebruikt, doch ook zonder dat precies blijkt wat daarmede bedoeld wordt, daar men zich toch afvraagt waartoe een godheid dien titel krijgt. Hoe *noesija* eigenlijk vertaalt moet worden, weet ik ook niet. Tusschen Buitenzorg en Djasinga bezigt men *oesija* in de beteekenis van gewin uit bedrijf. *noesija*, dat voor een samentrekking van *noe oesija* gehouden wordt, ambt, bedrijf, waardoor iemand in zijn onderhoud voorziet, bijv. „*saha eta noe liwat*?" „*noesija wadana, noen*".

32. De regel is corrupt; gelezen werd: *barantjang mo ngala wajah*.

mo hateu heroheun-
Fol. 4, recto.
-nana
diba moha hiri dĕngki
ka sakali makejanna
ngira ngiraning ti bati
maraleka ngoetak ngoetik
noepoe maling papadjingan
makejan tjoera wĕrĕda
deu dingin deu pada djalma
Fol. 4, verso.
njotrakan deueun njapahhan
mo kojo ngadjoek ngaraheh
ngahoetang hanteu dek maraj — na
pakeuna dek meunang boga
sagoe dapoer tjatjarekan
gelo pangasanga gĕlarkeun
Fol. 5, recto.
— — koe na sawoeng badjĕt
na sagoe hirawari —
da dipipameunang tjaroet
— — sore rago rawa
hiri dĕngki pajojana
twah mo kalemekan patiti
mantjawoera hateu aja
di kasĕm-
Fol. 5, verso.
-aïnana jata
bogoh ngotjoho mĕrĕdjo
njangsara ka sang pandita

---

34. diga? — 38. nipoe; papandjingan.—39, tjoerang.
40. deu dingin, deu werd gelezen deung deungeun deung.
41. njontrakan; njampahan.— 42 ngandjoek; ngarekeh, ngarakeh? misschien.
43. na is overtollig.— 45 sangoe.
46. in dezen regel is een voet te veel: lees pángsanga.
47. bandjĕt?
48. sangoe?: ti kamari?; er ontbreekt een voet.
49. tjaroet, bijkans verouderd.
50. misschien te lezen rago-raga of raga-rogo.
51. in dezen regel is een voet te veel.
54. semaja? njata?

volstrekt bedriegelijk waren hunne handelingen,
Blad 4, voorzijde. (als?) verbijsterend, oneerlijk, arglistig
was steeds wat zij in praktijk brachten,
wikkend en wegend alleen het voordeel daarvan,
zij pasten kunstgrepen toe,
bedotten, stalen en pleegden overspel;
zij smaalden grijsaards,
mitsgaders verwanten en een iegelijk;
Blad 4, keerzijde. zij zochten krakeel en betichtten hun medemensch valschelijk,
kochten alleen op krediet [in massa?]
en de schuld wilden zij niet betalen
ten einde in goeden doen te komen.
Rijst voor de keuken beloofden zij,
gepofte wilde *taleus* schaften zij,
Blad 5, voorzijde. — — — — — — —?
rijst van den vorigen dag — —?
wat zij voor anderen bestemden (?)
was uitgedroogde, oudbakken rijst,
— — — 's avonds belemmerden;
zij weerstonden en tegenstreefden de graanmeters,
het bepaalde brandmerkten zij als onnauwkeurig (?)
het rijststrooien was er niet, (?)
in het uitstel verzoeken waren zij oprecht
Blad 5, keerz. zij minnekoosden, speelden en stoeiden;
zij deden den priesters verdriet aan,

45. Aldus staat er. Ik vermoed echter dat met *sangoe dapoer* gekookte rijst bedoeld wordt. De Badoej's spreken nog van *sangoe asak* en *sangoe atah*, d. i. gekookte en ongekookte rijst.

53. Wellicht is hier met *pantjawoera* gemeend het vijfvoudig rijstoffer, bestaande in het werpen van een weinig rijst naar de vier windstreken en naar het midden. Heden beteekent *pantjawoera*, zich overal heen verspreiden, doch dit geeft hier m. i. geen zin.

ngawiwirang ngawiwilah
hateu wĕdi koe pamali
hamo borang — — — —
hamo takoet koe tjadoe sa-
kitja noe-

Fol. 6, recto.

magawe sapa
kasodaĭin sang pandita
hateu [sija] liwat inja
noe mapakan rabi larang
ngasoepkeun rabi ti loewar
ngala hoelandjar ti hoema
reja poetri njijar deuhi
teu agens dipa-

Fol. 6, verso.

njijeupkeun
ngahoeloenkeun tanpa tĕboes,
ngadĕngda noe tanpa dosa
— — — hateu kadjinah
hanak ing poernawidjaja
moelah sija dek kapoehoen — na
hajenna mah kalija-

Fol. 7, recto.

ssan
keuna koe na pantjagati
oelah soerah laboeh kawah—dikeneuman-
koe sang jama hadipati
pameunang noe gawe hala
magihkeun boemi patala
si do na deu sama

57. wilah, wiwilah?

61. sakitja = saketja?

62. migawe?

63. kasoedaĭn;

67. hoelandjar, in de Preanger buiten gebruik, is in Bantĕn nog algemeen.

69. anggeus.

79. manggihkeun.

80. De geheele regel is corrupt. Den schrijver heeft iets voorgezweefd van vogels, daar men in sama, sang manoek herkent. Met sidona deu denkt men aan de corruptie sisantana, waaromtrent men vergelijke: Kern, o. c., blz. 51. 35. De passage behoort hier echter niet. Lees: sĕridjati.

zij maakten beschaamd en — — ,
niet beducht voor het heillooze gevolg,
onbevangen voor — — — — ,
noch bevreesd voor den banvloek,
gemakkelijk in het
Blad 6, voorzijde. toepassen van vervloekingen
tot kleineering van de heilige priesters.
Ga niet langs hen
die verboden vrouwen als eigen beschouwen,
en de echtgenoote, het huis hebbend doen binnengaan,
verstooten vrouwen van het veld halen,
dan weer andere meisjes zoeken
en onophoudelijk tot hun
Blad 6, keerzijde. gezellin nemen.
Tot slaaf maken zonder [zich te kunnen] loskoopen,
lieden onschuldig beboeten,
— — — — geen geld bezitten.
Mijn zoon Poernawidjaja,
gij moet niet willen gaan tot den aanvang ervan,
nu komt het gevolg daarvan,
Blad 7, voorz. het getroffen zijn door de vijf lijdenstoestanden,
en het onvermijdelijk in de hellepan geploft worden — en daarin ondergedompeld worden —
door sang Jama hadipati,
tot loon voor hun slechte werken.
Hij kwam in de onderwereld
en trof er [een *sĕridjati* aan],

---

69. Bedoeld is: lieden onvermogend zich los te koopen.

Fol. 7, verso.
moeroeb moetjar pakatonnan
dipareuman hateu meunang
dorana leuwih sadeupa
djalauna sadeupa sisih
djalan kakoeroeng koe lĕboer
lĕboer kakoeroeng koe djalan
pato

Fol. 8, recto.
na kowari beusi
dipeudeutan koe tabaga
dilorongngan koe salaka
koetjina heuteu[na] homas
dikamrata koe tahina
[tahi] lĕboer kanejaän
ditatagaän malela
di-

Fol. 8, verso.
tadjoerran koe handong bang
katomas deung panejaän
wadoeri kĕmbang djajanti
sĕkar siratoe batjana
enkeur meudjeuh branang sijang
dihaoerran kĕmbang [oera]
didja kĕmbang

---

81. moetjar luidt heden mantjoer; het woord schijnt echter goed te zijn, door het in oude teksten regelmatig als boven geschreven in de beteekenis van mantjoer voorkomt.

82. hanteu;— 83. sisi.

87. kowari = kori.

88. peundeutan; tambaga.

90. koentjina; eunteung.— 91. dimangkarata.

90—91. Hier tusschen is uitgevallen: toempak dina manggoeng balaj, zie: Fol. 31, r. 386.

92. lĕboer, lees lĕmboe: kanejaän heden ganejaän.

93. ditatanggaän.— 94. ditandjoeran.

100. didjadjaran? met vervallen van kĕmbang.

Blad 7, keerzijde. schijnsel afstralend zoover de blik reikt,
uitgedoofd mocht hij niet worden;
de deur was meer dan een vadem breed,
de weg mat een vadem van midden tot kant,
de weg was omgeven door dorpen,
de dorpen waren omringd door wegen;
de poort
Blad 8, voorzijde. had ijzeren vleugeldeuren
en werd gesloten met koper,
en was beslagen met zilver;
de sleutel had gouden facetten;
het [erf] was gelijk gestreken met drek,
[met mest] van een vaars
en had stalen trappen;
het was
Blad 8, keerzijde. beplant met roode *andong*,
katomas- en *panejaän-* (laurierboomen?)
widoeri- en *djajanti*-bloemen,
(zoo ook) *sĕkar siratoe bantjana*,
prijkend in volle bloesempracht;
het was bestrooid met [sprei]-bloemen
en be . . . . met

---

84. *Sadeupa sisi* wordt namelijk gerekend als een vadem links en rechts van de persoon, die er op staat. De breedte wordt opgegeven, omdat deze aanzienlijk is in verhouding tot den eigen oorspronkelijken weg, daar deze slechts ruimte bood om een voor een achter elkander loopend begaan te worden.

89. De zin is hier eenigszins verstoord door onjuiste vertaling van den onderen tekst. Kern heeft, tekst, blz. 5: *inĕbnja tambaga, lere-ganga salaka, toewin koentjinja mas*, d. i. de deur was van koper, de schuiflat van zilver, de sleutel van goud.

95. Of *panejaän*, eigennaam is, dan wel een afleiding van *teja* = *tedja* is, en dan laurierboom-beteekent, kan ik niet uitmaken, daar men 't woord niet meer verstaat. De onderstelling dat het aldus zijn moet, is echter gewettigd.

99. Aldus bij Kern, o. c., blz. 25.

Fol. 9, recto. — — — — — poepolodi
didoepaän roeroehoeman,
da[di] wangi haseup doepa
mrĕboe karoehoem — — —
djalan kawit i sorgaän
maka laja — — — —
tineung djalma ngipoe hinja
njorang djalan gĕde bobo
Fol. 9, verso. datangna paheula-heula
hasoepna padadjo-dago
hanteu silih kaweul beuheung
datangna padjajak-djajak
teka ngeukeuj ngabadaleu
kadi loeloet sama doeloer
betana tata-
Fol. 10, recto. man pidah
diga beunang i — saja
hanteu dek silih handjoerkeun
datangna hajoeh-hajoehhan
hanteu keuna atma
[datangna] paliboe-liboe
djoemareudjeuh toemalandjeur
noe teu atjan maro djala-
Fol. 10, verso. n

---

103. De regel is corrupt, doch te herstellen door de kawih panjaraman, kropak No. 423 fol. 16 waar, in een soortgelijke passage als hier, staat: mĕriboen karoeoem-roeoem. Zie: bijlagen.

105. Kan ik niet aanvullen.

106. Ngimpoen.— 107 bongbong.

112. Lees: tĕka — ngeungkeuj ngabandaleut.

113. = batanna; pindah.

115. Kropak 423 heeft richtig: i samaja.

117. Ontbreekt het slot, zie regel 123.

Blad 9, voorzijde. — — — — — — *nagasari*-knoppen,
en het was omhuifd met allerhande reuken,
zoodat het geurde van wierookdamp
bedauwend het met welriekend parfum
de weg tot begin van de hemelen
— — — — — — — — — — —
begeerig waren de menschen zich daar te verzamelen,
zij betraden den grooten open weg,
Blad 9, keerzijde. zij kwamen, wedijverend de eersten te zijn, aanloopen,
zij traden binnen zonder op elkaar te wachten,
en hielden malkander den arm niet om den hals geslagen.
zij naderden elkaar meesleurend,
zij rukten aan in drommen troepsgewijs,
gelijk vliegende mieren met hun makkers,
in grooter getale dan zwarte
Blad 10, voorzijde. mieren bij verhuizen,
als ware het krachtens ontvangen opdracht;
zij wilden elkaar geen ruimte geven,
zij schreden nader al „voort! voort!" roepend,
— — — — — — — — — — —
[Zij kwamen] elkaar steeds dichter omringend,
zoo wankelend als stokstijf stilstaand:
degenen die nog niet halverwege gekomen waren,

103. Vertaald volgens de herstelling in de noot.
115. Als boven.
118. Is ook elders, reg. 123, corrupt.

roewe rĕbang djoenaringkang
na atma hateu kana —
mana ngahoesir ka dinja,
maroekanna kasorgaān
anak ing Poernawidjaja
soemangsara teuing sija
na palajna — — — —
kabawa koe na wisa-
Fol. 11, recto. -ja
nja manah papa kalesa
njorang tĕgal sidjangwalajo bana
ngabah tĕgal gĕni ara
banjoe maritjik mangoera
manah nprang tjoekang tjoewent
magihkeun warna sawareh
ti-
Fol. 11, verso. -ba sakalĕmah — —
hanaking Poernawidjaja
soegan sija hamo njaho
atma[a]noe disangsara.
digĕrih gĕlar [awakna]
dirarasah dirĕrĕtjah
dimaka leungit dipake
maraban tjotjohowah [na]

---

122. roewa; thans rĕbŏng.

128. 423 heeft palajangna.

131. het slotwoord is een verknoeiing van: preta bawana sajodjana lwanija; men leze hier eenvoudig sajodjana.

132. ngambah.

133. mangrintjik.

135. manggihkeun.

140. Hier ontbreekt het object.

142. djmakan.

143. tjotjoŏwan; ook is er een voet te weinig.

Blad 10, keerzijde. deden zich voor als toesnellende schimmen.

— — — — — — — — — — —

weshalve zij daarheen ijlden,
't was wijl zij het 't hemelrijk waanden.
Mijn zoon Poernawidjaja,
al te hevig is de te verduren foltering [zoo] gij
de lusten [botviert]
en vervoerd wordt door zingenot,
Blad 11, voorz. neem toch ter harte de kwelling der boozen,
betredend de vlakte die zich een *jodjana* ver uitstrekt,
gaande over het veld Gĕni-ara,
besproeid door water als ijlen regen;
denk aan hetgeen gij, gaande over den hellenden vlonder
zult aantreffen in tal van soorten neder-
Blad 11, keerzijde. vallend over het geheele plein.
Mijn zoon Poernawidjaja,
wellicht weet ge niet,
hoe de zielen in de foltering gepijnigd worden,
[hun lichamen] worden als gedroogde visch gespouwen,
gevild en in stukken gesneden
en volledig opgevreten, wijl zij gebezigd worden
tot voedering van de helhonden.

---

123. namelijk omdat zij nog zoo ver weg waren.
131. *jodjana* is een vlaktemaat.
132. Gĕni ara luidt bij Kern Agnikurowa.
140. *gĕlar* hier wel djiga.
144. tam dier tot vermaak gehouden, blijkens het volgende zijn echter bepaaldelijk de helhonden bedoeld.

Fol. 12, recto.
hasoe pantjasora lawan
sang sobejak sang hasoe gĕni moeka
lawan hasoe gaga sitjoeriga kait
deung sang brana sora lawan
sang kahiwattanhana
Fol. 12, verso.
sang jama hadipati
deung haki ing tjatoermoeka
hanaking poernawidjaja
soegan sjja hamo njaho
sidjapro sitarawĕlang
deung sang asoe sirabala
deung sang asoe boetalaga
deung sang ratoe boeta
Fol. 13, recto.
loemaga
deung sang ratoe gĕniara
deung sang ratoe teuheur giweur
deung ratoe lilika
ngiwahhana sang jama ha
deung haki ing tjatoermoeka
atma dibikeun ka dinja

---

145. soemejak?

146. gagang.

147. branang; men leze: deung sang asoe branang sora.

148. kaiwatan; „ „ lawan sang kahiwatanna.

150. Aki ing tjatoermoeka; tjatoer kan hier natuurlijk niet de gewone beteekenis hebben, zoodat aangenomen moet worden, dat het in den ouden zin van *vier* genomen is. Zie hiernevens 150.

153. De Sanghjang sasana mahagoeroe, a. g. Sanghjang Poestaka, Krp. Soend. 621, heeft, fol. 15, Sidjamprong, Sikarawĕlang; de sprookjes hebben Siantarawĕlang.

154. sirabala, verknoeiing van Çabala, gevlekt, No. 2 van Jama's vieroogig paar helhonden.

158. giweur = gawoer.

160. 't Grondwoord is iwa.

Blad 12, voorzijde. de hond Vijfstem en
de Knetteraar (?), de Vuurmuilhond
en de hond Haakkrisheft
en Sang Baranang sora, mitsgaders
de ontvoerders
Blad 13, keerzijde. van Jama adipati
en van den Ouden met vier gezichten.
Mijn zoon Poernawidjaja
wellicht zijt ge onbekend met:
Dikbehaard en Gauschgevlekt
en den hond Sirabala
en den hond Boetalaga
en met vorst Boeta-
Blad 13, voorzijde. loemaga
en vorst Gĕniara
en vorst Teuheur giweur
en vorst Lilika,
de factota van Jama,
en van den Ouden met vier gezichten,
hun worden de zielen overgeleverd;

---

144. Het verhaal is thans in het ongereede geraakt, aangezien de gedrochten tot regel 150 genoemd, deels tot de rubriek der z. g. n. Jaksahonden, deels tot die der z. g. n. Sisantana-vogels — zie Kern, o. c., blz. 25 — behooren. Het laatste bewijst de naam Haakkrisheft; Kern, tekst 7.

150. Is een omschrijving van Brahma, ik betwijfel echter of Brahma hier bedoeld is.

153. Dikbehaard is de vertaling van Çyama, donker, de naam van den eersten helhond, in regel 155 Boetalaga genoemd, in de sprookjes beter met *sipeutjeuk*, de zwarte, weergegeven. Dat vier helhonden optreden in stede van het officieele aantal twee, vindt, gelijk men ziet, zijn oorsprong in het feit, dat men de vertaalde eigennamen dier honden als afzonderlijke namen is gaan beschouwen en daarin dus aparte beesten heeft gezien. Zoo dan vindt men in de volksverhalen, die een vorst als regalia vier honden medegeven naar dit oude model, er vier afzonderlijk genoemd, die echter, blijkens hun namen, twee paar synoniemen, nog op een oorspronkelijk tweetal wijzen, bijv: *siporong* en *sipeutjeuk*, beiden zwart en *sibĕlang* en *siantarabĕlang*, beiden gevlekt beteekenend.

156 — 160. Zijn blijkbaar Soendasche interpolaties.

158. Teuheur giweur beteekent: de voortaangrijper.

digawoer diparĕboetkeun
dihaka-
Fol. 13, verso. n koe tjotjohowah
dilerab digatoeng kewal
soekoena dikaloehoerkeun
hoeloena dikahandapkeun
leu seuneuna hoeroeng sagoenoeng
dipake ngalerab atma
anak ing poernawi-
Fol. 14, recto. djaja
rame teuing sija hoemaboema
diroewang di noe soewoeng
midadam hoemariwangwang
djoemoleret koemotjejak
ngoetjap haboe lawan ajah
njabat anak lawan rabi
se-
Fol. 14, verso. joh sada batoe rejo
heundeur sada ombak meupeus
boemorebet boemorobot
hoeloena bitoe koe seuneu
anak ing poernawidjaja
soegan sija kali-
Fol. 15, recto. jahsan reja atma
[sadakala] kasangsara

---

164. tjotjoĕan.
165. digantoeng.
168. leu, dat geen beteekenis heeft, is blijkbaar overtollig.
171. sija heeft hier geen zin en is bovendien overbodig; oemamboe-amboe.
172. dina herstelt het metrum.
173. midangdam.
175. amboe.
176. njambat.— 177. rejok.
182. achter sija moet hamo njaho volgen.

zij grijpen ze aan, zij ontrukken ze elkaar,
zij worden verslonden
Blad. 13, keerzijde. door de helhonden,
zij worden geblakerd, opgehangen als bossen rijst,
met de voeten naar omhoog
en de hoofden benedenwaarts gekeerd,
het vuur laait berghoog op,
dat gebezigd wordt om de zielen te zengen.
Mijn zoon Poernawidjaja,
Blad. 14, voorzijde. al te luidruchtig is het: moeder! moeder! geroep
dergenen die op een afgelegen plek begraven worden,
zij jammeren en stenen,
zij gillen en schreeuwen,
krijtend om moeder en vader,
smeekend tot kroost en gade;
't ruischt
Blad 14, keerzijde. als 't geluid van keisteenen,
't dondert als het breken van golven,
't knalt en ploft
van de schedels berstend door het vuur.
Mijn zoon Poernawidjaja,
wellicht kent ge niet
Blad 15, voorzijde. het einde der talrijke zielen
[voortdurend] aan de foltering blootgesteld,

noe tjeurik oeboel-oeboellan
teuheur pineuh teuheur nadjeur
sawareh parijoeng-rijoeng
ngadoekoek teu bisa leumpang
kasasara sadakala
dipap hala koe sang
Fol. 15, verso.
jama
hadipati hateu ninoe
pisangoepeun da na
dosa reja teu kabilang
anak ing poernawidjaja
[soegan sija] hamo [njaho]
kaliasan [reja atma]
peupeus hoeloe njorot oeteuk
sawa
Fol. 16, recto.
-reh boetjat beuteungna
aja noe tatas igana
aja noe boetjat peudjitna
pĕgat rantoenan angĕnna
gĕtihna soerat-saret
saloewar tĕgal malela
Fol. 16, verso.
reumis koe dara di boega
anak ing poernawidjaja
soegan sija kahemĕngan
saheusi bwana itoengeura
hanteu aja noe kalaroeng
roesak atma kasangsara

---

184. oemboel-oemboelan.
185. nandjeur.
187. ngadoengkoek. — 188 kasangsara.
189. dipapa ala. — 190 hanteu.
191. Vóór pisanggoepeun hanteu te lezen.
200. rantanan, uitrukken.
201. Hier ontbreekt een voet.
202. Volledig Tégal djoekoet tadji malela.
203. darah: boegang.
205. itoeng geura; er is een voet te veel.

die weenen zoodat de *oemboel's* er van bewegen.
Voort oprijzend, steeds pal staand,
vormen zij bij gedeelten groepsgewijs kringen,
blijvend waar zij zijn, daar zij niet kunnen voortgaan;
de foltering is eindeloos
door Jama dipati op het kwaad door hen bedreven
Blad 15, keerzijde. toegepast,
en er is geen middel tot verbidding, want
de hoeveelheid hunner zonden is ontelbaar.
Mijn zoon Poernawidjaja
[misschien kent] gij [niet]
het einde [der vele zielen]
met gebroken schedels en wegspattende hersens
en ten deele
Blad 16, voorzijde. openspringende buiken;
er zijn er wier ribben worden doorgehakt,
er zijn er wier darmen uitpuilen,
en wier harten worden stuk gerukt,
[zoodat] hun bloed allerwegen heenspuit;
over de gansche [staalspoorgras] vlakte
Blad 16, keerzijde. druppelt het bloed der lijken neder.
Mijn zoon Poernawidjaja,
misschien zijt gij verbaasd
over het aantal der bewoners dezer wereld, tel ze dan voort
en sla niemand over.
Vernield worden de zielen in de foltering

---

184. De uitdrukking *tjeurik oemboel-oemboelan* beschouw ik als van gelijken aard met *soerak onggol-onggolan*, zoo hard juichen dat de pisangbladen er van bewegen.

sakitoe koe djoekoe
Fol. 17, recto. -t tadji
tĕroes ti dapal soekoena
noe laboeh parat beuteungna
ngaliboeng betan silaroe
dititdih koe goenoeng beusi
pahena sakĕti pisan
apja hiroep loeloe-
Fol. 17, verso. pattan
ngahoesir kalapa badjra
tineungna hajang ngijoehhan
sadatang sija ka dinja
kasoera koe djoekoet tadji
[djoekoet tadji] soelawĕsi
katigang kalapa badjra
keuna koe sarwa sandjata
Fol. 18, recto. awas betan tjoetjoek ladad
pahena salaksa pissan
roesak atma disangsara
dipagoetkeun kapalana
disakoehkeun toetoemboena
toeloej
Fol. 18, verso. datang ka dinja
asoep ka batoe patjakoep
ngĕbak di leutak sibalagadama
njorang ka ilat tĕgal
tĕgal kadi hinis — —
njorangna salaksa tĕgal.

---

210. dampal.
212. ngalimboeng. — 213. ditindih.
214. paehna.
215. apja ? loeloempatan.
221. katinggang.
223. landak. — 224. paehna.
227. sangkoeh, ijzeren priem; empaleeren.
231. No. 423 heeft njorang ka ilat satĕgal, dat het metrum herstelt.
232. Is corrupt, doch verstaanbaar.

aldus door het vlijm-
Blad 17, voorzijde. gras;
het doorboort hun voetzolen,
hun die vallen doorpriemt het den buik,
zij staan dichter om elkaar heen dan
witte mieren
en worden plat gedrukt door ijzeren bergen,
zij sterven bij honderdduizenden tegelijk,
de overlevenden vluchten
Blad 17, keerzijde. weg,
en ijlen naar de bliksemklappers,
begeerig naar beschutting te zoeken;
zoodra zij daar aankomen,
doorrijgt hen het vlijmgras,
[het vlijmgras] *soelawĕsi*;
zij worden getroffen door de bliksem-
klappers,
geraakt door dergelijk wapentuig,
Blad 18, voorzijde. duidelijker zichtbaar dan stekelvarkens-
pennen,
zij sneven bij tienduizenden in eens;
van de zielen die in de foltering ver-
nield worden,
botst men de hoofden tegen elkaar,
hun wordt het aarsgat doorregen;
vervolgens
Blad 18, keerzijde. te dier plaatse gekomen,
gaan zij de tegen elkaar stootende ber-
gen binnen
en baden in de modder van de *balaga-
dama*,
zij betreden het *ilat*-gras, een veld vol en
[scherp] als bamboespaan,
zij schrijden over tienduizend vlakten,

Fol. 19, recto. toeloej njorang djoekoet tadji
handappeun kalapa badjra
awor deung gĕni korawa
toeloej datang ka tjipanas
diïnoem koe atma papa
pahena sariwoe pis-
Fol. 19, verso. -san
di tĕgal si gĕniara
na tĕgal satoengtoeng djeueung
eta pinaka noe papa
manah njaho reja — —
noe papa hĕnteu kadjinah
atma ngawoeroeg-woeroeg o ||
Fol. 20, recto. Sahoer dwata oetama
noesija maha pandita
anak ing poernawidjaja
oemoen njĕmbah ka sang jama ha
bagĕt menta dihiroeppan
ajeuna sija madjar djeura
sija oemoe-
Fol. 20, verso. -m madjar takoet
sadja njĕbah madjar borang
ngemakeun sila pangagĕp
sadja menta ka sang jama ha
tjarek saksi ka rang bala
saksi ka beurang ka peuti

---

240. Zie: regel 130.

241. Zie: Inleiding, blz. 376.

249. lamoen; ha is overtelling.

250. bangĕt.

252. oemoem, 't Kawi-Bal. Wrb. geeft het woord op, doch zonder het te verklaren. — 251. djeura = geura?

253. sĕdja njĕmbah. — 254. ngemokkeun?: panganggĕp.

257. sĕdja. — 256. ka rang = ka oerang?. — 257. peuting.

Blad 19, voorzijde. dan loopen zij over het vlijmgras,
dat zich onder de bliksemklappers bevindt
vermengd met *korawa*-vuur;
dan bereiken zij het kokende water,
dat door de zielen in de foltering gedronken wordt;
bij duizenden gaan zij dood op slag
Blad 19, keerz. op de vlakte Gěniara,
een veld zoover de blik reikt
dat bestemd is voor de zondaars;
gij weet (thans) veel,
van de boozen, niet — — ?
— — — — — ?. o ‖ — —
Blad 20, voorzijde. De opperste halfgod,
hij die hoogepriester is, sprak:
mijn zoon Poernawidjaja,
indien men zich voor Jama verootmoedigt
en hem met klem vraagt dat het leven teruggegeven worde,
dan zegge men voort (?)
dan zegge men:
Blad 20, keerzijde. „ik ben bang".
en een *sěmbah* willende maken, zegge men: „ik ben bevreesd,"
en men zette zich in eerbiedige houding (sprekend): verhooring
wil ik vragen aan (u) Heere Jama;
hij zegt: ik ben getuige van de zonden der menschen
getuige tot den morgen en tot den nacht.

---

245. Aan het eind staat hier een sluitteeken, zoodat met het volgende vermoedelijk het begin van iets op zich zelf staands is bedoeld.
256. of: zeg, wees getuige van mij zondaar.

Fol. 21, recto.

ajeuna dibalĕs moha
oeroet sija gawe ala
njangsara ka pada djalma
hanteu wĕdi koe noe djati
hanteu takoet koe noe toehoe
njangsara ka sang panditta
njorang njap-

Fol. 21, verso.

pahan ka noe tiwas
ngawiwirang pada djalma
ajeuna dibalĕs moha
ngaranna ganti pikoellan
heubeul teu kasorang tineung
kakara dilaksanakeun
pameunang noe gawe

Fol. 22, recto.

ala
soepati katimoe djewi
da na dosa teu kabilang
ngaranna pinoeh koe mala
keuna tjiri sang jama ha
euweuh noe poerna lastari
bidjil tina kapapaän
ngaranna tjiri sang jama ha
toe-

Fol. 22, verso.

li [tjeuli] bolor mata
sobe biwir keked repeng
boetoet boesoeng beja edan

---

264. njapakan? - er is een voet te veel.

271. deui.

277. ha moet vervallen.

279. sombeng: rempeng.

280. De Sanghjang poestaka heeft, fol. 14, beang galigata, bedoeld is dus blijkbaar zoo iets als de bekende huiduitslag, heden kaligata genoemd. Beang is misschien biang gelijk in biang kĕringĕt = indoeng kesang, roode hond.

Blad 21, voorzijde. nu wordt de snoodheid vergolden,
de in het vorige bestaan bedreven misdaad
zijnde allen lieden leed berokkend te hebben,
niet weerhouden geweest te zijn door wat recht is,
noch bevreesd geweest te zijn voor hetgeen betamelijk is,
(als :) de priesters te grieven,
gemeene taal te bezigen
Blad 21, keerzijde. tegen in kommer zijnden,
en een ieder in zijn eergevoel te kwetsen;
thans wordt de misdaad geboet,
hetgeen heet: den last verwisselen;
voorheen kenden zij geen mededoogen,
thans wordt dit hun deel
tot loon van hun laag
Blad 22, voorzijde. bedrijf;
steeds weer gewordt hun vervloeking,
daar hun zonden ontelbaar zijn,
hetgeen genaamd is: vol van onreinheid;
geraakt door het teeken van Jama
is er geen die zonder gebrek geboren wordt;
zij treden uit de folteringsperiode
met de teekenen van Jama dus geheeten;
hard-
Blad 22, keerzijde. hoorigheid, uitpuilende oogen,
hazenlip, verkromde vingers,
uitgezakte aars, waterbreuk, krankzinnigheid;

eta keuna koe sapa
boeroet bihoek balas bilas
hiri dĕngki soeroewaj-
Fol. 23, recto. -jan
tadjang parat rawajaän —
torek tjonge sakit tjangkeng
roemapoe hoentoeg — — —
sakeheh sarwa kasakit
hanteu beunang ditambaän
ngaranna
Fol. 23, verso. keuna koe sapa
koe tjadoe bĕtara goeroe
kapadawa koe sapa
euweuh noe poerna lastari
midĕr eta kaboroan
djadi hoeloen kaliliran — —
djadi tangtoe hijang goeroe
djadi palika pagĕrit
Fol. 24, recto. djadi pangdjala pamoendaj
djadi pangangon sarati gadjah

---

281. Ontbreekt een voet.
283. saroewa ajaän?
284. tadjam; rowa ajaän?
286. roemampoeng hoentoe; er ontbreken drie voeten.
287. sakehe.
291, 293. Ontbreekt een voet.
294. Ontbreken twee voeten.
296. pangarit? er onbreekt een voet.
298. Heeft een voet te veel.

zoo is het getroffen zijn door den vloek,
waterzucht, stinkende adem, huidgezwellen,
afgunst en nijd, beiden treffen hun (?)

Blad 23, voorzijde.

dysenterie, , velen zijn er met (?)
doofheid, loopende ooren; lendenpijn,
afbrokkelende tanden — — — — —
en allerhand soortgelijke kwalen,
die niet te genezen zijn;
genaamd

Blad 23, keerzijde.

het getroffen zijn door den vloek,
door den ban van Batara Goeroe;
van de geraakten door den vloek
is er geen die onbelast ter wereld komt,
zij dolen rond als gejaagd wild,
zij worden slaven tot in het verre nageslacht.
zij worden de verblijfplaats [?] van god Goeroe,
zij worden *lika*-visschers en grassnijders,

Blad 24, voorzijde.

zij worden werpnetvisschers en slagnetvisschers,
zij worden veehoeders en kornaks,

Hetgeen in de regels 275–306 verteld wordt, een uiteenzetting van wat onder *pantjagati* te verstaan is, klopt maar ten deele met hetgeen men bij Kern dienaangaande vindt, blz. 32, omdat de eigenlijke vijf lijdenstoestanden, te weten herboren te worden driemaal als insect, eens als vogel en eens als viervoetig dier, worden gemist. Ook in de opgaaf omtrent de andermaal menschwording bestaat verschil. Wat onze tekst daaromtrent meldt, gelijkt meer op een fragment van de opsomming der „bezoekingen" met *pantja kapataka* aangeduid, waarvan ik er voorloopig alleen vier omschreven vond. Bijlagen hierachter.

295. Wat hier bedoeld is, heb ik niet kunnen vinden.

djadi panjoedang panadoe
djadi panjapoe deungeun
tangtajoeng sangkilang djalma
banwa hanteu eureun
kaboro pah dja-
Fol. 24, verso. dikeun
malawadi djadi berang
soembilangngeun
hanteu keuna koe dianak
eta kingkila noe papa
pakeunna koe pradawa
sang panditta — — —
mětoe sadjati dewata
Fol. 25, recto. sang banoesija ngawisesa
noe moetěrna kasorgaän
noe nakěsna kalěpassan
anak ing poernawidjaja
eboh ta abing magahan
na pakeun ngabětjar kawah
pakeun
Fol. 25, verso. ngalěboer sandjata
ngaleugitkeun pantjabala —
pakeun poelang kana kasorgaän
pěpéttan dora sapoeloeh

---

299. panjoendang; panandoe.

302. No. 423 heeft: banoewa, dat ook geen zin geeft. Ik gis babawaän.

303. No. 423 heeft: kaborowahan djadi kěnding pajah. Beteekenis?

304. malawading.

305. De Sanghjang poestaka heeft, fol. 14, djaroengeun soebilangeun; het eerste versta ik als een meervoud van djoeng.

308. Gelezen koe oepadrawa.

311. Heeft ha van anoe te veel.

313. nangkěsna.

315. emboh.

316. ngaběntjar.

318. pantjabala staat hier voor pantjagati.

zij worden hulpsjouwers en draagstoel-dragers,
zij worden aanvegers hunner mede-menschen (?)
— — — — — — — — — — — ?
hun bezigheden nemen geen einde
Blad 24, keerzijde. — — — — — — — — — — — ?
— — — — — — ?
kwenen worden ontuchtig,
[zwangeren] baren ontijdig,
zij komen niet tot kinderen krijgen,
dus zijn de kenteekenen van de zondaars,
wien leed is opgelegd
de gewijde priester — — — — — ?
Het ware wezen der halfgoden komt voort
Blad 25, voorzijde. zijne heiligheid die de oppermacht heeft,
die de hemelen omschrijdt
en die de verlossing ten uitvoer legt.
Mijn zoon Poernawidjaja,
neem hetgeen ik zeg in u op
om te verstrooien de hellepan
om te
Blad 25, keerzijde. vergruizen de wapens,
om te doen verdwijnen de vijf lijdens-toestanden,
om terug te keeren tot de hemelen,
afgesloten met tien deuren;

kadi bajoe sabda hidap
oelah reja na kahajang
oelah
Fol. 26, recto.
kabawa koe warna
oelah reja dipitineung
rĕgĕpna tjinta nirmala
na pakeunna tjoedoek ka poehoen
na pakeun datang ka tangkal
na pakeun nĕpi ka djati
soemampir ka hoemboel
Fol. 26, verso.
bihari
anak ing Poernawidjaja
sija na kabeuheulaän
basa di djĕro noe lĕnjĕp
teka lĕnjĕp betan manik
teka herang betan hĕmmas
teka hening beta-
Fol. 27, recto.
n manik
tjaäng betan haditija —
di djĕro raga sarira
lamoe inja sakti [ĕ]nja
eta adnjana wisesa
di djĕro rasa — — —
dipadjarna palĕboeran
dipadjarna paroewattan
ma-
Fol. 27, verso.
-la di saktijadnjana —
eta adnjana wisesa —
anak ing Poernawidjaja

---

321. bajoe, beteekenis in dit verband?
326. pakeun.
329. sampir is hier voldoende.
333—335. teka, misschien têka te lezen.
338. lamoen.
343. ten rechte adjnjana-wisesa; 423 spelt dit juist.

gelijk zeg ik u;
verlang niet naar allerhande dingen,
laat u niet
Blad 26, voorzijde. door allerlei zaken medeslepen,
wees niet naar velerlei begeerig,
spits u op onberispelijk verlangen
om te doorgronden den aanvang,
om te geraken tot het begin,
om te komen tot den oorsprong (uws zijns)
voorheen verborgen in schuim,
Blad 26, keerz. Mijn zoon Poernawidjaja,
waart gij in het allereerste begin,
toen gij in het heldere waart,
het helderdere dan saffier,
glanzendere dan goud,
klaardere dan
Blad 27, voorzijde. juweel,
lichtender dan de zon;
in het lichaam zijn vijf zintuigen
zetelt daarin macht, inderdaad dan is dit
de hoogere kennis
in het gevoel — — — — — — — ?
het wordt genoemd: dorpsgemeenschap
het wordt genoemd: de vrij gemaakte plaats
van onrein-
Blad 27, keerzijde. heid door (?) macht en kennis
dat is de hoogere kennis.
Mijn zoon Poernawidjaja:

Voor de philosophische beschouwing, die men gepoogd heeft in de regels 325—345 te ontvouwen, doch mislukt is, vergelijke men Kern, O. c., 35—43.

oeroetna djadi djalma
kawah djadi kasorgaän
tjaina djadi kastoeri
kapoelĕt
Fol. 28, recto. ka hermawar
roehakna reudjeung boedahna
matĕk mahan kapoer Baroes
na asoe sigĕni moeka
matĕk mahan dedes rase rasamala o
djoekoet tadji soelawĕsi
matĕk ma-
Fol. 28, verso. han poetjoek pandan
sanghija kalapa badjra
matĕk mahan tjĕkah pala
na kĕmbangna sagagang —
asoe sitjoeriga [kait]
matĕk mahan boerat sari
sriwawangi tjoekang tjoeheut
matĕk
Fol. 29, recto. mahan tjoekang homas
ditatagaän koe manik
leutak sibalagadama
matĕk mahan sasapwan
batoe patjakoep [-patjakoep]
matĕk mahan lawang homas —
dioekir
Fol. 29, verso. dinanagankeun

---

348. koe.
351. Zie hierbij regel 144 vv;— 345. No. 423 ja oeroetna djadi djalma.
352. rasamala heeft hier geen zin en is bovendien overbodig.
355. sanghjjang.
356. tjĕngkeh.
357. Is corrupt.
326. ditatanggaän.
364. lees: sapoean.
366. Ontbreken drie voeten.

[zoo] is de oorsprong der menschwording;
de hellepan wordt hemel,
het water wordt muskus,
dooreengekneed
Blad 28, voorzijde. met rozenwater,
het vuur benevens het schuim
veranderen in kamfer van Baroes,
de vuurmuilhonden
veranderen in muskusdieren en civetkatten,
het vlijmgras *soelawĕsi*
verandert in
Blad 28, keerzijde. welriekende pandanspitsen,
de heilige bliksemklappers
veranderen in kruidnagels en nootmuskaat,
met de bloesems daarvan aan denzelfden steel,
de Haakkrishond
verandert in het uitmuntende medicament
sriwawangi; de hellende vlonder
Blad 29, voorzijde. verandert in een gouden vlonder,
ingelegd met safieren;
de modder van de *balagadama*
verandert in veegsel;
de tegen elkaar botsende rotsen
veranderen in gouden deuren
met snijwerk
Blad 29, keerzijde. en afbeeldingen van draken versierd,

ti loehoer naga waloeja
ti handap naga paheumpas
di tĕngah naga pateungteung
na tĕgal sigĕniara
matĕk maän lĕboer roma
sahija ila-
Fol. 30, recto. -t satĕgal
matĕk maän sarwa pala
sakeheh ning wowon kabeh
sake ing patoengal [toenggal]
matĕk maän tatadjoeran
sahija wagoga — —
matĕk maan kĕkĕm-
Fol. 30, verso. bangngan
kĕmbang tjoetjoer kĕmbang mĕnoer
kĕmbang toedjoeng boenga wari
wera toempang wera latjar
mĕlati sĕkar oengdomman
sriganding sĕkar djajanti
moeroeb kĕmbang hoe-
Fol. 31, recto. roeng kadjoet
tjarentam sĕkar dewata
toempak dina magoeng balaj
anak ing poernawidjaja
— — lĕboer kanejaän
marapitkeun taman — —
paranti nejang kalang-

---

369. waloeja werd gelezen paboejar?
372. lĕmboer roemah.
373. sanghjang.
374. No. 423 heeft wowowan, lees wohwohan.
375. sakeh: patoenggal.
376. Is het nu weer geheel anders verknoeide: Sanghijang tĕgal sajodjana.
380. toendjoeng.— 381. lantjar.
382. dongdoman.
384. kandjoet.— 386. manggoeng.
388. Is corrupt; leboe – Zie voor de herstelling, regel 91—92.
389. Wellicht met djadi te beginnen.

aan den bovenkant van elkaar afgaande draken,
aan den onderkant naar elkaar toekomende draken,
in het midden elkaar omvattende draken;
het veld Gĕniara
verandert in een ruime huizing;
het heilige
Blad 30, voorzijde. veld *ilat*-gras
verandert in
— — — allerlei vruchten,
in allerhand vruchtsoorten,
ieder afzonderlijk te gebruiken
en te bezigen tot kultuurgewassen,
en het heilige veld van een *jodjana*
tot het [planten] van sierbloemen
Blad 30, keerzijde. als: *tjoetjoer*-bloemen, *mĕnoer*-bloemen,
toendjoeng-bloemen, *boengawari*,
wera toempang en *wera lantjar*,
mĕlati, *sĕkar dongdoman*,
srigading, *sĕkar djajanti*
Blad 31, voorzijde. schitterende en stralende
— — bloemen
tjarentam en *sĕkar dewata*;
gestapt op den geplaveiden hemel,
mijn zoon Poernawidjaja,
[gevlakt met den drek] van een vaars,
is die omsloten door lusthoven
om daarin schaduw te zoeken

---

368. Vertaald volgens de noot.

Fol. 31, verso. -kang
djadi lĕboer ngoeroeng djalan
— djalan kakoeroeng lĕboer
anak ing poernawidjaja
moelah mo kingkin prihatin
maka bakti maka pawitra
na rasa
Fol. 32, recto. raga moelia
ageus benteung digeuleuhan
da ageus bĕntjahna kawah
ajeuna mangka moelia
rĕgĕpna tjinta nirmala
jagja di sahjja manik
mala sahija soedah
Fol. 32, verso. maliga
dipadjar boga moelia
lamoen katimoe geusanna
kahannan saidji noe tĕmĕn-
sahoer noe sija maha [sahoer dewata oetama]
oetama [noesija mahapandita]
anak ing sahija atma
eta tikah kabeuheulaän
ba-
Fol. 33, recto. -sa [sija] di niskala
dinja geusan [na] beuheula

391. lĕmboer.
392. Als begin nja?
395. mangka; lees: pawitran.
397. anggeus. — 398. anggeus; bĕnjtjah.
401. jogja; sanghjang.
402. No. 423 heeft soeda; mala = malah?
405. Lees sidji.
406. Is corrupt, zie regel 246–247. 407. sanghjang.
408. tingkah.

Blad 31, keerzijde. zoo zijn de dorpen omgevend de wegen
geworden tot nederzettingen omgeven
door wegen.
Mijn zoon Poernawidjaja,
men zij volstrekt deernisvol en mede-
lijdend
en bewijze diensten en vriendschap
daar men gevoelt
Blad 32, voorzijde. het lichaam gelouterd
geëindigd hetgeen te voren bezoedelde
want verbroken is de hellepan,
leef thans rein,
betracht gemoedsreinheid
oprecht zijn zij in het heilige juweel
bovendien (?) van den reinen
Blad 32, keerzijde. troon (?)
gezegd wordend luister te bezitten.
indien wordt aangetroffen een oord
de verblijfplaats van een oprechte [?]
De opperste halfgod zeide:

zoon van den heiligen geest
zóó was het gedrag in het verre verleden
toen
Blad 33, voorz. waart gij in het onstoffelijke,
daarin was uw verblijf voorheen;

---

401. Hier is wel het lichaam bedoeld.
402. Als boven.

basa di djati ni lĕnjĕp
anak ing sanghija atma
maka njaho maneh [rampes]
da poegoeh na pigeusanneun
sahija moksah ugi-

Fol. 33, verso.

-raning
bwana dja hinja sabda djati
lamoenna palĕboerran da lĕnjĕp
da lĕnjepna panggeussan
hanteu bade toheunnana
da tĕbejna panggeusan
bajoe sakoe-

Fol. 34, recto.

-roengan geusan
badan ngahiras pamoentoe
ni handap geusanning atji
patiti mĕtjak sanghijang atma
diri tina pantjaganti
morat tina saringagĕp
awak ngapang

Fol. 34, verso.

kadi koembang
nandjak kana kasorgaän
kana tjinta maha bara
toeloej kana kalĕrĕsan
oenggah kana kamoeksahan
sadatang ka dinja toegal
na rasa enak ngini rasa

---

414. mangka; rampes bijgevoegd uit No. 423.
415. sanghijang; moksa.
417. Heeft een voet te veel.
418. Heeft twee voeten te veel.
419. Heeft een voet te weinig.— 421. Idem.
421. tembej.
425. Heeft twee voeten te veel.
426. pantjagati.
427. morot? sari ning anggap? of anggĕp?
428. Zie Inleiding blz. 368.
434. toenggal.
435. Heeft een voet te veel.

toen waart gij in het wezenlijke van het heldere,
zoon van den heiligen geest,
dat gij 't wete 't goed [zijnde]
want stellig zal u strekken tot
heilige verlossing [van u]
Blad 33, keerzijde. der
wereld want deze is de werkelijk zichtbare
indien er een lichaam (?) is dat het helder zij
want het heldere is het lichaam,
't is niet om het te wagen
want het begin van het tot verblijfplaats bestemde
is de levenskracht in één lichaam daarmede
Blad 34, voorzijde. bestemd om in het lichaam zijn intrek te nemen
onder de verblijfplaats der essens
— — — — — — — — —
het wezen komende uit de vijf lijdenstoestanden,
losgelaten uit de — — — — —
is van lichaam licht
Blad 34, keerzijde. gelijk een zwarte hommel
en stijgt op naar het hemelrijk,
naar tjinta-maha-bara,
vervolgens naar de plaats der waarachtigheid
en opwaarts tot het oord der verlossing,
daar aangekomen alleen
voelt zij zich aangenaam

---

414. Alles wat thans volgt is mij in hooge mate duister.
431. Houd ik voor een verbastering van *pandjitamala*, gewijd water.

Fol. 35, recto. ajeuna sanghijang atma
nagĕnan paradewata
da ngoekoehanna kasorgaän
njitoe laoet ngadang desa
ngararatjana bwana —
da sija dipoerbakeun —
koe sang jama ha [dipati]
oeroet sija gawe a-
Fol. 35, verso. la
djadjak jaji mala gĕlar
eta anggeus disorkeun —
diberejan pidajeuhhan
— ditoe dimalajoe —
djadi ratoe dewa goeroe
noe matak maka sangara
noe ngapapan paraboe-
Fol. 36, recto. ta
ratoe wisesa — — — —
boeta ratoe kanistaän
oetoen anak ing soemangeur
ta hidingan sahija atma
moen sija dekna hila —
moelah njoreja ka dinja
da ageus na atma —
oetama
Fol. 36, verso. di djati rasa
da poehoen sahija toegal

---

436. Een voet te veel.
439. ngandang.
440. ngararantjangna.
445. Lees: disorgakeun.
447. Hier is een uitlating.
450. nganggapan.
455. hilang. 456. njorejang. 459. toenggal

Blad 35, voorzijde. thans de geheiligde ziel
geschraagd door de godenschaar
want zij bevestigen de hemelen
doen zeeën ontstaan en palen landen af
en geven der wereld structuur.
want zij is tot werkelijkheid gebracht
door sang Jama
zijnde het overblijfsel der slechte
Blad 35, keerzijde. werken

— — — — — — — — — —

hierna gewordt haar den hemel
waarmede zij begiftigd wordt tot woonstad
waarvan vorst is Dewa Goeroe

— — — — — — — — — —

dewijl
die geacht wordt door al de boeta's
Blad 36, voorzijde.

de almachtige god,
de boeta is de vorst der ellende
kind, zoon van — — — — —
het niet ontzien van den heiligen geest
doet u verloren gaan
wend toch daarheen den blik niet
want reeds is de ziel tot
volmaking
Blad 36, keerzijde in het waarachtige des gevoels
want de oorsprong is de Eenige God,

ngaranna toegal atma —
di djati ning lĕnjĕp —
gasan atji sakoeroengan —
ngaranna atji dewata
magoeh herang dina bede-
Fol. 37, recto.
attan
pigeusanneun sija sorga
sĕmbahkeun paradewata
rasi eusining kasorgaän
dina goenoeng kahijangan
kadi sĕmbahheunanana
basa dek
Fol. 37, verso.
toheun noe lega atji
noe herang betan manik
tjaäng manah djaditija
ngaran rahhina sanghija
anak ing sanghija atma
koe sija hoesir ka dinja
da sija ngadajeuhhan inja
eta panga(attan)
Fol. 38, recto.
mitineung hinja
dja ageus tjoendoek ka poehoen
dja da ageus datang ka takal
dja ageus nĕpi ka djati

---

463. geusan.
470. lenggang.
471. No. 423 heeft voor betan manik, maja pamanik.
472. manan aditija.
473. raina sanghjang.— 474. sanghjang.
476. lees: dajeuhan.
477. panghaätan; zie aanvang 37 recto.
478. anggeus.— 479. anggeus; tangkal.— 480. anggeus.

genaamd de Eenige Ziel;
in het waarachtige van het heldere
is de plaats der essens des lichaams
genaamd goddelijke essens
Blad 37, voorzijde — — — — — — — —
zal hij in den hemel wijlen
en gehuldigd zijn door alle goden
en allen in den hemel toevend
op den godenberg
gelijk hetgeen dat gehuldigd is
toen
Blad 37, keerzijde. — — — — — — —
helderder dan saffier
helderder dan de zon
genaamd de jongere broeder des heiligen
zoon van den heiligen geest
door u worde daarheen geijld
want daar zult gij u een veste stichten
de plaats der genegenheid zal deze wezen
Blad 38, voorzijde. want reeds is zij gekomen tot het begin
genaderd tot den aanvang,
en heeft zij bereikt den oorsprong.

datang ka amboe ka ajah
ka noe moerba — — — —
sakanna aja wawoehngeu-
Fol. 38, verso. n
sakanna ti miawak djati
dewatta sahija adji —
pandita sinĕgoeh sahija
pangoemoem tja — — — —
da ahing mitjarek hinja
oeroet sija di
Fol. 39, finis. sakala
soegan hamo kaliassan
koe najwa ngarogga- [hala]
ngakalan kapada djalma || o ||

---

482. Ontbreken vier voeten.
483. sangkan; wawoeheun?; No. 423 heeft: wawoeh kaheut.
484. sangkan.
485. sanghijang.
488. Ontbreken vier voeten.
491. No. 423 heeft najoewah; ngarogahala.

is zij gegaan tot moeder en tot vader,
tot die oppermachtig is
de oorsprong van het elkaar kennen

Blad 38 keerzijde.

— — — — — — — — .
de priester
— — — — — — — — —
want ik zeg — — — — — —
uw spoor— — — — — — —
Blad 39, slot. wellicht is er geen einde
— — — — — beleedigen
en bedrog plegen jegens alle menschen.

BIJLAGEN

SANGKANDANG KARĔSIJAN, KROPAK 630.

Fol. 3, verso.

Poen, nihan sinanggoeh dasa pĕrbakti ngaranija:

1 anak bakti di bapa,
2 ewe bakti di laki,
3 hoeloen bakti di pantjadaän,
4 sisa bakti di goeroe,
5 orang tani bakti di dewata,
6 wadon bakti di mantri,
7 mantri bakti di noe nangganan,
8 noe nangganan bakti di mangkoeboemi,
9 mangkoeboemi bakti di ratoe,
10 ratoe bakti di dewata,

Fol. 4, recto.

11 dewata bakti di hijang.

Ja ta sinanggoeh dasa prĕbakti ngaranna.

Oorlof, dit is de toelichting tot hetgeen de tien huldebetooningen heet:

1 het kind bewijst onderdanigheid aan zijn vader,
2 de vrouw bewijst onderdanigheid aan haar man,
3 de slaaf bewijst onderdanigheid aan zijn heer,
4 de leerling bewijst onderdanigheid aan zijn meester,
5 de landman bewijst onderdanigheid aan den ambtenaar,
6 de ambtenaar bewijst onderdanigheid aan den *mantri*,
7 de *mantri* bewijst onderdanigheid aan die hem benoemt,
8 die hem benoemt bewijst onderdanigheid aan den rijksbestierder,
9 de rijksbestierder bewijst onderdanigheid aan den vorst,
10 de vorst bewijst onderdanigheid aan de halfgoden,
11 de halfgoden bewijzen onderdanigheid aan de goden.

Zoo is de toelichting tot het de tien huldeblijken genoemde.

---

3. pantjadaän, pantjadangan, ter wiens beschikking men is, heer.
4. sisa, lees: sisja.
5. dewata = wadwa ?
6. wadon = wadwa, ambtenaar.
8. noe nangganan, noe nanggahan, die iemand benoemt.

SANGHIJANG POESTAKA fol. 14. KROPAK 621.

Nihan sinanggoeh pantja kapataka ngaranija bijaktanija nihan doeka sangka ring boeta, doeka sangka ring dewata doeka sangka ring tribwana loka, doeka tribwana.

Doeka sangka ring boeta ma ngaranna: paeh disantok oraj, dipanah gĕlap, disanggoet boehaja, katinggang pangpoeng, dirontok maoeng, paeh di pĕrang, dihadang di poeoek, paeh ragrag, sakoëhning badjra dipĕrangan; ja doeka ring boeta ngaranija.

Doeka sangka ring dewata ma ngaranija: tadjam beuteung, sakit nirisan, rieut hoeloe, sakit mata, djaroengeun soembilangeun, boejan, mĕdoe, panas tiris; ja doeka sangka ring dewata ngaranija.

Doeka sangka ring sarira ma: petjak, bengo, sombeng, boeta, toeli, beang, roempoeng toegĕl; ja doeka sangka ring sarira ngaranija.

Doeka koenang tribwana ma noe sawatĕk kapataka di bwana.

Aldus is de verklaring van hetgeen de vijf vervloekingen heet, toegelicht in dezer voege, de plaag afkomstig van de boeta's, de plaag afkomstig van de goden, de plaag afkomstig van de tribwana loka (i. e.) de tribwana plaag.

De kwalen, welke hun oorsprong vinden in de boeta's, zijn genaamd: sterven aan een slangebeet, door den bliksem getroffen worden, een krokodil ten prooi vallen, door een dooden tak verpletterd worden, door een tijger gegrepen worden, sneuvelen in den krijg, — — — — dood vallen, getroffen worden door allerlei krijgstuig; zoo zijn de bezoekingen der boeta's geheeten.

De kwalen welke hun oorsprong nemen in de goden heeten: dysenterie, koude koorts, hoofdpijn, oogontsteking, ontijdige bevalling, idiotisme, buikzwelling, koortsachtigheid; zoo noemt men de bezoekingen der goden.

De kwalen die uit ons zelf voortkomen zijn: éénoogig zijn, een scheeven mond hebben, een hazenlip hebben,

blind, doof, stom? zijn, afbrokkelende en uitvallende tanden hebben; dus heeten de uit ons zelf voortkomende bezoekingen.

De bezoeking koenang tribwana is gelijksoortig met de vervloeking in de wereld.

Kawih panjaraman.

Het feit dat een versregel, in het eene ms. in het ongereede geraakt, hersteld kan worden door de lezing daarvan in een ander manuscript, is op zich zelf niet zoo belangrijk dat dit een uitweiding noodig maakt van den omvang als thans zal volgen.

In het onderhavige geval is deze dan ook alleen gewettigd, omdat het ontleend werd aan het oudste lyrische werk der Soedaneezen op 't oogenblik bekend; te weten: de Kawih panjaraman.

Het is een zedekundig geschrift, waarvan het Genootschap twee exemplaren bezit, beiden in lontarblad gegrift en genummerd 424, 425; het origineel werd opgesteld op den Goenoeng Koembang ter plaatse Mĕrĕga pajoeng.

De aanhef luidt:

Ini Kawih panjaraman
pikawiheun oebar keueung;
ngaranna Pangwĕrĕg Darma. . . . .

dat wil zeggen:

Dit is een lied van verboden zaken
om te zingen als middel tegen verveling;
de naam er van is Pangwĕrĕg Darma . . . .

anders gezegd: Drijver tot de Wet. Deze laatste blijkt te zijn een mixtum compositum van Oudsoendasche en Indische voorschriften.

Slechts eenmaal tot nog toe vond ik de Kawih panjaraman, zooals het stuk oudtijds kortweg schijnt geheeten te hebben, aangehaald, n. l. in Kropak 630, bekend als Sanghijang Siksakandang karĕsian [1]).

[1]) Zie ook mijn opstel: Raden Moending Laja di Koesoema, Tijdschr. v. Ind. T.-, L.- en Vk., dl. XLIX, (1906) blz. 18—19.

Daarin leest men aan het slot van folio 19 „dek njaho di sakeh ning kawih wong toha, kawih pandjang, kawih lalandjoean, *kawih panjaraman*, kawih sisindiran kawih pengpeledan, bongbong, enz. paragoena tanja.

Met andere woorden: wilt ge leeren kennen de hoeveelheid der zangen der voorvaderen als: de zang — — — — de zang der verboden zaken, het lied der verbloemde zegswijzen, het lied van de — — — — — — enz., vraag het den in alle deugden ervarene.

Gezegde Sanghijang Siksa karêsian werd afgeschreven in de 10de maand en beëindigd op Anggara manis, een datum die niets zegt helaas, wijl het jaartal ontbreekt.

Dit is wel jammer, aangezien het aan het slotblad voorafgaand folium meldt: „telas manibakeun sastra doeging tedja awasan hoewoes ring boelan katiga poen. Ini babanding poestaka nipoen nora tjatoer sagara woelan". Of wel: „geeindigd het doen nedervallen der letters met het eindigen der lichte helft van de derde maand. Deze is de kopie van het boek uit 1440", d. i. A. D. 1517—1518.

Wanneer wij nu ook wisten, in welk jaar de kopie vervaardigd is, dan gaf ons dit een nieuwen datum voor de verbreiding van den Islâm in de Preanger, daar Tji-rêbon daarvoor omstreeks 1518 het hoofd moest buigen.

Wat den titel van het geschrift betreft, deze heeft oorspronkelijk vermoedelijk geluid Sanghijang siksakanda karêsian d. i. Het heilige boek aangaande het wijzeschap. In den vorm, waarin het tot ons kwam, heet het echter Sanghijang Siksa kandang karêsian, dat een gansch andere beteekenis kreeg.

In de voornoemde Sanghijang Poestaka toch, welke als een commentaar te beschouwen is op de moeilijke uitdrukkingen in de godsdienstige werken uit dezelfde periode, wordt siksakandang o. a. verklaard, fol. 2, met sakoekoeliling salira, d. i. het lichaam (zichzelf) geheel omringen, zoodat men dan ongeveer krijgt: het heilige geschrift om zich volledig voor het wijzeschap te bekwamen.

Later hoop ik gelegenheid te hebben op voornoemde werken terug te komen.

De Wiṣṇu van Bĕlahan.

Bijschrift bij de foto

DOOR

Dr. N. J. KROM.

In het Oudheidkundig Verslag over het tweede kwartaal 1914 kan men het bericht vinden over het weer te voorschijn komen van het hoogst merkwaardige beeld van Wiṣṇu op Garuḍa in hoog relief, dat langen tijd te Trawas had gestaan. Het werd daar het eerst aangetroffen door Van Hoëvell in 1847, getuige een niet zeer correcte teekening in diens „Reis over Java" [1]). Meende deze schrijver, dat het beeld van Djalatoenda afkomstig was, later bleek uit de papieren van Wardenaar, dat het ten rechte te Bĕlahan, aan de Oostelijke helling van den Pĕnanggoengan, thuis hoorde [2]). Dr. Verbeek trof het stuk in 1888 te Trawas niet meer aan [3]), en zoo wordt het ook in 1909 nog als verloren gegaan opgegeven [4]). In laatstgenoemd jaar verscheen intusschen het Rapport der Oudheidkundige Commissie over 1907, waaruit men zien kon, dat het beeld toch weer wel te Trawas stond, zij het ook in deplorabelen toestand; de Heer Knebel vermeldt [5]), dat het beschadigd en met korstmos overdekt was en tot het midden van den Garuḍa in den grond gezakt. Thans is het weer in eere hersteld en maakt een der voornaamste schatten van het Museum te Modjokerto uit.

---

1) II (1851) p. 113.

2) Oudheden van Java (1891) p. 241 en 303.

3) ibidem p. 241.

4) Notulen Bat. Gen. 1909 p. 183.

5) p. 104 sq.

WIṢNU VAN BELAHAN.

Dat het beeld in opzet en uitvoering werkelijk tot de beste voortbrengselen der Hindu-Javaansche kunst behoort, bewijst de foto [1]. Deze geeft het stuk uitstekend weer en ontheft ons van de taak het te beschrijven, hetgeen trouwens reeds door den Heer Knebel t. a. p. geschied was. Liever willen wij enkele woorden wijden aan de bijzondere merkwaardigheid, die dit relief afgescheiden van zijn kunstwaarde bezit.

Het schijnt namelijk, dat wij hier met niets meer of minder te doen hebben, dan met een portretbeeld van koning Airlangga. De eer, die mogelijkheid het eerst geopperd te hebben, komt toe aan den Heer G. P. Rouffaer [2], welke verschillende argumenten aanvoerde, waarom hij de graf-badplaats te Bĕlahan aan Airlangga toeschreef (gelijk in het gelijksoortige Djalatoenda aan de andere zijde van den Pĕnanggoengan diens vader Udayana begraven was), en het daarvandaan afkomstige Wiṣṇurelief voor een afbeelding van dezen koning hield, den warmen Wiṣṇuiet die den garuḍa in zijn wapen voerde, den Rĕsi Gĕṇṭajoe der latere Javaansche volkslitteratuur.

Wij meenen deze onderstelling van den Heer Rouffaer, welke op zichzelf niets onwaarschijnlijks heeft, nog te kunnen bevestigen. Aan dezelfde Oostzijde van den Pĕnanggoengan, doch meer in de vlakte, lag in den Hindu-Javaanschen tijd Cunggrang, een plaatsje, dat te zoeken is nabij het tegenwoordige Soetji [3]. Het wordt vermeld in een oorkonde van 851 [4] en in den Nāgarakṛtāgama. Blijkens eerstgenoemde bron lag in de nabijheid een dharmmāçrama ing Pāwitra, en daar nu de Nāgarakṛtāgama verhaalt [5]) dat koning Hayam Wuruk na te Cunggrang stilgehouden

1) Opname van den Oudheidkundigen Dienst (door den Heer Leydie Melville).

2) Not. Bat. Gen. 1909 p. 183 sq.

3) Zie Epigraphische Aanteekeningen V, p. 239 van dit Tijdschrift.

4) Brandes, Oud-Javaansche Oorkonden (1913), p. 72 No. XLI.

5) Zang 58: 1.

te hebben, een hermitage, Pawitra genaamd [1]), op de helling van den berg bezocht, hooggelegen, want hij kon vanhier neerzien in de dalen, worden wij hier klaarblijkelijk verplaatst naar ongeveer de streken, waar thans Bĕlahan ligt. Dat is van belang, omdat de bewuste oorkonde nog een derde plaats in die omgeving noemt: de patapān ri Tīrtha, die dus eveneens niet ver van het tegenwoordige Bĕlahan verwijderd kan zijn geweest. En nu is het toch wel uitermate toevallig, dat juist Tīrtha de naam is van de plaats, waar, naar wij in een vorige studie op geheel andere gronden meenden te mogen onderstellen [2]), koning Airlangga is bijgezet.

Bewezen is de hypothese daarmee natuurlijk niet. Doch de zeer groote mogelijkheid bestaat toch, dat wij in dit beeld — dat in elk geval een portretbeeld is — de authentieke afbeelding weergekregen hebben van een der machtigste en beroemdste Javaansche koningen.

November 1914.

---

1) Pawitra vatten wij dus als eigennaam op (in de vertaling van Prof. Kern wordt het als „heilig" vertaald), mede op grond van Zang 78: 1, waar Pawitra eveneens als naam van een vrijsticht der brahmaansche heremieten opgegeven wordt.

2) Epigraphische Aanteekeningen III, in deel LV (1913) van dit Tijdschrift, p. 596—598. In verband met de vermelding van een bijzetting als Bhaṭāra Guru d. t. p. worde gewezen op het begin van den Pararaton, waar Ken Angrok zoowel van Wiṣṇu als van Baṭāra Guru een incarnatie heet. Overigens werden vorstelijke personen veelal in verschillende godenbeelden vereeuwigd.

NOTA betreffende het zelfbesturend landschap TANETTE.

DOOR

D. A. F. BRAUTIGAM.

Inleiding.

Waar over Tanette eene gedeeltelijk nog bruikbare nota van toelichting bestaat, behoorende bij het met de Leenvorstin gesloten politiek contract van 25 December 1898, goedgekeurd en bekrachtigd bij Gouvernements besluit ddo. 31 Maart 1899 No. 16, en eene voortreffelijke beschrijving van dat landschap in 1861 gegeven is door den toenmaligen Secretaris voor de Inlandsche zaken J. A. Bakkers [1]), welke beschrijving, ofschoon van ouden datum, toch nog zeer juist den toestand van het land weergeeft, daar heeft men gemeend te kunnen volstaan met de aanbieding van deze aanvullingsnota, welke een vervolg, tevens eene vervolediging, is van de bestaande nota, terwijl, waar noodig, zal worden gewezen op de in de laatstbedoelde nota voorkomende onjuistheden.

Bij de samenstelling dezer nota heeft de schrijver gebruik gemaakt o. m. van de hem door den gewezen Controleur van Barroe, O. M. Goedhart, en den gewezen Civiel Gezaghebber van Barroe, W. J. van Lakerveld, verstrekte gegevens [2]).

---

1) Opgenomen in het Tijdschrift voor Indische taal-, land-, en volkenkunde deel XII (vierde serie deel III) 1862, onder den titel „Tanette en Barroe, (Celebes)" en „Algemeene karakterschets van het Leenvorstendom Tanette", waarbij eene beschrijving der wegen in dat landschap.

2) De nota is bijgewerkt tot Juni 1913.

A. Grenzen, grootte en bevolking (Godsdienst en ethnografische bijzonderheden).

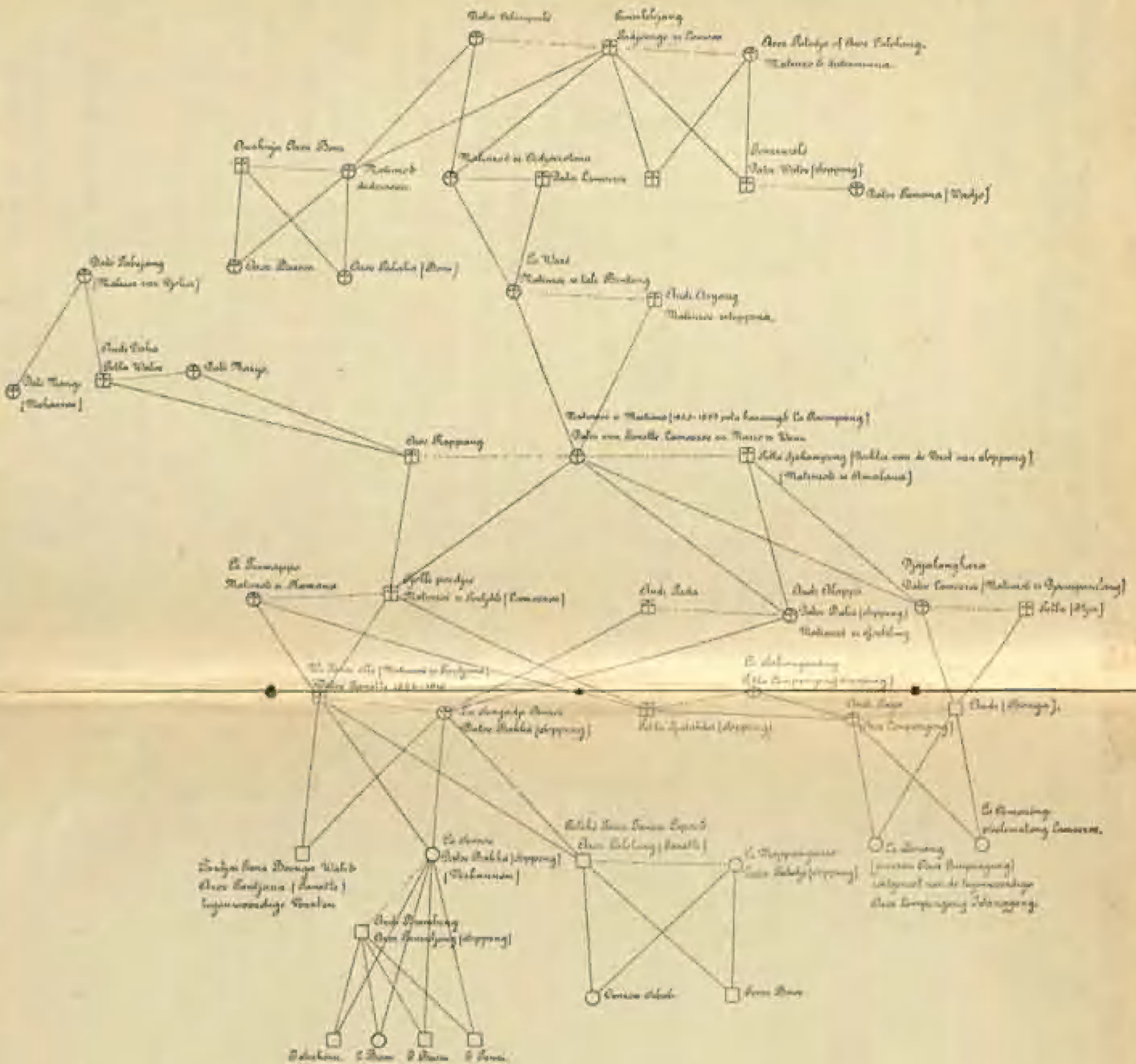
Het landschap Tanette (of beter Tanété, hetgeen in het Boegineesch heuvel of heuvelland beteekent), gelegen tusschen 4° 26' en 4° 46' Z. B. en 119° 33' en 119° 48' O. L. van Greenwich, beslaat eene oppervlakte van 55617 H. A. of 10,1 □ G. M. [1]), ongerekend het in 1907 door Lamoeroe aan Tanette afgestaan gebied van Ladjoanging, Amaroeng c. a., dat ongeveer $^1/_{10}$ deel van de oppervlakte van Tanette beslaat.

Tanette grenst ten Noorden aan het landschap Barroe (onderafdeeling Barroe, afdeeling Boni) en aan de districten Lalambata en Mario ri Wawo van het landschap (onderafdeeling) Soppeng (afdeeling Boni); ten Oosten aan genoemd district Mario ri Wawo en het district Lamoeroe van de onderafdeeling Boni (afdeeling Boni); ten Zuiden aan het bovengenoemd district Lamoeroe en aan de onderafdeeling Pangkadjene (afdeeling Makasser) en ten Westen aan laatstgenoemde onderafdeeling en aan de straat van Makasser.

De grenzen met het landschap Barroe zijn vastgesteld bij het vigeerend grenscontract van 26 Juni 1861 (goedgekeurd en bekrachtigd bij G. B. ddo. 13 October van dat jaar), nader omschreven in de nota van toelichting betreffende het zelfbesturend landschap Barroe ddo. 18 September 1910, behoorende bij de op 22 Augustus t.v. door het zelfbestuur afgelegde korte verklaring (goedgekeurd en bekrachtigd bij G. B. ddo. 27 December 1911 No. 40).

De grenzen met de districten Lalambata en Mario ri Wawo van het landschap Soppeng zijn in overeenstemming met de betrokken zelfbesturen vastgesteld als volgt: van Boeloe Loposo, de bergtop waar de grenzen der drie landschappen Soppeng, Barroe en Tanette samenkomen, in Zuid-

1) Tabel van de resultaten eener met behulp van den planimeter verrichte meting van den vlakken inhoud der Ned. bezittingen in Oost-Indië (Landsdrukkerij 1898). Volgens Bakkers bedraagt de oppervlakte van Tanette 218,94 □ paal (= 49718 H. A.).

Stamboom van de Vorsten van Tanette.

Verklaring.

- ○ Man.
- □ Vrouw.
- ——— Afstammings lijn.
- .... Lijn gehuwden.
- + Overleden.

Oostelijke richting het waterscheidingsgebergte volgende over de toppen Boeloe Oewae Toeroeng en Boeloe Doea, daarna in Zuidelijke richting tot Boeloe OengaE en eindelijk in Oostelijke richting tot Boeloe Bakarang, het punt van samenkomst van de grenzen der drie landschappen Mario ri Wawo (Soppeng), Lamoeroe (Boni) en Tanette.

De grenzen met het district Lamoeroe, onderafdeeling (landschap) Boni der afdeeling Boni, zijn laatstelijk geregeld in overeenstemming met de betrokken zelfbesturen door eene commissie, bestaande uit den Controleur van Barroe en den Civiel Gezaghebber van Boni onder voorzitterschap van den Assistent Resident van Boni, na een voorafgaand plaatselijk onderzoek, gehouden van 25 Mei tot 21 Juni 1907, waarbij werd vastgesteld dat bedoelde geheel natuurlijke grens zoude loopen van af de Boeloe Bakarang in het N. over de toppen Tjoppolele, Bontoalá, Roekoen Roekoen, Tjoppo Djampoeloe, Tjoppo Tantjoe, Lalatona en GantjingE naar het onbetwiste grenspunt: de passer MalakaE, van hieruit in Zuidelijke richting naar den bergtop TarataE, om daarna zich naar het Westen om te buigen over de bergtoppen Tonrong Karamboe en Mataoe² en ten slotte te volgen den loop der Balangbaroe-rivier tot daar, waar deze zich naar het Zuiden wendt.

De grenzen met het direct bestuurd Gouvernementsgebied zijn nog niet definitief vastgesteld. Bij de nadere vaststelling zou tevens kunnen worden overwogen de wenschelijkheid om het gebied van Lamoeroe, ten Noorden grenzende aan Tanette van af Tjoppo Tonrong Karamboe tot aan het punt, waar de Salo Balangbaroe naar het Zuiden ombuigt, en ten Zuiden grenzende aan het district Tjamba der onderafdeeling Maros, dat als een zak samenhangt met het overig Lamoeroe, van dit landschap af te scheiden en te voegen of bij Tanette of bij de onderafdeeling Maros.

Als de grens van Tanette met de onderafdeeling Pangkadjene wordt aangenomen de volgende: beginnende bij het punt, waar de zooeven genoemde Balangbaroe-rivier

naar het Zuiden zich wendt, loopt de grens verder Noordwaarts tot aan de Westelijke uitloopers van de Boeloe Bontotanga, buigt zich daarna om naar het Zuid-Westen, loopende langs den linkeroever van het Salo Mati tot aan het punt, waar deze rivier de Zuidelijke richting aanneemt; vervolgens loopt de grens naar het Noord-Westen tot Tjoppo Bontolappa, waar zij de Salo Lasitala, zijtak van de rivier van Laikang, ontmoet, om zich dan naar het N.O. te wenden, den linkeroever van Salo Lasitala volgende en over de toppen van de Boeloe's Malario, Boekoeloe en Bangoelengo tot aan Boeloe Madimpang; van daar loopt de grens weder naar het N. W. langs de Westelijke uitloopers van Boeloe Mareno over de toppen Oedjoeng Lakotjang, Boeloe MapakaE, Boeloe Serongang tot Boeloe Lationgäng, waar zij van richting verandert en naar het N. gaat over de toppen B. Lantiongäng, B. Tempaoewoe, en B. Tjapia, waar zij de S. Pantjana ontmoet en dan den linkeroever dezer rivier volgt, tot waar deze zich naar het N. ombuigt. Daarna loopt de grens hoofdzakelijk in Westelijke richting langs den linkeroever van de Salo Ampoenoea, tot waar dit riviertje zich naar het N. ombuigt en ten slotte van af dit punt in nagenoeg W. richting tot aan zee (Straat Makasser) even bezuiden Oedjoeng Batoe.

De inheemsche *bevolking* van Tanette, behoorende tot den Boegineeschen stam, onderscheidt zich in karaktertrekken, zeden en gewoonten, kleeding, wijze van wonen en taal niet of weinig van de overige Boegineezen. De taal, welke zij spreekt, wordt als het zuiverste Boegineesch beschouwd. Overigens moge worden verwezen naar het hoofdstuk over de „Boegineezen", voorkomende in deel I van de Encyclopaedie van Ned. Indië, en naar de meergenoemde beschrijving van Tanette door J. A. Bakkers.

Volgens dezen laatste zou de bevolkingssterkte in 1861, 13362 zielen hebben bedragen, terwijl volgens de laatste

registratie-gegevens (1912) het aantal geregistreerden thans 4556 mannen bedraagt.

Aannemende, dat het aantal zielen ongeveer vier maal dat der geregistreerden bedraagt, komt men tot eene bevolkingssterkte voor het landschap Tanette van rond 18000 zielen. Eene telling heeft nog niet plaats gehad.

De inheemsche bevolking belijdt den Mohamedaanschen godsdienst; slechts een klein gedeelte echter vervult getrouw zijne godsdienstplichten. Bij het overgroote deel, vooral in de bergkampongs, bepaalt het Mohamedaan zijn zich slechts tot het zich laten besnijden en het niet eten van varkensvleesch. Het vroegere heidensche geloof speelt in het volksleven nog een groote rol, terwijl vaak, waar de Boegineesche adat in strijd is met de ilmoe al fiq van den Islam, niet deze laatste, doch de adat wordt opgevolgd. Voor zoover is kunnen worden nagegaan wordt in het landschap geen bepaalde tareqât onderwezen.

Aan het hoofd van de geestelijkheid staat de poewa Kali, die wordt bijgestaan door imâms, katte's, bidala's en dodja's.

In Tanette houden nog Arabieren en Chineezen zonder bepaalde vergunning verblijf. Aan enkele Arabieren, die zich feitelijk reeds opgelost hebben in de inheemsche bevolking en zich uitsluitend met den landbouw bezig houden, zal vergunning worden verleend zich in het landschap te vestigen; aan de overige zal echter de onderafdeelingshoofdplaats van Barroe als verblijfplaats worden aangewezen, evenals aan de Chineezen, die hun middel van bestaan vonden in de sedert afgeschafte speelpacht.

B Bergen en rivieren (met opgave van de bevaarbaarheid), waterleidingen, wegen en bruggen.

Wat de algemeene aardrijkskundige beschrijving van het land betreft, terzake moge worden verwezen naar de algemeene karakterschets van Tanette door J. A. Bakkers, hiervoren bedoeld.

In aansluiting met de door Bakkers gegeven uitvoerige beschrijving der wegen in Tanette zij nog het volgende vermeld: Nagenoeg evenwijdig aan de kust is sedert een 6 Meter breede verharde rijweg aangelegd, die een deel vormt van den grooten postweg van Makasser naar Paré-Paré, beginnende bij de Zuid-grens met Segeri bij paal 55 en eindigende aan de Noordgrens met Barroe ongeveer 200 Meter ten Zuiden van paal 64 (gerekend van af Makasser). De weg gaat langs de kampong Boengin, waar over de rivier van Pantjana in 1911 eene ijzeren schroefpaalbrug van 55 Meter lengte is gebouwd, verder langs de kampoengs Laläbata en Padaëlo, waar de overgang der ± 80 Meter breede Lipoekasi-rivier thans nog door eene veerpont wordt bediend, en eindelijk langs de kampongs Pasadä en Garässi. Ongeveer op één paal afstands ten Noorden van de Z. grens is een zijweg aangelegd, loopende langs de kust nagenoeg evenwijdig aan den zooeven beschreven grooten postweg en gaande langs de kampongs Pantjana (verblijfplaats van de Vorstin), Aloepang, Antje, Poledjiwa, om bij Padaëlo zich weder te vereenigen met den hoofdweg.

Beide wegen zijn ook voor automobiel-verkeer geschikt. Behalve de reeds vermelde schroefpaalbrug over de Pantjana-rivier zijn reeds verscheidene kleine bruggen en duikers in den grooten postweg van permanenten aard, terwijl met de vervanging der kleine houten bruggetjes door gemetselde steenen duikers geregeld wordt voortgegaan. Hoogst waarschijnlijk zal reeds in 1913 uit eigen landschapsfondsen gebouwd kunnen worden eene permanente brug over de bovengenoemde Lipoekasi-rivier. Na gereedkoming van deze brug zal de groote postweg, voorzoover hij door Tanettegebied loopt, zonder eenig oponthoud berijdbaar zijn.

Ook aan de verbetering der binnenwegen is in de laatste jaren veel gedaan, zoodat thans de meeste passers per patéké's (vrachtpaarden) te bereiken zijn.

Landschapswoningen, behalve een schoollokaal, ruimte biedende voor 100 leerlingen, volgens het normaal project

eener Inl. Gouvernementsschool der tweede klasse, zijn er in Tanette niet. De te Pantjana staande gemeubileerde passangrahan is particulier eigendom van de Datoe.

C. Samenstelling van het Landschap met opgave der kampongs.

Omtrent de samenstelling van het landschap moge worden verwezen naar de nota van toelichting op het politiek contract van 1898 en naar de beschrijving van Tanette en Barroe door Bakkers. Behalve uit de landschappen *Patappa*, *Gattarang*, *Lompo ri tenga* en *Lompo ri Adja*, aan het hoofd waarvan districts- en onder-districts-(banoea-) hoofden staan (vide bijlage I dezer nota), bestaan (of beter bestond) Tanette nog uit de vijf palili's (vazalschappen) *Pantjana* (*Lompo ri Lau*), *Tjinăko*, *Lalolang*, *Pao Pao*, en *Lipoekasi* (met het eiland *Poetih Anging*). Het is op deze deelen van het landschap Tanette, waarop artikel 34 van het politiek contract van 1898 het oog heeft. Elke dezer onderhoorigheden had vroeger een Aroe (vorst), die zich tot den Datoe van Tanette verhield als leenman tot leenheer, jegens dezen laatste tot bepaalde diensten verplicht was, doch overigens heer en meester in eigen gebied. De overleden Leenvorstin Wé Tănri Ollé met hare bekende autocratische neigingen kon evenwel die zoogenaamde palili's slechts noode verdragen, met het gevolg dat zij, waar de kans schoon was, het gezag in die landschappen grootendeels of geheel aan zich trok. Reeds in het begin van 1857, derhalve nog geen twee jaren na het optreden van Wé Tănri Ollé als Datoe van Tanette in de plaats van haren grootvader La Roempang, MatinroE ri Moetiara, wist zij te bewerken dat hare moeder Tjollie PoedjiE, die Aroe was van Pantjana, naar Makasser werd opgeroepen en aldaar op Gouvernements kosten gehuisvest. In het zelfde jaar werd La Tjombong Ambona La Batjo, onechte zoon van La Roempang, van het vazalschap Tjinăko vervallen verklaard, omdat hij, met het bestuur van zijne nicht niet ingenomen, haar niet als

vorstin wilde erkennen. Beide palili's kwamen daardoor onder het directe bestuur van de Leenvorstin.

Tal van jaren daarna bekleedde zij hare oudste dochter, Pantjai Tana Boenga WaliE (de tegenwoordige zelfbestuurster) met de waardigheid van Aroe van Pantjana.

Deze heeft evenwel gedurende het leven van hare moeder slechts in naam gezag uitgeoefend. Vazal, in den waren zin van het woord, is zij echter nimmer geweest, evenmin apanagehoudster, want andere inkomsten dan die uit de ornamentsvelden genoot zij niet; de te Pantjana geheven in- en uitvoerrechten bleven geheel ten voordeele van de Leenvorstin, evenzoo de opbrengst van de passer aldaar en van de vertieningsbelasting. De Aroe van Pantjana was derhalve niet meer dan hoofd van het district, dat slechts de bevelen van de Zelfbestuurster had op te volgen. Zoodanig was ook de positie van de Aroe's van Lalolang en Pao-Pao, waardigheden, waarmede de overleden Leenvorstin hare beide andere dochters I Patekä Tana en I Hawang bekleedde. Laatstgenoemde is reeds lang geleden overleden, een vervanger werd niet aangesteld en Pao-Pao onder het directe bestuur van de Datoe gebracht, gelijk reeds in 1857 geschied was met Tjinäko.

Lalolang echter heeft nog steeds zijn Aroe. In 1826 werd dit vasalschap aan een Bonischen prins toegewezen als tegenwicht voor den toenmaligen ons slecht gezinden Radja van Tanette, La Pataoe. In 1865 verliet de Aroe van Lalolang vrijwillig zijn landschap en werd dat vasalschap daarna beschouwd als te zijn opgeheven, tot dat ruim dertig jaren later de aanstelling van I Patekä Tana tot Aroe van Lalolang volgde. Zij bekleedt thans nog die waardigheid. Als zoodanig geniet zij slechts inkomsten uit de haar toegewezen ambtsvelden. Apanagehoudster is zij derhalve niet, evenmin als vroeger de Aroe van Pantjana.

Lipoekasi wordt thans slechts bestuurd door een banoeahoofd, met den titel van Poeanlolo Doewadjäng, van wien weinig invloed uitgaat. Vroeger heeft Lipoekasi steeds een

Aroe gehad; de laatste overleed in 1898, en daarna werd het vasalschap bij Tanette ingelijfd. Een paar jaren later gaf de Leenvorstin Lipoekasi als apanage aan haren eenigen zoon, den in 1909 naar Medan verbannen La Tänri Sassoe, Datoe Bakka; deze genoot de opbrengst van de passers en van de vertieningsbelasting van het landschap en was derhalve apanagehouder in den waren zin van het woord. Ofschoon hij ook gezag uitoefende als Aroe, was hij echter in naam geen Aroe van Lipoekasi. Na zijne verbanning verviel het apanage weder aan de Leenvorstin en trok deze er de inkomsten van.

In overeenstemming met de tegenwoordige Datoe en de hadat zal het landschap Tanette thans verdeeld worden in twee districten, t. w. *Tanette*, verdeeld in verschillende onderdistricten onder direct toezicht van de Datoe zelve en *Gattarang*, onder een districtshoofd met den titel van Aroe.

Voor de opgave van kampongs, districts- en onderdistrictsgewijze gegroepeerd, vide de opgave bijlage I dezer nota [1]).

D. Grondgesteldheid.

Hieromtrent wordt verwezen naar de uitvoerige beschrijving door Bakkers gegeven in zijn Algemeene karakterschets van het leenvorstendom Tanette en in zijne beschrijving der wegen in dat landschap.

Vergelijk ook vooral, wat het kustgebied en de strandbosschen betreft, het voorkomende onder § B. in de nota van toelichting betreffende het zelfbesturend landschap Barroe [2]) ddo. 8 September 1910 van den gewezen Controleur van Barroe O. M. Goedhart, behoorende bij de door dat

1) De door Bakkers in zijn „Statistiek van Tanette" (bijlage Lr. A van zijne beschrijving van Tanette) aangegeven districtsgewijze indeeling der kampongs is niet geheel juist. Vele der door Bakkers genoemde kampongs (gehuchten) komen niet meer voor; die nederzettingen zijn sedert bij naburige kampongs gevoegd dan wel ontruimd.

2) Opgenomen in dit tijdschrift, deel LV, aflevering 4, 5, en 6 pag. 557 e. v.

landschap afgelegde korte verklaring (Gouvernements besluit ddo. 27 December 1911 No. 40).

Na de in de nota van toelichting op het contract van 1898 genoemde mijnbouwkundige opsporingen zijn, v. z. v. bekend, nog geen nadere geologische onderzoekingen verricht. Behalve steenkolen, die van inferieure kwaliteit blijken te zijn, is het niet onmogelijk dat petroleum voorkomt in de nabijheid van de grens met Soppeng bij Bonto Soea. Warme bronnen worden aangetroffen aan de Lipoekasi-rivier nabij de samenvloeiing van de Salo's Ralla en Watoe-Watoe.

Het landschap Tanette is bij G. B. ddo. 1 September 1912 No. 7 gereserveerd voor opsporingen van Gouvernementswege, als bedoeld in artikel 5a der Indische mijnwet.

E. Nijverheid, landbouw, veeteelt, jacht en visscherij, handel en scheepvaart.

Nijverheid. Met verwijzing overigens naar de beschrijving van Bakkers moge terzake nog het volgende dienen:

De nijverheid is nog van weinig beteekenis; men treft onder de bevolking aan enkele goud- en zilversmeden, ijzersmeden en timmerlieden; de scheepsbouw bepaalt zich tot het vervaardigen van eenvoudige riviervaartuigen (lepa² en sampans).

De weefkunst wordt als tak van huisvlijt beoefend door vrouwen. Uitvoer van sarongs heeft niet plaats, evenmin van vlechtwerk van bamboe, rottan en lontar (ta) bladeren; in het vlechten van manden en matten is men zeer bedreven.

In het gebergte vindt de bevolking een goed middel van bestaan in de bereiding van arén (inroe) suiker, waarvan een belangrijk gedeelte wordt uitgevoerd.

Landbouw. De klappercultuur, die maar weinig aansporing van bestuurswege noodig heeft, wordt steeds uitgebreid, terwijl de tabak- en rijstcultures na de voorgenomen afschaffing van de nu nog ingevolge het oude contract op die cultures drukkende belastingen, ongetwijfeld eene belang-

rijke uitbreiding zullen ondergaan, ook in verband met den terugkeer gaandeweg van vroeger onder den druk van vorstelijke willekeur uitgeweken inwoners.

Teneinde eenig denkbeeld te geven van de uitgestrektheid der bebouwde en onbebouwde gronden en de belangrijkheid van den landbouw heeft men de opgave (bijlage II) bijgevoegd.

Productie-cijfers kunnen nog niet worden opgegeven.

Landbouw van Europeanen en Vreemde Oosterlingen.

Aan één Europeaan werd in 1910 een stukje land van ± 28 bouw in Tjinăko in landbouw-concessie afgestaan. De concessiehouder bepaalt zich tot de klappercultuur en bezit thans een aanplant van ± 5000 boomen.

Enkele Arabieren bezitten kleine klapperaanplantingen en sawahs, welke geheel op de inlandsche wijze worden beplant.

Bosschen en boschproducten. In het gebergte van Tanette wordt veel en uitstekend timmerhout aangetroffen; de afvoer naar de kust levert echter groote bezwaren op, vooral de uitsleep van het hout van de steile berghellingen en haast ontoegankelijke bergsleuven naar de grootere rivieren.

Waardevolle houtsoorten zijn Ipi (Afzelia bijuga), biti (Vitex cofassus), tjenrana (Pterocarpus indicus), laoting (Lagerstroemia) en het Adjoe amară, een soort wit gevlamd ebbenhout (alleen in kleine afmetingen). Uitvoer van hout heeft weinig plaats, evenmin van boschproducten, waarvan alleen de verzameling van rottan (boeg. raokăng) en de in het wild groeiende kemiri (boeg. pălăng) van eenige beteekenis is.

Met ingang van 1 Januari 1913 wordt eene belasting op den uitvoer van boschproducten ingevoerd overeenkomstig de regelen, vastgesteld door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur.

Een voorstel is gedaan om eene regeling vast te stellen tot tegengang van de uitroeiing der in de bosschen voorkomende nuttige houtsoorten (geldig voor de geheele afdeeling Boni).

Aan *veeteelt* wordt weinig gedaan; het vee wordt nagenoeg geheel aan zijn lot overgelaten. Betrouwbare cijfers betreffende den veestapel kunnen nog niet worden gegeven. Volgens globale opname zijn er ongeveer 2600 karbouwen en 300 paarden.

Jacht en visscherij. De jacht, en speciaal op herten, wordt uitsluitend als vermaak beoefend.

De visscherij is van meer belang en voornamelijk de zeevisscherij, ook die in de zee-vischvijvers en zoutwatermoerassen aan de kust (grootendeels ornamentsvijvers van de vorstelijke familie). De uitvoer van gedroogde zeevisch — bijna uitsluitend naar de binnenlanden (Soppeng en Lamoeroe) — is vrij belangrijk; hetgeen naar Makasser wordt uitgevoerd, ook aan tripang en lolo-schelpen, is van weinig beteekenis.

Handel en Scheepvaart. De handel bepaalt zich tot eenigen uitvoer meest van rijst, padi, bruine suiker, copra, gezouten visch, een weinig kemiri, tabak, karbouwenhuiden; voorts z.g. passerhandel. Ingevoerd worden zout, garens, lijnwaden, manufacturen en kramerijen. De invoer van zout geschiedt, evenals die van kramerijen, meest over zee; deze artikelen worden aangebracht van Makassar of (zout) rechtstreeks van Tello, Djeneponto of Takalar. De overige artikelen, zooals rijst, sirih, tabak, en vooral bruine suiker, komen meest per patéké (vrachtpaard) of koelie van Lamoeroe (Boni) en Soppeng.

Deze producten worden op de passers verder verhandeld en gaan dan, vermeerderd met het aandeel van Tanette zelf, per vrachtpaard verder naar de passers te Pangkadjéné, Segeri, Soempang BinangaE (Barroe) en Takalasi (Soppeng ri adja) en ook wel eens naar Paré-Paré. Tanette zelf levert alleen in beduidende hoeveelheid rijst en tabak; de kwaliteit van het laatste product is beter dan de Soppengsche, doch niet zoo goed als de bekende Bonische (Oelawâng) tabak.

Volgens van Bestuurswege verzamelde gegevens omtrent den uitvoer, welke cijfers echter niet voldoende betrouwbaar

zijn, omdat geen recherche-personeel voor de contrôle op den in- en uitvoer in de onderafdeeling Barroe bescheiden is [1]), bedroeg de uitvoer gedurende de jaren 1909, 1910 en 1911 respectievelijk *f* 230.000, *f* 203.000 en *f* 160.000, waarvan ruim $^1/_3$ voor Tanette. Omtrent den uitvoer kunnen geen cijfers worden opgegeven. Aan manufacturen, kramerijen en zout wordt voor ongeveer *f* 20.000 's jaars ingevoerd. Padi en rijst worden uitgevoerd naar Makasser, doch ook naar de Spermundes en naar Mandar en Mamoedjoe. Sirih, tabak, suiker en eenige copra worden meest langs de kustplaatsen naar het Noorden en Zuiden ter passer gebracht. De copra gaat voor een deel ook rechtstreeks naar Makasser van uit Lipoekasi. Katoentjes, kramerijen en manufacturen worden ook voor een groot deel ingevoerd door Mandarsche prauwen, die de verschillende kustplaatsen daartoe aandoen.

De handel van Europeanen en vreemde Oosterlingen is van te weinig beteekenis om daarvan afzonderlijk gewag te maken; de kleine landbouwonderneming Tjinăko en een paar Arabieren leveren onbeduidende hoeveelheden copra aan de markt te Makasser.

De binnenlandsche handel en het passerverkeer in Tanette zijn, vergeleken bij die in de overige landschappen der afdeeling Boni, van weinig beteekenis; een gevolg van de omstandigheid, dat de drukkende belastingen op allerlei handelsartikelen (z. g. passerrechten) en het zoutmonopolie in genoemde landschappen dadelijk na onze meer directe inmenging met de zaken dier zelfbesturen werden afgeschaft, terwijl die in Tanette zijn blijven bestaan. Hieraan zal echter na de bekrachtiging der afgelegde korte verklaring eveneens een einde kunnen worden gemaakt.

Communicatiemiddelen. Tanette's kustkampongs zijn van uit zee en voor vaartuigen met veel diepgang, moeilijk te

---

1) Sedert is een Inlandsch recherche-beambte te Soempang Binangaĕ geplaatst.

naderen door de vele riffen en zandbanken en de zachtglooiende kust, die zelfs aan prauwen vele bezwaren biedt.

De prauwvaart (meest kleinere zeeprauwen: palari's en padjala's) is echter zeer levendig; vooral op kampong Lipoekasi, waar zelfs groote Mandarsche prauwen bij hoog water kunnen binnenvallen en een kwart uur gaans de Lipoekasi rivier kunnen opvaren.

De uitvoer is niet groot genoeg voor de stoomers van de K. P. Maatschappij om een of meer kustplaatsen aan te doen; een enkele maal komt een kleine stoomboot of motorboot van Makassaarsche handelaren om padi of rijst in te laden.

De communicatie over land is veel beter: doet eene prauw een tot drie dagen over de reis naar Makasser (ruim 56 paal van Pantjana gelegen) afhangend van de moessons, Makasser is daarentegen per voertuig gemakkelijk in 8 à 9 uur en per automobiel in twee uren te bereiken. Pantjana zal voorts weldra aan het algemeene telefoonnet aangesloten worden.

Voor goederenvervoer zijn steeds koelies te verkrijgen, terwijl de vrachtpaardenrijkdom wel is waar gering is (ongeveer 30 dieren), doch zonder veel bezwaar zijn steeds voldoende vrachtpaarden te verkrijgen uit het naburige Mario ri Wawo (Soppeng).

F. Bestuur van het Landschap, zijne samenstelling en geschiedenis, inkomsten der hoofden, landschapskas, politie en Justitie en Onderwijs.

Bestuur (Europeesch). Het leenvorstendom Tanette, na eerst korten tijd onder het bestuurstoezicht te hebben gestaan van den Controleur van Pangkadjéné, werd bij Gouvernementsbesluit ddo. 2 Februari 1907 No. 4 met de landschappen Barroe en Soppeng ri adja vereenigd tot eene afdeeling onder den naam Barroe, welke afdeeling bij

Gouvernementsbesluit ddo. 3 September 1908 No. 28 als zoodanig werd opgeheven en als eene onderafdeeling gevoegd bij het ressort van den Assistent-Resident van Boni en bestuurd door eenen Controleur of Civiel Gezaghebber met standplaats Soempang BinangaE (Barroe).

Aan dien bestuurder werden bij laatstgemeld besluit tevens het noodige personeel en een groep gewapende politie-dienaren onder een amb. Instructeur toegevoegd. Deze organisatie is ongewijzigd gehandhaafd bij Staatsblad 1911 No. 605.

Inlandsch Bestuur. Tanette wordt bestuurd door een vorst (vorstin) met den titel van Datoe, bijgestaan door een Hadat bestaande uit drie leden, t. w. den *Pabitjara Matowa*, den *Pabitjara Malolo* en den *Poeang lolo Oedjoeng.*

Uit de omstandigheid dat het laatste politiek contract van 1898 behalve door genoemde drie hadatsleden ook mede onderteekend werd door tien z. g. landsgrooten, die in den aanhef van het contract ook „hadatsleden" worden genoemd, zou men afleiden dat die overige tien hoofden inderdaad tot de hadat van Tanette behooren, hetgeen echter niet juist is. Van bedoelde tien mede-onderteekenaars van het contract is Aroe Gattarang hoofd van het landschap (district) Gattarang en als zoodanig geen hadatslid; zijn de Aroe's Kadieng, Alăkală Ralla en Paloeda volgens de landsinstellingen niets anders dan voornaamste kamponghoofden (z. g. banoeahoofden) van de tot het district Tanette behoorende landschappen (onderdistricten) Lampo ri Tenga, Lompo ri adja en Patappa en als zoodanig belast met het overbrengen van bevelen van het zelfbestuur aan hunne medekamponghoofden in die streken; de Poeang lolo Garassie, Aroe Mareto, Aroe Salamoni en Matoa Pao zijn niets meer dan kapala's kampong, terwijl La Matoreang Daeng Pasaso, wiens handteekening ook al onder het contract prijkt, een vertrouweling van de vorige Leenvorstin was, den titel dragende van pangoeloe lompo, als hoedanig hij echter geen lid was van de Hadat, doch als onderaanvoerder in den krijg te beschouwen was; hij werd in 1908 wegens onbetrouwbaarheid

ontslagen en een vervanger werd door de Datoe niet aangesteld, omdat de betrekking als overbodig werd beschouwd.

Omtrent de organisatie van het Inlandsch Bestuur moge overigens verwezen worden naar de beschrijving van Bakkers en naar bijlage I dezer nota.

De landschaps- of onderdistrictshoofden dragen den titel van Aroe, terwijl de kamponghoofden verschillende titels voeren als: Gālla, Matoa, Matjoa, Poeanglolo, Aroe, Anronggoeroe en Djănang.

Inkomsten der hoofden. De hoofden hebben geen andere inkomsten dan de opbrengst der aan hunne betrekking verbonden ornamentsvelden en wat de kamponghoofden betreft nog 8 % collecteloon van de Sima Assaparang Atoeang (belasting op het bedrijf en de inkomsten).

De drie bovengenoemde hadatsleden genieten eveneens geene andere inkomsten dan die uit hunne ambtsvelden, zoomede hun aandeel in de bij Gouvernementsbesluit ddo. 19 Juni 1906 No. 4 toegekende schadeloosstelling voor de overname door het Gouvernement der tol- en scheepvaartrechten, welk aandeel voor de gezamenlijke hadatsleden slechts *f* 500.— 's jaars bedraagt.

De Datoe (Vorstin) geniet de jaarlijksche inkomsten, welke haar toekomen volgens het contract van 1898 (zie de nota van toelichting van dat contract onder het hoofdstuk Regeering) t. w.:

1e. aandeel schadeloosstelling tolrechten (waarvan $^1/_3$ ten bate van de landschapskas, $^1/_3$ voor de vorstin en $^1/_3$ voor de 3 hadatsleden [1]).	*f* 500.—
Transporteere	*f* 500.—

1) Blijkens eene op 1 Januari 1918 door de zelfbestuurster en leden van het zelfbestuur van Tanette geteekende verklaring heeft het zelfbestuur er in toegestemd dat alle geldelijke schadeloosstellingen voor de overname van vroegere rechten door het Gouvernement, waarop het recht heeft en nog recht zal krijgen, steeds in hun geheel in de onderafdeelingskas van Barroe worden gestort, en het zelfbestuur bedoelde schadeloosstellingen voortaan in den vorm van bezoldiging uit genoemde kas zal genieten.

Transport	*f* 500.—
Schadeloosstelling voor overdracht opiummonopolie (G. B. 12 Februari 1907 No. 14).	„ 2000.—
Opbrengst pacht dobbelspelen [1].	„ 1200.—
Opbrengst padi-vertieningsbelasting, volgens opgave en boeken van de Datoe bedragende: in 1910 *f* 9928.90; in 1911 *f* 10816.75; gemiddeld [2].	„ 10000.—
Passerrechten (w. o. de Soesoeng-pateke belasting p/d vracht van pikoelpaarden, die behalve te Mare-Mare aan de grens van Segiri niet meer op de grenzen van het landschap, maar wel op de passers geheven wordt [3]).	„ 1500.—
Passerrechten op de tabak [3]).	± „ 500.—
Zoutmonopolie [3]).	± „ 100.—
	f 25800.—

2e. Ornamentsbezit van de Datoe:

Jaarlijksche opbrengst sawah's	± *f* 10000.—
„ „ klapperaanplantingen.	± „ 5000.—
Jaarlijksche opbrengst 40 groote vischvijvers aan de kust.	± „ 4000.—
	± *f* 19000.—

(volgens opgaven van de zelfbestuurster).

In verband met de aflegging der korte verklaring door het

1) Deze dobbelpacht is sedert door de Datoe afgeschaft.

2) Het ligt in de bedoeling om deze belasting na bekrachtiging der korte verklaring niet meer te doen heffen, omdat zij te zwaar op de bevolking drukt en naast de Sima Assaparang Atoewong niet kan blijven bestaan.

3) Deze passerrechten zijn sedert door de Datoe afgeschaft, zoo ook het zoutmonopolie.

zelfbestuur van Tanette wordt de gelegenheid geopend om de thans nog door het zelfbestuur geheven wordende ongewenschte belastingen en heffingen als de padi-vertiening, de soesoeng passar, soesoeng pateke en het zoutmonopolie af te schaffen, waardoor de opbrengst der Sima assaparang niet onbelangrijk zal stijgen en de bevolking van Tanette in gelijke omstandigheden zal komen als die der andere zelfbesturende landschappen, terwijl aan de zelfbestuurster en de leden van de Hadat, met behoud van de inkomsten voortspruitende uit hun ornamentsbezit, eene passende bezoldiging uit de landschapskas zal moeten worden toegekend [1]).

Landschapskas. Ingevolge besprekingen gevoerd met de sedert overleden Leenvorstin Wé Tâuri Ollé werd in 1907 besloten tot de oprichting van een landschapskas voor Tanette, welke overeenkomstig de thans gedane voorstellen eerlang zal vereenigd worden met de bestaande onderafdeelingskas voor de twee overige zelfbesturende landschappen der onderafdeeling Barroe tot één kas, beheerd volgens de regelen, vastgesteld bij besluit van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden ddo. 7 Augustus 1909 No. 3540/C. [2]).

De inkomsten van de landschapskas van Tanette bestaan uit:

a. De opbrengst van de met ingang 1 Januari 1908 ingevoerde Sima assaparang Atoewong (inkomsten-, tevens bedrijfsbelasting) gemiddeld *f* 9350.— 's jaars.

---

1) Sedert 1 Januari 1913 ontvangt het Zelfbestuur van Tanette de volgende bezoldiging uit de onderafdeelingskas van Barroe t.w.

De zelfbestuurster	f. 4800.—	's jaars
De Pabitjara Matoa	„ 480.—	„
De Pabitjara Malolo	„ 360.—	„
De Poranglolo Oedjoeng	„ 360.—	„

allen met behoud van de inkomsten, voortspruitende uit hun ornamentsbezit, terwijl ook aan het districtshoofd (Aroe) van Gatarang eene bezoldiging van f. 600.- 's jaars is toegekend.

2) Die vereeniging is sedert 1 Januari 1913 tot stand gebracht ingevolge besluit Gouverneur C. en O. ddo 28 December 1912 No. 7427/136.

(deze belasting zal zooals hierboven is aangeteekend na afschaffing der volgens het contract van 1898 bestaande belastingen en heffingen niet onbelangrijk stijgen, en zeker *f* 15000 opbrengen).

b. Aandeel in de schadeloosstelling voor overname tolrechten door het Gouvernement (G. B. ddo. 19 Juni 1906 No. 4), bedragende *f* 500.—

c. Andere kleinere inkomsten (gerechtelijke boeten, aandeel in de huurpenningen voor de te Soempang BinangaE (Barroe) met steun van de landschapskas van Tanette opgerichte landschapsgebouwen) *f* 210.—

In 1912 werden de totaal inkomsten geraamd op *f* 13230, waaronder echter een bedrag van *f* 4000.— wegens Tanette's aandeel in den overnameprijs van de Controleurs-woning te Soempang BinangaE door het Gouvernement.

De uitgaven bestaan in de gedeeltelijke restitutie van de uitgaven, door het Gouvernement gedaan in het rechtstreeksch belang van het landschap, en de uitgaven voor tractementen van landschapsbeambten, en Tanette's aandeel in de voeding aan gevangenen en de verlichting der gevangenis te Soempang BinangaE, in uitgaven in het belang van het Inlandsch Onderwijs, van de volksgezondheid, ten behoeve van werken van algemeen nut, enz.

De totaal uitgaven bedragen in 1910 en 1911 respectievelijk *f* 11290,68 en *f* 12066.10, terwijl die voor 1912 geraamd zijn op *f* 19604.—, waarvan een bedrag van *f* 9238 te restitueeren door het Gouvernement voor de kosten van de verbetering der bijgebouwen van de overgenomen Controleurswoning en van het kantoor van dien bestuursambtenaar.

Geschiedenis. Hieromtrent moge verwezen worden naar de geschiedenis van Tanette, beschreven in de reeds genoemde nota behoorende bij het politiek contract van 1898 [1]),

1) Vergelijk omtrent het ontstaan van het rijk Tanette ook het terzake voorkomende in de Boegineesche Chrestomatie, deel II, van Dr. B. F. Matthes.

waaraan voor wat betreft de jaren na de sluiting van bedoeld contract het volgende wordt toegevoegd:

In hetzelfde jaar 1898 huwde de tweede dochter van de Vorstin I Patekā Tana Tonra Lipoee met La Mappanganro, Datoe Patodjo (Soppeng), uit welk huwelijk twee kinderen zijn geboren, Oenroe Sibali en Taure Baoe [1].

De Leenvorstin Wé Tānri Ollé, die den 9en October 1910 in den ouderdom van ruim 90 jaar overleed, wier trouw aan het Ned. Indisch Gouvernement en innige verknochtheid aan ons Vorstenhuis van algemeene bekendheid zijn, heeft steeds zoo goed mogelijk aan hare contractueele verplichtingen voldaan, niet alleen, doch zij heeft gedurende de vijf laatste jaren van haar bestuur ook krachtig medegewerkt tot de invoering van verschillende maatregelen en regelingen in verband met de veranderde tijdsomstandigheden. Zoo voerde zij in haar gewest de registratie der mannelijke bevolking in en richtte eene landschapskas op, ten behoeve waarvan hare onderdanen verplicht werden tot de betaling eener ook in de overige zelfbesturende landschappen van Celebes geldende belasting (de Sima assaparang Atoewong); voorts stelde zij eene heerendienst-regeling vast, verbood aan hare onderdanen zich zonder wapenpas in het openbaar gewapend te vertoonen, en gaf zich zeer veel moeite het wegennet en de bruggen in haar ressort te doen verbeteren.

Tijdens de onlusten te Paré-Paré in 1905 steunde de Leenvorstin onze troepen door transporten met levensmiddelen, het verzorgen en doorzenden van de post, het leveren van koelies e. d., wat vooral voor de te Paré-Paré gelegerde troepen van veel waarde was. Tot belooning hiervoor ontving Wé Tānri Ollé het Commandeurskruis der orde van

1) Beide kinderen, sedert de oprichting (1908) leerlingen van de Inl. landschapsschool te Pantjana, komen mede in aanmerking voor de troonsopvolging bij overlijden van de tegenwoordige Datoe, die reeds vrij bejaard is en wel ongehuwd zal blijven.

Oranje Nassau, terwijl haar zoon Datoe Bakkā, schoonzoon Datoe Patadjo en een ondergeschikt hoofd (Aroe Kadieng) den ster voor trouw en verdienste ontvingen.

In hetzelfde jaar (1907) droeg de Vorstin tegen eene schadeloosstelling het opiummonopolie aan het Gouvernement over (Gouvernementsbesluit ddo. 12 Februari 1907 No. 14), gelijk reeds te voren geschied was met de In- en Uitvoerrechten (G. B. ddo. 19 Juni 1906 no. 4). In het jaar 1909 werd haar eenige zoon La Sāssoe, Datoe van Bakkā, in het belang der openbare rust en orde verbannen.

Wijlen Wé Tānri Ollé werd opgevolgd door de tegenwoordige Datoe, Pantjai Tana Boenga WaliE, Aroe Pantjana, reeds vroeger als troonopvolgster met den titel van Aroem Malolo aangewezen (art. 3 van het Gouvernements besluit van 31 Maart 1899 no. 16), die den 7en Augustus 1912 in overeenstemming met de Hadat van Tanette de z. g. korte verklaring heeft afgelegd.

Politie en Justitie. Was de zorg van politie en justitie vroeger overgelaten aan het beleid van de Datoe en de hadat van Tanette, behoudens eenige beperkende bepalingen, vermeld in het contract van 1898, sedert werd in overleg met het zelfbestuur ook de Regeling Rechtspleging in de zelfbesturende Landschappen van Celebes, vastgesteld bij besluit van den Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden ddo. 25 Juli 1910 No. 5499/7, voor Tanette van toepassing verklaard, waardoor de rechtstoestanden thans in overeenstemming zijn gebracht met die der andere zelfbesturen in dit gewest.

Onderwijs (Inlandsch). Sedert 1908 bestaat te Pantjana eene landschapsschool, opgericht in de eerste plaats om te voldoen in de behoefte tot meerdere ontwikkeling van de kinderen van Inl. hoofden en van het meer gegoede deel der bevolking. Aan de school zijn verbonden twee gediplomeerde Inl. onderwijzers en een kweekeling. Inrichting en leerplan zijn geheel overeenkomstig de Gouvernements Inl. scholen der 2e klasse. De school telt thans ruim 70 leerlingen.

G. Vermelding van de op het landschap betrekking hebbende contracten en verklaringen.

Op het landschap Tanette hebben betrekking:

1e. Het grenscontract met Barroe van 26 Juni 1861, goedgekeurd en bekrachtigd bij Gouvernements Besluit van 13 October van genoemd jaar.

2e. Het ter vervanging van het politiek contract van 23 December 1888 op den 25en December 1898 met het zelfbestuur van Tanette gesloten politiek contract, goedgekeurd en bekrachtigd bij Gouvernements Besluit van 31 Maart 1899 No. 16.

3e. De overname tegen schadeloosstelling der tolrechten door het Gouvernement (Gouvernements Besluit ddo. 19 Juni 1906 No. 4).

4e. De overdracht van het Opiummonopolie aan het Gouvernement tegen schadeloosstelling (Gouvernements Besluit ddo. 12 Februari 1907 No. 14).

5e. De op den 7en Augustus 1912 door I Pantja Tana, Aroe Pantjana, in overeenstemming met de Hadat van Tanette afgelegde z. g. korte verklaring, welke nog niet door de Regeering is goedgekeurd en bekrachtigd.

Bijlage 1.

Opgave der kampoengs van het landschap TANETTE volgens gegevens uit het registratie-, register van 1909.

DISTRICT.	Onderdistrict of Banoea.	Namen der kampoengs.	Aantal zielen.
TANETTE.	Pantjana.	Pantjana.	409
		Aloepangé.	202
		Pandangé.	188
		Antjé.	246
		Eiland Poetiangin.	126
		Boetoeng.	230
	Lalăbata.	Kaworo.	260
		Tjiurapolé	333
		Lalabata.	302
		Batjoe'.	178
		Teké.	76
		Matadjang.	55
		Polodjiwa.	150
		Lompengăng.	292
		Alappang.	137
		Bontopănno.	73
		Poetjoeé.	215
		Ningo.	56
		Maralling.	263
		Gămpa.	50
		Aropoé { Sapolatoe Batoemaradjaé.	294
		Mado.	272
	Lalolang.	Bottoé.	304
		Soreang.	222
		Palanro.	364
		Transporteere	5297

DISTRICT.	Onderdistrict of Banoea.	Namen der kampoengs.	Aantal zielen.
TANETTE.		Per transport	5297
		Maténé.	187
		Djoempai.	509
	Lipoekasi.	Garässie.	213
		Pao.	219
		Pasäde.	131
		Mareto.	292
		Salomoni.	187
		Lipoekasi.	300
		Boetoeé.	551
	Lampo ri tänga.	Sidapa.	270
		Paria.	82
		Elé.	286
		Päsé.	362
		Bontolampé.	310
		Menjaka.	71
		Boto².	158
		Lisoe.	421
		Boenné.	168
	Lompo ri adja.	Maroeala.	175
		Ralla.	241
		Parämring.	164
		Djalanroe.	166
		Padipoeng.	13
		Woelo (Podo).	228
		Patjiro.	151
		Watoe.	64
		Mènrong.	191
	Paloeda.	Paloeda.	190
		Tientjong.	50
		Transporteere	11647

DISTRICT.	Onderdistrict of Baroea.	Namen der kampoengs.	Aantal zielen.
		Per transport	11647
TANETTE.		Pangi.	52
		Pangă.	49
		Tjinăko.	133
		Boea.	41
		Tillé.	246
		Amăroeng.	329
		Ampiri.	105
	Alăkală.	Barang.	78
		Wanoeawaroe.	86
		Saloporoe.	174
		Alăkală.	80
		Biroeroe.	32
		Pătoeng.	188
		Eră.	87
		Rea.	25
	Ladjoangieng.	Ladjoangieng (een complex van verschillende zeer kleine gehuchten).	304
		Waroe-Oewé.	113
Gatarăng.	———	Patalassang.	429
		Manjenjo.	202
		Benrong.	145
		Boelo².	228
		Pising.	122
		Djamboeloe.	247
		Poenranga.	181
		Limpang.	88
		Totaal	15411

Opgave van de bebouwde en onbebouwde gronden in het Landschap Tanette.

Landschap.	Oppervlakte.		Uitgestrektheid der bouwvelden in bouws.				Oppervlakte der vischvijvers in bouws.	Totaal in bouws.	
	Bouws.	Hectaren.	Sawahs.	Beplante tegalans.	Boschgrond	Erven en kebons.		Bebouwde gronden.	Onbebouwde gronden.
Tanette.	[1] 85650.	61180.	3700.	[2] 2600.	[3] 3000.	[4] 4400.	[5] 50.	[6] 13750.	71900.

1) Komt niet overeen met de door Bakkers opgegeven oppervlakte 218,94 □ paal. Door uitbreiding van het Tanettesche gebied met het vroeger onder Lamoeroe ressorteerende landschap Ladjoangin, zou volgens Bakkers thans de oppervlakte van Tanette gerekend moeten worden op globaal 77000 bouws.

De hier aangenomen oppervlakte van 85650 bouws is die van de meting met behulp van den planimeter, tabel uitgave 1893 (55617 H. A.) + het Ladjoangin gebied.

2) Rijst, djagoeng, tabak en tweede gewassen.

3) Rijst en djagoeng in ladangs (dara).

4) Voornamelijk klapper- en tabaksteelt.

5) Grootendeels ornaments vischvijvers van de Datoe van Tanette.

6) w. o. 50 bouws vischvijvers.

Opgave der Ornaments sawahs in Tanette (volgens opgave van de zelfbestuurster).

	NAMEN.	Aantal vakken	Onderdistrict of Landschap.
1	Ribangaé	10	Lomporiadja
2	Lametowang	2	id.
3	Imatalié	2	id.
4	Lamadjeko	2	id.
5	Bakaé	1	id.
6	Latjipolo	3	id.
7	Labotjong	3	id.
8	Latjada	3	id.
9	Lapoawang	4	id.
10	Ilaoelale	3	id.
11	Panasae	2	id.
12	Makadengkadengnge	2	id.
13	Tjinagoerié	1	id.
14	Iwalewe	3	id.
15	Abăkaè	4	id.
16	Itagatoeng	1	id.
17	Atanete	2	id.
18	Ihamaèdja	1	id.
19	Iroeladja	5	id.
20	Ijaloepang	2	id.
21	Itanawaroe	2	id.
	Totaal	58	
1	Bangkalaè	20	Pantjana kamp. Antjé
2	Limpomadjang	33	id.
3	Padangé	9	id.
4	Tjămpaè	3	id.
5	Tanaloangé	2	id.
6	Taliboè	1	id.
	Totaal	68	

	NAMEN.	Aantal vakken.	Onderdistrict of Landschap.
1	Pangijé	2	Lompo ri tānga Kp. Pasé
2	Taé	2	id.
3	Madjebowé	1	id.
4	Balanglioé	1	id.
5	Labaroetoé	1	id.
6	Paloeroé	7	id.
7	Lomobangga	3	id.
8	Lokamalampé	1	id.
9	Daoenmalawang	1	id.
10	Anabatjo	1	id.
11	Panritoé	2	id.
12	Abalonrangé	2	id.
13	Tangkalaé	1	id.
14	Lamalampé	2	id.
15	Lamalawang	1	id.
16	Ladjangi	3	id.
17	Batoeasangé	2	id.
18	Loempadjaé	2	id.
19	Ipalobarā	2	id.
20	Bangkalaé	2	id.
21	Kadoenroengé	2	id.
22	Latonroé	2	id.
23	Soeriangé	3	id.
24	Poetjaé	2	id.
25	Apoeladjāngé	3	id.
	Totaal	51	
1	Sappaé	1	Alapang.
2	Panjilaé	2	id.
3	Lasolopié	25	id.
4	Lamatempo	16	id.
5	Lapadjarāng	20	id.
6	Tapasima	5	id.
7	Anana Tapasima loparé	2	id.
	Totaal	71	

	NAMEN.	Aantal vakken.	Onderdistrict of Landschap.
1	Anana Kadjängé	36	Akadjängé.
2	Akadjängé	10	id.
	Totaal. . . .	46	
1	Pao-Pao marana	5	Pao-Pao.
2	Ladjalăpa	—	id.
3	Lotopantji	—	id.
4	Doengtani	—	id.
5	Patongé	7	id.
6	Labaé	37	id.
7	Alakangé	8	id.
8	Lapariko	20	id.
9	Bakkăé	32	id.
10	Latjoepipi	11	id.
11	Obangmaloang	20	id.
12	Tjenranaé	12	id.
13	Labaloeboe	2	id.
	Totaal. . . .	154	
1	Galoengpitoepoeloé	70	Lalalong.
2	Latejadjawa	7	id.
3	Labaloeboe		id.
4	Galoeng ri awa palanro	24	id.
5	Galoeng ri laoe palanro	12	id.
6	Lamatanroepi	30	id.
	Totaal. . . .	143	
1	Galoeng ri adja poetjoé	7	Poetjoeé.
2	Balarangé	14	id.
3	Lamatanroé		id.
	Totaal. . . .	21	
1	Galoeng aradjang Lamangodă	55	
2	Galoeng aradjang Tebeé	30	
	Transporteere. . .	85	

	NAMEN.	Aantal vakken.	Onderdistrict of Landschap.
	Transport	85	
3	Galoeng aradjang Akadjangé	2	
4	Galoeng aradjang Sappaé ri laoe	4	
5	Galoeng aradjang Sappaé ri boene	3	
6	Galoeng aradjang Sappaé ri Padampoe	3	
7	Galoeng aradjang Sappaé ri Djalanroe	2	
8	Galoeng aradjang Gonraé ri Lalolang	20	
9	Galoeng aradjang Tabaé ri Lalolang	14	
10	Lamijong Kasoewijong rijalapang	3	
	Totaal. . . .	136	
1	Lamalawang	2	Oedjoeng.
2	Galoeng Aroewaé poelona monoranna Kaworo	80	id.
3	Galoeng Abakaé patapoeloé manijana pallaé	40	id.
	Totaal. . . .	122	
1	Adingé	6	Tjenrapole.
2	Lamasado	20	id.
3	Lamasijo	22	id.
4	Lamasappa	11	id.
5	Akalitanaé		id.
	Totaal. . . .	59	

	NAMEN.	Aantal vakken.	Onderdistrict of Landschap.
1	Latapasällång	14	Lalabata.
2	Pannaé	46	id.
3	Kasinapånaé	40	id.
4	Pangepangé	13	id.
5	Tjampaé	6	id.
6	Labempa	30	id.
7	Lasalåmba	1	id.
8	Latamoebara	6	id.
9	Lagawari	14	id.
10	Lokalawaki lasa-lasa	15	id.
11	Lamatjini	10	id.
12	Tjinranaé	4	id.
13	Lawarångé	6	id.
14	Padalawangé	2	id.
	Totaal. . .	207	

Totale opbrengst padi voor eene waarde van gemiddeld ± ƒ 10.000 's jaars.

EPIGRAPHISCHE AANTEEKENINGEN.

DOOR

Dr. N. J. KROM.

VIII.

De dateering der oorkonde van Kancana.

Onder de merkwaardigste en tevens best bekende Oud-Javaansche oorkonden behoort zeker die, welke handelt over de stichting van het rechtsgebied van Kañcana, een serie koperplaten, gevonden in de rivier Gĕdangan in de afdeeling Sidoardjo, eenigen tijd in het bezit van den bekenden verzamelaar Scheepmaker en daarna in dat van den Gouverneur-Generaal Van Lansberge [1]) — een omstandigheid waaraan het stuk te danken heeft veelal aangehaald te worden als „oorkonde-Van Lansberge". Merkwaardig is deze inscriptie zoowel door haar uitvoerigheid als door haar eigenaardige inrichting: een oudere oorkonde, die vijf eeuwen later herhaald en bevestigd is; uitnemend bekend is zij, doordat zij het trof, na een voorloopige uitgave van Holle [2]), door niemand minder dan Prof. Kern gepubliceerd, vertaald en besproken te worden.

De beteekenis van Kern's arbeid, ook op dit gebied baanbrekend, zal nog te meer op de juiste waarde geschat worden, als men bedenkt over hoe weinig hulpmiddelen op epigraphisch gebied in 1880, het jaar der uitgave, nog beschikt kon worden, in het bijzonder, hoe weinig verge-

1) Notulen Bat. Gen. 1879 p. 115 en 146.

2) Verhandel. Bat. Gen. XXXIX (1880).

3) Versl. en Meded. Kon. Acad. v. Wetensch. Afd. Letterk., 2e reeks, X (1881) p. 77—115.

lijkingsmateriaal toen ter tijd aanwezig was. Thans nu wij in dat opzicht in zooveel gunstiger toestand verkeeren, zouden wij nogmaals de aandacht op deze oorkonde willen vestigen, en wel op één punt: de dateering. Daarbij hebben wij uitsluitend het oog op de oudere inscriptie, niet op de latere herhaling van 1295.

Dat oudere edict dan, de eigenlijke stichtingsoorkonde van Kañcana, draagt het çaka-jaartal 782. Hieronder zullen wij eenige redenen opgeven, waarom, naar het ons voorkomt, dat jaartal onmogelijk juist kan zijn. Dat op zichzelf beschouwd het verkeerdelijk overnemen van een jaartal bij de latere vernieuwing van een oorkonde allerminst tot de onmogelijkheden behoort, zal wel niet eerst bewezen behoeven te worden: behalve de rare fouten, die de kopiïst in den loop van deze zelfde oorkonde gemaakt blijkt te hebben en die duidelijk doen zien, dat men het met de woordelijke nauwkeurigheid zoo nauw niet nam, zie men b.v. de oorkonde van Pĕlĕm [1]), die zelfs den koningsnaam verhaspelt en „dharmmottunggadewa" tot „dyaḥ mattūnggadewa" maakt; ook daar is het jaartal foutief overgenomen.

Wij zullen dus trachten na te gaan, of aangenomen kan worden, dat de Kañcana-inscriptie inderdaad in 782 çaka opgesteld en uitgevaardigd is.

Dat andere inscripties van soortgelijken opzet, uitvoerige privileges, enz. geen van allen een zoo vroegen datum dragen — natuurlijk blijft de door Cohen Stuart uitgegevene van 762, waarvan Brandes overtuigend de onechtheid bewezen heeft, buiten beschouwing — kan aan het toeval te wijten zijn en behoeft dus geen argument te zijn tegen de vroege dateering. Toch verdient het opmerking, dat in het algemeen alle bekende oorkonden uit de achtste en nog het begin der negende eeuw een veel eenvoudiger karakter dragen. Dat geldt niet slechts van den inhoud als geheel, doch een zelf-

1) Brandes, Oud-Javaansche oorkonden (Verhand. Bat. Gen. LX, 1913) p. 117 no. LVI. Dit werk zal verderop geciteerd worden als O. J. O.

den indruk krijgt men eveneens van de gebezigde uitdrukkingen. Ook hier past natuurlijk groote voorzichtigheid: eensdeels omdat in de inscripties allerlei vaststaande formules van onbekenden ouderdom in gebruik gebleven zijn, anderdeels omdat wij uit de oudste periode geen andere proeven van Oud-Javaansch bezitten dan juist de oorkonden, waardoor het onmogelijk wordt de taal der inscripties te vergelijken met gelijktijdige taalproducten, niet gebonden aan een lapidair-stijl. Waar verder de geschiedenis van het Kawi als taal nog geschreven moet worden, is het zeker nog niet raadzaam bij ons onderzoek speciaal wat de taal betreft in bijzonderheden te treden. Niettemin zijn wij er van overtuigd, dat wanneer te zijner tijd omtrent den loop der geschiedenis van de Kawi-taal over voldoende gegevens beschikt zal worden, ook blijken zal, dat de bewoordingen onzer oorkonde met een zoo vroege periode als 782 niet in overeenstemming zijn.

Vooralsnog dienen wij intusschen op positiever bewijzen af te gaan, en ook deze ontbreken niet. In de eerste plaats vinden wij een belangrijke aanwijzing in de opgave der ambtenaren, die bij de uitvaardiging te pas komen; wij brengen daarbij in herinnering, hoe zulke opgaven reeds herhaaldelijk bij vroegere onderzoekingen uitnemenden dienst hebben bewezen. Hier hebben we in het bijzonder het oog op de vermelding van den r a k r y a n k a n u r u h a n als voornaamsten hoofdambtenaar, die voor de uitvoering van het edict zorg moet dragen.

Indien wij namelijk de oud-Javaansche inscripties van de oudste af nagaan, blijkt duidelijk, dat bedoeld ambt niet in de vroegere periode thuisbehoort, doch eerst later ontstaan is of althans zijn groote beteekenis gekregen heeft. Vóór 837 komt slechts sporadisch een rake of rakryan kanuruhan voor, en in genoemd jaar [1]) treedt hij ook nog niet onder de hoogwaardigheidsbekleeders op, doch is degene,

1) O. J. O. p. 37 no. XXX.

aan wien de schenking gedaan wordt: een feit, waaruit dus niets aangaande zijn ambtelijke positie af te leiden valt. Dat deze in geen geval van groot belang was, volgt uit de oorkonde van 841, welke een zeer uitvoerige ambtenarenlijst geeft, waarin de rakryan kanuruhan geheel ontbreekt [1]. Ook in de volgende inscripties treedt deze ambtenaar, ook al blijkt een enkele maal van zijn bestaan, in het geheel niet op den voorgrond, en datzelfde geldt ook nog van de oudere inscriptie's van Siṇḍok. Eerst van af 857 wordt de positie van den rakryan kanuruhan dezelfde, waarin wij hem ook op onze oorkonde aantreffen, en die voorname plaats blijft hij dan ook onder Airlangga en de koningen van Kaḍiri behouden, om dan weer onder de dynastie van Tumapĕl tot een rol van minder beteekenis te vervallen. De gegevens zijn zoo gelijkluidend en positief, het is zoo volkomen duidelijk, dat tot en met de oudere oorkonden van Siṇḍok de plaats, die later door den rakryan kanuruhan bekleed wordt, door andere ambtenaren wordt ingenomen, dat met alle bereikbare zekerheid geconcludeerd kan worden: een inscriptie met dezen functionaris als voornaamsten hoofdambtenaar is een onmogelijkheid vóór Siṇḍok.

Bezien wij vervolgens de titulatuur van den koning: çrī mahārāja çrī bhūwaneçwara wiṣṇusakalātmaka digwijaya parakramotunggadewa lokapālalañcana. Die uitvoerige titel is ook niet in overeenstemming met den vroegen datum. De oudere koningen noemen zich: çrī mahārāja, rake met afwisselenden titel, dan dyaḥ met den eigennaam, en ten slotte nog eens çrī door den koningsnaam gevolgd; zoo b.v. ç.m. rake watukura dyaḥ Balitung çrī Içwarakeçawasamarottungga (829); ç.m. rake layang dyaḥ Tloḍong çrī Sajjanasanmatanuragatunggadewa (841); ç.m. rake pangkaja dyaḥ Wawa çrī Wijayalokanāmottungga (846). Ook Siṇḍok, die slechts dyaḥ door pu vervangt, heeft geen uitgebreider titulatuur: ç.m. rake hino pu Siṇḍok çrī Içānawikramadharmmotunggadewa. Het is wederom eerst na laatstgenoemden

1) Cohen Stuart, Kawi Oorkonden I.

koning, dat de titels zich vermeerderen, eerst betrekkelijk weinig bij Airlangga, dan in meerdere mate bij de Kaḍirische vorsten, om ten slotte tot de langademige en van epitheta ornantia overvloeiende titels der vorsten van Tumapĕl en Majapahit te leiden. Ook uit hoofde dus van den koningstitel zouden wij onze oorkonde vóór Siṇḍok niet op haar plaats achten. Opmerking verdient nog, dat speciaal het gebruik van dewa vóór 841 nergens voorkomt en sedert Siṇḍok algemeen wordt.

Verdacht voor zulk een vroegen datum zou ook de uitgebreide astronomische fixeering [1]) van het tijdstip der uitvaardiging zijn; immers de oudere oorkonden bepalen zich, voorzoover zij dergelijke bijzonderheden vermelden, tot het opgeven van nakṣatra, dewatā en yoga.

Terwijl nu verder opmerkingen over de taal der oorkonde om bovengenoemde redenen achterwege blijven (anders zou b.v. ook op de aanwezigheid van enkele, overigens slechts sinds de 9e eeuw bekende, kleine wijzigingen in de vaste formulieren gewezen kunnen worden), worde er slechts de aandacht op gevestigd, dat ook de wijze, waarop de opdracht tot uitvoering van het edict gegeven wordt (padamlakna enz) eerst sedert Siṇḍok gebruikelijk is.

Op grond van één en ander kan onze inscriptie, onzes inziens, onmogelijk werkelijk van 782 zijn. Dus rijst de vraag, van welken tijd zij dan wèl is. Reeds bij de meest oppervlakkige lezing vallen allerlei overeenkomsten met de oorkonden van Airlangga in het oog en zoo zal de beantwoording van deze vraag wel hierop neerkomen: moet de inscriptie tusschen Siṇḍok en Airlangga of tusschen dien laatste en de Kaḍirische koningen in geplaatst worden. Dat zij nog jonger zou zijn, is alleen hierom reeds onwaar-

---

1) De gelegenheid ontbreekt ons om na te gaan, in hoeverre die astronomische gegevens kloppen met het aangegeven jaar. Aan het negatief resultaat van zulk een onderzoek zouden wij trouwens toch niet te veel waarde kunnen hechten, gezien de groote kans op verschrijvingen of vergissingen in een kopie.

schijnlijk, dat dan het jaartal er één van vier cijfers zou zijn, en terwijl de kopiïst van de oorkonde er zeer wel van verdacht kan worden de cijfers, die hij vond, verhaspeld te hebben, zou men wel wat heel veel van zijn slordigheid veronderstellen, door aan te nemen, dat hij van vier cijfers drie maakte.

Zijn wij eenmaal zoo ver, dan behoeft er niet lang twijfel meer te bestaan, of de oorkonde vóór of na Airlangga is uitgevaardigd, want is de overeenkomst met edicten van laatstgenoemden vorst duidelijk, niet minder blijken er punten van overeenstemming met de latere inscripties van Siṇḍok te zijn, en wel van zoo sprekenden aard, dat het niet aan zou gaan te veronderstellen, dat Siṇḍok en onze oorkonde de periode van Airlangga tusschen zich zouden hebben liggen. Wij wijzen op het volgende:

1. De aanduiding van de betaling der bij de stichting van het vrijgebied uit te keeren vaste sommen geschiedt met de uitdrukking: „sinungan pasĕk pagĕḥ". Datzelfde geschiedt op de koperplaten van Pĕlĕm [1], ten onrechte gedateerd in 893, doch in elk geval een oorkonde van Siṇḍok bevattend. Van later is mij deze formuleering niet bekend.
2. Voor de zeer uitgebreide aanduiding van de astronomische tijdsbepaling vindt men geen aequivalenten onder of na Airlangga, doch alleen komt een soortgelijke dateering voor op de koperplaat van Trawoelan [2] uit 888, dus ± twintig jaar na Siṇḍok, en op een der laatste inscripties van dezen koning (zie hieronder sub 4).
3. In het vervloekingsformulier treft men in de oudere inscripties, tot en met Siṇḍok, sandhya d w a y a aan, in de jongere, te beginnen met Airlangga, sandhya-t r a y a. Onze oorkonde geeft eerstgenoemde uitdrukking, hetgeen dus op den tijd vóór Airlangga wijst.

1) Zie p. 478 noot.
2) O. J. O. p. 116 no. LV.

4. Waarlijk treffend is de overeenkomst van onze inscriptie met die, vervat in de koperplaten van Kĕndal [1]), een inscriptie, die het jaartal 851 draagt, doch in werkelijkheid, gelijk wij meenen te hebben kunnen aantoonen [2]), tusschen 859 en 865 uitgevaardigd moet zijn. Hierboven werd reeds gewezen op de gelijksoortige dateering; doch ook in de formuleering van andere onderdeelen bestaat er een nauwe verwantschap: men vergelijke bijvoorbeeld in het begin van de considerans het „sira prabhuttama mahāwiçeṣa sakalajagatpālaka sakṣat triwikramawatara" met het bijna gelijkluidende: „sira prabhu mahāwiçeṣa sakalajagatpālaka sākṣāt triwikrama sumuluh i bhuwana" in onze inscriptie. Het is ongerijmd aan te nemen, dat deze beide oorkonden meer dan een eeuw van elkander zouden liggen, hetgeen het geval zou zijn, als de laatste na Airlangga gesteld moest worden.

Onze conclusie is dus, dat de oorkonde in plaats van in 782 moet uitgevaardigd zijn tusschen Siṇḍok en Airlangga, en zeker dichter bij eerstgenoemden dan bij laatstgenoemden vorst.

Men zou b.v. zeer wel kunnen aannemen, dat de kopiïst de 7 en de 8 verwisseld heeft, en het eigenlijke jaar der uitvaardiging 872 is. In dat geval zou dus de koning, die er in genoemd wordt als regeerend vorst, een der eerste opvolgers van Siṇḍok moeten zijn. En merkwaardigerwijze vindt deze hypothese van elders een onverwachte bevestiging.

Men zou kunnen twijfelen, wat van de titulatuur van dezen vorst als zuivere titel, wat als eigenlijke naam aangemerkt moet worden, ware het niet, dat een aanwijzing schuilt in het gebruik van het woord l a ñ c a n a. Althans in latere oorkonden wordt daarmede speciaal de eigennaam van den vorst aangeduid; men herinnere zich Jayabhayalañcana,

1) O. J. O. p. 73 no. XLII.

2) Epigraphische aanteekeningen, 11, in dit Tijdschrift, deel LV (1913) p. 593.

Çṛnggalañcana. Op dezelfde wijze mag men, dunkt ons, uit het Lokapālalañcana van onze oorkonde opmaken, dat de *naam* van den koning Lokapāla was.

Welnu, een vorst van dien naam is geen onbekende. Uit de zevende strophe van de bekende Sanskṛt-inscriptie in het Museum te Calcutta [1]) blijkt niets meer of minder, dan dat Siṇḍok's dochter gehuwd was met een koning çrī Lokapāla. Bij de uitgave dezer inscriptie teekende Prof. Kern reeds aan, in dat Lokapāla een eigennaam te zien [2]). Wij meenen, dat het niet te gewaagd is de veronderstelling te opperen, dat Siṇḍok's schoonzoon en opvolger Lokapāla, voor wien ook het jaar 872 zeer wel zou passen, de vorst is, die de oorkonde aangaande het vrijgebied van Kañcana uitgevaardigd heeft. Gelijk men weet, was de kleindochter van dezen Lokapāla de moeder van Airlangga, en hij zelf dan ook eigenlijk slechts bekend als schakel in den keten tusschen zijn beroemden schoonvader en niet minder vermaarden achterkleinzoon. Thans kan hem een duidelijker plaats in de Javaansche geschiedenis aangewezen worden, indien men ons althans in het bovenstaande wil volgen en in hem den uitvaardiger wil zien van een der merkwaardigste ons bekende oorkonden, een inscriptie, welke op haar beurt door de toeschrijving aan dezen koning op de plaats komt, waar zij naar taal en samenstelling thuis behoort.

IX.

De inscriptie van Prapancasarapura.

Toen wij indertijd een bespreking wijdden aan den beschreven steen, gevonden en bewaard in de desa Nglawang der afdeeling Bangil [3]), maakten wij onder meer

1) Uitgegeven door Prof. Kern in Bijdr. Kon. Inst. 4:X (1885) p. 1—21.

2) Ibid. p. 10 noot 1.

3) De inscriptie van Nglawang, Deel LIII (1911) van dit Tijdschrift, p. 411—434.

gebruik van een andere steen-inscriptie, van onbekende afkomst en thans als D. 38 in het Museum te Batavia [1]). Het bleek toen, dat beide oorkonden belangrijke punten van overeenkomst vertoonden: beiden handelden over het heiligdom van Prapañcasārapura en noemden Brahmarāja als den begiftigde, beiden bevatten stukken van een Sanskṛt-vervloekingsformulier. Overigens vulden ze elkander op merkwaardige wijze aan, want terwijl beiden een lijst van ambtenaren gaven, waren geen van beiden volledig, doch als men er een wel volledige lijst naast legde, bleek daarvan juist de eene helft met de opgaven van den eersten steen en de andere helft met die van den tweeden steen te corresponderen. Nog meer: de eene steen vermeldde de afbakening en begrenzing van de stichting, doch niet de indeeling en de privileges, welke beide laatste juist weer op den anderen steen voorkwamen. Reden te over dus, om die twee steenen in nauw verband met elkander te brengen en de mogelijkheid te opperen (gelijk dan ook t. a. p. geschiedde), dat het fragmenten zouden zijn van één grooten in tweeën gebroken steen. Er waren echter drie punten, die een dergelijke veronderstelling onhoudbaar maakten: de regels van den eenen steen verschilden te veel in lengte met die van den anderen, de voor de Nglawangsche inscriptie opgegeven maten klopten niet met die van den steen te Batavia, en ten slotte was het lettertype van eerstgenoemden steen grooter dan dat van den laatsten. „Wij zullen er dus in moeten berusten", zoo concludeerden wij, „geen nader verband te kunnen constateeren". En inderdaad lijken die argumenten ook afdoende.

Toch hebben wij hier te doen met een merkwaardig voorbeeld, hoe licht men tot verkeerde gevolgtrekkingen komt, als men af moet gaan op gegevens uit de tweede hand, gelijk het geval was met den Nglawangschen steen. Op het oogenblik is deze overgebracht naar het Museum te Modjo-

1) O. J. O. p. 205 no. LXXXIV.

kerto (No. 432 van den Inventaris), zoodat wij gelegenheid hadden hem met eigen oogen te zien. En daarbij bleek al dadelijk, dat het verschil in lengte van de regels te verklaren was door het weggeslagen zijn van een stuk der inscriptie, dat de opgegeven maten niet juist waren, en dat op dien eigen steen van Nglawang de afmetingen der letters niet dezelfde zijn, doch op verschillende plaatsen niet minder dan 4 m.M. in hoogte verschillen, zoodat de kleinste exemplaren vrijwel overeenstemmen met de letters van den steen te Batavia. Bovendien was de tekst vollediger, dan men vroeger wist, daar aan de abklatsch, en dientengevolge ook aan Brandes' transcriptie, één der zijkanten geheel ontbrak.

Toen dus gebleken was, dat de argumenten tegen de beschouwing van beide steenen als fragmenten van één grooten, niet steekhoudend waren, was het zaak te onderzoeken, of met zekerheid aangenomen kon worden, dat ze bijeen behoorden. Daartoe werden allereerst beide steenen bij de breuk nauwkeurig opgemeten en inderdaad waren de afmetingen geheel in overeenstemming. En wat de deur dicht deed, was het volgende bewijs, dat de tekst opleverde: in de Nglawangsche inscriptie, bovenste regel van den achterkant, ontbreken de laatste woorden, doch in verband met de omgeving was het duidelijk [1]), dat er r i (n g) d a k ṣ i gestaan moest hebben, waarbij dan het ṇa, waarmee de volgende regel begint, aansluit. Welnu, van de laatste regel van de achterzijde van den steen te Batavia was juist niets anders over, dan de beide laatste woorden, en deze luiden inderdaad: ri dakṣi. Hier geven dus beide inscripties een stuk van eenzelfden, op den steen in zijn oorspronkelijken toestand doorloopenden, regel. Wij kunnen dus als vaststaande aannemen: d e i n s c r i p t i e v a n N g l a w a n g, t h a n s t e M o d j o k e r t o n o. 432, e n d e i n s c r i p t i e D. 38 v a n h e t M u s e u m t e B a t a v i a z i j n t w e e h e l f t e n v a n

---

1) Zie p. 413 van bovenaangehaald Tijdschriftartikel.

één steen. Het topstuk, en daarmee de dateering [1]), blijft ontbreken, en verder is van de onderste helft over de geheele hoogte een hoek afgeslagen. Doch overigens bezitten we nu de oorkonde aangaande het heiligdom Prapañcasārapura volledig, in de volgende orde: voorkant Batavia, voorkant Nglawang, rechterzijde Batavia, ongepubliceerde zijkant Nglawang, achterkant Batavia, achterkant Nglawang, linkerzijde Batavia, gepubliceerde zijkant Nglawang. Deze laatste eindigt, wat uit de transcriptie niet blijkt, met het sluitteeken.

Wij knoopen hier nog enkele opmerkingen aan vast aangaande een paar punten, die bij de vroegere bespreking nog niet voldoende tot hun recht konden komen. Zoo lieten wij o. m. in het midden [2]), of dit heiligdom hetzelfde was als het in den Nāgarakṛtāgama vermelde Pañcasāra. Bij een andere gelegenheid [3]) hadden wij intusschen gelegengenheid om op te merken, dat inderdaad beide heiligdommen geïdentificeerd mogen worden, waar immers koning Hayam Wūruk het genoemde Pañcasāra bezocht tusschen Ngidjingan (bij Modjosari) en Kĕpoeloengan, en het dorpje Nglawang, waar zich de onderste helft der Prapañcasārainscriptie bevond, eveneens tusschen die beide plaatsen gelegen is. Wij kunnen daar thans nog aan toevoegen, dat de ligging van het heiligdom op de aangegeven plaats bevestigd wordt door die van enkele van de gebieden, waaraan het volgens de oorkonde gegrensd heeft. Daar is vooreerst Kbon Agung, waarin het op de detailkaart Noordelijk van Nglawang gelegen Kĕbon Agoeng te herkennen is. Voorts Cunggrang [4]), hetwelk bekend is uit een inscriptie van

1) De oorkonde moet, gelijk wij t. a. p. reeds uiteenzetten, zijn uitgevaardigd tusschen 1256 (geboorte van Hayam Wuruk) en 1272 (dood van diens grootmoeder).

2) Tijdschrift l. l. p. 421 sq.

3) Hayam Wuruk en de Tjandi Djaboeng. Tijdschr. Aardr. Genootsch. 2, XXX (1913) p. 652.

4) In de transcriptie staat ten onrechte: cunggring.

koning Siṇḍok en uit den Nāgarakṛtāgama, en dat niet ver van Soektji, aan den Noord-Oost-kant van den Pĕnanggoengan gelegen moet hebben [1]). En ten slotte berust het Kawungkungan van de transcriptie blijkens het origineel op een misverstand, en staat hier ten rechte Kapulungan, de bekende plaats van dien naam in de afdeeling Bangil. Er zal dus wel geen twijfel hoeven te bestaan, dat Prapañcasārapura werkelijk in de buurt van Nglawang gelegen heeft en dus ook de Batavia'sche steen, uit den boedel van Wardenaar in het Museum aldaar gekomen, zonder dat de vindplaats bekend was, daarvandaan afkomstig is.

Ten slotte nog iets over het eind der inscriptie. Bekend was, dat beide steenen heele en halve Sanskṛt-strophen bevatten; thans kan men zien wat precies het geval was, en dat het slot der inscriptie werd gevormd door vijf zulke çloka's. De eerste vier leveren geen moeielijkheid; ze keeren gedeeltelijk terug in de oorkonde-Van Lansberge [2]), gedeeltelijk op de koperplaten van Kṛtanagara [3]). Van den vijfden kan thans ook met behulp dier beide oorkonden de vermoedelijke lezing worden vastgesteld. Hij zal, ontdaan van de fouten, wel geluid hebben:

Yadi syād mānuṣībhūtaḥ kl[waḥ kuṣṭhaçca wāma]naḥ
mattaḥ panggur apasmāro wadhirāndhaḥ kuṇis tathā.

(Wanneer hij als mensch herboren wordt, zij hij zonder mannelijkheid, melaatsch, een dwerg, gek, een lijder aan vallende ziekte, doof, blind en lam).

Met deze verzen eindigt dan de geheele oorkonde. Was reeds vroeger de groote belangrijkheid in velerlei opzicht van de beide fragmenten op zich zelf gebleken, thans is die er zeker niet minder op geworden, nu de aan beiden ontleende gegevens gecombineerd zullen mogen worden als behoorende tot dezelfde uitvoerige en bijna volledige oorkon-

1) Zie hierboven, Epigraphische Aanteekeningen V, p. 289.
2) Zie hiervoor, Epigraphische Aanteekeningen VIII, p. 477.
3) O. J. O. p. 188 no. LXXIX.

de, de eenige, die ons ten dienste staat voor de periode tusschen Hayam Wuruk's geboorte en zijn zelfstandig optreden. Wij willen hopen, dat er middelen gevonden zullen worden om de twee lang gescheiden fragmenten weder te hereenigen en daardoor het nader onderzoek van den steen van Prapañcasārapura als geheel mogelijk te maken.

November, 1914.

SUHITĀ.

MEDEDEELING VAN

POERBATJARAKA (LESYA).

Een van de vier vrouwen van Raden Wijaya (allen dochters van koning Krĕtanagara), en wel de tweede, wordt volgens den Nāg.krĕt. zang 46 strophe 1 dyaḥ duhitā genoemd, met den titel of abhiṣekanāma van Mahādewī. Nu is het wel niet onmogelijk, dat Duhitā hier een eigennaam is, vooral van een vrouw, maar daar dit woord op zich zelf in het algemeen „dochter" beteekent, zou het wellicht mogelijk zijn, dat wij hier met een schrijf- of zelfs een drukfout te doen hebben in plaats van „dyaḥ Suhitā". In elk geval wordt achter dyaḥ een eigennaam verwacht.

De naam Suhitā was in de koninklijke familie gebruikelijk, getuige het voorkomen van een vorstin van dien naam in den Pararaton (pag. 30 r. 4).

Dat wij hier van de mogelijkheid van een drukfout spreken, komt omdat het letterteeken voor d eigenlijk een omgekeerde s is, of liever veel op een omgekeerde s lijkt. De zaak is natuurlijk dadelijk uit te maken door het handschrift zelf even te raadplegen.

De eigennamen in den Nâgarakṛtâgama.

Alphabetisch Register

SAMENGESTELD

DOOR

Dr. N. J. KROM.

Het behoeft wel geen betoog, dat bij het gebruikmaken van de tallooze gegevens aangaande geschiedenis en aardrijkskunde van het oude Java, neergelegd in den Nāgarakṛtāgama, het een groot gemak geeft, wanneer men beschikken kan over een register der eigennamen. Zulk een register was door schrijver dezes dan ook reeds lang ten behoeve van eigen studie samengesteld, zonder dat er echter aanleiding bestond het te publiceeren, waar het immers slechts eenig nut kon hebben voor de hoogst enkele personen, voor wie dit dichtwerk, uitsluitend in het Oud-Javaansch met Balineesche letters uitgegeven, toegankelijk was.

Sedert evenwel de voortreffelijke vertaling en bespreking van de zangen van het gedicht door Prof. KERN in de Bijdragen van het Kon. Inst. v. d. Tl. Lnd. en Vlkk. v. Ned. Indië voltooid is en daardoor in veel ruimer kring belangstelling gewekt en gelegenheid tot studie geopend is, meenden wij met de uitgave van dit register geen onnut werk te doen. Het moge tevens den grooten geleerde, ons aller Meester op dit gebied als op zoovele andere, een bewijs zijn van de waardeering voor zijn arbeid, een arbeid, die hemzelf zeker niet bijzonder aangenaam geweest kan zijn, doch waardoor hij zoo velen aan zich heeft verplicht.

Aangaande de wijze van samenstelling nog het volgende. Uit den aard der zaak is voor de transcriptie het algemeen voor het Oud-Javaansch gebruikelijke systeem gevolgd. Doch wat de volgorde betreft, is om practische redenen noch de bij het Sanskṛt noch de bij het Nieuw-Javaansch in zwang zijnde toegepast, doch eenvoudig die van het Nederlandsche alphabet; dat moge wetenschappelijk misschien ietwat bedenkelijk zijn, de bruikbaarheid zal er ongetwijfeld bij winnen, daar niet ieder gewend is aan de plaatsing der letters volgens beide bovengenoemde methode's.

Behalve een korte aanduiding van het verband, waarin de verschillende namen voorkomen [1]), vindt men, waar dat te pas kwam, nog een mededeeling van verdere bijzonderheden, bijvoorbeeld identificaties van aardrijkskundige namen, conjecturen op corrupte plaatsen, enz., benevens de daarop betrekking hebbende litteratuur. Daarbij houde men echter in het oog, in de eerste plaats, dat zaken, die vanzelf spreken, niet afzonderlijk vermeld worden (zoo is bijv. bij de Sumatraansche onderhoorigheid Palembang *niet* nog eens gezegd, dat daarmee het hedendaagsche Palembang bedoeld wordt, noch, welke auteur dat feit het eerst heeft laten drukken) en in de tweede plaats, dat de opgegeven litteratuur niet is de *algemeene* op de eigennaam in kwestie betrekking hebbende, doch uitsluitend de met dien eigennaam *in den Nāgarakṛtāgama* in verband staande, en dan nog speciaal de plaatsen, waar een bijzonderheid *het eerst* gepubliceerd is. Vervolgens zou het tot nuttelooze overlading leiden, wanneer bij elken naam de desbetreffende plaats in Prof. KERN's vertaling werd geciteerd. Met het oog daarop is genoemde vertaling alleen daar afzonderlijk aangehaald, waar er kwestie was van een bepaalde bijzonderheid als hierboven bedoeld. Ten gerieve van wie ook elders de vertaling wenscht op te slaan, volgt hier een lijstje van de deelen der Bijdragen, waarin de verschillende zangen behandeld zijn.

---

1) Geciteerd wordt naar zangen en strophen, niet naar regels.

Zang	1	Bijdragen 7: VII (61)	blz.	395 — 402.
„	2 — 4	„ 7: IV (58)	„	357 — 363.
„	5 — 12	„ 7: IX (63)	„	337 — 355.
„	15 — 17	„ 7: IX (63)	„	355 — 367.
„	18 — 22	„ 66	„	337 — 347.
„	23 — 32	„ 67	„	189 — 202.
„	33 — 36	„ 67	„	367 — 372.
„	37	„ 65	„	128 — 131.
„	38	„ 67	„	373, en
		„ 7: IX (63)	„	29 — 31.
„	39	„ 67	„	374 — 375.
„	40	„ 7: VII (61)	„	399 en 403—408.
„	41 — 49	„ 7: IX (63)	„	1 — 32.
„	50 — 51	„ 67	„	375 — 382.
„	52 — 74	„ 68	„	382 — 421.
„	75 — 83	„ 69	„	33 — 51.
„	84 — 91	„ 69	„	297 — 313.
„	92 — 98	„ 69	„	601 — 610.

De zangen 13 en 14 zijn behandeld in de Indische Gids 1903, blz. 352; dit laatste artikel wordt geciteerd: Kern I. G.; de rest: Kern Bijdr. met deel en bladzij.

Verdere gebruikte afkortingen zijn: T. B. G. en Not. B. G. voor Tijdschrift en Notulen van het Bataviaasch Genootschap, en T. A. G. voor Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, steeds met opgave van auteur, deel en bladzij. Bovendien zal men, zonder nadere aanduiding van de bewijsplaats, vinden: Rouffaer, waarmede bedoeld is het artikel „Tochten" van dien heer in de Encyclopaedie van Ned. Indië, deel IV blz. 384 vlgg.; en Niermeyer, zijnde diens artikel „De rondreis van een koning van Madjapahit door Java's Oosthoek", in Tijdschr. Aardr. Genootsch. XXX (1913) blz. 322 vlgg. Behalve deze beide veel geciteerde auteurs, waar om overlading te voorkomen het steeds herhalen van Tijdschrift, Encyclopaedie, en bladzij vermeden is, zijn alle andere (waarvan

in het bijzonder in aanmerking komen BRANDES, GERINI, ROUFFAER buiten de Encyclopaedie, VAN EERDE), steeds met de volledige plaats aangehaald. Andere afkortingen dan de bovengenoemde zullen geen aanleiding tot misverstand geven. In enkele gevallen vindt men den naam van samensteller dezes zonder nadere plaatsaanduiding; dan betreft het nog ongepubliceerde identificaties. Daarentegen achtten wij het onnoodig de enkele gevallen, waarin onze opvatting van een of anderen eigennaam afwijkt van de door Prof. KERN in zijn vertaling gegevene, afzonderlijk te vermelden. Wie zich met bepaalde plaatsen bezig houdt, vindt eventueele afwijkende opvattingen vanzelf wel. Overigens hebben wij ons in gevallen van onzekere woordafscheiding steeds aan Prof. KERN gehouden, zonder wien, het zij hier nogmaals dankbaar erkend, de Nāgarakṛtāgama op het oogenblik waarschijnlijk een even gesloten boek zou wezen als tien jaar geleden.

A.

Abhaya, dorpsgrond der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.
Acalapati (Bergheer), naam van Çiwa, door den koning vereerd te Phalah, $17_{,3}$.
Açwayuja, maandnaam, $94_{,2}$.
Ādirājya, bezitting der Buddhistische bajradhara's op Bali, $80_{,1}$.
Adrīndra (Bergvorst), naam van Çiwa, $44_{,3}$.
Agĕlan, heiligdom der Brahmaansche heremieten, $78_{,1}$.
Agni, vuurgod, die het Khāṇḍawa-woud verbrandde, $50_{,3}$.
Airlangghya, koning van Java [941—964], verdeelt het land onder zijn twee zonen, $68_{,1}$.
Akṣobhya, dhyāni-Buddha, waarvan een beeld boven in den tempel te Jajawa stond, $56_{,2}$; dit beeld verdween op wonderdadige wijze, $57_{,1,2}$.
Ambwan, onderhoorigheid [Ambon, Kern I. G.], $14_{,5}$.
Amoghasiddhi, dhyāni-Buddha, in een beeld waarvan koning Jayanagara te Sukalila werd voorgesteld, $48_{,3}$.
Ampu, heiligdom der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.
Amṛtasabhā, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,1}$.
Amṛtawarddhanī, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.
Andĕl Mād (?), vrije desa der Wiṣṇuieten, $78_{,5}$.
Andoh Wawang, plaats op Java [tusschen Badjangan en Kĕdoeng ploeq. afd. Pasoeroean, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $35_{,1}$.
Antahpura, heiligdom, waar koning Kṛtarājasa in 1231 werd bijgezet, $47_{,3}$; koninklijke graftempel, $74_{,1}$.
Antang, koninklijke graftempel, $73_{,3}$.
Antaraçaçī, koninklijke graftempel, $73_{,3}$.

Anūṣanātha, koning van Java (1149—1170), 41,1.

Anyawasudha, Buddhistisch heiligdom op Bali, 80,2.

Apitahĕn, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,2.

Arddhanareçwarī, vorm van Çiwa-Pārwatī, in een beeld waarvan koning Kṛtanagara na zijn dood met zijn gemalin werd voorgesteld, 43,6.

Āryya, plaats op Java [tusschen Ranoe Sĕgaran en Gĕnding, afd Kraksaān, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 34,2.

Āryyadadi, Buddhistische kluis op Bali, 80,1.

Asahing, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,2.

Ātmarāja, titel van Taṇḍing, zie aldaar.

Atrap, heiligdom der Brahmaansche heremieten, 78,4.

Ayodhyapura, plaats in Siam [Ayuthia, KERN Bijdr. 63,356; GERINI Journ. Roy. As. Soc. 1905,488], 15,1.

B.

Babala, plaats op Java [O. van Kradjang, afd. Modjokerto, KROM T. A. G. 31,531], door den koning in 1281 bezocht, 17,10.

Babĕg, koninklijke graftempel, 73,3.

Bacek, zie Kuṭa Bacek.

Bacĕk, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 23,1.

Baḍaha (?), in onduidelijk verband genoemd na Baḍahulu, (zie hieronder), 79,3.

Baḍahulu, voornaamste onderhoorigheid op Bali [Bĕdoeloe of Bĕdahoeloe in Gianjar, ROUFFAER], 14,3; standplaats van den superintendent der Buddhisten, 79,3.

Baḍung, Buddhistische desa [Badoeng, O. van Bangil, NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, 18,7.

Bajradewī, gemalin van koning Kṛtanagara, 43,6.

Bajraka, Buddhistisch stift, ressorteerend onder Taladhwaja

[distr. en afd. Loemadjang, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht en in zijn voorrechten bevestigd, $22_{,2}$.

Bajralakṣmī, plaats op Java [nabij Tjandi Soerawana, afd. Kĕdiri], door den koning in 1283 bezocht, $62_{,2}$.

Bajrapura, erfelijke bezitting der Buddhisten, $78_{,3}$.

Bajrāsana, gewijde plaats van de Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

Bakulapura, land buiten Java [Benkoelen? KERN Bijdr. $63_{,7}$; doch ws. Borneo], onderworpen aan koning Kṛtanagara, $42_{,2}$.

Balamasin, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,2}$.

Balambangan [conj. KERN Bijdr. $67_{,194}$ voor Balumbung], plaats, waar de mantri's van Bali in 1281 rust hielden op hun tocht naar Patukangan, $28_{,1}$.

Balanak, plaats op Java [Z. van Pandakan, KROM T. B. G. $56_{,236}$], door den koning in 1281 bezocht, $55_{,3}$.

Balater, bergkloof op Java [tusschen Sadeng, N. van Poegĕr, en de Zuidkust van Djĕmbĕr, NIERMEYER], door den koning in 1281 doorgetrokken, $22_{,3}$.

Balerah, plaats op Java [tusschen Bayĕman en Brĕmi, afd. Probolinggo, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,1}$.

Bāli, onderhoorigheid, $14_{,3}$; stond open voor de Buddhistische geestelijken, $16_{,3}$; de mantri's komen in 1281 hun opwachting bij den koning maken te Patukangan, $28_{,1}$; wordt in 1206 door het leger van koning Kṛtanagara onderworpen, $42_{,1}$; wordt in 1265 opnieuw beoorloogd en onderworpen, $49_{,4}$; is de woonplaats van den wijze Mpu Bharāḍa, $68_{,2}$; was het tooneel van Gajamada's heldendaden, $70_{,3}$; de Buddhistische heiligdommen daar te lande nagegaan, $79_{,3}$; en opgesomd, $80_{,1}$; lieden van dit en de andere eilanden komen elk jaar met eergeschenken, $83_{,5}$.

Balitar, plaats op Java [Blitar], door den koning her-

haaldelijk bezocht, 17,2; o.a. in 1283, 61,2,3; koninklijke graftempel, 73,3.
B a l u m b u n g, zie Balambangan.
B a l u n g, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr. NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, 22,5.
B a l u n g h u r a [Z. van Pasoeroean], de hier gelegen sawah's behooren aan het klooster van Ḍarbaru, 35,3.
B a n a s a r a, plaats op Java [nabij Majhapahit], door den koning in 1281 bezocht, 59,2.
B a n g b a n g, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,1.
B a n g g a w i, onderhoorigheid [Banggaai op Celebes, ROUFFAER], 14,5.
B a n g o r, plaats op Java [tusschen Gĕnding, afd. Kraksaän, en Brĕmi, afd. Probolinggo, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 34,4.
B a n g w a n, erfelijke bezitting der Çiwaieten, 78,2.
B a n i r, plaats op Java [tusschen Singasari en Lawang, KROM], door den koning in 1281 bezocht, 55,2.
B ā n t a y a n, onderhoorigheid [op Celebes, ROUFFAER], 14,4.
B ā n t a y a n, voornaamste plaats in het gelijknamige onderhoorige land [Bonthain, ROUFFAER], 14,4.
B a ñ u - h a n g ĕ t, plaats op Java [tusschen Singasari en Lawang, KROM], door den koning in 1281 bezocht, 55,2.
B a ñ u - h u i n g, plaats op Java [tusschen Kĕtah en Tĕmporah, distr. Bĕsoeki, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 31,1.
B a ñ u - j i k ĕ n (?), vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, 76,4.
B a r a t, onderhoorigheid op Sumatra [Atjeh's Westkust? VAN HASSELT, Enc. IV, 200], 13,1.
B a r a t, dorpsgrond der Brahmaansche heremieten, 78,4.
B a r ĕ m i, plaats op Java [Brĕmi, W. van Probolinggo, NIERMEYER], door den koning in 1281 tweemaal bezocht, 21,1; 34,4.
B a r i t u, onderhoorigheid op Borneo, 14,1.

Baru, erfelijke bezitting der Buddhisten, $78_{,3}$.

Barubare, plaats op Java [tusschen Bayĕman en Brĕmi, afd. Probolinggo, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht. $21_{,1}$.

Baruṇa, de god van den oceaan, hiermede wordt de koning vergeleken, $7_{,2}$.

Barungbung, Buddhistische desa [nabij Badoeng, O. van Bangil, Niermeyer], door den dichter in 1281 bezocht, $18_{,7}$.

Barurang, plaats op Java [tusschen Kĕbonagoeng, distr. Kraksaän, en Lessan, O. van Padjarakan, Niermeyer en Krom, T. A. G. $30_{,653}$], door den koning in 1281 bezocht, $31_{,6}$.

Barus, onderhoorigheid op Sumatra, $13_{,3}$.

Basini, zie Kunir Basini.

Batabata, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.

Batan, onderhoorigheid op Sumatra [eiland Batam? Rouffaer], $13_{,3}$.

Batang, plaats op Java [tusschen Koloer bij Bangil en Kĕdoeng Dawa, W. van Pasoeroean, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $18_{,5}$.

Baṭu, vrijgebied der Wiṣṇuieten, $78_{,5}$.

Batu putih, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,3}$.

Batwan, vrijgebied der Wiṣṇuieten, $78_{,5}$.

Bāyu, de windgod, hiermede wordt de koning vergeleken, $7_{,3}$.

Bĕkĕl, plaats op Java [tusschen Majhapahit en Tjandi Soerawana], door den koning in 1283 bezocht, $62_{,3}$.

Bĕlah, heiligdom der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.

Bĕru, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

Bhādra, maandnaam (Bhādrapada), $61_{,1}$; $63_{,2}$; $69_{,2}$; $74_{,3}$.

Bhādrapada, maandnaam, $17_{,7}$; $63_{,4}$.

Bhagawatī, zie Paramabhagawatī.

Bhāmana, Brahmaansch leeraar, ervaren in de weda's, $83_{,3}$.

Bhaṇarāgiṇa, plaats op Java [N. van Pandakan,

KROM. T. B. G. 56,$_{239}$], door den koning in 1281 bezocht, 55,$_{3}$.

Bharāḍa, Buddhistische wijze op Bali, 16,$_{3}$; is daar gekomen, het water bewandelend, woont te Lĕmah Citra en verdeelt Java in twee deelen, 68,$_{2}$ sqq.; met hem wordt Jñānawidhi vergeleken, 69,$_{1}$.

Bhaṭāra Nātha, naam van Çiwa, 1,$_{3}$.

Bhayālangö, plaats op Java [tusschen Koloer bij Bangil en Kĕdoeng Dawa, W. van Pasoeroean, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 19,$_{1}$; begraafplaats van 's konings grootmoeder en als zoodanig Wiçeṣapura geheeten, 69,$_{2}$; koninklijke graftempel, 74,$_{1}$.

Bhayangkāri, koninklijke lijfwacht in Majhapahit, 9,$_{2}$; vergezelt den koning in 1281 op reis, 18,$_{3}$.

Bhīma, onderhoorigheid [Bima], 14,$_{3}$.

Bhīṣmaçaraṇa, titel van een gedicht van Prapañca, 94,$_{3}$.

Bhoja, ambtenaar belast met het toezicht op het heiligdom Wiçeṣapura, 69,$_{2}$.

Bhrisaḍi, ws. mythisch wezen, waarvan een beeld bij een feest werd rondgeleid, 83,$_{6}$. Zie ook Prisaḍi.

Binor, plaats op Java [Binor, distr. Paiton, afd. Kraksaän, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 31,$_{1}$.

Birah, zie Lombok.

Biru, zie Kĕḍung Biru.

Bobo runting, dal op Java [zadel van Klakah? NIERMEYER], door den koning in 1281 doorgetrokken, 21,$_{2}$.

Boddha, enz., zie Buddha.

Boddhimūla, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,$_{1}$.

Borang, plaats op Java [tusschen Gĕnding, afd. Kraksaän, en Brĕmi, afd. Probolinggo, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 34,$_{1}$.

Brahmarāja, voornaamste der Çiwaïtische Brahmanen in Majhapahit, 12,$_{1}$; geleerde en dichter, 83,$_{3}$ [V. g. l. KROM, T. B. G. 53,$_{421}$].

B u b a t, plaats, waar koning Jayanagara in 1250 werd bijgezet. 48,$_3$; veld ten N. van Majhapahit, waar wedstrijden gehouden werden, 86,$_{1,2}$; 87,$_2$.

B u d d h a, alleen in samenstellingen: Buddhasmaraṇa (denken aan Buddha), 2,$_1$; Buddhabhawana (Buddhaverblijf), 44,$_1$; Mahābuddhaloka (de groote Buddhawereld), 67,$_2$. K a b u d d h a n (Buddhaverblijf), 2,$_1$.

B o d d h a (Buddhistisch, de Buddhisten, Buddhistische geestelijkheid), 12,$_1$; 16,$_2$; 17,$_6$; 68,$_2$; 75,$_2$; 79,$_3$; P a r a b o d d h a, 67,$_2$; B o d d h a p r a t i ṣ ṭ a (van de oprichting van een Buddhistisch beeld), 46,$_2$; B o d d h a b r a t a (Buddhist), 57,$_1$; B o d d h a t a n t r a (Buddhistische leer), 64,$_3$. K a b o d d h a n (Buddhistisch heiligdom), 12,$_5$; 18,$_7$; 56,$_2$; K a b o d d h ā n g ç a n (erfelijk Buddhistisch bezit), 78,$_3$.

V. g. l. Çiwabuddha en Sugata.

B u d d h ā d h i ṣ ṭ ā n a, heiligdom, door den vorst van Wĕngkĕr gesticht, 82,$_2$.

B u d d h ā d i t y a, monnik uit Kāñcipurī in Voor-Indië, maakte een lofdicht op den koning, 93,$_1$ [V.g.l. Brandes, Tjandi Singasari, $_{23}$].

B u d d h i k u ñ c i r [Kern, Bijdr, 68,$_{421}$ conj. Buddhakuñcir, doch v.g.l. Pararaton 18,$_{13}$], koninklijke graftempel, 74,$_1$.

B u ḍ u r, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,$_3$.

B u k i t, Buddhistisch heiligdom op Bali, 80,$_2$.

B u k u l, koninklijke graftempel, 73,$_3$.

B u l u h, mijn (?) op Java [tusschen Padjarakan en Ranoe Ségaran, afd. Kraksaän, Niermeyer], door den koning in 1281 gepasseerd, 32,$_2$.

B u n g a t a n, plaats op Java [Boengatan, distr. Mlandingan, afd. Bondowoso, Niermeyer], door den dichter in 1281 bezocht, 29,$_3$.

B u r ĕ n g, plaats op Java [nabij Singasari], door den koning in 1281 bezocht, 35,$_4$; 37,$_7$; er was een vijver met tjaṇḍi, 38,$_1$.

Burune(ng), onderhoorigheid op Borneo [Broenai, Kern I.G.], $14_{,1}$.

Butun, onderhoorigheid [Boeton bij Celebes, Rouffaer], $14_{,5}$.

Butun, vrijsticht der Brahmaansche heremieten, $78_{,1}$.

Buwun, plaats op Java, in Janggala, door den koning herhaaldelijk bezocht, $17_{,5}$.

C.

Caitra, maandnaam, $8_{,2}$; $85_{,1,2}$; $86_{,3}$; $87_{,3}$.

Campā, (Cĕmpā) [Tjampa, Zuiden van Annam], land, waarmede Java vriendschappelijke betrekkingen onderhield, $15_{,1}$; lieden van hier komen naar Java, $83_{,4}$.

Campĕn, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,2}$.

Caṇḍāla, lage volksklasse, $81_{,4}$.

Caṇḍi Lima, plaats nabij Majhapahit [Tjandi Lima bij Dinojo, Krom T. A. G. $31_{,531}$], herhaaldelijk door den koning bezocht, $17_{,4}$; vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$.

Caṇḍi Pungkal, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,2}$.

Candramā, de maangod, $92_{,3}$; hiermede wordt de koning vergeleken $7_{,2}$ (v. g. l. $83_{,1}$).

Capahan, Buddhistische desa op Java [distr. Tongas, afd. Probolinggo, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $20_{,1}$.

Ca(r)ccan (?), plaats, waar het klooster Ratnapangkaja lag (zie aldaar), $20_{,2}$.

Caturbhasma, bedelorde? [Kern Bijdr. $69_{,45}$], $81_{,2}$; v. g. l. $78_{,7}$.

Cayarāja, booswicht, in 1192 door koning Kṛtanagara verdelgd, $41_{,5}$.

Cĕcang, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $23_{,1}$.

Cĕlong, plaats op Java [tusschen Lawang en Pandakan, Krom], door den koning in 1281 bezocht, $55_{,2}$.

Cĕṇṭing, erfelijke bezitting der Brahmaansche heremieten, $78_{,3}$.

C i n a [China], lieden van hier komen naar Java, $83_{,4}$.

C ū n g g r a n g, plaats op Java [bij Soektji, N. van Pandakan, Krom T. B. G. $56_{,239}$], door den koning in 1281 bezocht, $58_{,1}$.

Ç.

Ç a c ī, gemalin van den god Indra; hiermede wordt de vorstin van Daha vergeleken, $12_{,2}$.

Ç a i w a, enz. zie Ç i w a.

Ç a k ā b d a, titel van een gedicht van Prapañca, $94_{,3}$.

Ç ā k y a s i n g h a, naam van Buddha, $43_{,2}$.

Ç ā s t r a j a y a, onderkoning van Kaḍiri (1180—1193), $44_{,2}$.

Ç a t a m a n y u, naam van Indra, hiermede wordt de koning vergeleken. $7_{,2}$.

Ç e r a n, onderhoorigheid [Ceram, Rouffaer], $14_{,3}$.

Ç i l ā b h a n g o, plaats op Java [N. van Djĕmbĕr, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $23_{,1}$.

Ç i l ā h r i t, plaats op Java [bij Blitar], door den koning herhaaldelijk bezocht, $17_{,5}$; koninklijke graftempel, $73_{,3}$.

Ç i l ā p ĕ ṭ a k, plaats, waar koning Jayanagara in 1250 werd bijgezet, $48_{,3}$.

Ç i w a, in de beteekenis Çiwaitisch, $76_{,1}$. Verder alleen in samenstellingen: Çiwāgama (de Çiwaitische godsdienst) $16_{,1}$; $70_{,2}$; Çiwapada (Çiwa's verblijfplaats), $32_{,6}$; Çiwapratiṣṭa (Çiwa's verblijf), $37_{,2}$; Çiwawimba (Çiwabeeld), $37_{,2}$; $41_{,1-4}$; $56_{,2}$; Çiwārcca (Çiwabeeld), $41_{,4}$, $57_{,2}$; saçiwabhujangga (met geleerde Çiwaitische geestelijken), $84_{,1}$.

Ç a i w a (Çiwaieten, Çiwaitische geestelijkheid), $12_{,1}$; $25_{,2}$; $75_{,2}$; Ç a i w a p r a t i ṣ ṭ a (van de oprichting van een Çiwabeeld), $47_{,3}$.

K a ç a i w a n (Çiwaitisch heiligdom), $8_{,4}$; $12_{,5}$; $56_{,2}$; K a ç a i w ā n g k u r ā n (erfelijk Çiwaitisch bezit), $78_{,2}$.

Ç i w a b u d d h a, $1_{,1}$. Verder in samenstellingen: Çiwabuddhārcca (Çiwabuddhabeeld), $43_{,5}$; Çiwabuddhaloka (Çiwabuddha's wereld), $43_{,5}$.

Çaiwaboddha (Çiwaiet(en) en Buddhist(en), $30_{,2}$; $40_{,5}$; $51_{,5}$; $53_{,2}$; $56_{,1}$; $81_{,2}$; $83_{,1}$; Paraçaiwaboddha, $8_{,3}$; $34_{,3}$.

Çaiwasogata (idem), $36_{,2}$.

Çobha, erfelijke bezitting der Buddhisten, $78_{,3}$.

Çoddhodani (Çuddhodana's zoon), Buddha; hiermede wordt de koning vergeleken, $84_{,3}$.

Çrāwaṇa, maandnaam, $63_{,4}$.

Çrīphalatikta, naam van Majhapahit, $17_{,1}$.

Çrī Ranggapura, zie Ranggapura.

Çuci, dorpsgrond der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.

Çūrab(h)āṇa, graftempel op Java [Tjandi Soerawana, afd. Kĕdiri, Brandes Not. B. G. 1898,$_{88}$], door den koning in 1283 bezocht, $62_{,2}$; stichting van den vorst van Wĕngkĕr, $82_{,2}$.

Çūrādhikāra, bestierder van het koninklijke kamp te Patukangan in 1281, $26_{,1}$.

D.

Dada, plaats op Java [tusschen Lawang en Pandakan, Krom], door den koning in 1281 bezocht, $55_{,2}$.

Ḍaḍap, plaats op Java in het district Hambulu traya [onderdistr. Amboeloe, afd. Probolinggo, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $19_{,1}$.

Daha [de stad in afd. Madioen, het land het oude Kaḍiri], voornaamste stad van Java na Majhapahit, $12_{,6}$; woning van den patih van Daha in de hoofdstad, $12_{,5}$; landstreek door den koning herhaaldelijk bezocht, $17_{,6}$; residentie van den vorst van Pañjalu (één der beide rijkshelften na Airlangghya), $68_{,1}$.

Verder in de uitdrukking „vorstin van Daha", titel van Rājadewī Mahārājasā, zuster van 's konings moeder, $4_{,1}$; [haar echtgenoot, $4_{,3}$]; haar dochter Indudewī, $5_{,1}$; haar paleis te Majhapahit, $12_{,2}$; haar wagens in den stoet des konings in 1281, $18_{,2}$; dochter van koning Kṛtarājasa, $48_{,1}$; volgt den stoet des konings in 1281 bij zijn terugkeer, $59_{,4}$. V. g. l. Kaḍiri.

Ḍakulut, vrijgebied der Wiṣṇuieten, $78_{,5}$.

Dalĕman, plaats op Java [tusschen Tĕmporah, distr. Bĕsoeki, en Binor, distr. Paiton, NIEEMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $31_{,1}$.

Dalīnan, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

Daluwang, plaats op Java [Kradjan, afd. Modjokerto, KROM T. A. G. $31_{,531}$], door den koning in 1281 bezocht, $17_{,10}$.

Damalang, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$. [V. g. l. Damalung, BRANDES Tjandi Singasari, $_{39}$].

Dami, in 1286 tot yuwamantri benoemd, $72_{,6}$. [V. g. l. KROM, T. B. G. $53_{,425}$].

Ḍampar, plaats op Java [Dampar, O. van den Smeroe, afd. Loemadjang, NIEEMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $22_{,1}$.

Dānahaña(r), erfelijke bezitting der Brahmaansche heremieten, $78_{,3}$.

Ḍarbaru, klooster op den dorpsgrond van Hujung [Z. van Pasoeroean], door den dichter in 1281 bezocht, $35_{,2,3}$.

Dawa, zie Kĕḍung Dawa en Halalang-dawā.

Ḍawōhan, plaats op Java [tusschen Bayĕman en Brĕmi, afd. Probolinggo, NIEEMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,1}$.

Ḍaya, bergkloof [dal der kali Sampean, tusschen Pradjĕkan en Sitoebondo, NIEEMEYER], door den koning in 1281 doorgetrokken, $23_{,2}$.

Dayamuka, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,2}$.

Deçawarṇnana, naam van het gedicht? [POERBATJARAKA, T. B. G. $55_{,194}$, v. g. l. KERN Bijdr. $70_{,222}$]. $94_{,2}$, v. g. l. $94_{,4}$.

Dewarame, plaats op Java [bij Doeqdawa, Z. van Bondowoso? NIEEMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $23_{,1}$.

Dharmmāçraya, onderhoorigheid op Sumatra [aan de boven-Batanghari, ROUFFAER Not. B. G. 1909,117, v. g. l. KROM, Rapp. 1912, v], 13,1.

Dharmmanagarī, plaats, waarmede Java in vriendschappelijke betrekking stond [Lakhon. Ligor, GERINI Journ. Roy. As. Soc. 1905,487; KROM T. B. G. 56, 220 [1])], 15,1.

Dhoni-bĕṇṭeng, plaats op Java [in de streek van Djĕmbĕr, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 23,1.

Ḍompo, onderhoorigheid [op Soembawa, ROUFFAER], 14,2; overwonnen door Nāla, 72,2.

Ḍukun, plaats op Java [bij Doeqdawa, Z. van Bondowoso? NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 23,1.

Ḍungun, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [North Cape in Kĕmaman, ROUFFAER], 14,2.

Ḍuri, zie Tāmpak Ḍuri.

Dwāpāra, tijdperk, waarin de Pāṇḍawa's heerschten, 43,1.

G.

Gahan ring jagat, heiligdom der Brahmaansche heremieten, 78,4.

Gajah (?), op een corrupte plaats, 79,3. Waarschijnlijk het tweede deel van Lwāgajah (zie aldaar).

Gaja Mada, patih van Majhapahit (1253—1286), zijn woning 12,4; de grond van Madakaripura een gift van den koning aan hem, 19,2; brengt het verzoek der koningin-moeder tot het houden van het groote doodenoffer over, 63,4; maakt daarbij zijn opwachting bij den koning, 65,2; en biedt een eergeschenk aan, 66,2; heeft op Bali en Saḍeng overwinningen behaald; zijn ziekte, 70,3; en dood in 1286 [KROM T. B. G. 55,499], 71,1. Zie ook Mada.

1) Bij de publicatie van laatstgenoemde identificatie was het schr. dezes ontgaan, dat dezelfde onderstelling reeds door Gerini geopperd was.

Galagah, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr, NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, $22_{,5}$.

Galanggang, Buddhistische desa [nabij Badoeng, O. van Bangil, NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, $18_{,7}$.

Galiyao, onderhoorigheid [Kangean, ROUFFAER], $14_{,3}$.

Galuh, vrijgebied der Wiṣṇuieten, $78_{,5}$.

Gandha, heiligdom der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.

Gangan asĕm, plaats op Java [tusschen Koloer bij Bangil, en Kĕdoeng Dawa, W. van Pasoeroean, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $18_{,8}$.

Gantĕn, Buddhistische desa [distr. Tongas, afd. Probolinggo, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $20_{,1}$.

Gapuk, Buddhistische desa [distr. Tongas, afd. Probolinggo, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $20_{,1}$.

Gatawang, erfelijke bezitting der Brahmaansche heremieten, $78_{,13}$.

Gāyatrī, dochter van koning Kṛtanāgara, gemalin van koning Kṛtarājasa, $46_{,1}$. Zie verder Rājapatnī.

Gĕbang, plaats op Java [tusschen Binor en Tjandi Djaboeng, afd. Kraksaän, KROM T. A. G. $30_{,453}$], door den koning in 1281 bezocht, $31_{,1}$.

Gĕḍe, district op Java [tusschen Padjarakan en Ranoe Sĕgaran, afd. Kraksaän, NIERMEYER], door den koning in 1281 doorgetrokken, $32_{,3}$.

Gĕṇḍing, plaats op Java [Gĕnding, afd. Kraksaän, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $34_{,2}$.

Gĕnĕng, vrije desa der Wiṣṇuieten, $78_{,5}$.

Girinātha (Bergvorst), naam van Çiwa, $1_{,5}$; $37_{,2}$; $92_{,3}$; $94_{,1}$.

Girīndra (Bergvorst), naam van Çiwa, $39_{,2}$; $40_{,1,2,5}$; $41_{,1}$.

Giripati (Bergheer), naam van Çiwa, $51_{,6}$.

Giripatīçwara (Bergvorst), naam van Çiwa, $38_{,6}$.

Gobraja, mythische plaats vol gawaya's (bos gavaeus), $50_{,6}$.

Goḍa [Gauḍa in Oostelijk Hindustan, KERN, Bijdr. $69_{,30}$], lieden van hier komen naar Java, $83_{,4}$.

Gṛhasthadhara, zie Tathāgatapura Gṛhasthadhara.

Guhā, erfelijke bezitting der Buddhisten, $78_{,3}$.

G u n t u r, plaats op Java [distr. en afd. Loemadjang, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 22,3.

G u r u n, onderhoorigheid [Noesa Pĕnida, VAN EERDE T. A. G. 28 229], 14,5; stond open voor de Buddhistische geestelijken 16,3; was onderworpen aan koning Kṛtanāgara, 42,3.

G u r u n, onderhoorigheid [Gorong, ROUFFAER, v.g.l. BRANDES, Pararaton, 125]. 14,4.

G u r u n g g u r u n g, klooster bij Simping; de grond voor den graftempel aldaar gebruikt, 62,1.

H.

H a b ĕ t, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr, NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, 22,3.

H a j ĕ n g, godin der schoonheid, hiermede wordt Surawarddhani vergeleken, 6,4.

H a l a l a n g - d a w a, plaats op Java [tusschen Patokengan, distr. Panaroekan, en Boengatan, distr. Mlandingan, NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, 29,3.

H a l ĕ s ĕ s, plaats op Java [tusschen Kĕbonagoeng, distr. Kraksaän, en Lessan bij Padjarakan, NIERMEYER en KROM T. A. G. 30,653], door den koning in 1281 bezocht, 31,6.

H a m b a l, plaats op Java [Ampĕl gading, O. van Lawang, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 35,1.

H a m b u l u t r a y a, district op Java [onderd. Amboeloe, afd. Probolinggo, NIERMEYER], door den koning in 1281 doorgetrokken, 19,1.

H a n d i w a h a n d i w a, onbekende naam, in verband met de aanbieding van eergeschenken door de vorsten bij het groote doodenoffer, 65,3.

H a n t ĕ n, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, 76,4; erfelijke bezitting der Buddhisten, 78,3.

H a r a ç ā l a n, heiligdom der Brahmaansche heremieten, 78,4.

Hari, naam van Wiṣṇu, in de samenstelling: Haripada (Wiṣṇu's hemel), $48_{,3}$.

Haribhawana, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,3}$.

Harinandana, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$.

Haru, onderhoorigheid op Sumatra [voorm. rijk Aroe ter Oostkust, Rouffaer], $13_{,1}$.

Hayam Wuruk, naam des konings, alleen gebruikt bij zijn bezoek in 1281 aan Kagĕnĕngan, $37_{,4}$.

Herhaji, titel van den mantri, die het toezicht op de Brahmaansche kluizenarijen heeft, $75_{,2}$.

Hĕring, plaats op Java [nabij Kĕpoeloengan, afd. Bangil, Niermeyer], door den dichter in 1281 bezocht, $17_{,11}$.

Himawān, eig. Himālaya, gebruikt van een voornamen berg op Java, $1_{,4}$.

Hujung, dorp op Java [Z. van Pasoeroean], waar het klooster van Ḍarbaru stond, door den dichter in 1281 bezocht, $35_{,2}$; de sawahs aan het klooster behoorend, $35_{,3}$.

Hujung medinī, voornaamste onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [Djohor, Rouffaer; Blagden, Journ. Roy. As. Soc. 1906, $_{107}$], $14_{,2}$.

Hulun hyang, vrije desa der Wiṣṇuieten, $78_{,4}$.

Hutan Kaḍali, onderhoorigheid [Kanari-eilanden, W. van Misool?, Rouffaer], $14_{,3}$.

I.

Īçānabajra, Buddhistische desa [distr. Tongas, afd. Probolinggo, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $20_{,1}$; gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,1}$.

Īçwara, naam van het opperwezen voor de Yogin's, $1_{,2}$.

Īçwaragṛha, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$.

Īçwarī, dochter van Kṛtawarddhana en de vorstin van Jiwana; zuster des konings en vorstin van Pajang [Krom, T. B. G. $52_{,159}$], $5_{,2}$. Zie verder Pajang.

Iḍā, godin, hiermede wordt de vorstin van Pajang vergeleken, $6_{,2}$.

Indra, hiermede wordt de vorst van Wĕngkĕr vergeleken, $12_{,2}$. V. g. l. Çatamanyu.

Indreçwarī, moeder van koning Jayanāgara, $47_{,2}$.

Indudewī, dochter van Wijayarājasa en de vorstin van Daha; vorstin van Lasĕm, $5_{,1}$. Zie verder Lasĕm.

J.

Jaga, koninklijke graftempel, $73_{,3}$.

Jagaddhita, vrijsticht der Brahmaansche heremieten, $78_{,1}$.

Jajaghu, heiligdom [Tjandi Djago of Toempang, Brandes, Pararaton$_{,64}$], het heilig Jina-beeld door den koning in 1281 vereerd, $37_{,7}$; hier was koning Wiṣṇuwarddhana in 1190 bijgezet, $41_{,4}$; koninklijke graftempel, $73_{,3}$.

Jajawa, heiligdom [Tjandi Djawi, afd. Bangil, Krom T. B. G. $56_{,210}$], door den koning in 1281 bezocht, bijzetplaats van koning Kṛtanāgara, zoowel Çiwa- als Akṣobhya-tempel, $55_{,3}$—$58_{,1}$. V. g. l. Jawajawa.

Jālādhipa, plaats op Java [Z. van het zadel van Klakah, afd. Loemadjang, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,2}$.

Jalagiri, plaats op Java [N. van Bĕloh bij Majhapahit, Krom T. A. G. $31_{,531}$], $17_{,4}$; erfelijke bezitting der Brahmaansche heremieten, $78_{,3}$.

Jambala, zie Talaga Jambala.

Jambhala, naam van het opperwezen als god des rijkdoms, $1_{,2}$.

Jāmbi, onderhoorigheid op Sumatra [Djambi], $13_{,1}$.

Jambudwīpa [Voor-Indië], even voortreffelijk land als Java, $83_{,2}$; lieden van hier komen naar Java, $83_{,4}$; hier lag Kāñcipurī, Buddhāditya's woonplaats, $93_{,1}$.

Janggala [Djanggala, Soerabaja], deel des rijks, vanwaar eergeschenken komen, $9_{,1}$; meisjes van hier in 's konings harem, $17_{,3}$; door den koning meermalen bezocht, $17_{,2}$; troepen van hier vergezellen den vorst in 1281 op reis, $18_{,3}$; met Kaḍiri in 1144 vereenigd onder koning Rājasa, $40_{,4}$; bewijst in 1176 hulde bij de wijding van koning Kṛtanāgara, $41_{,3}$.

Japan, plaats op Java [bij Modjokerto], door den koning in 1281 tweemaal bezocht, $17_{,10}$; $58_{,2}$.

Jarak, vrijgegebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Jāti, zie Kuṭi Jāti.

Jātigumlar, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $23_{,1}$.

Jawa, de naam van het land, $1_{,3}$; $4_{,2}$; $14_{,3}$; $16_{,2}$; $40_{,4}$; $68_{,3,5}$; $78_{,4}$; $79_{,1}$; $81_{,1}$; $82_{,1}$; $83_{,5}$; $93_{,1}$. Bij voorkeur in de uitdrukking „bhūmi Jawa". Zie ook Yawa.

Jawajawa, koninklijke graftempel, $73_{,3}$. Zelfde als Jajawa.

Jaya, erfelijke bezitting der Çiwaieten, $78_{,2}$.

Jayaçikā, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$.

Jayakatwang van Kaḍiri, begeerig naar de suprematie op Java, $44_{,1}$; in 1193 onderkoning van Kaḍiri, $44_{,2}$; [verslaat en doodt koning Kṛtanāgara in 1214]; het loopt slecht met hem af, $44_{,3}$; wordt ten val gebracht door prins Wijaya en de Tataren $44_{,4}$; en wel in 1216. $45_{,1}$.

Jayakṛta, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $22_{,5}$.

Jayamanalu, vrijsticht der Çiwaieten $76_{,2}$.

Jayanāgara, zoon van koning Kṛtarājasa, en in 1217 prins van Kaḍiri, $47_{,2}$; koning van Java (1231—1250), $48_{,1}$ [v.g.l. POERBATJARAKA, T. B. G. $56_{,147}$]; trekt in 1238 op tegen Lamajang, $48_{,2}$; [zijn dood en bijzetting $48_{,3}$].

Jayasabha, onderkoning van Kaḍiri (1144 — 1180), $44_{,2}$.

Jayawarddhana, zie Kṛtarājasa.

Jaya Wiṣṇuwarddhana, volledige naam van koning Wiṣṇuwarddhana [conj. KROM T. B. G. $55_{,280}$], $41_{,2}$. Zie verder Wiṣṇuwarddhana.

Jayendradewī, titel van Prajñāpāramitā, dochter van koning Kṛtanāgara en gemalin van koning Kṛtarājasa, $46_{,1}$. Zie ook Prajñāpāramitā.

Jĕnar, zie Wanāçrama Jĕnar.

J ĕ r e, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [Djĕring bij Patani? ROUFFAER] $14_{,2}$.

J i m b e, plaats op Java [Djiembe, afd. Blitar, KROM T. B. G. $56_{,233}$], door den koning in 1283 bezocht, $61_{,2}$.

J i m u r, plaats op Java [nabij Blitar], herhaaldelijk door den koning bezocht, $17_{,3}$.

J i n a (Buddha, dhyāni-Buddha), alleen in samenstellingen: Jinapada (Jinaverblijf), $2_{,2}$; $84_{,3}$; Jinābhiṣeka (Jinawijding), $43_{,2}$; Jinabrata (Jinagelofte) $43_{,4}$; Jinendrālaya (verblijf van den Jinavorst), $43_{,5}$; Jinawimba (Jinabeeld), $37_{,7}$; $43_{,6}$; $47_{,3}$.

J i n g a n, plaats op Java [Ngidjingan, O. van Modjosari, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $17_{,10}$.

J i t a, zie Tĕpas Jita.

J i w a, erfelijke bezitting der Buddhisten, $78_{,3}$.

J ī w a n a (Kahuripan), alleen in de uitdrukking „vorstin van Jīwana", titel van Tribhuwanawijayottunggadewī, moeder des konings, $2_{,2}$; [haar echtgenoot, $3_{,1}$]; haar zuster van Daha deelt haar macht, $4_{,1}$; haar dochter, de vorstin van Pajang, $5_{,2}$; haar wagens in den stoet des konings in 1281, $18_{,3}$; dochter van koning Kṛtarājasa, $48_{,1}$; koningin van Majhapahit in 1251, $49_{,1}$; volgt den stoet des konings in 1281, $59_{,4}$; sticht in 1260 het heiligdom Tathāgatapura Gṛhasthadhara op Bali, $80_{,2}$; vergezelt den koninklijken feeststoet, $84_{,5}$. V. g. l. Kahuripan.

J ñ ā n a b a j r e ç w a r a, naam van koning Kṛtanāgara na zijn Jinawijding, $43_{,2}$ [V. g. l. KERN T. B. G. $52_{,106}$].

J ñ ā n a w i d h i, geleerd Buddhist, verricht in 1273 een brahma-offer te Kamal-paṇḍak, $67_{,3}$; volbrengt de inwijdingsceremoniën van den graftempel te Prajñāpāramitāpuri, $69_{,1}$; en van dien te Wiçeṣapura, $69_{,2}$.

J o y ā n a b a j r a, plaats op Java, door den koning in 1283 bezocht, $62_{,2}$.

J u k u n g, plaats op Java, door den koning in 1283 bezocht, $62_{,2}$.

Jumput, erfelijke bezitting der Buddhisten, 78,3.
Jungul, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,2.
Juru Siddha, heiligdom der Brahmaansche heremieten, 78,4.

K.

Kabalan, stad, waarvan de kroonprinses Kusumawarddhanī vorstin was, 7,4.
Kacapangan, dorpsgrond der Brahmaansche heremieten, 78,1.
Kaḍangḍangan, onderhoorigheid op Borneo [Kĕndawangan? Rouffaer], 14,1.
Kādhikaraṇan, bezitting der Buddhistische bajradhara's op Bali, 80,1.
Kaḍiri [ongeveer Kĕdiri en Madioen], deel des rijks, vanwaar eergeschenken komen, 9,1; meisjes van hier in 's konings harem, 17,3; troepen van hier vergezellen den vorst in 1281 op reis, 18,5; koning Kṛtajaya van Kaḍinten in 1144 door Rājasa overwonnen, 40,3-4; met Janggala tot één rijk vereenigd, 40,4; bewijst in 1176 hulde bij de koningswijding van Kṛtanāgara, 41,3; vorst Jayakatwang streeft naar de suprematie, 44,1; de onderkoningen van Kaḍiri (1144-1193), 44,2; Jayanāgara in 1217 prins van Kaḍinten, 47,2; de vorstin van Kaḍiri (= die van Daha, zie aldaar) vergezelt den koninklijken feeststoet, 84,3.
Kagĕnĕngan, heiligdom [Z. W. van Malang, Brandes Not. B. G. 1901,79], waar de koning in 1281 den graftempel vereerde, 36,1; te beginnen met den hier bijgezetten vorst wordt de geschiedenis der dynastie verhaald, 38,6; hier was koning Rājasa in 1149 bijgezet, 40,5; koninklijke graftempel, 73,3.
Kagĕt, vlakte op Java [afd. Pasoeroean, Niermeyer], door den koning in 1281 bereisd, 19,1.

Kahuripan (=Jiwana), de vorstin hiervan was de moeder des konings, $1_{,4}$; gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,2}$. Zie verder Jiwana.

Kahwas, onderhoorigheid op Sumatra, $13_{,1}$.

Kajaha, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,2}$.

Kājar, erfelijke bezitting der Brahmaansche heremieten, $78_{,3}$.

Kakadang hajyan, heiligdom der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.

Kalampisan, Buddhistische desa [distr. Tongas, afd. Probolinggo, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $20_{,1}$.

Kalangbrat, koninklijke grafttempel, $73_{,3}$.

Kalantĕn, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [Kalantan], $14_{,2}$.

Kalayu, heiligdom [Tjandi Djaboeng, afd. Kraksaän, KROM T.A.G. $30_{,653}$], door den koning in 1281 bezocht, $31_{,1-3}$; Buddhistische stichting, waar een verwante des konings was bijgezet, $31_{,2}$.

Kali (doorgaans met een woord voor „tijd"), het Kali-tijdperk, begonnen 3179 v. Ç., $42_{,3}$; $43_{,1}$; $44_{,1-3}$.

Kalkasaluḍung, onderhoorigheid op Borneo [Maloedoebaai, ROUFFAER; wellicht te splitsen Kalka Saluḍung], $14_{,1}$.

Kāmadewa, de liefdegod, hiermede wordt de koning vergeleken, $7_{,3}$. V. g. l. Smara.

Kamal, voluit Kamal-paṇḍak, heiligdom op Java, te Palungān, door den koning voltooid; in 1273 verricht Jñānawidhi er een brahma-offer, $67_{,2}$; de geschiedenis ervan, $68_{,1}$ sqq. Zie verder Prajñāpāramitāpuri.

Kamangsyan, vrijgebied der Wiṣṇuieten, $78_{,5}$.

Kāmbangrawi, Buddhistisch heiligdom [W. van Kĕbonagoeng, distr. en afd. Kraksaän, KROM T. A. G. $30_{,653}$], door den koning in 1281 bezocht, een geschenk van hem aan Nālādhika, $31_{,3}$.

Kāmboja [Cambodja], land, waarmee Java vriendschap-

pelijke betrekkingen onderhield, $15_{,1}$; lieden van hier komen naar Java, $83_{,4}$.

Kamirahan, plaats op Java [aan de kust der afd. Loemadjang, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,2}$.

Kāmpar, onderhoorigheid op Sumatra, $13_{,1}$.

Kāmpe, onderhoorigheid op Sumatra [poeloe Kompai, ROUFFAER], $13_{,1}$.

Kāmpud, naam van een berg op Java, $1_{,4}$.

Kañci, plaats op Java [Kasijañn? afd. Modjokerto, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $17_{,10}$; vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$.

Kāñcipurī, plaats in Voor-Indië [Conjeveram, BRANDES Tjandi Singasari, $_{23}$, v. g. l. KROM Rapp. $1911_{,12}$; KERN Bijdr. $70_{,222}$], waar Buddhāditya woonde, $93_{,1}$.

Kāṇḍawawana, woud, door Agni verbrand, $50_{,3}$.

Kaṇḍis, onderhoorigheid op Sumatra [aan de Kwantan nabij Koto Toeo, ROUFFAER Not. B. G. $1909_{,118}$], $13_{,1}$.

Kanigara, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,2}$.

Kañjapinirān, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [Kañjab in den Riouw-Lingga-archipel? V. g. l. GERINI, Researches on Ptolemy's Geography, $_{503}$] $14_{,2}$.

Kanuruhan, zie Patĕmwan.

Kāpāñangan, plaats op Java [Badjangan, distr. en afd. Pasoeroean, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $35_{,1}$.

Kapayĕman, plaats op Java [tusschen Bayĕman en Brĕmi, afd. Probolinggo, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,1}$.

Kapila, voor de aanhangers der Sāṅkhya-philosophie, $1_{,3}$.

Kapuhas, onderhoorigheid op Borneo [de oude Kapoeas, ROUFFAER], $13_{,2}$.

Kapulungan, plaats op Java [Kĕpoeloengan, afd. Bangil, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $17_{,11}$; $18_{,1}$; vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$; stichting van den vorst van Wĕngkĕr, $82_{,2}$.

Kapuyuran, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,2}$.

Karitang, onderhoorigheid op Sumatra [Kritang, Z. van Indragiri, KROM], $13_{,1}$.

Karṇātaka, [in Zuid-Indië], lieden van hier komen naar Java, $83_{,4}$.

Kasaduran, plaats op Java [tusschen Probolinggo en het zadel van Klakah, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,1}$.

Katang, plaats op Java [nabij Kĕdoeng Dawa, afd. Pasoeroean, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $19_{,1}$.

Katingān, onderhoorigheid op Borneo [Mendawei-rivier, afd. Sampit], $13_{,2}$.

Katuda (?), vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,2}$.

Kawi, berg op Java, ten O. waarvan koning Rājasa resideerde, $40_{,2}$.

Kawinayan, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.

Kawiri, dorpsgrond der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.

Kĕbwanagĕng, plaats op Java [Kĕbonagoeng, distr. en afd. Kraksaän, KROM T. A. G. $30_{,652}$], door den koning in 1281 bezocht, $31_{,5}$.

Kĕḍa, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [Kĕdah], $14_{,2}$.

Kĕḍung Biru, plaats op Java [nabij Singasari], door den koning in 1281 bezocht, $35_{,4}$.

Kĕḍu(ng) Dawa, plaats op Java [Kĕdoeng Dawa bij Kraton, afd. Pasoeroean, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $19_{,1}$.

Kĕḍu(ng) Pĕluk, plaats op Java [Kĕdoeng ploeq, afd. Pasoeroean, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $35_{,1}$.

Kĕlang, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland, $14_{,2}$.

Kĕlut, vrije desa der Wiṣṇuieten, $78_{,3}$.

Kĕṭa, plaats op Java [Kĕtah, N. O. van Bĕsoeki, NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, $29_{,3}$; door den koning bezocht, $30_{,1}$; $31_{,1}$; de mantri's en upapatti's maken hun

opwachting, $30_{,2}$; een opstand in 1253 door de koningin onderdrukt, $49_{,3}$.

K e t a k i, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,2}$.

K i ḍ a l, heiligdom [Tjandi Kidal bij Malang, Brandes, Pararaton,$_{60}$], door den koning in 1281 bezocht, $37_{,7}$; hier was koning Anūṣanātha in 1170 bijgezet, $41_{,1}$; koninklijke graftempel, $73_{,3}$.

K i n a w ö n g, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,2}$.

K i y a l, dorpsgrond der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.

K r a t, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,2}$.

K ṛ p i g ĕ l a m, plaats op Java [tusschen Binor en Tjandi Djaboeng, afd. Kraksaän, Niermeyer en Krom T. A. G. $30_{,633}$], door den koning in 1281 bezocht, $31_{,1}$.

K ṛ ṣ ṇ a ñ j a y a [Kern conj. Karṇañjaya (Arjuna), Bijdr. $69_{,293}$], hiermede wordt de koning vergeleken, $84_{,2}$.

K ṛ t a j a y a, koning van Kaḍiri, in 1144 door Rājasa overwonnen, $40_{,3}$; en weggevlucht, $44_{,2}$. [V. g. l. Krom T. B. G. $56_{,243}$].

K ṛ t a n ā g a r a, koning van Java (1190—1214), in 1176 tot mederegent gewijd, $41_{,3}$; geschiedenis zijner regeering, $41_{,5}$—$43_{,6}$; bijgezet o.a. te Sagala, $43_{,6}$; na zijn dood in 1214 heerscht er ellende, $44_{,1}$; ook de andere eilanden gehoorzaamden hem, $44_{,3}$; zijn vier dochters, de gemalinnen van koning Kṛtarājasa, $45_{,2}$; ook bijgezet in den Çiwa-Akṣobhya-tempel te Jajawa, $56_{,1}$. [V. g. l. Brandes, Not. B. G. $1898_{,79}$; 1901, xxxiii; Tj. Djago$_{,97}$; Tj. Singasari$_{,35}$; Rouffaer, ibid.$_{,90}$; Krom, Rapp. $1911_{,121}$; Oudh. Versl. $1913_{,16}$].

K ṛ t a r ā j a s a J a y a w a r d d h a n a, koning van Java (1216—1231) te Majhapahit, $45_{,1}$; het geheele land onderdanig, zijn gemalinnen de vier dochters van koning Kṛtanāgara, $45_{,2}$; zijn regeering, dood [Poerbatjaraka T.B.G. $56_{,147}$; v.g.l. Kern Bijdr. $70_{,221}$] en bijzetting, $47_{,2,3}$; tijdens hem werd het heiligdom te Simping gebouwd, onder Krung als Rājaparākrama, $70_{,3}$. Zie ook Narāryya en Wijaya.

Kṛtawarddhana, vader des konings, vorst van Singhasāri, 3,1; zijn dochter van Lasĕm, 5,2; zijn paleis in Majhapahit, 11,1; heeft toezicht op bebouwing, politie en belastingen 88,4; dilettant op de gamĕlan, 91,5. Zie verder Singhasāri en Tumapĕl.

Kṛtayaça, upapatti der Buddhisten, vriend van Prapañca, overleden vóór diens komst te Patukangan in 1281, 29,1.

Krung, belast met het toezicht op het heiligdom te Simping, 70,2. Is dezelfde, die 70,1 den titel Rājaparākrama draagt. Zie verder Rājaparākrama.

Kukap, koninklijke graftempel, 73,3.

Kulākaling, vrijsticht der Çiwaieten, 76,2.

Kulampayan, erfelijke bezitting der Brahmaansche heremieten, 78,3.

Kulanandana, vrijsticht der Çiwaieten, 76,2.

Kulur, plaats op Java [Koloer, Z. van Bangil, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 18,8; vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, 76,4.

Kumāra, de krijgsgod, hiermede wordt prins Wikramawarddhana vergeleken, 6,3. V. g. l. Sanatkumāra.

Kumitir, plaats, waar vorst Narasinghamūrtti door den vorst van Wĕngkĕr was bijgezet, 41,4.

Kumuda, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,1.

Kunir, onderhoorigheid [Koenjit, Z. van P. Laoet, Van Eerde T. A. G. 28,476], 14,5.

Kunir Basini, plaats op Java [Koenir, Z. van Loemadjang, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 22,4.

Kupang (?), kluizenarij der vier āçrama's, 78,7.

Kuran, Buddhistische desa [distr. Tongas, afd. Probolinggo, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 20,1.

Kusumawarddhanī, kroonprinses, dochter van den koning en de opperkoningin, vorstin van Kabalan, verloofd met Wikramawarddhana, 7,4 [v. g. l. Krom, T. B. G. 52,168].

Kuṭa Bacek, plaats op Java [aan het strand in de vlakte Z. W. van afd. Djĕmbĕr, NIEUWENHUIS], door den koning in 1281 bezocht, $22_{,4,5}$.

Kuṭa Lamba, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$.

Kuṭa Lingga, onderhoorigheid op Borneo [Lingga, aan de vereeniging van S. Lingga en S. Batang Loepar in Sĕrawak, ROUFFAER], $13_{,2}$.

Kuṭarāja, hoofdplaats van koning Rājasa, $40_{,2}$; krijgt den naam Singhasāri, $41_{,3}$.

Kuṭa Waringin, onderhoorigheid op Borneo [Koetawringin], $13_{,2}$.

Kuṭi haji, plaats op Java [Koetaredjo, Z. W. van Modjosari, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $17_{,10}$; vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Kuṭi hañar, bezitting der Buddhistische bajradhara's op Bali, $80_{,1}$.

Kuṭi Jāti, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$.

Kuṭi Pangkaja, zie Pangkaja.

Kuṭi Ratnapangkaja, zie Ratnapangkaja.

Kuṭi Sanggraha, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$.

Kutugan, plaats op Java [tusschen Tjandi Djaboeng en Kĕbonagoeng, distr. en afd. Kraksaān, KROM T. A. G. $30_{,633}$], door den koning in 1281 bezocht, $31_{,5}$.

Kuturan, Buddhistische wijze op Bali, $16_{,3}$.

Kuturan, bezitting der Buddhistische bajradhara's op Bali, $80_{,1}$.

Kuwarāha, plaats op Java [tusschen Lawang en Pandakan, KROM], door den koning in 1281 bezocht, $55_{,2}$.

Kuwu hañar, plaats op Java [O. van Ngidjingan, afd. Modjokerto, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $17_{,10}$.

Kuwu nātha, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

L.

Lagunḍi, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Laleyan, zie Tambak Laleyan.

Lamajang, streek op Java [Loemadjang, KERN Bijdr. 63,385; doch klaarblijkelijk algemeene naam van den Oosthoek], door den koning in 1281 bereisd, 17,7; hier werden Nāmbi en zijn volgelingen in 1238 door koning Jayanāgara verdelgd, 48,2.

Lamba, zie Kuṭa Lamba.

Lambang, titel van een gedicht van Prapañca, 94,3.

Lampĕs, plaats op Java [Klampisan, afd. Pasoeroean, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 19,1.

Lāmpung, onderhoorigheid op Sumatra [Lampong], 13,2.

Lampung, in Lĕmah i Lampung, Buddhistisch heiligdom op Bali, 80,2.

Lamuri, onderhoorigheid op Sumatra [Indrapoeri, Groot-Atjeh?, ROUFFAER], 13,2.

Laṇḍa, onderhoorigheid op Borneo [Landak, ROUFFAER], 14,1.

Lasĕm, plaats op Java, in 1276 door den koning bezocht, 17,6.

Verder in de uitdrukking: „vorstin van Lasĕm", titel van Indudewī, dochter van Wijayarājasa en de vorstin van Daha, 5,1; gehuwd met Rājasawarddhana, vorst van Matahun, 6,1; haar paleis in Majhapahit, 12,4; haar wagens in den stoet des konings in 1281, 18,3; volgt 'skonings stoet bij zijn terugkeer, 59,3; vergezelt den koninklijken feeststoet, 84,3.

Lawai, onderhoorigheid op Borneo [Moeara Labai aan de Mĕndawak, ROUFFAER [1])], 13,2.

Lawang, zie Rabut Lawang.

Lĕmah baṅg, plaats op Java [tusschen Mlandingan en Kĕtah, afd. Bondowoso, NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, 29,2.

Lĕmah citra, plaats op Bali, waar de wijze Bharāḍa woonde, 68,2.

1) De mededeeling d. t. p.: „er staat Wawai, doch zeer waarschijnlijk Lawai te lezen", berust denkelijk op een drukfout in Kern's I. G. artikel. De tekst geeft wel degelijk Lawai.

Lěmah i Lampung, zie Lampung.

Lěmah surat, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, 76,$_{3}$.

Lěmah tulis, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,$_{3}$.

Lěmbah, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,$_{3}$.

Lěmbu Tal, dochter van vorst Narasinghamūrtti, bijgezet te Mirěng, 46,$_{2}$; moeder van koning Kṛtarājasa, 47,$_{1}$.

Lěngkasuka, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [Sělangor, Rouffaer; Tenasserim, Pelliot Bull. Ec. fr. Extr. Or. 4,$_{345+407}$; Huber, ibid. 4,$_{475}$; hoofdplaats van Kědah (bij de piek), Gerini Journ. Roy. As. Soc. 1905,$_{495}$; Blagden, ibid. 1906,$_{118}$], 14,$_{2}$.

Lesan, plaats op Java [Lessan, O. van Padjarakan, afd. Kraksaän, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 31,$_{6}$.

Lingga, zie Kuṭa Lingga.

Linggapati, vijand, door koning Wiṣṇuwarddhana vernietigd, 41,$_{2}$.

Locanā, wederhelft van den dhyāni-Buddha Wairocana [Brandes, Not. B. G. 1901, xxvii; Tjandi Djago, $_{94}$], als zoodanig is koningin Bajradewī, met haar echtgenoot als Wairocana, in één beeld voorgesteld, 43,$_{6}$.

Locanapura, stichting van den vorst van Wěngkěr, 82,$_{2}$.

Loḍaya, streek op Java [Lodojo, afd. Blitar], door den koning in 1279 bezocht, 17,$_{6}$; en in 1283, 61,$_{3+4}$.

Loh gaway, plaats op Java [tusschen Gěnding, afd. Kraksaän, en Brěmi, afd. Probolinggo, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 34,$_{1}$.

Lombok mirah, onderhoorigheid [West-Lombok, Rouffaer; te splitsen in Lombok en Birah, samen = Noord-Oost-Lombok, Van Eerde, T. A. G. 28,$_{229}$], 14,$_{4}$.

Lopaṇḍak, plaats op Java [tusschen Bayěman en Brěmi, afd. Probolinggo, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 21,$_{1}$.

Lumbang, Buddhistische desa [distr. Tongas, afd. Probolinggo, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 20$_{,1}$; koninklijke graftempel, 78$_{,3}$.

Lungga, vrije desa der Wiṣṇuieten, 78$_{,3}$.

Luwan, kluizenarij der vier āçrama's, 78$_{,7}$.

Luwuk, onderhoorigheid in het landschap Bāntayan [Loewoe op Celebes, Rouffaer], 14$_{,1}$.

Lwāgajah, onderhoorigheid op Bali [v.g.l. Lolowan bij Nĕgara, Van Eerde T. A. G. 28$_{,232}$], 14$_{,3}$. Waarschijnlijk ook te herstellen 79$_{,3}$.

Lwah-kali, erfelijke bezitting der Çiwaieten, 78$_{,2}$.

Lwāngwĕntar, plaats op Java [Sawĕntar bij Blitar? Krom T. B. G. 56$_{,235}$], door den koning in 1283 bezocht, 61$_{,2}$.

Lwas, onderhoorigheid op Sumatra [Padang Lawas of Gajoe Loeas?, Rouffaer], 13$_{,2}$.

M.

Mada, op één plaats voor Gaja Mada, wordt minister van de koningin-moeder, 49$_{,3}$. Zie Gaja Mada.

Madakaripura, Buddhistisch stift [distr. Tongas, afd. Probolinggo, Niermeyer], schenking van den koning aan Gaja Mada; in 1281 door den koning bezocht, 19$_{,2}$.

Mādhawa, naam van Wiṣṇu, hiermede wordt vorst Narasinghamūrtti vergeleken, 41$_{,2}$.

Madhu, maandnaam, 48$_{,2}$.

Madhura [Madoera], vroeger één geheel met Java, 15$_{,2}$; mantri's van hier maken in 1281 te Patukangan hun opwachting bij den koning, 28$_{,1}$; bewijst hulde aan koning Kṛtanāgara, 42$_{,2}$ [v.g.l. Krom, Rapp. 1911$_{,123}$].

Magĕnĕng, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77$_{,2}$.

Mahādewī, titel van een der dochters van koning Kṛtanāgara, gemalin van koning Kṛtarājasa, 46$_{,1}$.

Mahādhikāra [ws. titel], maakt zijn opwachting bij den koning, 88$_{,1}$; verzoekt den koning een maskerspel te vertoonen, 91$_{,4}$.

M a h ā m u n i, naam van Buddha, 95$_{,2}$.

M a h ā r ā j a s ā, zie Rājadewī Mahārājasā.

M a h ā y ā n a, de leer van het z.g.n. Noordelijk Buddhisme, in de samenstelling: Mahāyānabrata (belijder van het Mahāyāna), 68$_{,2}$.

M a h i ṣ a R a n g k a h, vijand, in 1202 door koning Kṛtanāgara gedood, 42$_{,1}$.

M a j h a p a h i t, naam van de hoofdstad; de koning aanvaardt er de regeering, 2$_{,2}$; beschrijving, 8$_{,1}$ tot 12$_{,5}$; de rijksbestierder vergezelt den koning in 1281 op reis, 18$_{,2}$; koning Kṛtarājasa heerschte er [als eerste], 45$_{,1}$. Zie ook Çrīphalatikta, Tiktaçrīphala, Tiktamālūra, Tiktawilwa, Wilwatikta.

M a k a l a r a n, vrijgebied der Wiṣṇuieten, 78$_{,5}$.

M a k a s a r, onderhoorigheid, 14$_{,5}$.

M a k ĕ d u k, erfelijke bezitting der Buddhisten, 78$_{,3}$.

M a l a n o, onderhoorigheid op Borneo [Balinean, O. van den mond der Rĕdjang-rivier in Sĕrawak, ROUFFAER], 14$_{,1}$.

M a l a y u [Sumatra, KERN I. G.], onderhoorig aan Java; de verschillende plaatsen worden opgesomd, 13$_{,1,2}$; in 1197 zendt koning Kṛtanāgara er een expeditie heen, 41$_{,5}$; is onderworpen aan genoemden koning, 42$_{,2}$.

M a l o k o, onderhoorigheid [Ternate, ROUFFAER], 14$_{,5}$.

M a n a n g g u n g, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77$_{,3}$.

M a n a n g k a b w a, onderhoorigheid op Sumatra [Ménangkabau], 13$_{,1}$.

M a n a s i j a, naam van het opperwezen in de Smarāgama, 1$_{,2}$.

M a ṇ ḍ a h i l i n g, onderhoorigheid op Sumatra [Mandailing], 13$_{,1}$.

M a n d a r a, de heilige berg, karnstok van den oceaan; een voorstelling ervan als eergeschenk van den koning bij het groote doodenoffer, 65$_{,5}$.

M ā r g a R a n t a n g, plaats op Java [tusschen Lawang en Pandakan, KROM], door den koning in 1281 bezocht, 55$_{,2}$.

M a r k k a m a n, [Z. van Pasoeroean], terreinen hier gelegen behooren aan het klooster van Ḍarbaru, $35_{,2}$.

M a r u t m a [Martaban, KERN Bijdr. $63_{,354}$; GERINI, Journ. Roy. As. Soc. $1905_{,490}$; de daar voorgestelde andere lezingen onmogelijk om de maat; v. g. l. ook Researches on Ptolemy's Geography, $_{508}$], land, waarmede Java vriendschappelijke betrekkingen onderhield, $15_{,1}$.

M a t a h u n, alleen in de uitdrukking „vorst van Matahun", titel van Rājasawarddhana, gemaal van de vorstin van Lasĕm, $6_{,1}$; zijn paleis te Majhapahit, $12_{,2}$; dineert met den koning, $58_{,2}$; geeft een eergeschenk bij het groote doodenoffer, $65_{,3}$.

M a t a ñ j u n g, plaats op Java [Madja toenon, Z. W. van Bangil? NIEMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, $18_{,6}$.

M a t a r a m, alleen in de uitdrukking „koning van Mataram", titel van Wikramawarddhana (zie aldaar), $6_{,3}$.

M ĕ ḍ a n g, vrije desa der Wiṣṇuieten, $78_{,5}$.

M ĕ l e c a, naam eener lage kaste, $81_{,4}$.

M e r u, de berg van Çiwa, hiermede wordt de toren van het heiligdom te Kagĕnĕngan vergeleken, $37_{,2}$.

M i r ĕ n g, plaats, waar Lĕmbu Tal, de moeder van koning Kṛtarājasa, was bijgezet, $46_{,2}$.

M u a r, onderhoorigheid [Honimoa, Saparoea, ROUFFAER T. A. G. $25_{,342}$], $14_{,5}$.

M u k u h, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,1}$.

M u t a l i S a h ṛ d a y a, brahmaan, die een lofdicht op den koning maakte, $93_{,1}$ [V. g. l. BRANDES, Tjandi Singasari, $_{22}$].

N.

N a d i, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,1}$; dorpsgrond der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.

N ā g a r a w a r d d h a n i, vorstin van Wīrabhūmi, dochter van de vorstin van Pajang en den vorst van Paguhan [KROM T. B. G. $56_{,359}$], $6_{,2}$.

Nagor [conj. Kern I. G. voor Naçor], onderhoorigheid op het Maleische schiereiland, [Ligor, Lakon, Rouffaer], $14_{,2}$.

Nairañjanā, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,2}$.

Nāla, minister met den titel tumanggung, $72_{,2}$; overwinnaar van Ḍompo, $72_{,3}$. [V. g. l. Krom T. B. G. $53_{,423}$ sqq].

Nālādhika, patih, aan wien de koning het heiligdom te Kāmbang rawi schonk, $31_{,5}$.

Nāligih, corrupte naam van een persoon, die met de geestelijkheid te Kagĕnĕngan in 1281 zijn opwachting bij den koning maakte, $36_{,2}$.

Nambi, opstandeling in Lamajang (Pajarakan), door koning Jayanāgara in 1238 een val gebracht, $48_{,2}$.

Nandanawana [conj. Kern Bijdr. $67_{,375}$ voor Nandakawana], jachtterrein van den koning [bij Singasari, Krom], $50_{,1}$.

Nandinagara, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,1}$.

Nandinī, de koe van Wasiṣṭha, een afbeelding hiervan als eergeschenk van den vorst van Matahun bij het groote doodenoffer, $65_{,3}$.

Narapati, patih van Daha, broeder van den vorst van Wĕngkĕr; zijn paleis in Majhapahit, $12_{,3}$; biedt een eergeschenk aan bij het groote doodenoffer, $66_{,1}$.

Narāryya, naam van Kṛtarājasa vóór zijn koningschap (in 1216), $45_{,1}$. V. g. l. Wijaya en zie verder Kṛtarājasa.

Narasingha (mūrtti), neef en mederegent van koning Wiṣṇuwarddhana, $41_{,2}$; in 1190 overleden en eerst later bijgezet te Kumitir, $41_{,4}$; zijn dochter Lĕmbu Tal, $46_{,2}$.

Nātha (= Girinātha), naam van Çiwa, die zich in den koning incarneerde, $1_{,2}$.

Nīlakusuma, vrijsticht den Çiwaieten, $76_{,1}$.

Nyūdanta, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,2}$.

O.

Orṇnon, plaats op Java [Z. van Klakah, afd. Loemadjang, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,2}$.

P.

Pabayĕman, plaats op Java [Bayĕman, afd. Probolinggo, Niermeyer], behoorend bij het klooster Ratnapangkaja, bewijst in 1281 hulde aan den koning op zijn doortocht, $20_{,2}$.

Pacarān, plaats op Java [tusschen Patokengan, distr. Panaroekan, en Boengatan, distr. Mlandingan, Niermeyer], door den dichter in 1281 bezocht, $29_{,2}$.

Pacĕkan, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Pacirabulwan, kluizenarij der vier āçrama's, $78_{,7}$.

Paḍali, plaats op Java [Z. van Klakah, afd. Loemadjang, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,2}$.

Padamayan, plaats op Java [N. O. van Tjandi Djawi, afd. Bangil, Krom T. B. G. $56_{,239}$], door den koning in 1281 bezocht, $55_{,3}$.

Paḍameyan, plaats op Java [Kĕdamean, N. van Pandakan, Krom T. B. G. $56_{,239}$], door den koning in 1281 bezocht, $58_{,1}$.

Paḍangan, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $23_{,1}$.

Padapāduka, Buddhistisch monnik, in 1253 leeraar der koningin, bezocht het heiligdom te Jajawa, $57_{,1}$.

Padar, erfelijke bezitting der Çiwaieten, $78_{,3}$.

Padurungan, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.

Pagagan, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.

Pagĕr Talaga, plaats op Java [Z. van Pandakan, Krom T. B. G. $56_{,238}$], door den koning in 1281 bezocht, $55_{,3}$.

Pagör [Kern Bijdr. $68_{,410}$ conj. Pugĕr], koninklijke graftempel, $73_{,3}$.

Paguhan, alleen in de uitdrukking „vorst van Paguhan", titel van Singhawarddhana, gemaal der vorstin van Pajang, $6_{,2}$; zijn kinderen [Krom T. B. G. $56_{,358}$], $6_{,3-4}$; zijn dienaren te Majhapahit, $9_{,3}$; dineert met den koning, $58_{,3}$; geeft eetwaren als eergeschenk bij het groote doodenoffer, $65_{,3}$; zijn mantri's volgen den koninklijken feeststoet, $84_{,4}$.

Pahang, onderworpen gebied [het Maleische schiereiland], $14_{,2}$; is onderworpen aan koning Kṛtanāgara, $42_{,2}$.

Pahyangan, plaats op Java, door den dichter in 1281 bezocht, $59_{,1}$.

Pajambayan, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

Pajang, streek op Java, door den koning in 1272 bereisd, $17_{,8}$; dharmma, gesticht door den vorst van Wĕngkĕr, $82_{,2}$. Verder in de uitdrukking „vorstin van Pajang", titel van de dochter van Kṛtawarddhana en de vorstin van Jiwana, en dus zuster des konings, $5_{,4}$; haar echtgenoot Singhawarddhana, vorst van Paguhan, $6_{,2}$; haar kinderen [Krom T. B. G. $56_{,358}$], $6_{,3-4}$; haar wagens in den stoet des konings in 1281, $18_{,3}$; volgt den stoet des konings bij zijn terugkeer, $59_{,3}$; gaat vooraan in den koninklijken feeststoet, $84_{,4}$; gevolgd door haar mantri's, $84_{,4}$.

Pajarakan, plaats op Java [Padjarakan, afd. Kraksaän, Kern Bijdr. $67_{,300}$], door den koning in 1281 bezocht, $32_{,1}$; hier werd de vesting van Nambi in 1238 door koning Jayanāgara verwoest, $48_{,2}$.

Pakalwangan, plaats op Java [Pĕkalongan bij Tjandi Djawi, Krom T. B. G. $56_{,340}$], door den koning in 1281 bezocht, $57_{,8}$.

Pakāmbangan, plaats op Java [Sela kambang, N. van Bondowoso, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $23_{,2}$.

Pakamuwar, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [Moear of Pĕkĕn Moear, Rouffaer], $14_{,2}$.

Pakis haji, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 23$_{,1}$.

Pakuwukan, dorpsgrond der Brahmaansche heremieten, 78$_{,4}$.

Palabdhi, vrijsticht der Çiwaieten, 76$_{,1}$. V. g. l. Palaṇḍi.

Palah, éénmaal Phalah geschreven, heiligdom op Java [Tjandi Panataran, Krom T. B. G. 56$_{,237}$], waar de koning herhaaldelijk Acalapati vereerde, 17$_{,5}$; o. a. door hem in 1283 bezocht, 61$_{,2}$; erfelijke bezitting der Çiwaieten, 78$_{,2}$.

Palaṇḍi, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77$_{,2}$. [volgens Brandes, Not. B. G. 1899$_{,87}$, zelfde als Walaṇḍit; volgens Kern Bijdr. 69$_{,37}$ te lezen Palabdhi].

Palembang, onderhoorigheid op Sumatra, 13$_{,1}$.

Palumbwan, plaats op Java [W. van de Bondojoedo, aan het strand in Loemadjang, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 22$_{,3}$.

Palungān, plaats, waar Bharaḍa bij de splitsing van Java zijn drinkwaterpot neerlegde en het heiligdom van Kamal-paṇḍak gesticht werd, 68$_{,4}$.

Pamaṇikan, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, 76$_{,3}$.

Pamulung, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, 76$_{,3}$.

Pamuntaran, erfelijke bezitting der Buddhisten, 78$_{,3}$.

Pañcar, Buddhistische desa [distr. Tongas, afd. Probolinggo, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 20$_{,1}$.

Pañcasāra, heiligdom op Java [bij Nglawang, afd. Bangil, Krom T. A. G. 30$_{,653}$; T. B. G. 56$_{,487}$], door den koning in 1281 bezocht, 17$_{,11}$.

Pañcuran, plaats op Java [tusschen Kĕpoeloengan en Bangil, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 18$_{,6}$.

Pāṇḍakan, plaats op Java [Pandakan, afd. Bangil,

Krom, T. B. G. $56_{,238}$], door den koning in 1281 bezocht, $55_{,3}$.

Pāṇḍawa, vorsten, die heerschten in het Dwāpāra-tijdperk, $43_{,1}$.

Pāṇḍawādri, plaats op Java [Pĕndawa, tusschen Tĕpoes en Kradjan, afd. Modjokerto, Krom T. A. G. $31_{,430}$], door den koning in 1281 bezocht, $17_{,10}$.

Pane, onderhoorigheid op Sumatra [Panei], $13_{,1}$.

Pangadwan, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

Pangawan, vrije desa der Wiṣṇuieten, $78_{,5}$.

Panggulan, plaats op Java [Z. van Klakah, afd. Loemadjang, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,2}$.

Panggumulan, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$.

Panghapwan, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Pangikĕtan, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Pangiring, plaats op Java, door den dichter in 1281 bezocht, $59_{,1}$.

Pangkaja (Kuṭi), klooster op Java [tusschen Koetaredjo en Pandjĕr bij Modjosari, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $17_{,10}$.

Panglarang, deel des rijks, vanwaar eergeschenken komen, $9_{,1}$; troepen hiervandaan vergezellen den koning in 1281 op reis, $78_{,3}$.

Pañjalu [Kaḍiri], één der helften, waarin Java door koning Airlanggbya gesplitst werd; de vorst ervan te Daha, $68_{,1}$ [v. g. l. Kern, T. B. G. $52_{,108}$; Krom, T. B. G. $56_{,249}$].

Pañjrak maṇḍala, plaats op Java [Pandjĕr, Modjosari, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $17_{,10}$.

Panumbangan, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,2}$.

Paraḍah, vrije desa der Wiṣṇuieten $78_{,6}$.

Paramabhagawatī, de oppergodin, hiermede wordt 's konings grootmoeder vergeleken, $2_{,1}$.

Parllāk, onderhoorigheid op Sumatra [Pĕrlak], $13_{,1}$.

Paruh, de Eerwaarde hiervan verricht ceremoniën bij het groote doodenoffer, $64_{,4}$.

Paruha Taṇḍara (?), gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,1}$.

Parung, vrije desa der Wiṣṇuieten, $78_{,5}$.

Parwwasāgara, titel van een gedicht van Prapañca, $94_{,3}$.

Parwwatādhīndra (Opperbergheer), naam van Çiwa, $44_{,2}$.

Parwwatanātha (Bergheer), naam van Çiwa als opperwezen, $1_{,1}$.

Pasajyan, vrije desa der Wiṣṇuieten, $78_{,5}$.

Pasarwwan, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Pasir, onderhoorigheid op Borneo, $14_{,1}$.

Pasuruhan, plaats op Java [Pasoeroean], door den koning in 1281 bezocht, $35_{,1}$; ten Z. ervan lag het klooster van Ḍarbaru, $35_{,2}$; dharmma, gesticht door den vorst van Wĕngkĕr, $82_{,2}$. V. g. l. Sĕḍah.

Patĕmwan ing Kanuruhan, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.

Patĕntĕnan, plaats op Java [O. van Lessan, afd. Kraksaän, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $31_{,6}$.

Patukangan, plaats op Java [Patokengan in de delta der Sampean, distr. en afd. Panaroekan, NIERMEYER], waar de koning in 1281 verblijf hield, $24_{,3}$; $25_{,1}$; het kamp stond onder bestuur van Çūrādhikāra, $26_{,1}$; de mantri's van Bali en Madhura komen er hun opwachting maken, $28_{,1}$.

Patuñjungan, plaats op Java [Toendjoengan, afd. Loemadjang, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $22_{,1}$; de stiftsvrijheden bevestigd, $22_{,3}$.

Pātuñjungan, plaats op Java [Z. van Paiton, NIERMEYER]

distr. Kraksaän, KROM T. A. G. $30_{,653}$], door den koning in 1281 bezocht, $31_{,3}$.

Pawijungan, plaats op Java [tusschen Probolinggo en het zadel van Klakah, NIEMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,1}$.

Pāwitra, hermitage op Java [op de O. helling van den Pĕnanggoengan, KROM T. B. G. $56_{,443}$], door den koning in 1281 bezocht, $58_{,1}$; vrijsticht der Brahmaansche heremieten, $78_{,1}$.

Pawwanawwan, alleen in de uitdrukking „vorstin van Pawwanawwan", titel van Surawarddhanī, dochter van de vorstin van Pajang, $6_{,4}$ [V. g. l. KROM T. B. G. $56_{,360}$].

Payaman, plaats op Java [Z. van Klakah, afd. Loemadjang, NIEMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,3}$.

Pĕluk, zie Kĕḍung Pĕluk.

Phalah, zie Palah.

Phālguṇa, maandnaam, $8_{,3}$; $83_{,5}$.

Pigit, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,3}$.

Pikatan, plaats op Java [nabij het riviertje Pikatan, Z. O. van Majhapahit, KROM T. A. G. $31_{,331}$], door den koning herhaaldelijk bezocht, $17_{,4}$; koninklijke graftempel, $73_{,3}$.

Pilan, vrijsticht der Brahmaansche heremieten, $78_{,1}$.

Pilanggu (?), gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

Piṇḍātuba, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,1}$.

Pinggalā, naam der godin Lakṣmī. hiermede wordt de vorstin van Lasĕm vergeleken, $6_{,1}$.

Pitṛpati, naam van den god Yama, hiermede wordt de koning vergeleken, $7_{,3}$.

Pogara, klooster op Java [afd. Pasoeroean, NIEMEYER], door den koning in 1281 bezocht $19_{,1}$; vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.

Poh (?), Buddhistische desa [distr. Tongas, afd. Probolinggo, NIEMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $20_{,1}$.

P o h a j i (?), gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77$_{,3}$.

P o l a m a n, plaats in Daha, herhaaldelijk door den koning bezocht, 17$_{,8}$.

P o n g g i n g, plaats op Java [Poengging, O. van Modjosari, NIEMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 17$_{,10}$.

P o r u ṣ a, naam van het opperwezen voor de aanhangers der Sānkhya-philosophie, 1$_{,2}$.

P o y a h a n, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77$_{,2}$.

P r a j ñ ā p ā r a m i t ā, dochter van koning Kṛtanāgara, gemalin van koning Kṛtarājasa, 46$_{,1}$; haar incarnatie keert na het groote doodenoffer naar den hemel terug, 67$_{,3}$; de inwijdingsceremoniën van een' beeld van Pr. in het heiligdom Prajñāpāramitāpurī geschieden door Jñānawidhi, 69$_{,1}$.

P r a j ñ ā p ā r a m i t ā p u r ī, heiligdom op Java, te Kamalpaṇḍak gesticht, 69$_{,1}$; koninklijke graftempel, 74$_{,1}$.

P r a p a ñ c a, naam van den dichter; vergezelt den koning in 1281 op diens reis naar den Oosthoek, 17$_{,8}$; is bedroefd over den dood van Kṛtayaça, 29$_{,1}$; bezoekt het klooster te Ḍarbaru, 35$_{,2}$; zingt 's konings lof, 94$_{,1}$; v. g. l. 96$_{,1}$. Zie ook Winādа.

P r i s a ḍ i, naam van een mythisch wezen; een beeld ervan bij het groote doodenoffer, 64$_{,1}$. V. g. l. Bhrisaḍi.

P ṛ t h w ī, de aardgodin, hiermede wordt de koning vergeleken, 7$_{,2}$.

P u c a n g a n [Z. helling van den Pĕnanggoengan, ROUFFAER Not. B. G. 1909, $_{182}$], vrijsticht der Brahmaansche heremieten, 78$_{,1}$.

P u g ĕ r [conj. KERN Bijdr. 68$_{,420}$ voor Pagör], koninklijke graftempel, 73$_{,3}$.

P u n g k a l, zie Caṇḍi Pungkal.

P u r u h a n, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr, NIEMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 23$_{,1}$.

Pūrwwanāgara, bezitting der Buddhistische bajradhara's op Bali, $80_{,1}$.

Puṣpa(çarīra), bovenaardsch wezen, bij het groote doodenoffer door tooverkunst opgeroepen, $64_{,5}$; en weer weggezonden, $67_{,2}$.

R.

Rabut Lawang, water op Java [de Bondojoedo, grens van Loemadjang en Djĕmbĕr, NIERMEYER], door den koning in 1281 overgetrokken, $22_{,3}$.

Rabut Tugu, plaats op Java, door den dichter in 1281 bezocht, $59_{,1}$.

Rabut Wayuha, plaats op Java [Z. van Pandakan, KROM T. B. G. $56_{,238}$], door den koning in 1281 bezocht, $55_{,3}$.

Raghusuta, naam van Rāma, hiermede wordt de koning vergeleken, $84_{,2}$.

Rājadewī Mahārājasā, naam van 's konings tante, vorstin van Daha, $4_{,1}$. Zie verder Daha.

Rājakapakapa, geschrift, eens per jaar aan de koninklijke troepen voorgelezen, $85_{,2}$.

Rājaparākrama, titel van Krung; deze leidt bij 's konings bezoek te Simping in 1285 de godsdienstoefening, $70_{,1}$; was reeds benoemd onder koning Kṛtarājasa, $70_{,2}$. Zie ook Krung.

Rājapatnī (Koningsvrouw), in het bijzonder gebruikt als titel van 's konings grootmoeder, overleden in 1272 als Buddhistische non, $2_{,1,2}$; vereerd door haar dochter, de vorstin van Jīwana, $3_{,1}$; dochter van koning Kṛtanāgara, gemalin van koning Kṛtarājasa, genaamd Gāyatrī $46_{,1}$; haar dochters, $48_{,1}$; volgens haar regeling geschiedt in 1251 de troonsopvolging, $49_{,2}$; doodenoffer voor haar gehouden, $63_{,2}$; waarin zij vreugde schept, $67_{,1}$; haar bijzetting te Bhayālangö, als heiligdom Wiçesapura geheeten, $69_{,2}$; en algemeen vereerd, $69_{,3}$.

R ā j a p u r a [hoofdstad van Kalingga in Voor-Indië, Kern Bijdr. $63_{,356}$; Rājburī in Zuid Siam, Gerini, Journ. Roy. As. Soc. $1905_{,455}$], plaats, waarmede Java vriendschappelijke betrekkingen onderhield, $15_{,1}$.

R ā j a s a, afkorting van Wijayarājasa, oom des konings, $5_{,1}$.

R ā j a s a, zie Ranggah Rājasa.

R ā j a s a n ā g a r a, koningsnaam van Hayam Wuruk, $1_{,3}$; $67_{,1}$.

R ā j a s a w a r d d h a n a, vorst van Matahun, echtgenoot van de vorstin van Lasĕm, $6_{,1}$. Zie verder Matahun.

R ā m ā d h i r ā j a, [titel ?], maakt aan het hoofd der met apanages beleende mantri's zijn opwachting bij den koning ter voorbereiding van het groote doodenoffer, $63_{,3}$; is werkzaam bij het nagaan der desa's, heiligdommen, enz. op Java, $79_{,1}$.

R a m e, plaats op Java [tusschen Kĕdoeng Dawa en Klampisan, afd. Pasoeroean, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $19_{,1}$.

R a ṇ ā d h i k ā r a [ws. titel], maakt zijn opwachting bij den koning, $88_{,1}$; vergeet den koning bij de feestvoorstelling een verzoek te doen, $91_{,4}$.

R a n g g a h R ā j a s a, koning van Java (1104—1149), de stamvader der dynastie, heerscht te Kuṭarāja, verslaat Kṛtajaya van Kaḍiri in 1144 en is bijgezet te Kagĕnĕngan, $40_{,1}$ sqq.

R a n g g a p u r a (Çrī-Ranggapura), koninklijke graftempel, $74_{,1}$.

R a n g k a h, zie Mahiṣa Rangkah.

R a n t a n g, zie Mārga Rantang.

R a ṇ w ā k u n i n g, plaats op Java [tusschen Bayĕman en Brĕmi, afd. Probolinggo, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,1}$.

R a t i, de gemalin van den minnegod, hiermede worden de vrouwen des konings vergeleken, $7_{,3}$; de beide dochters van koning Kṛtarājasa hiermede vergeleken, $48_{,1}$.

Ratimanmathāçrama, vrijsticht der Çiwaieten, 76,2.

Ratna, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,1.

Ratnāngça, Buddhistische wijze, intendant der tempels [38,3], vertelt den dichter de geschiedenis der dynastie, 49,5.

Ratnapangkaja (Kuṭi), klooster op Java [tusschen Kasijaān en Koetaredjo bij Modjosari, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 17,10; heeft het beheer over verschillende desa's, 20,2; gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,2.

Ratnasambhawa, dhyāni-Buddha, hiermede wordt 's konings vader vergeleken, 3,2.

Rawa, Buddhistisch heiligdom, gesticht door den vorst van Wĕngkĕr, 82,2.

Rawi, de zonnegod, 92,3.

Rĕkān, onderhoorigheid op Sumatra [Rokan, KERN I. G.], 13,1.

Rĕmbang, plaats op Java [Z. der afd. Loemadjang, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 21,2.

Rĕmbut, vrijsticht der Çiwaieten, 76,2.

Rĕṇĕs, plaats op Java [Rénĕs in afd. Djĕmbĕr, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 22,5.

Rĕngkannadī, voornaamste van de Buddhistische geestelijkheid in Majhapahit, 12,1.

Roma, vrijsticht der Çiwaieten, 76,1.

Rupit, zie Sumpud Rupit.

S.

Saḍang, vrijsticht der Çiwaieten (koningstoren), 76,1.

Saḍeng, plaats op Java [bij G. Sadeng, afd. Djĕmbĕr, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 22,1,5; opstand in 1253 door de koningin onderdrukt, 49,3; de vijanden vernietigd door Gaja Mada, 70,3.

Sagaḍā, dharmma, gesticht door den vorst van Singhasāri, 82,2.

Sagala, plaats, waar koning Kṛtanāgara was bijgezet, 43,6; koninklijke graftempel, 74,1.

Sāgara, woudkluizenarij [bij Ranoe Ségaran, afd. Kraksaän, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 32,2.

Sahṛdaya, zie Mutali Sahṛdaya.

Saimwang, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [gebied der Sĕmang, Blagden en Van Eerde T. A. G. 28,228], 14,2.

Sākṣak, onderhoorigheid [Oost-Lombok, Rouffaer; vallei van Lombok, Van Eerde T. A. G. 28,229], 14,4.

Salaya, onderhoorigheid [Saleier, Rouffaer], 14,5.

Saluḍung, zie Kalkasaluḍung.

Samalantĕn, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,2.

Sāmbang, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,1.

Sambas, onderhoorigheid op Borneo, 13,2.

Samĕdang, onderhoorigheid op Borneo, 14,1.

Samīci, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,2.

Sāmpit, onderhoorigheid op Borneo, 13,2.

Sampora, plaats op Java [Tĕmporah, distr. Bĕsoeki, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 31,1.

Samudra, onderhoorigheid op Sumatra, [bij Lho' Seumawé], 13,2.

Samudrawelā, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, 76,3.

Sanatkumāra, naam van den krijgsgod, hiermede wordt de vorst van Paguhan vergeleken, 6,2. V. g. l. Kumāra.

Sanggraha, zie Kuṭi Sanggraha.

Sanghyang Api, onderhoorigheid [Goenoeng Api of Sangean, Rouffaer], 14,3.

Sanghyang Hujung, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [Oedjoeng Salang? Rouffaer], 14,2.

Sangkan, plaats op Java [nabij Majhapahit], door den koning in 1281 bezocht, 59,2.

Sapāng, plaats op Java [tusschen Probolinggo en het

zadel van Klakah, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $21_{,1}$.

Sapi, onderhoorigheid [op Soembawa, Rouffaer], $14_{,3}$.

Sarampwan (?), plaats op Java [in het Z. der afd. Djĕmbĕr, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $22_{,4}$.

Sarwwajña, (Alwetende), naam van Buddha, $64_{,3}$.

Sawakū, onderhoorigheid op Borneo [Sĕboekoe-eiland, Rouffaer], $14_{,1}$.

Sawungan, plaats op Java [nabij Bangil, Niermeyer], door den dichter in 1281 bezocht, $18_{,6}$; heiligdom der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.

Sĕḍah, deel des rijks [Pasoeroean, Kern Bijdr. $66_{,340}$], waarvan eergeschenken komen, $9_{,1}$; troepen hiervandaan vergezellen den koning in 1281 op reis, $18_{,5}$.

Seḍu, onderhoorigheid op Borneo [Sadong in Sĕrawak, Rouffaer], $14_{,1}$.

Seran, onderhoorigheid [Kowiai, Z. Nieuw-Guinea, Rouffaer T. A. G. $25_{,310, 312}$ sq.], $14_{,5}$. V. g. l. Çeran.

Sibok, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.

Siddha, zie Juru Siddha.

Siddhāhajöng, erfelijke bezitting der Çiwaieten, $78_{,2}$.

Siddhayātra, erfelijke bezitting der Çiwaieten, $78_{,2}$.

Siḍĕman, plaats op Java [aan de Zuidkust], in 1279 door den koning bezocht, $17_{,6}$.

Sīma, dorp op Java [Bĕloh, O. van Majhapahit, Krom T. A. G. $31_{,531}$], door den koning herhaaldelijk bezocht, $17_{,4}$.

Simapura, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

Simping, plaats, waar koning Kṛtarājasa in 1231 werd bijgezet, $47_{,3}$; het heiligdom door den koning in 1283 bezocht en hersteld, $61_{,1}$; in 1285 nogmaals door hem bezocht, $70_{,1,3}$; koninklijke graftempel, $74_{,1}$.

Singha, sinds 1286 koninklijk patih, $72_{,5}$.

Singhādhikāra, maakt aan het hoofd der mantri's in 1281 zijn opwachting bij den koning te Gĕnḍing, $34_{,3}$.

Singhanagari [Singapur, KERN Bijdr. 63,$_{256}$; Siṃhapurī nabij Ayuthia in Siam, GERINI Journ. Roy. As. Soc. 1905, $_{489}$; doch v. g. l. Researches on Ptolemy's Geography, $_{508}$], plaats, waarmede Java vriendschappelijke betrekkingen onderhield, 15,$_{1}$.

Singhasāri, residentiestad, door den koning in 1281 bewoond, 35,$_{1}$; de dichter maakt er zijn opwachting, 35,$_{4}$; de koning vertrekt van hier, 36,$_{1}$; en keert er weder terug, 37,$_{7}$; de koning bereikt het opnieuw, terwijl de dichter Ratnāngça bezoekt, 38,$_{3}$; heette vóór 1176 Kuṭarāja, 41,$_{3}$.

Verder in de uitdrukking „vorst van Singhasāri", titel van Kṛtawarddhana, 's konings vader, 3,$_{2}$; zijn zwager is van gelijken rang, 4,$_{2}$; aanvaardt in 1251 de regeering in Singhasāri, 49,$_{1}$; doet de haardsteden in het rijk opnemen, 79,$_{2}$; stichter van het dharmma te Sagaḍā, 82,$_{2}$. Zie verder Kṛtawarddhana en Tumapĕl.

Singhawarddhana, vorst van Paguhan, echtgenoot der vorstin van Pajang, 6,$_{2}$; zijn paleis in Majhapahit, 11,$_{1}$. Zie verder Paguhan.

Siringan, erfelijke bezitting der Çiwaieten, 78,$_{4}$.

Siyak, onderhoorigheid op Sumatra [Siak], 13,$_{1}$.

Smara, de liefdegod, hiermede wordt de vorst van Mahun vergeleken, 6,$_{1}$; de koning ermede vergeleken, 33,$_{3}$. Verder in de samenstellingen: Smarāgama (leer der minnekunst), 1,$_{2}$; Smarawidhi (voorschriften der min), 95,$_{1}$.

Sogata, enz. zie Sugata.

Solot, onderhoorigheid [Solor, ROUFFAER], 14,$_{5}$.

Solot, onderhoorigheid op Borneo [Solok of Soeloe, ROUFFAER], 14,$_{1}$.

Sŏmpur, plaats op Java, door den koning in 1282 bezocht, 61,$_{1}$.

Sphaṭikeyang (?), vrijsticht der Çiwaieten, 76,$_{3}$.

Srangan, vrijsticht der Çiwaieten, 76,$_{2}$; vrijgebied der

Buddhistische geestelijkheid, $76_{,2}$; heiligdom der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.

Subhūti, een tantra, door koning Kṛtanāgara bestudeerd, $43_{,3}$.

Sudewī, de koningin, vergezelt den koning in 1281 op reis, $18_{,4}$. V. g. l. Susumnadewī.

Sudharmma, upapatti, welke van de lofdichten op den koning kennis neemt, $93_{,2}$ [behoeft geen eigennaam te zijn].

Sugata, de Buddha, hiermede wordt de koning vergeleken, $92_{,1}$.

Verder in samenstellingen: Sugatamārgga (Buddhistisch geloof), $3_{,1}$; Sugatabrata (Buddhistische belijdenis), $16_{,2}$; Sugatapratiṣṭa (Buddhistisch heiligdom), $31_{,2,3}$; Sugatāsana (Buddhistenzetel), $32_{,1}$; Sugatamuniwara (uitnemende Buddhistische wijze), $38_{,3}$; Sugatawimba (Buddhabeeld), $41_{,4}$; $48_{,2}$.

Kasugatan (Buddhistisch heiligdom), $37_{,2}$; $77_{,1}$; $79_{,3}$.

Sogata (Buddhisten, Buddhistische geestelijkheid), $3_{,1}$; $8_{,4}$; $29_{,1}$; $42_{,3}$; Parasogata, $65_{,1}$.

Kasogatan (Buddhistisch heiligdom, gemeente; Buddhistisch), $17_{,4}$; $19_{,2}$; $20_{,1-2}$; $22_{,2}$; $76_{,3}$; $80_{,1}$.

Zie ook Çaiwasogata, onder Çiwabuddha.

Sugataparwwa, titel van een gedicht van Prapañca, $94_{,2}$.

Suhitā [conj. Poerbatjaraka T. B. G. $56_{,196}$ voor duhitā], dochter van koning Kṛtanāgara, gemalin van koning Kṛtarājasa, $46_{,1}$.

Sujanottama, hoofd der mantri's en monniken, die den koning in 1281 te Pajarakan huldigden, $32_{,1}$.

Sukalīla, plaats, waar koning Jayanāgara in 1250 werd bijgezet, $48_{,3}$; vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.

Sukawijaya, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,2}$.

Sukun, hoofdplaats der onderhoorigheid Gurun [Soekon op Noesa Pĕnida, Van Eerde T. A. G. $28_{,230}$], $14_{,3}$.

Sulang, Buddhistisch heiligdom op Bali, $80_{,2}$.

Sumaṇḍing, plaats op Java [tusschen Gĕnding, afd. Kraksaän, en Brĕmi, afd. Probolinggo, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $34_{,1}$.

Sūmba, onderhoorigheid, $14_{,3}$.

Sumpud Rupit, vrijsticht der Brahmaansche heremieten, $78_{,1}$.

Suṇḍa [de Soenda-landen], bewijst hulde aan koning Kṛtanāgara, $42_{,2}$.

Surabha, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.

Surabhaya [Soerabaja], residentie des konings in Janggala, $17_{,5}$.

Surawarddhanī, vorstin van Pawwanawwan, dochter van de vorstin van Pajang en den vorst van Paguhan, $6_{,4}$ [V. g. l. Krom T. B. G. $56_{,305}$].

Suraya, kluis op Java [nabij Kĕpoeloengan, afd. Bangil, Niermeyer], door den dichter in 1281 bezocht, $17_{,11}$.

Surayaça, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Surendra, Indra, tegenwoordig bij 's konings devotie, $84_{,3}$.

Susumnadewī, de koningin, dochter van Wijayarājasa [Kern I. G.; Krom T. B. G. $52_{,188}$; anders opgevat Kern, Bijdr. $63_{,314}$], $7_{,2}$. V. g. l. Sudewī.

Syangka [Siam, Kern Bijdr. $63_{,316}$; $69_{,40}$; Saṅkhaburī nabij Ayuthia in Siam, Gerini, Journ. Roy. As. Soc. $1905_{,489}$; doch v. g. l. Researches on Ptolemy's Geography, $_{808}$], plaats, waarmede Java vriendschappelijke betrekkingen onderhield, $15_{,1}$; lieden van hier komen naar Java, $83_{,4}$.

Ṣ.

Ṣaḍabhijñadhāraka (bezitter der zes transcendente kundigheden), naam van Buddha, $43_{,1}$.

Ṣaḍwihāra, woonplaats van Buddhāditya te Kāñcipurī in Voor-Indië, $93_{,1}$ [V. g. l. Brandes Tjandi Singasari, $_{22}$].

T.

Tabalung, onderhoorigheid op Borneo [Sabalioeng? Rouffaer; Tabalong, afd. Amoentai, Van Eerde T. A. G. 28,225], 14,1.

Tajung, vrijsticht der Çiwaieten, 76,1; gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,1.

Tāla, erfelijke bezitting der Brahmaansche heremieten, 78,3.

Taladhwaja, plaats, waaronder het Buddhistisch stift Bajraka ressorteerde [distr. en afd. Loemadjang, Niermeyer], 22,2.

Talaga Jambala, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,2.

Talapika, plaats op Java [Z. van Klakah, afd. Loemadjang, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, 21,2.

Talijungan, plaats op Java [tusschen Singasari en Lawang, Krom], door den koning in 1281 bezocht, 55,3.

Taliwang, onderhoorigheid [op Soembawa, Rouffaer], 14,3.

Taltunggal, plaats op Java [tusschen Patokengan, distr. Panaroekan, en Boengatan, distr. Mandingan, Niermeyer], door den dichter in 1281 bezocht, 29,3.

Tambak Laleyan, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,3.

Tamihang [conj. Kern I. G. voor Tumihang], onderhoorigheid op Sumatra [Tamiang], 13,1.

Tāmpak Ḍuri, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,1.

Taṇḍara, zie Paruha Taṇḍara.

Taṇḍing [niet Taṇḍi; Krom T. B. G. 53,127], in 1286 tot wṛddhamantri benoemd, 72,1.

Tanggulyan, vrijgebied der Wiṣṇuieten, 78,3.

Tangkil, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, 76,4; gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, 77,2.

Tañjungnagara, onderhoorig gebied [Borneo, Kern I. G.], 13,2. V. g. l. Bakulapura.

Tañjungpuri, voornaamste onderhoorigheid op Borneo

[Tandjoengpoera, bovenstrooms van Matan aan de Soengai Pawan, ROUFFAER; Broenei, VAN EERDE T. A. G. 30,616], 14,1.

Tanpahing, plaats op Java [nabij Rĕnĕs, afd. Djĕmbĕr, NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, 22,5.

Tarapas, plaats op Java [tusschen Mlandingan en Kĕtah, afd. Bondowoso, NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, 29,3.

Tarub, plaats op Java [O. van Lessan, afd. Kraksaän, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 31,6.

Taruṇa, vrijsticht der Çiwaieten, 76,1.

Tatar (de Tataren), helpen Wijaya bij het verslaan van koning Jayakatwang, 44,4.

Tathāgatapura Gṛhasthadhara [conj. KERN Bijdr. 69,48 voor °swādhara], Buddhistisch heiligdom op Bali, in 1260 door de vorstin van JIwana gesticht, 80,2.

Tĕba, onderhoorigheid op Sumatra [Toba, KERN I. G.; Opper-Djambi, VAN HASSELT, Enc. IV, 200], 13,1.

Tĕbu, plaats op Java [Tĕpoes, O. van Modjokerto, NIERMEYER; ook Tĕboe, KROM T. A. G. 31,330], door den koning in 1281 bezocht, 17,10.

Tĕlang, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, 76,4.

Tĕlpak, plaats op Java [nabij Brĕmi, afd. Probolinggo, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 21,1.

Tĕpasana, plaats op Java [Z. van Klakah, afd. Loemadjang, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 21,2.

Tĕpas Jita, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, 76,3.

Tĕtö, plaats op Java [aan de Zuidkust], door den koning in 1279 bezocht, 17,6.

Tigawangi [Tjandi Tigawangi, afd. Kĕdiri], stichting van den vorst van Watsari (Matahun), 82,2.

Tiktaçrīphala, naam van Majhapahit, 12,6.

Tiktamālūra, naam van Majhapahit, 49,1.

Tiktawilwa, naam van Majhapahit, 12,4; 18,4; 48,1; 73,1; 83,1; 88,5.

T i m ĕ s, plaats op Java [afd. Pasoeroean, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, 19,1.

T i m ū r, onderhoorigheid [Timor], 14,3.

T ī r a, plaats op Java [nabij Kĕpoeloengan, afd. Bangil, NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, 17,11.

T i r ĕ m, onderhoorigheid op Borneo [Pĕniraman aan de Kapoeas Kĕtjil, GROENEVELDT Enc. IV.384], 14,1.

T i r i b, plaats op Java, door den koning in 1282 bezocht, 61,1.

T i y a n g, dorpsgrond der Brahmaansche heremieten, 78,4.

T o y a r u n g u n, plaats op Java [tusschen Mlandingan en Boengatan, afd. Bondowoso, NIERMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, 29,3.

T r i b h u w a n ā, dochter van koning Kṛtanāgara, gemalin van koning Kṛtarājasa, 46,1.

T r i b h u w a n a w i j a y o t t u n g g a d e w ī, de moeder des konings, vorstin van Jīwana, 2,2; op haar bevel heeft het doodenoffer voor 's konings grootmoeder plaats, 63,2. Zie verder Jīwana.

T r i n g g a n o, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [Trĕngganoe], 14,2.

T u b a n, zie Tuḍan.

T u c c h a, een lage menschenklasse, 81,1.

T u ḍ a n [KERN Bijdr. 68.420 conj. Tuban], koninklijke graftempel, 73,3.

T u g u, zie Rabut Tugu.

T u m a p ĕ l, koninklijke graftempel, 73,2.
Verder in de uitdrukking „vorst van Tumapĕl", n.l. die van Singhasāri, biedt een eergeschenk aan bij het groote doodenoffer, 65,4. Zie verder Singhasāri en Kṛtawarddhana.

T u m a s i k, onderhoorigheid op het Maleische schiereiland [Singapoera, ROUFFAER; v. g. l. BRANDES Pararaton, 126; GERINI Journ. Roy. As. Soc. 1905.500; Johore, PELLIOT Bull. Ec. fr. Extr. Or. 4.345], 14,3.

Tumbulen, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr, Niermeyer], door den dichter in 1281 bezocht, $22_{,5}$.

Tunggilis, plaats op Java [Tongas of Toegĕl? afd Probolinggo, Niermeyer], behoorende bij Ratnapangkaja, bewijst in 1281 hulde aan den koning bij zijn doortocht, $20_{,2}$.

Tungkal, erfelijke bezitting der Çiwaieten, $78_{,2}$.

Tuñjungkute, onderhoorigheid op Borneo [Koetai, Rouffaer] $14_{,1}$.

Turas, erfelijke bezitting der Brahmaansche heremieten, $78_{,5}$.

Turayan, plaats op Java [afd. Panaroekan, Niermeyer], door den koning in 1281 bezocht, $24_{,2}$.

Twas Wāsiṣṭha, erfelijke bezitting der Çiwaieten. $78_{,2}$.

U.

Uḍamakatraya, onderhoorige eilandengroep [Talaud-eilanden, Kern T. A. G. $28_{,475}$ sq.], $14_{,4}$.

Upendra, godennaam, hiermede wordt de vorst van Wĕngkĕr vergeleken, $4_{,2}$.

Uttamasuka, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$.

Uttarānopama, pañji der Çiwaieten, maakt in 1281 te Patukangan zijn opwachting bij den koning, $25_{,2}$.

W.

Wadari, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Waduri, heiligdom der Brahmaansche heremieten, $78_{,4}$.

Wāgindra, naam van het opperwezen als god der wetenschappen, $1_{,2}$.

Waharu, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,1}$.

Waiçapuri [Kern Bijdr. $68_{,411}$ conj. Weṣapurī], heiligdom te Bhayālangō, waar 's konings grootmoeder werd bijgezet, $69_{,3}$. Ook geheeten Wiçeṣapura (zie aldaar).

Wairocana, dhyāni-Buddha [Brandes Not. B. G. 1901, xxvii, Tjandi Djago, $_{94}$]: als zoodanig werd koning Kṛtanāgara met de koningin als Locanā in één beeld voorgesteld, $43_{,6}$.

W a i ṣ ṇ a w a, de Wiṣṇuieten, $1_{,2}$.

W a l a ṇ ḍ i n g, plaats op Java [Mlandingan, afd. Bondowoso, NIEMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, $29_{,2}$.

W a l a ṇ ḍ i t, zie Palaṇḍi.

W a l e r i, plaats, waar koning Wiṣṇuwarddhana in 1190 werd bijgezet, $41_{,4}$; koninklijke graftempel, $73_{,4}$.

W a n ā ç r a m a J ĕ n a r, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

W a n a g r i y a, plaats op Java [afd. Djĕmbĕr, NIEMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $22_{,5}$.

W a ṇ ḍ a n, onderhoorigheid [Banda, ROUFFAER], $14_{,5}$.

W a ṇ ḍ a y a n (?), erfelijke bezitting der Brahmaansche heremieten, $78_{,3}$.

W a ṇ ḍ i r a, erfelijke bezitting der Brahmaansche heremieten, $78_{,3}$.

W a n g ç ā d h i r ā j a [titel], deze ambtenaar maakt in 1281 de Patukangan zijn opwachting bij den koning, $25_{,2}$.

W a n g k a l, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

W a ñ j a n g, erfelijke bezitting der Buddhisten, $78_{,3}$.

W a n o r a, erfelijke bezitting der Buddhisten, $78_{,3}$.

W a r d d h a n a, afkorting van Kṛtawarddhana, vader des konings, $5_{,3}$.

W a r i n g i n, zie Kuṭa Waringin.

W a r u, plaats op Java [nabij Kĕpoeloengan, afd. Bangil, NIEMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, $17_{,11}$.

W ā s i ṣ ṭ h a, zie Twas Wāsiṣṭha.

W a t s a r i, in de uitdrukking „vorst van Watsari", zijnde de vorst van Matahun [KROM Rapp. $1910_{,38}$], stichter van Tigawangi, $82_{,2}$. Zie verder Matahun.

W a t u k i k e n, plaats op Java [nabij Bangil. NIEMEYER], door den dichter in 1281 bezocht, $18_{,6}$.

W a t u k u r a, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

W a w a n g, zie Andoh Wawang.

W a w a r u, plaats op Java [tusschen Tĕmporah, distr. Bĕsoeki, en Binor, distr. Paiton, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $31_{,1}$.

W a y u h a, zie Rabut Wayuha.

W e ç ā k a, maandnaam, $61_{,2}$.

W e d a, de Weda's, waarin Bhāmana ervaren was, $83_{,3}$.

W ĕ ḍ i, plaats op Java [distr. en afd. Loemadjang, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $22_{,2}$.

W ĕ ḍ w a w ĕ ḍ w a n, plaats op Java [Wĕdon bij Lawang, KROM], door den koning in 1281 bezocht, $55_{,2}$; koninklijke graftempel, $73_{,3}$.

W ĕ k a s, erfelijke bezitting der Brahmaansche heremieten, $78_{,3}$.

W ĕ n g k ĕ r, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.
Verder in de uitdrukking „vorst van Wĕngkĕr", titel van Wijayarājasa, gemaal der vorstin van Daha, $4_{,2}$; zijn paleis te Majhapahit, $12_{,2}$; zijn jongere broeder Narapati, patih van Daha, $12_{,3}$; verricht de bijzetting van vorst Narasinghamūrtti te Kumitir, $41_{,4}$; bevindt zich in 1281 in 's konings stoet bij diens terugkeer, $59_{,4}$; geeft een eergeschenk bij het groote doodenoffer, $65_{,4}$; doet alle desa's opnemen en beschrijven, $79_{,2}$; stichter van onderscheiden heiligdommen, $82_{,2}$; houdt een toespraak tot de hoofden, $88_{,2}$. Zie ook Wijayarājasa.

W ĕ n g t a l, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.

W e p ĕ t a n g, Buddhistische desa [distr. Tongas, afd. Probolinggo, NIERMEYER], door den koning in 1281 bezocht, $20_{,1}$.

W e ṣ a p u r i, [conj. KERN Bijdr.$68_{,414}$ voor Waiçapuri], zie Waiçapuri.

W ĕ t i w ĕ t i h, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,4}$.

W e w e, plaats op Java [Z. O. van Majhapahit, KROM

T. A. G. $31_{,331}$], herhaaldelijk door den koning bezocht, $17_{,4}$; vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Wiçeṣapura, heiligdom te Bhayālangō, waar 'skonings grootmoeder werd bijgezet, $69_{,2}$. Ook geheeten Waiçapurī (zie aldaar).

Widhi, de Albestierder, schepper der kasten, $81_{,1}$.

Wihāra, bezitting der Buddhistische geestelijkheid op Bali, $80_{,1}$.

Wihāra bahu, bezitting der Buddhistische bajradhara's op Bali, $80_{,1}$.

Wijaya, schoonzoon van koning Kṛtanāgara, brengt met de Tataren Jayakatwang ten val, $44_{,4}$. Zie verder onder zijn koningsnaam Kṛtarājasa, en v. g. l. Narāryya.

Wijayarājasa, vorst van Wĕngkĕr, echtgenoot der vorstin van Daha, $4_{,2}$; hun dochter Indudewī, $5_{,1}$; de koningin is zijn dochter, [Krom T. B. G. $52_{,180}$], $7_{,3}$. Zie verder Wĕngkĕr.

Wijayawaktra, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,2}$.

Wikramawarddhana, prins van Mataram, zoon van de vorstin van Pajang en den vorst van Paguhan, $6_{,3}$; verloofd met de kroonprinses Kusumawarddhanī, $7_{,4}$. [V. g. l. Krom T. B. G. $52_{,183}$, $56_{,339}$].

Wilwatikta, naam van Majhapahit, $1_{,3}$; $5_{,1}$; $6_{,4}$; $10_{,1}$; $17_{,7}$.

Winada, naam van den dichter Prapañca als leek [Kern Bijdr. $69_{,369}$], $97_{,1,2}$; $98_{,1}$.

Wipularāma, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Wīrabhūmi, alleen in de uitdrukking „vorstin van Wīrabhūmi", titel van Nāgarawarddhanī, dochter van de vorstin van Pajang en den vorst van Paguhan [Krom T. B. G. 56, $_{339}$], $6_{,3}$.

Wīrādhikāra, superintendent der koninklijke graftempels, $75_{,1}$.

Wiramaṇḍalika, titel van Nala (zie aldaar).

Wiraprāṇa, maakt met de mantri's van Kĕṭa in 1281 zijn opwachting bij den koning, $30_{,2}$.

Wiṣṇu, de god, afgebeeld als donderbeildrager aan Gurunggurung geschonken, $62_{,1}$. Verder in de uitdrukking „wangça Wiṣṇu" (de Wiṣṇuïtische geestelijke familie), $78_{,2}$; en in de samenstellingen: Wiṣṇuwimba (Wiṣṇubeeld), $48_{,3}$; Wiṣṇumūrtti (gedaante van Wiṣṇu), $48_{,3}$. V. g. l. Mādhawa.

Wiṣṇu, voortreffelijk geestelijk heer, $83_{,2}$.

Wiṣṇu, als afkorting van Wiṣṇuwarddhana (zie aldaar).

Wiṣṇuwāla, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

Wiṣṇuwarddhana [v. g. l. Jaya Wiṣṇuwarddhana], koning van Java (1170—1190), zijn troonsbestijging en regeeringsdaden, $41_{,2}$; doet zijn zoon Kṛtanāgara in 1176 wijden, $41_{,3}$; zijn dood en bijzetting te Waleri en Jajaghu, $41_{,4}$; in den eersten graad verwant aan vorst Narasinghamūrtti, $46_{,2}$. [v. g. l. Brandes Not. B. G. $1898_{,79}$; 1901, xxxiii; Tjandi Djago, $_{97}$; Krom Rapp. $1911_{,121}$].

Wṛṣabhapura (Stierenstad), mythische plaats, $50_{,2}$.

Wuluhĕn, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,2}$.

Wungañjaya, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,2}$.

Wungkulur, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

Wwanin, onderhoorigheid [Oniň, overwal van N. W. Nieuw-Guinea, Rouffaer], $14_{,5}$.

Wwatan, vrijsticht der Çiwaieten, $76_{,1}$.

Wwirun, gewijde plaats der Buddhistische bajradhara's, $77_{,3}$.

Y.

Yama(rāja), de doodsgod, als vorm van het opperwezen, $1_{,3}$. V. g. l. Pitṛpati.

Yānatraya, de drie „voertuigen" van het Mahāyānisme; hierover peinst de dichter, $18_{,7}$.

Yānatrayarājadhānya, vrijgebied der Buddhistische geestelijkheid, $76_{,3}$.

Yawa, de naam van het rijk. $1_{,2}$; $6_{,4}$; $9_{,2}$; $15_{,2}$; $16_{,3,5}$; $17_{,1,3,7}$; $40_{,5}$; $41_{,1}$; $42_{,2}$; $45_{,2}$; $68_{,1}$; $69_{,3}$; $70_{,3}$; $79_{,2,3}$; $83_{,2}$; $84_{,5}$. V. g. l. Jawa.

Yawana [Bengalen of rijk Z. O. van Campā, KERN Bijdr. $63_{,356}$; $69_{,50}$; Annam en Tonkin, GERINI, Journ. Roy. As. Soc. $1905_{,486}$], land, waarmede Java vriendschappelijke betrekkingen onderhield, $15_{,1}$; lieden van hier komen naar Java, $83_{,4}$.

Yogi, theïsten, voor wie het opperwezen Īçwara is, $1_{,2}$; v. g. l. Yogiçwara (meester der Yogi's), $68_{,2}$.

Overzicht der jaartallen.

vóór Çaka.			
3179	gogendutri	hemelvaart der Pāṇḍawa's	43
Çaka.			
1—4 (?)	samudrānanggungbhūmi	Madhura van Java gescheiden	15
1104	abdhideçendu	Ranggah Rājasa koning	40
1144	abdhikṛtāçangkara	Kṛtajaya verslagen	40
1144	abdhimanusa	Jayasabha van Kaḍiri	44
1149	asyābdhirudra	dood van Rājasa	40
1170	tilakādriçambhu	dood van Anūṣanātha	41
1176	rasaparwwatenduma	koningswijding van Kṛtanāgara	41
1180	aṣṭaikanā	Çāstrajaya van Kaḍiri	44
1190	kananāwanikṣiti	dood van Wiṣṇuwarddhana	41
1192	bhujagoçaçikṣaya	Cayarāja gedood	41
1193	trīṇisançangkara	Jayakatwang van Kaḍiri	44
1197	nagāsyabhawa	expeditie tegen Sumatra	41
1202	yamaçūnyasūryya	Mahiṣa Rangkah gedood	42
1206	anggawiyatarkka	expeditie tegen Bali	42
1214	abdhijanāryyama	dood van Kṛtanāgara	43
1216	masarūparawi	Kṛtarājasa koning	45
1217	saptajanasūryya	Jayanāgara prins van Kaḍiri	47
1231	matryaruṇa	dood van Kṛtarājasa	47
1238	muktiguṇapakṣarūpa	Nambi verslagen	48
1250	winduçarasūryya	dood van Jayanāgara	48
1251	indubāṇadwirūpa	optreden van 's konings moeder	49
1253	tryanginina	Gaja Mada minister	71
1253	agnīṣwari	Saḍĕng en Kĕṭa onderworpen	49
1253	analaçarārkka	het Akṣobhya-beeld van Jajawa verdwenen	57

1256	ṛttuçarena	geboorte van Hayam Wuruk	1,4.
1260	bhyomarasārkka	stichting van Tathāgatapura	80,2.
1265	iṣumāsākṣinābhi	Bali onderworpen	49,4.
1272	dṛṣṭisaptāruṇa	dood van 's konings grootmoeder	2,1.
1273	agnisaptārkka	brahma-offer te Kamal-paṇḍak	67,3.
1275	akṣatisūryya	reis naar Pajang	17,6.
1276	angganagāryyama	reis naar Lasĕm	17,6.
1279	dwārādripanendu	reis naar Loḍaya, enz.	17,6.
1281	çaçāngkanāgarawi	reis naar Lamajang	17,7.
1282	dwigajarawi	reis naar Tirib en Sömpur	61,1.
1283	tritanurawi	reis naar Palah en Simping	61,2.
1285	anilāṣṭānah	reis naar Simping	70,1.
1286	rasatanwina	dood van Gaja Mada	71,1.
1287	saptadwijarawi	de 27 koninklijke graftempels	74,2.
1287	adrigajāryyama	beëindiging van het gedicht	94,2.

AANVULLING.

Hierboven op blz. 361 merkten wij naar aanleiding van het begin van zang 6 van den Nāgarakṛtāgama (penan çrī naranātha kapwa ta huwus labdhābhiṣeka prabhu) op, dat men als eerste woord één met de beteekenis „echtgenoot" zou wenschen, om te kunnen vertalen: „Ook de echtgenooten van Hunne Hoogheden zijn reeds tot vorst gewijd". Eerst later viel onze aandacht er op, dat het woord p e n a n nog eens in het gedicht voorkomt, en wel in de eerste strophe van zang 82. Daar staat, dat „de beide vorsten" den koning aanspoorden tot het beoefenen der zes deugden, en vervolgens dat de „penan çrī narendra" 's vorsten gezindheid deelde(n). De eerstgenoemde beide vorsten zullen zeker wel 's konings vader en oom zijn, zoodat voor de hand ligt, dat met „penan çrī narendra" bedoeld zijn de zwagers van Zijne Majesteit; het is althans weinig waarschijnlijk (zij het ook niet onmogelijk), dat hier van (een) echtgenoot(en) sprake is. Daarentegen zou een beteekenis „zwager" eveneens in zang 6 passen; men moet dan çrī naranātha als enkelvoud opvatten en vertalen: „Ook de zwagers van Zijne Majesteit zijn reeds tot vorst gewijd". In elk geval komt het ons voor, dat penan niet door conjectuur verwijderd behoeft te worden, doch een goed woord is, al werd het dan ook nog niet elders in het Oud-Javaansch in die beteekenis aangetroffen.

In de tweede plaats willen wij even mededeelen, dat ons voor het in zang 7 op de vermelding van de kroonprinses volgende: „sang çrī Wikramawarddhanendra saniruktya nira panguçap ing sanāgara" door R. Ng. Poerbatjaraka in plaats van de op blz. 362 in navolging van Prof. Kern gegeven vertaling de volgende aan de hand werd gedaan: „Z. H. vorst Wikramawarddhana is haar aanstaande (lett. de aan haar toegezegde) volgens het zeggen van de heele stad". Deze vertaling, welke het stroeve in die strophe wegneemt, heeft ongetwijfeld veel aanbevelingswaardigs.

Kr.

